

Ridder.

PSYCHOLOGIA
EMPIRICA
METHODO SCIENTIFICA PERTRACTATA,

QUA EA, QUÆ

DE ANIMA HUMANA

INDUBIA EXPERIENTIÆ FIDE
CONSTANT, CONTINENTUR
ET

AD SOLIDAM UNIVERSÆ
PHILOSOPHIÆ PRACTICÆ
AC THEOLOGIÆ NATURALIS TRACTATIONEM
VIA STERNITUR.

AUTORE

CHRISTIANO WOLFIO,
ACADEMIÆ MARBURGENSIS P. T. PRO-RECTORE.

FRANCOFURTI & LIPSIÆ, MDCCXXXII.
PROSTAT IN OFFICINA LIBRARIA RENGERIANA.

SERENISSIMO PRINCIPI
AC DOMINO,

DOMINO
WILHELMO,

HASSIÆ LANDGRAVIO, PRINCIPI
HERSFELDIÆ, COMITI CATTIMELIBOCI,
DECIÆ, ZIEGENHAINÆ, NIDDÆ ET
SCHAUMBURGI
&c. &c.

POTENTISSIMI SUECORUM
REGIS, HASSIÆ LANDGRAVII,
IN TERRIS HÆREDITARIIS
VICARIO,

EXERCITUS EQUESTRIS FOEDERATI BELGII
GENERALI LOCUM TENENTI,
LEGIONIS PRÆTORIANÆ DESULTORIÆ
CHILIARCHÆ,
NEC NON
OPPIDI TRAJECTI MOSANI SUPREMO
PRÆFECTO BELLICO,
&c. &c.

PRINCIPI AC DOMINO
LONGE CLEMENTISSIMO.

PRINCEPS SERENISSIME,
DOMINE
LONGE CLEMENTISSIME.

Antæ ſunt, quæ mentem Tuam exornant, & quibus inter ſummos omnis ævi Principes caput auguſtum extollis, ut, ſi quis ea facundia præditus foret, quæ iis deſcribendis ſufficeret, is vivis coloribus depictum daret,

ret, quicquid de Mente humana ſublime ac heroicum cognoſci poteſt. Utinam mihi eſſent vires, quas iisdem deprædicandis non ſine ſucceſſu impenderem! Atat tenuitatis ipſarum mihi probe conſcius valde vereor, ne eas potius obſcurem, quam illuſtrem. Præſtat igitur ſilere & monere tantummodo ſeros nepotes, quibus tanti Principis memoria ſemper ſacra erit, ut Hiſtoricorum volumina quævis antiquiſſima & recentiſſima evolventes, id omne Tibi tribuendum eſſe agnoſcant, quicquid unquam in Principibus venerabunda mente deprædicarunt, quotquot unumquodque vero ſuo pretio æſtimare didicerunt. Quoniam in hoc Opere, quod ſub Pſychologiæ

empiricæ nomine in publicum profero, facultates mentis humanæ omnes ea, qua fieri potuit, ſolertia explico, & ad dotes atque virtutes, quæ mentem humanam ornare poſſunt, intimius perſpiciendas facem præfero; ſingularis mihi ratio fuit, cur, PRINCEPS SERENISSIME, opus hoc ad pedes SERENITATIS TUÆ humillima mente deponam. Accedit vero hæc altera non minus ſingularis, quam ſilentio transmitti nefas eſto! Quemadmodum Ariſtotelem, Philoſophum ſummum, hodienum felicem prædicat Orbis eruditus, quod ALEXANDRI M. gratia frueretur, ut ejus munificentia perficere poſſet, quod alias fruſtra tentaſſet; ita me non minus felicem prædica-

dicabit ætas futura, quòd Tua gratia adjutus perficere mihi detur, quod dudum animo volvi, vaſtum illud philoſophiæ opus, cujus jam quintum in publicam lucem prodit volumen. Gratiæ illius ſummæ ſuſpiciendos indies experior effectus, ad tam arduum opus, quod aggreſ-*ſus ſum*, continuandum maxime proficuos, immo apprime neceſſarios. Quoties enim Tuam, PRINCEPS CLEMENTISSIME, in me clementiam intueor, toties vires langueſcentes refici animumque mihi addi ſentio ad vincendum improbo labore omne, quod objicitur, obſtaculum. Meum igitur fuit, PRINCEPS SERENISSIME, Tuam in me gratiam publico cultu venerari ac ad poſterorum memoriam

riam commendare. Eodem adeo vultu hunc, quem humillime offero, librum intueri ut digneris, quo autorem ejus hactenus adſpicere ſolitus es, demiſſe rogo. In vota jam totus reſolvitur animus. Servet Te, Principum Decus, Deus Optimus Maximus, & omni felicitatis genere locupletet! Ita vovet

PRINCEPS SERENISSIME,
DOMINE CLEMENTISSIME,
SERENITATIS TUÆ

humillimus & ſubjectiſſimus cultor

CHRISTIANUS WOLFIUS.

PRÆFATIO.

PSychologiæ primam partem in lucem proferimus, quam empiricam appellare ſuevimus, propterea quod de anima tradit, quæ experientia magiſtra addiſcuntur, eruendo notiones ex iis, quæ in nobismetipſis obſervamus. Diſciplina hæc utilitates longe maximas ſpondet. Explicantur in ea facultates animæ humanæ ſingulæ, quibus utimur tum in rebus cognoſcendis, tum in rebus gerendis, tum in actionibus liberis determinandis. Logica docet uſum facultatis cognoſcendi, præſertim ſuperioris, quem intellectum dici-

mus, in certa rerum cognitione comparanda. Quamobrem si quis ea, quæ in Logica traduntur, intimius perspicere voluerit, ei facem præferet doctrina de facultate cognoscendi, ejus præsertim parte superiori. Non inanem ideo operam sumet, qui, ubi probe cognita atque perspecta habuerit, quæ prima Psychologiæ empiricæ parte, de facultatis cognoscendi parte tam inferiore, quam superiore docemus, Logicæ inprimis theoriam omnem accuratæ discussioni subjicit: animadvertet enim lucem inexpectatam, qua præcepta ejus perfusa plenius ac intimius intelliguntur, & amplioris multo usus agnoscuntur, quam antea videbantur, ubi mens seipsam adhuc veluti per nebulam quandam intuebatur. Usum facultatis cognoscendi expendit quoque Ars inveniendi, eumque facile principem. Quamobrem in hac certo tramite progredi non licet, nisi instar fili Ariadnei sit Psychologiæ de facultate theoria. Traditur nempe ibidem modus investigandi veritatem nobis adhuc incognitam tum recto usu facultatis inferioris, tum facultatis superioris, tum per utriusque rite celebratum connubium. Utramque igitur facultatis cognoscendi partem penitus perspectam habere debet,

qui

qui in arte inveniendi apertis oculis videre nec talpa cœcior esse debet. Singularem facultatum animæ usum docet Logica probabilium, eumque utilitatis longe maximæ. Quamobrem quando hæc philosophiæ pars longe utilissima excoletur, non minus is, qui eidem in formam artis redigendæ studebit, verum etiam ceteri, qui præceptis ejusdem rite intelligendis ac ad usum transferendis operam navabunt, non aliis utentur perspicillis, nisi quæ Psychologia empirica suppeditat, ubi in singulis dignoscendis & agnoscendis acumen suum desiderari non patientur. Rectam actionum liberarum directionem philosophia moralis monstrat. Nullus itaque est in hac nobilissima philosophiæ parte, qui facultatis animæ humanæ omnes nondum a facie novit. Non alia profecto causa est, quod hactenus philosophi omnem virtutum ac morum praxin ad artis formam non redegerint, quam quod minime perspexerint, quomodo per leges, quas sequuntur facultates animæ, eædem arbitrio nostro subjiciantur earundemque usu actiones liberæ eo dirigantur, quo tendere debent, ut adeo singularum actionum huma-

narum determinationes atque directiones per constantes quasdam leges non minus intelligibili modo explicentur & ex natura animæ a priori deducantur, quam in Physica actiones corporum ac pendentes inde mutationes in universo hodie explicari solent. Oculatam faciemus fidem, quando Metaphysica absoluta, & jure naturali ad umbilicum perducto, Ethicam methodo nostra pertractabimus. Tum vel fugitivo oculo eam percurrenti patebit, quantus sit Psychologiæ empiricæ in praxi morum usus. Immo idem jam elucescet in Philosophia practica universali, in qua generalem illius praxeos theoriam tradituri sumus. Habet etiam usum Psychologia empirica insignem, sed hactenus non animadversum in ipsa notione juris naturalis & obligationis naturalis investiganda & evolvenda: qui denuo ex Philosophia practica universali elucescet. Immo in Jure naturali nobilissima pars officiorum erga seipsum, quæ scilicet officia erga animam complectitur, nondum perspectis penitus animæ facultatibus rite constitui nequit: id quod ex Corpore Juris naturalis, quale locupletissimum daturi sumus, abunde patebit. Inprimis autem in parte philosophiæ moralis semiotica, quæ Ars con-

jectan-

jectandi hominum mores dici suevit, inexpectatum præstat usum Psychologia empirica: id quod luculenter constabit, ubi fundamenta hujus Artis in Philosophia practica universali excitabimus & in Philosophia morali de signis virtutum ac vitiorum trademus, quæ ad interiorem mentis statum divinandum conducunt. De rebus gerendis Politica agit. Nos doctrinam civilem ex jure naturali & philosophia morali tanquam principiis propioribus deducimus. Quamobrem cum multus sit Psychologiæ in Jure naturæ ac Philosophia morali usus, mediantibus præceptis Juris naturalis atque Ethicæ in philosophiam moralem redundat. Enimvero non opus est ut ad usum hunc mediatum provocemus; habet enim usum immediatum maxime præclarum in philosophia civili, non modo ubi de cura Principis circa animam subditorum agitur, verum etiam in aliis ejus capitibus: quemadmodum palam erit, ubi Politicam luci publicæ expositurí sumus. Restat usus prorsus eximius, qui solus Psychologiam empiricam commendare, immo indispensabilem ejus necessitatem commonstrare poterat, nimirum is qui in Theologia naturali conspicitur.

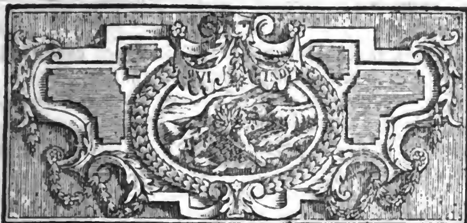
Quando enim eam luci publicæ expofituri fumus, palam erit nifi notionibus diftinctis facultatum mentis præfuppofitis ad diftinctas attributorum divinorum notiones perveniri haud quaquam poffe. Quantum vero interfit ut eorundem notiones diftinctas poffideamus, tum dilucide conftabit, quando in Jure naturali de officiis erga Deum, in philofophia morali de pietate ceterisque virtutibus theologicis, in Teleologia de Deo ex operibus naturæ cognofcendo & in ipfa Theologia naturali de methodo in hac cognitione obfervanda acturi fumus. Quæ de ufu Pfychologiæ empiricæ differuimus, non in eorum numerum referenda funt, quæ magis optanda, quam fperanda videntur: neque enim loquimur nifi experta. Ac ideo provido confilio Pfychologiam empiricam a rationali fejungere placuit, ut inconcuffa maneant tam arduæ molis fundamenta. Cum enim in Pfychologia rationali naturam mentis humanæ ac effentiam explicemus & inde eorum, quæ in mente obfervantur, rationem a priori eliciamus, novo quodam & invidendo aufu; in hiftoria autem literaria peregrinus ac hofpes fit neceffe eft, qui ignoret eum regnare in orbe

eru-

erudito morem, ut quæ noviter detecta ſunt non admittantur, niſi poſtquam per aliquod temporis ſpatium impugnata, in invidiam adducta & extirpationi proxima fuerint: fundamenta doctrinarum generi humano utiliſſimarum ne ad ſpeciem quidem labefactari conſultum duximus. Quamobrem ſi quis hebetioris fuerit ingenii, quam ut Pſychologiam rationalem capiat; is eadem ſepoſita, immo ſi libuerit damnata ad philoſophiam practicam ſtatim progrediatur certo perſuaſus ſe non minus inoffenſo tramite per ſpatioſum illius campum progreſſurum, quam cui hoc datum fuerit ut animam ſuam a priori cognoſcat. Quamvis vero in Pſychologia empirica non tradamus niſi quæ certa experientiæ fide conſtant & quæ unusquisque in ſeipſo experiri poteſt, modo facultates ſuas ad eum gradum evexerit, ut ad exercitia huc requiſita fuerint aptæ; hoc tamen non obſtante methodi noſtræ leges ſecuti omnem doctrinam in eum ordinem digeſſimus, ut alia ex aliis deducantur & ſequentia ex antecedentibus demonſtrentur. Id inprimis neceſſarium eſſe duximus, ut evidenter conſtaret, pro-

propoſitiones ſingulas eſſe rite determinatas & definitiones iis demonſtrandis ſufficere, quæ inde demonſtrari debent, conſequenter utrasque eſſe principia ad ratiocinandum utilia ac in diſciplinis ceteris cum fructu adhibenda. Ut vero alia ex aliis deduci poſſent, ſingulas facultates eo ordine explicavimus, quo in modificationibus animæ ſeſe exerunt. Atque hoc nomine non modo facultatem cognoſcendi contemplamur, antequam ad facultatem appetendi conſiderandam pedem promovemus; verum etiam utriusque partem inferiorem a ſuperiori accurate diſtinguimus, & in explicanda utraque ab inferiori ad ſuperiorem eodem tramite progredimur, quo in exercitio facultatum ab illa ad hanc continuus fit progreſſus. Taceo cetera, quæ ex ipſa lectione rectius innoteſcunt. Ceterum qui in poſterum tantorum, quos prædicavi, fructuum participes fieri voluerint, in Pſychologia empirica aſſidui ſint, donec in notionibus, quas familiares experiuntur, pleniſſima luce fruantur, quam lectori diſcendi animo accedenti animitus apprecamur. Dabam Marburgi Cattorum d: 19. Aprilis 1732.

PSYCHOLOGIÆ EMPIRICÆ PROLEGOMENA.

§. 1.

Psychologia empirica est scientia stabiliendi principia per experientiam, unde ratio redditur eorum, quæ in anima humana fiunt. *Psychologia empiricæ definitio.*

Psychologiæ empiricæ definitionem jam dedimus in Discursu præliminari Logicæ præmisso (§. 111). Monuimus quoque ibidem (*not.* §. 112), cur a Psychologia rationali eam distinguamus. Principia Psychologiæ, quæ a posteriori stabiliuntur, maximam habent per universam philosophiam practicam, immo per omnem quoque Theologiam tam naturalem, quam revelatam, utilitatem. Quamobrem cum in Psychologia rationali tradantur, quæ, cum principiis nondum obviis nitantur, in disputationem adducuntur; ea, quæ veritatibus arduis tanquam fundamentum substerni debent, ab illis separari conveniebat. Sed de iis, quæ jam alibi legi possunt, plura non dicimus.

§. 2.

Quomodo psychologia empirica doctrina innotescat.

Quoniam in Psychologia empirica per experientiam stabiliuntur ea, quæ de anima humana traduntur (§. 1); ea autem experimur, quæ ad perceptiones nostras attenti cognoscimus (§. 664 *Log.*); *quæ ad Psychologiam empiricam spectant, attentione ad ea facta, quæ nobis consciis in anima nostra fiunt, innotescunt.*

Propositio hæc duplicem habet usum. Etenim hinc primo liquet, quomodo ad cognitionem eorum perveniatur, quæ in Psychologia empirica docentur: id quod inventoribus prodest. Secundo autem ex eo intelligitur, quomodo ea, quæ in Psychologia empirica traduntur, & rite intelligi, & ad examen revocari possint: id quod eos juvat, qui certam rerum psychologicarum notitiam sibi comparare student. Nimirum notiones psychologicas inventurus id agere debet, ut anima plurimas operationes ex se elicere possit: ita enim multorum experiundorum aderit occasio. Ab iis enim, quæ fiunt in anima, colligimus, quæ fieri possunt eaque ad notiones determinatas revocamus. Quæ vero in Psychologia traduntur, ea ut in se experiatur, vel in talia, quæ experitur, resolvat, operam dare debet, qui verbis respondentes notiones habere & de earum veritate certus esse voluerit. Ex ipsa autem tractatione constabit, quod hoc studium quovis pacto ipsimet juvemus.

§. 3.

Habitus ad psychologicas notiones inveniendas requisitus.

Quoniam in Psychologia traduntur, quæ experientia magistra innotescunt (§. 1), ea vero singularia sunt (§. 665 *Log.*), cum, quæ in Philosophia docentur, cujus pars Psychologia empirica est (§. 111 *Disc. prælim.*), accuratis definitionibus explicari (§. 116 *Disc. prælim.*) & ad propositiones determinatas revocari debeant (§. 121 *Disc. prælim.*); *Dogmata Psychologiæ empiricæ inventurus pollere debet habitu ea, quæ experimur, ad definitiones accuratas & ad propositiones determinatas revocandi*: qualem habitum possibilem esse constat (§. 708 *Log.*).

Hæc

Hæc non una de causa monemus. Etenim ad hoc conducit, ne quis se huic labori parem existimet, qui tamen eidem maxime impar est, irrito successu tantum opus aggressurus. Deinde hinc intelligimus, cur Psychologia hactenus propemodum deserta fuerit ac parum exculta. Docemur denique ad notiones psychologicas inveniendas plurimum adjumentum afferre notiones ontologicas, quales esse directrices in notionibus universalibus eruendis in Horis subsecivis A. 1729 Trim. Vern. n. 4. §. 2 & seqq. ostendimus.

§. 4.

Psychologia empirica principia suppeditat rationali. Etenim in Psychologia rationali ratio reddenda est eorum, quæ in anima nostra fiunt (§. 58. 31 *Disc. prælim.*). Enimvero in Psychologia empirica stabiliuntur principia, unde ratio redditur eorum, quæ in anima humana fiunt (§. 1). Ergo Psychologia empirica principia suppeditat rationali. *Usus Psychologiæ empiricæ in rationali.*

Hinc jam alias (*not.* §. 111 *Disc. prælim.*) monuimus, Psychologiam empiricam Physicæ experimentali respondere. Constat enim Physicam quoque experimentalem dogmaticæ principia suppeditare. Quemadmodum itaque Physicæ experimentali indefessam operam navare debet, qui rerum naturalium cognitionem veram curæ cordique habet; ita etiam in Psychologia empirica assiduus sit necesse est, qui certam animæ cognitionem desiderat. Patebit vero in progressu plura de anima humana certo cognosci posse, quam vulgo existimetur, si Psychologia empirica rite excolatur.

§. 5.

Psychologia empirica inservit examinandis & confirmandis iis, quæ de anima humana a priori eruuntur. Quoniam enim in Psychologia empirica ea traduntur, quæ attentione ad ea facta, quæ nobis consciis in anima nostra fiunt (§. 2), cognoscuntur; si quæ de anima humana a priori eruta fuere, cum iis conferenda sunt, quæ in Psychologia empirica per experientiam stabiliuntur. Quodsi enim cum iisdem eadem sunt vel consentiunt, ea veritati consentanea esse dubitari nequit: sin vero eidem repugnant, ea a veritate abhorrere palam est *Usus alter.*

 (§. 567

(§. 567 *Log.*). Quodsi in Pſychologia empirica nondum reperitur, quod a priori de anima fuit evictum; beneficio aliorum, quæ in Pſychologia empirica traduntur, attentio ad mentem noſtram dirigenda & in eo defigenda, quod eidem reſpondere debet, ut appareat, utrum eidem conveniat, nec ne. Et ſi quid occurrat, quod ad obſervationem reduci nequit; videre licet, num cum eo, quod ex principio in Pſychologia empirica ſtabilito conſequitur, idem ſit, vel num ex eo, quod a priori erutum, ſequatur aliquid in Pſychologia empirica ſtabilitum. Apparet itaque Pſychologiam empiricam inſervire examinandis atque confirmandis iis, quæ de anima humana a priori eruuntur.

Atque in eo Pſychologia empirica denuo convenit cum Phyſica experimentali: etenim experimentis quoque utimur tanquam examinibus dogmatum phyſicorum, ſive ex aliis experimentis, ſive ex his, quæ ex aliis experimentis deducta fuere, porro erutis. Pſychologia rationalis tradit ea, quæ a priori de anima innoteſcunt (§. 58 *Diſc. prælim.*). Quamobrem patet, Pſychologiam rationalem promovere incrementum empiricæ, etſi ex ea principia mutuetur: cum fœnore enim reddit, quod ab ea mutuatum fuerat. Equidem non impoſſibile videtur, ut ea abſque Pſychologiæ rationalis auxilio a poſteriori ex obſervationibus deriventur; enimvero id commode fieri non poſſe ipſo facto docemur. Deficit attentio ad obſervationes, ſine qua advertere non datur, quæ in anima fiunt. Veritates a priori deductæ nos commonefaciunt eorum, quæ obſervari debent, & alias cogitationem noſtram effugiunt. Eædem modum inſinuant, ſine quo eorum, quæ in nobis contingunt, conſcii eſſe non poſſumus. Experta loquimur, quæ illi quoque experturi ſunt, qui in Pſychologicis notionibus ſibi familiaribus reddendis operam collocabunt. Imitatur ea in re Pſychologus Aſtronomum, qui ex obſervationibus eruit theoriam, & theoriam, quam eruit, per obſervationes denuo comprobat, ac ope theoriæ ad obſervationes deducitur, quæ alias cogitationem ipſius minime ſubiiſſent. Atque ideo in Pſychologia rationali interſeruntur demonſtrationibus, quæ ad empiricam referri debebant. Et, ubi Pſychologia empirica conditur, ubi rationalis jam exculta, plurimis principiis locupletari poteſt, quæ alias ægre in eadem

eadem locum habitura fuissent. Optime igitur sibi consulit, qui studium Psychologiæ rationalis cum empirica constanter conjungit, etsi consultum nobis fuerit illam ab hac separari.

§. 6.

Psychologia empirica principia tradit juri naturali. In jure naturali demonstratur, quænam actiones sint malæ, quænam bonæ (§. 68 *Disc. prælim.*). Constat vero ex iis, quæ de jure naturali & gentium dicta sunt in Horis subsecivis A. 1729 Trim. brum. n. II. §. 6. 15. ac suo tempore evidentius demonstrabitur in Philosophia practica universali, atque ex ipso Juris naturalis systemate apparebit, rationem actionum, cur bonæ atque malæ sint, a natura humana desumi, consequenter etiam ab iis, quæ menti humanæ insunt. Quare cum in Psychologia empirica contineantur, quæ nobis consciis in anima nostra fiunt (§. 2); ex iis quoque desumendas esse rationes actionum intrinsece bonarum, vel malarum apparet. Psychologia igitur principia juri naturali tradit (§. 866 *Ontol.*). *Usus Psychologiæ empiricæ in jure naturali.*

Obtinet id inprimis in officiis hominis erga animam suam.

§. 7.

Psychologia empirica inservit Theologiæ naturali eique principia tradit. In Theologia enim naturali agimus de Deo ejusque adeo attributis (§. 57 *Disc. prælim.*). Ostendemus autem in Theologia naturali, nos ad notiones attributorum divinorum pervenire, quatenus notiones eorum, quæ menti humanæ insunt, ab imperfectionibus seu limitationibus liberamus. Quoniam itaque in Psychologia empirica traduntur notiones distinctæ eorum, quorum mens sibi in se conscia esse potest (§. 2); in formandis notionibus attributorum divinorum Theologiæ naturalis cultorem juvat, adeoque Theologiæ naturali inservit. *Usus ejusdem in Theologia naturali.*

Enimvero quoniam in Psychologia empirica, ut modo diximus, notiones distinctæ traduntur eorum, quæ menti hu-

manæ insunt; ab iis principia generalia abstrahere licet de omni ente, quod similitudinem quandam cum anima habet, quanta scilicet ad genus quoddam constituendum sufficit (§. 710 *Log.*), hoc est, de Spiritu in genere. Quare cum etiam Deus Spiritus sit, quemadmodum in Theologia naturali demonstrabitur; ad eum quoque principia ista applicari possunt (§. 346 *Log.*). Psychologia itaque empirica Theologiæ naturali principia tradit.

Hinc intelligitur Theologiam naturalem multis defectibus laborare debere, nisi Psychologia empirica probe fuerit exculta. Quo profundius in hac versatus fueris, eo uberiorem in illa lucem experieris. Notiones enim attributorum divinorum fiunt distinctæ ac determinatæ, & hinc ad ratiocinandum utiles: id quod non modo in omni philosophia practica & Theologia naturali experimentali, verum etiam in ipsa Theologia revelata usum multiplicem habet.

§. 8.

Usus in philosophia practica.

Psychologia empirica philosophiæ practicæ principia tradit. Demonstrationem jam dedimus (§. 92 *Disc. prælim.*), cum ostenderemus, philosophiam practicam ex Metaphysica principia petere debere, si in ea omnia demonstranda sint: quam adeo ibidem vide.

Non alia profecto ratio est quam Psychologiæ empiricæ neglectus, quod in Ethica præsertim praxis virtutum colendarum & vitiorum fugiendorum prorsus fuerit deserta. Quæcunque enim de ea dici possunt, ad appetitum determinandum redeunt: in appetitus autem determinationem omnes omnino perceptiones influunt. Quamobrem quæ in Psychologia de appetitus determinatione stabiliuntur principia, ea in Ethica ad casus speciales transferuntur. Aliam longe faciem induit omnis morum philosophia, ubi luce Psychologiæ collustratur, tumque demum judicium certum fieri potest, quousque virtutes in potestate sint & quænam nos ab earum cultura arceant. Immo quæ de philosophia morali evicimus, ad ipsam quoque Theologiam moralem applicari possunt ac debent. Non liberabuntur libri, qui de ea scribuntur, a sterilitate, nisi ubi Psychologiæ periti ad eam in systema redigendam animum appellent: id quod non simplici

vice

vice me monuisse memini. Clarius autem hæc intelligentur, ubi philosophiæ moralis systema ex principiis psychologicis a priori deductum dederimus.

§. 9.

Psychologia empirica principia tradit Logicæ. Demonstrationem denuo dedimus, cum ostenderemus, quænam Logica principia habeat (*§. 89 Disc. prælim.*): quam adeo ibidem vide. *Usus in Logica.*

Nimirum si rationem a priori reddere velis regularum logicarum, ad ea recurrendum, quæ de facultate cognoscendi in Psychologia traduntur. Quamobrem etiam Logicam demonstrativa methodo tradituri, de tribus mentis operationibus, notionum differentia formali terminorumque usu tradidimus, quæ in Psychologia empirica sedem propriam habent, & passim per eam deprehendes principia ex Psychologia empirica mutuata. Logicæ igitur tanto uberiorem lucem affundi deprehendes, quo penitius in Psychologia mentem humanam inspexeris. Possent alia bene multa de utilitate Psychologiæ empiricæ tradi: sed hæc sufficere possunt ad culturam Psychologiæ iis persuadendam, quibus certa Dei ac sui cognitio virtutisque studium curæ cordique est. Et ea fini nonnulla repetere libuit, quæ ex Discursu præliminari præsupponi poterant.

§. 10.

Studium Psychologiæ empiricæ animum sciendi cupidum multa voluptate perfundit & voluptatis capacem reddit, quæ alias in ipsum non caderet. Etenim Psychologia empirica ea tradit, quæ nobis consciis in anima nostra fiunt (*§. 2*). Quare cum animus sciendi cupidus ex cognitione acquisita voluptatem percipiat; ex sui inprimis cognitione certa voluptatem percipere debet, consequenter cum animæ cognitio ex Psychologia empirica acquisita certa sit (§. 567 *Log.*), ex studio psychologico voluptatem percipere debet. *Voluptas studii psychologici.*

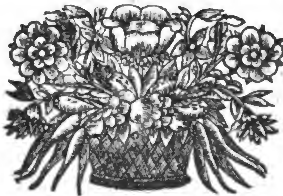
Quoniam in Psychologia empirica cognoscimus principia, unde ratio eorum, quæ in anima humana fiunt, redditur (§. 1), ratio vero eorum, quæ enti insunt, vel inesse possunt, ex

ipsius

ipſius eſſentia tandem petitur (§. 157 *Ontol.*); in ea cognoſcimus, tum quæ in numero eſſentialium ſunt, tum quæ rationem ſuam in iis habent. Jam vero qui novit ea, quæ menti humanæ ſunt, multo rectius de perfectione mentis judicare valet quam alter, qui eadem ignorat: id quod per ſe patet. Quare cum inferius oſtendatur ex ſenſu perfectionis percipi voluptatem eamque eſſe tanto majorem, quanto profundius perfectionem rimeris; per ſtudium pſychologicum animus hominis capax redditur voluptatis, quæ alias in eum minime caderet.

Conſtat ex Horis ſubſecivis A. 1729 Trimeſtr. Æſt. n. I. & Trim. Autumn. n. I. & A. 1730 Trim. Brum. n. I. & Trim. Vern. n. I. ſinceram illam voluptatem, quæ homines maxime decet, eſſe eam, quæ ex cognitione veritatis tam naturalis, quam revelatæ virtutisque tam naturalis, quam chriſtianæ percipitur. Hanc igitur voluptatem ut plenius ac certius percipiamus, Pſychologiæ ſtudio obtinetur. Quoniam vera hominis felicitas, quæ in hac terra in ipſum cadit, in perceptione iſtius voluptatis conſiſtit, quemadmodum ſuo tempore in philoſophia practica univerſali demonſtraturi ſumus; quanti momenti ſit ſolida Pſychologiæ empiricæ cognitio hinc innoteſcit. Ceterum ex ipſa tractatione conſtabit, non impoſſibile eſſe, ut certam ac fœcundam de anima humana cognitionem conſequamur. Patebit fallere præjudicium commune, quod immaterialitas animæ obſtet, quominus poſitivi quid de eadem cognoſcamus.

FINIS PROLEGOMENORUM.

PSYCHO-

PSYCHOLOGIÆ EMPIRICÆ
PARS I.
DE
ANIMA HUMANA
IN GENERE
ET
FACULTATE COGNOSCENDI
IN SPECIE.
SECTIO I.
DE ANIMA IN GENERE.
CAPUT I.
De exiſtentia animæ humanæ.

§. 1.

Os *eſſe noſtri rerumque aliarum extra nos conſtitutarum conſcios quovis momento experimur.* Non opus eſt niſi attentione ad perceptiones noſtras, ut ea de re certi ſimus (*§.664 Log.*). *Fundamentum cognitionis exiſtentiæ animæ.*

Nemo miretur, nos talia proponere, quæ unicuique obvia ſunt, nec quisquam in dubium vocaverit. Facimus hoc jubente methodo. Ubi enim aliquid demonſtrandum, ſumenda quædam ſunt, cum nulla niſi ex aſſumtis procedat demonſtratio. Quæ vero aſſumuntur, vel evidentia, vel per ſe clara eſſe debent, quod vel ante jam fuerint demonſtrata, vel absque probatione concedantur. Ad claſſem poſteriorem pertinet propoſitio præſens.

§. 12.

Certitudo illius fundamenti.

Nos esse nostri conscios ipsa dubitatione confirmatur. Pone enim te dubitare, utrum tui rerumque aliarum extra te conscius sis, nec ne. Non negare potes, te dubitare, cum ipsemet hoc affirmes (§. 28 *Ontol.* & §. 205 *Log.*). Unde vero nosti te dubitare, nisi ex eo, quod dubitationis tuæ tibi conscius sis? Hoc ipso igitur te tui conscium esse affirmas, cum te de eo dubitare asseveras. Te igitur tui esse conscium ipsa dubitatione confirmatur.

Utemur hoc principio ad demonstrandum gradum evidentiæ, qua nititur cognitio existentiæ sui ipsius aut, si mavis, animæ.

§. 13.

Principium cognoscendi existentiam sui.

Qui sui aliarumque rerum actu conscius est, ille etiam actu est sive existit. Propositio hæc adeo evidens est, ut absque probatione concedi debeat, sumenda adeo per modum axiomatis. Quodsi hoc negas; ponendum est, posse ens quoddam sui aliarumque rerum actu conscium esse, etiamsi ipsum actu non sit. Ergo eidem actu quædam insunt, antequam existit: quod cum nemo non absurdum esse fateatur; qui sui aliarumque rerum conscius est, existit.

Propositio præsens est casus specialis notionis communis, vi cujus existentiam rei colligimus. Ex prædicatis enim actualibus colligitur communiter rei existentia. Si quis dicit, lapidem esse calidum, solem lucere, semen progerminare de casu singulari locutus: nemo dubitabit ex eo inferre, lapidem, solem, semen existere. Datur adeo in nobis notio quædam communis, cui distincte enunciatæ respondet hæc propositio: *Si individuo actu quid convenit* aut, si mavis, *Si de individuo actu quid prædicari potest, idem actu est, sive existit.* Notionis hujus generalis casum specialem esse propositionem præsentem, per se patet. Et sane hoc ipso principio cognitio existentiæ animæ nostræ reducitur ad notionem communem. Conferuntur hic utiliter, quæ ea fini alibi diximus (*not.* §. 370 & 393, itemque *not.* §. 203 & 186 *Ontol.*) & quæ de utilitate hujus reductionis monuimus (*not.* §. 125 *Ontol.*). Utinam philosophi ad notiones communes magis attenderent,

rent, confusas ad distinctas revocarent, & a specialibus universales abstraherent! Ipso successu experirentur, quantum in iis præsidii positum sit ad recte philosophandum.

§. 14.

Nos existimus. Sumus enim nobis nostri rerumque aliarum extra nos conscii (§. 11). Qui sui rerumque aliarum extra se conscius est, ille existit (§. 13). Nos igitur existimus. *Quomodo nobis innotescat nos existere.*

Hac ratione nobis innotescere, quod existamus, nemo in dubium vocare potest, qui ad seipsum attendit. Pone enim te tibi non esse tui rerumque aliarum extra te conscium; veluti te dormire. Numne dormientis mentem unquam subibit cogitatio, quod existas? Quis hoc affirmaverit? Pone te vigilantem esse tui rerumque aliarum extra te tibi conscium, non tamen perpendere, quod ens sui conscium existat: tui quidem tibi conscius es, seu te ipsum sentis, quatenus te agere & pati percipis; minime autem de existentia tua mentem tuam subit cogitatio. Antequam igitur cogitatio existentiæ tuæ mentem tuam subire potest, præcedere debet notio rei sibi sui rerumque aliarum actu consciæ existentis. Ad distinctam igitur notionem reducimus confusam communem existentiæ nostræ eamque terminis universalibus enunciamus. Ceterum hinc est, quod rationem reddituri, unde constet, nos existere, vel quæsiti num existamus, respondeamus: nos hoc nunc agere, veluti scribere, ambulare, videre, admittentes, quod hoc nunc agamus, quia nobis ejus conscii sumus. Quoniam philosophi est rationem reddere, cur ea, quæ fieri possunt, actum consequantur (§. 31 *Disc. prælim.*); rationem quoque reddere tenetur, cur nos existere certi simus. Quamobrem nemo miretur, talia a nobis probari, quæ probatione nulla indigere videntur. Non admittimus existentiam nostram absque probatione, quemadmodum ex dictis apparet. Philosophi igitur est docere, qualis probatio in ratiociniis nostris confusis contineatur.

§. 15.

Cognitio existentiæ nostræ ipsa dubitatione confirmatur, seu, ex eo, quod dubitamus, utrum existamus, nec ne, colligitur, nos existere. Etenim ex demonstratione propositionis præcedentis constat nos colligere existentiam nostram ex eo, quod *Gradus certitudinis cognitionis existentia nostra.*

 nobis

nobis nostri aliarumque rerum extra nos sumus conscii. Enimvero quod nostri aliarumque rerum extra nos nobis conscii simus, adeo certum est, ut ipsa dubitatione confirmetur (§. 12). Cognitio igitur existentiæ nostræ ipsa dubitatione confirmatur.

Idem adhuc alia ratione ostenditur. Ponamus te dubitare, utrum existas, nec ne: cum tibi hujus dubitationis sis conscius, qui vero sui sibi conscius est existat (§. 11); ex eo, quod dubitas utrum existas, nec ne, colligere debes, quod existas.

Hinc patet gradus certitudinis, qui cognitioni existentiæ nostræ convenit. Tantus nimirum est, ut eo majorem concipere non liceat. Quid enim certius existimari debet eo, quod ipsa dubitatione confirmatur, seu, quod hinc esse colligis, quod dubites, num sit. Philosophi igitur cum sit scrutari rationem tantæ certitudinis, minime reprobari potest opera, quam in reducendo ratiocinio, quo existentiam nostram colligimus, ad notionem distinctam impendit.

§. 16.

Quidnam eadem evidentia cognoscatur, qua existentiam nostram cognoscimus.

Si quid per syllogismos infertur, quorum præmissæ sunt propositiones indemonstrabiles, vel judicia intuitiva experientiis claris superstructa: id eadem evidentia cognoscitur, qua nos existere cognoscimus. Existentiæ enim nostræ cognitio nititur hoc syllogismo (§. 14):

Quodcunque ens sui ipsius aliarumque rerum extra se sibi actu conscium est, illud existit,

Atqui *Nos nostri aliarumque rerum extra nos actu nobis conscii sumus.*

Ergo *Nos existimus.*

In hoc syllogismo propositio major est principium rationis, in quo notio confusa subjecti atque prædicati ita indivulso nexu cohæret, ut producta notione subjecti in eodem quoque compareat notio prædicati, adeoque propositio indemonstrabilis (§. 263 *Log.*). Quare cum præterea theoretica sit (§. 266 *Log.*); ex axiomatum numero est (§. 267 *Log.*). In minore syllogismi nobis tribuimus prædicatum, quod in notione nostri

noſtri comprehenſum intuemur, adeoque minor propoſitio judicium intuitivum eſt (§. 51 *Log.*). Nititur autem idem experientia (§. 11) tam clara, ut dubitando confirmetur (§. 12). Eadem igitur evidentia cognoſcitur, qua nos exiſtere cognoſcimus, ſi quid per ſyllogiſmos infertur, quorum præmiſſæ ſunt propoſitiones indemonſtrabiles, vel judicia intuitiva experientiis claris ſuperſtructa.

Apparet hinc utilitas diſquiſitionis de modo, quo exiſtentiæ noſtræ certi reddimur, nimirum quid ad hoc requiratur, ut quid eadem certitudine cognoſcamus, qua nos cognoſcere agnoſcimus. Quoniam in Pſychologia rationali & Theologia naturali arduas demonſtramus veritates, veluti de immortalitate animæ & exiſtentia Dei; maximi profecto momenti eſt cognitio diſtincta gradus illius evidentiæ, qua nititur exiſtentiæ ſui ipſius cognitio.

§. 17.

Gradus certitudinis in iis quæ demonſtrantur.

Quicquid demonſtratur, id eadem evidentia cognoſcitur, qua nos exiſtere cognoſcimus. In numerum principiorum demonſtrandi non aſſumuntur niſi definitiones, experientiæ indubitatæ, axiomata & propoſitiones jam demonſtratæ (§. 562 *Log.*). Quoniam itaque definitiones ſunt propoſitiones identicæ (§. 214 *Log.*), adeoque axiomata, ſi ad propoſitiones reducantur (§. 270 *Log.*), conſequenter una cum ceteris axiomatis indemonſtrabiles (§. 267 *Log.*); ex definitionibus autem, experientiis indubitatis & axiomatis primæ propoſitiones demonſtrantur, quæ deinde in numerum principiorum demonſtrandi aſſumuntur (§. 551 & ſeqq. *Log.*); principia demonſtrandi prima ſunt experientiæ indubitatæ & propoſitiones indemonſtrabiles. Enimvero ſi quid infertur per ſyllogiſmos, quorum præmiſſæ ſunt propoſitiones indemonſtrabiles vel judicia intuitiva experientiis claris ſuperſtructa; id eadem evidentia cognoſcitur, qua nos exiſtere cognoſcimus (§. 16). Ergo quod demonſtratur id eadem evidentia cognoſcitur, qua nos exiſtere cognoſcimus.

Nemo non videt, ſermonem hic eſſe de demonſtrationibus veri

nominis, minime autem de prætensis, quales hodie inprimis multæ prostant. Non difficile vero est demonstrationem genuinam a spuria separare, si quidem observaveris, quæ de genuina earundem forma præscripsimus (§. 511 & seqq. *Log.*) & in demonstrationibus expendendis plurimum versatus fueris.

§. 18.

Evidentia veritatum geometricarum qualis sit.

Veritates geometricæ eadem evidentia cognoscuntur, qua existentia nostra nobis innotescit. Veritates enim geometricæ demonstrantur legitime, quemadmodum ostendimus, cum genuinam demonstrationum formam delinearemus (§. 551 & seqq. *Log.*). Quicquid vero demonstratur, id eadem evidentia cognoscitur, qua existentia nostra nobis innotescit (§. 17). Ergo veritates geometricæ eadem evidentia cognoscuntur, qua existentia nostra nobis innotescit.

Loquimur hic de demonstrationibus legitimis, quales dedit *Euclides* cum ceteris Geometris antiquis. Neque enim diffitemur, dari subinde hodie nonnullos, qui a rigore Geometrarum veterum recedunt, nec in demonstrando peritis satisfaciunt. Immo nec diffitemur a modernis Geometris transitu a natura ad Geometriam facto subinde assumi, quæ salvis demonstrandi legibus assumi nequeunt, immo sæpius a veritate abhorrent.

§. 19.

Ratio assensus, quem prompte veritatibus geometricis præbemus.

Quoniam veritatum geometricarum, si legitime demonstrentur, ea est evidentia, qua existentia nostra nobis innotescit (§. 18); ideo *non mirum, quod nemo istis assensum denegare possit, qui vim demonstrationum percipit.*

Nos ea de causa non probamus, si juvenibus mathemata absque demonstratione proponuntur, ut de eorum veritate convinci minime possint. Necesse enim est, ut in se percipiant vim demonstrationum, qua assensus vel ab invito extorquetur. Alias enim discrimen inter convictionem & persuasionem opere ipso nunquam distinguent, neque methodi accuratæ, sine qua convictioni locus esse nequit, pulchritudine atque amore unquam capientur. Equidem vulgo sibi persuadent, demonstrationes nauseam creare tyronibus, eosque a studio Matheseos arcere. Enimvero diuturna experientia didicimus, id

id metuendum minime esse, siquidem demonstrationes rite resolvere noveris, ne sis obscurus & confusus in docendo.

§. 20.

Ens istud, quod in nobis sibi sui & aliarum rerum extra nos conscium est, *Anima* dicitur. Vocatur etiam subinde *Anima humana*, item *Mens* vel *Mens humana*. *Animæ definitio.*

Definitio nominalis est: attamen positiva. Realitas ejus a posteriori patet. Etenim in anterioribus vidimus, dari quid in nobis, quod sibi sui aliarumque rerum extra nos conscium est. Quale sit illud ens, in Psychologia empirica docemus. Quid sit & quod a corpore organico diversum sit, in Psychologia rationali demum ostendemus.

§. 21.

Anima humana existit. Etenim nos existimus, quatenus nobis nostri aliarumque rerum extra nos conscii sumus (§. 14). Enimvero quatenus nobis nostri aliarumque rerum extra nos conscii sumus, anima sumus (§. 20). Existit igitur anima nostra. *Animæ existentia.*

Apparet adeo, dum existentiam nostri evicimus nos non demonstrasse, nisi quod anima nostra existat; corporis autem existentiam adhuc in dubio reliquisse, propterea quod nondum constet, utrum ens istud, quod sibi sui conscium est, sit ipsum hoc corpus, an vero ens aliud ab eo diversum.

§. 22.

Animæ existentiam ante cognoscimus, quam corporis. Etenim animæ nostræ existentiam ex eo cognoscimus, quod nobis nostri rerumque aliarum extra nos conscii simus (§. 20 *Psychol.* & §. 349 *Log.*). Enimvero si de existentia reali corporum dubitamus, hujus dubitationis nobis conscii sumus, consequenter nobis nostri conscii sumus, quatenus dubitamus. Quoniam igitur ex eo, quod de existentia reali corporum dubitamus, demonstrari potest, nos existere, quatenus nostri aliorumque conscii sumus (§. 14); existentiam animæ cognoscimus, dum adhuc de existentia corporis dubitamus, adeoque antequam existentiam corporis cognoscimus. *Cujusnam rei existentia primum agnoscatur.*

Re-

Respexit huc *Cartesius* Meditat. 2. de prima philosophia, dum adstruere conatur mentem humanam esse notiorem corpore. Etenim assertum suum inde probat, quod de rebus omnibus dubitans ex ipsa hac dubitatione cognoscat se esse, quatenus scilicet cogitat, id est, quatenus est res cogitans. Nihil autem aliud intelligit per rem cogitantem, quemadmodum paulo post videbimus, nisi ens, quod sibi sui ipsius rerumque aliarum tanquam extra se conscium est. Primum igitur quod certo cognoscimus, dum de ceteris omnibus dubitamus, est aliquid, quod ad animam spectat, non ad corpus. Atque eatenus dici potest animam humanam esse corpore notiorem. Satis vero accurate in ista secunda meditatione philosophatur *Cartesius*, quemadmodum decet philosophum acutum, qui mentis acie distinguit a se invicem separanda, quatenus scilicet de existentia nostri sermo est. Etenim quod naturam & essentiam mentis attinet, in eo deproperavit judicium suum, quemadmodum suo loco ostendetur. Certum tamen est, quod ibidem affirmat, primum, quod de anima nostra cognoscimus, esse illud, quod cogitet, aut potius, quod sit sui rerumque aliarum tanquam extra se existentium sibi conscia.

CAPUT II.

De
Modo cognoscendi animam.

§. 23.

Cogitatio quid sit.

COgitare dicimur, quando nobis conscii sumus eorum, quæ in nobis contingunt, & quæ nobis tanquam extra nos repræsentantur. *Cogitatio* igitur est actus animæ, quo sibi sui rerumque aliarum extra se conscia est.

Definitio hæc nominalis ab usu loquendi minime recedit: id quod per exempla eunti patet. Quando arborem contuemur, nobis ejus conscii existentes de ea nos cogitare dicimus. Quando nobis attributa Dei repræsentamus & notionum, quas jam de iis habemus, nobis conscii sumus; de Deo nos cogitare dicimus. Quando triangulum nobis imaginamur & imaginis hujus quasi oculis oberrantis conscii nobis sumus; de triangulo nos cogitare dicimus. Nos igitur cogitare affirmamus, quando nobis rerum quarundam aut operationum mentis nostræ sumus conscii. Enimvero quando nobis nihili conscii sumus,

sumus, veluti in somnio, tum nos non cogitare pronunciamus. Retinet eundem significatum *Cartesius*. Ita enim Princip. philos. part. 1. art. 9. *Cogitationis nomine*, inquit, *intelligo illa omnia, quæ nobis consciis in nobis fiunt, quatenus eorum in nobis conscientia est*. Nostrum adeo fuit significatum & usui loquendi communi conformem, & in philosophia introductum retinere (§. 142. 147 *Disc. prælim.*). Etsi igitur non desinit, qui cogitationes ad omnes mentis humanæ modificationes extendunt, etiam eas, quarum sibi conscia non est; illis quidem liberum relinquimus, quo in significatu vocabulo uti velint, nostrum tamen non est eorum vestigia sequi.

§. 24.

Mens *percipere* dicitur, quando sibi objectum aliquod repræsentat: ut adeo *Perceptio* sit actus mentis, quo objectum quodcunque sibi repræsentat. *Perceptionis definitio.*

Ita percipimus colores, odores, sonos: mens percipit seipsam & mutationes in se contingentes.

§. 25.

Menti tribuitur *Apperceptio*, quatenus perceptionis suæ sibi conscia est. *Apperceptio quid sit.*

Apperceptionis nomine utitur *Leibnitius*: coincidit autem cum conscientia, quem terminum in præsenti negotio *Cartesius* adhibet.

§. 26.

Quoniam cogitamus, quando nobis conscii sumus eorum, quæ in nobis contingunt, & quæ nobis tanquam extra nos repræsentantur (§. 22); *omnis cogitatio & perceptionem* (§. 24), & *apperceptionem involvit* (§. 25). *Quænam in cogitatione a se invicem distinguenda.*

E. gr. Dum jam scribo, conscius mihi sum me scribere. Quatenus mihi conscius sum actus scribendi, eundem appercipio; quatenus vero idem in mente repræsentatur, ut ejusdem conscius esse possim, eundem percipio. Actus enim scribendi non percipitur, quatenus motus quidam manus & digitorum contingunt ad literarum ductum atque seriem necessarii. Similiter dum solem video, ejus tanquam extra me consistentis conscius mihi sum. Eum igitur percipio, quatenus eundem mihi repræsento; sed appercipio, quatenus mihi conscius

 sum

ſum tanquam talis, qualem repræſento. Conſtat nimirum ex Aſtronomia, idemque in Phyſica oſtenditur, ſolem longe alium eſſe quam apparet. Figura ad ſphæricam proxime accedit: mens vero eum ſibi repræſentat inſtar diſci. Mole ſua tantum ſuperat Tellurem, ut ea contemtibilis parvitatis reſpectu ſolis exiſtimari debeat: mens vero eundem inſtar diſci admodum exigui repræſentat. Solis igitur nobis conſcii ſumus, non qualis revera eſt; ſed qualem ſibi repræſentat mens noſtra. In omni cogitatione perceptio ſeu rei in mente repræſentatio & apperceptio, vi cujus nobis conſcii ſumus objecti, quod in mente repræſentatur, aut, ſi mavis, illius repræſentationis, probe a ſe invicem diſtinguendæ ſunt.

§. 27.

Quænam menti ob ea, quæ in ipſa obſervamus, tribuenda.

Quæ ex iis, quæ menti ineſſe obſervamus, legitimo ratiocinio colliguntur & quæ porro ex his inferuntur; eadem quoque menti conveniunt. Idem valet de omni ente alio. Etenim quæ ex iis, quæ menti ineſſe obſervamus, legitimo ratiocinio colliguntur, ac porro ex his, quæ ſcilicet legitimo ratiocinio inde collecta ſunt, inferuntur; ea de mente humana demonſtrantur (§. 551 & ſeqq. *Log.*). Quare cum vera ſit propoſitio, quæ demonſtrari poteſt (§. 544 *Log.*), conſequenter prædicatum ſubjecto ſuo conveniat propter ea, ex quibus idem colligitur (§. 505 *Log.*); menti quoque convenire debet, quod colligitur ex iis, quæ menti ineſſe obſervamus & quod porro ex his infertur legitimo ratiocinio, quod ex illis colligitur.

Idem valere de omni ente ex ipſa demonſtratione apparet, quæ talis omnino eſt, ut ad omne ens promiſcue applicari poſſit.

Nititur hac propoſitione omnis cognitio diſcurſiva, atque clarior evadet ipſius veritas, ubi ratiocinia mentis in ſequentibus ſcrutati fuerimus. Sane hujus propoſitionis fide tribuuntur ſubjecto ſuo omnia prædicata, quæ de eadem demonſtrari poſſunt. In definitionibus nominalibus figurarum ſumimus nonnulla, quæ iiſdem ineſſe debent, atque ex iis ratiocinando colligimus porro, quæ iiſdem tribuenda veniunt. Nimirum illi figuræ tribuenda ſunt ea, quæ ex aſſumtis colligun-

guntur, cui conveniunt, quæ aſſumta fuerunt. Recto igitur tramite incedimus, ſi eodem modo de mente judicamus.

§. 28.

Ad cognitionem mentis pervenitur, ſi ad cogitationes noſtras attendimus eidemque porro tribuimus, quæ legitimo ratiocinio ex iis colliguntur. Quoniam enim cogitationes perceptiones & apperceptiones involvunt (§. 26); dum cogitamus, aliquid vel ad nos ſpectans, vel a nobis diverſum nobis repræſentamus (§. 24), ejusque repræſentationis nobis conſcii ſumus (§. 25). Quare ſi ad cogitationes noſtras attendimus, hoc ipſo nobis innoteſcit, non tantum quomodo objectum repræſentetur, ſed etiam qualis tunc in anima mutatio accidat. Atque ita ad animæ cognitionem pervenitur. *Modus perveniendi ad cognitionem mentis.*

Quoniam porro menti tribuenda veniunt, quæ ex aliis, eidem inexiſtentibus legitimo ratiocinio colliguntur (§. 27), atque ea menti convenire certum eſt, quæ in ea obſervamus (§. 517 *Log.*); ea quoque menti convenire debent, quæ ex iis legitimo ratiocinio colliguntur, quæ in mente obſervantur. Atque ita denuo ad animæ cognitionem pervenitur.

Propoſitionem hanc ideo apponimus, ut dum conſtat, quomodo ad certam animæ cognitionem perveniatur, ea, quæ de anima tradituri ſumus ad examen revocare valeamus. Id enim unice nobis propoſitum eſt, ut ad certam animæ cognitionem lectorem perducamus tum ob dignitatem, tum ob utilitatem doctrinæ. Cognitionis vocabulo utimur nondum definito, propterea quod hic in notione confuſa acquieſcere poſſimus, nec diſtincta opus ſit. Id tamen minime obſtabit, quo minus in ſequentibus confuſam ad diſtinctam reducamus.

C 2 SECTIO

SECTIO II.
DE FACULTATIS COGNOSCENDI PARTE INFERIORI.
CAPUT I.
De differentia perceptionum formali.

§. 29.

Facultas animæ quid dicatur.

QUemadmodum potentia activa in genere *Facultas* dici solet (§. 776 *Ontol.*); ita etiam potentiæ activæ animæ *Facultates* ipsius appellantur.

Quotnam sint animæ facultates & quales sint, in Psychologia empirica declaramus: quid vero proprie sint & quomodo animæ insint, in Psychologia rationali demum declarabitur. Conducunt tamen ad eas intelligendas, quæ de potentiis activis in genere jam in philosophia prima annotavimus (*not.* §. 716). Nimirum vi notionis, quam de actione habemus (§. 713 *Ontol.*), potentiam activam, consequenter facultatem tribuentes animæ affirmamus, non repugnare iis, quæ animæ insunt, ut quædam eidem inexistentia vel relationes ad alia ita mutentur, ut ratio mutationis contineatur in illis ipsis, quæ eidem insunt, seu, ut per alia, quæ eidem insunt, intelligi possit, cur ea accidat mutatio. Enimvero quoniam in Psychologia empirica nondum dirimi potest, utrum in passionum numero sint, quæ tales videntur &, si vel maxime ponamus, esse eas utique passiones, cum tamen actionibus animæ ita implicentur, ut hæ absque iis intelligi minime possint; nemo ægre ferat, quod sub Facultatum titulo talia expendamus, quæ ad passiones refert. Quodsi hæc ratio nondum ei satisfacit, significatum vocabuli extendat ad potentias passivas: id quod, cum arbitrariæ sint definitiones nominales, absque ulla contradictione facere licet.

§. 30.

§. 30.

Si quid percipimus, aut id ab aliis perceptibilibus satis distinguimus, aut idem a nobis fieri minime posse deprehendimus. Levi attentione opus est ad obvias perceptiones, ut asserti veritas agnoscatur. Etenim si solem & arborem luce diurna collustratam in vicinia intuemur, solem & arborem ab aliis objectis, quæ simul percipimus, satis distinguere valemus, ita ut denuo redeuntem agnoscamus, & Lunam vespere intuentes eam a Sole distinguamus, arborem vero aliam alibi contuentes ejus cum illa similitudinem animadvertamus. Enimvero si in luce crepusculina objectum aliquod in agro positum videmus, ea, quæ ipsi insunt, non satis discernimus, ut adeo cum rebus olim visis idem comparaturi similitudinem, quam cum iis habet, non animadvertamus. Differentia adeo hæc omnium optime innotescit, si idem objectum in eadem distantia ad lucem diurnam & crepusculinam respicias: cum enim hic cum modo percipiendi nobis sit negotium, differentia omnium optime in eodem objecto sese prodit.

Fundamentum perceptionum clararum & obscurarum.

Monuimus jam alibi differentiam notionum formalem a modo cognoscendi desumi (§. 77 *Log.*): non alia vero est perceptionum differentia, quam notionum in Logicis explicata, cum in Logica vocabulum notionis, prout ab autoribus fieri solet, in latiori significatu acceperimus, ne, dum alios legimus, facile confundamur. Ne tamen in Psychologia desint nomina ad ea a se invicem discernenda, quæ discerni consultum, immo necessarium est, vocabula quædam arctioribus limitibus coerceri nil vetat. Non obstat lex methodi, ut in diversis disciplinis ejusdem vocis significatus mutetur; unde eam inculcantes addidimus, id fieri debere saltem in eadem philosophiæ parte (§. 143 *Disc. prælim.*): cujus quidem rei rationes alibi commodius expendere licebit. Ceterum dum simul perceptorum mentionem injicimus, ad ea referimus quomodocunque percepta, sive sensuum, sive imaginationis ope. Hactenus enim differentiam in iis non attendimus.

§. 31.

Perceptio clara quanam.

Si quod percipimus agnoſcere, vel a perceptibilibus ceteris diſtinguere valemus, *perceptio*, quam habemus, *clara* eſt.

Exemplum perceptionis claræ præbet Sol, quando eundem videmus; præbet arbor, quando in luce diurna eandem intuemur; præbet calor, quem tactu in lapide percipimus. Nimirum ſi duo ſimul clare percipiuntur, iis inter ſe collatis apparet, num eadem ſint, an diverſa.

§. 32.

Perceptio obſcura quanam.

Si quod percipimus non agnoſcere, vel a ceteris perceptibilibus non diſtinguere valemus, *perceptio*, quam habemus, *obſcura* eſt.

Exemplo eſt objectum e longinquo viſum, quod quale ſit non agnoſcimus. Videre nos quidpiam conſcii nobis ſumus: ſed quid illud ſit, quod videmus, nos ignorare non minus nobis conſcii ſumus. Quatenus igitur in perceptione quid deſideratur, ne res agnoſci poſſit; eatenus eam obſcure percipimus. Et obſcure rem a nobis percipi innuimus, dum interrogati, quid videamus, reſpondemus, nos neſcire, ad quodnam genus vel ad quamnam ſpeciem idem referre debeamus.

§. 33.

Rei obſcure perceptæ num inſint clare percepta.

Rei obſcure perceptæ ineſſe poſſunt, quæ clare percipiuntur. Neque enim repugnat rei quædam ineſſe, quæ clare percipiuntur, & præterea ineſſe alia, quæ prorſus non percipiuntur, veluti cum vel defectu luminis, vel ob parvitatem ſuam, vel ob nimiam diſtantiam oculis ſeſe ſubducunt. Enimvero ſi quædam rei inexiſtentia clare percipiuntur, nobis ejusdem conſcii ſumus, hoc eſt, conſcii nobis ſumus nos videre objectum aliquod, cui inſunt ea, quæ clare percipimus. Quoniam vero præterea inſunt alia, quæ prorſus percipi nequeunt, alia vero clare percipi poſſunt: rem agnoſcere minime valemus, nec eam a ceteris perceptibilibus diſtinguere novimus, quemadmodum in clare perceptis obtinet. Res igitur ipſa obſcure percipitur (§. 32).

(§. 32). Patet adeo rei obscure perceptæ inesse posse, quæ clare percipiuntur.

Idem patet a posteriori, si ad exempla obvia attendimus. Ponamus enim, nive dudum colliquata, alicubi adhuc in campo partem quandam terræ nive tectam esse. Quodsi eam e longinquo in luce præsertim crepusculari videas, colorem album satis clare percipis, nec minus figuram & magnitudinem percipis, qualis e longinquo apparet: non tamen ea clare percipis, per quæ nivem ab aliis objectis albis distinguis. Insunt itaque rei obscure perceptæ, quæ clare percipiuntur. Et vi eorum, quæ clare percipiuntur, rem istam agnoscere potes, quod eadem adhuc sit, quando post aliquod temporis intervallum rediens eam in loco isto adhuc positam ex eadem distantia contueris. Plurimum adeo falluntur, qui sibi persuadent, rem clare percipi, quod unum vel alterum ipsi inexistens clare percipiatur.

§. 34.

Si mens sibi conscia est, se objectum aliquod obscure percipere; perceptionem suam obscuram clare percipit. Etenim agnoscit perceptionem suam esse obscuram eamque a clara distinguit. Perceptionem igitur, quam habet, obscuram clare percipit (§. 31). *Perceptio clara perceptionis obscuræ.*

Propositionem hanc prætermittere non debuimus, propterea quod nobis compertum est perceptionem claram perceptionis obscuræ cum perceptione objecti, quæ obscura est, confundi. Percipit anima ea, quæ in se sunt, adeoque suas quoque, quas habet, perceptiones vel clare, vel obscure. Etenim perceptiones ejus non minus sunt objectum facultatis percipiendi, quam res aliæ, quas percipit. Atque ideo mens perceptionum suarum conscia est, quatenus scilicet perceptioni adhæret adperceptio.

§. 35.

Claritas perceptionum est id, quod *Lumen animæ* appellare solemus. Et hinc anima dicitur *illuminari*, quatenus acquirit facultatem res clare percipiendi, ut sibi conscia sit ejus, quod percipit, atque ea, quæ percipit, probe a se invicem distinguat. *Lumen animæ.*

Non

Non hic sumimus terminos in sensu theologico, sed philosophico, qui cum communi loquendi usu convenit. Transferuntur autem termini a rebus materialibus ad animam propter similitudinem. Quemadmodum enim in mundo materiali lumen efficit, ut res materiales videamus; ita claritati perceptionum tribuendum, ut earum nobis conscii simus, atque perceptionem unam ab altera distinguere valeamus. Et quemadmodum oculus absque lumine nihil videre potest; ita etiam mens absque claritate perceptionum non conscia sibi esse potest ejus, quod percipitur. Similitudinem explicamus, ut constet denominandi ratio. Res ipsa autem absque ista similitudine intelligitur &, cum arbitrarium sit, quo nomine eam insignire velimus, definitio quoque nominalis luminis animæ absque ista similitudine intelligitur & terminus ita explicatus sumitur in significatu proprio (§ 148 *Log.*).

§. 36.

Tenebræ in anima.

Ex adverso obscuritas atque defectus perceptionum est id, quod *Tenebrarum* nomine in anima venit.

Quemadmodum enim in mundo materiali tenebræ sunt defectus luminis, seu ejusdem privatio; ita etiam in anima tenebræ esse debent defectus claritatis perceptionum. Sed perceptiones, quæ claræ non sunt, obscuræ sunt (§. 31. 32). Ergo tenebrarum nomine in anima appellari debet obscuritas perceptionum, vel earum defectus. Hæc denuo monemus, ut denominandi ratio pateat. Ceterum jam intelligitur, quomodo explicari possit alteri, nobis jam in re aliqua plus luminis fuisse affusum, quam ante habueramus.

§. 37.

Fundamentum perceptionum distinctarum & confusarum.

Si rem clare percipimus aut ea, quæ eidem insunt, a se invicem distinguere & alteri sigillatim annunciare valemus, aut id in potestate nostra minime positum deprehendimus. Patet idem per exempla eunti. E. gr. dum video arborem, truncum distinguo a ramis, ramos a surculis, surculos a foliis, folia a gemmis. Similiter in foliis colorem viridem distinguo a colore corticis, quo teguntur, truncus, rami & surculi; fibras per ipsum extensas a substantia reliqua minime fibrosa. Dum faciem hominis intueor, in eadem nasum, frontem, palpebras, oculum, genas, os, mentum a se invicem distinguo. Similiter in oculo distin-

distinguo pupillam ab uvea, uvea ab adnata, qua vestitur sclerotica, figuram oculi globosam a figura nasi vel oris, volubilitatem oculi a situ fixo partium aliarum. Dum aurum manui impositum adspicio, oculis colorem, manu gravitatem in eodem discerno. Enimvero colorem flavum auri a colore viridi foliorum & hunc ab illo optime distinguo, diversitatis utriusque mihi conscius: sed in ipsa flavedine, in ipsa viriditate nihil distinguo, utut utramque adeo clare percipiam, ut flavedinem auri a flavedine tulipæ, viriditatem foliorum nascentium a viriditate adultorum optime distinguam.

Non jam distinguimus inter ea, quæ in rebus perceptilibus distinguimus; sed in eo acquiescimus, quod multa subinde in uno percipiamus, neque a se invicem diversa esse agnoscamus; subinde autem in re percepta nihil prorsus diversi percipiamus.

§. 38.

Si in re percepta plura sigillatim enunciabilia distinguimus, *Perceptio* clara dicitur *distincta*. *Perceptio distincta quænam sit.*

Exempla dedimus de arbore, de foliis, de facie humana, de oculo, de auro, milleque alia dari possunt unicuique ubivis obvia.

§. 39.

Si in re clare percepta plura separatim enunciabilia non distinguimus, *Perceptio* dicitur *confusa*. Est scilicet perceptio confusa clara quidem, sed non distincta. *Perceptio confusa quid sit.*

Exempli loco sunt flavedo auri, viriditas foliorum, & in genere colores omnes. Pertinent huc etiam sapores & odores, in quibus nihil distinguimus, quod sit separatim enunciabile. Perceptionem confusam negative definire licet, quia jam positive definivimus distinctam, cui opponitur (*not.* §. 85 *Ontol.*). Ceterum hic aliquid singulare obtinet, quod id, quod negativum videtur, quatenus in definitione ponitur, æquipolleat positivo. Etenim non minus nobis conscii sumus potentiæ distinguendi plura perceptibilia in uno perceptibili, quam impotentiæ tale quid faciendi: immo impotentiæ ut nobis magis conscii simus, singulari quadam ratione accidit. Observamus in nobis conatum plura in re una, v. gr. colore rubro, distinguendi, eum-

que irritum deprehendimus: obſervamus autem tanto majorem, quo minus eum ſuccedere experimur. Quamobrem impotentiæ notio involvit notionem conatus fruſtranei, adeoque quidpiam maxime poſitivi. Iſta igitur impotentia percipiendi plura in re perceptibili una optimo jure æquipollet differentiæ ſpecifice poſitivæ, ita ut in definienda perceptione confuſa adhiberi poſſit, etiamſi diſtincta perceptio nondum fuerit definita. Opportune talia monemus, cum plurimos eſſe obſervemus, qui carpunt, quæ non intelligunt. Diſpellendæ ſunt præjudiciorum nebulæ, ne claritati notionum officiant mentisque aciem hebetent.

§. 40.

Perceptionis partialis & compoſita differentia.

Perceptio partialis eſt, quæ in perceptione rei alterius contenta. Aſt *compoſita* dicitur, quæ ex pluribus partialibus conſtat.

E. gr. Dum arborem percipimus, truncum, ramos, ſurculos, folia, gemmas percipimus. Arboris igitur perceptio compoſita eſt, perceptiones trunci, ramorum, ſurculorum, foliorum, gemmarum partiales ſunt. Folium ſi ſigillatim contemplemur, & in eo colorem viridem, fibras per ejus ſubſtantiam diſperſas & reliquam ſubſtantiam diſtinguimus, perceptiones fibrarum & ſitus earundam, coloris viridis ac matriæ a fibris diverſæ ſunt perceptiones partiales; ipſa vero folii perceptio compoſita eſt. Similiter perceptiones flavedinis ac gravitatis auri ſunt partiales; ipſa vero auri perceptio compoſita eſt. Ex his exemplis liquet, perceptiones partiales eſſe non modo perceptiones partium, ex quibus componitur res percepta; verum etiam determinationum, quæ eam ingrediuntur, ſeu qualitatum & quantitatis ipſius. Quoniam vero determinationes intrinſecæ omnes ſimul uti unum ſpectantur cum re percepta; res percepta per modum totius & determinationes intrinſecæ ad eam ſpectantes inſtar partium conſiderantur (§. 341 *Ontol.*). Atque inde denominatio ortum traxit. Inſunt plures determinationes intrinſecæ etiam in iis, quæ ad mentem noſtram ſpectant, ſeu quorum nobis tanquam in nobis conſcii ſumus, quatenus eorum conſcii ſumus. Quamobrem perceptiones eorum, quæ menti inſunt, vel in ea accidunt, in perceptiones partiales reſolvuntur. Exempli loco non ſolum ſunt ea, quæ hactenus definita fuere; verum etiam illa, quæ in ſequentibus definiuntur.

§. 41.

Si perceptiones particulares fuerint claræ, composita distincta est. Etenim si perceptiones particulares fuerint claræ, plura sigillatim enunciabilia in re percepta a se invicem distinguimus (§. 31. 40). Enimvero si in re percepta plura sigillatim enunciabilia distinguimus, perceptio ejus distincta est (§. 38). Ergo si perceptiones particulares fuerint claræ, composita distincta est. *Origo claritatis in perceptionibus.*

Habes hic ortum perceptionis distinctæ. Cur enim perceptio arboris distincta est? quia clare percipis truncum, ramos, surculos, folia, arbores, ita ut sigillatim percipere possis singulas istas partes. Cur folium percipis distincte? quia in eodem percipis clare colorem, fibras per longitudinem & latitudinem extensas atque reliquam ejus substantiam, figuram quoque & magnitudinem, partiumque situm. Sane si nihil eorum a se invicem discernere posses, id quod accidere deberet, ubi in arbore vel folio, quæ insunt, clare non perciperes; nec arborem vel folium distincte perciperes.

§. 42.

Qui plura sigillatim enunciabilia in eodem perceptibili clare percipit: is magis distincte idem percipit altero, qui pauciora in eodem clare percipit. Quando enim in eodem perceptibili plura sigillatim enunciabilia clare percipiuntur, perceptiones particulares, ex quibus rei perceptio constat, claræ sunt (§. 40). Enimvero si perceptiones particulares fuerint claræ, composita ex iis distincta est (§. 41), consequenter quo plures perceptiones particulares claræ fuerint, eo magis distincta esse debet composita. Ergo qui in eodem perceptibili plura sigillatim enunciabilia clare percipit, is magis distincte idem percipit altero, qui pauciora in eodem clare percipit. *Gradus distinctæ perceptionis.*

Per hoc principium æstimatur gradus distinctæ perceptionis, qui in eodem subjecto diverso tempore, & in diversis subjectis eodem tempore diversus deprehenditur. Atque hoc ipso via ad sublimia non minus, quam utilia atque fœcunda sternitur.

§. 43.

Perceptio totalis.

Perceptionem totalem appello eam, quæ complectitur eas omnes, quas dato aliquo momento simul habemus. Quamobrem cum perceptionem totalem ut unum quid consideremus, perceptiones rerum, ex quibus constant, ejus respectu tanquam partiales considerantur, ac ideo a nobis quoque partiales dicentur (§. 40).

E. gr. Si in campo integrum exercitum contueor, uno obtutu præter eum simul campum, sylvam e longinquo spectatam, cœli ac terræ confinia & objecta alia complector. Immo eodem momento, absentia quoque objecta mihi repræsento, veluti templum, in quo sæpe vidi militum præfectum. Subeunt quoque mentem meam cogitationes variæ pro diversitate objectorum mihi repræsentatorum. Omnes istæ perceptiones simul absolvunt perceptionem totalem, quæ cum pro una habeatur ratione temporis, quo omnes eam ingredientes conjunguntur, aut vi simultaneitatis & continuitatis eam ingredientium, perceptiones singulorum objectorum una exhibitorum partiales appellantur. Non variatur hic significatus vocis perceptionis partialis, sicuti & eam, quæ composita dicitur (§.40), totalem appellare potuissemus, scilicet objecti, quod per eam nobis exhibetur: quod ut intelligatur, simili rem declarari necesse est. Perceptiones nostræ, quæ & ideæ appellantur, cum imaginibus rerum comparantur, immo cum iisdem ad commune genus reduci possunt: id quod in Psychologia rationali ostendetur. Jam imago dicitur animalis, arboris, plantæ, ædificii, hominis & ita porro, quæ unicum istiusmodi objectum repræsentat. Quodsi vero in eadem tabula conjunguntur plures istiusmodi imagines, ut vi continuitatis unum quid efficiant; omnes simul pro una imagine habentur. Nimirum continuitas unitatis notionem superaddit.

§. 44.

Perceptio totalis quando distincta.

Si perceptiones partiales, quæ totalem ingrediuntur, claræ sint: perceptio totalis distincta est. Etenim si perceptiones partiales claræ sint, objecta per eas repræsentata a se invicem distinguere valemus (§. 31). Enimvero quoniam perceptio totalis partiales istas omnes in se complectitur (§. 43); in ea plura sigillatim enunciabilia a se invicem distinguimus, consequen-

quenter & in objecto ejus, quod repræsentat; perceptio igitur totalis est distincta (§. 38).

Adest hic quid fictitii, quatenus nempe simul percepta consideramus instar entis unius & res singulas, quæ una percipiuntur, tanquam partes unum totum constituentes, seu tanquam determinationes enti isti intrinsecas: sed hanc fictionem fert usus loquendi (*not.* §. 43).

§. 45.

Si perceptiones totales distinctæ sunt, anima est in statu perceptionum distinctarum. Etenim quotidie in nobis experimur, perceptionem totalem unam in anima continuo substitui alteri, aut partiales, quæ eidem insunt, alias abire alias superaccedere, ita ut perceptio totalis non maneat eadem (§. 181 *Ontol.*). Perceptiones adeo totales continuo mutantur (§. 290 *Ontol.*), adeoque statum ejus constituunt (§. 705 *Ontol.*). Quoniam igitur perceptiones totales distinctæ sunt *per hypoth.* anima tunc temporis est in statu perceptionum distinctarum, quando totales distinctæ sunt. *Status perceptionum distinctarum animæ.*

Poteramus propositionem præsentem sumere per modum definitionis nominalis: sed quia denominationi inest veritas, consultius fuit eandem demonstrari. Qui in resolvendis notionibus multum versati sunt; iis satis superque perspectum est inesse sæpissime definitionibus nominalibus veritatem, quando scilicet nomen rei veritati consentaneum, ut idem sit, quod dicitur. Dedimus jam olim exempla in Elementis Matheseos Latinis, Arithmetica, Geometria, Astronomia. Cum enim studium Matheseos potissimum urgeamus, ut methodi compotes ejus tractatione reddamur; ad tam præclarum usum idem aptare voluimus, quemadmodum debuimus. Quamobrem definitiones nominales, quibus inest veritas, ad propositiones demonstrativas reduximus, utut probe gnari, nil quicquam decedere evidentiæ Mathematum, si more recepto ex communibus observationibus sumantur, quæ definitionibus nominalibus respondent. Neque consilium hoc mutavimus iniquas aliquorum censuras experti, qui, cum sibi acumine præstare videntur, defectu acuminis deproperant judicia.

§. 46.

Si perceptiones partiales, quæ totalem ingrediuntur, fuerint *Perceptio totalis*

quando sit obscura. *rint obscuræ; perceptio totalis obscura est.* Etenim perceptio totalis ex partialibus constat (§ 43). Quare si singulæ partiales obscuræ sunt, nihil eorum, quæ in totali continentur, ab aliis perceptibilibus distinguere valemus (§. 32), consequenter nec ea simul sumta, quæ una perceptione totali comprehenduntur, ab iis simul sumtis, quæ exhibentur per totalem aliam, discernere licet. Perceptio igitur totalis obscura est.

Facile apparet in propositionis hypothesi supponi nihil prorsus clare perceptum in perceptione totali contineri, etsi alias non obstet, ut in perceptione obscura alicujus objecti insint nonnulla, quæ clare percipiuntur (§. 33).

§. 47.

Status perceptionum obscurarum. *Si perceptiones partiales obscuræ sunt, anima est in statu perceptionum obscurarum.* Eodem, quo supra (§. 44) modo id ostenditur, nisi quod in principiorum numerum referenda sit propositio præcedens.

An detur istiusmodi status animæ, jam non disquirimus: instituetur disquisitio suo loco. Quoniam status iste, quo anima perceptiones habet obscuras, opponitur alteri, quo perceptio totalis distincta est; status perceptionum obscurarum dici etiam potest *status perceptionum confusarum*, si in denominatione veritatis non habetur ratio, sed ea arbitrario fit.

§. 48.

Idea quid sit. Repræsentatio rei dicitur *Idea*, quatenus rem quandam refert, seu quatenus objective consideratur.

Si objectum aliquod in mente repræsentatur, distingui debet actus mentis, quo fit repræsentatio; repræsentatio ipsa, quatenus objectum quoddam menti exhibet, & denique actus, quo mens repræsentationis istius, consequenter rei, qualis repræsentatur, conscia sibi est. Actus prior, quo fit repræsentatio, est perceptio (§. 24); actus posterior, quo mens sibi conscia est repræsentationis, vocatur apperceptio (§. 25); ipsa vero repræsentatio materialiter sumta aut in relatione ad objectum, quod repræsentatur, dicitur idea. Vulgo perceptiones & ideæ a se invicem non distinguuntur, quemadmodum nec perceptio ab apperceptione. Enimvero cum in Psychologia intersit distinguere quam accu-

accuratissime, quæ in se diversa sunt; nostrum quoque fuit sublata synonymia terminis vindicare significatum convenientem, quem non sine magna probabilitate originarium esse suspicamur. Ipsa forma vocabuli insinuat significatum perceptionis originarium, quod ea habita fuerit pro actione mentis. Et quia idea cum imagine comparatur (*not.* §. 43); haud obscure intelligitur, quod significatus objectum respiciat.

§. 49.

Repræsentatio rerum in universali seu generum & specierum *Notio* a nobis appellabitur. *Notio quid sit.*

Nimirum paulo inferius apparebit, ab ideis rerum singularium abstrahi ea, quæ pluribus communia sunt & similitudinem quandam inter eas constituunt, & quatenus subjecto non tribuimus nisi determinationes istas communes entia in universali constitui. Quamobrem si nobis objectum repræsentamus cum iis determinationibus, quæ pluribus individuis communia sunt, separatis iis, quæ communia non sunt, dicemus in posterum istam repræsentationem notionem. Notandum vero est, notiones ingredi non modo essentialia, verum etiam attributa & modos; modo prædicata sint communia. Atque hac ratione nihil circa rerum in mente repræsentationem occurrit, quod non peculiari nomine sit insignitum. Ceterum cum definitiones sint arbitrariæ, de consensu aliorum non multum sumus solliciti, etsi non difficile foret eundem stabilire.

§. 50.

Notionum differentia eadem est, quæ perceptionum: sunt nimirum & *notiones* vel *claræ*, vel *obscuræ*, claræ vel *distinctæ*, vel *confusæ*. Sed cum de his & aliis hinc porro pendentibus differentiis abunde jam dixerimus in Logica integro capite (§. 77 & seqq.), quæ ibi relegi possunt, repetere supervacaneum judicamus. *Notionum differentia.*

Etsi enim in Logica sub notione quamlibet rei repræsentationem comprehendere libuerit (§. 34 *Log.*); id tamen minime obstat, ut ea jam de solo ente universali interpretemur, ad quod non minus, quam ad ens singulare applicari possunt. Atque hinc apparet, nullum ex tantisper variata significatione vocis erroris periculum esse metuendum.

§. 51.

§. 51.

Cognoscere quid sit. Rem *cognoscere* idem est ac ejus notionem, vel ideam sibi acquirere.

Ita Deum cognoscit, qui sibi acquirit notiones attributorum divinorum. Triangulum cognoscit, qui trianguli notionem sibi comparat. Animam cognoscimus, dum nobis comparamus notiones eorum, quæ ipsi insunt.

§. 52.

Cognitio quid sit. *Cognitio* est actio animæ, qua notionem vel ideam rei sibi acquirit.

Actionem animæ cum effectu ejus pro uno eodemque habentes per cognitionem ideam quoque & notionem intelligere solemus, loquendi inconstantia: sed nostrum est fixum verborum tueri significatum. Animam nobis concipimus tanquam causam efficientem idearum atque notionum, quæ virtute sua ideas producit & inde porro notiones format. Hic igitur distinguimus ideam a notione, actionem animæ, qua ideam & notionem producit atque format, ab utraque, productionem ideæ a notionis formatione. Idea est rei singularis imago (§. 48), quæ entis in universali imaginem seu notionem in se continet (§. 49). Actio, qua idea producitur, est perceptio (§. 24), cui apperceptio superaccedit (§. 25). Actiones, quibus notiones rerum præsertim distinctæ formantur, complures sunt, de quibus postea agemus operationes intellectus explicaturi: hoc enim nomine appellantur. Perceptio & operationes intellectus simul communi nomine cognitio dicuntur. Apparet igitur, vocabulis singulis ex nostris definitionibus respondere significatum realem & per ea discerni, quæ menti diversa insunt. Atque hoc sufficit in definitionibus nominalibus. Quamobrem cum nemine serram contentionis reciprocabimus, si acumine sufficiente destitutus non separat a se invicem discernenda, atque ideo pro synonymis habet terminos, quos nos tanquam formaliter diversos a se invicem distinguimus.

§. 53.

Facultas cognoscendi quid sit. Quatenus cognitio in mente possibilis est, hoc est, quatenus fieri potest, ut rem cognoscamus, menti facultatem cognoscendi tribuimus (§. 29): Ut adeo *Facultas cognoscendi* ea sit, qua ideas ac notiones rerum nobis acquirimus.

De-

Definiri etiam potest per facultatem, qua res cognoscimus, cum & facultas in superioribus fuerit definita (§. 29), & quando rem cognoscere dicamur explicatum (§. 51), ut adeo definitum non possit dici ingredi definitionem contra expressam Logicæ legem (§. 168 *Log.*). Inest denominationi veritas, quemadmodum in terminis complexis haud raro accidere solet, si nempe ex simplicium notione deducitur notio complexi, veluti hic ex notione facultatis (§. 29) & cognitionis (§. 51. 52) notio facultatis cognoscendi resultat per combinationem, sicuti terminus complexus per combinationem simplicium resultat.

§. 54.

Facultatis cognoscendi pars inferior dicitur, qua ideas & notiones obscuras atque confusas nobis comparamus. *Facultatis cognoscendi pars inferior.*

Plurimum interest facultatis cognoscendi partem inferiorem distingui a superiori. Discrimen hoc jam annotarunt veteres, etsi in Logica, arte inveniendi & moralibus non eum fecerint usum, qui inde expectandus.

§. 55.

Facultatis cognoscendi pars superior est, qua ideas & notiones distinctas acquirimus. *Facultatis cognoscendi pars superior.*

Nemo offendatur partis appellatione, inde inferens nos menti humanæ contra ejus simplicitatem tribuere partes, ac inde materialismum exsculpere conetur, ut dignum inter consequentiarios obtineat locum (§. 1047 *Log.*). Pars enim facultatis cognoscendi inferior & superior terminus philosophicus est, cui nulla inest veritas. Ex terminorum adeo simplicium notionibus non derivanda est notio eidem respondens; sed dispiciendum, utrum ea, quæ eidem tribuitur, in anima contineatur, nec ne. Non ideo Astronomus affirmat, planetas incerta lege hinc inde circumvagari & affixas superficiei sphæræ mundanæ affigi, quod illas stellas planetas, sive errones, has vero affixas appellet.

CAPUT II.
De Sensu.

§. 56.

Principium cognoscendi corpus suum.

O*Bservamus aliquod corpus & in eo mutationes, quibus contingentibus, corpora istarum mutationum causas percipimus. Immo quæ sunt in mundo adspectabili, non aliter percipimus, nisi quatenus mutationes quasdam corpori huic inducunt.* Etenim si corpora lumen in oculum, quæ corporis istius pars est, immittunt & mutationem quandam corpori inducunt, in Physica distincte explicandam; illorum nobis tanquam extra nos nobis conscii sumus, adeoque eas percipimus (§. 24). Similiter si corpus aliquod corpus istud tangit, contactus hujus nobis conscii sumus, eumque adeo percipimus. Quodsi impediatur, ne istæ mutationes in hoc corpore contingant, v. gr. si oculos claudimus, vel corpus a contactu arcemus; omnis quoque statim cessat perceptio.

Differentia corporis hujus a corporibus aliis, quæ percipimus, cuilibet adeo obvia est, ut, velit nolitve, eam animadvertat, ejusque sibi conscius sit, utut in confusa perceptione acquiescat nec eam ad distinctam reducat, sicuti nunc a nobis factum.

§. 57.

Dependentia perceptionum a corpore.

Quoniam per mutationes, quæ in corpore isto accidunt, intelligimus, cur res materiales in mundo adspectabili percipiamus, & cur tales potius percipiamus, quam aliter; ratio perceptionum rerum materialium in mutationibus, quæ in corpore isto contingunt, continetur (§. 56 *Ontol.*), adeoque *perceptiones rerum materialium in mundo adspectabili a mutationibus in corpore* isto *contingentibus dependent* (§. 851 *Ontol.*).

Dependentia hæc adeo obvia est, ut nemo eam in dubium vocare ausit; sed quilibet ejusdem intime sibi sit conscius. Quamobrem sumi poterat, nisi terminum dependentiæ in philosophia prima distincte expli-

explicassemus, adeoque de perceptionibus rerum materialium in mundo adspectabili a philosopho nil prædicari conveniret, nisi quod eidem convenire ex ipsis notionibus colligatur. Ceterum hac ipsa applicatione notionis philosophiæ primæ fiunt clariores, earumque fœcunditas, utilitas & cum notionibus communibus consensus clarissime perspicitur, ut tanto securius iisdem in posterum fidamus.

§. 58.

Corpus istud dicimus *nostrum*, a quo dependent perceptiones rerum materialium in mundo adspectabili, quas habemus. *Corporis nostri notio.*

Atque ita apparet, quod aliquam corporis nostri notionem habeamus, & quænam sit illa notio, quomodo ad eam perveniamus. Nemo existimet, nos terminum notionis hic de re singulari usurpare. Quando enim corpus nostrum distincta definitione explicamus, idem per modum rei universalis consideramus. Plura enim sunt corpora, quæ a diversis subjectis dicuntur corpora sua, & quorum unumquodque individuum aliquod appellat *corporis mei* nomine. Immo quando ego corpus hoc, quod jam tango propriis manibus, pro corpore meo agnosco, facta distincta applicatione notionis, quam dedimus, corporis nostri ad se, tum corpus meum in propositione majore per modum rei universalis concipio, quemadmodum in syllogismo proprio fieri solet (§. 351. 352 *Log.*).

§. 59.

Corpora in mundo adspectabili *nobis præsentia* dicuntur, quæ mutationem corpori nostro inducere valent, nisi scilicet ullum superaccedat obstaculum accidentale. *Corporum præsentia.*

Ita solem dicimus præsentem, si eum videre possumus. Horologium est præsens, si ejus sonum audio. Flos est præsens, si odorem naribus percipio & ita porro. Scilicet tum nobis dicitur præsens corpus alterum, si in corpus nostrum agere valet. Impedimenti enim accidentalis rationem minime habemus. Sol nobis præsens est, dum eum respectu corporis nostri obtinet situm, ut eundem videre possemus; etsi objecto quodam interposito visus intercipiatur.

§. 60.

Quoniam corpora nobis præsentia sunt, quæ mutatio- *Corporum præsentia a*

situ quomodo pendeat.

nes corpori nostro inducere valent, nisi ullum obstaculum accidentale id impediat (§. 59), corpora vero ista percipimus, quæ mutationes corpori nostro inducunt (§. 56), tales scilicet, a quibus perceptiones rerum in mundo adspectabili pendent (§. 58); *corpora ista nobis præsentia sunt, quæ eum ad corpus nostrum habent situm, ut percipi a nobis possint, nisi accidentale aliquod obstaculum adsit.*

Si tempore nocturno in hypocausto nostris oculis directe opponatur aliquod objectum, candela accensa, idem videmus, adeoque nobis præsens est (§. 59). Quodsi candela extinguatur, accidentale quoddam impedimentum superaccedit, ne videri amplius possit. Non tamen ideo præsens esse desinit, sufficit enim objectum eum ad oculum retinere situm, ut videri possit, nisi ex accidente cesset visionis actus, veluti in casu nostro ob defectum luminis.

§. 61.

Præsentia corporis in dato loco.

Corpus aliquod dicitur *præsens aliquo in loco*, si intra terminos consistit, quibus locum istum definimus.

E. gr. Hypocaustum terminatur parietibus: quamobrem quicquid intra horum ambitum continetur, in hypocausto præsens est. Non confundenda est præsentia in dato aliquo loco cum ea, quæ corpori alicui tribuitur respectu nostri. Præsentia terminus relativus est, qui objecti unius existentis ad coexistens aliud relationem involvit. Ideo objectum in eodem loco constitutum diverso respectu & præsens dici potest, & absens. Ita campana, cujus sonum percipio, præsens mihi est; non autem præsens est in eo loco, ubi ego sum, nisi quando turrim conscendens ibidem commoror, ubi campana suspensa conspicitur. Visus cum sit sensus potior, & cum tactus objectum supponat propinquissimum; in præsentia corporum dijudicanda vulgo visus magis atque tactus, quam aliorum sensuum habetur ratio.

§. 62.

Præsentia corporis nostri.

Corpus nostrum nobis semper præsens est. Illud enim corpus nostrum est, a quo dependent perceptiones rerum materialium in mundo adspectabili, quas habemus (§. 58). Enimvero continuo experimur, ipsum hoc corpus a nobis percipi: partes

partes enim ipsius tangere licet propriis manibus & videre propriis oculis partim visione directa, partim reflexa, seu mediante speculo. Quare cum partes corporis nostri istiusmodi mutationes in ipso corpore nostro producere valeant, ut easdem percipiamus, idque nullo tempore accidat; corpus nostrum nobis continuo præsens est (§. 59).

Nemo non præsentiam corporis sui continuam inde colligit, quod idem continuo percipiat, etsi abesse subinde possit apperceptio, ut scilicet perceptionis istius non semper actu nobis simus conscii (§. 25). Unde & hoc corpus nostrum esse ex eo colligi solet, quod nobis semper sit præsens, cum corpora alia nunc sint præsentia, nunc absentia.

§. 63.

Absens dicitur, quod præsens non est. *Corpora* igitur *absentia a nobis sunt, quæ istiusmodi mutationem corpori nostro inducere minime valent, a qua perceptio aliqua pendet* (§. 59), aut *quæ talem ad corpus nostrum situm habent, ut a nobis percipi non possint, etiamsi accidentale obstaculum nullum adsit* (§. 60). *Absens quid sit a nobis.*

Ex eo, quod aliquid præsens non sit, absentiam ejus colligunt vulgo omnes. Quamobrem si constet, unde innotescat rei præsentia; hoc ipso etiam liquet, unde absentia manifesta sit.

§. 64.

Similiter quia absens est, quod præsens non est (§. 63); *in dato loco absens est, si intra terminos istos non consistit, quibus locum istum definimus* (§. 61). *Absentia in dato loco.*

Ita abest e hypocausto, qui in spatio illo non est, quod parietibus hypocausti continetur. Hæc facilia sunt; non tamen inutilia, præsertim si ad universalia, quæ insunt, attenditur.

§. 65.

Perceptiones, quarum ratio continetur in mutationibus, in organis corporis nostri qua talibus contingentibus, dicuntur *Sensationes.* Definiri etiam posset *Sensatio*, quod sit per- *Sensatio quid sit.*

 ceptio

ceptio per mutationem, quæ fit in organo aliquo corporis nostri qua tali, intelligibili modo explicabilis.

E. gr. Quando objectum aliquod intuens percipio, ex mutatione, quæ in oculo contingit, intelligibili modo explicari seu ratio reddi potest, cur tale appareat potius, quam aliter. Illa igitur objecti repræsentatio e sensationum numero est. Similiter dum dolorem vulnere corpori inflicto percipio; cur eam percipiam & cur talem percipiam, ratio redditur ex mutationibus, quæ in loco vulneris corpori accidunt. Quare perceptio doloris e sensationum numero est.

§. 66.

Organi sensorii descriptio.

Organum sensorium appellatur organum seu pars organica corporis, in cujus mutationibus continentur rationes perceptionum rerum materialium in mundo adspectabili.

Ita organum sensorium est oculus: ex mutationibus enim, quæ eidem ab objectis externis inducuntur, per organicam ipsius structuram possibiles, intelligitur, cur jam hoc potius videamus objectum, quam aliud, & cur tale hoc appareat objectum.

§. 67.

Sensus definitio.

Facultas sentiendi sive *Sensus* est facultas percipiendi objecta externa mutationem organis sensoriis qua talibus inducentia, convenienter mutationi in organo factæ.

Facile perspiciunt attentiores, cur addamus restrictionem. Possunt accidere organo sensorio a causis extrinsecis mutationes, quæ a structura organica minime pendent, veluti si oculo vulnus infligitur, vel si idem contunditur. Neque enim vulnus vel contusio est mutatio, quæ oculo vi structuræ suæ organicæ, seu quatenus est organon ad videndum aptum, accidit. Ceterum hic sensum concipimus, quatenus in anima est, quemadmodum & sensationem *(65)*, etsi non negemus, ad sensationem & facultatem sentiendi pertinere etiam ea, quæ in corpore illi, quod in anima est, respondent, quatenus facultas sentiendi spectatur ut facultas hominis & sensatio ut quid ad hominem spectans. Enimvero quod ad corpus spectat, in Physica explicari debet suoque tempore explicabitur: neque adeo hujus loci est.

§. 68.

Sensuum numerus.

Quoniam quinque dantur in corpore humano organa, quo-

quorum qua talium mutationibus suæ in anima perceptiones respondent, quemadmodum unusquisque in se experitur; *sensus* quoque *quinque numerantur*, scilicet *visus*, *auditus*, *olfactus*, *gustus*, *tactus*.

Cur non plures quam quinque sint sensus, nostrum jam non est inquirere. Lubet tamen fundamentum illorum sensuum exponere, cum ad intelligendas definitiones sequentes plurimum faciat. Scilicet aut corpora alia nostrum immediate contingunt, aut mediate. Si immediatus est contactus, tactui locus est. Quodsi corpus immediate nostrum tangere nequit, aut in ipsum agit, mediante lumine, aut mediante sono, aut mediantibus effluviis, aut mediantibus quibusdam corpusculis, quæ ejusdem massæ permixta sunt. In primo casu visui, in secundo auditui, in tertio odoratui, in quarto gustui locus est.

§. 69.

Facultas videndi sive *Visus* est facultas percipiendi objecta, convenienter mutationi vi luminis in oculo factæ. *Visus quid sit.*

Definimus hic visum respectu animæ: quid enim in corpore contingat, dum videmus, in Physica explicabimus. Idem tenendum est de sensibus ceteris, de quibus in proxime sequentibus articulis agitur. Mutationem igitur, quæ in oculo contingit, dum videmus, hic ut explicemus necesse non est. Quodsi tamen dependentiam perceptionum in mente a mutatione in organo distincte comprehendere volueris, cum ista per hanc intelligibili modo explicabilis sit, ad perceptionem mentis penitius intelligendam non parum conducit, si mutatio in organo penitus intelligatur. Ita v. gr. visio clara est, si clara fuerit in oculo imago, quæ in ejus fundo radiis luminis illapsis delineatur; distincta est visio, si imago ista distincta fuerit. Qui vel Opticam didicit, vel in Physica probe versatus est; is dependentiam visus a mutatione in oculo vi luminis factam optime perspicit.

§. 70.

Facultas audiendi sive *Auditus* est facultas percipiendi sonum, convenienter mutationi per eundem in aure factæ. *Auditus quid sit.*

Discernimus auditu sonos omnis generis, quos inter etiam sunt voces animantium atque hominum, itemque loquela.

§. 71.

§. 71.

Odoratus quid sit.

Facultas olfaciendi, sive *Olfactus* est facultas percipiendi odores rerum, convenienter mutationi, vi effluviorum a corporibus odoriferis exhalatorum in naribus factæ.

Quod corpora odorifera emittant effluvia & qualia sint ista effluvia, in Physica disquiremus.

§. 72.

Gustus quid sit.

Facultas gustandi, sive *Gustus* est facultas percipiendi sapores, convenienter mutationi, quam objecta sapida dentibus comminuta in lingua producunt.

Quidnam sit in objectis sapidis, quod linguæ mutationem quandam inducit, dum comminuta saliva perfunduntur, denuo in Physica disquiremus.

§. 73.

Tactus quid sit.

Facultas tangendi, sive *Tactus* est facultas percipiendi qualitates & quantitatem corporum, convenienter mutationi, quam per contactum corporis nostri in eodem producunt.

Istiusmodi qualitates sunt asperitas, lævitas, durities, mollities, gravitas. Tactu etiam discernuntur nonnulla, quæ visu alias discerni solent, veluti figuræ & magnitudo: utut hic perceptiones aliæ sociæ suppetias ferant, veluti in discernendis figuris perceptio motus digitorum vel manus juxta ductum perimetri.

§. 74.

Sensatio quænam fortior.

Sensatio una *fortior* dicitur altera, quæ majorem claritatis gradum habet, seu cujus nobis magis conscii sumus quam alterius. Idem intellige de perceptione quacunque.

E. gr. major est claritas in perceptione luminis solaris, quam lunaris, eademque in priori casu sensatio fortior, quam in posteriori. Similiter major claritas est in fœtore asæ fœtidæ, quam liliorum contritorum, adeoque in illo casu sensatio fortior, quam in hoc est.

§. 75.

Sensatio quænam debilior.

Sensatio una *debilior* est altera, quæ minorem claritatis gradum habet, seu cujus nobis minus conscii sumus quam alterius. Idem intelligitur de perceptione quacunque.

Ita

Ita minor est claritas in perceptione luminis lunaris, quam solaris, adeoque illa debilior hac altera. Similiter in perceptione fœtoris liliorum contritorum minor est claritas, quam in perceptione fœtoris asæ fœtidæ, adeoque illa hac altera debilior est.

§. 76.

Sensatio fortior obscurat debiliorem, ita ut subinde debiliorem prorsus non appercipiamus. Lumen Solis atque Lunæ quando simul percipimus, Luna instar tenuis cujusdam nubeculæ pallet. Luminis solaris perceptio clarior est perceptione lunaris, consequenter illa fortior (§. 74); hæc debilior (§. 75), quemadmodum nobis innotescit, si comparemus objecta lumine lunari perfusa cum objectis lumine solari collustratis. Quare cum interdiu lumen Lunæ palleat, quod noctu solum perceptum satis clarum deprehenditur; sensatio fortior obscurat debiliorem. Similiter lumen stellarum noctu satis clare percipitur, ast interdiu lumine solari vel luce diurna oculos occupante adeo obscure percipitur, ut ejus nobis prorsus non simus conscii, consequenter omnis cesset apperceptio (§. 25). Sensatio luminis solaris multo fortior est sensatione luminis stellarum (§. 74). Quare denuo patet, sensationem debiliorem obscurari a fortiori, & quidem ita ut debiliorem prorsus non appercipiamus. Idem obtinet in sensationibus aliis. Ita quilibet experitur verba loquentis non percipi præ sonitu campanarum. Est autem sonitus campanarum sonus vehementior voce loquentis, atque adeo ille clarius hac percipitur. Quoniam itaque illa sensatio fortior, hæc debilior (§. 74. 75): sensatio fortior in auditu quoque debiliorem obscurat. Similiter sapor unus impedit, ne alium percipiamus. Et in vulgus notum est, odore gravi effici, ne fœtorem clare percipiamus. In utroque autem casu denuo ut ante colligitur, sensationem fortiorem obscurare debiliorem.

Obscuratio sensationis unius per alteram.

Magnum principium experientiæ est propositio præsens, quam ideo inferius ad majorem universalitatis gradum evehemus. Usus in mo-

moralibus amplissimus est, quemadmodum suo tempore constabit In arte quoque inveniendi non postremum sibi locum vindicat. In Physicis patebit ratio a priori, quatenus sensationes per mutationes in organis sensoriis sunt explicabiles. Ceterum propositionis præsentis in casu speciali utilitatem dudum agnovere Optici, quibus in propositionum a posteriori stabilitarum numero fuit: lumen vehemens visibilia quædam obscurare, veluti lucem debiliorem, seu quando lux debilis cum forti conjungitur, quemadmodum videre est apud *Alhazenum* Opticæ lib. 1. n. 32 f. 20 ex editione *Risneri*. Principium vero istud opticum universalius effecit *Risnerus* Opticæ lib. 2. n. 20, dum ita enunciat: visibile majus officit minori. Visio multum valet ad sensationes omnes, immo porro ad perceptiones ac notiones omnes penitius intelligendas. Visio enim sensationis species est, adeoque cum ceteris sub eodem genere contentis communia habere debet (§. 241 *Ontol.*). Similiter sensatio perceptionum quædam species est (§. 67), atque adeo denuo cum ceteris perceptionibus communia habere debet (§. *cit. Ontol.*). Et eodem modo patet, notionibus quoque communia esse debere cum perceptionibus. Unde consequens est, a visione abstrahi posse, quæ omni sensationi, immo perceptioni ac notioni omni respondent. Exemplum habemus in differentia perceptionum, quod aliæ sint claræ, aliæ obscuræ; aliæ distinctæ, aliæ confusæ. Etenim ex Elementis Opticæ *Euclidis* apparet, jam olim visionem distributam esse in claram & obscuram, & claram subdivisam in confusam atque distinctam. Ad notiones quoad rem ipsam illam differentiam applicavit *Valerianus Magnus*, e Capucinorum familia, in Logica: *Cartesius* vero etiam nomina retinuit. Utriusque vestigia secutus est *Leibnitius*, qui multum tribuit acumini *Valeriani Magni*, terminis cum *Cartesio* assumtis adjungens notiones *Valeriani* definitionibus *Euclideis* apud *Herigonium* in Cursu Mathematico consentientes. Nos differentiam illam admisimus & ejus multiplicem jam in Logica usum fecimus, atque ad ulteriorem in Psychologia, Philosophia morali & Arte inveniendi transferemus, ob rationes modo fusius inculcatas, scilicet quod deprehenderimus, notionibus visionis obscuræ, claræ, confusæ, distinctæ inesse generales, aut eas potius ad generales revocari posse, atque hasce generales convenire ad amussim cum explicationibus *Valeriani* a *Leibnitio* in Actis Eruditorum A. 1684 p. 537 propositis, idem facturi, si nec *Valerianus*, nec *Leibnitius* ante de eo cogitasset, nec *Cartesius* terminos opti-

eorum ad omnem cognitionem promiſcue tranſtuliſſet, quoniam nobis in more poſitum fuit a prima juventute ſcrutari univerſalia, quæ notionibus Mathematicorum eorumque methodo inſunt, atque eadem ad Logicam perficiendam & mentem humanam cognoſcendam applicare. Non vero invidemus aliis laudem ſuam, ſi qui ante nos viventes vel ea perſpexerunt, quæ proprio Marte fuimus aſſecuti, ut lubenter aliis accepta referamus etiam ea, quæ nobis debemus, modo nobis conſtet de eo, quid ſenſerint alii.

§. 77.

Objectum ſenſibile, vel etiam *Senſibile* ſimpliciter dicitur, quod ſenſu percipi poteſt, ſeu, quod in organo ſenſorio aliquo efficere poteſt mutationem, per quam eidem in mente reſpondens perceptio explicari poteſt (§ 67). Unde porro liquet, quid in ſpecie dicatur *viſibile*, *audibile*, *odorabile*, *guſtabile*, *tactile*. *Senſibilis definitio.*

Probe hic notandum eſt, quod jam ex antecedentibus claret, ſenſibilia triplici modo conſiderari poſſe, vel quatenus inſunt objecto, vel quatenus mutationem inferunt in organo ſenſorio, vel quatenus denique percipiuntur ab anima. Hic ſenſibile tertio modo conſideratur, cum jam aliud non intendamus, niſi ut doceamus, quomodo a mente percipiantur objecta mutationem organis ſenſoriis actione ſua inducentia.

§. 78.

Anima in ſenſationibus ſuis nihil immutare poteſt, nec unam alteri pro arbitrio ſubſtituere valet, dum objectum ſenſibile in organum ſenſorium agit. Etenim ſenſationum ratio continetur in mutationibus, quæ organis ſenſoriis ab objectis ſenſibilibus inducuntur (§. 65), adeoque poſitis iſtis mutationibus ponuntur & ipſæ (§. 118 *Ontol.*). Quoties itaque eadem mutatio in organo accidit & quamdiu eadem mutatio in organo ſubſiſtit, tamdiu quoque perceptio eadem (§. 189 *Ontol.*). Fieri igitur nequit, ut anima in ſenſatione ſeu perceptione objecti ſenſibilis pro arbitrio ſuo unum pro altero ſubſtituat, vel integram aliam eſſe jubeat, conſequenter in ſenſationi- *Forma perceptionum ab arbitrio animæ independens.*

tionibus suis nihil immutare potest, nec integram mutare valet, dum objectum aliquod sensibile in organum sensorium agit (§. 290 *Ontol.*).

Idem etiam sic ostenditur. Ratio sensationum continetur in mutatione, quam objectum sensibile organo sensorio inducit (§. 65), consequenter dum mutatio in organo contingit, sensatio in mente necessario est (§. 298 *Ontol.*), & quidem hæc potius & talis, quam alia (§. 56 *Ontol.*). Quare cum absolute necessarium in se immutabile sit, hypothetice autem necessarium tamdiu mutari nequeat, quamdiu salva est conditio, sub qua necessarium (§. 315 *Ontol.*); sensationes vero vel absolute, vel hypothetice necessariæ esse debeant *per demonstrata;* eædem tamdiu mutari nequeunt, quamdiu salva est mutatio in organo, consequenter fieri nequit, ut mutatione in organo eadem atque immutata anima quidpiam in sensatione immutet.

Idem etiam patet a posteriori. Si fragor tormenti aurem ferit, minime efficere potes, ut ejus loco percipias sonum blandiorem. Si fœtor nares occupat, efficere nullo modo potes, ut vel ejus loco odorem suavem, vel fœtorem saltem minus molestum percipias. Si ex data quadam distantia objectum quoddam adspicias, tui non est arbitrii, an majus, an vero minus; an hisce potius, quam aliis qualitatibus præditum objectum sentire velis. Nihil igitur in sensationibus mutare vales, sed tales utique admittere debes, quales te inconsulto oriuntur.

Nemo non hoc in se experitur, & qui sensationum dependentiam a mutationibus in organo sensorio perspicit atque adeo agnoscit illas per has intelligibili modo explicabiles esse; is abunde quoque convincitur de veritate propositionis hujus a priori: quem in finem addidimus demonstrationem, cum pro instituto nostro sufficere videretur, ut eam a posteriori stabiliremus. Judicent vero posteri, quid sentiendum sit de hominibus fatalem omnium rerum necessitatem ad destructionem libertatis animæ plenariam cum eversione omnis religionis, virtutis justitiæ, ac societatis civilis tendentem hinc exsculpentibus mihique tanquam crimen objicientibus, ut ad criminationes responsurus proferre

ferre non potuerim, nisi quæ male sanos deridendos propinarent a partium studio remotis. Ceterum propositio hæc, quemadmodum ceteræ omnes, suum habet in praxi morali usum. Etenim cum actiones nostras secundum rationem dirigere jubeamur, obstacula nobis objiciunt sensus: id quod suo loco distinctius explicaturi sumus. Quamobrem impedimenta ista remoturi probe nosse debemus, quantum sensationes ab arbitrio nostro pendeant, & quousque anima nullam prorsus in easdem potestatem habeat. In præsente igitur propositione docemus, quod forma sensationum sit ab arbitrio animæ prorsus independens, nec eidem competat potestas in ea quidpiam immutandi.

§. 79.

Si objectum sensibile in organum sensorium rite constitutum agit; necessario sentimus, seu in animæ potestate positum non est, utrum velit sentire, nec ne. Id patet unicuivis ad obviam quovis momento experientiam attendenti. Etenim si objectum visibile in oculos apertos radios immittit; arbitrii tui non est, utrum istud videre velis, nec ne; sed necessario idem vides, sive velis, sive nolis. Similiter si sonus in aures illabitur; arbitrii tui non est, utrum audire velis, nec ne; sed necessario audis, sive velis, sive nolis. Si effluvia odorifera nares afficiunt, vel cibus comminutus & saliva persusus linguam contingit; arbitrii tui non est, utrum odorem, vel saporem percipere velis, nec ne; sed utrumque necessario percipis, sive velis, sive nolis. Eodem modo si manum fronti admoves; arbitrii tui non est, utrum tactum percipere velis, nec ne; sed frontem manu tangi necessario sentis, sive velis, sive nolis. Nullus igitur datur sensus, in quo veritas propositionis præsentis experimento in te ipso facto extemplo confirmari nequeat.

Coexistentia mutationum in organo & sensationum necessitas.

Idem tamen vi antecedentium a priori quoque ostenditur. Etenim in mutatione, quam objectum sensibile organo inducit, continetur ratio sufficiens sensationum (§. 65). Quamobrem si mutatio in organo sensorio accidit; mens quoque necessario sentit (§. 298 *Ontol.*), consequenter in arbitrio ipsius positum non est, utrum sentire velit, nec ne.

Qualis sit ista coexistentiæ mutationum in organo sensorio & perceptionum in anima necessitas, an absoluta, an hypothetica, in præsenti definiri minime potest. Quæstio altioris indaginis est, utpote a commercio inter mentem & corpus intercedente tota pendens. Parum autem refert respectu libertatis animæ, utrum absoluta sit, an hypothetica: id quod ex inferioribus patebit, ubi in notionem libertatis inquisiverimus. Absonum igitur est ex necessitate coexistentiæ mutationum in organo & perceptionum in mente exsculpere fatalem necessitatem libertati interitum minaturam, cum libertas salva sit, si vel maxime necessitas illa sit absoluta. Enimvero quid est tam absurdum, quin dicatur ab aliquo consequentiatiorum? Ceterum quando hic de mutationibus in organo sermo est, ad eas referimus, quicquid in corpore accidere debet, ut perceptioni in mente sit locus, utut hic nobis perinde sit, qualia sint ea, quæ in corpore nostro contingunt, dum sentimus. Ita v. gr. mutatio, dum videmus, in oculo facta includit etiam motum per nervum opticum ad cerebrum usque continuatum. Præterea notandum venit, nos & hic, & in omni casu simili supponere statum corporis vivi & hominis vigilantis: id quod sequitur ex eo, quod modo inculcavimus, neque enim in corpore mortuo, vel etiam in homine dormiente integra locum habet mutatio, quæ in corpore prærequiritur, ut anima sibi objectum repræsentet ejusdemque repræsentationis sibi conscia sit. Talia opportune monemus contra eos, qui in captandis verbis sunt assidui, ut acumine præstare videantur.

§. 80.

Modus primus impediendi sensationem.

Si organum sensorium ab objecto avertimus, sensatio impeditur. Etenim si organum sensorium ab objecto sensibili avertimus; objectum in ipsum agere seu mutationem in eodem producere nequit, qualis per structuram organi possibilis: quod per se patet. Enimvero si mutatio in organo sensorio non contingit, nulla amplius sensationis datur ratio sufficiens (§. 65), consequenter cum absque ratione sufficiente nil quicquam esse possit (§. 70 *Ontol.*), cessabit quoque in mente sensatio seu perceptio (§. 65). Quoniam itaque ex aversione organi intelligitur, cur nulla in mente fiat sensatio *per demonstrata;* aversio organi ab objecto continet rationem sufficientem, cur idem mi-

minime sentiamus. Impeditur adeo sensatio per aversionem organi sensorii ab objecto sensibili (§. 726 *Ontol.*).

A posteriori obvia experientia idem innotescit. Etenim si oculum avertimus a luna, ne radii ab eadem propagati in eum illabi possint; lunam non videmus. Si manum retrahimus a superficie globi rotundi in tenebris, nec rotunditatem ejus tactu percipimus, qui in figura percipienda visus vice fungebatur. Neque aliter rem sese habere deprehendimus in sensibus ceteris.

Utile est nosse, quo usque nobis aliqua sit in sensatione potestas, cum in moralibus, tum in arte inveniendi: id quod suo loco luculentius constabit.

§. 81.

Modus alter impediendi sensationem.

Si actio objecti sensibilis in organum sensorium quocunque modo impeditur; in anima quoque sensatio impeditur. Quoniam per actionem objecti sensibilis in organum sensorium intelligitur, cur mutatio quædam in eodem actu contingat, quæ vi structuræ ejusdem possibilis erat; ratio hujus mutationis est actio ista (§. 56 *Ontol.*), adeoque mutatio, quæ organo inducitur, effectus ab objecto sensibili productus (§. 886 *Ontol.*). Quare cum actio causæ efficientis ponenda sit, si effectus poni debeat (§. 898 *Ontol.*); actione in organum sensorium impedita, adeoque cessante (§. 726 *Ontol.*), mutatio quoque in organo cessare debet. Enimvero ratio sensationis cum in ista contineatur (§. 65), cessabit quoque ratio sensationis, consequenter ipsa sensatio (§. 70 *Ontol.*). Quoniam itaque ex impedita actione objecti sensibilis in organum sensorium intelligitur, cur nulla in mente fiat sensatio *per demonstrata;* impedita actio objecti sensibilis in organum sensorium continet rationem sufficientem, cur idem minime sentiamus. Impeditur adeo sensatio per impeditam actionem objecti sensibilis in organum sensorium.

A po-

A posteriori idem adeo obvium est, ut notio propositioni præsenti respondens inter communes referri mereatur. Sane si oculos claudimus, ne radii ab objecto visibili propagati in oculum incidere possint; hoc ipso impeditur, ne visibile vi luminis in oculum agat (§. 726 *Ontol.*). Cessat vero tum etiam visus objecti alias videndi. Similiter si aures obturamus, ne sonus illabi possit; actio soni in aurem impeditur: tum vero nec sonum auditu percipi manifestum est. Si nares digitorum supremis articulis ita intrusis, ut vix spiritum per eos ducere liceat, obturemus, ne fœtori pateat ingressus; effluviorum a corpore fœtido exhalatorum actio in organum olfactus impeditur: fœtorem vero tum a nobis minime percipi experimur. Quovis igitur momento quilibet in se experiri potest, impedita actione objecti sensibilis in organum sensorium impediri quoque sensationem, alias in anima extituram.

Propositionis præsentis eadem est utilitas, quæ præcedentis: quod ideo monemus, ne quis contemnat, quæ vulgaria videntur. Ex vulgaribus enim tanquam seminibus nascuntur sublimia & a communibus notionibus maxime remota: id quod vel sola Elementa *Euclidis* docere poterant, ex ipsa autem philosophiæ universæ pertractatione legitima, tum etiam ex Arte inveniendi evidentius elucescet.

§. 82.

Modus debilitandi sensationem

Si sensationem ea, quam habemus, fortiorem in nobis excitamus; hanc ægre, immo prorsus non appercipimus. Sensatio enim fortior ita obscurare potest debiliorem, ut hanc prorsus non percipiamus (§. 76). Quare si ea, quam habemus, fortiorem in nobis excitamus; efficitur omnino, ut eam, quam habemus, vel ægre, vel prorsus non appercipiamus.

Principium hoc maximi momenti est in mente a sensu abducenda, qui eidem periculosus. Confirmatur a posteriori. E. gr. si lignum putridum in tenebris conspicis; accensa candela sensum lucis adeo debilitas, ut prorsus non lucere videatur. Alta voce quæ legis pronuncians impedis, ne mussitantium verba percipias. Suffitu odorem suscitans fœtoris perceptionem fugas.

§. 83.

§. 83.

Regulæ perceptionum dicuntur, quas anima observat in percipiendo, seu juxta quas perceptiones ipsius explicari possunt. Unde in specie *Regulæ sensationum* sunt, juxta quas sensationes in anima explicari possunt. *Regulæ perceptionum & sensationum quænam dicantur.*

Exempla regularum sensationum sunt propositiones proxime præcedentes (§. 78 & seqq.). Neque alium in finem regulas illas proposuimus, quam ut sensationes inde explicemus, quoties nobis in posterum cum ipsis erit negotium.

§. 84.

Leges perceptionum sunt principia generalia regularum perceptionum. Et hinc in specie *Lex sensationum* dicitur principium generale regularum sensationum. *Leges perceptionum & sensationum.*

Denominatio fit ad imitationem regularum & legum motus (§. 302. 303 *Cosmol.*). Nostrum vero inprimis est in Psychologia empirica stabilire leges & regulas inde pendentes generales perceptionum ac cogitationum, quod iis utamur in moralibus ad regimen actionum liberarum rite instituendum. Quemadmodum enim in philosophia naturali absque regulis motus explicari nequit, quomodo corpora pro arbitrio nostro movere valeamus; ita quoque in philosophia practica absque regulis perceptionum doceri non potest, quomodo actiones nostras liberas pro arbitratu nostro dirigamus.

§. 85.

Lex sensationum hæc est propositio: Si in organo aliquo sensorio ab objecto aliquo sensibili quædam producitur mutatio; in mente eidem coexistit sensatio per illam intelligibili modo explicabilis, sensationem sufficientem, cur sit & cur talis sit, in illa agnoscens. Veritas propositionis abunde patet ex antecedentibus. Neque enim, si rem potius, quam terminos spectes, aut ad terminorum explicationes in anterioribus traditas (§. 65. 66. 77) animum advertas, differt a principio cognoscendi corpus suum supra proposito (§. 56) & dependentiæ perceptionum a corpore notione (§. 57). Immo talis est, ut obviis experien- *Lex sensationum.*

perientiis statim confirmari possit, si de veritate ejus dubites. Enimvero in demonstrandis regulis sensationum (§. 78 & seqq.) usi sumus propositione ista tanquam principio (§. 876 *Ontol.*). Est igitur lex sensationum (§. 84).

Legi huic plurimum lucis affundit Optica, cum in ea regulæ visionis, quas adeo sensus princeps observat, explicentur. Patet enim eas tanquam ad rationem ultimam ad propositionem præsentem reduci. Sufficit vero regulas visionis per experimenta & observationes stabiliri.

§. 86.

Identitatis perceptionis ratio.

Si mutatio in eodem organo sensorio eadem est; sensatio quoque in anima eadem esse debet. Etenim sensatio agnoscit in mutatione organi rationem sufficientem, cur sit & cur talis sit (§. 85). Enimvero si in duobus casibus eadem ratio sufficiens ponitur; quod in uno casu vi illius fuit, etiam in altero vi ejusdem esse debet (§. 189 *Ontol.*). Ergo si mutatio in eodem organo sensorio eadem est; sensatio quoque in anima eadem esse debet.

Magnum hoc principium est in omni sensationum doctrina. Usum ejus amplissimum loquitur Optica, cum per immediatam consequentiam inde fluant principia visionis generalia phænomenis visus demonstrandis inservientia, veluti quod duo objecta videantur ejusdem magnitudinis, si imagines in oculo eandem magnitudinem habent, consequenter si sub eodem angulo videntur. Non minus autem ad alias quoque sensationes applicari potest.

§. 87.

Diversa quando sensui eadem apparere debeant.

Quodsi ergo contingat a diversis objectis sensibilibus eandem in eodem organo sensorio produci mutationem; eadem apparere debent. Etenim si a diversis objectis sensibilibus in eodem organo sensorio eadem producitur mutatio; sensatio quoque in anima eadem esse debet (§. 86). Quare cum sensationes sint perceptiones (§. 65), perceptiones vero objecti repræsentationes (§. 24); anima sibi in hoc casu objecta diversa tanquam eadem repræsentare debet. Quoniam tamen in se diversa sunt,

non

non eadem *per hypothesin*; eadem tantummodo apparent. Patet igitur diversa objecta eadem apparere debere, quoties contingit eandem ab iis mutationem in eodem organo sensorio produci.

Hoc principium continet rationem generalem, cur sensus subinde diversa repræsentet tanquam eadem, adeoque fallat, seu apparere quid faciat, quod non est. In omni Optica plurima occurrunt exempla, quæ sub hac lege continentur: est enim fons plurium deceptionum opticarum.

§. 88.

Si mutatio in organo sensorio eodem diversa est, sensatio quoque in anima diversa est. Ponamus enim, si fieri potest, mutationem in organo sensorio esse diversam, sensationem vero eandem. Quoniam in mutatione, quæ in organo accidit, continetur ratio, cur talis in anima potius sit sensatio, quam alia (§. 65); per diversam mutationem in organo intelligibili modo explicari poterit, cur eadem sensatio talis potius sit, quam alia (§. 56 *Ontol.*), consequenter cur anima hoc potius objectum, quam aliud, idemque hoc potius modo quam alio sibi repræsentet (§. 24): quod cum sit absurdum, sensatio in mente eadem esse nequit, si mutatio in organo diversa est. Erit igitur & ipsa diversa (§. 181. 183 *Ontol.*). *Diversitatis sensationis ratio.*

Absurditas ista magis adhuc elucescet in Psychologia rationali. Confirmatur autem experientia. Etenim si beneficio speculorum vel vitrorum politorum efficiamus, ut alia objecti in oculo delineetur imago, quam delineari solet, ubi nudo oculo idem contuemur; objectum quoque aliter videri manifestum est. Similiter constat, unum idemque objectum non idem apparere in diversis distantiis, ità ut v. gr. globus e longinquo visus instar disci exhibeatur. Constat autem aliam globi in oculo imaginem delineari, si fuerit in vicinia constitutus; aliam vero, si longinquo intervallo a nobis fuerit remotus. Jam ex imagine in oculo redditur ratio, cur nobis instar disci appareat globus e longinquo visus, & cur rotundus appareat in vicinia oculo objectus. Unde nemo non fatebitur, absonum fore, globum & in vicinia, & e longinquo instar disci videri debere, vel in utroque casu conspici convexum,

utur imago in uno casu eadem sit, quæ est disci; in altero vero ab eadem diversa.

§. 89.

Idem quando appareat diversum. *Quodsi ergo contingat, idem objectum diversam efficere mutationem in eodem organo; diversum quoque apparere debet.* Etenim si idem objectum diversam efficit mutationem in eodem organo, sensatio quoque in anima diversa esse debet (§. 88). Enimvero sensationes sunt perceptiones (§. 65), perceptiones vero objecti repræsentationes (§. 24). Anima igitur sibi in hoc casu objectum idem tanquam diversum repræsentare debet. Quoniam tamen idem est *per hypothesin*; diversum tantummodo apparet. Patet igitur idem objectum diversum apparere debere, quoties contingit diversam ab iis mutationem in eodem organo sensorio effici.

Hoc principium continet rationem generalem, cur sensus subinde idem repræsentet tanquam diversum, adeoque fallat, seu apparere quid faciat, quod non est. In Optica plurima occurrunt exempla specialia, cum propositio præsens sit fons alter deceptionum opticarum. Sensus enim fallit, tum quatenus diversa tanquam eadem, tum quatenus eadem tanquam diversa repræsentat. Patebit idem clarius ex inferioribus, ubi errorum fontes recludemus ostensuri, cur anima errare possit & quandonam eam errare contingat.

§. 90.

Idea mutationibus organorum sensoriorum respondentes. *Unicuique mutationi in organo possibili sensatio quædam & idea peculiaris in anima respondet.* Etenim quotiescunque mutatio quædam in organo aliquo sensibili actu contingit, toties quoque sensatio quædam in anima eidem coexistit (§. 85), ita quidem ut eadem sit sensatio, quoties in organo mutatio eadem (§. 86), si vel maxime ab objectis diversis producatur (§. 87), & vicissim diversa sit sensatio, quoties diversa est in organo mutatio (§. 88), si vel maxime ab eodem objecto producatur (§. 89). Necesse igitur est, ut unicuique mutationi in organo possibili sensatio quædam peculiaris respondeat. Sensationes sunt perceptio-

ceptiones (§. 65), adeoque actus mentis, quo objectum aliquod ſibi repræſentat (§. 24). Quare cum repræſentatio objecti dicatur idea, quatenus ipſum refert (§. 48), unicuique autem mutationi in organo peculiaris quædam ſenſatio reſpondeat *per demonſtrata;* unicuique mutationi in organo poſſibili peculiaris quædam idea reſpondere debet.

Quemadmodum per ſtructuram organi poſſibile eſt, ut a tali objecto iſtiusmodi in eodem mutatio producatur, veluti ut in oculo iſtiusmodi imago delineetur, ſi tale objectum in tali ſitu oculo oppoſitum radios lucis in eum immittit; ita per eſſentiam animæ poſſibile eſt, ut talis quædam ſenſatio in eadem producatur, qua objectum iſtiusmodi eo modo repræſentatur. Quando vero mutatio in organo actu contingit; ſenſatio quoque in anima actu oritur, nec alia, quam hæc iſti coexiſtere poteſt. Cur vero hæc potius, quam alia eidem coexiſtat, & quomodo fieri poſſit, ut eidem coexiſtat, in Pſychologia rationali demum inquiremus.

CAPUT III.

De Imaginatione.

§. 91.

Reproductio idearum objectorum ſenſibilium.

O*Bjectorum ſenſibilium abſentium ideas mens reproducere valet*, ſeu, quod perinde eſt, *Si qua ſenſu percepit anima, eorum prrceptiones reproducere poteſt, objectis licet abſentibus.* Obvia experientia idem confirmatur, cum nullum ſit momentum, quo juxta ea, quæ ſenſu percipimus, non ſimul abſentia nobis repræſentemus. E. gr. Si fuimus in templo, domum reduces idem nobis repræſentare valemus, veluti ipſum extra nos contueremur, etiamſi nullam oculo inducat mutationem, a qua perceptio templi dependet (§. 90), conſequenter nobis abſens ſit (§. 63). Enimvero repræſentatio iſta, qua templum veluti extra nos nobis præſens ſiſtitur, etſi non ſit, idea templi eſt (§. 48) & templum, quod videri adeoque ſenſu percipi poteſt, objectum ſenſibile eſt (§. 77). Anima igitur

 ideam

ideam objecti sensibilis absentis antea sensu percepti reproducere valet.

Idem eodem modo colligitur ex quovis exemplo alio. Propositio enim præsens est illud universale, quod in quolibet exemplo singulari, seu casu quolibet particulari continetur. Notandum vero est artificium, quo in hoc & simili casu universale in singularibus latens ab iisdem vi notionum universalium ante acquisitarum separatur: id quod insignem nobis præstat utilitatem in acquirendo acumine pervidendi abstracta in concretis, de quo deinceps ex instituto agimus. Nihil proponimus, quod non singularem promittat utilitatem, nec obviis adeo sollicite enodandis præter rationem inhæremus. Ipsi nimirum experti sumus, quare necessarium sit studium, quod in rebus obviis meditandis collocatur, si vel summam diligentiam & maximum acumen ad meditationem afferas. Nemo hoc credit nisi expertus. Is autem demum experimento in se facto idem experitur, qui obvia isto modo meditatur. Ignorant hoc Mathematici, quorum defectus in notionibus evolvendis supplet figura, & notiones subinde obscuras successus calculi in jam notis clariores efficit. Ignorant eruditi ceteri omnes, qui ab accurata discussione sunt alieni. Quamobrem non moramur judicia, quæ deproperant utilitatem nobis exploratam minime prospicientes. Et talia opportune subinde moneri existimamus, quæ nobis ducibus philosophantibus animum addere debent ad diligentiam assiduam continuandam.

§. 92.

Imaginationis definitio.

Facultas producendi perceptiones rerum sensibilium absentium *Facultas imaginandi* seu *Imaginatio* appellatur. Quoniam itaque anima rerum absentium ideas reproducere valet (§. 91); *Animæ competit facultas imaginandi*, sive *Imaginatio*.

Propositionem adeo præcedentem eum in finem præmisimus, ut imaginationis realitas in aprico poneretur. *Aristotelicis* imaginatio etiam *Phantasia* appellari solet. De *Tschirnhausen* vocabulum Imaginationis in sensu latiori sumit, ita ut etiam facultatem sentiendi sub ea comprehendat. Imaginatio nimirum ipsi idem est, quod facultatis cognoscendi partem superiorem supra appellavimus (§. 54). Sed significatus adeo latus ipsi peculiaris est, quemadmodum parte 2. §. 2. p. m. 41. ipsemet observat, hanc reddens denominandi rationem, quod facul-

facultates istæ, etsi diversæ, id habeant commune, quod earum opera sub specie imaginum pleraque nobis exhibeantur. Atque hæc ideo monemus, ne ad libri *Tschirnhusiani* lectionem accedens confundatur.

§. 93.

Ideam ab imaginatione productam *Phantasma* dicimus. *Phantasmatis definitio.*

Equidem *Aristotelici* vocabulum phantasmatis non eodem prorsus sensu accipiunt; sed sufficit nobis eodem commode exprimi posse ideas ab imaginatione productas. Quoniam enim phantasia, teste *Goclenio* in Lexico Philosophico, etiam sumitur pro specie alicujus rei, quæ sensu comprehensa est, relicta in mente; phantasia vero pro facultate imaginandi sumitur (*not.* §. 92); phantasma commodius restringitur ad ideas a phantasia productas. Quoniam *Aristotelici* in doctrina de mente humana non satis a se invicem separarunt, quæ distingui debebant; ideo nemo nobis vitio vertet, si accuratam de anima cognitionem consecuturi determinatas & fixas vocabulis tribuamus significationes.

§. 94.

Si quid sensu distincte percipimus, id facilius & clarius nobis imaginamur; quam quod confuse percipimus. Si faciem solis imaginari conamur, figuram & magnitudinem bene imaginamur, atque satis clare; at lumen imaginari vix ac ne vix quidem possumus, ut eadem adsit claritas, quæ adest, dum sensu idem percipitur. Quoniam in figura solis plura distinguere licet, nec minus quæ magnitudini insunt ad alias referre datur magnitudines, veluti diametrum disci solaris ad altitudines objectorum sensibilium, aream perimetro comprehensam ad superficies alias planas; figuram & magnitudinem distincte percipimus (§. 38). Enimvero quoniam in lumine solis plura separatim enunciabilia distinguere non licet; lumen nonnisi confuse percipimus (§. 39). Et quia figuram & magnitudinem in phantasmate solis ab aliis una perceptis probe distinguimus ac inde figuram ejus agnoscimus; phantasma solis perceptio clara est (§. 31). Jam vero phantasma adeo obscurum *Quanam facilius imaginemur.*

est,

est, ut ex illa obscuritate lumen non agnoscas, &, si vel maxime aliqua claritate perfundatur, tanta tamen non est, quæ ad lumen solis agnoscendum sufficit, quin potius illam ab hoc plurimum differre tibi conscius es. Luminis adeo solaris phantasma perceptio aut obscura penitus (§. 32), aut minus saltem clara est (§. 31). Patet itaque nos sensu distincte perceptum facilius & clarius imaginari, quam quod confuse percipitur.

Non inutile est, si ad alia exempla respiciens ex iis similiter propositionem præsentem eruas. Quoniam tamen exempla obvia sunt, ut plura in medium proferamus opus non est. Propositionis præsentis utilitas ex subsequentibus elucescet: major autem in Moralibus aliquando palam fiet. Ceterum obiter monemus, modum eruendi universalia ex singularibus, quo in stabiliendis propositionibus a posteriori utimur, æquipollere demonstrationibus majoris perspicuitatis gratia ad casum specialem applicatis; quales in Mathesi mixta occurrere nemo ignorat, qui vel levi studio in eadem versatus est. Unum adhuc notandum est, antequam a propositione præsente ad aliam digrediamur: utrum scilicet quid facile, an difficile imaginemur, id nobis innotescere, quatenus nobis conscii sumus conatus, quem ad imaginandum aliquid adhibemus. In exemplo allato phantasmatis solaris apparet, quod figura & magnitudo veluti vocata statim se sistat; ast ubi lumen imaginari conamur, conatum successu frustraneo repetitum appercipimus, ut adeo hinc impotentiæ positivam notionem consequamur (*not.* §. 39).

§. 95.

Quænam ideæ sensuales dicuntur.

Ideas sensuales appello, quæ vi sensationis in anima existunt, seu quæ in anima actu insunt, quod jam ista in organo sensorio mutatio accidit. Dici etiam potest, quod sint eæ, quæ a sensu in anima producuntur.

E. gr. dum solem intuemur, idea solis, vi cujus nobis ejusdem sumus conscii, a visu pendet, atque ideo in nobis existit, quia radii a sole in oculum illapsi organo visus mutationem quandam inducunt; dicitur itaque idea ista sensualis. Similiter si sonum tubæ percipimus, quia in aurem illapsus mutationem quandam organo auditus inducit; soni idea sensualis est. Idem dicendum est de Ideis ceteris, qui mutatio-

tationibus in ceteris organis sensoriis contingentibus in anima respondent. Atque ideæ hæ sensuales opponuntur phantasmatis, quæ vi imaginationis producuntur (§. 93): cur enim ab his distinguendæ veniant, ex sequentibus apparebit, & utilitas in moralibus palam fiet.

§. 96.

Differentia phantasmatum & idearum sensualium.

Phantasmata minus clara sunt ideis sensualibus. Si quid enim sensu confuse percipitur, id claritati minime obstat (§. 39), exemplo luminis atque colorum: si vero idem imaginamur, id minus clare imaginamur, quam si idem sensu percipitur (§. 94). Quare cum objectis sensibilibus semper insint confuse percipienda, veluti visibilibus colores (*not.* §. 39); si quod objectum sensibile imaginamur, minus claritatis adesse debet, quam si idem sensu percipimus. Enimvero idea sensu producta sensualis idea est (§. 95); phantasma vero idea est, quæ ab imaginatione producitur (§. 93). Patet itaque phantasmatis minus adesse claritatis, quam ideis sensualibus.

Exemplo est idea sensualis solis & phantasma ejusdem, quas duas perceptiones gradu claritatis a se invicem differre nemo non in seipso experitur. Gradus claritatis bene quidem distinguimus, sed in iis sigillatim enunciabilia minime deprehendimus, adeoque eos nonnisi confuse percipimus. Ita si duo fuerint colores, unum esse altero clariorem vulgo satis obvium est; sed undenam majorem gradum claritatis unius, minorem alterius agnoscamus; nec nobis conscii sumus, nec enunciare valemus.

§. 97.

Modus distinguendi phantasmata ab ideis sensualibus.

Quoniam phantasmata & ideæ sensuales gradu claritatis a se invicem differunt (§. 96), per eandem a se invicem distingui possunt, consequenter *Si phantasmata & ideæ sensuales in anima coexistunt, illa ab his distinguimus.*

Confirmat corollarii præsentis veritatem experientia. Nemo non sibi conscius est, se phantasmata ab ideis sensualibus coexistentibus optime distinguere, ut adeo nunquam immineat periculum, ne quod imaginamur cum eo, quod sentimus, confundamus, quamdiu simul sentimus & imaginamur: id quod nobis vigilantibus accidit.

§. 98.

Actuum imaginationis & sensationum debiliorum aequipollentia

Actus imaginationis aequipollent sensationibus debilioribus. Debilior enim est sensatio, quae minorem claritatis gradum habet (§. 75). Quare cum phantasmata minus clara sint ideis sensualibus (§. 96), illa autem vi imaginationis (§. 93), hae vi sensuum producantur (§. 94); actus imaginationis minorem gradum claritatis habet, quam sensatio. Quoniam itaque sensibilia imaginamur (§. 92), adeoque ea, quae sensu percipi possunt (§. 77); ipsa autem experientia constat, sensibilia in luce fortiori clarius percipi, quam in debiliori; actus imaginationis aequipollent sensationibus debilioribus.

Confirmatur idem experientia. Etenim si nocturnis tenebris ingruentibus equitem ex intervallo videmus; phantasma non majorem, immo saepius minorem claritatis gradum habet, quam si ex eodem intervallo in luce diurna eundem adspicimus. Simile quid notamus, si idem objectum in luce diurna & lunari diverso tempore conspicimus, modo distantia tanta sit ab oculo in casu posteriori, quae ad istam differentiam inducendam sufficit. Sed nostrum non est in praesenti inquirere, quomodo ista distantia determinari debeat.

§. 99.

Obscuratio imaginationis per sensus.

Sensationes obscurant actus imaginationis, ita ut hos subinde prorsus non appercipiamus. Actus enim imaginationis aequipollent sensationibus debilioribus (§. 98). Quoniam itaque sensatio fortior obscurat debiliorem, ita ut subinde debiliorem prorsus non appercipiamus (§. 76); sensationes actus imaginationis coexistentes obscurare debent, ita ut eos subinde prorsus non appercipere liceat.

Id actu fieri in anima nostra, ut adsint phantasmata, quorum tamen nobis minime conscii sumus; in subsequentibus patebit. Atque ideo suo loco inquirendum erit, quomodo phantasmata latentia in apricum producantur, ut jam nobis eorum conscii reddamur, cum antea conscii non essemus.

§. 100.

§. 100.

Sensationes debiliores clariores fiunt, absentibus fortioribus. Obvia idem confirmatur experientia. Si luna nocturno tempore fulget, objecta ejus lumine collustrata resplendent, & ipsum lumen Lunæ multo clarius percipitur, quam interdiu, dum instar nubeculæ pallet. Lumen Solis multo clarius percipimus, quam Lunæ, adeoque sensatio prior fortior est (§. 74), posterior debilior (§. 75). Quando igitur Sol non amplius conspicitur, sed Luna sola in oculos incurrit, illo sub horizonte latente, ut nihil prorsus luminis ex fonte isto manantis ad eos pertingat; sensatio fortior cessat, debilior sola relinquitur. Enimvero tum lumen lunare multo clarius percipitur, quam antea, neque enim amplius Luna instar nubeculæ pallere videtur, adeoque sensatio debilior clarior fit fortiori absente. *Sensationes debiliores quando fiant clariores.*

Nimirum cessat jam obscurationis causa (§. 76), adeoque debilior non obscuratur. Retinet igitur suam, quam habet, claritatem.

§. 101.

Si actus imaginationis soli sunt, clariores sunt, quam sensationibus coexistentes. Quoniam enim actus imaginationis sensationibus debilioribus æquipollent (§. 98); si actus imaginationis soli insunt animæ, absentibus sensationibus omnibus, perinde est ac si sensatio debilior sola adesset, fortiori remota. Enimvero sensationes debiliores clariores fiunt absentibus fortioribus (§. 100). Ergo actus imaginationis clariores quoque esse debent, si fuerint soli, quam si sensationibus coexistunt. *Actus imaginationis quando clariores.*

Idem confirmatur a posteriori. Etenim in somnio cessant sensationes & soli actus imaginationis in anima dantur. Tum vero posteriores utique clariores sunt, quam dum vigilamus, cum phantasmata pro ideis sensualibus habeamus, existimantes nos vigilare, cum dormimus, & in rei veritate contingere, quod tantummodo apparet.

§. 102.

Casus speciales.

Quoniam actus imaginationis clariores sunt, si soli sunt, quam si sensationibus junguntur (§. 101); *Actus imaginationis clariores sunt in tenebris & quando oculos claudimus, aliisque objectis absentibus, quae cetera organa sensoria feriunt.*

Respondet propositio praesens notioni communi: phantasmatis enim claritatem conciliaturi oculos claudimus & alia objecta a contactu organorum sensoriorum arcemus.

§. 103.

Quaenam sensibilia ceteris clarius imaginemur.

Visibilia objecta, itemque verba facilius & clarius imaginamur, quam sonos inarticulatos, odores sapores & qualitates tactiles, seu, quae tactu solo percipiuntur. In objectis enim visibilibus multa insunt, quae distincte percipimus, veluti figurae & magnitudines, situs atque motus, quemadmodum ex demonstratione de facilitate & difficultate imaginandi (§. 94) apparet. In verbis singulas syllabas a se invicem distinguimus tanquam sigillatim enunciabiles, adeoque eadem distincte percipimus (§. 38). Enimvero in sonis inarticulatis, odoribus, saporibus & qualitatibus tactilibus, seu iis, quae solo tactu percipiuntur, plura sigillatim enunciabilia distinguere non licet, adeoque eadem tantummodo confuse percipimus (§. 39). Enimvero si quid sensu distincte percipimus, id facilius & clarius nobis imaginamur, quam quod confuse percipimus (§. 94). Ergo visibilia objecta, itemque verba, facilius & clarius imaginamur, quam sonos inarticulatos, odores, sapores & qualitates tactiles, seu, quae tactu solo percipiuntur.

Veritas propositionis praesentis obvia admodum experientia confirmatur, ut eam nemo in dubium vocare possit, quoniam experimentum statim in se capere potest, quamprimum dubitatio animum invadit. Quodsi quaedam imaginari conemur, unusquisque in semetipso deprehendet, occurrere ipsi partim objecta visibilia, partim verba. In visibilibus clare a se percipi figuras, magnitudines, situs ac motus experiemur; in verbis percipi syllabas, quatenus successive pronunciari possunt. Quodsi vero sonos alios, sapores, odores vel quae tactu solo percip-

percipi possunt, imaginari conemur; nihil a nobis effici intelligemus, utut sonos, sapores, odores & qualitates tactiles, quamprimum sensu percipiuntur, extemplo agnoscimus. Ceterum utilitate non caret probe a se invicem distingui, quæ facile imaginari licet, ab iis quæ vix ac ne vix quidem imaginari possumus. Patebit utilitas in Moralibus. Nihil enim de anima certa experientiæ fide cognoscitur, quod non inexpectatam subinde in Moralibus utilitatem afferat. Propter istam vero utilitatem inanem operam minime sumit, qui in notionibus communibus sibi claris reddendis assiduus est. Evadunt autem claræ, si ad exempla animum advertimus. Et quo plura exempla attente consideramus, eo nobis fiunt clariores.

§. 104.

Si quæ simul percepimus & unius perceptio denuo producatur, sive sensuum, sive imaginationis vi: imaginatio producit & perceptionem alterius, seu, quod perinde est, *perceptio præterita integra recurrit, cujus præsens continet partem.* Patet id a posteriori, si in quocunque casu singulari comparemus ideam sensualem præsentem cum phantasmate, quod actu imaginationis præsens sistitur. E. gr. Ponamus te in templo vidisse Titium seu personam quandam tibi ignotam, & in templum alio tempore venientem oculos conjicere in locum, ubi sederat; recurret tibi phantasma Titii, etsi is tunc temporis non fuerit præsens, sed locus iste vel vacuus fuerit, vel ab alia persona occupatus. Quodsi tunc temporis, quo Titium videbas, eum Mevio colloquentem vidisti; mox etiam recurret phantasma Mevii, etsi nec ipse præsens sit, nec in locum, quem occupaverat, oculos convertas. Quoniam Titium & locum, quem in templo occupavit, simul vidisti; Titius & locus sunt duo visibilia, quæ simul percepisti, aut, generaliter loquendo, res duæ sensu simul perceptæ (§. 77). Dum in templum alio tempore veniens oculum in locum istum conjicis, ubi sederat Titius; visus vi denuo producitur perceptio unius rerum alias simul visarum, seu, generalissime loquendo, sensus vi producitur perceptio unius rerum alias simul perceptarum (§. 67). Dum porro

Quanam actu imaginemur.

tibi recurrit phantaſma Titii nunc quidem abſentis; vi imaginationis producitur perceptio rei alterius ſimul perceptæ (§.92). Apparet adeo ſi rerum antea ſimul ſenſu perceptarum una ſenſu denuo percipiatur; imaginationem etiam producere perceptionem alterius.

Quia porro Titium loquentem videras cum Mevio; Titius & Mevius ſunt duo objecta viſibilia, ſeu, generaliter loquendo res duæ ſenſu ſimul perceptæ (§.77). Dum phantaſma Titii recurrit; unius rerum ſenſu ſimul perceptarum perceptio vi imaginationis denuo producitur (§.92). Dum porro tibi recurrit phantaſma Mevii, nunc non modo abſentis, ſed cujus ne locum quidem adſpicis; vi imaginationis producitur perceptio rei alterius ſimul perceptæ (§. *cit.*). Patet igitur ſi unius rerum antea ſimul perceptarum perceptio vi imaginationis denuo producitur; vi ejusdem imaginationis produci quoque perceptionem rei alterius ſimul perceptæ.

Ponamus denique te ideam horti animo concipientem, qualem nullibi vidiſti, eundem inſtruere arboribus ordine plantatis & ornare floribus, quales verno tempore in hortis amœnis conſpiciuntur. Ponamus porro, te alio tempore in via conſpicere arbores ordine plantatas: phantaſma horti tui, qualem tibi antea imaginatus fueras, extemplo recurret. Quoniam ideam horti dum animo concipis & in eo arboribus atque floribus loca convenientia pro arbitrio aſſignas, iſtorum objectorum nullum præſens eſt, *per hypotheſin;* vi imaginationis rerum plurium perceptiones una producis, ut perceptionem quandam totalem conſtituant (§.43), qualis eſſe ſolet, ſi plura ſimul ſenſu percipiuntur, ſeu uno obtutu videntis comprehenduntur. Habes igitur hic res plures ſimul imaginatione perceptas. Dum in via conſpicis arbores ordine plantatas, quales in horto tuo tibi imaginatus fueras; unam rerum antea ſimul imaginatione perceptarum vi ejusdem denuo producis (§.92). Dum

vero

vero phantasma horti, quem antea imaginatus fueras, denuo recurrit; vi imaginationis producitur perceptio rerum simul imaginatione perceptarum ceterarum (§. *cit.*). Patet igitur, si quæ simul imaginatione fuerint percepta & unius eorum perceptio vi sensus denuo producatur; imaginationem quoque producere perceptionem alterius.

Quoniam igitur imaginatio producit simul percepta, si eorum unum sensu vel imaginatione denuo percipiatur, sive simul sensu, sive imaginatione percepta fuerint; generaliter omnino liquet, si quæ simul percepimus & perceptio unius eorum sive sensuum, sive imaginationis vi producta denuo fuerit, imaginationem quoque producere perceptionem alterius seu ceterorum.

Propositio præsens maximæ utilitatis est in serie perceptionum explicanda: id quod non modo in moralibus, verum etiam in Logica & Psychologia indispensabilis necessitatis est. Incidi in eam juvenis, cum philosophiam practicam universalem methodo mathematica conscriberem: deprehendebam enim ea me opus habere in demonstrando, atque ideo eandem sumsi instar axiomatis seu notionis communis exemplo *Euclidis*. Mox ejus quoque usum observavi in ratiocinatione distincte explicanda, quemadmodum in sequentibus docebo. Ne quis vero existimet, ad eam stabiliendam sumi, quæ a veritate facti aliena sunt; ut unusquisque assumat exempla, quæ præsens ipsi suggerit experientia, consultum est. Et ne quis methodo abstrahendi universalia a singularibus nondum satis fidens existimet, a singulari vel particulari ad universale argumentationem fieri; pluribus exemplis diverso tempore obviis utatur. Plurimum huc conducit, si non solum ad nos, sed alios quoque attenti ex perceptione præsente reddere conemur per aliquod temporis intervallum rationem eorum, quæ nobis vel aliis in mentem veniunt: ita nimirum non modo veritas propositionis nobis confirmabitur, sed eidem quoque respondens notio & clarior evadet, & fœcunditas ejusdem manifesta fiet.

§. 105.

Si quod nunc percipitur specie vel genere idem est cum eo, *Idem porro expenditur.*

eo, quod alias una cum aliis perceptum fuerat, imaginatio etiam horum perceptionem producere debet. Quæ enim specie vel genere eadem sunt, ea sibi mutuo similia sunt, quatenus ad eandem speciem, vel ad idem genus referuntur (§. 233. 234 *Ontol.*), consequenter quædam in iisdem eadem sunt (§. 195 *Ontol.*). Quare si nunc percipimus A specie vel genere idem cum B, quod alias cum C perceperamus; quædam omnino percipimus, quæ antea simul cum aliis in B percepimus. Quamobrem cum perceptio ceterorum, quæ ipsi B inerant & in A minime deprehenduntur, vi imaginationis una produci debeant (§. 104); imaginatio quoque producit perceptionem ipsius B. Quoniam vero B percipiebatur una cum C; evidens est cum perceptione ipsius B produci etiam debere perceptionem ipsius A (§. *cit.*). Patet igitur, si quod nunc percipitur specie vel genere fuerit idem cum eo, quod alias una cum aliis perceptum fuerat; imaginationem etiam horum perceptionem producere debere.

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus enim nos in convivio simul vidisse hospites & vitra vino plena. Quodsi domi die sequente oculos in vitra convertis, quibus vinum infundi solet; extemplo tibi occurrit phantasma hospitum ac vitrorum vino plenorum rerumque ceterarum in convivio præsentium. Vitra, quæ domi conspicis, specie saltem eadem sunt cum vitris, quæ videras in convivio. Ergo objectum specie idem, quod percipis, non modo tibi in mentem revocat objectum antea perceptum ad eandem speciem pertinens; verum etiam alia cum eodem simul percepta.

Patet idem in exemplis aliis. Ita vitra, quibus vinum infundi solet, in mentem tibi revocant tabernam vitris omnis generis instructam, quam in nundinis vidisti. In exemplo, quod ad propositionem præcedentem dedimus, arbores in horto plantandas in mentem revocant arbores in via plantatæ, & ita porro. Dicitur autem objectum in mentem revocari, cujus phantasma vi imaginationis producitur.

§. 106.

§. 106.

Sine prævia sensatione nullum in anima phantasma oriri potest. Pone enim, si fieri potest, phantasma aliquod sine prævia sensatione oriri. Nulla jam amplius erit ratio, cur hoc potius phantasma oriatur, quam aliud, cum ipsum nulla perceptio præcedat, nec ob defectum ejusdem ratio aliqua in corpore assignari possit (§. 85). Quoniam itaque fieri nequit, ut absque ratione sufficiente aliquid fit (§. 70 *Ontol.*); neque etiam fieri potest, ut sine prævia sensatione aliquod in anima phantasma oriatur. *Phantasmatis cum sensatione nexus.*

Nullum quoque allegare licet exemplum phantasmatis absque prævia sensatione in anima exorti, modo attentione atque acumine sufficiente utaris, ne scilicet existimes venire quid in mentem, cujus nulla ratio ex perceptione præsente reddi possit, cur hac posita ponatur. Neque enim negandum est, nisi in ratione phantasmatis ex præcedente perceptione eruenda aliquandiu jam versatus fueris, ægre illam detegi posse. Peculiare niminum requiritur acumen ad ea, quæ perceptionibus ac appetitibus nostris insunt, distinguenda, ubi non veluti sponte sua absque ullo negotio patent.

§. 107.

Si imaginatio reproducere debet perceptiones aliarum rerum antea simul perceptarum cum ea, quam nunc percipimus; res istæ vel sæpius, vel diu simul percipiantur necesse est. Etenim quod specie præsertim, vel genere idem est, successive cum pluribus rebus aliis specie & genere differentibus percipitur. Quamobrem ratio aliqua adesse debet, cur imaginationi hujus potius, quam alterius rei perceptio occurrat, quæ non minus quam ista cum re nunc percepta simul antea percepta fuit (§. 70 *Ontol.*). Quare cum adsit aliqua ratio, si perceptio ejus rei, quæ cum nunc percepta sæpius simul percepta fuit, producatur, vel etiam quæ diu cum hac simul percepta fuit, nimirum hæc ipsa, quod sæpius vel diu simul percepta fuerit, utpote quæ sola differentia in simultaneitate percipiendi jam admit- *Quænam perceptiones ab imaginatione producantur.*

admittitur (§. 104. 105); si imaginatio reproducere debet perceptiones aliarum rerum antea simul perceptarum cum ea, quam nunc percipimus; res istæ vel sæpius, vel diu simul percipiantur necesse est.

Idem patet a posteriori. Si in aliquo templo sæpius fuisti, ubi phantasma ejus recurrit, primum recurrit phantasma ejus partis, quam e loco tibi consueto conspicis, vel si idem templum quoad speciem externam repræsentat, eam tibi faciem exhibet, quam sæpius prætieriens respexisti. Si in horto aliquo sæpius fuisti & eum cum aliis, in quibus fueras, vel de quibus narrantes audiveras, contulisti; ubi vi perceptionis præsentis perinde est, cujusnam horti perceptio producatur, phantasma ejus recurrit, non vero alterius. Nec aliud quid obtinet in casibus aliis. Similiter si in horto aliquo vides plantam exoticam, antea tibi non visam; eam diu contemplaris, ut facilitatem ejus perceptionem producendi, quoties de plantis sermo incidit, vel planta aliqua visui objicitur, præsertim rara, tibi compares. Immo ab eadem digressus phantasma vi imaginationis conservas & aciem mentis in eodem contemplando adhuc defigis, & tanto certiorem ex eo te existimas fore, ut in posterum absentis perceptionem reproducere valeas.

Multa attentione opus est ad talia pervidenda, qua uti non possunt nisi exercitati. In Psychologia rationali, ubi in nexum istarum perceptionum inquiremus; res evadet clarior. Quodsi vero quis in addiscenda Psychologia empirica, qualem proponimus, multum ac diu versatus attentionem ad ea, quæ in anima contingunt, conservare didicerit; is facilius observare poterit, quæ nunc aciem mentis effugiunt. Etsi autem observatio sit difficilis, si in casu dato phantasmata dijudicanda; hoc tamen non obstante eidem respondet notio communis, cum eadem nitatur praxis res memoriæ mandantium, quemadmodum inferius ostendemus.

§. 108.

Modus acquirendi facilitatem Quoniam res percipiuntur tum sensu, tum imaginatione (§. 67. 92); *facilitas reproducendi perceptiones rerum antea*

per-

prrceptarum cum iis, quæ nunc percipiuntur, acquiritur, sive res sæpius ac diu sensu, sive imaginatione simul percipiantur. *reproducendi perceptiones.*

Apparet adeo non modo sensum juvare imaginationem, sed eam quoque ipsam absque sensuum auxilio in facilitate idearum reproducendarum acquirenda utiliter ac cum successu versari. Sed de his plura dicemus paulo deinceps de memoria acturi.

§. 190.

Si res plures simul percipiuntur, & mentis acies in unam earum intenditur; imaginatio reproducit perceptionem rerum cum hac antea simul perceptarum. Si plura simul percipis & mentis aciem in unam earum intendis; hujus tibi magis conscius es, quam ceterorum, & in eo quid distinguis, quod tibi tanquam in eo repræsentas. Quare cum aliqua adesse debeat ratio, cur imaginationi potius occurrat perceptio rerum cum hac, quam alia in perceptione præsente contenta simul perceptarum (§. 70 *Ontol.*), talis vero quidem adsit in eo casu, quo imaginatio producit perceptionem rerum antea simul cum ea perceptarum, in quam mentis aciem intendis, nulla vero adsit in altero casu, quo produceret perceptionem rerum antea simul cum una ceterarum conjunctarum, in quam mentis aciem minime intendis; si res plures simul percipiuntur & mentis acies in unam earum intenditur; imaginatio reproducit perceptionem rerum cum hac antea simul perceptarum. *Quomodo perceptiones producenda a præsente pendeant.*

Idem etiam sic ostenditur. Quando in perceptione præsente plura continentur & in eorum unum mentis aciem dirigis; hujus tibi magis, quam ceterorum conscius es, atque adeo perinde est ac si hoc solum perciperes. Enimvero imaginatio producit perceptionem eorum, quæ simul percepta fuere cum eo, quod nunc percipitur (§. 104); reproducere igitur debet perceptionem eorum, quæ cum eo ex pluribus in eadem perceptione nunc contentis simul percepta fuere, in quod mentis aciem intendis.

Idem etiam a posteriori confirmatur. Ponamus tibi in oculos incurrere externam ædificii cujusdam faciem & in ea fenestras, e quibus orbes quidam vitrei sunt avulsi. Si mentis aciem dirigas in avulsos ex fenestris orbes; imaginatio objiciet tibi phantasma ædificii alterius cum fenestris, ex quibus orbes vitrei sunt avulsi, quod alias vidisti, & huic succedent phantasmata aliorum similium ædificiorum antea visorum, veluti eorum, e quorum fenestris infelici casu a grandine orbes vitrei aliquando fuerant excussi, ubi aciem mentis in orbes avulsos intendere pergis. Plura istiusmodi exempla tibi recurrent, si in perquirendis rationibus phantasmatum ex perceptione præsente nascentium fueris assiduus.

In hoc & aliis casibus id inprimis agendum est, ut phantasma ex perceptione immediate enatum cum perceptione præsente conferatur: id quod subinde difficultatem parit, si attentionem ad id, in quo mentis aciem defigis, non diu conservas, sed eandem statim ad aliud in re percepta obvium promoveas. Quamobrem veritatem propositionis præsentis experientia domestica confirmaturus, non modo mentem ad idem in objecto sensibus obvio perceptibile diu attentam conservari consultum est, verum etiam in phantasmate ex perceptione præsente immediate nascente in idem prorsus dirigenda mentis acies, quod ejus reproducendæ ratio fuit.

§. 110.

Phantasmatum successio qualis.

Si mentis aciem continuo in id intendis, quod phantasma cum perceptione, ex qua nascitur, commune habet; successio phantasmatum in eodem genere vel eadem specie entium continuatur: si vero in phantasmate ad alia eandem dirigis, successio phantasmatum in alio genere, vel alia specie entium continuatur. Etenim si mentis aciem in id intendis, quod phantasma cum perceptione, ex qua nascitur, commune habet, phantasma, quod ex eodem nascitur, denuo idem cum ipso commune habere debet (§. 104). Enimvero quatenus in phantasmatis, adeoque rebus, quas repræsentant (§. 93. 48), eadem insunt; eatenus

nus

nus res sibi invicem similes sunt (§. 195 *Ontol.*), consequenter vel ad idem genus, aut eandem speciem pertinent (§. 233. 234 *Ontol.*), aut tanquam ad idem genus, vel eandem speciem pertinentia spectari possunt (§. *cit.*). Phantasma igitur unum alteri succedit in eodem genere, vel eadem specie entium. Quare cum continuo in phantasmate præsente acies mentis dirigatur in idem, in quod in phantasmate anteriore dirigebatur; phantasmatum successio in eodem genere entium, vel in eadem specie continuatur.

Enimvero si jam in phantasmate aciem mentis in aliud intendis, quam quod in anteriore continebatur; prodibit alterum phantasma, quod quidem aliquid commune habet cum phantasmate, ex quo nascitur, non autem cum perceptione priori (§. 109). Ex iis igitur, quæ modo ostendimus, patet, phantasma alterum cum perceptione prima ad idem genus, vel eandem speciem referri minime posse, quatenus scilicet genus, vel species constituitur per communia, quæ insunt, & tanquam reproductionis rationes alleganda veniunt. Phantasmatum igitur successio in eodem genere, vel eadem specie entium minime continuatur: continuantur adeo in diverso genere, vel in diversa specie.

Idem etiam a posteriori ostenditur. Ponamus te dirigere mentis aciem in orbes vitreos e fenestris ædificii, quod adspicis, avulsos. Reproducetur phantasma templi, in quo fenestræ itidem tales conspiciuntur, a quibus orbes vitrei sunt avulsi. Quodsi jam ad phantasma templi attentionem dirigis & in eo mentis aciem in orbes vitreos e fenestris avulsos iterum intendis; imaginatio producet phantasma ædium, in quibus infausto casu a grandine orbes vitrei e fenestris sunt excussi. Si in hoc phantasmate denuo mentis aciem in orbes vitreos ex fenestris excussos dirigis, succedit phantasma hypocausti, in quo ab hominibus ebriosis orbes vitrei excutiuntur & ita porro. Singula

igitur phantaſmata & cum iis perceptio prima, a qua tandem omnia ortum ducunt, id commune habent, quod in iis repræſententur ædificia cum feneſtris, in quibus orbes vitrei evulſi, vel excuſſi ſunt. Quare cum ædificia iſtiusmodi tanquam peculiaris quædam ædificiorum ſpecies conſiderari poſſint, quemadmodum ædificia quævis re vera ad idem genus entium ſpectant; phantaſmatum ſucceſſionem in eodem genere, vel eadem ſpecie entium continuari patet, ſi mentis aciem continuo in id dirigis, quod unumquodque phantaſma cum perceptione, ex qua naſcitur, commune habet.

Enimvero ponamus te ut ante tibi repræſentare ædificium & in eo mentis aciem in orbes vitreos e feneſtris ædificii, quod adſpicis, avulſos. Ponamus inde naſci phantaſma templi, in quo itidem ſunt feneſtræ, ex quibus orbes vitrei evulſi. Quodſi jam mentis aciem non in feneſtras, ſed in ſuggeſtum dirigis; phantaſma concionatoris ſeſe tibi ſiſtit, quem in eodem conſtitutum ſæpius vidiſti. Quodſi attentionem ad eundem conſervas, recurrit phantaſma horti, in quo cum eodem collocutus es. Si in horti phantaſmate mentis aciem dirigis in arbores, recurrit phantaſma ſylvæ denſis arboribus obſitæ: ſuccedet idea cervi, qualem in ſylva aliquamdiu vidiſti. Ex phantaſmate cervi naſcetur phantaſma culinæ, in qua humi jacet cervus. Si ibi aciem mentis dirigis in orbes ſtanneos; recurret phantaſma tabernæ vaſis ſtanneis inſtructæ, in nundinis antea viſæ & ita porro. Patet itaque ſi continuo mentis aciem in ea dirigis, quæ phantaſmatis anterioribus cum perceptione communia non ſunt; phantaſmatum ſucceſſionem in eodem genere vel ſpecie entium non continuari, ſed potius in diverſis.

Caſus poſterior frequentior eſt priori, & prior quidem magis pendet ab arbitrio noſtro, ſi exiſtere debet: quoniam tamen ab arbitrio noſtro pendet, ideo unusquisque experimentum in ſe capere poteſt, quamprimum voluerit, modo alias ad iſtiusmodi experimenta aptus ſit. Requiritur enim ad ea, ut attentionem ſuam pro arbitrio in perceptio-

ceptionibus suis figere & ea, quæ ipsis insunt, acumine suo a se invicem distinguere possit: quod etsi facillimum videatur, ubi exempla ab alio proponuntur, non tamen omni difficultate caret, ubi quis ipsemet e suo penu exempla depromere velit. Quamobrem nos non piget in iis, quæ contemtibilis facilitatis videntur, tantæ studere claritati, quanta desiderari potest in rebus difficillimis, ut lectorem ad eas animi dotes perducamus, quæ ad interiorem animæ suæ cognitionem requiruntur.

§. III.

Phantasmata actionum præteritarum unde nascantur, & quanam ex iis nascantur alia.

Si vi imaginationis producitur phantasma alicujus loci, ex eo porro enascitur phantasma actionum a nobis, vel aliis in isto loco perpetratarum, & ex his porro phantasma aliarum rerum olim post ipsas perceptarum. Etenim si vi imaginationis producitur phantasma alicujus loci; cum eodem simul producitur phantasma aliarum rerum cum loco isto simul perceptarum (§. 104). Quare cum actiones nostras, quas in loco isto perpetravimus, una cum loco perceperimus, quod per se patet; imaginatio etiam phantasma illarum actionum producere debet. Eodem modo patet, ex phantasmate loci nasci quoque debere phantasma actionum ab aliis in eodem loco perpetratarum, quas vel præsentes vidimus, vel ab aliis relatas accepimus. Enimvero si quid porro cum actione ista connexum fuit, seu ex eadem secutum, aut alio modo post actionem in eadem serie perceptum; quoniam actio per tractum temporis continuata una cum ceteris, quæ isto tempore contigerunt, & in sensus nostros incurrerunt, percepta simul fuit, ex phantasmate actionis enasci quoque debent phantasmata aliarum rerum eodem tempore, quo actio duravit, perceptarum (§. *cit.*). Et quia phantasma actionis perpetratæ conservatur aliquandiu, dum alia objecta postea sensus feriunt, consequenter illa etiam una cum hisce percipitur; imaginatio quoque producere debet phantasmata aliarum rerum olim post ipsam perceptarum.

Idem probatur a posteriori. Ponamus tibi recurrere phantasma ædificii in platea siti, in qua sæpius incedere solitus fuisti,

fuisti. Quoniam phantasma domus non recurrit nisi cum platea, in qua situm (§. 104); ad hanc in phantasmate mentis aciem dirigenti recurrit etiam phantasma incessus per plateam. Quodsi per eandem deambulaturus in hortum sæpius te contulisti; phantasma horti mox recurret. Et quia in horto flores decerpere solitus fuisti, te flores decerpentem exhibet phantasma. Mox in mentem venient flores alibi visi & discursus de magno eorundem pretio moti cum loco atque personis tum in eodem præsentibus, quando sermo iste incidebat. Phantasma discursus in mentem revocat librum, in quo de pretio florum quædam legisti, & ita porro. Vides, hic ex phantasmate plateæ nasci phantasma incessus per eandem & ex hoc porro ortum trahere phantasma horti. Ex phantasmate igitur loci nascitur phantasma actionis & ex phantasmate actionis nascuntur porro phantasmata rerum aliarum. Similiter ex phantasmate horti nascitur phantasma, quod te flores excerpentem exhibet, & ex hoc porro venit phantasma floris alibi visi. Denuo igitur ex phantasmate loci nascitur phantasma actionis & ex phantasmate actionis resultant phantasmata aliarum rerum. Similiter phantasma discursus de pretio florum parit phantasma libri, in quo de eodem quædam legisti. Ex phantasmate igitur actionis alienæ nascitur phantasma rei alterius. Quoniam res nobis repræsentare solemus cum loco, in quo fuerunt, & in loco aliquo dum commoramur, non prorsus sumus otiosi; nihil sane frequentius est, quam ut phantasmata rerum revocent simul phantasmata locorum & actionum in iisdem perpetratarum, ut adeo non opus sit plura exempla ad confirmandam propositionem afferri.

Utilitate minime vacat vel minimas scrutari differentias, quæ in reproductione phantasmatum occurrunt. Quoniam enim ita innotescit, quomodo phantasmata in ortu suo a se invicem pendeant; hoc ipso eorundem reproductionem in potestatem nostram redigimus. Id autem potissimum in omni studio psychologico intendimus, ut facul-

cultates mentis in potestatem nostram redigamus, ita enim iisdem uti possumus pro arbitrio: id quod in moralibus maximi momenti est.

§. 112.

Phantasma ex actione praemeditata veniens.

Si in mentem venit phantasma actionis praemeditatae, ex eo oritur phantasma loci, in quo eam praemeditatus es, una cum rebus ibi praesentibus, quando de eadem meditatus, vel etiam ibidem alias saepe visis. Etenim si actionem praemeditatus es, quam deinde exequeris; ubi eam exequeris, in mentem venit phantasma deliberationis, atque ita actionem cum deliberandi actu simul percipis. Quodsi ergo phantasma actionis quacunque de causa mentem tuam subit: phantasma quoque deliberationis in eandem venire debet (*§. 104*). Et quoniam te deliberantem una percepisti cum loco, in quo deliberavisti, atque rebus ibidem praesentibus, cum actionem praemeditareris; locum vero cum rebus aliis, quando alio tempore eas ibidem vidisti; phantasma loci sistit una res vel istas, vel hasce (*§. cit.*), prout majorem vel istas, vel has reproducendi facilitatem tibi conciliasti (*§. 108*).

Idem etiam confirmatur a posteriori. Ponamus te in conclavi Titii praemeditatum esse colloquium cum Mevio de itinere ad nundinas Francofurtenses instituendo. Ubi cum eo actu colloqueris, phantasma colloquium praemeditantis in conclavi Titii tibi occurrit, atque ita colloquium & te idem praemeditantem in alio loco una percipis. Quodsi deinde iter actu ingrederis, recurret phantasma colloquii cum Mevio de hoc itinere, atque ita denuo colloquium de itinere & iter ipsum simul percipis. Jam si postea de itinere cogitas, in mentem venit phantasma loci, in quo cum Mevio de eodem collocutus es, antequam institueretur, una cum rebus aliis cum perceptione loci connexis Ubi in mentem venit phantasma loci, in quo colloquium celebratum, idem in eandem revocat phantasma loci cum rebus aliis connexis, ubi colloquium praemeditatum.

Vides igitur ex phantaſmate itineris oriri phantaſma loci, in quo idem præmeditatus es, & ex phantaſmate colloquii de itinere phantaſma loci, ubi colloquium præmeditatus es. In utroque igitur caſu ex actionis præmeditatæ phantaſmate oritur phantaſma loci, in quo eam præmeditatus es, una cum rebus aliis, quemadmodum fert propoſitio.

Quodſi omnes illas propoſitiones, quæ de ortu phantaſmatum ex perceptionibus aliis allatæ ſunt, probe conſideres; eum ex nexu perceptionum pendere deprehendes. Quomodo vero nexus iſte reſultet, patet ex iis, quæ de facilitate reproducendi perceptiones rerum antea perceptarum ſimul cum iis, quæ nunc percipiuntur, diximus (§. 108): id quod ut evidentius appareat, propoſitionem ſubſequentem addere lubet. Magnum enim momentum trahit in praxi nexus iſtius cognitio, propterea quod ejus beneficio reproductionem idearum poteſtati noſtræ ſubjicere valemus. Quænam vero hinc in praxin moralem utilitas redundet, ſuo loco conſtabit, ubi eodem in rebus maxime arduis utemur.

§. 113.

Nexus perceptionum cauſa.

Si res plures ſæpius vel diu ſimul percipiantur, perceptiones earum inter ſe connectuntur. Etenim ſi res plures ſæpius vel diu ſimul percipiuntur, anima facilitatem acquirit ex perceptione unius reproducendi perceptionem alterius (§. 108). Quoniam vero ex perceptione una intelligitur, cur reproducatur altera; in perceptione una continetur ratio alterius, nimirum ex eo, quod ſæpius vel diu ſimul perceptæ fuerint, cur anima perceptionem alteram reproducat, & in eo, quod commune habent duæ perceptiones, cur hanc reproducat, ratio continetur (*§. 56 Ontol.*). Perceptiones igitur earum rerum inter ſe connectuntur, quæ ſæpius vel diu ſimul percipiuntur (*§. 10 Coſmol.*).

Atque ita apparet, quid fieri a nobis debeat, ut rerum perceptiones ita connectantur, quo aliquam pro arbitrio reproducere poſſimus: id quod intenditur in praxi morali (*not. §. prac.*).

§. 114.

§. 114.

Quoniam perceptiones rerum, quarum una ex altera producenda est, ideo connectuntur, quod res sæpius, vel diu simul fuerint perceptæ (§. 108. 113); non vero ex eo intelligitur, cur res perceptæ vel simul existant, vel se invicem sequantur, consequenter in re una non continetur ratio coexistentiæ, vel successionis alterius (§. 56); *res ideo inter se non connectuntur, quia perceptiones earum in anima connectuntur* (§. 10 *Cosmol.*). *Nexus perceptionum a nexu rerum, quæ percipiuntur, independens.*

E. gr. Si hominem quendam aliquamdiu in templo vidisti; perceptio hominis cum perceptione templi connectitur. Enimvero ex perceptione hominis non intelligis, cur sit etiam templum; neque etiam ex perceptione templi intelligis, cur sit etiam homo. Templum igitur & homo in existentia sua a se invicem minime pendent. Nullus adeo intercedit nexus inter templum & hominem, qui in id intravit, utut inter perceptiones templi ac hominis nexus intercedat.

§. 115.

Regulæ imaginandi, vel imaginationis, item *Phantasmatum* dicuntur, per quas phantasmata explicari possunt, seu quas anima in imaginando observat, aut, quod perinde est, juxta quas phantasmata oriuntur. *Regulæ imaginationis quænam dicantur.*

Regularum phantasmatum seu imaginandi exempla habes in præcedentibus (§. 105 & seqq.): neque enim propositiones proxime præcedentes in alium finem attulimus, quam ut inde phantasmata explicemus, reddentes inprimis rationem, cur ex hoc istud potius jam enascatur, quam aliud. Id nimirum ad fœcundam animæ cognitionem maxime utile.

§. 116.

Lex imaginationis, sive *Phantasmatum* dicitur principium generale regularum sensationum. *Lex imaginationis quænam dicatur.*

Rationem denominandi vide supra (*not.* §. 84), eadem enim non modo hic utimur, sed utemur etiam inferius in omni casu simili.

§. 117.

Lex imaginationis. *Lex imaginationis sive Phantasmatum hæc est propositio: Si qua semel percepimus & unius perceptio denuo producatur; imaginatio producit & perceptionem alterius.* Veritas propositionis jam patet ex superioribus (§. 104): ibi enim eandem a posteriori stabilimus, singulis momentis eodem modo proprio in nobis experimento facto confirmandam. Enimvero in demonstrandis regulis imaginationis (§. 105 & seqq.) usi sumus propositione ista tanquam principio (§. 876 *Ontol.*), eademque in posterum utemur. Est igitur lex imaginationis (§. 116).

§. 118.

Absentia sensationum & phantasmatum. *Sæpius sensationes omnes & phantasmata omnia simul prorsus cessare videntur, ut nihil prorsus appercipiamus.* Quoniam id nobis quotidie accidit, veritas propositionis præsentis adeo clara est, ut experientia quadam singulari eam confirmari non sit opus (§. 666 *Log.*).

Quodsi urgeas propositionem præsentem non esse satis determinatam, cum non constet, quandonam id obtineat, sed tempus vage per particulam *sæpius* indicari; tenendum est, in subsequentibus nos demonstraturos esse, qnandonam id contingere debeat, neque in præsenti opus esse accurata temporis determinatione. Etenim in usum definitionis nominalis præmittimus observationem, quæ suggerit notionem vocabulo jungendam ut intelligatur: huic autem instituto sufficit nosse, sensationes & phantasmata simul prorsus cessare posse, quandonam vero id contingat, seu quibus præsuppositis id fieri debeat ut constet opus non est.

§. 119.

Dormire & evigilare quando dicamur. Si sensationes omnes claræ cessant, nec ullius, quod præsens est, nobis conscii sumus, *dormire* dicimur. Et status iste mentis, quo omnes sensationes claræ prorsus cessant, seu quo nihil eorum, quæ præsentia nobis sunt, nobis conscii sumus, *Somnus* appellatur. Dicitur autem *Somnus profundior*, quando cum sen-

ſenſationibus claris una phantaſmata clara ceſſant, ita ut nihil prorſus appercipiamus. Et quando repeunt ſenſationes claræ, *evigilare* dicimur.

Nondum definimus, utrum in ſomno profundiori omnis perceptio abſit, nec ne, quando ſcilicet nihil appercipimus: id enim demum in Pſychologia rationali fieri poterit.

§. 120.

Interdum res abſentes clare percipimus, perceptionibus aliis per tractum aliquem temporis aliis ſuccedentibus, donec vel evigilemus, vel profundiori ſomno immergamur. Patet idem a poſteriori & in vulgus notum eſt, cum nemo ſit, cui tale quid non acciderit. Neque adeo opus eſt, ut ad caſum ſpecialem provocemus (§. 666 *Log.*), præſertim cum talis ſemper eſſe debeat, cujus experimentum in ſeipſo nemo capere poſſit. Etenim noſtri arbitrii non eſt, quam perceptionum ſeriem in te habere velis. Præſtat igitur unumquemque ejus recordari, quem ſibi notum experitur. ***Quando ſomniemus.***

Quodſi tamen exemplum deſideres: repete illud, quo ad docendam differentiam inter ſomnium & veritatem uſi ſumus (*§. 493 Ontol.*). Immo finge, quæ ad confirmandas regulas phantaſmatum in anterioribus adduximus (§. 105 & ſeqq.), ea dormienti tibi occurrere: exempla ſomniorum erunt iſtæ phantaſmatum ſucceſſiones.

§. 121.

Si per tractum aliquem temporis nonniſi res abſentes percipientes, nullius præſentis nobis conſcii ſumus, ſeu, quando dires in ſomno appercipimus, *Somniare* dicimur. Et ſtatus iſte mentis, quo nonniſi res abſentes clare percipimus, ſeu earum nobis conſcii ſumus, *Somnium* appellatur. ***Somniare quando dicamur.***

Somnium hic accipitur ſubjective, quatenus modificationem quandam animæ denotat: ſumi vero etiam ſolet objective, quatenus eſt rerum ſibi mutuo ſuccedentium repræſentatio. In conſtantia loquendi, quæ in communi ſermone obtinet, utrumque ſignificatum fert, quemadmodum attendenti ad illum palam fit. Sed nos ſignificatui priori ſtrictius inhærebimus.

§. 122.

Somnium imaginationis opus.

Dum somniamus, res, quas percipimus, imaginamur. Quando enim somniamus, res nonnisi absentes clare percipimus (§. 121). Sed dum res absentes percipimus, eas imaginamur (§. 92). Ergo dum somniamus, res, quas percipimus, imaginamur.

Principium hoc fœcundissimum est: fungitur enim vice notionis directricis, quando de somniis meditandum.

§. 123.

Somnii ratio.

Omne somnium initium capit a sensatione & per phantasmatum successionem continuatur. Quando enim somniamus, res quasdam imaginamur (§. 122), consequenter anima phantasmata producit (§. 93). Enimvero sine prævia sensatione phantasma nullum in anima oriri potest (§. 106). Ergo nec somnium sine prævia sensatione oriri potest, consequenter a sensatione aliqua initium capit.

Quoniam vero res, quas somniantes percipimus imaginamur (§. 122); anima continuo phantasmata alia producit (§. 93), consequenter somnium per successionem phantasmatum continuatur.

Posterius nemo in dubium vocat. Quando enim evigilamus, nihil ejus præsens fuisse, quod per somnium nobis repræsentavimus, abunde convincimur. Certum igitur unicuique est, se nihil eorum sensu percepisse, de quo in somnio cogitavit. Enimvero sensationem aliquam somnio initium præbere non cuilibet manifestum est. Quamvis autem a priori satis evidenter pateat, a posteriori tamen ut confirmetur consultum est. Etsi enim difficile sit sensationem istam, quæ somnio ortum largitur, a phantasmatis distinguere ob rationem non unam; non tamen prorsus impossibile est, modo initii somnii recorderis & ad statum corporis tui respicias. Subinde accidit, ut sensatio debilior, quæ somnio inchoando sufficit, durante somnio fiat fortior, ut idem finiat, veluti si tormina ventris dormiens percipere incipis, tumque somnii rationem perpendens facile initii causam animadvertis. Dantur casus alii, in quibus idem eadem facilitate contingit, veluti

veluti cum a siti somnium ortum trahit, quam eodem finito evigilans adhuc percipis.

§. 124.

Si interea temporis, dum somniamus, novam quandam sensationem non appercipimus, vel in eam mentis aciem non dirigimus; successio phantasmatum in eadem serie continuatur. Quodsi vero sensationem quandam interea appercipimus & in eam mentis aciem dirigimus: somnium in diversis phantasmatum seriebus continuatur. *Somniorum diversitas.* Etenim somnium per phantasmatum successionem continuatur (§. 123). Quare cum phantasma non nascatur nisi ex prævia vel sensatione, vel actu imaginandi (§. 104), in progressu autem somnii sensatio nullum locum habeat, quæ appercipitur, vel, si talis adsit, in eam mentis acies non intendatur, *per hypoth. priorem*, adeoque in præsenti negotio perinde sit, ac si prorsus abesset (§. 109); phantasma nullum in somnio oriri potest nisi ex phantasmate præexistente. Quare cum hæc phantasmata inter se connexa sint (§. 114); omnia simul unam seriem constituunt. Atque adeo successio phantasmatum in eadem serie continuatur.

Enimvero ponamus novam quandam sensationem inter phantasmata interponi & in eam mentis aciem dirigi: imaginatio reproducet perceptionem rerum cum re ista, quam sentimus, antea simul perceptarum (§. 109). Quoniam vero jam successio phantasmatum in eadem serie continuari debet, quæ jam incepit, quamdiu nova sensatio non interponitur, vel mentis acies in eandem dirigitur, *per cas. 1.* successio phantasmatum in altera hac serie continuari debet. Et ita porro. Patet igitur successionem phantasmatum in diversis seriebus continuari, quando sensationes novæ interponuntur & mentis acies in eas dirigitur.

Propositio præsens est principium generale, per quod somnia explicari possunt, modo non ignores, quæ in applicanda ea præsupponuntur. Non immerito itaque lex somniorum dici poterat, quemadmodum legem sensationum appellamus, per quam sensationes sunt expli-

explicabiles, & legem phantasmatum, per quam phantasmata explicanda veniunt.

§. 125.

Somnii simplicis & compositi differentia.

Somnium simplex dicemus, quod in eadem serie phantasmatum continuatur. *Somnium* vero *compositum* appellabimus, quod in diversis seriebus phantasmatum continuatur.

Quoniam somnia in potestate nostra non habemus per ea, quæ nobis de iis constant; exemplis quoque discrimen inter somnium simplex & compositum illustrare non datur, quorum experimentum in te ipso facere poteras. Enimvero quoniam successiones phantasmatum, quas vigilantes in potestate nostra habemus, juxta regulas anteriores a somniis non differunt, nisi quod juxta sensationes continuentur; non modo aliquas somniis similes comminisci licet, sed illas ipsas, quibus propositiones anteriores illustravimus, pro somniis accipere possumus. Etenim si phantasmatum successio in eadem serie continuatur vi imaginationis, non aliter idem fiet, dum vigilamus, quam dum dormimus: imaginatio enim secundum eandem legem in omni casu operatur. Somniamus igitur vigilantes, quando neglectis sensationibus mentis aciem continuo in phantasmata dirigimus, ut ex uno continuo nascatur aliud, eaque successio per aliquem temporis tractum continuetur. Atque hoc pacto omnia, quæ de somniis demonstrantur, in se statim experiri licet.

§. 126.

Sensationes somnium ingredientes quales.

Sensationes, a quibus somnium initium sumit & quæ phantasmatis in eodem interdum interponuntur, debiles sunt. Etenim sensationes, a quibus somnium initium capit (§. 123) & quæ phantasmatis in eodem subinde interponuntur (§. 124), a phantasmatis non distiguuntur, ita ut vulgo ignoretur quod adsint. Quare cum alias phantasmata ab ideis sensualibus gradu claritatis distinguantur, quo a se invicem differunt (§. 97); in præsenti casu gradu claritatis differre minime debent, adeoque actioni imaginationis æquipollent. Enimvero actibus imaginationis non æquipollent nisi sensationes debiles (§. 98). Sensationes igitur, a quibus somnium initium sumit & quæ phantasmatis in eodem interdum interponuntur, debiles sunt.

Atque

Atque hæc est ratio difficultatis agnoscendi sensationes, a quibus vel initium capit somnium quodlibet, vel series quælibet in composito. Diximus supra (*not. §.* 101), in somnio cessare sensationes & solos actus imaginationis in anima dari, quia vulgo sensationes quasdam adesse non agnoscimus & ob eorum æquipollentiam phantasmata ideis sensualibus substitui possunt. Sufficit somnium potissimum ex phantasmatis componi, ideas vero sensuales nonnisi somnio excitando inservire, nam sensationes, de quibus hic loquimur, in eorum numerum, quæ per somnium repræsentantur, non ingrediuntur.

§. 127.

In somnio res absentes nobis videntur præsentes. Somnia enim a sensatione quadam initium capiunt & per phantasmatum successionem continuantur (§. 123), vel in eadem serie, vel in diversis, si novæ subinde sensationes interponantur (§. 124). Quoniam vero unica illa vel paucissimæ saltem sensationes debiles sunt (§. 126), adeoque minorem claritatis gradum quam alias habent (§. 75), ideæ sensuales a phantasmatis non amplius distinguuntur (§. 97). Anima igitur phantasmata pro ideis sensualibus habet, consequenter cum phantasmata sint ideæ ab imaginatione (§. 93), ideæ autem sensuales a sensu productæ (§. 95) adeoque illa res absentes (§ 92), hæ præsentes (§. 65) repræsentent (§. 48), res absentes pro præsentibus habet. *Cur in somnio præsentia nobis videantur, quæ non sunt.*

Forsan alicui dubium oriri poterat, cur res præsentes, quæ paucissimæ sunt, non potius habeat pro absentibus, sibi conscia se tantummodo imaginari, minime autem sentire. Sed non difficulter tollitur. Etenim res nobis per imaginationem non aliter extra nos exhibentur, ac quæ præsentes sunt, nisi quod diverso id fiat claritatis gradu. Quare constanter quæ imaginamur pro præsentibus haberemus, nisi diversa gradus claritas nos differentiæ admoneret. Quare cum ea in somnio tollatur, ratio quidem adest, cur te sensu percipere existimes, quæ imaginaris; nulla vero adest, cur tibi persuadeas te imaginari etiam paucissima illa, quæ sensu percipis. Atque ita patent, quæ superius ad illustrandam propositionem de actibus imaginationis solitariis assumsimus (*not* §. 101).

§. 128.

Somnium quale sit. *In somnio mutationes contingunt absque ratione sufficiente.* Equidem hanc propositionem jam alias stabilivimus a posteriori, cum differentiam inter veritatem & somnium exponeremus (*not.* §. 493 *Ontol.*). Quoniam tamen ex principiis anterioribus ostendi potest, cur id fieri debeat, ideo hic loci doceri debet: id quod fit sequentem in modum. Dum somniamus, res, quas percipimus, imaginamur (§. 122). Quare si in somnio mutatio aliqua contingit, res una ideo alteri succedit, quod eam aliquando cum præsente una percepimus (§. 117). E. gr. dum somnium te hospitem cum convivis exhibet, persona, quam inspicis, mutatur in aliam, quod hanc alteram cum priore sæpius una vidisti, vel quod hæc altera aliquid habeat alteri simile, qualecunque tandem fuerit, sive ea adhuc vixerit, sive dudum mortua fuerit. Vel in apparatum convivii intendens mentis aciem reproducis occasione ejus, quod in eodem animadvertis, phantasma personæ, quam alias in convivio vidisti, ubi eadem aderat. Enimvero ex eo, quod res quædam simul perceptæ aliquando fuere, non intelligitur, cur una existente existere debeat alia, consequenter in eo, quod ponitur, non continetur ratio sufficiens, cur poni etiam debeat alterum (§. 56 *Ontol*). Mutationes igitur, quas phantasmata in somnio referunt, absque ratione sufficiente contingunt.

Non repugnat, quod perceptiones, quatenus in mente sibi invicem succedunt, inter se connectantur (§. 113), consequenter cum ratione sufficiente sibi invicem succedant (§. 10 *Cosmol.*): neque enim res ideo inter se connectuntur, quia perceptiones earum in anima connectuntur (§. 114). Nimirum si somnium consideretur subjective, quatenus in anima alia atque alia phantasmata vel coexistunt, vel sibi invicem succedunt, coexistentiæ & successionis perceptionum ratio ex regulis imaginationis & lege ejusdem reddi potest: neque adeo mutationes, quæ animæ somnianti accidunt, ratione sufficiente destituuntur. Sane ideo sequitur anima in producendis phantasmatis legem constantem, ne quid

quid in ea accidat absque ratione sufficiente, dum imaginatur. Enimvero si somnium consideretur objective, quatenus phantasmata exhibent res tanquam extra nos præsentes, mutationes harum rerum absque ratione sufficiente fiunt, propterea quod ex eadem ratione poni nequeat res una posita altera, ex qua ponitur perceptio rei illius posita perceptione hujus. Mirum igitur videri poterat, quod sibi de acumine gratulentur, qui discrimen hoc non pervidentes contradictionem hinc exsculpere conantur, nisi satis superque constaret, quam sint ad deproperanda judicia prompti, qui sibi videntur esse, nec sunt.

§. 129.

Si in duabus personis somnium initium capit ab eadem sensatione debili, somnia tamen diversa sunt. Etenim somnium in utraque persona per phantasmatum successionem continuatur (§. 123), consequenter phantasma primum ideo succedit in locum sensationis debilis, vel eidem superaccedit, quod res, quam ipsum repræsentat, simul fuerit percepta cum re altera, quam exhibet sensatio debilis. Enimvero quoniam res illæ simul perceptæ non sunt prorsus eædem in utroque subjecto, id quod obvia experientia manifestum est; nec phantasmata, quæ easdem referunt, prorsus eadem esse possunt. Quare cum idem valeat de phantasmatis, quæ prioribus succedunt; phantasmata prioribus succedentia multo magis diversa esse debent. Enimvero cum somnia per phantasmatum successionem continuentur (§. 123), phantasmata vero sibi invicem in duobus subjectis succedentia eadem non sint; nec somnia eadem sunt, sed diversa.

Diversitas somniorum ab eadem sensatione ortorum.

Consultum nobis videtur propositionem præsentem illustrare exemplo, cum multum faciat ad demonstrationem rectius intelligendam, ubi abstractis concipiendis nondum fueris adsuetus. Ponamus in duabus personis dormientibus fragorem tormenti explosi excitare sensationem debilem. Ponamus in utraque eam adhuc superesse perceptioni claritatem, ut fragorem tormenti agnoscat. Ponamus tertio unam personam fragorem tormenti sæpius percepisse, cum in festivitatibus solennibus cives ac milites in foro catervatim congregati bombardas exploderent. Recurret igitur phantasma fori cum militi-

 bus

bus & civibus ibidem cum bombardis congregatis. Quodsi jam in locum quendam fori particularem mentis aciem dirigis, ubi poma aliosque fructus arborum vendi frequentissime vidisti: civium cum bombardis ibidem constitutorum in locum succedunt mulieres poma vendentes & currus pomis onusti una cum plebis multitudine, qualem adesse vidisti, cum poma venderentur. In poma, qualia in horto aliquo, ad urbem procul dissitam sito comedisti, respiciens te mox in horto illo deambulantem conspicis cum persona, cum qua in eodem deambulasti sæpius. Et quia cum eadem persona sæpius una fuisti in templo, te in templo congregata multitudine sedentem conspicis. Quoniam vero ibidem ingentem vidisti multitudinem, quoties tubarum & tympanorum strepitus personuit; in frequentiam hominum mentis aciem dirigens hic quoque in mentem venit phantasma, quod te præsentem sistit in templo monachorum disputantium, quorum solennitatem augent tubarum & tympanorum sonitus. Non difficile foret somnium ita continuare vel per integrum diem, siquidem ponamus nulla sensatione idem interrumpi. Enimvero ponamus jam personam alteram fragorem tormenti percepisse in adventu solenni Principis alicujus: mox imaginatio eidem suggeret multitudinem confluentem, qualem cum sæpius viderit maleficis ad supplicium ductis, recurret ipsi latronis phantasma, qui cruce prælata duobus Ecclesiæ ministris comitibus in curiam ducitur ibidem a scabinis condemnandus. In crucem intuens se vidit in cœmeterio constitutum, in quo cruce prælata funus ducitur. In eadem cruce attentionem defigens videt se in templo, in quo imago salvatoris cruci affixi erecta conspicitur. Ad suggestum respicienti recurrit phantasma templi, in quo aliquando verba e suggestu ad populum fecit, seque ad eundem ejusdem finis gratia contendentem percipit & ita porro. Vides itaque somnia, quæ ex eadem sensatione initium capiunt, esse prorsus diversa pro diversitate subjectorum. Immo si vel centum ponas personas, ex eadem tamen sensatione in singulis diversa ortum trahent somnia. Neque enim in una perceptiones rerum simultaneæ eodem modo sese habuerunt, quemadmodum in altera, neque in una eædem inter se connexæ sunt, quæ connectuntur in altera.

§. 130.

Diversorum phantasma- Quoniam etiam in vigilantibus ex sensationibus oriuntur phantasmata, & ex his porro alia (§. 104 & seqq.); eodem pror-

prorsus, quo ante (§. 129), modo ostenditur, *si in diversis subjectis ex eadem sensatione continuantur phantasmata, seriem phantasmatum in uno non fore eandem, quæ est in altera.*

tum ex eadem sensatione continuatio.

Propositionis præsentis veritatem experiri datur, si duæ vel plures personæ in eandem rem sensu perceptam intentæ respicere jubentur ad phantasmata inde orta & continua serie sibi invicem succedentia. Fieri enim potest, modo fueris exercitatus, ut ex eadem sensatione non interrupta serie phantasmata continues. Atque ita simul veritas propositionis præcedentis experimento confirmari potest. Series enim phantasmatum ex eadem sensatione continuatorum æquipollet somnio, modo directionem aciei mentis arbitrio tuo subducas, quemadmodum jam ante (*not.* §. 125) docuimus.

§. 131.

Diversitas phantasmatum ex eadem sensatione diverso tempore propagatorum.

In eodem subjecto diverso tempore ex eadem sensatione series phantasmatum diversæ ortum trahunt, sive vigilet, sive dormiat, si vel interea temporis facilitatem alterius phantasmatis vi illius sensationis reproducendi sibi contraxit, vel uno tempore aliud in sensatione respicit, quam altero. Etenim si interea temporis, quo phantasma aliquod ex perceptione quadam oriri solebat, facilitatem contraxisti phantasma aliud vi ejusdem sensationis producendi (§. 180); ubi sensatio ista in posterum præsens fuerit, ex eadem posterius hoc phantasma oriri debere patet. Enimvero cum ex hoc phantasmate prodire debeant phantasmata rerum antea simul cum aliqua earum perceptarum, quas ipsum nobis tanquam præsentes exhibet (§. 104), diversa autem phantasmata non easdem res exhibeant; ideo porro in hoc altero casu non eadem ex phantasmate primo oriri possunt phantasmata, quæ in priori oriuntur. Quare cum idem dicendum sit de phantasmatis ulterioribus, evidens est seriem phantasmatum fore diversam, ubi anima contraxit facilitatem phantasma aliud ex sensatione data producendi, quam alias ex eadem oriri solebat.

Similiter si uno tempore in aliud, quod sensatio data re-

præsentat, mentis aciem dirigis, quam altero, vi imaginationis quoque uno tempore aliud producitur phantasma, quam altero (§. 109). Unde porro ut ante ostenditur, seriem phantasmatum uno tempore ex data sensatione ortum trahentium esse diversam a serie phantasmatum alio tempore ex eadem hac sensatione propagatorum.

Quoniam utraque ratiocinatio subsistit, sive te vigilantem supponas (§. 117), sive somnies (§. 122); utrumque tam in somniis, quam quando vigilas, evenire debet.

Patet idem a posteriori. E. gr. Ponamus te in templo, quod frequentare solitus fuisti, e regione habuisse altare & in hoc sæpius ac diu convertisse oculos. Templum adspicienti e longinquo recurret notio altaris. Quodsi jam locum vel in eodem templo mutas, vel aliud deinde frequentes, & e regione sedeant personæ, quæ oculis tuis constanter objiciuntur: ubi postea templum aliquod vides, recurret tibi phantasma loci illius templi, in quo sedere soles, una cum personis e regione sedere solitis. Jam cum in casu priori mentis acies in altare dirigebatur & in imaginem quidem Christi resurgentis, quæ principem in eodem locum occupat; mentem subibit phantasma ceremoniæ Christi ex sepulchro resurgentis, quam in templis Pontificiorum antea vidisti. Quodsi jam in sacerdotem vestitu sacro indutum & in sepulchrum Christi conscendentem mentis aciem dirigis, prodibit in anima phantasma clericorum aliorum cum rebus aliis connexis, & ita porro. Enimvero si in casu altero respicis personas, quas e regione in templo sedentes videre soles; earum occasione mentem subibunt personæ aliæ, quas alibi cum istis vidisti, una cum loco, ubi eas vidisti. Unde porro alia prorsus nascuntur phantasmata, quam in casu priori. Patet itaque ex eadem sensatione in eodem subjecto varia sibi invicem succedere phantasmata, ubi phantasma aliud ex sensatione data producendi facilitatem tibi comparasti, quam quod antea vi illius reproducere sueveras. Enimvero si in casu primo altare templi respiciens in candelabras argenteas cogitationem tuam dirigis; mentem subit taberna vasis argenteis instructa una cum loco, ubi eandem vidisti. Si juxta istam tabernam collocutus fuisti cum amico, quem alias vidisti alibi: phantasma amici recurrens reproducet phantasma loci, ubi alias eundem videras & ita porro. Atque ita ex eadem sensatione

diverso

diverso tempore diversæ propagantur series phantasmatum, prout mentis aciem vel in hanc, vel istam perceptionem partialem dirigis, quam sensatio continet.

§. 132.

Si diverso tempore sensatio debilis, a qua somnium oritur, diversæ fuerit debilitatis, quamvis alias eadem; eandem tamen rem tibi percipere non videris. Etenim si sensatio fuerit debilis, minorem claritatis gradum habet, quam alias habere solet, ubi debilitata minime fuerit (§. 75), consequenter pro diverso debilitatis gradu diversus quoque est claritatis gradus. Quare cum vi claritatis res perceptæ agnoscantur (§. 31), deficiente magis magisque claritate minus quoque agnoscuntur & ab aliis perceptibilibus distinguuntur, consequenter cum aliis confundis, quæ per debilitatam perceptionem repræsentantur. Quare cum perceptionis tibi conscius sis, quatenus clara est, eandem rem tibi percipere in quolibet debilitatis gradu non videris. *Debilitatæ sensationis effectus.*

Propositionem præsentem experientia confirmare licet, si probe notes, quomodo sensus fallat, si in luce crepera contueris aliquod objectum, vel etiam idem e longinquo visum obscurius evadit.

§. 133.

Quoniam imaginatio non producit nisi perceptionem rei antea simul perceptæ cum ea, quæ nunc percipitur (§. 104); sensatio autem, a qua phantasma ortum trahit, pro diversitate debilitatis non eandem rem exhibet (§. 132); *phantasma* quoque *diverso tempore ex eadem sensatione debili diversum oriri debet, si debilitas variat.* Unde porro ostenditur, quemadmodum supra (§. 129) *ex eadem sensatione debili diversa somnia ortum trahere debere pro diverso debilitatis gradu.* *Diversitas phantasmatum a diversa debilitate sensationis pendens.*

Non opus est, ut corollarium præsens exemplo aliquo illustretur: cum levi immutatione superiora huc accommodari possint, aut ad illorum imitationem alia vi legis imaginationis, aut imaginationis libera operatione, reperiri queant.

§. 134.

§. 134.

Quando somnium per somnum extinguatur.

Si phantaſmatum claritas ſucceſſive debilitetur, ſomnium tandem per ſomnum profundum extinguitur. Quoniam enim vi claritatis phantaſmatum nobis conſcii ſumus ejus, quod per ea repræſentatur (§. 35), ſi continuo claritas debilitatur, nobis continuo minus ejusdem conſcii ſumus, quod repræſentant. Quamobrem cum claritas tandem omnis evaneſcere debeat, ita ut nihil prorſus appercipiamus, ſeu nihili prorſus nobis conſcii ſimus (§. 25), ſomno profundo opprimimur (§. 119). Quare cum in ſomnio rerum abſentium, quas phantaſmata repræſentant (§. 93), nobis conſcii ſimus (§. 121); ſomnium per profundum ſomnum extinguitur.

Veritas propoſitionis præſentis confirmatur etiam a poſteriori. Ceſſat enim ſomnium ſomno continuato. Somnum autem absque ſomnio profundum dicimus (§. 119).

§. 135.

Finis somniorum in evigilantibus.

Si evigilamus, ſomnium extinguitur. Dum enim evigilamus, redeunt ſenſationes claræ, quas ſcilicet appercipimus (§. 119); adeoque nobis conſcii ſumus rerum præſentium (§. 67. 60). Enimvero in ſomnio nullius rei præſentis nobis conſcii ſumus (§ 121). Somnium igitur ceſſat.

Idem etiam ſic oſtenditur. Dum evigilamus, redeunt ſenſationes claræ (§. 119), adeoque ideæ ſenſuales (§. 95), ſomnium vero nonniſi phantaſmata (§. 123), aut ſenſationem unam vel alteram debilem (§. 126) actibus imaginationis æquipollentem admittit (§. 98), conſequenter ideam unam vel alteram ſenſualem cum phantaſmate confundendam (§. 93. 95). Enimvero quoniam phantaſmata minus clara ſunt ideis ſenſualibus in ſtatu ſcilicet vigilantium, quo non debilitantur (§. 96), atque adeo illa ab his diſtinguimus (§. 97), conſequenter nec res abſentes pro præſentibus habemus (§. 67. 92). Quare cum in ſomnio res abſentes pro præſentibus habeamus (§. 127); ſomnium, dum evigilamus, extinguitur.

Poterat

Poterat idem pluribus modis aliis ostendi: sed in re manifesta tanto demonstrandi apparatu opus non est. Ex demonstratione posterior patet ratio, cur somnium extingui debeat, dum evigilamus. Etenim vulgo somnium ideo a phantasmatum successione, quam vigilantes experimur, distinguimus, quod in somnio præsentia nobis videantur, quæ non sunt, atque in rei veritate contingere existimemus, quod tamen non contingit. Continet tamen etiam prior aliquam rationem, sed eam magis secretam, ut non quivis eandem animadvertat. Etenim somnium, quod a successione phantasmatum, quam vigilantes experimur, distinguimus, quod in somnio phantasmata in eadem serie continuentur, nobis tale quid non cogitantibus, neque continuationem intendentibus, multo minus promoventibus; in vigilantibus autem ideis sensualibus continuo interrumpantur, nec in eadem serie nisi nostro studio difficulter continuentur.

§. 136.

Somnia obscura quando sint.

Si actum imaginandi clare percipimus, sed phantasmata non multum claritatis habent, aut, si mavis, obscura fuerint, quid somniemus, non agnoscimus. Etenim phantasmata sunt ideæ ab imaginatione productæ (§. 93), adeoque repræsentationes rerum (§. 48), consequenter perceptiones (§. 24) objective consideratæ. Quando igitur phantasmata obscura sunt, rem, quam repræsentant, non agnoscimus nec a ceteris perceptibilibus satis distinguimus (§. 32), etsi actum imaginandi, a quo pendet phantasma (§. 93), clare percipiamus. Quamobrem nobis conscii sumus nos somniare (§. 31), non tamen agnoscimus quid somniemus (§. 121).

Dari istiusmodi statum animæ experientia obvia loquitur, nec quisquam illorum ignorat, quibus somnia sunt frequentia.

§. 137.

Somniorum obscurorum & clarorum differentia.

Somnia igitur perinde ac perceptiones singulæ distinguenda veniunt in clara & obscura. *Clarum* scilicet *somnium* est, quando agnoscimus, quid somniemus: *obscurum* vero *somnium* est, quando, quid somniemus, non satis agnoscimus, etsi actus percipiendi nobis conscii simus.

Sunt adhuc plura, quæ de somniis notanda veniunt, sed hic nondum tradi possunt, suo adeo loco tum in Psychologia empirica, tum rationali, tum in aliis philosophiæ partibus in medium afferenda. Similiter plura quoque de imaginatione ipsa observanda occurrunt; sed quæ itidem locis convenientibus trademus. Quoniam enim ea, quæ de anima a posteriori innotescunt, ita proponere visum est, ut ad propositiones determinatas reducta ex aliis deducantur, & observata rationis lumine collustrata universalitati notionis claritatem fœnerent.

CAPUT IV.

De Facultate fingendi.

§. 138.

Phantasmatum divisio.

Partem entis compositi unam absque altera, subjectum item absque modo, non tamen absque attributo, imaginari possumus. In omni ente composito partes a se invicem separari possunt & una absque ceteris existere potest, ita ut nec unam absque altera sensu percipi repugnet: id quod obvia experientia adeo manifestum est, ut nemo id in dubium vocare ausit. Sane a trunco arboris separamus radices atque ramos; radices pro arbitrio dividimus in partes minores; a ramis resecamus surculos; a surculis decerpimus folia & ita porro. Partem unam transferimus in locum unum ceteris alibi relictis. Atque ita illam absque his visu percipimus solam. Similiter a trunco corporis humani amputari potest caput, amputari possunt artus. Anatomici partes singulas pro arbitrio suo a se invicem separant & unam absque ceteris sigillatim oculis subjiciunt. Quoniam igitur in se non repugnat partem entis compositi unam absque ceteris sensu percipi; quæ autem sensu percipimus, ea etiam imaginari valemus (§. 91. 92); partem etiam compositi unam absque altera imaginari possumus.

Idem

Idem confirmatur a posteriori. Pone enim te vidisse animal quoddam antea tibi non visum & diuturna contemplatione acquisivisse facilitatem reproducendi perceptionem, seu phantasma (§. 93) animalis istius absentis. Facto in te ipso experimento constabit, te etiam capitis solius, vel aurium solarum, vel caudæ solius phantasma reproducere posse: qvamvis negari non possit, inexercitato recurrere phantasma totius animalis, dum phantasma unius tantummodo membri reproducere conatur. Ne tamen conatus destituat successus, imaginandam tibi erit, amputari caput & aliorsum transferri; resecari aurem & resectam vel abscondi, vel oculis accuratius inspiciendam subjici; detrahi pellem & mensæ imponi. Quodsi enim actum separationis simul imagineris & partem separatam mente rebus aliis jungas; te quamlibet absque ceteris imaginari posse intelliges.

Quoniam modi inesse & non inesse possunt (§. 150 *Ontol.*); ideo non repugnat, ut subjectum modo instructum, eodemque etiam destitutum sensu percipias. Quamobrem cum imaginari valeamus, quæ sensu percipimus (§. 91. 92); subjectum quoque absque modo imaginari licet.

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus te vidisse florem cœruleum. Quoniam colores, quæ insunt subjectis, mutabiles sunt, adeoque inter modos referuntur (§. 151 *Ontol.*); facto in temetipso experimento reperies, te eundem florem absque colore cœruleo tibi imaginari posse, ut album v. gr. objiciat imaginatio, quem cœruleum sistebat visus. Idem eodem modo deprehenditur in aliis subjectis.

Denique quia attributa enti constanter insunt (§ 150 *Ontol.*) ab eodem quippe inseparabilia (§ 304 *Ontol.*); impossibile est, ut sine attributo sensibili unquam sensu percipias subjectum. Quamobrem cum imaginatio reproducat sensu perceptibilia (§. 91); non minus impossibile est subjectum aliquod imaginari absque attributo perceptibili.

M 2 Idem

Idem confirmatur a posteriori. Ternarius numerus angulorum est attributum trianguli. Quodsi triangulum imagineris, impossibile est ut idem absque tribus angulis tibi repræsentes. Quodsi imaginando montem tibi repræsentare velis, impossibile est ut eum tibi repræsentes absque valle: habere enim vallem aut, si mavis, necessitas coexistentiæ vallis est quasi attributum montis.

Etsi obvia admodum sint, quæ propositione præsente continentur, necesse tamen est, ut probe expendantur, ne defectus claritatis notionis utilis pariat in rebus arduis difficultatem. Ceterum ars pictoria & sculptoria inservit experimentis, quibus comprobetur, quænam visibilia imaginari possimus. Quicquid enim imaginari licet; idem etiam utraque arte repræsentare valemus. Ratio clarius in Psychologia rationali elucescet.

§. 139.

Phantasmatum divisio quid dicatur.

Divisio phantasmatum est separatio perceptionum partialium a composita.

Ita phantasmata dividimus, dum perceptionem trunci a perceptione composita arboris separamus; dum florem cœruleum absque colore cœruleo imaginamur; dum a phantasmate ignis calorem removemus. Quodsi quæsiveris, quomodo id fieri possit, ut ignem tibi imagineris absque calore; notandum est, calorem tactu percipi. Quamobrem ut ignem absque calore imagineris; phantasma ignis producere debes, quale visu percipis, una cum phantasmate digiti igni immissi. Clare enim percipere poteris cum ignem, tum digitum eidem immissum, nihil tamen percipiens caloris.

§. 140.

Ejus realitas evicta.

Quoniam partem entis compositi unam absque altera, subjectumque absque modo imaginari possumus (§. 138), perceptio vero partis in perceptione entis compositi, perceptio modi in perceptione subjecti continetur, adeoque non minus illa, quam hæc partialis est, perceptio autem entis compositi & subjecti composita (§. 40); perceptiones partiales a composita separare, consequenter *phantasmata dividere valemus* (§. 139).

Exem-

Exempla ad paragraphos præcedentes allata huc etiam pertinent. Ne tamen eadem huc transferenti occurrat difficultas, quædam opportune monenda sunt. Ignem absque calore concipi impossibile, quemadmodum in Physica docemur. Dubitari igitur nequit, calorem in attributorum numerum esse referendum. Enimverò ostendimus (*not.* §. 139), phantasma caloris à phantasmate ignis separari posse: id quod contradicere videtur propositioni de impossibilitate imaginandi subjectum absque attributo. Etsi autem difficultas sit ad speciem composita; protinus tamen evanescit, si modum, quo ignem absque calore imaginari datur, attente consideres. Constat nimirum qualitates sensibiles, in quarum numero calor est, duplici modo spectari posse, vel quatenus insunt subjecto, vel quatenus denotant mutationem organo inductam, cui idea sensualis respondet (§. 90). Calor, quatenus denotat quid igni inexistens, attributum ignis est; non vero quatenus mutationem tactus organo inductam significat. Nunquam efficies, ut ignem tibi imagineris absque eo, quod in eo concipiendum, ut ad mutationem organo tactus inducendam aptum sit, cui caloris perceptio in anima respondet, utut in se non repugnet, cessare istam mutationem in organo actione ignis in corpus nostrum sive naturaliter, sive per miraculum impedita. Optica adjumento est in faciendo experimento, quo phantasma istud illustratur. Etenim ope speculi concavi, præsertim cylindrici, imaginem candelæ ardentis in aere exhibere licet, cui si digitum immittas, nihil caloris percipies, utut flamma apparens a flamma ardente visu minime distinguatur. Obiter monemus, Opticam haud parum adjumenti ad experimenta psychologica afferre, modo experimentis opticis in rem tuam satis uti valeas.

§. 141.

Perceptiones partiales diversorum entium compositorum pro arbitrio combinare valemus, subjecto quoque imaginatio tribuere potest modos in eo sensu nondum a nobis perceptos, perceptos tamen antea in aliis subjectis, modo eidem non repugnent, ut prodeat phantasma entis sensu antea nondum percepti. **Potentia perceptiones combinandi.** Perceptiones enim partiales diversorum entium compositorum repræsentant partes entium compositorum diversorum (§. 40). Quare cum partem unam absque altera imaginari pos-

possimus (§. 138), ut autem quædam simul imaginemur sufficiat ea simul sensu percepta fuisse (§. 104); nil sane obstat, quo minus partes diversorum entium compositorum simul imaginemur. Et quoniam in perceptione cujuslibet entis compositi idea nexus partium & continuitatis, indeque resultantis unitatis continetur, id quod unicuilibet ad eam, quæ ipsi primum obvia est, attendenti palam fit, consequenter idea nexus partium, continuitatis & unitatis recurrere nobis debet, quoties ens quoddam compositum imaginari conamur (§. 109); quando partes diversorum entium compositorum tanquam in uno coexistentes subjecto imaginari intendimus, ideæ nexus partium & continuitatis simul recurrere debent. His igitur ad ideas partium accedentibus, prodit idea composita (§. 40), adeoque phantasma (§. 93) entis compositi antea sensu nunquam percepti. Patet adeo, perceptiones partiales diversorum entium compositorum pro arbitrio a nobis combinari posse, ut prodeat phantasma entis sensu antea nondum percepti.

Idem confirmatur a posteriori. Trunco corporis humani imaginatio jungit caput cervinum, pedes equinos, geminata brachia humana cum manibus: id quod unusquisque, dum hæc legit, in semetipso experitur. Enimvero homo, cervus, equus & monstrum humanum quatuor brachiis cum totidem manibus instructum sunt diversa entia composita (§. 531 *Ontol.*). Quoniam igitur imaginatio phantasma producere valet, in quo trunco humano junguntur caput cervinum, pedes equini, brachia geminata humana, ita ut partes hæ sint sibi invicem continuæ atque simul ens unum mentiantur, nos perceptiones partiales diversorum entium compositorum combinare valere, ut prodeat phantasma entis sensu antea nondum percepti, patet. Atat non minus in teipso experiri potes, posse te ab ente illo composito removere cornua cervina & iis substituere bovina; posse te removere pedes equinos iisdemque substituere caprinos; posse te removere brachia humana iisdemque

que substituere pedes anteriores simiæ & ita porro. Patet itaque te perceptiones partiales diversorum entium compositorum pro arbitrio combinare valere.

Quodsi modus aliquis, minimum genere idem, enti alicui non repugnat; possibile utique est, enti inexistere modum istiusmodi, minime genere talem, v.gr, ens præditum esse colore aliquo (§. 85 *Ontol.*), consequenter ens istiusmodi modo instructum existere valet (§. 133 *Ontol.*). Quoniam igitur subjectum ipsum antea sensu percepimus, nec minus modum in altero subjecto ab eo diverso deprehendimus *per hypothes.* consequenter inexistentiæ istiusmodi in aliquo subjecto ideam habemus; dum subjecto imaginatio modum istiusmodi tribuere conatur, idea quoque inexistentiæ recurrit (§. 109): qua ideis subjecti & modi sociata prodit phantasma subjecti modo quodam instructi, qualem antea in ipso sensu nondum percepisti.

Idem confirmatur a posteriori. Lilia ista, quæ natura candida producit, nunquam nisi candida vidimus. Hoc tamen non obstante imaginatio iisdem colorem luteum, cœruleum, viridem, rubrum, nigrum & alium quemcunque tribuere valet. Etsi autem non constet, utrum natura colorem candidum in alium mutare possit, nec ne, cum mixtionem materiæ, quæ in cepis absolvitur, ignoremus, consequenter num essentiæ liliorum intrinsecæ, quæ mixtione illa & corpusculorum mixti combinatione absolvitur (§. 257 *Cosmol.*) repugnet; quatenus tamen nonnisi structuram externam sensu percipimus, eidem non repugnat color quivis alius: etenim non modo colore quodam lilium obducere valemus salva ipsius structura, verum etiam per vitra colorata idem respicientes eidem colorem quemvis tribuere valemus. Color igitur candidus respectu structuræ externæ, quæ sola oculis obvia est, pro modo habetur (§. 151 *Ontol.*), nec colores alii eidem eodem respectu repugnant,

pugnant, seu impossibile non est, ut alius quidam color loco candidi insit (§. 170 *Ontol.*). Imaginatio igitur subjecto alicui tribuere potest modum, qui eidem minime repugnat, ut prodeat phantasma entis antea sensu nondum percepti.

Ex his, quæ de subjecto vi imaginationis modo quodam instruendo diximus, apparet, fieri posse ut pro modo habeamus, qui non est, quoniam scilicet eidem minime patet interior rei essentia. Non tamen imaginamur contradictoria, nisi quodam subreptionis vitio. Quodsi enim in subjecto imaginabili non admittis nisi ea, quæ in sensum incurrunt; minime repugnat idem eidem inesse, quod imaginationis vi eidem tribuitur. Quodsi enim iis, quæ phantasma repræsentat, repugnaret, quod superaddit imaginatio; nec idem superaddere valeret: quin potius se tale quid imaginari minime posse deprehenderet. Quamobrem imaginatio non fallit nisi eos, qui vitio subreptionis non confundenda confundunt, veluti qui phantasma lilii pro ipso lilio habent. Sed ea ex sequentibus evadent clariora.

§. 142.

Phantasmatum compositio quid dicatur.

Compositio phantasmatum est combinatio perceptionum partialium ad constituendam unam compositam.

Illustratur phantasmatum compositio iisdem exemplis, quibus ad confirmandum propositionem anteriorem a posteriori usi sumus. Non tamen difficile est exempla quotlibet alia superaddere, cum uniuscujusque imaginatio iisdem luxuriet.

§. 143.

Realitas istius compositionis adstructa.

Phantasmata componere valemus. Perceptiones enim partium diversarum entis compositi pro arbitrio combinare valemus, subjecto quoque in phantasmate tribuere modum in eodem sensu non perceptum, perceptum tamen in aliis, modo eidem non repugnet, ut prodeat phantasma entis sensu antea nondum percepti (§. 141). Enimvero dum perceptiones partiales combinamus ad constituendam unam compositam, phantasmata componimus (§. 142). Phantasmata igitur componere valemus.

Atque ita realitas compositionis phantasmatum fuit evicta, eodem prorsus modo, quo antea divisionem evicimus.

§. 144.

§. 144.

Facultas phantaſmatum diviſione ac compoſitione producendi phantaſma rei ſenſu nunquam perceptæ dicitur *Facultas fingendi.* *Facultas fingendi quid ſit.*

Phantaſmatum diviſio ac compoſitio ſunt operationes imaginationis (§. 139. 142). Quare cum facultas fingendi non ſupponat niſi poſſibilitatem phantaſmata dividendi & componendi; ejus exercitium operationibus imaginationis totum abſolvitur, conſequenter facultas fingendi ipſa facultate imaginandi continetur & quandam ejus veluti partem conſtituit.

§. 145.

Anima habet facultatem fingendi. Poteſt enim phantaſmata dividere (§. 140) atque componere (§. 143), adeoque habet facultatem ea dividendi atque componendi (§. 29). Quare cum in diviſione phantaſmatum perceptiones partiales a compoſitis ſeparentur (§. 139) & in compoſitione perceptiones partiales ad diverſa ſubjecta pertinentes ita combinentur, ut unam compoſitam conſtituant (§. 142); phantaſma ſic prodit rei ſenſu antea nondum perceptæ. Habet igitur anima facultatem phantaſmatum diviſione ac compoſitione producendi phantaſma rei ſenſu antea nondum perceptæ, adeoque facultatem fingendi habet. *Quod animæ competat.*

Idem etiam ſic oſtenditur. Anima perceptiones partiales diverſorum entium compoſitorum pro arbitrio combinare valet, ut prodeat phantaſma entis ſenſu antea nondum percepti (§. 141). Enimvero dum perceptiones partiales a compoſitis, ad quas pertinent, ſeparat, phantaſmata dividit (§. 139) & dum has partiales ſeparatas iterum pro arbitrio combinat, ut unam compoſitam conſtituant, eadem componit (§. 142). Phantaſmatum igitur diviſione ac compoſitione producit phantaſma rei ſenſu antea nondum perceptæ, conſequenter facultatem fingendi habet (§. 144).

A poſteriori facultatem hanc fingendi confirmant exem-

pla, quibus paulo ante (§. 141) ſtabilivimus, nos perceptiones partiales diverſorum entium compoſitorum pro arbitrio combinare valere. Fingimus e. gr. ens antea non viſum, dum trunco corporis humani vi imaginandi jungimus caput cervinum, pedes equinos, geminata brachia humana cum manibus. Truncum humanum ab homine, caput cervinum a cervo, pedes equinos ab equo, brachia humana cum manibus denuo ab homine ſeparamus, atque hoc ipſo phantaſmata dividimus (§. 139). Truncum humanum, quem ab homine; caput cervinum, quod a cervo; pedes equinos, quos ab equo & geminata brachia humana, quæ a diverſis hominibus ſeparavimus, pro arbitrio combinamus, utque unum conſtituant ens compoſitum, continuitatem a corpore quolibet viſo mente ſejunctam inſuper iis locis jungimus, ubi partes diverſorum entium coaleſcere debent, atque eo ipſo phantaſmata componimus (§. 142). Quando itaque fingimus ens, quod truncum habet humanum & geminata brachia humana cum manibus, caput vero cervinum & pedes equinos; phantaſma iſtud producimus aliorum phantaſmatum diviſione ac compoſitione. Eodem modo idem confirmatur exemplis quibuscunque aliis, quibus propoſitio anterior (§. 141) confirmari poteſt.

Neque hoc mirum videri debet. Etenim propoſitio de combinatione perceptionum partialium ad diverſa ſubjecta pertinentium eſt notio phantaſmatum compoſitioni reſpondens (§. 142), & phantaſmatum diviſio, quæ in ſeparatione perceptionum partialium a compoſita conſiſtit (§. 39), tacite ſupponitur.

§. 146.

Entia ficta quando imaginatio producat.

Si ea componimus, quæ ſibi mutuo repugnant, vel naturæ vi in eodem ſubjecto conjungi nequeunt, phantaſma ens fictum repræſentat. Pone enim ea, quæ ſibi mutuo repugnant, componi: ens iſtiusmodi, quale phantaſma repræſentat, impoſſibile erit (§. 85 *Ontol.*). Quare cum exiſtere nequeat, quod impoſſi-

possibile est (§. 132 *Ontol.*); enti istiusmodi existentia repugnat (§. 310 *Log.*), consequenter ens fictum est (§. 140 *Ontol.*).

Pone secundo ea, quæ imaginatio componit, vi naturæ in eodem subjecto conjungi non posse. Quoniam natura universa est aggregatum omnium virium motricium, quæ corporibus in mundo coexistentibus simul sumtis insunt (§. 507 *Cosmol.*); mundus autem seu universum series est entium finitorum tam simultaneorum, quam successivorum inter se connexorum (§. 48 *Cosmol.*); in serie rerum non continentur causæ, quæ in eodem subjecto conjungere possunt, quæ imaginatio componit (§. 881 *Ontol.*). Quare cum in mundo nihil actum consequatur, nisi cujus causa in serie rerum, ex qua constat, continetur (§. 97 *Cosmol.*); ens istiusmodi in mundo hoc adspectabili actum consequi, seu existere nequit, adeoque si non absolute, saltem in relatione ad mundum præsentem existentia eidem repugnat (§. 310 *Log.*). Erit igitur denuo ens fictum (§. 140 *Ontol.*).

Difficile subinde est demonstratu, utrum ea, quæ imaginatio conjungit, sibi mutuo repugnent, nec ne. Trunco humano jungimus caput cervinum, pedesque equinos: ecquis vero demonstret, vel in se repugnare, ut truncus humanus continuus sit capiti cervino & pedibus equinis, vel tale quid minimum vi naturæ existere non posse, etsi in se non impossibile per miraculum ut existat minime repugnet? Multus sane requireretur apparatus, antequam demonstrationem absolvere liceret, utut per se incautis manifestum videatur, ens istiusmodi naturæ viribus existere non posse, quod idem nec existere unquam viderimus, nec alibi existere, aut extitisse acceperimus. Accidit ex hac ratione, ut in numerum entium fictorum referamus, quicquid imaginatio antea nobis non visum producit, etsi nondum inquisiverimus, utrum vel absolute, vel in ordine ad præsentem seriem rerum contradictionem involvat.

§. 147.

Quoniam pro arbitrio nostro componentes, quæ imaginatio nobis suggerit, fieri potest ut ea componamus, quæ sibi mu- *Confusio entis ficti cum reali quomodo*

modo evitanda. mutuo repugnant, vel naturæ minimum vi in eodem subjecto conjungi nequeunt; in eo autem casu phantasma ens fictum repræsentat (§. 146); *si imaginatio phantasma quoddam producit; quod repræsentat in numerum entium referendum non est, antequam demonstratum fuerit, id contradictionem non involvere; nec in mundo hoc adspectabili existere posse sumendum, antequam evictum fuerit, causam ejus in serie rerum præsente contineri.* Si enim contradictionem involvit, impossibile est (§. 79 *Ontol.*), adeoque existere nequit (§. 132 *Ontol.*), consequenter nec ens est (§. 134 *Ontol.*). Quodsi vero causa ejus in serie rerum præsente non contineatur; in mundo hoc actum consequi nequit (§. 97 *Cosmol.*), adeoque in numerum entium ad præsentem rerum seriem sive mundum adspectabilem (§. 55 *Cosmol.*) pertinentium referri nequit (§. 134 *Ontol.*).

E. gr. Vidimus aves, vidimus pisces. Imaginationi nihil obstat, quo minus alas apponat pisci & sic producat phantasma piscis volantis. Enimvero piscis volans in numerum entium vel simpliciter, vel ad hunc mundum adspectabilem pertinentium referri nequit, antequam ostenderis, non repugnare ut piscis habeat alas, vel naturæ vi pisces volantes produci posse. Jam cum ex relatione illorum constet, qui per maria navigarunt, dari pisces volantes: phantasma piscis volantis si in genere consideretur, ens fictum equidem non refert: quatenus tamen ei, quem refert, pisci eas opponit alas, quas phantasma exprimit, in numerum entium verorum ideo nondum referri potest piscis ille volans, quem tibi imaginaris. Videmus itaque, quam parum sit fidendum imaginationi, & quam caute sit procedendum, ne nobis ab eadem imponi patiamur.

§. 148.

Ars phantasmatum repræsentatrix. *Si imaginatio per arbitrariam compositionem phantasma quoddam producit; ars objectum eidem simile producere valet.* Quando enim imaginatio per arbitrariam compositionem phantasma quoddam producit, perceptiones partiales ad constituendam unam compositam combinat pro arbitrio (§. 142). Quare cum perceptiones istæ partiales repræsentent res corporeas

reas

reas antea *sensu* perceptas (§. 91); minime repugnat materiæ istiusmodi induci figuras, quales eædem habent (§. 88 *Ontol.*). Quoniam præterea partes ita figuratæ continuum exhibent in phantasmate *per hypoth.* nec impossibile est, ut partes ita figuratæ sibi mutuo fiant continuæ. Nihil igitur obstat, quo minus materiæ figuræ inducantur istiusmodi in superficie continua, consequenter ars objectum phantasmati simile producere valet (§. 195 *Ontol.*).

Idem etiam confirmatur a posteriori. Imaginationis vi producimus phantasma, in quo trunco humano jungitur caput cervinum cum pedibus equinis & brachiis humanis. Quoniam cervinum caput, truncus corporis humani, pedes equini & brachia humana sunt in numero entium, quæ existunt; non impossibile est ut materiæ istiusmodi figuræ inducantur, quales extus apparent. Et quia non repugnat figuras quaslibet una induci eidem trunco arboris vel lapidi, ut in superficie externa continuitatem exhibeant; ligno vel lapidi incidi potest simul figura capitis cervini, trunci corporis humani, brachiorum humanorum & pedum equinorum, ut in superficie partes circa extrema sibi mutuo sint continuæ. Sculptor itaque effigiare valet statuam, quæ habet caput cervinum, truncum humanum, brachia humana & pedes equinos. Similiter pictor in tabula istiusmodi ens delineare valet, & arte fusoria idem ex metallo fieri potest.

Nimirum quæ imaginatio in objecto clare repræsentat, ea non repugnant materiæ, sed eidem inesse possunt. Quamobrem nil obstat, quo minus arte materiæ talia inducantur. Enimvero si deinde tacite superaddit, quæ vi naturæ existere nequeunt, non dantur causæ naturales, quæ ex materia existente ens istiusmodi producere valent. Atque ita ens istud, quod phantasma repræsentat, ex classe rerum naturalium exulat. Ita si caput cervinum jungimus corpori humano, minime repugnat, ut utraque figura eidem ligno, vel lapidi inducatur, vel diversis lignis aut lapidis frustis inductæ figuræ eo modo jungantur, quo continuitatem mentiantur, cum sola superficies externa,

qua terminatur materia, & color eidem illitus in ſenſum & imaginationem incurrat. Enimvero ſi tacite ſuperaddimus, caput cervinum ſtructuram habere debere internam, qualem in natura rerum habet, & ſimiliter trunco corporis humani eam tribuimus ſtructuram internam, quam noſtrum habet; illæ ſtructuræ internæ naturæ vi coexiſtere nequeunt in eodem ſubjecto. Quodſi ex anatomia cervi & corporis humani ſtructura interna ſatis perſpecta foret omniſque ratio in utraque pateret; oſtendi forſan poterat, cur repugnet trunco corporis humani adhærere caput cervinum: aut, ſi concedamus, non ſimpliciter repugnare, ut corpus humanum vivum inſtructum ſit capite cervino; nullas tamen dari in natura rerum cauſas iſtiusmodi entis productrices monſtrari poterat, ſiquidem cauſarum naturalium ſeries nobis ſufficienter foret perſpecta. Cavendum igitur, ne phantaſmatis judicando tacite ſuperaddamus, quæ in eodem non continentur, quatenus idem ſimpliciter apprehendimus. Ita imaginatio repræſentare poteſt in phantaſmate motum capitis cervini trunco humano cohærentis: neque hoc repugnat ſimpliciter, cum idem quoque reipſa afficere liceat, ſi caput cervinum arte effictum imponatur trunco corporis hominis viventis, ut caput ejus intra ipſum abſcondatur. Enimvero ſi tacite ſuperaddimus, motum fieri a principio capiti cervino interno eodem modo, quo in natura rerum cervum caput ſuum movere obſervamus; ſubreptionis quodam vitio phantaſmati ingerimus, quod in eodem non continetur.

§. 149.

Ars inveniendi architectorum aliorumque artificum.

Quoniam partes ædificii diverſæ pro arbitrio a nobis fieri poſſunt; *imaginatio ex iis, quæ in pluribus ædificiis diverſis vidit, ideam novi ædificii componere valet. Idem* eodem modo *fit in aliis operibus artis.*

Nititur hoc principio ars inveniendi architectorum communis, qua & utuntur artifices alii. Etenim dum ideam ædificii extruendi animo concipere debent, plures ædificiorum ichnographias & orthographias oculis ſubjiciunt. Sunt ſcilicet imagines rerum phantaſmatum vicariæ, cum non repræſentent niſi ea, quæ vi imaginationis repræſentari poſſunt, ut adeo perinde ſit, ſive imaginatio reproducat ideas rerum antea viſarum, ſive imagines earundem oculis objiciantur. Ex iſtis deinde ichnographiis & orthographiis in ſuam ichnographiam & orthographiam transferunt, quæ commoda videntur, atque ita componendo

veluti

veluti phantasmata novum producunt. Obtinet idem in arte pictoria, sculptoria & re hortensi, aut, si mavis, architectura hortensi.

§. 150.

Si architectus ex iis, quæ in pluribus ædificiis diversis vidit, ideam ædificii componit vi principii rationis sufficientis; ædificium juxta eam extructum est regulis architecturæ conforme. Et in genere *si artifex ex iis, quæ in pluribus diversis corporibus artificialibus ad artem suam spectantibus vidit, ideam corporis cujusdam artificialis ejusdem artis vi principii rationis sufficientis componit; corpus istud regulis artis conforme.* Etenim si architectus ex iis, quæ in pluribus ædificiis diversis vidit, ideam ædificii componit vi principii rationis sufficientis; in eadem nihil admittit, cujus non dare possit rationem sufficientem, cur adesse potius, quam abesse debeat, cur tale potius, quam aliud esse debeat (§. 70 *Ontol.*). Quoniam itaque in architectura civili rationes singularum partium desumuntur a fine earundem (§. 5. *Arch civil.*) & omnes tandem rationes particulares resolvuntur in scopum fundatoris, qui totius ædificii finis est (§. 1 *Archit. civil.*); in rationes eorum inquirit, quæ in aliis ædificiis facta fuisse videt, & num ea conspirent cum fine ædificii, cujus ideam animo concipere debet, judicat. Quare cum propositiones enunciantes determinationem rationi conformem sint regulæ (§. 475 *Ontol.*); in idea ædificii, quæ animo concipitur, singula secundum regulas architecturæ civilis determinantur. Et quoniam nullas determinationes admittit, nisi quæ ad scopum fundatoris obtinendum tendunt *per demonstrata*; determinationes omnes inter se consentiunt & in ædificio, cujus idea animo concipitur, nascitur perfectio (§. 503 *Ontol.*). Enimvero illud regulis architectonicis conforme censetur ædificium, quod, cum sit perfectum, a defectu liberum (§. 524 *Ontol.*), adeoque nihil continet regulis contrarium (§. 477 *Ontol.*). Ædificium adeo regulis architectonicis conforme, si exstruitur juxta ideam ex iis,

Quando ars communis inveniendi artificum non fallat.

quæ

quæ architectus in pluribus ædificiis diversis vidit, juxta principium rationis sufficientis compositam.

Idem eodem prorsus modo ostenditur de corpore quocunque alio artificiali ad quamcunque artem spectante: neque enim alia re opus est, quam ut pro ædificio substituatur corpus artificiale in genere, & pro regulis architecturæ substituantur in genere regulæ artis in demonstratione anteriore. Habere enim unamquamque artem suas regulas, vel exinde colligitur, quod in quæcunque corpora artificialia perfectio cadat, vi cujus aliud præstare judicatur alio; omnis autem perfectio suas habeat regulas, per quas explicari, hoc est, intelligi potest, cur determinationes intrinsecæ tales potius sint, quam aliæ (§. 509 *Ontol.*). Quodsi dubites, an corporibus artificialibus singulis respondeat aliqua perfectio, perpendas, quæso, singula certi cujusdam finis gratia fieri: ad quem cum tendant determinationes intrinsecæ singulæ, ex earum consensu nascitur in corpore perfectio (§. 503 *Ontol.*).

Patet adeo usum imaginationis rectificari per connubium imaginationis cum ratione, ut adeo ars communis inveniendi, quæ vulgo seducit, ut opus artis defectu laboret, fiat proba opusque producat perfectum, non secus ac si sine imaginationis subsidio fuisset inventum.

§. 151.

Significatus hieroglyphicus quinam sit.

Significatum hieroglyphicum appello, quo res quædam ad denotandam aliam transfertur.

Ita significatus hieroglyphicus est trianguli, si eodem ad denotandum Deum trinunum utamur. Sumimus vocabulum in recepto significatu. Etenim *Hieroglyphice* dicta fuit veteribus ars significandi aliquid per sculptas rerum animaliumque figuras: quibus adeo utebantur loco literarum. Ars ista olim Ægyptiis, Sinis aliisque gentibus usitata fuit: hodie autem non adeo frequens ejus usus est. Imaginationi multus locus est in constituendo significatu hieroglyphico, non tamen soli; sed accedere quoque debet ratio, quæ illam in componendis phantasmatis dirigit. Quamobrem hic locus est, quo modum constituendi significatum hieroglyphicum distinctius explicare debemus.

§. 152.

§. 152.

Si phantasma quoddam ita componitur, ut per similitudinem partium constitutivarum cum determinationibus rei cuidam intrinsecis hæ ex istis colligi possint; phantasma significatum hieroglyphicum habet ac vi principii rationis sufficientis componitur. Etenim si phantasma ita componitur, ut per similitudinem partium constitutivarum cum determinationibus rei cuidam intrinsecis hæ ex istis colligi possint; singulæ partes, ex quibus phantasma componitur, sunt signa determinationum in re ista contentarum (§. 952 *Ontol.*) & phantasma integrum est signum rei ipsius (§. *cit*). Res igitur, quam phantasma repræsentat (§. 48. 93), ad denotandam rem aliam transfertur, consequenter phantasma significatum hieroglyphicum habet (§. 551).

Figura hieroglyphica quomodo inveniantur.

Enimvero quoniam partes hæ similitudinem quondam habent cum determinationibus rei cuidam intrinsecis, *per hypothes.* ex similitudine ista intelligitur, cur hæ potius partes, quam aliæ in compositione phantasmatis admittantur, & cur eædem simul jungantur. Similitudo igitur ita continet rationem sufficientem compositionis (§ 56 *Ontol.*), consequenter phantasma vi principii rationis sufficientis componitur (§. 71 *Ontol.*).

Habemus hic principium genuinum idemque fœcundissimum constituendi significatus hieroglyphicos: quod ut appareat, exemplum unum alterumque in medium proferamus. *Comenius*, qui non inutili instituto in gratiam puerorum orbem pictum condidit, ut vocabula rerum cum ideis animo imprimerent, cum animam pingere non posset, ad artem hieroglyphicam confugiens phantasma condidit, cui significatum hieroglyphicum indidit. Animam enim repræsentat per puncta in istiusmodi figuram disposita, qualem exhibet umbra corporis humani in planum ad horizontem perpendiculare & corpori atque lumini directe oppositum projecta. Puncta enim vi definitionis Geometrarum indivisibilia sunt, etsi talia pingi non possint, adeoque simplicitatem animæ denotant, vi cujus omni prorsus parte caret. Figura

corporis humani, per quam puncta ista disponuntur, cum per ipsa ista puncta absque ullo linearum ductu constituatur, denotat substantialitatem animæ, vi cujus absque corpore subsistere potest. Quatenus tamen puncta ista per figuram corporis disponuntur atque ita disposita eandem figuram necessario exprimunt; animæ cum corpore unio a voluntate ipsius independens denotatur. Denique cum puncta ista per totam corporis humani figuram dispergantur; hoc ipso indigitatur animam esse totam in toto corpore & totam in qualibet ejus parte, juxta doctrinam Scholasticorum tunc temporis in Scholis receptam. Ecce igitur significatum hieroglyphicum phantasmatis, quo *Comenius* animam repræsentavit. Dum enim idem exhibuit, perinde est ac si dixisset, animam esse substantiam simplicem, quæ independenter a corpore subsistere possit, vinculo tamen voluntate ipsius non dissolubili ita unita sit corpori, ac si tota esset in qualibet parte corporis, quemadmodum tota in toto corpore existit. Memini me plus simplici vice vidisse historiam Salvatoris a Diabolo in deserto tentati ita depictam, ut diabolus speciem monachi *Franciscani*, sed pedibus equinis vel caprinis instructi referret. Ab erroribus aliis imputandis adeo abhorrens, ut in casu dubio alteri scientiam majorem ei, quam possedit, tribuere malim, quam errorem, mihi quoque persuadere minime potui factum hoc fuisse ex errore chronologico de origine Ordinis *Franciscanorum*. Quamobrem imagini isti sensum hieroglyphicum inesse collegi. Constat *Franciscanos*, qui vitæ austeritate clerum omnem superant, reliquos homines in universum omnes sanctimonia præcellere existimari, ita ut Imperatores, Reges ac Principes veste monachi *Franciscani* induti mori ac sepeliri ament. Quare cum diabolus visibili forma exhiberi nequeat, nisi sub specie humana, in angelum vero lucis se transformare soleat, 1 Cor. XI, 14. nullum mihi dubium est, diabolum simulatorem pingi instar monachi *Franciscani* ad significandum morem ejus, quem Apostolus nos docuit, tribui autem ei pedes equinos, vel caprinos, ut porro indigitetur, ipsum arte sua efficere minime posse, quin attentus formam fallacem detegat. Sensus hic hieroglyphicus convenit historiæ tentationis, adeoque eundem fert phantasma pictura expressum, etiamsi ejus inventor eum non intenderit. Ceterum notatu dignum, antiquissimis temporibus non modo dogmata, sed & historica per figuras hieroglyphicas tradita fuisse, ne quivis promiscue ad hæc arcana cognoscenda admitteretur. Istud de Ægyptiis notissimum est; hoc vero de Sinentibus commemorat

morat *Philippus Couplet*, Soc. Jesu, Sinensis Missionis in urbem Procurator, in præfatione ad Tabulam Chronologicam Monarchiæ Sinicæ Parisiis 1686 editam f. 11. Ita primus imperii conditor *Fohi* in lucem editus habuisse fertur caput forma quidem humana, sed corpus serpentina ad denotandam prudentiam callidumque ejus ingenium. Successori ejus *Xin num* caput fuisse dicitur bovina specie, quod industriam in agricultura excolenda posuerit singularem & boves sub jugum mittere ceperit. De eodem narratur, quod, dum agriculturam instituere meditaretur, cœlum plueris triticum & orizam, ad denotandam fertilitatem agrorum, quam arte promovit. Hieroglyphicum istud scribendi genus qui non intelligunt, historiam fabulosam appellant & contra evidentes veritatis characteres, quos *Couplerus* commemorat, perperam pro conficta venditant.

§. 153.

Si non modo partes singulæ, ex quibus phantasma componitur, denotent diversas determinationes rei intrinsecas, verum etiam singula, quæ in istis partibus distingui possunt, denotent ea, quæ in determinationibus rei discernuntur: phantasma totum significativum est & in genere hieroglyphicorum perfectum. Etenim in phantasmate non considerantur nisi partes, ex quibus componitur, & ea, quæ in his partibus distingui possunt: cetera enim tacite supponenda forent. Quare cum partes singulæ denotent diversas rei cujusdam determinationes intrinsecas & ea, quæ in partibus hisce distinguuntur, significent quæ in determinationibus istis discernuntur *per hypoth.* nihil est in toto phantasmate, quod non habeat significatum hieroglyphicum (§. 151). Phantasma igitur totum significativum est. *Perfectio hieroglyphicorum.*

Jam cum in toto phantasmate nihil detur, quod non habeat significatum hieroglyphicum *per demonstrata:* quæcunque phantasmati insunt ad significatum hieroglyphicum, quo res quædam denotatur (§. 151), tendunt, consequenter quæ phantasmati insunt diversa, ea inter se consentiunt (§. 503 *Ontol.*). Quare cum consensu plurium a se invicem differen-

O 2 tium

tium in uno constet perfectio rei (§. *cit.*); phantasma istud, quatenus sensum fundit hieroglyphicum, perfectum est.

Maximam utilitatem habet theorema præsens in dijudicando significatu hieroglyphico. Illustrat idem exemplum *Comenii* de anima, ad quod paulo ante (*not.* §. 152) provocavimus. Etenim in phantasmate isto distingui non possunt nisi puncta, punctorum horum situs & terminus, quo circumscribitur spatium, in quo nullo ordine collocantur, sed ita ut spatium totum replere videantur. Singula hæc significativa sunt & significatus particulares simul sumti constituunt significatum integrum phantasmatis, quemadmodum ante dicta relegenti apparet. Phantasma igitur totum significativum est &, quatenus significatum hieroglyphicum habet, perfectum est.

§. 154.

Gradus perfectionis in figuris hieroglyphicis. *Si duo fuerint phantasmata eundem significatum hieroglyphicum habentia & singula in se considerata fuerint perfecta; id quidem perfectius est altero, quod ampliorem habet significatum, seu per quod plura significantur.* Quoniam phantasmata eundem significatum hieroglyphicum habent & in se considerata respectu ejusdem perfecta sunt *per hypoth.* quoad significatum hieroglyphicum a se invicem differre nequeunt, nisi quatenus unum plura significat in subjecto, ad quod denotandum phantasmata illa destinantur (§. 151), quam alterum. Quare cum in re perfectiore plura observabilia sint, quam in altera, quæ minorem perfectionem habet (§. 520 *Ontol.*); phantasma illud, quatenus significatus hieroglyphicus attenditur, perfectius est, quod plura significativa continet, quam alterum, per quod pauciora in subjecto indigitato significantur.

Idem etiam sic ostenditur. Phantasmati A plura insunt, quæ significant determinationes subjecto per idem indigitato intrinsecas, quam phantasmati B, quo idem denotatur subjectum *per hypoth.* Quoniam itaque phantasmata A & B, quatenus idem denotant subjectum, respectu significatus hieroglyphici tanquam entia ejusdem speciei considerari possunt

(§. 233

(§. 233. 195 *Ontol.* & §. 151 *Psychol.*); significativa autem sunt determinationes, quibus in genere hieroglyphicorum phantasmata ista constituuntur (§. 122 *Ontol.* & §. 151 *Psychol.*): phantasma A perfectius est phantasmate B (§. 521 *Ontol.*).

Demonstratio posterior magis evolvi poterat: id quod ex plurium citationum cumulatione apparet. Enimvero non est, ut, quod jam ante breviter satis evictum fuit, longiore demonstratione corroboretur. Usum vero insignem habet theorema præsens in concilianda sensui hieroglyphico omni amplitudine, quam habere potest.

§. 155.

Si phantasma hieroglyphicum repræsentet singulas notas, quæ definitionem rei alicujus ingrediuntur; loco definitionis servit. Si enim phantasma hieroglyphicum singulas notas repræsentat, quæ definitionem rei alicujus ingrediuntur; per ipsum patent, quænam in definitione ista notæ contineantur. Quare cum in definitione enumerentur notæ ad rem definitam agnoscendam & ab aliis distinguendam sufficientes (§. 153 *Log.*), perinde vero sit, sive notæ istæ verbis tanquam signis (*not.* §. 958 *Ontol.*), sive signis aliis, quales sunt res in hieroglyphicis (§. 151), indigitentur; phantasma hieroglyphicum loco definitionis servit. *Definitionis hieroglyphicæ repræsentatio.*

Phantasma *Comenianum* de anima, quod supra (*not.* §. 152) explicavimus, definitionis loco inservire poterat. Etenim anima definiri potest per substantiam simplicem corpori humano independenter a voluntate sua ita unitam, ut sit una in toto & tota in qualibet ejus parte juxta doctrinam Scholasticorum, immo & secundum rei veritatem, siquidem intelligibili modo explices, quomodo anima una in toto & citra sui multiplicationem tota in qualibet ejus parte existat: id quod suo loco explicabimus. Quare cum phantasma *Comenianum* singula ista significet; definitionis loco esse potest.

§. 156.

Si phantasma hieroglyphicum repræsentet subjectum confuse perceptum sive absolute, sive sub certis determinationibus accidentalibus una cum prædicatis eidem vel absolute, vel sub iisdem *Propositionum repræsentatio hieroglyphica.*

dem determinationibus competentibus; propositionis in casu priori categoricæ, in posteriori hypotheticæ loco servit. Etenim si phantasma hieroglyphicum repræsentat subjectum confuse perceptum sive absolute, sive sub certis determinationibus accidentalibus; per ipsum patet, quale sit subjectum & sub qua conditione in casu posteriori spectetur (§. 151). Et quoniam præterea denotat prædicatum subjecto vel absolute spectato, vel sub datis determinationibus tribuendum, per idem quoque innotescit hoc prædicatum, consequenter phantasma nobis & notionem in memoriam revocat propositioni, quæ ex isto subjecto atque prædicato componitur (§. 200 *Log.*), tribuendam (§. 520. 521 *Log.*). Enimvero perinde est sive notio propositioni respondens excitetur ope verborum, sive ope phantasmatis hieroglyphici, adeoque phantasma propositionis loco servit, tam categoricæ, quam hypotheticæ.

Exempli loco est phantasma, quo justitiam nobis repræsentamus instar virginis velatis oculis libram manu una, gladium altera tenentis. Etenim hic virgo repræsentat justitiam confuse saltem perceptam. Libra indicat, quod suum tribuat utrique. Gladius significat, quod pœnis afficiat delinquentes. Velati denique oculi indigitant, quod non habeat respectum personarum, vel generalius, quod nullis rationibus extrinsecis se permoveri patiatur. Libra ergo, gladius & velati oculi denotant tria prædicata justitiæ tribuenda. Est adeo phantasma hieroglyphicum loco trium propositionum, quæ idem habent subjectum, vel loco propositionis, cui triplex est prædicatum (§. 314 *Log.*). Propositio nimirum copulativa est (§. 315 *Log.*) eaque hujus tenoris: Justitia jus suum tribuit cuique, pœnis debitis afficit delinquentes, nec ullis rationibus extrinsecis se permoveri patitur ad quicquam faciendum. Quodsi velati oculi trahantur ad constantem ac perpetuam voluntatem, quæ rationibus intrinsecis tota nititur, ab extrinsecis prorsus independens, & libra referatur ad modum, quo jus suum tribuit privatis, gladium vero admodum, quo idem tribuit publico seu Reip. quam hic instar personæ considerare licet, prout in Trim. Vern. A. 1729. n. II. §. 7. observavimus; phantasma istud hieroglyphicum *Ulpiani* quoque definitionem repræsentare potest, quod sit constans & perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi: id quod mirum videri nul-

minime debet, cum significatus hieroglyphicus sit arbitrarius, etsi ratione non destituatur, quemadmodum ex ipsa ejus definitione (§. 151) colligitur, omnisque definitio in propositiones converti possit & ex propositionibus communis subjecti condantur definitiones ejusdem.

§. 157.

Figuras hieroglyphicas appello, quas phantasmata significatum hieroglyphicum habentia repræsentant. *Figura hieroglyphica definitio.*

Phantasma hieroglyphicum, de quo in antecedentibus locuti sumus, est idea, quæ imaginem quandam repræsentat, cui significatus hieroglyphicus tribuitur. Ita si anima repræsentatur per puncta ita disposita in plano, ut eadem perimetro circumscribantur, qua umbra corporis humani in planum projecta comprehenditur (*not.* § 152); phantasma hieroglyphicum est, quatenus in mente existit idea; figura autem hieroglyphica, quatenus imago delineatur, per quam puncta isto pacto disponuntur. Phantasma in mente existit; imago eidem similis, quæ figura hic appellatur, extra eandem, sive picta, sive sculpta, sive æri incisa seu arte quacunque expressa fuerit.

§. 158.

Disciplinæ per figuras hieroglyphicas tradi possunt. In disciplinis enim non occurrunt nisi definitiones ac propositiones (§. 1212 *Log.*). Definitiones per figuras hieroglyphicas exhiberi possunt (§ 155); possunt etiam per easdem exhiberi propositiones (§. 156). Disciplinæ igitur per figuras hieroglyphicas tradi possunt. *Usus figurarum hieroglyphicarum in disciplinis.*

Facile apparet, tradi debere propositiones absque demonstratione: prolixum enim nimis foret, etsi non prorsus impossibile, demonstrationem quoque, utpote ex meris propositionibus ac definitionibus contextam (§. 551 & seqq *Log*), sub involucro hieroglyphico exhibere. Usi sunt temporibus antiquissimis Ægyptii hoc veritates inventas propagandi modo, ne propalando pervenirent ad indignos, qui iisdem pretium statuere minime possent, vel, ut phrasi hieroglyphica idem enuncietur, ne margaritæ suibus projicerentur. Characteres *Sinarum* antiquissimi, quos *Fohi* imperii conditor invenisse dicitur, hieroglyphici sunt ex parte, subinde etiam ex asse. Etenim ex combinatione characteris, quo homo denotatur, & alterius, quo canis indigitatur, oritur character docilitatis atque obedientiæ, vid. Nouveau voyage autour du

du monde par Mr. *le Gentil* Tom. 1. p. 259. Nemo tamen diffitebitur artem hieroglyphicam hac in parte fuisse adhuc imperfectam, cum methodus veteribus nondum adeo accurate cognita & perspecta fuerit, quemadmodum ad hunc usum requiritur. Etsi autem non omnino consultum sit veritates generi humano utiles hieroglyphico velamine tegi; usum tamen adhuc habere possunt, ut veritates arduæ atque utiles hoc subsidio memoriæ tenacius infigantur ac felicius in eandem revocentur. Unde figuræ hieroglyphicæ in moralibus plurimum utilitatis afferunt: id quod suo loco abunde patebit. Alchymistæ modum docendi & scribendi hieroglyphicum retinuere ex eadem ratione: id quod vel ex unius *Basilii Valentini* scriptis colligitur. *Caspar Neumannus*, Theologus eximius, literis hebraicis significatum hieroglyphicum tribuit, per quem aliquid ab essentiali trahit, quemadmodum jam alibi (*not.* §. 978 *Log.*) monuimus.

§. 159.

Vis significandi figurarum hieroglyphicarum.

Figuræ hieroglyphicæ signa artificialia sunt. Figuræ enim hieroglyphicæ significatum hieroglyphicum habent (§. 158), adeoque ad denotandas res alias, quam quas repræsentant, transferuntur, (§. 153), consequenter ex iis colligitur, quod aliud quid sit diversum ab ea re, quam repræsentat. Est igitur signum (§. 952 *Ontol.*). Enimvero quoniam in figuris hieroglyphicis res quædam ad aliam significandam ab hominibus transfertur (§. 151); vis significandi ab arbitrio hominum pendet. Sunt igitur figuræ hieroglyphicæ signa artificialia (§. 958 *Ontol.*).

Monuimus jam in superioribus (§. 155), phantasmata hieroglyphicum significatum habentia verbis æquipollere. Idem ergo etiam de figuris hieroglyphicis tenendum (§. 158).

§. 160.

Figurarum hieroglyphicarum differentia.

Figuræ hieroglyphicæ vel primitivæ sunt, vel derivativæ. Figuræ enim hieroglyphicæ sunt signa artificialia (§. 159). Quare cum signa artificialia vel primitiva sint, vel derivativa (§. 694 *Ontol.*); figuræ etiam hieroglyphicæ vel primitivæ sunt, vel derivativæ.

Appli-

Applicamus hic ad speciem, quod de genere demonstratum fuit in Ontologia (§. 348 Log.). Nisi Ontologiam præmisissemus, poteramus absque demonstratione figuras hieroglyphicas dividere in primitivas & derivativas & ex arbitrio ipsis tribuere significatum, quem vi Ontologiæ obtinent (§. 161).

§. 161.

In quo ea consistit.

Figuræ hieroglyphicæ primitivæ sunt, quæ ab aliis se prioribus ortum non trahunt; derivativæ autem sunt, quæ ab aliis oriuntur. Figuræ enim hieroglyphicæ sunt signa artificialia (§. 159), adeoque primitivæ primitiva, derivativæ derivativa (§. 160). Quare cum signa primitiva sint, quæ ab aliis signis se prioribus ortum non trahunt; derivativa autem, quæ ex aliis se prioribus oriuntur (§. 964 *Ontol.*): figuræ etiam hieroglyphicæ primitivæ esse debent, quæ ab aliis se prioribus ortum non trahunt; derivativæ autem, quæ ex aliis oriuntur.

Illustrant propositionem præsentem, quæ ad illustrandam notionem signorum derivativorum adduximus (*not.* §. 964 & seqq.).

§. 162.

Notarum resolubilium & irresolubilium diversitas

Notas irresolubiles hic appello eas, quæ a cognoscente in alias simpliciores non amplius resolvuntur, sive quod in se tales sint, sive quod cognoscens eas amplius resolvere non possit, aut nolit. Ex adverso *Notas resolubiles* dico, quæ a cognoscente ulterius resolvi possunt, aut debent.

Non attendimus hic rationes, cur resolutio ulterior non fiat. Quamobrem jam non inquirimus, utrum dentur notiones in se irresolubiles, nec ne: sed eam disquisitionem suo loco reservamus. Dari autem notas, quas nos vel ulterius resolvere non possumus, vel nolumus, quod inutilis eo in loco videatur ulterior resolutio; exempla obvia docent. Ita flavedo auri est nota in se resolubilis, quoniam ex mixtione oritur, adeoque causas suas habet; immo in genere quoque coloris flavi notio suas habet notas, per quas differt ab aliis coloribus. Nos tamen hactenus nec notionem flavedinis auri, nec coloris flavi in genere ulterius resolvere valemus. In Ontologia notiones totius, partis, æqualitatis, majoris, minoris in suas notas resolvimus,

mus, quæ eas ingrediuntur, ut adeo ipso facto ostenderimus eas esse resolubiles. Hoc tamen non obstante *Euclides* in Elementis notionibus istis utitur tanquam notis irresolubilibus, cum eas distincte non explicet.

§. 163.

Figurarum hieroglyphicarum primitivarum usus.

Notæ irresolubiles, quæ notiones rerum distinctas ingrediuntur, repræsentandæ sunt per figuras primitivas. Quoniam enim notæ irresolubiles, quæ notionem rei distinctam ingrediuntur, non amplius resolvuntur, sive quod in se irresolubiles sint, sive quod eas resolvere amplius nolis, vel non possis (§. 162); nulla adest ratio, cur figuras hieroglyphicas, per quas eas repræsentare constituisti (§. 151. 157), ex aliis componas. Quoniam itaque ex aliis se prioribus non oriuntur; primitivæ sunt (§. 161), adeoque notæ irresolubiles per figuras hieroglyphicas primitivas repræsentari convenit.

In Arte characteristica demonstrari debet, per signum artificiale primitivum repræsentari debere notiones irresolubiles, seu res, quarum istiusmodi habemus notiones. Sed cum ars ista adhuc in desideratorum numero sit; ejus principia hic præsupponi minime potuerunt. De ea quædam trademus in Arte inveniendi.

§. 164.

Notionum distinctarum hieroglyphica repræsentatio.

Notiones distinctæ repræsentandæ sunt per figuras hieroglyphicas derivativas. Si enim notio nobis distincta est, notas, quas continet, distinguere valemus (§. 88 *Log.*). Quare si hieroglyphice repræsentanda; figura singulas illas notas distincte repræsentare debet, consequenter ex figuris hieroglyphicis aliis, tanquam partibus componenda, quarum singulæ notas singulas denotant (§. 151. 157). Quoniam itaque figura hieroglyphica notionem distinctam repræsentans ex aliis se prioribus oritur; derivativa est (§. 161).

Exempli loco esse potest figura hieroglyphica justitiæ supra allata (*not.* §. 156).

§. 165.

§. 165.

Quoniam definitiones exprimunt notiones completas (§. 152 *Log.*), adeoque distinctas (§. 92. 88 *Log.*); propositioni autem non minus affirmativæ (§. 520 *Log.*), quam negativæ (§. 521 *Log.*) notio respondet, quæ, cum in ea subjectum a prædicato discernatur (§. 199. 200 *Log.*), itidem distincta est (§. 88 *Log.*); *In disciplinis definitiones & propositiones per figuras hieroglyphicas derivativas repræsentandæ sunt* (§. 164). *Definitionum & propositionum in disciplinis hieroglyphica repræsentatio.*

In disciplinis definitiones non ingrediuntur termini nisi ante explicati (§. 119 *Disc. prælim.*), nec utendum est in propositionibus terminis nisi accurata definitione explicatis (§. 116 *Disc. prælim.*). Quamobrem si in locum terminorum figuræ hieroglyphicæ surrogandæ sunt; definitiones quoque & propositiones perinde componi debent ex figuris aliis simplicioribus ad denotanda ea, quæ ipsas ingrediuntur, destinatis. Leges enim methodi generales sunt, ut non minus in terminis, quam in signis quibuscunque aliis locum habeant, quibus ad notiones alteri indigitandas utimur.

§. 166.

Notæ resolubiles, quæ notionem rei distinctam ingrediuntur, in disciplinis repræsentandæ sunt per figuras hieroglyphicas derivativas. Quoniam enim notæ resolubiles, quæ notionem rei distinctam ingrediuntur, in alias simpliciores resolvi possunt (§. 162); notio earum distincta est (§. 88 *Log.*). Enimvero notiones distinctæ per figuras hieroglyphicas derivativas repræsentandæ sunt (§. 164). Ergo etiam notæ resolubiles per figuras hieroglyphicas derivativas repræsentandæ veniunt. *Notarum resolubilium repræsentatio hieroglyphica.*

Per se patet, propositionem hanc valere in omni casu resolubilitatis notarum, quousque in iis resolvendis progredi datur, vel consultum fuerit.

§. 167.

Notiones adæquatæ repræsentandæ sunt per figuras hieroglyphicas derivativas. Si enim nobis adæquata est notio, notarum, quæ rei notionem distinctam ingrediuntur, notiones *Notionum adæquatarum hieroglyphica repræsentatio.*

nes itidem distinctæ sunt (§. 95 *Log.*), adeoque in notis denuo distinguimus notas, quæ ipsis insunt (§. 88 *Log.*), consequenter notæ resolubiles sunt (§. 162), & ita progredi licet, donec perveniatur ad notas, quæ a nobis non amplius in alias simpliciores resolvi possunt, vel quos in simpliciores resolvi ulterius minime consultum est, consequenter ad irresolubiles. Quare cum notæ resolubiles in disciplinis (quem casum in hisce theorematis supponimus) repræsentari debeant per figuras hieroglyphicas derivativas (§. 166); figuræ hieroglyphicæ, per quas notiones adæquatæ repræsentari debent, componendæ sunt ex figuris hieroglyphicis derivativis, consequenter ipsæmet multo magis derivativæ sunt (§. 161).

Quemadmodum in disciplinis potissimum spectanda est notionum continua evolutio, unde tandem resultant adæquatæ; ita in Arte hieroglyphica, quando disciplinis servire debet, figurarum derivativarum potissimum habenda est ratio. Majoris autem momenti est invenire figuras hieroglyphicas derivativas, quam primitivas: id quod probatione non indiget. Vicissim tamen negari non potest, quæ in figuris derivativis latent facilius revelari posse, quam quæ in primitivis absconduntur.

§. 168.

Figura hieroglyphica vicaria quænam dicantur.

Figuras hieroglyphicas vicarias appello figuras hieroglyphicas primitivas, quæ in locum derivativarum in compositione derivativarum aliarum assumuntur.

Respondent figuræ istæ vicariæ terminis philosophicis & mathematicis jam ante explicatis, quos in definitionibus ac propositionibus assumimus loco eorum, quæ in ipsorum definitionibus continentur.

§. 169.

Vicariarum figurarum usus.

Si figura hieroglyphica ex aliis derivativis & hæ vicissim ex aliis derivativis sint componendæ; ad evitandam confusionem a vicariis ordiendum. Si figura hieroglyphica ex aliis derivativis & hæ vicissim ex aliis derivativis sint componendæ ac ita porro; figurarum primitivarum, quæ ultimas derivati-

vas

vas ingrediuntur, tantus resultare potest numerus, qui figuram compositam contemplantes confundit, vel etiam ut figuræ primitivæ singulæ exhiberi non amplius possint. Necesse igitur est, ut evitandæ confusionis gratia a figuris primitivis abstineamus, quæ in derivativam compositam introduci debebant. Quoniam tamen notæ resolubiles, quibus istæ figuræ derivativæ ex primitivis constantes conveniunt, per derivativas sunt exprimendæ (§. 166); exceptio quidem ab hac regula (§. 510 *Ontol.*); sed ita tamen fieri debet, ut salva maneat perfectio figuræ compositæ (§. 514 *Ontol.*). Enimvero si in locum derivativarum, quæ vel ex primitivis, vel ex aliis minus compositis constant, assumas primitivas derivativis æquipollentes, quas figuram compositam contemplatus pro arbitrio sibi invicem substituere potest; figura composita non pauciora indigitat, si primitivis utaris, quam si derivativis locum concedas, adeoque perfectio figuræ hieroglyphicæ non mutatur (§. 154); in figuram autem compositam evitandæ confusionis gratia vicariæ introducuntur (§. 168). Quamobrem si figura hieroglyphica ex aliis derivativis & hæ vicissim ex derivativis aliis fuerint componendæ, ac ita porro; ad evitandam confusionem a vicariis est ordiendum.

Patet vicarias figuras hieroglyphicas referri posse ad derivativas, vel immediate ex primitivis, vel mediate ex vicariis aliis minus compositis: ut adeo figurarum vicariarum nascantur gradus diversi, quos jam accuratius persequi non vacat. Quonam vero in gradu dato quolibet in casu sit subsistendum, ipsa necessitas docebit, sine qua vicariarum opem implorari ratio nulla suadet. In arte hieroglyphica, præsertim ubi ad disciplinas tradendas transfertur, intellectus suppetias fert imaginationi, & hæc vicissim ipsi auxilio est. Quoniam tamen ex Logica præsupponi poterant, quæ de operationibus intellectus cognoscenda sunt, antequam artis istius principia intelligere possis; placuit hic simul proponere, quæ ad partem animæ inferiorem solam non spectant: id quod & in aliis casibus similibus tenendum.

§. 170.

Figmentum quid sit & quomodo producatur. Phantasma, quod ens fictum repræsentat, dicitur *Figmentum*. Quare cum phantasma ens fictum repræsentet, si ea componimus, quæ sibi mutuo repugnant, vel naturæ vi in eodem subjecto conjungi nequeunt (§. 146); *Figmentum producitur, si ea componimus, quæ sibi mutuo repugnant, vel naturæ vi in eodem subjecto conjungi nequeunt.*

Exemplum adeo figmenti præbet homo cum capite cervino & pedibus equinis. Ab his figmentis quomodo differant monstra inferius demum patebit. Quæ monstris tribuuntur animalium brutorum figuræ, aliquam saltem cum iis similitudinem habent, sed eadem non sunt.

§. 171.

Quo respectu figmentum possit esse ens verum. *Si quod figmento respondet figura hieroglyphica fuerit; quatenus significativum est veri cujusdam entis speciem constituit.* Si enim quod figmento respondet fuerit figura hieroglyphica, significatum hieroglyphicum habet (§. 157), adeoque ens istud fictum (§. 170) ad denotandam rem aliam, seu ens verum transfertur (§. 151). Ast cum in figuris primitivis significatus non pendeat a significatu figurarum aliarum simpliciorum (§. 161), adeoque tanquam signi artificialis (§. 159) arbitrarius sit (§. 958 *Ontol.*): nihil sane obstat ex parte figuræ, quo minus ipsi ejusmodi significatus simul tribuantur, atque adeo significatus totus a contradictione liber (§. 48 *Ontol.*). Quatenus vero per figuras istas denotantur ea, quæ enti cuidam vero simul insunt *per demonstr.* significatus quoque ex parte rei significatæ a contradictione liber (§. 48 *Ontol.*) & per ea, quæ enti insunt, datur ratio, cur hæc simul inesse debeant (§. 56 *Ontol.*). Figmento igitur respondens figura hieroglyphica, quatenus ex aliis primitivis componitur, non continet nisi talia, quæ per principium contradictionis & rationis sufficientis (§. 29. 71. *Ontol.*) determinatur (§. 113 *Ontol.*)

Quodsi

Quodsi figuræ simpliciores, ex quibus figura hieroglyphica figmento respondens componitur, fuerint derivativæ; significatus earum a significatu aliarum, ex quibus componuntur, pendet (§. 161), adeoque partim ex iis, quæ rei significandæ insunt, partim ex ipsis figuris combinandis intelligitur, cur hæ potius, quam aliæ compositionem figuræ hieroglyphicæ, quæ figmento respondet, ingredi debeant, consequenter tam in figuris compositionem ingredientibus, quam in re significata continetur ratio, cur hæ potius, quam aliæ esse debeant figuræ hieroglyphicæ partes (§. 56 *Ontol.*). Et quatenus non denotant nisi ea, quæ enti cuidam vero insunt, *per demonstrata;* significatus nullam contradictionem involvit (§. 47 *Ontol.*). Patet igitur denuo figuræ hieroglyphicæ non inesse, nisi quæ per principium contradictionis & rationis sufficientis determinantur. Enimvero datur in ente veritas, quatenus ea, quæ insunt, per principium contradictionis & rationis sufficientis determinantur (§. 498 *Ontol.*). Quare etiam in figuris hieroglyphicis veritas inest, consequenter figuræ hieroglyphicæ, quatenus significativæ sunt, veri cujusdam entis speciem constituunt (§. 496 *Ontol.*).

Distinguenda est veritas, quæ rei significatæ inest, a veritate quæ figuræ hieroglyphicæ inest, quatenus significativa. Ego valde suspicor, idolorum figuras fuisse primum hieroglyphicas & significasse attributa Numini tribuenda; sed significatum hieroglyphicum successu temporis obliteratum fuisse, ut, quamdiu is ignoretur, miremur, quomodo homines tam absurdos sibi fingere potuerint Deos. Nostrum vero jam non est in eam rem solertius inquirere. Sufficit principia nostra inservire significatui hieroglyphico, si quis figmento inest, detegendo. Poteramus hactenus demonstratis subjungere theoremata ad significatum hieroglyphicum detegendum utilia; sed quoniam hodie arte ista non utimur ad occultanda arcana scientiarum atque artis, operæ pretium non videtur talibus immorari.

§. 172.

§. 172.

Imaginatio arbitrio nostro sese subducens.

Si quod figmentum producere conamur; sæpius prodit figmentum ab eo, quod intenderamus, diversum. Vel in genere: *Si quid imaginari intendimus, sæpius phantasma prodit diversum ab eo, quod intenderamus.* Ponamus e. gr. te imaginari velle equitem seu virum equo insidentem: præsto tibi erit phantasma exhibens fœminam equo insidentem, vel prorsus phantasma cameli, cui onus impositum est, cui porro insidet fœmina quædam. Etenim si videns fœminam alio, quam maribus solenne est, more equo insidentem in actum equitandi attentionem tuam direxisti & in eo eandem diu defixam detinuisti; imaginatio acquisivit facilitatem ex actu equitationis reproducendi ideam fœminæ equo insidentis (§. 108). Quodsi jam phantasma equitis producturus in equitationem inprimis attentionem dirigis; loco equitis tibi occurret fœmina equo insidens. Immo dum in eadem defigis attentionem, quamprimum phantasma nascitur, ut equi vix ac ne vix quidem tibi conscius fueris, ad hunc cogitationem tuam promoturus camelum loco equi vides, ex eadem prorsus ratione. Apparet itaque fieri posse, ut loco phantasmatis, quod producere intendis, prodeat aliud ab eo, quod intenderas, prorsus diversum.

Quoniam figmenta sunt phantasmata (§. 170), adeoque ideæ ab imaginatione productæ (§. 93); accidit autem ut imaginari quid intendenti prodeat phantasma diversum ab eo, quod intenderat, *per demonstrata*: fieri etiam debet, ut, dum figmentum quoddam producere conaris, prodeat sæpius diversum ab eo, quod intenderas.

Apparet hinc, imaginationem non ita subesse arbitrio nostro, quin eidem sese nobis vel invitis subducat. Quibus vero mediis eandem coercere valeamus, ex inferius dicendis demum elucescet. Facultas fingendi etiam sese in cognitione symbolica exerit, ibique periculosa est, cum incauti facile in errorem prolabantur; sed de hisce atque aliis suo loco dicentur, quæ satisfaciunt.

CAPUT

CAPUT V.

De Memoria, Oblivione & Reminiſcentia.

§. 173.

Ideam reproductam recognoſcere dicimur, quando nobis conſcii ſumus, nos eam jam antea habuiſſe. *Idearum recognitio quid ſit.*

Videmus hominem in templo alibi jam ante viſum. Dum eum intuemur, conſcii nobis ſumus, nos eum jam ante vidiſſe. Similiter librum botanicum evolventes intuemur plantæ cujusdam exoticæ figuram atque nobis conſcii ſumus nos eam jam alias contemplatos fuiſſe. Annulum conſpicientibus imaginatio offert phantaſma alterius, nobisque ſumus conſcii hunc poſteriorem nobis jam alias viſum, aut illius phantaſma ſæpius jam oculis noſtris oberraſſe. Dicimur in hiſce caſibus recognoſcere hominem, quem videmus; plantam, cujus figuram in libro delineatam contuemur; annulum, cujus phantaſma nobis occurrit. Atque ita ſimul patet, nos ideas reproductas recognoſcere poſſe, ut adeo tantummodo inquiri debeat, quandonam & qua de cauſa id fiat: quem in finem propoſitionem ſequentem ſubjicimus.

§. 174.

Si idea reproducta in alia perceptionum ſerie continetur, quam ante percepta continebatur & utriusque ſeriei nobis conſcii ſumus; illam recognoſcimus. Ponamus te vidiſſe Mevium in templo, nunc vero denuo videre in ædibus Titii. Dico te recognoſcere Mevium, hoc eſt, tibi conſcium eſſe, quod eum jam ante videris, quod nunc eum ſenſu percipis una cum ædibus Titii, imaginatio vero phantaſma ejus producit una cum phantaſmate templi & actuum mentis ſuper Mevio in templo reflectentis. Ita nimirum idea Mevii, quæ ſenſu reproducitur, in alia perceptionum ſerie continetur, quam antea conti- *Quando id fiat.*

nebatur, & in hac differentia recognitionis ratio consistit. Etenim dum Mevium vides altera vice & imaginatio reproducit ideam ejusdem; anima utriusque sibi conscia idearum identitatem agnoscit. Enimvero quoniam nunc Mevium vides in ædibus Titii, imaginatio vero eum sistit in templo, atque conscium te reddit actuum mentis, quos videns in templo Mevium in te expertus fuisti; hoc ipso conscius tibi es, te Mevium jam antea vidisse, adeoque eum recognoscis (§. 173). Recognoscis autem ex eo, quod idea Mevii nunc in alia perceptionum serie continetur, quam ante, cum eum primum videres.

Idem etiam sic ostenditur. Mevium videns in ædibus Titii, quem ante videras in templo, recognoscis: id quod experientia certum in dubium vocari nequit (*not*, §. *præc.*). Ratio igitur adesse debet, cur eum recognoscas (§. 70 *Ontol.*). Enimvero ex eo, quod ab imaginatione producta idea prorsus similis est Mevio, quem vides, non intelligis, quod eum jam ante videris, adeoque similitudo ratio sufficiens recognitionis non est (§. 56 *Ontol.*). Alia igitur detur necesse est. Jam vero per se patet, rationem istam in perceptionibus contineri debere. Quoniam itaque non continetur in ipsa idea Mevii sensus atque imaginationis ope bis producta; necesse est ut contineatur in ideis cum ista simul productis. Ideæ autem simul productæ sunt objectorum & antea, & nunc cum persona Mevii simul perceptorum, atque præterea actionum mentis, quas ante in te expertus es, cum primum videres Mevium, & nunc in te experiris, cum eundem denuo vides. Ergo in his perceptionibus sociis, quæ in utroque casu diversæ sunt, cognitionis ratio continetur. Enimvero si quem in templo vidisti, eum denuo in templo vides; eundem non minus recognoscis, quam si eum alibi vides, etiamsi in objectis utrobique simul perceptis nullam differentiam observes. Sola igitur objectorum simul perceptorum diversitas ratio sufficiens recognitionis non

est

est (§. 56 *Ontol.*), consequenter aliud adhuc præterea requiritur (§. 70 *Ontol.*). Quare cum aliorum tibi conscius non sis, quam actionum mentis super objectis perceptis reflectentis; in his simul quærenda ratio est. Mevium adeo recognoscis, quatenus ejus idea nunc in alia perceptiorum mentis serie est, quam in qua continebatur, cum eum primum videres.

Propositio præsens propemodum ad notiones communes referri poterat. Etenim quæsitus, unde Mevium, quem in templo videras, nunc vero in Titii ædibus vides, recognoscas, respondes ex eo, quod eum videris in templo. Quæsitus porro, unde certus sis, quod eum in templo videris, reponis exinde, te certissimum esse, quod eum ibidem videris, quoniam agnoscens hominem esse tibi ignotum nosse avebas, quinam esset. Accidit nimirum, ut homines quæsiti attentionem dirigant ad ea, quæ in notionibus confusis involvuntur, adeoque ad responsiones eorum attentus plurima addiscere possit, quæ ad evolutionem notionum faciunt. Ceterum propositioni præsenti plurimum lucis inferius affundetur, quando de judiciis & ratiociniis dicturi sumus: tum enim clarius constabit, quinam sint illi actus, seu operationes istæ mentis, quæ seriem perceptionum ingredientes animam juvant in ideis denuo oblatis recognoscendis. Notandum denique est, ideas, quas ante jam habuimus, reproduci vel sensuum, vel imaginationis ope, & utrumque casum in propositione præsente supponi.

§. 175.

Facultatem ideas reproductas (consequenter & res per eas repræsentatas) recognoscendi *Memoriam* dicimus. Quoniam itaque ideas reproductas recognoscere valemus (*not.* §. 173); *memoriam habemus.* *Memoria quid sit.*

Equidem nemo dubitat, hominem memoria pollere: Quoniam tamen memoriam definivimus, necessarium utique videbatur ostendere, nobis competere memoriam eo sensu, quem voci tribuimus, præsertim cum notio memoriæ imaginaria, quæ communiter obtinet, diversum quid indigitare videatur. Ne vero hæc quemquam turbet, sequentem propositionem addere libet.

 §. 176.

§. 176.

Reproductio idearum cur non pertineat ad memoriam.

Facultas ideas, quas antea habuimus, reproducendi, non pertinet ad memoriam. Facultas enim reproducendi ideas rerum, quas antea habuimus, rebus licet absentibus, quam nobis competere certum est (§. 104), ad imaginationem spectat (§. 92), adeoque citra confusionem imaginationis atque memoriæ, duarum facultatum a se invicem utique discernendarum, ad memoriam referri nequit.

Et fieri sane potest, ut idea aliqua in nobis reproducatur, non tamen recognoscatur: quo in casu nemo effectum istum memoriæ tribuerit. Ponamus te quid legisse in libro quodam, & alio tempore vi imaginationis ideam istam in mente tua reproduci, sed ita ut tibi non sis conscius ea, quæ jam mentem tuam subeunt, te jam in libro isto legisse. Memoriæ non tribues hunc effectum, quamdiu conscientia ejus rei abest. Unde colligitur, quod notio memoriæ, nec ab usu loquendi communi abhorreat, etsi inconstantia loquendi significatum vagum fecerit, ut subinde tantisper varietur, quemadmodum sæpissime accidit eo in casu, quo definitiones accuratæ desunt.

§. 177.

Notio imaginaria memoriæ, sed minus exacta.

Notio memoriæ, quod sit receptaculum idearum, in quo conduntur & unde rerum usu exigente denuo promuntur, imaginaria est eademque minus exacta. Quoniam enim ideas, quas habuimus, reproducere (§. 104) & reproductas recognoscere valemus (§. 173); id quandam similitudinem habet cum rebus, quas in receptaculo quodam recondimus, & usu exigente iterum inde depromimus. Nimirum ideæ, quas habemus, ante non habueramus, respondent rebus, quas recondimus, & earum reproductio actui, quo eas depromimus, quando iisdem opus habemus. Fingimus igitur ob hanc similitudinem, quod non est, scilicet receptaculum quoddam, in quo ideæ acquisitæ conduntur & ex quo iterum depromi possunt, quando iisdem opus habemus, ut facultatem animæ, quæ in oculos non incurrit, veluti iisdem præsens per imaginem sistere valeamus.

mus. Quare notio memoriæ, qua nobis eam repræsentamus tanquam receptaculum idearum, in quo conduntur & ex quo usu sic exigente iterum depromuntur imaginaria est(§ 110 *Ontol.*).

Enimvero quoniam ideas depromere ex receptaculo, in quo reconditæ fuerant, idem est ac eas, quas jam ante habuimus, reproducere; facultas vero ideas, quas ante habuimus, reproducendi ad memoriam minime pertinet (§. 176); notio imaginaria memoriæ aliquid continet, quod ex ea exulare debebat, adeoque accurata non est (§. 153 *Log.*). Accedit quod ad memoriam requiratur idearum reproductarum recognitio (§. 175), quæ in notione imaginaria nonnisi tacite supponitur, quatenus nempe sumitur, animam sibi consciam esse, quod jam ideam ex receptaculo, in quo eam reposuerat, depromat.

Notio imaginaria memoriæ involvit facilitatem ideas acquisitas reproducendi, quæ cum in animam cadat, eatenus vicaria veri est & in ratiocinando adhiberi potest (*not.* §. 104 *Ontol.*). Admodum circumspectus tamen esse debet ejusdem usus, ne in errorem incidas. Reproductio enim idearum sequitur legem imaginationis (§. 104), ad quam spectat, neque adeo arbitrii nostri est, cui sese subinde vel nobis invitis subducit (§. 172), etsi vi idearum juxta legem imaginationis reproductarum reproductionem aliarum intendere ac in eandem destinato consilio tendere valeamus, quemadmodum ex iis liquet, quæ de figuris hieroglyphicis (§. 152 & seqq.) & in genere de arbitraria phantasmatum combinatione (§. 141) dicta fuere. Notio autem imaginaria incautis facile imponit, ac si arbitrio nostro prorsus subjecta esset, quatenus ideas in receptaculo reconditas depromere dicitur, dum eas reproducit suppressa lege imaginationis, quam violare nequit. Quoniam præterea nonnisi tacite supponit, quod maxime omnium ad memoriam spectat, immo rationem ejus formalem constituit, ut cum Scholasticis loquar; vix consultum est, ut notione imaginaria unquam utamur, præsertim cum nihil difficultatis habeat facilitas reproducendi ideas & facultas reproductas recognoscendi, quam utramque menti competere constat absque ulla fictione (§. 108 174), ac diversæ istæ facultates non commode eodem nomine insigniantur. Habemus nimirum in mente facultatem res sensu

 per-

perceptas denuo reproducendi (§. 104), quæ ita comparata est, ut facilitatem id faciendi nobis acquirere valeamus (§. 108), itemque facultatem ideas reproductas recognoscendi (§. 173). Has igitur facultates a se invicem nominibus distingui convenit. Facultas prima sensus dicitur (§. 67), secunda Imaginatio (§. 92): tertiæ igitur relinquitur Memoriæ nomen. Si quis tamen facilitatem reproducendi ideas a facultate easdem reproducendi separare & ad memoriam trahere velit, is per nos abundet suo sensu: nulla tamen ratio nobis suadet, ut idem faciamus.

§. 178.

Memoriæ mandari quid dicatur.

Memoriæ mandare dicimur illud, cujus ideam reproducendi facilitatem nobis comparamus.

Supponit phrasis notionem memoriæ imaaginariam: quam etsi non probemus (§. 177), multo minus autem admittamus, si quis ea uti velit ad memoriam veluti a priori per causas suas explicandum, cum sic in notionem deceptricem degeneret (§. 38 *Log.*); consultum tamen est communes loquendi formulas ad significatum naturæ mentis humanæ conformem reduci, ut iisdem citra veritatis dispendium uti liceat.

§. 179.

Quomodo id fiat.

Quoniam itaque facilitas reproducendi ideas acquiritur, si res sæpius ac diu sensu, sive imaginatione simul percipiantur (§. 108); *memoriæ mandamus ea, quæ sæpius vel diu simul percipiuntur; sive id fiat sensuum, sive imaginationis ope* (§. 178).

Consentanea hæc sunt experientiæ obviæ. Neque enim alius memoriæ quid mandandi modus in praxi communi receptus est, quam ut objectum aliquod sæpius, vel diu sensibus præsens sistamus & verba, quæ memoriæ mandari debent, sæpius repetantur. Atque hinc apparet, nos in explicandis formulis communibus ab usu loquendi non recedere (§. 139 *Log.*).

§. 180.

Memoria quid retineri dicatur.

Memoria retinere dicimur id, cujus ideam reproducendi & reproductam recognoscendi facilitatem conservamus.

Etsi

Etsi enim proprie loquendo memoriæ tantummodo sit ideam reproductam recognoscere (§. 175): quoniam tamen recognosci nequit, nisi ante reproducatur; si quid memoria retineri debet juxta communem usum loquendi, eandem quoque reproducendi facilitatem conservare debemus.

§. 181.

Quoniam facilitas reproducendi ideam acquiritur, si eam sæpius reproducas (§. 108), atque adeo, si vel maxime amissa fuerit, eodem modo reparatur; ea vero recognoscimus, quæ sæpius simul cum aliis percipimus (§. 174); multo magis hoc pacto facilitas ideam reproducendi & reproductam recognoscendi conservare debemus. *Memoria* igitur *retinemus ea, quorum ideam sæpius in nobis reproducimus, sive id fiat sensuum, sive imaginationis ope.* *Quomodo id fiat.*

Consentit denuo praxis communis: neque enim habemus aliud medium, quo memoriæ semel infixa eadem retinere studemus, quam *repetitionem*, quæ in iterata idearum earundem reproductione consistit. Propositio adeo præsens ita etiam efferri poterat: *Memoria retinemus, quæ frequenter repetimus*; siquidem definitionem repetitionis præmittere libuisset.

§. 182.

Alii diuturniore objecti contemplatione, vel pluribus actibus iteratis facilitatem ideas reproducendi & reproductas recognoscendi sibi comparant; alii minus diuturna contemplatione & paucioribus actibus iteratis ad id opus habent. Experientia obvia idem loquitur, ad quam hic provocare sufficit (§. 666 *Log.*). *Differentia memoriæ in diversis subjectis.*

Continetur in his ratio, cur in memoria gradus admittamus, & unum altero memoria præstare affirmemus, etsi ea non sit unica.

§. 183.

Alii plures ideas reproductas recognoscere valent, alii pauciores. Loquitur & hoc experientia obvia, ut adeo denuo ad eam provocare sufficiat (§. 666 *Log.*). *Alia differentia.*

In

In his quoque continetur ratio, cur in memoria gradus admittantur & uni majorem, alteri minorem memoriam tribuamus.

§. 184.

Ulterior differentia. *Alii frequentius iterata idearum reproductione memoria retinent, quod eidem demandarunt; alii minus frequenter iterata idearum reproductione memoriæ semel infixa retinent.* Nec hoc a communi, & obvia experientia abhorret, ut adeo hic etiam ad eam provocare sufficiat.

En rationem ulteriorem graduum memoriæ in diversis subjectis diversorum.

§. 185.

Alia memoria differentia. *Alii ideam memoriæ demandatam reproducere & recognoscere valent, etsi multo tempore eandem non reproduxerint: alii eam non amplius reproducere, nec reproductam recognoscere valent, si aliquo tempore eandem non reproduxerint.* Patent hæc non minus obvia experientia, ut ad eam provocasse sufficiat (§. 666 *Log.*).

Gradus hinc memoriæ tribuuntur ab diversitatem temporis, quo eadem idea a duobus subjectis memoriæ demandata fuit: sed in comparatione subinde quoque habenda ratio modi, quo quid memoriæ infixum fuit. Multa attentione opus est, ne inter se comparemus, quæ ob diversitatem aliquam intercedentem comparare non licet.

§. 186.

Cito quinam memoria quid mandet. *Cito memoriæ quid mandare* dicitur, qui minus diuturna contemplatione objecti paucioribusque actibus iteratis id facit, quatenus actus pauciores ceteris paribus minus temporis spatium exigunt. Unde ex adverso colligitur, quinam *tardius memoriæ quid demandare* dicendus sit.

Numerus actuum, quibus quid memoriæ infigitur, hic non attenditur; sed tantummodo tempus, quod uni eorum necessario impendendum pro eorundem numero reduplicari debet, ita ut actus idem bis, ter, quater iteratus exigat tempus duplum, triplum, quadruplum ejus, quod uni impenditur.

§. 187.

§. 187.

Absque multo labore seu *facile quid memoriæ mandare* dicitur, qui paucioribus iteratis actibus id facit, vel etiam minus diuturna objecti contemplatione, quatenus ea pauciores operationes mentis continet. Unde ex adverso colligitur, quinam *difficulter quid memoriæ mandare* dicendus sit. *Facile quinam memoria quid mandet.*

Nimirum hic temporis nulla habetur ratio, sed spectantur tantummodo operationes mentis, quibus in contemplatione objecti utimur ad ideam ejus memoriæ infigendam.

§. 188.

Diu memoria quid retinere dicitur, qui ideam ejus reproducere & reproductam adhuc recognoscere valet, etiamsi longo tempore eandem non reproduxerit. *Diu memoria quinam quid retineat.*

Revocamus ad notiones distinctas & determinatas communes loquendi formulas, ne notiones confusæ, quæ iisdem adhærent, cum aliquid imaginarii a notione memoriæ imaginaria trahant (§. 177), incautis imponant. Id enim plurimis solenne est, ut notionem ex verbis, non ex rebus derivent.

§. 189.

Bonam memoriam habere dicitur, qui cito & facile quid eidem mandat, diuque retinet. *Bona memoria quænam.*

Utrumque ad bonam memoriam ex communi usu loquendi requiri ad communes sermones attenti discimus. Videas enim homines mirantes, si quis cito & facile quid memoriæ mandat, sed non diu retinet: cum ex priore bonitatem memoriæ colligant, posterius tamen eidem adversari existimant.

§. 190.

Bonitas memoriæ diversos admittit gradus, tum quatenus quid memoriæ cito, tum quatenus facile mandatur, tum quatenus diu retinetur. Bonitas enim memoriæ cum consistat in aptitudine animæ aliquid cito ac facile eidem mandandi diuque retinendi (§. 189); in determinationum animæ (§. 122. *Gradus bonitatis memoriæ.*

112 *Ontol.*) & quidem intrinsecarum numero est (§. 545 *Ontol.*). Quare cum sine tertio assumto intelligatur, quod per se patet; in qualitatum animæ numero est (§. 452 *Ontol.*). Jam vero qui cito quid memoriæ mandat, minus diuturna contemplatione objecti ac paucioribus actibus iteratis id facit, quatenus scilicet actus pauciores ceteris paribus minus temporis spatium exigunt (§. 186): Qui facile quid memoriæ mandat, paucioribus iteratis actibus id facit, vel etiam minus diuturna contemplatione, quatenus ea pauciores operationes mentis continet (§. 187): Qui denique diu quid retinet, ideam ejus reproducere & reproductam adhuc recognoscere valet, etiamsi longo tempore eandem non reproduxerit (§. 188). Quare cum alii diuturniore objecti contemplatione, vel pluribus actibus iteratis facilitatem ideas reproducendi & reproductas recognoscendi, consequenter memoriæ quid mandandi (§. 178), sibi comparent; alii minus diuturna contemplatione opus habeant (§. 182), alii frequentius iterata idearum reproductione memoria retineant, quod eidem demandarunt; alii minus frequenter iterata earum reproductione memoriæ semel infixa retineant (§. 184): alii denique ideam memoriæ demandatam reproducere & recognoscere valeant, etsi multo tempore eandem non reproduxerint; alii eam non amplius reproducere, nec reproductam recognoscere valeant, si aliquo tempore eandem non reproduxerint (§. 185): qualitas illa animæ in diversis subjectis differt, consequenter cum id, quo qualitates eædem salva identitate differre possunt in diversis subjectis, sit gradus (§. 746 *Ontol.*); bonitas memoriæ gradus admittit, tum quatenus quid memoriæ cito, tum quatenus facile mandatur, tum denique quatenus diu retinetur.

Bonitas memoriæ consideratur instar termini simplicis, cui aliqua notio respondet independenter a memoria in se considerata (§. 108 *Log.*). Unde bonitas memoriæ spectatur tanquam qualitas animæ; non tanquam qualitas memoriæ: quamvis respectu notionis

tionis imaginariæ memoria instar qualitatis ejusdem considerari possit (§. 177), a qua tamen abstinemus, cum nulla necessitas exigat ut quid fictitii admittamus (*not.* §. *cit.*).

§. 191.

Gradus bonitatis memoriæ æstimantur ex tempore impendendo, ut quid memoriæ mandetur; ex numero actuum, quibus ideæ reproductæ memoriæ demandantur; ex numero denique actuum, quibus infixæ retinentur. Bonitas enim memoriæ gradus admittit, quatenus quid eidem cito ac facile demandatur, diuque eadem retinetur (§. 190). Quare cum cito quid memoriæ mandetur, quod minus diuturna contemplatione objecti & paucioribus actibus iteratis mandatur, quatenus actus pauciores ceteris paribus minus temporis spatium exigunt (§. 186); in bonitate memoriæ æstimanda, quatenus quid cito eidem demandatur, temporis inprimis ratio habetur. Gradus igitur bonitatis memoriæ, quatenus quid cito eidem demandatur, æstimatur ex tempore, quo quid memoriæ mandatur. *Mensura graduum bonitatis memoriæ.*

Porro qui facile quid memoriæ mandat, paucioribus iteratis actibus id facit, vel etiam minus diuturna contemplatione, quatenus ea pauciores operationes mentis continet (§. 187). In bonitate igitur memoriæ æstimanda, quatenus quid facile eidem mandatur, numeri actuum habetur ratio, quibus aliquid eidem mandatur, consequenter gradus bonitatis memoriæ, quatenus quid facile eidem mandatur, æstimanda venit ex numero actuum, quibus repetitis quid eidem mandatur.

Denique qui diu quid memoria retinet, ideam ejus reproducere & reproductam adhuc recognoscere valet, etiamsi longo tempore eandem non reproduxerit (§. 188). In bonitate igitur memoriæ æstimanda, quatenus quid diu eadem retinetur, numeri actuum habetur ratio, quibus diverso tempore

R 2 re-

repetitis ideæ memoriæ mandatæ retinentur, consequenter gradus bonitatis memoriæ, quatenus eadem diu quid retinetur, æstimatur ex numero actuum, quibus diverso tempore repetitis memoriæ semel infixa in eadem retinentur.

Etsi ope propositionis præsentis gradus bonitatis memoriæ inter se distingui possint in diversis subjectis; in applicatioue tamen circumspectione opus est, ne fallamur. Seponimus enim impedimenta, quæ sese offerre solent atque mentem ab attentione avocant, quam ad res memoriæ mandandas afferre debet. Hac certe absente & tarde, & difficulter memoriæ mandatur, quod alias cito ac facile mandari poterat. Unde accidit, quædam ab eodem subjecto tarde ac difficulter memoriæ mandari, cum alia cito atque facile eidem infigantur, prout scilicet vel voluptatem, vel tædium quis percipit ex iis, quæ memoria retineri debent. Sed hæc ex inferius dicendis partim de attentione, partim de voluptate ac tædio patebunt.

§. 192.

Magna memoria quænam dicatur.

Magnam memoriam habere dicitur, qui multarum rerum ideas reproducere & reproductas recognoscere, longam quoque rerum seriem memoria retinere valet.

Ita memoriam magnam ei tribuimus, qui integra loca, ne syllaba quidem immutata, ex Autoribus recitare valent. Magnam quoque memoriam tribuimus, qui multarum rerum notitiam ita animo comprehensam tenent, ut data occasione ideas in se reproducere & reproductas recognoscere valeant. Exempla specialia in priori casu præbent illi, qui integra Biblia, vel Corpus juris integrum memoriæ ita infixerunt, ut singula justo ordine recitare aliisque in calamum dictitare potuissent, si Biblia amissa, vel Corpus juris amissum restitui debuissent. In posteriori casu exemplum speciale offerunt, qui plurimarum disciplinarum campum ita emensi sunt, ut de singulis, quotiescunque fert occasio, disserere valeant.

§. 193.

Gradus memoriæ & imaginationis.

Memoria & imaginatio admittunt gradus, quatenus rerum multarum ideas reproducere & reproductas recognoscere valemus. Imaginatio est facultas ideas reproducendi (§. 104); me-

memoria facultas reproductas recognoscendi (§. 175), adeoque utraque determinatio animæ (§. 122. 112 *Ontol.*), eaque intrinseca (§. 545 *Ontol.*), consequenter cum fine tertio assumto intelligi possit, qualitas (§. 152 *Ontol.*). Enimvero alii plures ideas reproducere & reproductas recognoscere valent, alii pauciores (§. 183). Quare cum id, quo qualitates eædem identitate salva in diversis subjectis differre possunt, sit gradus (§. 746 *Ontol.*); imaginatio & memoria gradus habent, quatenus rerum ideæ reproducuntur & agnoscuntur.

Gradus memoriæ ipsius distinguendi sunt a gradibus bonitatis ipsius. Quemadmodum enim in istis memoriæ magnitudo consistit (§. 192); ita hi bonitatis magnitudinem constituunt (§. 190).

§. 194.

Magnitudo memoriæ æstimatur ex numero rerum, quarum ideas reproducere & reproductas recognoscere valemus, tum diverso tempore sigillatim perceptarum, tum eodem tempore in continua serie simul perceptarum. Qui enim magnam memoriam habent, multarum rerum ideas reproducere & reproductas recognoscere, longam quoque rerum seriem memoria retinere valent (§. 192). In magnitudine igitur memoriæ æstimanda habenda est ratio multitudinis rerum, sive diverso tempore sigillatim, sive eodem in continua serie simul perceptarum, quas reproducere ac reproductas recognoscere valemus, consequenter numeri illarum rerum (§. 340 *Ontol.*).

Magnitudo memoriæ unde æstimetur.

Duplicem magnitudinis memoriæ mensuram offert propositio præsens, scilicet numerum rerum sigillatim antea perceptarum, & numerum rerum in continua serie eodem tempore perceptarum. Mensura una non æquipollet alteri, cum una in alterius locum surrogari non possit: neque enim qui longam rerum seriem memoriæ mandare valet, ut eandem, quando ita visum fuerit, denuo recitare possit, ideo multarum quoque rerum diverso tempore perceptarum ideas retinere valet; nec ex adverso longam rerum seriem successive perceptarum memoria tenere valet, qui rerum ingente multitudine me-

memoriam quasi obrutam habet. Non tamen repugnat, ut uterque gradus locum habeat in eodem subjecto.

§. 195.

Exercitium quid dicatur.

Actuum specie vel genere eorundem iteratio dicitur *Exercitium:* quod adeo *gradus admittit pro numero actuum partim eodem, partim diverso tempore repetitorum.*

Ita exercitium scribendi consistit in iteratione actuum scribendi, sive eadem continuo scribas, sive diversa. Similiter exercitium saltandi consistit in iteratione actuum ad saltationem requisitorum. In utroque casu iteratio eodem tempore continua esse potest; diverso autem tempore interrupta est, quatenus inter unam & alteram actuum continuo iteratorum seriem tempus interjicitur, quo nullus istiusmodi actus existit.

§. 196.

Exercitia, quibus quid memoria mandatur & retinetur.

Quoniam actibus eodem tempore, vel etiam diverso iteratis memoriæ mandamus, quod retinere volumus (§. 176); *ut quid memoriæ mandetur & eadem retineatur, exercitio opus est* (§. 195).

Per naturam & essentiam nimirum animæ fieri potest, ut ideas rerum semel perceptarum reproducamus, reproductas recognoscamus & facilitatem utrumque faciendi conservemus. Sed ut actu in anima obtineat, quod per naturam & essentiam ejus possibile, exercitio opus est. Hinc oleum & operam perdunt in ideis rerum sibi comparandis, qui negligunt exercitia eas memoriæ mandandi & semel eidem mandatas eadem retinendi. Sed de his plura paulo inferius, ubi de oblivione agemus.

§. 197.

Modus extendendi imaginationem & memoriam.

Exercitio obtinetur, ut imaginatio ideas plures simul reproducat & per longius temporis spatium immutatas conservet. Illustre exemplum nobis præbet *Joannes Wallisius*, Mathematicus merito suo celeberrimus, qui Algebræ C. 103 f. 449 Vol. II. Oper. narrat, se nocte mera peregisse operationes arithmethicas in numeris multo majoribus, quam quis speret clara luce

luce fieri posse. Sane cum *Joannes Georgius Pelshover*, Regiomontanus Borussus, A. 1670 d. 18 Februarii stylo Angliæ ipsum inviseret; noctu in tenebris decumbens, sola fretus memoria, ex numero 53 locorum 24681357910121411131516182017 192122242628302325272931 radicem quadratam 27 locorum 157103016871482805817152171 fere extraxit non alia usus methodo. quam quæ communiter usitata. Immo f. 550 addit, se res mathematicas, etiam subtilissimas longaque consequentiarum serie connexas, & demonstrationes bene longas & satis intricatas haud felicius expedire potuisse quam nocte silente & meris tenebris, quando nihil adfuit, quod aures oculosve alio abriperet, quin posset tota mentis attentione illis incumbere, totumque rei ambitum, etiam late patentem, una quasi synopsi animo præsentem sistere, eamque sic enodare & ordinare, ut alias vix potuerit. Ipse autem ingenue fatetur, quod eam vim imaginationis atque memoriæ exercitio fuerit consecutus. Etenim f. 449: Cum antehac, inquit, curiositatis gratia tentaverim aliquando, quousque vis memoriæ mihi suppeteret ad peragendas operationes arithmeticas (puta multiplicationem, divisionem, radicum extractionem similesve) absque ope calami & atramenti, aut quæ horum instar sunt: remque satis succedere deptehenderim (verbi gratia) in extrahenda radice quadratica, ex numero figuris 8, 10, 12 aut etiam pluribus scripto: procedere visum est pedetentim (non quidem uno impetu eodemque tempore, sed successive pluribus intervallis) idem experiri (nec sine successu) in numeris (quod ajunt) locorum 20, 30, 40. Ad domesticam quoque provocare possum experientiam. Etenim initio studii mathematici ac inprimis algebraici in lecto decumbens meris tenebris problemata algebraica solvi & calculo ad finem perducto formulas geometrice construxi sola imaginationis ac memoriæ vi, cumque interdiu solutionem ac constructionem repeterem, me nihil a vero aberrasse

depre-

deprehendi. Satis autem ſuperque recordor, me nonniſi prævio exercitio id obtinuiſſe.

Cur tempus nocturnum faveat in præſente negotio, jam non inquirimus, etſi *Walliſius* in iis, quæ adduximus, verbis haud obſcure id innuat. Paulo enim deinceps ex inſtituto ea de re nobis dicendum erit, ubi de attentione agemus. Ceterum quæ præſens fert propoſitio, ea unusquisque in ſeipſo experiri poterit, juniore præſertim ætate, utut cum *Walliſio* non ad eandem metam perveniat.

§. 198.

Extenſio imaginationis & memoriæ quid ſit.

Imaginatio dicitur extendi, ſi plures ideas ſimul producere & per longum temporis ſpatium productas conſervare apta redditur. Et *Memoria* extendi dicitur, quatenus ideas iſtas continuo recognoſcit Quoniam itaque exercitio efficitur, ut imaginatio ideas plures ſimul producere & per longius temporis ſpatium immutatas conſervare valeat (§. 197); nos autem identitatis idearum conſervatarum nobis continuo conſcii ſumus, experientia teſte, easdemque adeo continuo recognoſcimus (§. 173); *imaginationem & memoriam exercitio extendere valemus.*

Extenſio imaginationis & memoriæ adeo firmiter cohærent; ut hæc una cum illa obtineatur. Quodſi tamen ſufficiente acumine utamur, memoriæ quid acquiri, dum imaginatio extenditur, quod ante iſti non aderat, haud difficulter perſpicitur. Etenim memoriæ tribuitur, quod omnium iſtarum idearum, quas ſimul appercipimus, identitatem per omnem temporis tractum agnoſcamus, quemadmodum ex demonſtratione corollarii præſentis liquet, quodque quasdam reproductas recognoſcamus. Exemplo anteriori (§. 197) idem palam redditur. Etenim dum *Walliſius* ſibi primum propoſuit numerum 63 locorum, ut inde extraheret radicem; fieri non potuit, ut totum continuo obtutu comprehenderet. Quamobrem tot ejus notas reproducere debuit in ipſa operatione, quot neceſſariæ erant ad ſingulas operationes particulares. Duplex vero hic fuit memoriæ officium, ſcilicet ut ejus vi agnoſceremus identitatem notarum reproductarum cum iis, quæ in ſerie vi imaginationis primum aſſumta locum iſtum occupabant, & ut durante operatione aliqua particulari agnoſce-

agnosceret, notas, quarum nobis conscii sumus, esse constanter easdem. In his extensio memoriæ consistit, quæ ab extensione imaginationis, quæ ideas producit & conservat, utique diversa.

§. 199.

Si quis imaginationem & memoriam extendere velit; a gradu minori extensionis continuo progrediendum ad maiorem. Probat idem exemplum *Wallisii* & quilibet experimentum in semetipso capere potest. Etenim *Wallisius* operationes prolixas arithmeticas sola imaginationis, atque memoriæ vi absoluturus initium fecit in numeris ex 8, 10, 12 figuris constantibus ac deinde progressus continuo est ad prolixiores, donec tandem in numero 53 locorum eandem perficere posset. Si enim exercitia per singulos dies continuentur, & singulis diebus insensibiliter difficiliora instituantur; nulla est ratio, cur his imaginatio & memoria sufficere non debeat, cum anterioribus seu proxime præcedenti sufficerent. Per insensibilia autem incrementa cum differentia quantumvis magna successu temporis inter exercitia prima & ultima enascatur; imaginatio quoque & memoria continuo magis magisque extenditur. *Initium & progressus extensionis memoriæ.*

Domesticam hic quoque experientiam appellare poteram, ad quam ante (§. 197) provocavi: ipse enim probe memini, me a facilioribus exorsum ad difficiliora progressum fuisse per insensibilia incrementa. Et sane si quid memoriæ mandandum, quod prolixius est; citius ac facilius idem efficitur, ubi particulam unam alteri continuo addis, quam si uno veluti impetu totum eidem ingerere coneris. Consultissimum est, si quis experimentum in seipso capere studeat. Quousque progredi possit, experientia docebit.

§. 200.

Quæ distincte percipiuntur, memoriæ facilius mandantur diutiusque ea retinentur, quam quæ confuse percipiuntur. Si quid enim distincte percipimus, plura sigillatim enunciabilia in eadem distinguimus (§. 38). Ponamus majoris eviden- *Distincta perceptio cur juvet memoriam.*

tiæ gratia nos in objecto O discernere, quæ insunt, A, B, C, D, E &c. & ea eodem ordine se invicem excipere, quo literæ se invicem consequuntur. Patet nos primo ipsum A sigillatim nobis repræsentare, non attentis ceteris quæ adsunt, atque deinde cogitationem successive ad B, C, D, E &c. promovere. Quare dum per aliquem temporis tractum singula hæc, quæ insunt, A, B, C, D, E &c. sensui vel imaginationi præsentia sistimus & ad ordinem, quo se invicem consequuntur, respicientes, A & B simul, D & E simul &c. percipimus, facilitatem acquirimus una cum A reproducendi perceptionem ipsius B, & cum ipso B perceptionem ipsius C ac ita porro (§. 108), ut adeo excitata idea ipsius A recurrat quoque idea ipsius B & hinc porro ipsius C ac ita porro (§. 109). Atque ita ipsum O memoriæ mandamus (§. 178), eo quidem successu, ut perinde sit ac si unicum saltem A, vel B, vel C, vel D, vel E eidem mandassemus.

Enimvero qui objectum O nonnisi confuse percipit, quæ ipsi sigillatim enunciabilia insunt, A, B, C, D, E &c. non distinguit (§. 39), adeoque totum uno obtutu comprehendit. Quoniam igitur non attendit ad numerum eorum, quæ ipsi O insunt, nec ad ordinem, quo invicem sequuntur; subsidio illo destituitur, quo in distincta perceptione idea ipsius B producitur ope alterius A, idea ipsius C ope alterius B ac ita porro. Quamobrem cum in priori casu subsidium quoddam reproducendi & recognoscendi ideas suppeditetur, quo in altero casu caremus; diuturna objecti contemplatione in casu priori memoriæ idem mandari debet, quam in posteriori, secus enim subsidium istud nullum foret, consequenter distincte percepta facilius memoriæ mandari debent, quam quæ confuse percipiuntur.

Si quis de veritate facti dubitet, eum a posteriori convinci consultum est. Quamobrem propositionem præsentem experientia adhuc confirmare lubet, utut rationem ejus perspexe-

ſpexerimus. Ponamus te legere hiſtoriam quandam præſertim prolixiorem multisque circumſtantiis perplexis involutam. Quodſi lectionem ita inſtituas, ut textum autoris diſtincte reſolvas, ſingula facta, ſingulas circumſtantias a ſe invicem ſeparans ac ordinem, quo ſe invicem excipiunt, perpendens; te quæ legiſti exactiſſime enarrare poſſe intelliges, cum idem a te fieri nondum poſſe animadvertas, etſi eodem tempore conſumto textum autoris aliquoties relegeris. In caſu priori hiſtoriam diſtincte percipis (§. 38); in poſteriori confuſe (§. 39). Quoniam hiſtoriam in caſu primo accurate enarrare vales; in poſteriori non item; ideam ejus reproducendi & reproductam recognoſcendi facultatem in caſu priori tibi comparaſti, quam in caſu altero nondum acquiſiviſti, adeoque in priori memoriæ eandem mandaſti (§. 178), eandemque eadem retinuiſti (§. 180), cum in priori eandem memoriæ nondum mandaveris, nedum retinueris. Idem vero lectioni impendiſti tempus, adeoque æque diuturna fuit objecti contemplatio. Quamobrem in caſu priori facilius memoriæ hiſtoriam mandaſti & retinuiſti, quam in altero. Diſtincte igitur percepta facilius memoriæ mandari ac diutius eadem retineri, quam confuſe percepta patet. Idem experiri licet in demonſtrationibus præſertim prolixis, quæ diſtincte reſolutæ & ſenſui ac imaginationi objectæ multo facilius memoriæ mandantur diutiusque eadem retinentur, quam ubi in confuſe percepta acquieſcis. Immo idem experiri licet in lectione librorum quorumcunque.

Maximæ utilitatis eſt propoſitio præſens, cum oſtendat modum multa memoriæ facile mandandi ac firmiter eadem retinendi. Et huic ſane conſentanea eſt praxis omnis, qua memoria juvatur, qualiacunque tandem ſint artificia, quibus eidem ſuccurritur. Inter illa artificia occurrit dogmatum in tabulas relatio, in quibus uno quaſi conſpectu exhibentur, quæ de eodem ſubjecto tenenda ſunt, ac præterea in claſſes quasdam generales revocantur numerisque diſtinguuntur, ut & diſtincte percipi poſſint, ſi ſingula ſigillatim perluſtrantur & quo ordine ſe invicem excipiant perpenditur, & confuſe quoque per-

cipiantur, si uno obtutu totam tabulam comprehendis. Ita enim obtinetur, ut & integram tabulam solius imaginationis ac memoriæ vi tibi repræsentare ac eadem singulas in eadem classes designare, & in singulis describere valeas, quæ iisdem conveniunt. Quodsi distincta perceptione juves imaginationem atque memoriam, ut tabulam, quam constructam perlustrasti, tanquam præsentem tibi repræsentare & singula in eadem collocanda tanquam in iisdem descripta exhibere valeas; eo ipso imaginatio & memoria haud parum extenditur (§. 198). Quamobrem etsi disciplinis conveniat methodus scientifica, quæ unumquodque eo loco tradi jubet, quo per antecedentia intelligi ac demonstrari potest (§. 133 *Disc. prælim.*); non tamen ideo contemnendæ sunt tabulæ mnemonicæ, quæ doctrinis, quibus imbutus est animus & quarum evidentiam ex demonstrationibus, sicuti claritatem ex definitionum legitima concatenatione per subordinationem decentem facta (§. 119 *Disc. prælim.*) hausit, facile retinendis inserviunt. Nostra ætate fere in desuetudinem abiit tabularum istarum usus, sane eximius, si in præjudicium methodi scientificæ non tendat, qua in re peccatum est a majoribus; sed vel ad systematicam tractationem præparet tyronem, vel eidem absolutæ superaccedat, quando nimirum nihil amplius superest, quam ut clare ac evidenter percepta memoriæ fideliter mandentur, ut, quæ didicisti veraque cognovisti, occasione ita ferente dextre ac utiliter applicare possis. De tabulis istis mnemonicis plura diximus in Horis subsecivis A. 1730. trim. æstiv. num. III.

§. 201.

Artificiosa idearum reproductio & recognitio.

Si ideas rerum vel verborum reproducendas ad objecta quædam visibilia referimus, veluti si verba in iis descripta imaginamur; conspectu objectorum ideæ in nobis reproducuntur & recognoscuntur. Quodsi enim verba quædam aut nomen rei cujusdam objecto cuidam visibili veluti inscripta tibi imagineris (id quod fieri posse, quovis momento in temetipso experiri poteris); objectum istud verbaque eidem inscripta vi imaginationis simul percipis, actusque imaginationis tibi conscius es. Quodsi jam objectum istud intueris, illud necessario percipis (§. 79). Enimvero si qua simul percepimus & unius perceptio

ceptio denuo producitur sensus vi, imaginatio etiam perceptionem alterius producit (§. 104). Ad conspectum igitur objecti ideæ verborum, quæ eidem veluti inscripta imaginatus fueras, simul reproducuntur una cum actu imaginationis, quo ea quasi inscripseras, consequenter reproductas recognoscis (§. 174). Si verbis ideam rei substituas; demonstrationem adhuc eandem subsistere animadvertes.

Propositio præsens est fundamentum artificiorum, quibus ad juvandam imaginationem & memoriam utimur. Per legem enim imaginationis patet (§. 117), reproductionem idearum non aliter arbitrio nostro subjici posse, quam ubi eas cum ideis aliis per coexistentiam aut immediatam successionem copulamus. Quicquid igitur ad reproductionem idearum dato tempore absolvendam inservire debet, ex hoc fonte derivandum, nisi quatenus eorum ratio simul haberi potest, quæ imaginationi ac memoriæ extendendæ inserviunt (§. 199. 200).

§. 202.

Artificium memoriæ dicimus actionem, qua quid aptum efficitur ad idearum reproductionem & recognitionem juvandam, quod per se eandem juvare non poterat. *Artificium memoriæ.*

Ita si nobis imaginemur, verba quædam parieti adscripta; hoc ipso efficimus, ut conspecto pariete verborum istorum idea in nobis reproducatur & reproducta recognoscatur (§. 201): consistit igitur in hac actione, qua parietem aptum efficimus ad ideam verborum reproducendam & eorum recognitionem juvandam, artificium memoriæ. Scilicet memoriæ artificium est, quod diu vel sæpius verba ista veluti parieti inscripta nobis imaginemur, & parietem intuemur, quando verborum illorum meminisse voluerimus.

§. 203.

Quoniam per artificium memoriæ aptum quid redditur ad idearum reproductionem & recognitionem juvandam, quod per se ad eandem nil quicquam conferre poterat (§. 202); imaginationis vero est ideas reproducere (§. 104), memoriæ re- *Artificiorum istorum usus.*

productas recognoscere (§. 175); *per artificia memoriæ imaginatio & memoria arbitrio nostro subjicitur.*

Artificiis nimirum istis obtinetur, ut ideas reproducamus & reproductas recognoscamus, quando & ubi nobis libuerit.

§. 204.

Artis mnemonicæ definitio.

Ars mnemonica seu *Ars memoriæ* dicitur ars memoriam extendendi artificiisque juvandi, *Mnemonicorum* nomine veniunt præcepta illius artis.

Veteribus hanc artem fuisse excultam, ex autore ad *Herennium* lib. 4. constat, ubi tamen eandem restringere videtur ad sola artificia, quibus memoria juvatur (§. 202). Sed consultius esse videtur, ut arti huic tribuamus, quicquid a nobis ad memoriam amplificandam, perficiendam & quocunque modo juvandam proficisci potest. Ecquur enim entia multiplicemus præter necessitatem? Fertur *Simonides* primum invenisse hanc artem, quemadmodum narrat *Cicero* lib. 2. de Oratore. Artem mnemonicam in se significatu strictiori describit laudatus antea autor ad *Herennium*, quem si consulere volueris, constabit utique eam non alio niti fundamento, quam quod paulo ante adstruximus (§. 201).

§. 205.

Memoria naturalis & acquisita, atque artificialis differentia.

Memoria naturalis dicitur, quæ homini absque ulla exercitatione prævia & ullis artificiis inest. *Acquisita* appellatur, quæ prævia exercitatione & artificiorum ope comparatur. Ejus adeo species est *artificiosa*, quæ nonnisi artificiorum ope in nobis datur.

Hoc sane sensu memoriam artificiosam sumunt veteres, ut videre est apud *Ciceronem* atque *Herennium*: sed iidem exercitatione comparatum a naturali non distinguunt, quod tamen fieri nobis commodum visum. Maluimus adeo memoriæ naturali opponere acquisitam, quæ duas sub se complectitur species, alteram innominatam, alteram artificiosam. *Goclenio* in Lexico memoria artificiosa & acquisita synonyma sunt.

§. 206.

Memoria acquisita

Memoria acquisita ac in specie artificiosa arte mnemonica obti-

obtinetur. Memoria enim acquisita prævia exercitatione & artificiorum ope obtinetur (§.205), ac in specie quidem artificiosa artificiorum ope comparatur (§. *cit.*). Enimvero arte mnemonica memoria extenditur (§ 204), adeoque exercitatione prævia (§. 192): arte etiam mnemonica per artificia juvatur memoria (§. 204). Memoria igitur acquisita & in specie artificiosa arte mnemonica obtinetur. *quomodo obtineatur.*

Apparet adeo usus artis mnemonicæ, quæ memoriam naturalem perficit, ut imaginationis ac memoriæ ope efficere valeamus, quod alias a nobis fieri minime posset.

§. 207.

Memoria dicitur *labi*, si ideam reproductam habemus pro eadem, quam ante nos habuisse conscii nobis sumus, etsi immutata fuerit, seu corrupta. Memoria in hoc casu etiam *nos fallere* dicitur, quatenus in causa est ut diversa habeamus pro iisdem. *Memoria quando labatur, nosque fallat.*

E. gr. Vidimus Sempronium veste viridi indutum. Recurrit nobis idea Sempronii vi imaginationis producta, sed quæ cum veste rubra indutum sistit. Quodsi nobis persuadeamus nos vidisse Sempronium veste rubra indutum, memoria labi nosque fallere dicitur.

§. 208.

Quoniam nihil frequentius est, quam ut homines dissentiant in iis, quæ simul viderunt; cum repugnet idem simul fuisse & non fuisse (§.28 *Ontol.*): necesse est ut vel uni imaginatio rem aliter repræsentet, quam erat, vel utrique. Quia tamen uterque sibi conscius esse videtur, se talem vidisse, qualem sibi repræsentat; memoriam vel unius, vel utriusque labi necesse est (§.207). *Memoriam* igitur *labi posse manifestum est.* *Quod memoria labi possit.*

Lapsus memoriæ nemo non in se unusquisque experiri potest, modo attendere velit. Errores inprimis calculi lapsu memoriæ committuntur ab iis, qui in eodem exercitati sunt. Immo plures alii eidem debentur, quemadmodum inferius ostensuri sumus.

§. 209.

§. 209.

Labilitas memoriæ. *Memoria* dicitur *labilis*, quatenus fieri potest, ut labatur, seu lapsus eidem non repugnat. Quare cum manifestum sit memoriam labi posse (§. 208): *memoria* utique *labilis*.

Memoriam esse labilem, adeo compertum est, ut eam esse labilem in proverbium fere abierit. Utinam vero eam perpenderent, qui ex erroribus lapsu memoriæ commissis, & a quovis tyrone facile colligendis nescio quid adversus errantes colligere volunt! Astronomi æquiores ceteris se præbent, qui errores calculi memoriæ lapsu commissos facile condonant alteri.

§. 210.

Lapsus memoriæ causa. *Si imaginatio ad rerum olim perceptarum ideas diversas spectantia in unam confundit, nec anima sibi conscia est ideæ rei unius, quam reproductam cognoscit, quidpiam ex idea rei alterius admisceri; memoria labitur.* Etenim dum ideam olim perceptæ rei vi imaginationis reproducit anima reproductamque recognoscit *per hypoth.* conscia sibi est se rem istam olim percepisse (§. 173). Quoniam vero imaginatio eidem aliquid admiscet ex idea rei alterius antea similiter perceptæ; ideam quoque ejus, quod alteri admiscetur, reproductam recognoscit (§. 174), adeoque non minus sibi conscia est, se idem olim percepisse (§. 173). Enimvero quia sibi conscia non est, id ex idea rei alterius ideæ rei reproductæ admisceri *per hypoth.* id ad eam pertinere putat. Ideam igitur vi imaginationis jam reproductam pro eadem habet, quam olim habuit, cum rem sensu perciperet, utut immutata fuerit (§. 172). Memoria igitur labitur.

Memorabile mihi succurrit exemplum, quo propositio præsens confirmatur. Titius adolescens in lectione poetarum Græcorum *Homeri, Hesiodi, Pindari* versatus fuerat. Cum ab eadem abstinuisset, in manus ipsius inciderat libellus, qui sub titulo Hellenodiæ Lutheranæ editus est & in quo cantiones in Ecclesia usitatæ in rhythmos Græcos ejusdem terminationis, retentis melodiis, conversæ leguntur. Eum curiositatis gratia aliquoties perlegerat & ope melodiarum ipsi admodum familiarium identitatem terminationum, qualis in versibus Ger-

Germanicis recepta, memoriæ firmiter infixerat. Aliquot annis elapsis ubi sermo incidebat de Poesi Germanica, quod ob identitatem terminationum in versibus præter metrum obversandam sit difficilis; Titius contendebat, eandem difficultatem obtinere in versibus Græcis, qui perinde ac Germanici eandem admittant terminationem, & quicquid ceteri, qui aderant, in contrarium dicebant, se a sententia sua dimoveri non patiebatur: se enim optime recordari ejus ajebat, quod in *Homero, Hesiodo, Pindaro*, aliis observaverit. Immo tam certus sibi videbatur sententiæ suæ, ut vix propriis oculis fidem haberet, cum in *Homero* contrarium videret, & attonita mente hæreret, quid responderet non habens. Evidens hic est lapsum memoriæ contigisse ex eo, quod vi imaginationis eædem terminationes rhythmorum in Hellenodia ideæ versuum Græcorum Poetarum fuere admixtæ, nec Titius ejus sibi conscius fuit, tantummodo sibi conscius versuum *Homeri, Hesiodi, Pindari* a se aliquando lectorum, & terminationum earundem in rhythmis Græcis observatarum. Hinc vero simul liquet, quam facilis sit memoriæ lapsus ac subinde inevitabilis, ut adeo absonum sit eundem labentibus imputari.

§. 211.

Ideas reproducendi & reproductas recognoscendi impotentia.

Si res nec diu, nec sæpius sive sensu, sive imaginatione percipiantur: ideas earum vi imaginationis reproducere non possumus, nec reproductas sensu recognoscere valemus. Etenim si res nec diu, nec sæpius, sive sensu, sive imaginatione percipiantur; fieri non potest, ut, si idea rei simul perceptæ in anima producatur, illius etiam idea simul recurrat (§. 107). Quare cum imaginatio in reproducendis ideis rerum antea perceptarum constantem hanc legem sequatur, ut, si unius rerum simul perceptarum perceptio in nobis producatur, perceptionem quoque alterius producat (§. 117); si res nec diu, nec sæpius, sive sensu, sive imaginatione percipiantur, ideas earum vi imaginationis reproducere non possumus.

Quodsi ideam rei antea perceptæ vi imaginationis reproducere non valemus, ejusdemque sensu jam productæ nobis conscii sumus; perinde est, ac si eam prima vice perciperemus, cum prima vice eandem percipientis imaginatio similiter eam

ideam cum aliis non reproducat (§. 117). Nulla igitur adest ratio, cur nobis conscii esse debeamus, quod rem istam jam perceperimus, vel ideam istam jam ante habuerimus, consequenter conscii nobis esse non possumus, quod eandem jam habuerimus (§.70 *Ontol.*). Quamobrem ideam rei antea perceptæ, etsi jam sensuum vi reproducatur, recognoscere non valemus. Enimvero si res nec diu, nec sæpius, sive sensu, sive imaginatione percipiantur; ideas earum reproducere non possumus *per partem primam.* Ergo nec ideas seusu reproductas recognoscere valemus.

Utrumque confirmatur a posteriori. Experimur enim deesse nobis facultatem reproducendi ideas rerum antea perceptarum: experimur etiam deesse nobis facultatem ideas rerum antea perceptarum recognoscendi, si sensuum ope denuo producantur, ubi res, cum primum perciperentur, non diu percepimus, neque deinde eas sæpius percepimus. Quod vero deesse debeat, inde colligimus, quod jam cesset ratio, cur in casu opposito adsit. Si vero ratio sufficiens cessat, illud etiam cessare debet, quod propter eam potius est, quam non est (§. 118 *Ontol.*).

Propositio præsens a posteriori adeo manifesta nobis videtur, ut eam unusquisque statim largiatur, qui sibi conscius est, quomodo objecti diuturna vel sæpius iterata contemplatione ideam ejus reproducendi & reproductam recognoscendi facilitatem sibi comparaverit. Quodsi tamen in notionem evidentiæ curatius inquiras; notioni principii ontologici, quod adduximus (§. 118 *Ontol.*), claræ quidem, etsi confusæ, id tribuendum esse animadvertes.

§. 212.

Nexus recognitionis & reproductionis idearum.

Si ideam sensuum ope reproductam non recognoscere valemus, nec eam vi imaginationis reproducere valemus. Si enim ideam sensuum ope reproductam recognoscere non valemus; nobis conscii non sumus, quod eam jam antea habuerimus (§. 173), consequenter ratio cessare debet, cur nobis conscii simus,

ſimus, nos eam jam antea habuiſſe (§. 118 *Ontol.*). Quare cum ideam reproductam recognoſcamus, adeoque nobis conſcii ſimus nos eam jam antea habuiſſe (§. 173), quia idea reproducta in alia perceptionum ſerie continetur, quam ante percepta continebatur & utriusque ſeriei nobis conſcii ſumus (§. 174), utriusque autem ſeriei nobis conſcii eſſe nequeamus, niſi vi imaginationis rei, quæ nunc ſenſu percipitur, idea cum ideis ceterarum rerum antea cum eadem perceptarum ſimul reproducatur, quod per ſe patet; idea vi imaginationis non producitur, dum ſenſuum ope reproducitur, ubi eam recognoſcere non valemus. Patet itaque ſi ideam ſenſuum ope reproductam recognoſcere non valeamus; nos nec eam vi imaginationis reproducere valere.

Idem etiam ſic oſtenditur. Ponamus nos imaginationis vi reproducere valere ideam ejusdem rei, quæ nunc ſenſu denuo percipitur. Quoniam res ſenſu jam percipitur *per hypoth.* neceſſe eſt ut idea ejus cum ideis rerum aliarum ſimul perceptarum actu reproducatur vi imaginationis (§. 104). Anima igitur perceptiones ſenſuales cum phantaſmatis conferens perſpicit, ideam rei ſenſu nunc reproductam in alia perceptionum ſerie contineri, quam antea percepta, ab imaginatione nobis exhibita continebatur, adeoque illam recognoſcere valet: id quod hypotheſin evertit.

Veritatem propoſitionis præſentis etiam in nobis ipſis experimur, modo ea attentione uti poſſimus, quæ ad impotentiam obſervandam ſufficit. Etenim ſi rem ſenſui oblatam admoniti recognoſcere non valeamus, clauſis oculis, ut mentem a ſenſu abducamus, ejus aciem in ideas, quas habemus, intendimus, ſi forſan exiguam claritatem habeat idea vi imaginationis cum ſociis reproducta, eam tamen animadverſuri (§. 101). Enimvero dum nihil ejus animadvertere valemus, in hæc tandem verba erumpimus: nos nullo prorſus modo me-

minisse posse, quod rem istam jam antea sensu perceperimus; quo ipso significamus impotentiam ideam vi imaginationis reproducendi (§. 177).

Quoniam recognitio idearum, consequenter rerum, quas repræsentant, cum earum reproductione vi imaginationis facta adeo firmiter cohæret; mirum videri non debet, quod vulgo facilitas ideam reproducendi ad memoriam referatur, & facultas reproductam recognoscendi, in qua proprie memoria consistit (§. 175), nonnisi tacite supponatur (§. 177).

§. 213.

Recognitionis iterata ratio. *Si res aliqua sæpius sensu vel vi imaginationis percepta & in iteratis perceptionibus recognita fuit; eandem postea reproductam anima recognoscit ex eo, quod eam jam ante recognoverit.* Etenim si res aliqua sæpius sensu vel imaginationis vi percepta & in iteratis perceptionibus recognita fuit, vi legis imaginationis (§. 117) posthac idea ista cum perceptione actus recognitionis reproduci debet (§. 107). Quoniam igitur anima sibi conscia est, se ideam istam jam antea recognovisse, consequenter se jam antea sibi consciam fuisse, quod eandem ideam, quæ nunc in eadem reproducta fuit, jam antea habuerit, (§. 173); ex eo utique intelligit, quod ideam, quæ nunc in eadem reproducta fuit, jam antea habuerit, consequenter ratio sufficiens recognitionis in eo continetur (§. 56 *Ontol.*). Quare cum posita ratione sufficiente ponatur etiam id, quod per eam potius est, quam non est (§. 118 *Ontol.*); ex eo, quod ideam, quæ nunc denuo reproducitur, jam antea reproductam recognovimus, recognoscimus.

Actiones seu operationes animæ in recognitionem idearum reproductarum influere, vidimus jam superius (§. 174), cum recognitionem ideæ prima præsertim vice reproductæ demonstraremus. Immo nihil magis influit in istam recognitionem, quam operationum mentis circa eas simultanea reproductio.

§. 214.

Recognitio- *Si res aliqua sæpius cum aliis aliisque percepta & in itera-*

ra-

ratis perceptionibus recognita fuit; ideæ postea reproductæ adhæret perceptio quædam confusa, unde recognoscitur. Si enim res aliqua sæpius cum aliis aliisque percepta & in iteratis perceptionibus recognita fuit; idea ejusdem reproducta fuit secunda vice cum iis perceptionibus, quas anima in prima simul habuit, in tertia tam cum iis, quas in prima, quam cum istis, quas in secunda habuit; in quarta tam cum iis, quas in prima & secunda, quam quas in tertia habuit & ita porro (§. 174): id quod etiam experimur, dum singulas ideas reproductas mentis acie perlustramus, utpote successive in eas incidentes, quæ diversis vicibus una percepimus. Quoniam vero toties quoque recognita fuit, quoties iterato reproducta fuit, *per hypoth.* perceptio quoque iteratæ recognitionis una cum idea rei toties perceptæ ac recognitæ reproduci debet (§. 107. 117). Quoniam igitur multiplices perceptiones cum idea rei sæpius jam perceptæ una reproducuntur, anima vero omnes simul uno veluti obtutu comprehendens in perceptione hac composita non distinguit eas a se invicem, quæ ipsam ingrediuntur, petceptio ista confusa est (§. 39). Atque adeo patet perceptioni rei sæpius cum aliis aliisque perceptæ & in iteratis perceptionibus recognitæ adhærere perceptionem quandam confusam. *nis iterata ratio alia.*

Enimvero quoniam ipsa experientia edocti sumus, perceptionem istiusmodi confusam adhærere rebus antea jam perceptis; ex perceptione ista confusa perceptionis reproductæ socia intelligitur, quod eam jam antea habuerimus. Est igitur confusa illa perceptio ratio sufficiens, cur intelligamus, quod perceptionem reproductam jam habuerimus (§. 70 *Ontol.*), consequenter ratio sufficiens recognitionis (§. 173). Quare cum posita ratione sufficiente poni etiam debeat id, quod propter eam potius est, quam non est (§. 118 *Ontol.*); ex confusa ista perceptione ideæ reproductæ socia anima ideam reproductam recognoscere debet.

Propositio præsens plurimum prodest ad perceptiones confusas, quæ vi imaginationis, sive ideis sensualibus, sive phantasmatis sociantur, evolvendas, ut successive singulæ reddantur claræ. Ad eam vero atque præcedentem attendere debent, qui veritatem propositionis de modo recognoscendi ideas reproductas (§. 174) experimento in se facto intelligere gestiunt. Alias enim accidit, ut in casum propositionis præsentis, vel præcedentis incidentes modum recognitionis non agnoscant, adeoque tanquam spurium rejiciant, quod eum experientiæ contrarium judicent. Referenda igitur est propositio præsens in earum numerum, quæ mentis aciem intendit, qua semetipsam cognoscit.

§. 215.

Oblivionis definitio. Memoriæ opponitur *Oblivio*, quæ adeo est impotentia ideas reproductas (consequenter res per eas repræsentatas) recognoscendi.

Memoria enim est facultas ideas reproductas recognoscendi (§. 175). Ergo si oblivio contraria esse debet memoriæ; in impotentia eas recognoscendi consistere debet: facultati enim agendi opponitur impotentia, cum in posteriori casu impossibile esse debeat, quod in priori possibile. Definitio oblivionis cum nominalis sit, arbitraria utique est, atque ideo nulla prorsus probatione indiget. Quoniam tamen arbitrium regi debet rationibus, nec a significatu recepto temere sit recedendum (§. 142 *Disc. prælim.*); cur oblivionem ita definiamus, reddenda nobis fuit ratio.

§. 216.

Impotentia reproducendi ideas ad oblivionem pertinens. Quoniam ideam imaginationis reproducere nequit, qui eandem ope sensuum reproductam recognoscere non valet (§. 212); qui vero rei cujusdam oblitus est, eam recognoscere non potest, dum sensu eandem percipit (§. 215): *Qui rei cujusdam oblitus est, ideam ejus vi imaginationis reproducere nequit.* Hinc & *ad oblivionem spectat impotentia reproducendi ideas rerum antea perceptarum.*

Impotentia reproducendi ideas opponitur facultati easdem reproducendi, adeoque imaginationi (§. 104), consequenter ad eandem referri nequit. Quamobrem quoniam oblivio absque ista impotentia locum

locum habere nequit, nulla vero ratio est, cur istam peculiari nomine insigniamus, neque ullum peculiare nomen suppetit, quod eidem tribui possit; ad oblivionem utique referenda. Consentit quoque communis loquendi usus, quo impotentia reproducendi ideas rerum antea perceptarum una cum impotentia easdem recognoscendi oblivio salutatur.

§. 217.

Si quas ideas longo tempore non reproducimus; rerum per illas repræsentatarum obliviscimur. Etenim si longo tempore ideas aliquas non reproducimus, cessat ratio, cur memoriæ retineantur (§. 181), consequenter eadem retineri nequeunt (§. 118 *Ontol.*). Anima igitur faciliatem ideam reproducendi & reproductam recognoscendi, quam habuerat, amittit (§. 180), consequenter ad eas reproducendas & recognoscendas impotens redditur. Quare cum in ista impotentia ideas recognoscendi atque reproducendi oblivio consistat (§. 215. 216); eorum obliviscimur, quorum ideas longo tempore non reproducimus. *Quorumnam obliviscamur.*

Idem etiam sic ostenditur. Si quas ideas longo tempore non reproducimus; eas posthac vi imaginationis nec reproducere, nec sensuum ministerio reproductas recognoscere valemus (§. 260). Quare cum eorum obliviscamur, quorum ideas ministerio sensuum reproductas recognoscere non possumus (§. 215), neque vi imaginationis reproducere valemus (§. 216); illarum rerum obliviscimur, quarum ideas longo tempore non reproducimus.

Veritatem propositionis præsentis unusquisque in semetipso experitur. Lubet tamen in medium afferre exemplum memoratu dignum, quod a *Leibnitio* me accepisse memini. Ex duabus epistolis *Johannis Huddenii* de reductione æquationum & de maximis & minimis, quæ inter Commentarios in Geometriam *Cartesii* leguntur, apparet, virum fuisse Algebræ ac Geometriæ sublimioris peritissimum. Quod si opus MSC. prostaret, in quod inventa sua retulit, multo magis idem appareret. Enimvero Consul Amstelodamensis factus rerum geren-

gerendarum cura a calculis algebraicis & figuris geometricis avocabatur, ut horum ideas in se reproducendi occasione destitueretur. Quamobrem cum *Leibnitius* ex Gallia redux eundem accederet de rebus ad Geometriam sublimiorem spectantibus cum ipso collocuturus; librum suum MSC. ei obtulit, ut eundem perlustraret, quem facete se doctiorem appellabat, propterea quod ideas rerum geometricarum & algebraicarum oblivioni dederat. Propria igitur inventa non amplius intelligebat, nedum noverat *Huddenius*, propterea quod rebus aliis intentus diu de iisdem non cogitaverat. *Isaacus Newtonus* inventorum mathematicorum gloria eminet, quæ inprimis in eximio opere Principiorum philosophiæ naturalis mathematicorum leguntur. Communis fama fuit non modo in Anglia, verum etiam in Germania, in quam inde translata, eum ætate provectiore libros a se conscriptos non amplius intellexisse. Probabilitate non destituebatur vi propositionis præsentis. Cum enim ultra seculi quadrantem distet editio secunda a prima, nulla tamen inventa ulteriora huic accesserint, qualia uberrima & maxima a tanto viro proficisci poterant intra tantum temporis intervallum; haud obscure hinc colligitur, quod intra istud temporis intervallum de rebus geometricis, quales in Opere Principiorum continentur, non amplius cogitaverit. Eas igitur rursus oblivisci debebat. Nihil autem hoc ipsum derogat laudibus summis tanti viri, quas ex inventis consecutus. Manet enim inventor, sive inventa propria ipsemet iterum oblivioni dederit, sive ad extremum usque vitæ halitum eadem memoria retinuerit. Absit etiam ut quis sibi persuadeat, vires intellectus decrevisse, si quis oblivioni dedit, quæ noverat in aliqua scientiæ parte, animum deinde ad alia appellens! Eadem igitur *Newtonum* laus manet, sive fama de oblivione inventorum propriorum vera fuerit, sive fallax, quemadmodum *Pembertonus* contendit in præfatione ad Conspectum Philosophiæ *Isaaci Newtoni*, quem idiomate Anglico edidit. Quatenus fama sumitur vera, propositionem præsentem illustrat.

§. 218.

Quomodo oblivio a potestate nostra pendeat.

Si rei cujusdam ideam pro arbitrio nostro reproducere & non reproducere possumus; easdem oblivioni tradere valemus. Si enim arbitrii nostri est ideam rei cujusdam reproducere; ab eadem reproducenda tanto tempore abstinere possumus,

mus, quanto libet. Quare cum rei illius obliviscamur, cujus ideam longo tempore non reproducimus (§. 217); rem istam oblivioni tradere valemus, cujus ideam pro arbitrio nostro vel reproducere, vel non reproducere possumus.

Utilitatem non exiguam habet præsens propositio in Moralibus, ubi sæpius interest ut norimus, utrum in potestate nostra positum sit, nec ne, ut quid oblivioni tradamus, ne præcipiamus, quæ fieri nequeunt. Ceterum dari talia, quorum ideas num reproducere velimus in potestate nostra positum est, obvia experientia confirmat.

§. 219.

Quando in re recognoscenda hæreamus.

Si rem antea perceptam sensu denuo percipiamus, & vi imaginationis reproducta ejus & rerum aliarum idea fuerit obscura; in ea recognoscenda hæremus seu certo eam recognoscere non valemus. Etenim si idea reproducta vi imaginationis fuerit obscura, rem repræsentatam ex ea non agnoscere, nec a ceteris perceptibilibus distinguere valemus (§. 32). Quamobrem si eam ad præsentem referamus, identitatem rei sensus atque imaginationis vi repræsentatæ agnoscere minime valemus (§. 181 *Ontol.*). Et quoniam ideæ rerum ceterarum non minus obscuræ sunt *per hypoth.* nec eas agnoscere atque ab aliis distinguere valemus (§. 32), consequenter nec nobis conscii sumus, ideam sensu nunc reproductam in alia perceptionum serie contineri, quam cum ante perciperetur continebatur. Illam igitur recognoscere non valemus (§. 174). Quoniam tamen idea illa obscura vi imaginationis reproducta ideæ rei sensu denuo perceptæ adhæret *per hypoth.* eique subinde, quæ clare percipiuntur, inesse possunt (§. 33); anima ex idea confusa, quæ sensu perceptæ vi imaginationis adjungitur, rem recognoscere adsueta (§. 214), aliquid adesse videt, unde res recognoscitur, quatenus nempe rei perceptæ imaginationis vi quædam reproducta idea adhæret, præsertim si ex iis, quæ obscuræ perceptioni clare percepta insunt, aliquid identitatis rei sensu perceptæ ac vi imaginationis repræsentatæ simul percipit. Ponitur igitur aliquid rationis,

ſed non ſufficiens ad rem recognoſcendam (§. 56 *Ontol.*), quatenus ſcilicet notio obſcura & confuſa in genere notionum conveniunt, a ſe invicem tamen differunt (§. 31. 32), neque diverſitas ſerierum, in quibus res nunc percepta & antea percepta continetur, clare percipitur. Quamobrem non prorſus impoſſibile nobis videtur, nos ideam ejus rei jam antea habuiſſe, immo ſubinde probabile videtur, nos eam jam ante habuiſſe (§. 578 *Log.*), certo tamen id nobis conſtare nequit (§. 574 *Log.*). Rem igitur ſenſu nunc perceptam certo recognoſcere non valemus (§. 173), ſeu in ea recognoſcenda hæremus.

Idem confirmatur a poſteriori. Ponamus Titium vidiſſe Mevium in loco aliquo publico, ubi multus erat hominum ſibi ignotorum confluxus, ut adeo oculos in eodem defixos non diu retinuerit. Ponamus porro Titium denuo videre Mevium in ædibus Sempronii ac in eo recognoſcendo hærere. Hanc hæſitationem ſignificaturus ait, videri ſibi quaſi Titium jam viderit, ſe tamen id pro certo aſſeverare non poſſe. Quodſi jam in caſu ſimili conſtitutus ad temetipſum attenderis; obſcuras quaſdam ideas menti tum obverſari animadvertes, quæ probabilitatis quandam ſpeciem cum formidine oppoſiti inducunt. Hæres igitur in re, quam nunc percipis, recognoſcenda, quod idea vi imaginationis reproducta ad conſpectum ejusdem ſit obſcura, utut quidpiam inſit, quod clare percipitur, ad rem tamen recognoſcendam minime ſufficiens.

Hæret nimirum in re recognoſcenda, qui probabile ſibi eſſe conſcius eſt, quod ideam ejus jam ante habuerit, non tamen certo novit. Ita enim aliquid rationis perſpiciens in aſſenſum trahitur vi probabilitatis: ſed ejus inſufficientiam agnoſcens ab eodem retrahitur. Etſi adeo pronus ſit ad aſſentiendum, quandam tamen adhuc repugnantiam animadvertit, quam ſuperare non valet.

§. 220.

Idea rei reproducta

Si rei antea clare perceptæ idea vi imaginationis reproducta fuerit obſcura; anima nonnullorum oblita eſt, quæ in eadem

dem clare perceperat. Quoniam enim idea vi imaginationis reproducta obſcura eſt *per hypoth.* ad rem repræſentatam (§. 48) agnoſcendam & ab aliis perceptibilibus diſtinguendam non ſufficit (§. 32). Enimvero quia eandem ante clare percepiſti *per hypoth.* idea, quam habebas, eidem agnoſcendæ ac ab aliis diſtinguendæ ſufficiebat (§. 31). Quare cum res agnoſcatur ac ab aliis diſtinguatur per ea, quæ ipſi inſunt, quod per ſe patet & obvia experientia confirmatur; in poſteriori caſu, quando rem clare percipiebas, tibi nonnullorum in ea conſcius eſſe debebas, quorum tibi conſcius non es in priori, quando eam obſcure percipis. Quando igitur obſcuram rei antea clare perceptæ ideam vi imaginationis reproducis; nonnulla ad eam pertinentia reproducere minime vales. Jam vero ea obliti ſumus, quorum ideas reproducere (§. 216), vel etiam ſenſu reproductas recognoſcere non valemus (§. 215). Quædam itaque obliti ſumus, quæ in re clare percepta apperceperamus, quando vi imaginationis ideam nonniſi obſcuram reproducimus rei antea clare perceptæ. *vi imaginationis quando ſit obſcura.*

Oblivione ideæ deteriorantur, ut claræ in obſcuras abeant: id quod unusquisque in ſeipſo experiri poteſt, quando negligit media, quibus res clare perceptæ memoriæ mandantur & ſemel mandatæ eadem retinentur, hoc eſt, ſi ideam rei clare perceptæ non ſæpius in ſe reproducit (§. 179. 181). Inprimis hic commoda ſunt exempla, quæ oblivioni tradita exhibent in ideis obſcuris rerum antea clare perceptarum, quarum ideas claras antea etiam vi imaginationis reproducere poteras.

§. 221.

Idea rei, quæ percipitur, ſocia dicitur, idea tota compoſita, quæ vi ideæ rei, quæ jam percipitur, ab imaginatione producitur. *Idea rei in præſenti percepta ſocia.*

Ponamus te videre Titium in foro, quem ante videras in templo & ab imaginatione (§. 104) produci ideam Titii tanquam ſedentis in templo una cum partialibus aliis templi & rerum in eodem præſentium. Dicimus ideam totam compoſitam ex ideis templi, Titii,

U 2 per-

personarum ac rerum aliarum in templo præsentium ideam sociam Titii, quatenus eum jam in foro videmus, aut, si mavis, ideam sociam ideæ sensualis Titii, quam jam habes.

§. 222.

Quando nobis videamur rem antea perceptam jam vidisse, sed ignorantes quando & ubi.

Si rem ante sensu perceptam sensu denuo percipias & in idea socia obscura aliquid tantummodo claritatis fuerit ideæ partiali ejusdem rei; videris tibi rem antea percepisse, sed ubi vel quando perceperis ignoras. E. gr. si Titium jam in foro vides, quem ante videras in templo, & idea socia tantummodo aliquid claritatis habet in idea partialiali personæ Titii; dico te tibi videri Titium vidisse alibi, sed non meminisse ubi eum videris. Etenim quia idea socia obscura est *per hypoth.* ad ea omnia agnoscenda atque ab aliis distinguenda, quæ in eadem continentur, non sufficit (§. 32). Quoniam itaque in idea socia continentur ideæ partiales, quas imaginatio occasio ideæ sensualis Titii una cum idea ejusdem Titii antea in templo visi producit (§. 221. 40), adeoque ideæ templi, personarum rerumque aliarum in eodem præsentium (§. 104); ad personam Titii, templum, personas ac res in templo præsentes agnoscendum minime sufficit. Enimvero quia ideæ Titii vi imaginationis reproductæ aliquid claritatis adest *per hypoth.* quidpiam ad personam Titii spectans clare percipitur, consequenter idem agnoscere ac ab aliis distinguere valemus (§. 31). Jam cum phantasma Titii cum idea ejus sensuali componimus, identitatem ejus, quod clare in phantasmate percipitur, in utraque idea animadvertimus, atque inde probabile efficitur, phantasma istud referre Titium, quem jam videmus (§. 578 *Log.*), adeoque eundem jam antea videmur nobis vidisse (§. 214). Quoniam vero ideis partialibus ceteris, quæ compositionem sociæ ingrediuntur, nihil claritatis inest *per hypoth.* nec templi, nec rerum in eo præsentium tibi conscius esse potes (§. 32), consequenter ignoras, ubi vel quando eundem videris.

Idem

Idem confirmatur a posteriori: etenim casus hic frequentissimus est, quo personam, quam videmus, ita alloqui solemus: Videor me te alicubi vidisse, sed recordari nequeo, ubi & quando te viderim. Quodsi vero tunc temporis, quando aliquem ita alloquimur, ad nosmetipsos attendimus & ad interiora mentis rimanda satis acuti sumus; in id incidemus, quod in persona, quæ oculis nostris præsens sistitur, observatum nobis probabile reddit, quod eam jam alias viderimus. Mentis vero aciem in ipsam magis adhuc intendentes, ea intentione, num succurrat forsan locus vel tempus, quo personam istam vidimus; nonnisi obscuram quandam ideam animo obversari animadvertemus, quæ præter locum in genere, vel tempus seu successionem quandam, aut multitudinem in genere nil repræsentat, ut impossibile sit vel locum in specie, vel res, quarum successione notionem temporis habemus, vel res multitudinem constituentes agnosci ac a se invicem distingui.

Propositio præsens est casus specialis antecedentis (§. 220). Neque enim piget casus speciales a se invicem accurate distinguere, ut excitemus acumen ad interiora mentis perlustranda necessarium.

§. 223.

Si rem ante sensu perceptam sensu denuo percipias & in idea socia obscura aliquid tantummodo claritatis fuerit ideæ partiali rei alicujus antea cum præsente simul perceptæ; videris tibi rem, quam nunc percipis, quodam in loco, vel aliquo tempore, vel cum re quadam alia percepisse, etsi parum certus sis, num eadem præcise res fuerit, quam nunc percipis. **Quando hæreamus in eo, quid alicubi perceperimus.** Quoniam idea socia rei, quæ percipitur, tota idea composita est, quæ vi ideæ rei, quæ jam percipitur, ab imaginatione producitur (§. 221), vi imaginationis autem producuntur ideæ rerum cum ea, quam nunc percipis, antea simul perceptarum (§. 104); si ponamus e. gr. te videre aliquem fructum in foro, quem ante videras in horto, imaginatio reproducit horti rerumque aliarum

 in

in eodem præsentium ideam. Quoniam idea horti partialis clara est *per hypoth.* ad eum agnoscendum & ab aliis distinguendum sufficit (§. 32), adeoque videris tibi aliquid vidisse in horto isto (§. 214). Enimvero quia idea fructus vi imaginationis producta obscura est, *per hypoth.* ad eum agnoscendum & ab aliis distinguendum non sufficit (§. 32), adeoque ignoras utrum fructum quempiam videris, nec ne, multo minus nosti, num hunc præcise fructum videris, quem nunc præsentem intueris. Patet itaque te quidem tibi conscium esse, quod in horto aliquid videris; non tamen certum esse, utrum hunc præcise fructum, num aliud quid videris.

Idem etiam ostenditur a posteriori. Casus enim propositioni præsenti respondens is est, quo rem quandam veluti plantam exoticam, videntes in hæc verba erumpimus; videri nobis nos plantam istiusmodi jam vidisse in horto Titii; pro certo tamen id asseverare minime posse. Respondet etiam eidem casus alter agnatus, quo affirmamus, nos aliquid vidisse in horto Titii, sed quid fuerit non recordari. Prior nimirum casus obtinet, quando idea plantæ vi imaginationis producta vegetabile quodpiam in genere exhibet; casui autem posteriori locus est, quando objecti in horto visi idea nonnisi ens in genere refert.

Immiscet sese hisce memoriæ atque imaginationis actibus cognitio symbolica, de qua inferius suo loco dicemus. Quamobrem qui experimentum eorum, quæ hic stabilimus, in seipsis capere volunt; illi probe attendere debent, num quid cognitionis symbolicæ subsit. Sane non exiguus attentionis gradus, nec acumen leve requiritur, si quis vel quotidie in anima sua observanda ad notiones distinctas revocare voluerit, notiones confusas evoluturus & quid in obscuris lateat conjectando assecuturus. Ubi quis Psychologiæ & Ontologiæ assiduam navaverit operam ac methodi vim perspexerit & in potestatem suam redegerit; is sensim sensimque illam attentionem illudque acumen acquiret, plurimum sibi in philosophiæ moralis, tam theoria, quam praxi profuturum.

§. 224.

§. 224.

Si rem ante sensu perceptam sensu denuo percipis, & in idea socia obscura aliquid claritatis est ideæ partiali ejusdem rei, nec non ideæ partiali rei cujusdam alterius antea cum præsente simul perceptæ; videris tibi rem, quem nunc sensu percipis, antea percepisse quodam in loco, vel aliquo tempore, vel etiam cum re quadam, an tamen præcise hanc rem perceperis, & num hoc præcise in loco, vel hoc præcise tempore, vel cum hac præcise re eandem perceperis, pro certo asseverare non potes. Quodsi enim rem ante sensu perceptam sensu denuo percipis & in idea socia obscura aliquid claritatis est ideæ partiali ejusdem rei *per hypoth.*; videris tibi rem antea percepisse, utut certo affirmare non possis, quod eam jam ante perceperis (§. 222). Quoniam porro ali quid etiam claritatis adhæret ideæ partiali rei cujusdam alterius antea cum præsente perceptæ *per hypoth.* & rem, quam nunc percipis, videris tibi jam ante percepisse *per demonstrata*; rem, quam nunc percipis, tibi percepisse videris quodam in loco, vel aliquo tempore dato, vel cum re quadam alia, utut non certus sis, quod eam præcise in isto loco, vel isto tempore, vel cum re ista perceperis (§. 223). Enimvero nec pro certo asseverare poteras, quod rem istam præcise jam antea perceperis *per demonstrata*. Ergo videris tibi rem, quam nunc sensu percipis, antea percepisse quodam in loco, vel aliquo tempore, vel etiam cum re quadam, an tamen præcise hanc rem perceperis, & num hoc præcise in loco, vel hoc præcise tempore, vel cum hac præcise re eandem perceperis, pro certo asseverare non potes.

Quando utrumque contingat.

Confirmatur propositio præsens etiam a posteriori. Etenim eidem respondet casus, quo rem intuentes, quam percipimus, in hæc tandem verba erumpimus: videri nobis nos personam hanc vel rem præsentem vidisse in horto Titii, etsi id pro certo asseverare non possimus, scilicet quod hanc præcise personam, vel rem in horto præcise Titii viderimus; sed fieri posse, ut in utroque fallamur.

Atque

Atque ita casus singulos speciales contemplati sumus, in quibus anima in objectis denuo perceptis recognoscendis hæret (§. 219). Quoniam obscuritas perceptionum vi imaginationis reproductarum in causa est (§. 222 & seqq.); oblivioni tribuendum esse apparet, quod subinde in rebus denuo obviis recognoscendis hæreamus (§. 220). Et oblivio nos admonuit, ut hanc animæ in rebus recognoscendis hæsitationem hic loci consideraremus.

§. 225.

Diversi gradus hæsitationis animæ in recognoscendis rebus.

Quoniam ideis particularibus, ex quibus socia constat (§. 221. 40), diversi convenire possunt obscuritatis gradus, prout plus vel minus claritatis iisdem inest, seu in rebus obscure perceptis plura vel pauciora insunt, quæ clare percipiuntur (§. 33); hæsitatio autem animæ in objectis recognoscendis ab idearum istarum obscuritate pendet (§. 222 & seqq.); *hæsitationis animæ in rebus recognoscendis pro diverso obscuritatis ideæ sociæ gradu diversi sunt gradus.*

Experientia corollarium hoc generale propositionum præcedentium abunde confirmat. Quodsi enim attendere velimus ad eos casus, in quibus recognitio rerum antea perceptarum dubia nobis est; non aliam, quam obscuritatem ideæ sociæ hæsitationis causam esse intelligemus, ita ut nunc magis, nunc minus hæsitemus, prout major vel minor fuerit illius obscuritas. Equidem haud difficile nobis foret diversitatem obscuritatis ideæ sociæ ad differentias quasdam generales revocare ac pendentem inde animæ in rebus recognoscendis hæsitationem diversam distincte explicatam demonstrare: sed non consultum nobis videtur tanta uti prolixitate, ubi generalibus contenti esse possumus, quibus excitatur & juvatur acumen in ceteris per se videndis, quando occasio eorum observandorum nobis sese offert.

§. 226.

Rei quando meminerimus.

Rei meminisse dicimur, quando ideam ejus reproductam recognoscere valemus, consequenter nobis conscii sumus, nos eam jam antea habuisse (§. 173).

E. gr. Narrat tibi Titius, qui peregre iter faciens te invisit, quod tecum in Academia aliquoties conversatus fuerit, provocans ad circum-

cumstantias singulares. Quodsi horum omnium tibi probe conscius fueris, quod ita facta olim fuerint; respondes: te omnium probe meminisse. Reproducit Titius tibi ideas rerum antea factarum, quas tum, cum fierent, percepisti, aut, si mavis, ansam earum reproducendarum tibi suppeditat. Dum tibi conscius es, te illa olim percepisse, ideas reproductas recognoscis (§. 173). Dicis igitur te eorum meminisse, quia ideam eorum reproductam adhuc recognoscis. Tamdiu adeo rei cujusdam meminimus, quamdiu ideam ejus reproductam recognoscere valemus. Facultas ideam reproductam recognoscendi memoria dicitur (§. 175). Actum igitur memoriæ exprimimus dicentes, nos rei meminisse. Absentia hujus actus non semper oblivionem in casu dato denotat (§. 215), adeoque nec quasi ejus actum exprimimus dicentes, nos rei non meminisse. Quamobrem consultum est ut adhuc exponamus, quid intersit inter hosce duos animæ status, quorum altero dicimus, nos rei non meminisse; altero vero affirmamus, nos ejusdem esse oblitos.

§. 227.

Quando rei non meminisse & oblivisci dicamur.

Rei non meminisse dicimur, quando nobis videmur eam antehac nondum percepisse. Ast *rei obliti* dicimur, quando nobis conscii sumus nos ideam ejus percepisse, eam vero nunc reproducere non possumus.

Nimirum oblivio denotat impotentiam ideas reproductas recognoscendi (§. 215) easque reproducendi (§. 216). Non igitur ante cognoscimus nos rei fuisse oblitos, quam impotentiæ hujus nobis conscii sumus (§. 48 *Log.*). Enimvero impotentiæ hujus nobis conscii esse non possumus, nisi nobis conscii simus, nos rem istam vel olim percepisse, quam tamen nunc recognoscere non valemus, vel cujus nunc ideam reproducere minime possumus. Ut appareat, quomodo id fieri possit, paulo distinctius id nobis erit exponendum. Ponamus te vidisse crocodilum, atque meminisse, quod crocodilum videris, beneficio cognitionis symbolicæ, de qua postea dicemus, quatenus nempe memoriam habes horum verborum: Vidi crocodilum. Enimvero si jam sermo incidit de crocodilo & ex te quærit aliquis, qualis iste fuerit, ejus autem ideam reproducere non vales; vel si quis tibi monstrat animal, cui istud nominis convenit, tu vero idem recognoscere non potes, non tibi conscius utrum crocodilus,

quem vidisti, tale animal fuerit, nec ne; te oblitum esse ais, quale animal fuerit crocodilus. Ast si tibi nec conscius es, te crocodilum aliquando vidisse, immo dubitas, utrum videris, nec ne; te non meminisse affirmas, quod unquam videris crocodilum. Status hos animæ esse a se invicem diversos, nemo non videt, eosque cum ratione distingui non minus in propatulo est.

§. 228.

Quid sit in memoriam revocare. Res illa, quæ jam percepta perceptioni alterius reproducendæ inservit, eam nobis *in memoriam revocare* dicitur. Atque hinc affirmamus, quod *alter nobis in memoriam quid revocet, si in nobis producit ideam, cuius ope altera reproducitur.*

E. gr. Videns Sempronium, quem ante in nundinis videras, nundinarum meministi rerumque ibi visarum & a te gestarum. Persona igitur Sempronii tibi nundinas atque res ibidem visas & a te gestas in memoriam revocat. Quodsi Sempronium non vidisses, nec nundinæ cum rebus ibidem visis atque gestis in memoriam venissent. Quodsi vero ponas Titium loqui vel de Sempronio, vel de ipsis nundinis atque audito sermone in te nascatur idea Sempronii ac inde porro idea nundinarum rerumque ibidem visarum & gestarum; Titium personam Sempronii & nundinas cum rebus ibidem visis ac gestis tibi in memoriam revocasse affirmas.

§. 229.

Difficultas ideas reproducendi & reproductas recognoscendi. *Subinde ideam rei una cum re præsente perceptæ reproducere non possumus, vel etiam ideam rei antea perceptæ reproductam recognoscere non valemus; sed ejus ope reproducimus ideas rerum aliarum simul perceptarum & harum demum subsidio ideam illam, quam reproducere non poteramus, reproducimus, vel, quam recognoscere non poteramus, recognoscimus.* Quoniam obvia experientia utrumque manifestum est, ad exempla provocasse sufficit, quibus excitatur attentio, ut unusquisque eadem in seipso observare queat & notio propositioni præsenti respondens clarior redditur. Ponamus te vidisse Titium in templo & posthac de eodem sermonem incidere, quod in templo præsens fuerit. Vi autem ideæ templi;

quæ

quæ audito nomine ab imaginatione producitur, ideam Titii reproducere nequis, quemadmodum per legem imaginationis fieri debere videbatur (§. 117). Dum vero aciem mentis in ideam templi intendis; recurrunt ideæ perſonarum aliarum in templo viſarum, in mentem veniunt cogitationes, quas eaſdem reſpiciens foviſti, & tandem eandem quoque ſubit idea Titii, in quem oculos te convertiſſe jam meminiſti, ubi cogitationes iſtas fovebas. Hic igitur templum & perſonam Titii ſimul percepiſti: ſed, dum templum denuo percipis, idea ejus vi imaginationis reproducta, non tamen ſimul reproducitur idea Titii, etſi eam reproducere intendas. Enimvero vi ideæ templi reproducuntur ſucceſſive ideæ rerum aliarum, ſcilicet aliarum perſonarum viſarum & cogitationum mentis, quas habuiſti, donec tandem ſuccedat Titii quoque idea, quam initio reproducere non poteras immediate ope ideæ templi. Eodem modo ſeſe res habet in caſu altero. Ponamus te vidiſſe in horto Mevii plantam quandam exoticam, & poſthac eandem plantam denuo videre in horto Caji. Sempronius monet plantam hanc eſſe eandem, quam in horto Mevii jam videras; ſed quod eandem videris minime meminiſti. Dum conſtanter aſſeverat Sempronius, te eandem plantam in horto Mevii jam vidiſſe; mentis aciem in hortum Mevii dirigis, vi imaginationis repræſentatum. Succedunt variarum rerum ibidem viſarum ideæ, in quarum ſerie dum contineri quoque animadvertis plantam, quam præſentem contueris, ſubito eam recognoſcis & Sempronio jam aſſentiris, quod eadem ſit, quam videras in horto Mevii. Hic ideam rei antea ſenſu jam perceptæ, quando eam denuo percipis, non recognoſcis, etſi ſubeat mentem idea rei antea ſimul perceptæ, quemadmodum per legem memoriæ fieri debere videbatur (§ 174). Enimvero ope ideæ rei ſimul perceptæ reproducis reproductasque recognoſcis rerum aliarum tunc temporis quoque

perceptarum ideas, atque earum tandem auxilio eam recognoſcis, quam initio recognoſcere non poteras.

Non inquirimus in rationem, cur id fiat, etſi manifeſta ſit ſuperiorum gnaris. Nimirum ideæ junguntur potiſſimum actibus reflexis mentis, atque adeo non omnia ſimul percepta ita inter ſe connexa ſunt, ut unius idea reproducta reproducatur etiam altera, ſi præſertim non ſæpius ſimultanea perceptio iteretur, ubi recognitio quoque actuum reflexorum numerum ingreditur. Plenior adeo lux hiſce affulget ex ſequentibus, ubi de actibus reflexis mentis plura dicemus ex inſtituto.

§. 230.

Reminiſcentia definitio.

Perceptionum præteritarum mediata reproductio & recognitio, aut, ſi mavis, facultas perceptiones præteritas mediate reproducendi & recognoſcendi *Reminiſcentia* dicitur. Vocatur etiam *Recordatio.*

Ita in exemplis anterioribus (§. 229) reminiſceris, te Titium, de quo ſermo eſt, vidiſſe in templo, quem te ibidem vidiſſe meminiſſe non poteras. Similiter reminiſceris te plantam, quam in horto Caji vides, in horto Mevii jam vidiſſe: id quod meminiſſe non poteras, cum Sempronius te admoneret.

§. 231.

Reminiſcentiæ medium.

Quoniam dum reminiſcimur rei alicujus, vel ejusdem recordamur, ejus ideam mediantibus aliis reproductis reproducimus & recognoſcimus (§. 229); *dum rei cujusdam reminiſci volumus, ad circumſtantias loci & temporis aliasque res tum præſentes, quando eam percepimus, vel alias eidem ſimiles, affines aut contrarias attendimus.*

Utimur eodem medio, quoties alter recordari nequit eorum, quæ ipſum meminiſſe volumus. Atque eodem modo etiam utimur locis in tabulis mnemonicis, quoties non ſatis fidelem experimur memoriam in iis, quæ per tabulas mnemonicas diſpoſita ſunt, quemadmodum intelligitur ex iis, quæ de iisdem propoſuimus in Horis ſubſecivis A. 1730. Trim. æſtiv. num. III. Medium hoc remi-

miniſcentiæ notiſſimum eſt, atque vulgo adhibetur ab omnibus: reſpondet enim corollario præſenti notio communis, quæ per experientiam domeſticam ingeneratur omnium hominum animis. Hinc *Goclenius* in Lexico philoſophico recordationem ſeu reminiſcentiam definit per ſimulacri amiſſi inſtaurationem, quæ fit diſcurſu ab uno principio noto ad aliud ignotum & conſideratione circumſtantiarum temporis præſentis, quo per ſenſum vel per intellectum res cognita eſt, vel ſimilium & affinium, vel contrariorum. Appellat is ſimulacrum ideam vi imaginationis productam, quam ſupra phantaſma diximus. Refert autem reminiſcentiam etiam ad cognitionem ſymbolicam, de qua nos demum paulo inferius dicemus. Simulacrum amiſſum eſſe affirmat, quatenus ideam rei reproducere non valemus, dum volumus.

§. 232.

Quoniam eorum, quæ reminiſcimur, ideam reproducere vel reproductas recognoſcere non valemus, ſicuti ceterorum, quorum meminimus (§. 229. 230), eorum obliti nobis videmur (§. 215). Quia tamen mediantibus perceptionibus præteritis aliis ideas iſtas tandem reproducimus & recognoſcimus (§. 230); *dum rei reminiſcimur, eam recognoſcere nobis videmur, quam obliti fueramus.* *Recognitio rei oblivioni tradita.*

Hinc apud *Goclenium* in Lexico philoſophico Reminiſcentia ſeu recordatio etiam definitur, quod ſit recognitio rei, quam homo oblitus eſt. Nempe homo denuo cognoſcit, quod cognoverat ante, ſed oblitus fuerat, novitque ſe id denuo cognoſcere. Etſi enim videri poſſit *Goclenium* per recognitionem tantummodo intelligere iteratam cognitionem, dum oblivionem factam eſſe dicit propter ſimulacri rem repræſentantis amiſſionem & recognitionem fieri ait per ſimulacri amiſſi inſtaurationem; non tamen iteratæ cognitionis apperceptionem excludere poteſt, quippe ita in præſenti caſu cogitationibus noſtris adhærens, ut ab iis eandem ſeparari impoſſibile ſit. Rectius tamen alii ſpecies ſive ideas rerum dixerunt tectas, quam amiſſas, ideo reminiſcentiam definientes per diſquiſitionem tectarum ſpecierum.

§. 233.

Scholion generale. Et hactenus quidem dicta sufficiant de facultatis cognoscitivæ parte inferiori, quantenus eam a posteriori agnoscimus. Progrediendum igitur nunc erit ad partem quoque superiorem, quatenus eadem experientia magistra cognoscitur. A parte inferiori ad superiorem non progressus fit per saltum, sed per gradus intermedios, quos tamen rectius ad sectionem secundam rejicimus. Quoniam gradus isti inter utramque partem intermedii sunt, ideo fieri non potuit, quin jam in præsente sectione, in notis præsertim, eorum subinde fieri debuerit mentio, cum per notiones communes confusas satis intelligantur, etsi jam instituti ratio postulet, ut eos quoque distincte explicemus.

SECTIO

SECTIO III.

DE FACULTATIS COGNOSCENDI PARTE SUPERIORI.

CAPUT I.

De Attentione & Reflexione.

§. 234.

Apperceptionis dependentia a nostro arbitrio.

E*Fficere possumus, ut in perceptione composita partialem unam magis appercipiamus, quam ceteras.* Hoc unusquisque quovis momento in se experiri potest. Intuere quæso faciem hominis; videbis frontem, oculos, genas, nasum, os & mentum simul & tibi conscius eris, quod singulas hasce partes uno obtutu comprehendas: oculis enim a facie aversis, dum quærenti, quid videris, respondes, te faciem hominis & in ea singulas istas partes vidisse, confiteris. Enimvero fieri posse deprehendis, ut faciem alterius intuens magis tibi conscius sis oculorum, quam ceterarum partium faciei. Similiter ponamus te simul videre objecta in templo præsentia & verba concionatoris audire; ponamus porro te etiam æstum percipere, quo fervet aër. Fieri a te posse deprehendes, ut magis tibi conscius sis verborum oratoris sacri, quam objectorum, quæ in oculos incurrunt, & æstum corpori molestum. Patet itaque a te effici posse, ut in iis, quæ simul percipis, unius tibi magis sis conscius, quam ceterorum, consequenter ut in perceptione composita partialem unam magis appercipias, quam ceteras (§. 40. 25).

Videmus itaque apperceptionem pendere aliquatenus a potestate nostra.

§. 235.

Diversitas claritatis in simul perceptis.

Dum perceptionem partialem magis appercipimus quam ceteras, quae in eadem totali continentur: ea nobis ceteris clarior est. Quando enim perceptionem quandam partialem magis appercipimus, quam ceteras, quae in eadem totali continentur; magis nobis ejusdem conscii sumus, quam ceterarum (§. 25). Quodsi ejusdem magis conscii sumus, quam ceterarum; rem quoque per eam repraesentatam (§. 24) magis agnoscimus ac ab aliis perceptibilibus distinguimus, quam ceteras per ceteras perceptiones repraesentatas (§. 31). Perceptio igitur partialis, quam magis appercipimus ceteris, clarior nobis est ceteris, quae una cum ipsa in eadem perceptione continentur.

Non solum hoc obtinet in rebus sensu perceptis, verum etiam in iis, quae vi imaginationis percipiuntur. Immo valet etiam, quatenus mens seipsam percipit ac operationum suarum sibi conscia est. Praeterea locum habet in omni rerum cognitione, sive ea intuitiva fuerit, sive symbolica. Non e longinquo hic petenda probatio, cum domestica unumquemque experientia eaque admodum obvia id docere possit.

§. 236.

Animae potestas in claritatem perceptionum.

Quoniam efficere possumus, ut in perceptione composita partialem unam magis appercipiamus, quam ceteras (§. 234); dum autem perceptionem partialem magis percipimus quam ceteras, quae in eadem totali continentur, ea nobis ceteris clarior est (§. 235); *efficere* utique *possumus ut in perceptione composita partialis una majorem claritatem ceteris habeat.*

Patet adeo esse aliquam animae in claritatem perceptionum potestatem eandemque ab arbitrio ipsius pendere aliqua ex parte.

§. 237.

Attentionis definitio.

Facultas efficiendi, ut in perceptione composita partialis una majorem claritatem ceteris habeat, dicitur *Attentio.*

Po-

Ponamus e. gr. nos simul percipere verba loquentis, videre præterea objecta in eo, quo sumus, loco præsentia & oculis nostris opposita, percipere etiam calorem, quo abundat aër in eodem loco. Quodsi perceptiones istas simultaneas inter se compares, non eodem gradu claritatis omnia simul percipi animadvertes. Quodsi enim verba loquentis probe agnoscis eaque a se invicem distinguis; non æque tibi conscius es objectorum, quæ lumine suo oculos feriunt, immo subinde caloris prorsus non tibi conscius es. Tum vero dicis te attendere ad verba loquentis; immo quæsitus annon hoc vel illud in objecto præsente animadvertas, aut an non calor molestus tibi accidat; respondes, te jam ad objectum istud & calorem non attendere, attendere autem ad verba loquentis, significaturus scilicet te illud in objecto non animadvertere, nec calorem admodum clare percipere, atque hoc ipso rationem redditurus, cur id fiat. Hinc non modo apparet definitionis præsentis realitas, quæ per præcedentia jam satis manifesta; verum etiam intelligitur vocabulum attentionis sumi a nobis in significatu recepto: sit ita quod aliter videatur illis, qui notionem, quæ ipsis est, confusam nunquam ad distinctam revocarunt.

§. 238.

Impedimenta attentionis a sensu objecta.

Sensatio impedit, quo minus ad phantasma simus attenti, & sensatio fortior impedit, quo minus ad debiliorem simus attenti. Phantasmata vi imaginationis producuntur (§. 93), adeoque per actus imaginationis subsistunt. Quoniam itaque sensationes actus imaginationis obscurant, ita ut hos subinde prorsus non appercipiamus (§. 99); impediunt utique, quo minus phantasmatis magis nobis conscii simus, quam rei sensu perceptæ (§. 25), consequenter quo minus efficiamus, ut phantasma nobis fiat clarius ideis sensualibus. Impediunt itaque quo minus ad phantasma simus attenti. Quoniam sensatio fortior obscurat debiliorem, ita ut subinde debiliorem prorsus non percipiamus (§. 76); eodem, quo ante, modo patet sensationem fortiorem impedire, quo minus ad debiliorem simus attenti.

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus te vi imagi-

nationis tibi repræsentare imaginem *Mosis* in templo visam & ad eam attendere. Quodsi objectum aliquod præsens in oculos incurrit, v. gr. arbor vicina, dum in hortum prospicis; attentionem ad imaginem illam deficere experieris, ad arborem nunc directam nonnisi difficulter ad illam retrahi, præsertim ubi attentionem nondum in potestatem tuam redegisti. Impedit igitur in hoc casu sensatio attentionem ad phantasma afferendam. Similiter visum claritate sua vincere sensationes ceteras constat. Orator ad verba, quæ recitat attentus, ubi oculum convertit in personam, deficere sentit attentionem ad sermonem suum.

Propositioni huic notio communis respondet: unde audias vulgo omnes conqueri, sese non posse ad rem præsentem esse attentum, si organa sensoria ab objectis sensibilibus feriuntur.

§. 239.

Quomodo tollantur.

Quare si ad phantasmata attenti esse velimus; ne objecta externa in organa sensoria agant, impedimus. Ita claudimus oculos, ne in eos incurrere possit objectum præsens, dum attentionem ad imaginem conservare volumus, quod alibi a nobis visum meminimus. Idem a nobis fieri solet, ubi majorem ad operationes mentis attentionem conservare voluerimus.

Videmus subinde oratores & concionatores clausis oculis orationem recitare, ne objecta visibilia impediant attentionem ad ea, quæ verbis proferunt. Alii oculos ab auditoribus avertunt, ne eorum conspectu ab attentione avocentur. Tacemus exempla alia, quæ unusquisque posthac facile per se agnoscet, ubi attentione usus principium præsens applicat, aut, si mavis, eruere studet.

§. 240.

Attentio quando facilius, quando difficilius conservetur.

Quoniam sensatio impedit, quo minus ad phantasma simus attenti, & sensatio fortior impedit, quo minus ad debiliorem simus attenti (§. 238); *attentio facilius conservatur, quando pauca in sensus externos agunt; difficilius vero, quando multa simul, præsertim fortiter, in organa sensoria agunt.*

Inde

Inde eſt, quod aurora dicatur Muſis amica, quoniam matutino tempore pauca ſunt objecta, quæ in organa ſenſoria agunt, cum nondum ferveat ſolis æſtus, aër ſtrepitu hominum non reſonet, nec corpus ſit ſibimetipſi moleſtum, quemadmodum a prandio præſertim fieri ſolet. Accedunt rationes aliæ ab imaginatione, quæ ex ſequentibus patent. Patet per ſe auroram non eſſe Muſis amicam, ſi eo fueris in loco, ubi primo ſtatim mane multus hominum ſtrepitus eſſe ſolet, aut ubi ſedes in conclavi, in quo calidus nimium aër moleſtus. Ceterum ex eadem ratione multi eruditorum lucubrationes amant, quæ tamen aliis incommodis premuntur.

§. 241.

Attentio ab imaginatione impedita.

Si multa phantaſmata in imaginatione continuo ſibi invicem ſuccedunt; attentio difficulter conſervatur. Quodſi enim multa phantaſmata in imaginatione continuo ſibi invicem ſuccedunt; nova continuo nobis objiciuntur objecta, quorum nobis conſcii ſumus. Quare ubi ad ea attendimus, ceſſat attentio ad objectum, ad quod eandem conſervare conſtitueramus.

Patet idem a poſteriori. Ponamus enim te heri fuiſſe in frequentia multorum hominum ac interfuiſſe convivio lauto atque opiparo, ubi ad ſingula probe attendiſti. Cras meditaturo in mentem veniunt ideæ heſternæ diei: experieris, quam difficile ſit mentem conſervare attentam ad ea, quæ meditaris, ubi præſertim (quod hic ſupponitur) attentionem ad gradum quendam eximium exercitatione nondum evexeris, quemadmodum fieri poſſe mox docebimus.

Caſus ſunt complures alii, ubi idem experiri licet. Quodſi multæ in imaginatione continuo ſibi invicem ſuccedant ideæ, atque his fueris intentus; non audis, quæ ab Oratore ſacro dicuntur, etſi verba in aures incidant, teque eadem audire tibi videris. Impoſſibile nimirum eſt, ut apertis auribus non audias: enimvero quoniam deeſt attentio ad ea, quæ audis, quid audias tibi probe conſcius non es, adeoque multo minus quid audiveris recordari potes. Imaginatio ſane non minus turbat attentionem, quam ſenſus: quod enim ſenſus efficit claritate, id imaginatio variatione ac novitate idearum.

§. 242.

Concursus sensuum atque imaginationis in impedienda attentione & imaginationis ea in re a sensu dependentia.

Quoniam phantasmata oriuntur prævia sensatione (§. 106), quatenus repræsentant res cum iis, quæ sensu percipiuntur, antea simul perceptas (§. 117); ubi objecta multa in sensus agunt, vi imaginationis quoque multorum objectorum absentium ideæ reproducuntur, & eorum ope in continua serie continuantur, ubi attentionem animæ ad se trahunt (§. 104): *Sensus atque imaginatio in impedienda attentione vires mutuas conjungunt & imaginatio a sensu excitatur.*

Unusquisque hæc in seipso experiri potest, quamprimum sensus attentionem ad se trahit, eandem postea imaginationi nova continuo suggerenti inhærere. Sensus claritate sua attentionem ab objecto, ad quod ea dirigitur, avocant & imaginatio vi dependentiæ a sensibus eam in tramite retinet, donec a sensu denuo aliorsum flectatur vel vi operationum mentis in viam pristinam reducatur.

§. 243.

Gradus attentionis.

Aliorum attentio tanta est, ut vix ac ne vix quidem appercipiant objecta, quæ organa sensoria feriunt; aliorum attentio minor est, ut statim appercipiant objectum, quod vel leviter organum sensorium ferit. Posterius frequentissimum est atque vulgo obtinet, ita ut non opus sit exemplis specialibus idem confirmari (§. 666 *Log.*). Prius autem non experiuntur in se nisi illi, qui longis, perplexis atque abstrusis meditationibus sunt adsueti. Exemplo nobis est *Petrus Remundus de Monmort*, Mathematicus Gallus, qui, referente *Fontenellio* in Elogio, quod legitur in Historia Academiæ Regiæ Scientiarum A. 1719. p. 115 edit. Bat. inter plurimos strepitus resolutionibus problematum admodum perplexorum incubuit. In eodem conclavi, quo meditationibus vacabat, pulsabantur instrumenta musica, filiolus hinc inde cursitabat & patrem interpellabat, problematum difficilium solutionem ad finem perducebat. Testatur autem experientia, quod tanta attentione utentes ad objectum præsens, non sint sibi conscii eorum, quæ sensu percipiunt,

cipiunt, & sese excusare, quod hoc vel istud non audiverint, seu non viderint, quod non attenderint.

Gradus hic in aliis major est, in aliis minor: in omnibus haud quaquam idem. Quamobrem ubi quis ad exempla animum adverterit, varietatem ea in re obviam deprehendet. Cavendum vero ne ex uno exemplo judicemus de eo, quod in omni casu obtinet, aut obtinere debet. Diversitas graduum hic dependet a diversa obfuscatione idearum sensualium. Sed nascitur quoque aliunde: quemadmodum propositionibus sequentibus docere volumus.

§. 244.

Alii attentionem ad idem objectum diu conservare possunt; aliorum attentio statim exspirat. Exemplum nobis præbent illi, qui Mathesi vel philosophiæ operam navant. Sunt enim nonnulli, qui attentionem conservare possunt, etiamsi demonstrationes fuerint longæ, atque perplexæ: alii ex adverso eam statim desiderare patiuntur, ubi longa evadit ratiociniorum concatenandorum series. Attentionis singularis exempla hic nobis præbent *Clavius* & *Wallisius*. Quanta fuerit attentio *Clavii*, ex solo Mathematici hujus opere de Astrolabio intelligitur, quod Operum Tomo tertio legitur: etenim schemata tam implexa sunt ac intricata, demonstrationes tam prolixæ, ut *Tacquetus* Opticæ lib. 3. f. 178 sibi persuadere minime possit, quod ullus unquam mortalium volumen istud totum perlegerit. Testatur idem opus ejus Gnomonicum, quod Tomo quarto Operum continetur: in eo enim demonstrationes non minus sunt prolixæ, schemata non minus implexa ac intricata, ut adeo exercendæ patientiæ in conservanda attentione inservire possit. Quamdiu *Wallisius* attentionem suam conservare potuerit, Mechanicorum sive Tractatus de motu pars secunda, quæ est de centro gravitatis ejusque calculo, & Operum Vol. II. f. 643 & seqq. legitur, satis intelligitur, Legat enim, cui volupe fuerit & qui talibus intelligendis par est, vel unam propositionem, quæ sola aliquot folia occupat, & ad-

Alius attentionis gradus.

adjunctam prolixissimam demonstrationem, nec dubitabit amplius de *Wallisii* in diu conservanda attentione patientia summa.

Quod vero non omnibus datum sit attentionem tamdiu conservare, quamdiu *Clavius* & *Wallisius* eandem conservare potuerint; haud difficulter probatur. Videmus enim, plerorumque attentionem initio studii mathematici deficere, si brevem aliquam demonstrationem concipere debeant. Et *Tacquetus* judicavit, paucissimorum attentionem fore tam diuturnam, ut demonstrationibus *Clavianis* de Astrolabio polari perpendendis sufficiat.

Habemus hic alteram attentionis mensuram, tempus scilicet, per quod ea continuatur.

§. 245.

Gradus attentionis alius.

Alii ad plura simul attenti esse possunt; alii nonnisi ad unum. Posterius plerique in se experiuntur, observantes quod attenti ad ea, quæ vident, non simul attenti esse possint ad ea, quæ audiunt, aut alio sensu percipiunt. Quodsi attentionem inter plura dividere voluerint; minorem esse ad singula sensum deprehendunt. Non desunt tamen exempla eorum, qui ad plura simul attendere possunt, ita ut eorum æque sibi conscii sint, sive objecta attentionis referantur ad unum sensum, sive ad diversa. Exemplo hic nobis est *Julius Cæsar*, quem eodem tempore, quo ipse epistolam scripsit, quatuor quoque aliis epistolas dictare potuisse constat, immo, qui septem epistolas diversas eodem tempore dictare potuit, si ipsemet nullam scriberet.

In hoc Cæsaris exemplo singularis quoque memoriæ vis elucet: unde vulgo ad probandum vim memoriæ ejus prorsus singularem factum hoc adduci solet. Merentur istiusmodi exempla quæ eximias animæ corporisque dotes ac virtutes loquuntur, in usum psychologicum annotari, quibus monumenta Historicorum perlustrandi otium suppetit, cum plus iisdem ordinarii insit, quam quidem vulgo putatur. Neque enim rarissima sunt exempla, quod pauci istiusmodi do-

dotium ac virtutum sunt capaces, sed quod pauci dentur, qui de iisdem sibi acquirendis sunt solliciti. Ceterum de iis, quæ de diversis attentionis gradibus docemus, in genere tenenda sunt, nobis jam non propositum esse nisi ostendere, quod plures dentur attentionis gradus: nondum autem inquirimus, quænam sint eorundem graduum rationes. De his enim hic loci defectu principiorum dicere nondum licet. Utile autem est nosse, quænam sint in gradibus attentionis æstimandis attendenda, ne de ea præcipitemus judicia & ne in ea perficienda desiderari patiamur industriam nostram. Maximi enim fieri debet attentio ob multiplicem ejus, quem experimur, usum. Raritas illius attentionis gradus, de quo propositio præsens loquitur, peperit verbum istud vulgatum: *Pluribus intentus minor est ad singula sensus.*

§. 246.

Alii eandem attentionem afferre possunt ad objectum quodcunque; alii ad quædam nullam prorsus, ad alia vix levem quandam afferunt attentionem. Exempla, quibus propositio præsens confirmatur, inter viros doctos inprimis obvia sunt. Prout enim unumquemque sua trahit voluptas, attentione quoque sua utitur. Ita Poetæ attentione utuntur ad versus, quos legunt, & ad objecta, quorum notiones in fundendis versibus utilia sunt; ad alia difficile ipsis est eandem adhibere attentionem. Geometra stupenda uti potest, attentione ad calculos algebraicos & figuras geometricas: quodsi versus legere debeat vel alia, quæ sunt a foro suo aliena, etsi ea intelligere possit, attentionem tamen ad ea vix ac ne vix quidem aliquam afferre potest. Ita memini me adolescentem cognovisse virum quendam eruditum, qui continua utebatur attentione ad sermones sacros promiscue omnes eaque constanter eadem, qualiacunque tandem proferret concionator, cum ceteris auditoribus non perinde esset, quinam suggestum conscenderet. Multorum eruditorum is mos est, ut in musæo suo ad lectionem librorum & meditationes suas sufficientem afferant attentio-

Alius attentionis gradus.

tionem; sed ad vitæ negotia, res domesticas & ea, quæ ad cultum corporis spectant, nullam.

Influit hic in determinationem attentionis appetitus: de quo influxu suo loco dicemus. Pertinet huc illud Poetæ: Trahit sua quemque voluptas. Hoc ipso enim ratio determinans attentionis ad objecta indigitatur.

§. 247.

Alius attentionis gradus.

Alii ad rem præsentem, quæcunque tandem fuerit, omnem afferre possunt atque solent attentionem: alii animum semper habent absentem, nisi objectum fuerit præsens, ad quod attentionem adhibere adsueti sunt. Exempla inprimis inter eruditos obvia sunt. Pertinent huc illi, de quibus ante dixi (§. 246), qui in Musæo suo sunt attenti; sed ad res domesticas, vitæ negotia cultumque corporis attentionem afferre nequeunt. Hi enim plerumque animum semper habent in Musæo præsentem, attendentes ad ea, quæ de rebus literaris suppeditat memoria vigore imaginationis. Exempla quoque obvia sunt inter artifices. Dantur enim aliqui, quos præter artem, quam colunt, nihil juvat, atque adeo quæ sunt artis continuo ipsis præsentia sunt & attentionem eorum in se trahunt, ut nunquam habeant animum ad alia præsentem. Sunt etiam e sexu præsertim sequiori, quas Venus vexat, omnem in se attrahens attentionem, quam adeo desiderari patiuntur in omni negotio.

Plurimum utilitatis habet animus ad omnia præsens: plurimum vero obest, si quis animo constanter absens fuerit. Utilitas suo tempore in moralibus elucescet. Ex defectu attentionis ad rem quamlibet præsentem constanter afferendæ culpa oritur, quam Moralistæ & JCti in actionibus humanis dolo opponunt, & qua plurimum damni datur aliis, plurimum quoque damni arcessunt sibimetipsi agentes. Quemadmodum itaque attentionis gradus alii in cognitione rerum utiles sunt; ita ex adverso is, de quo jam nobis sermo est, potissimum in actionum liberarum legitima ac prudente determinatione locum habet.

§. 248.

§. 248.

Gradus attentionis exercitatione comparantur. Infantes recens nati ad nihil prorsus attenti sunt; sed successive illorum ad objecta nonnulla excitanda attentio est, atque ita demum ad aliqua attendere adsuescunt. Etsi autem successu temporis ad objecta nonnulla attendere discant; levis tamen tantummodo eorum attentio est, nec provectiore ætate ad eximium quendam gradum promovetur, nisi actus ad eum spectantes sæpius iterentur, adeoque exercitia præcedant (§. 195), Sane *Monmortius, Clavius & Wallisius, Julius Cæsar* aliique non pervenere ad eos attentionis gradus, nisi attentione sæpius exercita in diversis istis circumstantiis, quas paulo ante annotavimus (§. 243 & seqq.). Insigne attentionis exemplum præbet *Archimedes*, qui meditationibus geometricis intentus, cum urbe ab hoste capta miles in conclave ingressus ad eum accederet gladio virum divinum perfossurus, eum non agnovit, sed famulum suum esse ratus in hæc verba erupit: noli turbare circulos. Constat autem ex scriptis *Archimedis*, quod meditationibus profundissimis fuerit adsuetus, & ex historia, quæ *Vitruvius lib. 9. c. 3.* de invento ejusdem portionem argenti auro mistam in integro opere deprehendendi ac discernendi narrat, colligitur quod habuerit animum ad præsentia quævis attentum, etsi alias meditationibus suis constanter inhæreret. Etenim ab *Hierone* Rege jussus portionem argenti aureæ coronæ a fabro mixtam in integra discernendi modum excogitare, cum casu in balneum veniret ibique in solium descenderet, animadvertit, quantum corporis sui in eo insideret, tantum aquæ extra solium effluere; atque adeo non ita inhæsit suæ meditationi, qua tunc animus ejus distinebatur, quin simul attenderet ad præsentia & pro acumine suo attentionem ad abstracta in concretis contenta promoveret. Solum igitur *Archimedis* exemplum probat, quam necessaria sit ad attentionis eximium gra-

Gradus attentionis comparandi modus.

dum sibi comparandum exercitatio. Ceterum omnium omnino Mathematicorum exemplum veritatem propositionis præsentis confirmat. Nullum enim videris, qui attentione non vincat alios. Quilibet autem in seipso experiri potest, quod initio studii mathematici attentionis gradus sit exiguus, successu autem temporis continuo augeatur. Quodsi vero etiam inter alios eruditos atque artifices eximium quendam attentionis gradum deprehendas; in omni casu ex eodem intelliges, quod eum non a natura habuerit, sed continuo usu eandem sibi comparaverit.

Plurimum refert nosse cum in genere, quænam in anima exercitio comparentur; tum in specie, quod attentio in eorum numero sit. Utrumque in Moralibus inprimis plurimum habet usum: id quod suo tempore suoque loco constabit. Enimvero cum diversi sint attentionis gradus; diversis quoque exercitiis opus est. Quamobrem nec omne attentionis genus studio Matheseos acquiritur, etsi idem in suo genere sit medium præstantissimum attentionem sibi comparandi. Quoniam itaque attentio maximam utilitatem habet, cujuscunque tandem gradus fuerit; a scopo præsenti non alienum est, ut jam porro in specie doceamus, quibusnam exercitiis unusquisque attentionis gradus acquiri possit.

§. 249.

Modus acquirendi potentiam attentionis inter impedimenta sensuum conservanda.

Si quis attentionem inter multos strepitus, seu in genere inter vehementes objectorum in organa sensoria actiones conservandi sibi comparare voluerit; sæpius omnem adhibere debet conatum eandem inter strepitus sensim sensimque majores, vel actiones objectorum in organa sensoria sensim sensimque vehementiores ad objectum aliquod pro arbitrio conservandi. Quoniam enim non omnes inter eosdem strepitus, seu, in genere inter easdem actiones objectorum in organa sensoria conservare attentionem possunt; sed alii inter majores strepitus, alii inter minores tantum conservare valent, vel in genere aliis vehementior objectorum in organa sensoria actio non obstat, quo minus sint

ad

ad rem ſuam attenti, aliis vero minus vehemens jam impedimento eſt (*§.* 243 *)*; attentio unius inſtar partis attentionis alterius ſpectari poteſt *(§.* 341 *Ontol.)*, conſequenter attentio unius minor, attentio vero alterius major eſt (§. 352 *Ontol.*). Quare cum attentiones duorum ſubjectorum in hoc caſu ſint inæquales (§. 354 *Ontol.*); erunt quantitate diverſæ (*§.* 350 *Ontol.*), conſequenter attentio quantitatem habet. Enimvero quia attentio eſt animæ quædam facultas (§. 237), in numero determinationum intrinſecarum animæ (*§.* 122. 545 *Ontol.*), adeoque qualitas animæ eſt (*§.* 454 *Ontol.*). Ergo potentia conſervandi attentionem inter multos ſtrepitus, ſeu vehementes actiones objectorum in organa ſenſoria eſt qualitatis cujusdam quantitas, conſequenter gradus quidam (§. 747 *Ontol.*). Jam vero gradus attentionis exercitio comparantur (*§.* 248 *)*. Ergo exercitio quoque comparatur potentia conſervandi attentionem inter multos ſtrepitus, ſeu vehementes quascunque objectorum externorum actiones in ſenſoria organa. Quoniam itaque exercitium in iteratione actuum ſpecie vel genere eorundem conſiſtit (§. 195); ſi quis attentionem inter multos ſtrepitus, ſeu in genere inter vehementes objectorum in organa ſenſoria actiones ſibi acquirere voluerit, is ſæpius eandem inter ſtrepitus, ſeu actiones vehementes objectorum in organa ſenſoria conſervare debet. Et quia potentiam iſtam initio nondum poſſidemus, quam demum acquirere ſtudemus; ideo incipiendum eſt exercitium ab iis caſibus, ubi ſtrepitus vel actio objecti in ſenſus attentionem impediens non eſt ingens; progrediendum vero continuo ad alios, in quibus ſtrepitus fit major, vel actio in organa ſenſoria vehementior. Pars prior demonſtrationis brevior fieri poterat hoc modo. Attentio qualitas animæ eſt, quod eodem, quo ante, modo oſtenditur. Quare cum eadem in diverſis ſubjectis differre poſſit potentia, qua conſervatur inter ſtrepitus vel actiones

Z 2 vehe-

vehementes objectorum in organa sensoria attentio (§. 243); ipsa hæc potentia gradus attentionis est (§. 746 *Ontol.*), consequenter exercitio comparatur (§. 248) si attentionem inter strepitus, seu actiones objectorum in organa sensoria pro arbitrio conservare studemus.

Nullum sane dubium est, quin *Monmortius*, quem eodem attentionis gradu instructum fuisse in superioribus observavimus, eundem exercitio fuerit consecutus. Ipsi enim veritatem propositionis præsentis in nobis experti sumus, nam cum initio turbaremur vel mussitatione aliorum, nullum deinde obstaculum poni nobis potuit tubarum clangore & tympanorum sonitu.

§. 250.

Diuturna attentio quomodo acquiratur.

Si quis attentionem diu ad idem objectum conservandi potentiam sibi comparare voluerit; is omnem conatum adhibere debet, ut sensim sensimque per temporis spatium longius conservet. Eodem propemodum modo idem ostenditur, quo propositionem præcedentem evicimus. Nimirum primo patet ut ibidem potentiam diu conservandi attentionem esse gradum quendam attentionis: deinde cum gradus attentionis exercitio acquiratur (§. 248), inde porro colligitur, sæpius attentionem ad idem objectum conservari debere & quidem sensim sensimque per longius spatium.

Idem etiam confirmatur a posteriori. Neque enim *Clavius* & *Wallisius*, quos in hoc genere attentionis commendavimus, initio studii mathematici ea attentione uti potuere, qualis ad meditationes longas, intricatas atque perplexas absolvendas postea requirebatur. Unde videmus Matheseos theoreticæ studio acquiri facultatem attentionem per longum admodum temporis spatium conservandi absque omni tædio atque molestia. Immo ipso facto docemur, si quis in Mathesi a minus intricatis ac perplexis ad ea continuo progrediatur, quæ magis intricata atque perplexa sunt, ejus tandem attentionem nec intricatis atque perplexis defatigari. Qui continuo lectioni libro-

librorum incumbunt, illi non minus attentionis ad lectionem conservandi potentiam diuturno usu sibi compararunt. Similiter artifices in experimentando otium consumentes successive eam consecuti sunt attentionem, quam in experimentis capiendis adhibere solent. Idem loquitur exemplum artificum, quorum opera plurimum attentionis postulant ut rite perficiantur, & quorum animos sollicita cura tenet, ne quid in opere ab ipsis perfecto reprehendi possit.

Influit in hunc attentionis gradum appetitus multiplici modo ac plurimæ ipsius in hoc negotio sunt partes. Sed de his agendum erit suo loco, ubi influxum appetitus in attentionem ex instituto persequemur. Ceterum si quis in disciplinis diu conservandæ attentionis potentiam sibi comparare voluerit, ei nil quicquam magis ad donum hoc eximium consequendum prodest demonstrationum continuo longiorum evolutione & calculorum continuo prolixiorum ac intricatiorum tractatione. Hoc profecto medio tantum attentionis diu conservandæ gradum sibi acquisiverat *Varignonius*, Geometra Gallus eximius, ut singulare nobis in præsente casu exemplum præbeat. Narrat enim *Fonetenellius* in elogio, quod legitur in Historia Academiæ Regiæ Scientiarum A. 1722 p. 192. edit. Bat. *Varignonium* lucubrationes suas sæpissime continuasse usque ad horam secundam matutinam, miratus sonitum campanæ horam secundam loquentis. Nimirum qui præsente attentionis gradu excellunt, iis tempus præter omnem spem præterlabitur, quod nullam prorsus attentionem afferant ad rerum successionem, unde notio temporis nascitur (§. 572 *Ontol.*), sed omnem ad objectum applicent, cum quo ipsis negotium est. Enimvero *Variguonium* singularem hunc attentionis gradum non sine exercitio sibi acquisivisse, ex eo intelligitur, quod *Fontenellius* autor sit a prima juventute virum industrium integros dies in studiis literariis consumsisse, sprета omni recreatione, qua alias lassus refocillatur animus. Ceterum non minus ex iis, quæ idem *Fontenellius* narrat, colligitur, in attentionem *Varignonii* diuturnam influxisse appetitum: sed de eo suo loco nobis dicendum erit.

§. 251.

Modus acquirendi potentiam partiendi inter objecta plura attentionem.

Si quis ad plura simul attentionem adhibendi potentiam sibi comparare velit; is sibi primum acquirat potentiam attentionem tamdiu ad idem objectum conservandi, quamdiu voluerit, immo etiam inter quascunque objectorum in sensus externos actiones: deinde attentionem partiatur inter objecta duo, felicique progressu potitus inter plura, quamdiu ipsi progredi datum fuerit. Patet eodem prorsus modo, quo supra (§ 249), potentiam partiendi attentionem inter objecta plura esse gradum quendam attentionis, consequenter exercitio comparari (§. 248), atque ideo opus est repetitis continuo actibus, quibus attentionem inter plura objecta simul partimur (§. 195). Enimvero antequam attentionem inter plura partiri possis, necesse est ut eandem in eodem objecto pro arbitrio retinere & animum inprimis ab iis objectis, quæ sensus feriunt, revocare possis: id quod per se patet. Quamobrem primo potentiam diu conservandi attentionem (§. 250) & inter quosvis objectorum in sensus actiones acquirere debes (§. 249).

Idem probatur a posteriori. Laudavimus supra (§. 245) præclarum in hoc genere *Julii Cæsaris* exemplum. Hunc non sine exercitatione ad hunc attentionis gradum pervenisse colligo ex eo, quod ipsius ævo, quemadmodum ex Autore ad *Herennium lib. 4.* intelligitur, memoriæ artificiosæ una cum arte oratoria studuerint illi, quorum eadem erat, quæ *Cæsaris*, conditio. Exercitia autem, quibus memoria artificiosa comparatur, plurimum habent affinitatis cum iis, quibus potentia partiendi attentionem inter plura objecta comparatur, ut facilis sit a memoria artificiosa ad hanc potentiam transitus. Præterea vitæ genus, quod secutus est *Cæsar*, & circumstantiæ illorum temporum ad partiendum attentionem absque destinato consilio eum invitabant, ut adeo gradum istum attentionis acquirere potuerit, etsi de eodem acquirendo non cogitaret;

ret; nec tale quid fieri posse ante agnosceret, quam dono isto prorsus singulari frueretur.

Ostendemus suo loco, quosdam casu incidere in exercitia, quibus habitus comparantur, atque præter omnem opinionem ac intentionem iisdem potiri, etsi alii plurimum laboris impendere debeant, ut eosdem consequantur. Idem obtinet in casibus aliis, in ipsa quoque veritate, quæ latet, detegenda.

§. 252.

Si quis animum indifferentem ad quodlibet objectum efficere velit, ut eandem ad quodvis attentionem afferre possit; is omnem adhibere debet conatum, ut ad objecta non modo quævis obvia, sed studio etiam quæsita, inprimis ad ea, quæ attentione sua indigna judicat, & a quibus quasi retrahitur animus attendat. *Indifferentia attentionis.* Eodem, quo supra (§. 512), modo ostenditur, indifferentiam attentionis ad objecta quælibet obvia esse gradum quendam attentionis (§. 246), consequenter exercitio comparari (§. 248). Quamobrem cum hoc exercitium constet attentione actuali ad objecta promiscue omnia, quæ sese nobis offerunt (§. 195); si differentiam istam attentionis acquirere voluerimus, opera nobis danda est sedulo, ut objecta prorsus diversa in conspectum nostrum prodeant, vel animo nostro offerantur, & omnis conatus adhibendus, ut ad singula eadem attentio conservetur, quamdiu nobis visum fuerit. Et quoniam difficilius conservatur attentio, si qua nobis tam abjecta videantur, ut infra attentionem nostram ea posita existimemus, aut si qua talia sint, ut ab iis prorsus abhorreamus; in id potissimum nobis enitendum, ut attentionem nostram in istiusmodi objectis diu defixam detineamus: quod etsi initio molestum nobis accidat, tædia tamen aliquantisper devoranda sunt, donec nulla amplius in nobis repugnantia deprehendatur.

Quoniam huc plurimum conducit rerum diversitas continuo variata; non tam casui res committenda, quam destinato consilio quærenda sunt objecta, qualia ad attentionem nostram exercendam com-

commoda judicamus. Quilibet autem, si quidem attentione uti voluerit, in seipso experietur, in præsente casu appetitum multum influere in attentionem nostram. Quamobrem in exercitiis instituendis ab eo expectanda sunt subsidia. Plurimum in moralibus utilitatis habet attentionis identitas in negotiis levioribus & iis, quæ maximi momenti sunt. Atque ideo in hoc gradu attentionis comparando utiliter admodum opera collocatur.

§. 253.

Præsentia animi quomodo acquiratur.

Qui indifferentiam attentionis ad objecta quælibet sibi comparat, eadem industria acquirere potest potentiam ad rem præsentem, quæcunque tandem fuerit, omnem afferendi attentionem. Etenim qui indifferentiam attentionis ad objecta quælibet sibi comparat, is omnem adhibet conatum, ut ad objecta quælibet obvia attentionem tamdiu conservet, quamdiu ipsi visum fuerit (§. 252). Quare si studium istud conservandi attentionem ad rem quamlibet præsentem aliquamdiu continuet; sine ullo tandem negotio ad rem præsentem quamlibet, si voluerit, conservare valet (§. 195. 248). Eadem igitur industria acquirit potentiam attentionem omnem afferendi continuo ad rem quamlibet præsentem, qua indifferentiam attentionis ad objecta quælibet sibi comparat.

Poterat etiam eodem, quo supra (§. 249), modo ostendi potentiam habendi animum ad præsentia continuo attentum esse peculiarem quendam attentionis gradum (§. 247) atque adeo exercitio comparari (§. 248). Quare cum exercitium huc spectans sit continua ad id, quod præsens est, attentio (§. 195); animum quoque ad præsentia constanter attentum afferre tenemur, nisi attentionem aliud quid sibi vindicet, eumque ab iis revocare debemus, quæ huc non spectantia eundem occupant, ubi potentiam animum ad rem quamcunque præsentem acquirendi nobis comparare volumus.

Sunt multa motiva particularia, quibus determinamur ad animum rebus præsentibus continuo præsentem, sed hæc ad philosophiam po-

potius moralem, quam ad Psychologiam spectant. Absit itaque ut quis existimet, omitti utilia, quæ suo loco a nobis referuntur.

§. 254.

Gradus quilibet attentionis diu intermisso ejus usu iterum amittitur. Gradum attentionis semel acquisitum non utendo iterum amitti, experientia obvia docet. Domesticam hic appellare possumus. Sane cum adsueti essemus inter quosvis strepitus, ipsarum tubarum clangorem ac tympanorum sonitum ad meditationes nostras conservare attentionem, perinde ac si prorsus tranquillo in loco sederemus; ubi aliquot annis musæum nobis fuisset ab omni strepitu prorsus remotum, attentio nostra facillime turbari poterat, nec sine difficultate in objecto præsente detinebatur, præsertim quod nonnisi vi imaginationis præsens sistebatur, ac ubi meditationibus de rebus a sensu remotis indulgendum erat. Novo igitur exercitio demum instaurandus erat attentionis gradus, quasi de novo comparandus (§. 248).

Quomodo attentionis gradus simul acquisitus amittatur.

Confucio, Sinarum Philosopho, veritas propositionis præsentis probe perspecta fuit. Quamobrem cum ipsi perspectum esset, quam necessaria sit attentio ad rectam actionum directionem, ad res quascunque levissimas eandem attentionem afferebat, quam ad res arduas afferre solebat: quemadmodum in Notis ad Orationem de Sinarum philosophia practica me monuisse memini.

§. 255.

Gradus quilibet attentionis continuo usu & conservatur, & perficitur. Quoniam enim gradus attentionis promiscue omnis exercitio acquiritur (§. 248), impossibile est ut amittatur, quamdiu exercitium istud durat. Quare cum exercitium duret, quamdiu gradu isto attentionis utimur (§. 195); continuo ejusdem usu conservari debet.

Quomodo attentionis gradus conservetur & perficiatur.

Porro quia exercitio acquiri debet, quicquid attentionis acquiritur (§. 248); attentio autem perficitur, si quid atten-

attentionis acquiritur, quod nondum habebamus: continuo gradus alicujus attentionis usu idem perfici debet.

Ex propositione præsente ulterius liquet, *Confucio* fuisse rationem sufficientem, cur ad actiones quascunque minimi, immo nullius momenti eandem afferret attentionem, qua ad negotia ardua & actiones maximi momenti opus erat. Quod adeo in philosopho summo reprehendunt, immo deridendum propinant, qui res nonnisi obiter inspicere solent superficiariam attentionem cum habetudine mentis conjungentes; id summam utique laudem meretur.

§. 256.

Attentionis directio pro arbitrio variabilis.

Attentionem nostram successive ad alias aliasque partes perceptionis totalis promovere valemus, prouti visum nobis fuerit. Hoc ex eorum numero est, quod unusquisque quovis momento in se experiri potest. Ponamus enim te videre arborem. In potestate tua positum deprehendis, ut attentionem tuam dirigas ad folia, a foliis ad surculos, quibus eadem adhærent, a surculis ad ramos, quibus iidem inseruntur; a ramis ad truncum, ex quo ipsi procedunt. Immo in potestate tua positum deprehendis, ut a trunco eandem retrahas ad aliam quamcunque ejus partem. Similiter si attentionem in folio defigis, in potestate tua positum deprehendis, ut eam applices ad folii figuram & inprimis ad perimetrum, qua continetur folium, deinde eandem promoveas ad colorem viridem, quo tingitur, ad pediculi per integrum folium secundum longitudinem ejus continuationem, hinc ad ramulos inde procedentes secundum folii latitudinem, ulterius ad surculos ex ramulis undiquaque sparsis ac tandem ad materiam inter ipsos conspicuam seu utriculorum congeriem. Nec minus in folii perlustratione, quam ante cum totam arborem conspiceres, in potestate tua positum deprehendis, ut a qualibet particulari perceptione ad quamlibet alteram attentionem retrahas.

Videmus adeo attentionis directionem pendere ab arbitrio nostro, etsi hic exercitio opus sit, ut magis eidem subjiciatur, quemadmodum paulo post ostensuri sumus.

§. 257.

§. 257.

Attentionis successiva directio ad ea, quæ in re percepta insunt, dicitur *Reflexio.* Unde simul liquet, quid sit *Facultas reflectendi*, scilicet quod sit facultas attentionem suam successive ad ea, quæ in re percepta insunt, pro arbitrio dirigendi. Quare cum constet, quod attentionem nostram successive ad alias aliasque partes perceptionis totalis promovere valeamus, prouti nobis visum fuerit (§. 256); *Anima habet facultatem super rebus perceptis reflectendi.* *Reflexionis definitio.*

Goclenius noster in Lexico reflexionem definit per intimam animæ actionem, qua recognoscit tum seipsam, tum suos actus & suas species. Intelligit autem per species animæ ideas rerum, quas habet. Et recognoscere ipsi idem est ac sibi conscium esse, quod hanc ideam jam habeamus, quod has operationes mentis jam exercuerimus. Nimirum harum ita nobis conscii sumus, quatenus attentionem nostram successive ad ea, quæ in re percepta continentur, ipsasque nostras actiones mentis circa eas convertimus. Non videtur *Goclenius* satis distinguere, quæ memoriæ sunt, ab iis quæ reflexioni tribuenda veniunt. Quod tamen vocabulum reflexionis non sumat in alio significatu, quam a nobis accipitur, ex ceteris ejus verbis apparet, quæ ibidem leguntur. „ Reflexio enim, ait, Physicis est, cum, postquam intellectus concepit rem aliquam, rursus concepit se concepisse eam, & considerat ac metitur, qua certitudine & modo illam cognoverit & , si opus fuerit, iterum atque iterum convertit se seu revertitur ad se & actus suos. " Etenim dum affirmat, animam iterum atque iterum convertere se seu reverti ad actus suos; specialem reflexionis casum, qua super actibus suis mens reflectit, eodem modo describit, quo nos reflexionem in genere definivimus. Quid enim aliud est conversio ad actum semel perceptum, quam directio attentionis ad eundem. Dum vero de re ipsa percepta pronunciat, quod eandem consideremus, ac metiamur qua certitudine & modo illam cognoverimus, hoc ipso actus reflexionis nonnullos enumerat, quæ sese per directionem attentionis ad partiale quoddam objectum exerunt. Prima vero, quibus utitur, verba ad memoriam referenda, quæ cum reflexione semper conjungitur.

§. 258.

Quanam per actus reflexos distinguamus in re percepta.

Si super re percepta reflectimus, eorum, quæ eidem insunt diversa, vel ad eandem quomodocunque pertinent, nobis conscii sumus & ea a re, cui insunt, diversa esse agnoscimus. Etenim dum super re percepta reflectimus, attentionem successive ad ea dirigimus, quæ eidem insunt, vel ad eam quomodocunque spectant (§. 257). Efficimus itaque ut id, ad quod attentionem nostram dirigimus, clarius percipiamus ceteris, quæ simul insunt (§. 237), consequenter ut idem magis appercipiamus quam cetera, quæ in re percepta simul continentur (§. 235). Magis adeo nobis conscii sumus, nos id percipere, ad quod attentionem nostram dirigimus, quam cetera, quæ in eadem re simul insunt (§. 25). Quare cum attentionem successive ad alia aliaque in re percepta contenta promoveamus *per demonstrata;* successive quoque nobis magis conscii sumus, quod nunc hoc, nunc istud percipiamus, quod rei perceptæ inest, quam cetera, quæ simul insunt. Dum igitur super re percepta reflectimus, eorum, quæ eidem diversa insunt, vel ad eandem quomodocunque pertinent, (horum enim, quæ illorum, eadem est ratio) nobis conscii sumus.

Enimvero dum super re percepta reflectimus, attentionem nostram pro arbitrio dirigere possumus in quodcunque eidem inexistens, vel quomodocunque ad eandem spectans, eamque inde ad rem perceptam ipsam retrahere (§. 257). Quare cum ad rem ipsam attenti ejus nobis conscii simus *per demonstrata* & eorum, quæ in eadem vel ad eandem quomodocunque spectantia sigillatim percepimus, tanquam sigillatim perceptorum meminimus (§. 226); dum super re percepta reflectimus, ea, quæ eidem insunt, vel quomodocunque ad eandem spectant, tanquam diversa ab eadem agnoscimus (§. 183 *Ontol.*).

Exemplo propositio præsens ejusque demonstratio mirifice illustratur. Etenim si super arbore reflectimus successive attentionem nostram

nostram dirigimus ad folia, surculos, ramos, truncum, quemadmodum paulo ante (§. 256) jam vidimus. Dum attentionem nostram ad folia dirigimus magis nobis conscii sumus, quod jam percipiamus folia, quam quod simul surculos, ramos & truncum percipiamus. Similiter dum attentionem nostram ad surculos dirigimus, magis nobis conscii sumus, quod jam surculos percipiamus, quam quod simul folia, ramos & truncum percipiamus, ac ita porro. Sigillatim igitur nobis conscii sumus foliorum, surculorum, ramorum, trunci, hoc est, eorum, ex quibus arbor constat, simulque nobis conscii sumus, quod eorundem sigillatim nobis conscii simus. Inde est quod *Goclenio* autore philosophi ad reflexionem requisiverint, ut mens concipiat se rem concepisse, & eam ad actus suos se convertere dicat. Enimvero dum attentionem ad integram arborem iterum dirigimus, memoria nobis suggerit, nos folia sigillatim modo percepisse & eadem est surculorum, ramorum atque trunci memoria. Atque inde colligimus folia esse ab integra arbore diversa, eodemque modo agnoscimus surculorum, ramorum atque trunci ab eadem diversitatem: nimirum folia & arborem integram sibi invicem non posse substitui, ut eorundem nobis conscii simus, seu ut facta substitutione respectu perceptionis perinde sit, ac si substitutio nulla facta esset. Quilibet enim satis agnoscit perinde non esse, sive arborem integram percipiat, sive tantummodo folia, aut surculum, aut ramum, aut truncum. Vi notionis igitur diversitatis agnoscimus, folia ab arbore esse diversa (§. 183 *Ontol.*). Immo eodem modo agnoscimus surculos, ramos, truncum esse tum ab arbore integra, tum a se invicem diversos. Ex sequentibus patebit reflexioni sese immiscere multas mentis operationes, ut adeo mirum non sit hactenus non satis a se invicem esse discreta, quæ ad diversas animæ facultates spectant.

§. 259.

Collatio rerum perceptarum.

Si attentionem nostram primum in A, deinde in B sigillatim, mox in A & B simul dirigimus; A & B *inter se conferre* dicimur. Est adeo *Rerum perceptarum collatio* attentionis primum in singulas, mox in duas vel plures simul facta directio. Quoniam attentionem nostram successive ad alia aliaque, prout nobis commodum visum fuerit, dirigere valemus (§. 256); *Res* quoque *perceptas inter se conferre valemus.*

Ponamus te attentionem tuam dirigere ad arborem integram, mox sigillatim ad folia, surculos, ramos & truncum. Deprehendes in potestate tua positum esse, ut attentionem ad folia & surculum simul dirigas, atque tibi eorum simul, sed tanquam a se invicem diversorum sis conscius. Dum hoc facis, folia & surculum inter se conferre diceris. Insunt huic collationi plures animæ operationes, & dum attentio huc illucque seu a re percepta una ad alteram continuo retrahitur, memoria quoque cum imaginatione sese immiscet.

§. 260.

Quod pertineat ad reflexionem

Dum super rebus perceptis reflectimus, eas quoque inter se conferimus. Etenim dum super rebus perceptis reflectimus, attentionem nostram successive ad ea, quæ in re percepta insunt, vel quomodocunque ad eandem pertinent, prout nobis commodum visum fuerit, defigimus (§. 257). Quoniam itaque directio attentionis ab arbitrio nostro pendet; ad bina quoque simul eandem dirigere valemus, ad quæ eandem sigillatim direxeramus. Quare cum res perceptas inter se conferamus, dum attentionem nostram primum in eas sigillatim, deinde in easdem simul dirigimus, eam continuo ab una ad alteram quasi retrahentes (§. 259); *dum super re percepta reflectimus, ea inter se conferimus.*

Est nempe rerum perceptarum collatio actus quidam specialis reflexionis, etsi non simplex, sed in varios alios resolubilis, quemadmodum jam (*not.* §. 259) innuimus. Hic sane actus sese exerit, dum quæ in re percepta diversa insunt tanquam diversa agnoscimus (§. 258).

§. 261.

Reflexio animæ super seipsa.

Anima quoque super seipsa & actibus suis reflectere potest. Anima enim est sibi sui, adeoque eorum, quæ ipsi actu insunt, seu actuum suorum conscia (§. 20): id quod quovis etiam momento unusquisque in se experiri potest & singulis comprobatur, quæ in antecedentibus de anima observata retulimus. Mens igitur seipsam & actus suos percipit & apperci-

pit

pit (§. 24. 25), adeoque efficere valet, ut partialem quandam perceptionem magis appercipiat, quam ceteras (§. 234), veluti ut actum aliquem suum se percipere magis sibi sit conscia, quam quod percipiat ceteros, consequenter ut ejus perceptio sit ipsi ceteris clarior (§. 238). Attentionem igitur suam ad unum actum, vel unum quidpiam in se perceptum dirigere valet, quod antea cum aliis in se simul percipiebat (§. 237), consequenter super seipsa actibusque suis reflectere potest (§. 257).

Reflexio animæ super seipsa suisque actibus aut si mavis, iis quæ actu in anima contingunt, est medium perveniendi ad cognitionem animæ. Quicquid enim in Psychologia empirica traditur, illud cognoscimus, quatenus super iis, quæ in seipsa mens observat, reflectimus. Hæc tamen reflexio singulare quoddam acumen præsupponit. Unde contigit, quod in cognitione animæ philosophi plurimi non multum profecerint.

§. 262.

Actus reflexi dicuntur omnes animæ actiones, quæ reflexionem ingrediuntur. *Actus reflexi.*

Istiusmodi actus nulli sese exerunt in infantibus recens natis. Immo nec adulti super rebus omnibus ac actionibus suis reflectere solent, aut, si cum *Cicerone* loqui malueris, animum ad res omnes suasque actiones reflectere solent. Quod in philosophia reflexionem simpliciter appellamus, *Ciceroni* dicitur animi ad rem (perceptam) reflexio.

§. 263.

Continuo exercitio super re quacunque obvia singulisque nostris actionibus reflectere adsuescimus. Quodsi continuum fuerit super re quacunque reflectendi exercitium; super re quacunque obvia singulisque nostris actionibus reflectendi conatum continuo adhibemus (§. 195). Quare cum nobis conscii simus istius reflexionis, dum eandem instituimus, quod a posteriori satis patet, simulque rei, super qua reflectimus, tanquam sensui vel animo præsentis nobis conscii simus, quod non minus manifestum est; actus reflexos cum præsentia rei *Reflexio super re quacunque obvia quomodo acquiratur.*

simul

simul percipimus (§. 262). Quamobrem si idea quædam animo obversetur & in præsentiam ejus dirigimus attentionem, ut adeo ejusdem nobis conscii simus (§. 237); reflexionis quoque perceptio una excitatur (§. 104) & nos eandem recognoscimus (§. 174), consequenter nobis conscii sumus quod alias super re sensui vel animo præsente reflexerimus (§. 173). Quoniam igitur id destinato consilio fecimus *per hypoth.* hujus quoque consilii nobis conscii sumus. Quamobrem quamdiu nulla adest ratio, cur idem mutemus, quod hic supponitur; denuo super re reflectimus obvia, quia jam nobis præsens est, vel animo ejus nobis obversatur idea, consequenter etiam super actionibus nostris quibuscunque. Continuo igitur exercitio super re quacunque obvia singulisque nostris actionibus reflectere adsuescimus.

Propositio præsens maximæ est utilitatis, sive rerum cognitionem acquirendam, sive virtutis exercitium spectes.

§. 264.

Impedimenta reflexionis.

Quæ attentioni obstant, ea quoque impedimento sunt reflexioni. Si quid enim attentionem impedit, idem etiam impedire debet, quo minus eandem dirigas successive ad ea, quæ in re percepta insunt, aut quomodocunque ad eandem spectant: id quod per se patet. Enimvero in directione attentionis successiva ad ea, quæ in re percepta insunt, reflexio consistit (§. 257). Quicquid ergo attentionem impedit; idem quoque reflexioni impedimento est.

Impedimenta attentionis recensuimus in superioribus, scilicet sensationes, præsertim fortiores (§. 238) & phantasmatum in imaginatione continuam successionem (§. 241). Ac inferius patebit, quæ obstacula eidem appetitus objiciat. Non igitur opus est, ut de impedimentis reflexionis specialiora proferamus. Equidem est quædam etiam ad reflectendum super re percepta aptitudo, quæ ubi deficit, parum hac in re profeceris: sed ejus defectum non commode inter impedimenta referre potest. Impedimentum enim supponit in agente aptitudinem ad agendum.

§. 265.

§. 265.

Quoniam igitur potentiam conſervandi attentionem nobis exercitio acquirere valemus (§. 248), ad reflexionem vero conſervatione attentionis opus habemus (§. 264); *ſi quis absque obſtaculo ſuper rebus perceptis reflectere velit, is attentionis conſervandæ potentiam ſibi comparare debet.* *Medium reflexionis.*

Quomodo potentiam conſervandi attentionem nobis comparare debeamus in diverſis, qui hic occurrunt, caſibus, docuimus ſupra (§. 249 & ſeqq.). Inprimis plurimum nos juvat attentio, quam inter plura objecta ſimul partimur, ubi ſigillatim percepta vel inter ſe, vel cum re tota conferimus.

CAPUT II.

De Intellectu in genere & differentia cognitionis.

§. 266.

Dum ſuper re percepta reflectimus, diſtincte eam percipimus. Dum enim ſuper re percepta reflectimus, eorum, quæ eidem inſunt diverſa, vel ad eandem quomodocunque pertinent, nobis conſcii ſumus & ea a re, cui inſunt, diverſa agnoſcimus (§. 258). Quoniam adeo in eadem plura ſigillatim enunciabilia diſtinguimus; eam diſtincte percipimus (§. 38). Dum igitur ſuper re percepta reflectimus, diſtincte eam percipimus. *Quando rem diſtincte percipiamus.*

Patet idem ex ſupra *not.* §. 258. allato exemplo de arbore. Dum enim ſuper eadem reflectimus, tanquam diverſa in eadem ſucceſſive nobis repræſentamus folia, ſurculos, ramos, truncum, adeoque eandem diſtincte percipimus. Similiter dum ſuper folio reflectimus, tanquam diverſa in eodem diſtinguimus pedunculum, ejus ſecundum folii longitudinem productionem, ramos inde derivatos & ſecundum folii latitudinem extenſos, ſurculos hinc inde per folium excurrentes, perime-

trum folii, colorem viridem, differentiam coloris in parte anteriori & posteriori, seu superiori ac inferiori, utriculorum congeries inter surculos contentas, adeoque folium distincte percipimus. Idem centenis exemplis aliis confirmari potest, ut adeo pateat, res a nobis distincte percipi posse, quatenus habemus facultatem animum ad eas reflectendi. Tolle hanc facultatem, ipsam tolles distinctam perceptionem.

§. 267.

Modus perveniendi ad perceptionem distinctam.

Quoniam rem distincte percipimus, dum super ea reflectimus (§. 266); *multarum rerum perceptiones distinctas consecuturi super iis reflectere debemus.*

Patet adeo modus perveniendi ad perceptiones rerum distinctas. Plurima tamen adhuc subsidia supersunt, quæ ex sequentibus manifesta evadent. Utile est distinctis rerum perceptionibus a teneris unguiculis adsuescere, consequenter ad objecta quæcunque obvia excitari attentionem atque exerceri reflexionem.

§. 268.

Quomodo ad perceptiones universales perveniatur.

Dum super re percepta reflectimus & eam vel cum aliis simul perceptis, vel cum aliis, quarum meminimus, conferimus; perceptiones specierum ac generum acquirimus. Etenim dum super re percepta reflectimus, eorum, quæ eidem insunt diversa, vel ad eam quomodocunque pertinent, nobis conscii sumus & a re, cui insunt, diversa esse agnoscimus (§. 258). Quodsi ergo ea, quæ in rebus simul perceptis, vel etiam in iis, quæ nunc percipiuntur & quarum meminimus, inter se conferimus; quæ in ipsis eadem sunt, quæ diversa sunt, percipimus, consequenter nobis conscii sumus similitudinis ac dissimilitudinis illarum (§. 195 *Ontol.*). Quare cum similitudo individuorum species, similitudo specierum genera constituat (§. 233. 234 *Ontol.*); dum super re percepta reflectimus & eam vel cum aliis simul perceptis, vel cum aliis, quarum meminimus, conferimus; perceptiones specierum atque generum acquirimus.

Hoc modo percipimus res omnes, quas nominibus appellativis compellare solemus. Ita arborem in genere tanquam genus, cerasum in

in genere tanquam speciem; brutum in genere tanquam genus, equum vel canem in genere tanquam speciem percipimus.

§. 269.

Rerum genera & species a se invicem discreturi per sonos quosdam articulatos ea indicare solemus. Res facti non aliter quam a posteriori probari potest. Experientia autem unicuique obvia est, ut exempla in medium proferri opus non sit (§. 666 *Log.*). *Quomodo genera & species rerum indigitentur.*

Quodsi dubites num soni isti articulati indigitent genera & species; levi quadam attentione opus est, ut idem animadvertas. Pone enim te intueri canem, qui Mordax appellari solet; patet ideo canem hunc singularem vocari Mordacem, ut eum ab aliis canibus distinguas, & quodcunque individuum in hac brutorum specie canem dici. Est igitur vocabulum canis nomen speciei, non individui.

§. 270.

Quoniam ex sono isto articulato ab altero prolato colligimus, rem præsentem sive actu ipso, sive in idea esse individuum hujus speciei vel generis (§. 269); *soni articulati, quibus genera & species rerum, vel etiam individua indigitantur, sunt signa generum & specierum, vel etiam individuorum.* *Signa generum, specierum & individuorum.*

Hinc jam in Ontologia (*not.* §. 958. 959) vocibus istiusmodi articularis usi sumus ad illustrandum doctrinam de signis.

§. 271.

Voces articulatæ, quibus res perceptas aut perceptiones nostras indigitamus, dicuntur *Vocabula*, ut adeo *Vocabula* sint signa nostrarum perceptionum, vel rerum per eas repræsentatarum. *Vocabula quid sint.*

Ita vocabulum *arbor* & corpus naturale in regno vegetabili denotat, quod ex foliis, surculis, ramis, trunco atque radice componitur; & ideam arboris, quam habemus, & vi cujus nobis arborem tanquam præsentem repræsentare valemus, quotiescunque voluerimus.

§. 272.

Quoniam vis significandi vocabulorum ab arbitrio homi- *Qualia signa sint vocabula.*

minum pendet, quod per se patet; *Vocabula signa artificialia sunt* (*§. 958 Ontol.*), consequenter *nil quicquam obstat, quo minus iisdem tribuatur significatus prorsus contrarius, vel ut eidem vocabulo tribuantur diversi simul significatus, vel ejusdem rei diversa sint signa* (§. 959 *Ontol.*).

Exempla jam dedimus alibi (*not.* §. 959 *Ontol.*), cum de signis artificialibus in genere ageremus. Vocabulorum autem significatus arbitrarius probe notandus est: etsi enim evidentissimus sit, plurimi tamen in eum impingunt, in interpretatione autorum ita procedentes, quasi significatus esset necessarius, atque adeo vocabula in numerum signorum naturalium essent referenda. Unde plurima consequuntur incommoda, quæ hic commemorari prolixum nimis foret.

§. 273.

Quomodo vocabula ideam rei in memoriam revocent & contra.

Si quis vocabulum & rem eadem denotatam sæpius una percepit; vocabulo audito rei quoque, quam denotat, meminit, & contra *idea rei sive sensus, sive vi imaginationis resuscitata, vocabuli ejusq; significatus meminit.* Si quis enim vocabulum & rem eadem denotatam sæpius una percepit, audito vocabulo vi imaginationis reproduci debet idea rei eodem denotatæ (*§. 117*), eademque ab anima recognosci debet (*§. 213*). Enimvero quando ideam rei reproductam recognoscere valemus, ejusdem meminimus (*§. 226*). Audito igitur vocabulo, rei eodem denotatæ meminimus.

Similiter si idea rei sive sensu, sive vi imaginationis resuscitatur; idea quoque vocabuli & significatus ejus reproducitur (§. 117), & tam illa, quam hic ab anima recognoscitur (§. 213). Idea igitur rei quomodocunque resuscitata vocabuli ejusque significatus meminimus (*§. 226*).

Atque ita apparet, quomodo linguam vernaculam, vel etiam ipso usu quamcunque aliam discamus, & cur infantes successu demum temporis vocabula intelligere discant. Quod vero eadem ante intelligant, quam eloqui valeant, id quidem inde est, quod voces formentur variis organorum loquelæ motibus, quemadmodum suo

ſuo tempore in Phyſicis docebimus, motus vero iſte prompte producendi potentia nonniſi multo exercitio acquiratur.

§. 274.

Si quis vocabula diverſarum linguarum ſæpius ſimul percipit, audito uno meminit etiam alterius ac communis utriusque ſignificatus. Si qua enim vocabula ſæpius ſimul perceperimus audito uno reproducitur etiam idea alterius & communis utriusque ſignificatus (§. 117) eademque a nobis recognoſcitur (§. 213). Vocabuli igitur alterius ac communis utriusque ſignificatus audito uno ſimul meminimus (§. 226). *Modus addiſcendi linguas exoticas.*

Nos non alio uti modo linguas exoticas addiſcendi, quam ut ideas vocabulorum in utraque lingua idem ſignificantium ſæpius una excitemus & ſuper iis reflectentes communis utriusque ſignificatus ideam ſuperaddamus, quatenus utrumque ad eandem rem referimus; nemo eſt qui ignorat.

§. 275.

Facultas res diſtincte repræſentandi dicitur *Intellectus*. *Intellectus quid dicatur.*

Vocabulum intellectus vulgo admodum vagum ac ambiguum habet ſignificatum, quemadmodum videre eſt apud *Goclenium* in Lexico, ubi miſere ſe torquet in diverſis ſignificatibus eruendis; nec tamen tradit, quæ ſatisfaciunt. Nos diſtinguimus ea, quæ in anima inſunt, a ſe invicem, & vocabula ad ea denotanda ita applicamus, ut ſingulis tribuatur fixus quidam ac diverſus a ſignificatu alterius ſignificatus, qui uſui loquendi, quantum inconſtantia permittit, non repugnat. Quodſi ergo facultatem cognoſcendi excutias; cognoſces res repræſentari vel confuſe per imagines, vel diſtincte diſtinguendo a ſe invicem, quæ in imaginibus inſunt, eademque ab imaginibus ſeparando. Dum confuſe res percipimus, ea vel præſentia, vel abſentia ſunt. Triplex adeo in repræſentatione rerum diſcrimen occurrit. Quamobrem tribus opus habemus vocabulis. Habemus tria vulgo vocabula, quæ de facultate cognoſcendi uſurpantur, ſenſum, imaginationem & intellectum. Non invito igitur communi loquendi uſu ſenſus ad rerum præſentium in ſingulari, imaginatio ad abſentium itidem in ſingulari per imagines confuſam repræſentationem adeoque intellectus ad repræſentationem diſtinctam in univerſali refertur. Sufficit nos voca-

bulorum in Psychologia significatus in se arbitrarios ita determinare, ut ad certam atque distinctam animæ cognitionem acquirendam & cum aliis communicandam nobis sint subsidio. Diximus in superioribus (§. 55) facultatem cognoscendi superiorem, qua ideas & notiones distinctas acquirimus. Intellectus adeo & facultas superior cognoscendi synonyma videntur: quemadmodum etiam *Thümmigius* in Institutionibus §. 60. Psych. innuit. Quodsi tamen acumine profundiori in differentiam penetrare volueris, facultatem cognoscendi superiorem latius patere deprehendes, quam intellectum. Etenim ad acquirendas ideas ac notiones distinctas plura requiruntur, quam repræsentatio rerum distincta in universali, seu ipse repræsentandi actus proximus, etsi remote in eundem influant. Sed non opus est tam sollicite a se invicem distingui, quæ citra errorem pro synonymis haberi possunt.

§. 276.

Gradus intellectus objectivus.

Quo plura igitur *distincte quis sibi repræsentare potest; eo major est intellectus* (§. 275).

Convenit huic corollario notio quædam communis: vulgo enim majorem intellectum tribuimus ei, qui pluribus ideis eum refertum habet, quam qui paucioribus, ut adeo de pluribus rebus disserere possit quam alter ac de pluribus suum interponere judicium valeat. Habemus adeo primum gradum intellectus, qui ab objecto desumitur, ac ideo *gradus objectivus* appellari potest.

§. 277.

Gradus intellectus formalis.

Quo plura quis in eodem subjecto distinguit; eo major est intellectus (§. 275.).

Nec ab hoc corollario abhorret notio communis. Majorem enim intellectum respectu alicujus objecti tribuimus uni, quam alteri, si plura de eodem subjecto noverit prædicata, quam alter. Habemus adeo alterum intellectus gradum, qui cum a forma seu modo repræsentationis petatur, gradus formalis vocari potest.

§. 278.

Intellectus quinam maximus.

Quoniam in intellectu non distinguimus nisi objectum, quod repræsentatur, & modum, quo repræsentatur (§. 275), primus autem gradus illius ab objecto (§. 276), alter a forma peti-

petitur (§. 277); *intellectus major concipi nequit, quam qui omnia possibilia distincte sibi repræsentare valet*, consequenter *intellectus omnia possibilia distincte repræsentans erit omnium maximus*, seu *absolute summus*.

Utrum detur intellectus maximus seu absolute summus, nec ne, immo utrum possibilis sit, nec ne; hic nondum definiri potest. In Theologia naturali ostendemus, eum utique possibilem esse atque Deo competere. Non vero tantummodo in usum Theologiæ naturalis propositio præsens præmittitur; verum etiam eum in finem eidem hic locus conceditur, ut inde intellectus nostri imperfectionem metiamur atque adeo agnoscamus, quam infinito intervallo a maximo intellectu distemus, clarius percipientes veritatem illius pervulgati, maximam partem eorum, quæ scimus, esse minimam eorum, quæ nescimus. Bini illi intellectus gradus, de quibus diximus (§. 276. 277), in hominibus, quorum intellectus tam materialiter sive ratione objecti, quam formaliter sive ratione modi repræsentandi limitatus est (§. 279) plurimum differunt. Sed differentia ista ex sequentibus clarius elucescet.

§. 279.

Intellectus noster limitatus est tum quoad objectum, tum quoad modum repræsentandi objecta. Quilibet tum in se, tum in aliis experitur, intellectum nostrum non extendi ad possibilia omnia, sed aliqua saltem esse, quæ nobis repræsentare valemus. Quare cum ultra istum definitum numerum ceterorum nihil nobis repræsentare valeamus; intellectus noster quoad objectum limites agnoscit (§. 468 *Ontol.*), adeoque limitatus est. *Limitatio intellectus humani.*

Similiter unusquisque non minus in se, quam in aliis animadvertit, nos aliqua saltem, quæ objecto, quod nobis repræsentare valemus, non vero omnia discernibilia distinguere valere. Quare cum ultra istum definitum numerum denuo nihil discernere valeamus; intellectus quoque noster quoad modum repræsentandi objecta limites agnoscit (§. 468 *Ontol.*), adeoque limitatus est.

Duplex datur uti graduum (§. 276. 277), ita etiam limitationis fundamentum, objectum scilicet ac modus repræsentandi objectum. Ex

Ex limitibus enim objectorum perceptibilium & modi eadem repræsentandi nascuntur gradus.

§. 280.

Enunciabile quid sit. Si quid vocabulis indigitare valemus, id *enunciare* dicimur: ut adeo *enunciabile* dicatur, quod verbis indigitari potest.

Atque ita ad notionem distinctam revocavimus terminum, quem supra ex notione communi confusa notum supposuimus (§. 38), independenter tamen ab illa definitione, quam ingrediebatur.

§. 281.

Quanam enunciabilia sint. *Quicquid in idea rei distingui ab alio potest, id etiam enunciabile est.* Quoniam vocabula sunt signa perceptionum, adeoque & rerum per eas repræsentatarum artificialia (§. 272), vis significandi eorum prorsus ab arbitrio nostro pendet (§. 958 *Ontol.*). Quamobrem si quid in idea rei distingui ab alio potest, idem etiam vocabulo aliquo tanquam signo indigitare licet. Enunciabile igitur est (§. 280).

Non licet excipere, quod tot vocabula inveniri nequeant, quod diversa perceptibilia deprehenduntur. Etsi enim difficile, si non prorsus impossibile sit, ut numerus perceptibilium cum numero vocabulorum vi combinationum literarum utilium ac scopo præsenti convenientium possibilium conferamus; constat tamen eidem vocabulo diversos attribui posse significatus, si vel maxime concedas, tot vocabula apta excogitari non posse, quot perceptibilia a nobis distingui possunt (§. 272), atque idem fieri absque ulla confusione ipso facto experimur. Exempli loco esse possunt, quæ in Horis subsecivis A. 1730. Trim. æst. n. IV. de notione naturalis, præternaturalis & nonnaturalis dicta sunt.

§. 282.

Facultas abstrahendi quid sit. Si ea, quæ in perceptione distinguuntur, tanquam a re percepta sejuncta intuemur; ea *abstrahere* dicimur. Eatenus igitur menti tribuitur *facultas abstrahendi*, quatenus ea, quæ rei perceptæ insunt, tanquam ab eadem sejuncta spectamus.

Competere nobis facultatem abstrahendi, ipso facto discimus. Etenim temperantiam considerare possumus, nulla habita attentione ad subje-

ſubjectum, cui habitus iſte ineſt, tumque dicimur temperantiam conſiderare in abſtracto. Et quando videmus hominem temperantem &, quæ ex actibus illius colligimus, tanquam ab eodem ſejuncta ſpectamus; ea ab eodem abſtrahere dicimur, quæ ad notionem temperantiæ ſpectant.

§. 283.

Quoniam notiones generum & ſpecierum abſolvuntur ſimilitudine individuorum (§. 233. 234 *Ontol.*), ſimilitudo autem conſiſtit in identitate eorum, quæ individuis inſunt (§. 195 *Ontol.*); *ſi ea, quæ in individuis eadem ſunt, atque conſtanter inſunt vel ineſſe intelliguntur, tanquam ab iisdem ſejuncta ſpectamus, notiones ſpecierum atque generum conſequimur*, conſequenter *notiones ſpecierum atque generum per abſtractionem formamus.* *Notiones generum & ſpecierum per abſtractionem formatæ.*

Concurrit adeo in formandis notionibus generum & ſpecierum ſenſu duce attentio, reflexio, abſtractio præter imaginationem atque memoriam, quemadmodum hactenus dicta recolenti apparet. Ceterum ſi quis non ſtatim viderit, cur inter conſtantia, quæ ſubjecto alicui inſunt, ea quoque referamus, quæ ineſſe intelliguntur; is mente recolat de poſſibilitate modorum alibi (§. 249 & ſeqq. *Ontol.*) dicta. Etenim modorum poſſibilitates conſiderantur inſtar talium, quæ rebus inexiſtunt &, ſi in proximorum numero ſunt, inter ſemper inexiſtentia referuntur.

§. 284.

Si, quæ ab alio abſtrahimus, ea vocabulis peculiaribus deſignamus & hoc modo abſtractiones fiunt magis claræ ac diſtinctæ. Si qua enim ab alio abſtrahimus, ea, quæ rei perceptæ inſunt, tanquam ab eadem ſeparata ſpectamus (§. 282). Quare cum vocabulis utamur tanquam ſignis eorum, quæ percipiuntur (§. 271); ea, quæ ab alio abſtrahimus, vocabulis peculiaribus deſignamus. Jam vero ea, quæ abſtrahimus, actu a re percepta ſeparari nequeunt; ſed tantummodo mente ſeparantur, quatenus attentionem noſtram in ea dirigimus & ſuper re percepta reflectimus, adeoque nobis magis conſcii ſumus, *Quomodo abſtractiones fiant claræ ac diſtinctæ.*

quod hæc percipiamus, quam quod alia simul percipiamus (§. 235. 237) & ea a re, cui insunt, diversa esse agnoscimus (§. 258). Quando autem ea, quæ abstrahimus, peculiaribus vocabulis designamus; singula quoque actu sigillatim enunciare valemus (§. 280). Jam vero hic perinde est ac si ea, quæ abstrahuntur a re percepta, actu ab eadem separarentur; vocabulorum autem sibi conscius meminit etiam rerum iisdem denotatarum (§. 273), consequenter sibi conscius est, se ea, quæ a re percepta abstrahuntur, tanquam ab ea diversa, ei tamen inexistentia deprehendisse (§. 226). Quoniam itaque abstracta jam agnoscimus qua talia & a ceteris distinguimus & tanquam sigillatim enunciabilia sigillatim quoque enunciamus atque ita ipso facto a se invicem distinguimus; si quæ ab alio abstrahimus vocabulis peculiaribus designamus, abstractiones fiunt magis claræ atque distinctæ (§. 31. 38).

Quantum vocabulorum usus huc conferat, ut abstractiones fiant claræ atque distinctæ, ipso facto experimur. Sane vocabulis adsueti iisdem ita inhæremus, ut absque iis non cogitemus de rebus, præsertim ubi super iisdem reflectere velimus: quæ sane ratio est, cur plurimi sibi persuaserint, nos absque vocabulorum usu de rebus cogitare non posse, animadvertentes scilicet nos tacite nobismetipsis loqui, quando de rebus cogitare intendimus.

§. 285.

Subsidium memoriæ in retinendis abstractis.

Si, quæ ab aliis abstrahimus, ea vocabulis peculiaribus designamus; abstracta facilius memoriæ mandantur & diutius retinentur. Etenim si, quæ ab aliis abstrahimus, ea vocabulis peculiaribus designamus, abstracta fiunt magis distincta (§. 284). Quare cum memoriæ facilius mandentur atque eadem diutius retineantur, quæ distincte percipiuntur, quam quæ confuse percipiuntur (§. 200); si, quæ ab aliis abstrahimus, ea vocabulis peculiaribus designamus, hæc ipsa & facilius memoriæ mandantur, & diutius retinentur.

Si quis attentione sufficiente uti didicerit, veritatem asserti in seipso experiri potest.

§. 286.

§. 286.

Cognitio, quæ ipſo idearum intuitu abſolvitur, dicitur *intuitiva*, ſeu, *rem intuitive cognoſcere* dicimur, quatenus ideæ ejus, quam habemus, nobis ſumus conſcii. *Cognitionis intuitivæ definitio.*

E. gr. Dum arborem præſentem intueor, mihique conſcius ſum eorum, quæ in eadem obtutu comprehendo; intuitivam arboris habeo cognitionem. Si triangulum mihi vi imaginationis tanquam in tabula delineatum, vel aſſerem triangularem repræſentem, atque hujus figuræ mihi conſcius ſim; triangulum intuitive cognoſco.

§. 287.

Si in cognitione intuitiva ideæ rei tantummodo mihi conſcius ſum, ſeu attentionem in tota ſimul defigo; cognitio confuſa eſt: ſi vero ſuper eadem reflecto, diſtincta. Etenim ſi attentionem in idea tota ſimul defigo, me ideam hanc jam habere mihi tantummodo magis conſcius ſum, quam quod præterea etiam habeam alias (§. 237). Nihil adeo, quod ſigillatim enunciabile eſt (§. 281), ab altero diſtinguo. Cognitio igitur intuitiva, quam habemus (§. 286), confuſa eſt (§. 39). *Cognitio intuitiva quando confuſa, quando diſtincta.*

Quodſi ſuper idea rei, quam habemus, reflectimus, eorum, quæ in idea rei diverſa ſunt, & nobis conſcii ſumus, & a re, cui inſunt, diverſa eſſe agnoſcimus (§. 258), conſequenter plura ſigillatim enunciabilia in idea rei diſtinguimus (§. 281). Cognitio igitur intuitiva, quam habemus, diſtincta eſt (§. 38).

E. gr. quando arborem intuitive cognoſco & attentionem in tota ſimul defigo, mihi tantummodo conſcius ſum me jam arborem videre, vel imaginari, & magis quidem mihi conſcius ſum me jam ideam arboris habere, quam quod ſimul videam vel imaginer objecta alia. Quare cum intuitiva cognitio non egrediatur terminos confuſæ perceptionis, & tota hac abſolvatur, confuſa utique eſt. Enimvero ponamus nos jam ſuper arbore reflectere; ab ea folia, ſurculos, ramos, truncum, tum etiam ſingula hæc a ſe invicem diſtinguimus. Noſtra igitur intuitiva arboris cognitio diſtincta eſt. Idem prorſus judicium eſto de triangulo. Si figuram in charta delineatam intueor, nec ultra attentio-

nem in tota defixam progredior; non aliud inde consequitur, quam quod mihi magis sim conscius, me jam triangulum videre, quam quidpiam præterea ab eodem diversum. Enimvero ubi super triangulo reflecto; & laterum singulorum, & angulorum, & numeri ternarii tam laterum, quam angulorum mihi sigillatim conscius sum, eaque tanquam a se invicem, atque a tota figura diversa intueor. Intuitiva igitur cognitio distincta est.

§. 288.

Actus cognitionis intuitivæ distinctæ.

Quoniam super re percepta reflectentes attentionem nostram successive dirigimus ad ea, quæ in re percepta insunt (§. 257), adeoque nobis conscii sumus, nos hæc jam in ea percipere (§. 258), eaque inter se conferimus (§. 260); *cognitio intuitiva distincta est, quatenus attentionem nostram successive ad singula dirigimus, mox ad plura simul retrahimus (§. 259).*

Qui verbis constanter uti adsuevere, dum super rebus reflectunt; illi ægre experimentum propositionis præsentis in se capere possunt. Probe enim meminimus, nos non sine exercitatione demum obtinuisse, ut, seposito omni vocabulorum usu, actus istos animæ ederemus. Supponimus nimirum in præsente, ubi de cognitione rerum intuitiva nobis sermo est, nulla nobis esse vocabula, quibus tum ea, quæ in re percepta discernuntur, tum res percepta ipsa indigitari possunt.

§. 289.

Cognitio symbolica quænam dicatur.

Quodsi cognitio nostra terminatur actu, quo verbis tantum enunciamus, quæ in ideis continentur, vel aliis signis eadem repræsentamus, ideas vero ipsas verbis aut signis aliis indigitatas non intuemur; *cognitio symbolica* est.

Ita cognitionem symbolicam habeo trianguli, si cogito ipsum esse figuram tribus lineis terminatam, trianguli vero ideam nullam, multo minus linearum, quibus terminatur, ac numeri ternarii earundem ideas intueor. Similiter cognitionem chiliogoni symbolicam habeo, si verbis tacite quasi loquens mihi ipsi indigito, chiliogonum esse figuram mille lateribus terminatam, laterum vero singulorum, ac numeri millenarii, ipsiusque chiliogoni ideam nullam intueor. Quod etiam signis aliis uti possimus ad res nobis repræsentandas præter verba, vel sola Arithmetica loquitur, ubi singularibus utimur notis numericis ad numeros

meros quoscunque repræſentandos. Habes igitur hic ſigna numerorum, quæ ſunt a verbis, quibus enunciantur, diverſa. Luculentiora exempla Analyſis recentiorum, quam Algebram vulgo dicimus, ſuppeditat, ubi formulis ex litteris atque ſignis aliis compoſitis notiones rerum exhibemus: cujus rei exemplum dedimus alias (*not.* §. 72 & 74 *Log.*).

§. 290.

Si ad res quasdam denotandas utamur loco vocabulorum ſignis primitivis; ea nonniſi compendioſæ ſcriptioni inſerviunt. Etenim ſi ſigna ſunt primitiva, ab aliis ſignis ſe prioribus ortum non trahunt (§. 964 *Ontol.*), adeoque ſimplicia ſunt (§. 673 *Ontol.*). Enimvero vocabula, etſi ſignificatus eorum primitivus ſit, ex pluribus tamen literis componuntur, adeoque materialiter conſideratæ, ex ſignis aliis ſimplicioribus conſtant. Signa igitur primitiva a vocabulis diverſa compendioſius ſcribi poſſunt, quam vocabula iisdem æquipollentia. Inſerviunt itaque ſigna iſta ſcriptioni compendioſæ. *Signorum uſus in compendioſa ſcriptione.*

Iſtiusmodi ſigna in Aſtronomia occurrunt. Sunt enim talia ſigna planetarum & ſigna ſignorum eclipticæ. Signum Saturni e. gr. eſt ♄, Jovis ♃, Veneris ♀. Vocabulum *Saturnus* octo, *Jupiter* ſeptem, *Venus* quinque literis conſtat; ſigna autem, quibus utuntur Aſtronomi, ſunt ſimplicia, ex aliis ſimplicioribus minime compoſita. Similiter ſignum adſpectus trigoni eſt △. Vocabulum *Trigonus* octo literis conſtat, ſi vocabulum *adſpectus* adjicias, literarum numerus multiplicatur. Aſt ſignum hujus adſpectus ſimplex eſt. Jam ſi ponamus, Venerem & Jovem habere adſpectum trigonum, ut adeo ſcribendum ſit: *Trigonus* ſc. *adſpectus Veneris & Jovis*; ope ſignorum aſtronomicorum compendioſius ſcribimus: △ ♃ ♀. Gemina exempla in Chymia occurrunt: Chymici enim utuntur ſignis primitivis, ex nullis aliis ſimplicioribus compoſitis ad denotandum res chymicas. Atque eadem ſigna inſerviunt compendioſæ ſcriptioni eodem modo, quo ſigna aſtronomica eidem inſervire oſtendimus.

§. 291.

Si loco vocabulorum utamur ſignis, quorum ſignificatus *Signa occulta.*

occultatur; rebus occulte significandis inserviunt. Etenim si cui significatus signi occultus est, ut eidem minime constet, quænam res eodem denotetur, ei rei significatæ idea occurrere nequit signo viso (§. 117). Quamobrem hisce signis res aliquibus, quibus nimirum eorum significatus perspectus est, significare possumus, ut alii, qui eundem minime perspectum habent, ignorent, quid illis significaverimus. Rebus adeo occulte significandis inserviunt.

Exempli loco nobis esse possunt signa cryptographica, quibus epistolas occulte scribimus, ut eas videns legere non possit, nisi clavem habuerit, aut, si fieri possit, eruere noverit. Dicitur autem clavis significatus signorum primitivorum, quorum combinatione resultat signum scripturæ. Vulgo utuntur notis numericis loco literarum & hisce significatum arbitrarium tribuunt, quatenus eædem in literarum locum surrogantur. Clavem habet, qui novit, quænam notis numericis respondeant literæ. Pertinet huc etiam mos scribendi veterum hieroglyphicus, & sub præsente etiam propositione continentur icones Alchymistarum, quibus processus occultare solent.

§. 292.

Signa notionibus rerum distinctis exhibendis apta.

Si quæ notionem rei ingrediuntur signis denotantur a vocabulis diversis: eorum combinatione distinctam rei notionem veluti spectandam exhibere licet. Etenim si singula, quæ notionem rei ingrediuntur, signis peculiaribus indigitare noveris; hisce visis aut quomodocunque perceptis resuscitantur ideæ illorum, quæ iisdem significantur, resuscitantur etiam ideæ vocabulorum, quibus enunciantur (§. 117). Quamobrem si signa ista combinentur, ut uno obtutu comprehendi possint; reflectendo non modo singula notionem rei ingredientia percipimus, verum etiam enunciare valemus. Notionem igitur rei distinctam alteri veluti spectandam signis hisce exhibere licet.

Exemplo nobis est Algebra. Solutiones enim problematum, hoc est, notiones distinctas constructionis problematum, vel regularum ex datis numeris investigandi quæsitos, exprimimus formulis, in quibus quantitatum

tatum seu numerorum datorum signa mediantibus signis operationum arithmeticarum combinamus. Ita paucis exhibentur, quæ subinde longa verborum ambage explicanda forent. Habemus quoque hodie signa artis saltatoriæ, a quodam artis hujus Magistro, cui *Feuillet* est nomen, in Choregraphia, seu Arte saltationes per characteres exprimendi sermone Gallico edita, exposita. Ope eorundem saltationes noviter inventæ absenti communicari facilius ac multo brevius possunt, quam si verbis describendæ forent. In eundem censum veniunt notæ musicæ, nec a præsente foro aliena sunt signa, quibus utimur ad notiones modorum syllogismorum distinctas exhibendas (§. 375 *Log.*).

§. 293.

Si notæ seu notiones irresolubiles signis primitivis exprimuntur & inde signa derivativa notionum distinctarum, hoc est, tam definitionum, quam propositionum distinctarum formantur; signa vocabulorum vicaria sunt ad inveniendum utilia. Quoniam enim per signa derivativa definitiones ac propositiones determinatæ repræsentantur *per hypoth.* in ratiociniis autem nonnisi definitiones ac propositiones determinatæ applicantur (§. 348. 349 *Log.*); ratiocinia omnia per ista signa derivativa exprimi possunt. Quare cum ex iis, quæ cognita sunt, id quod incognitum est per ratiociniorum concatenationem eruatur (§. 725 *Log.*); signa vocabulorum vicaria in hoc casu ad inveniendum utilia sunt.

Signa ad inveniendum apta.

Hypotheseos possibilitatem jam in philosophia prima evicimus, cum theoriam signorum traderemus (§. 965 & seqq. *Ontol.*). Eidem illustrandæ inserviunt, quæ superius de usu figurarum hieroglyphicarum in disciplinis tradidimus (§. 163 & seqq.). Etenim tum figuræ hieroglyphicæ sunt signa artificialia rerum perceptarum (§. 158. 159. 151) perinde ac vocabula (§. 271. 272) & in illarum usu eædem observantur regulæ, quæ circa usum vocabulorum in disciplinis observari solent. Ceterum exemplum istiusmodi signorum dedi in Arithmetica, quæ in numero Elementorum Matheseos Latino idiomate evulgatorum continetur, ubi charactere derivativo proportionis utor ad demonstrandum theoremata de magnitudinum ac numerorum ratione. In Algebra tot occurrunt exempla, quot dantur problemata per regulas Algebræ solvenda.

venda. Etenim in denominatione assumuntur datorum, quorum notiones irresolubiles sunt, signa primitiva & inde eruuntur derivativa exprimentia vel definitiones, vel propositiones; horum vero ope investigatur incognitum. Omnes formulæ algebraicæ sunt signa derivativa, quæ exprimunt notiones distinctas, quas ingrediuntur quantitates tanquam primitivæ assumtæ, ut in earum notionibus confusis acquiescas. Atque hoc modo vidimus multiplicia dari signa a vocabulis diversa, sed eorum vicaria, quæ subinde utiliter in vocabulorum locum surrogantur.

§. 294.

Artis characteristica definitio.

Ars characteristica **appellatur ea, quæ explicat signorum in rebus aut eorundem perceptionibus denotandis usum.**

Ars hæc adhuc in desideratis est, quemadmodum jam alias monuimus (*not.* §. 965 *Ontol.*). Quoniam vocabula ipsa, quibus ad perceptiones vel res iisdem repræsentatas exprimendas utimur, in horum signorum numero sunt (§. 271); principia Grammaticæ universalis ex arte characteristica petenda. Sunt enim vocabulis cum ceteris signis quædam communia, quatenus sub eodem genere continentur. Ceterum cum exempla in notis numericis earumque in Arithmetica usu atque inprimis in calculo specioso Algebræ habeamus; inde generalia quædam principia hujus artis abstrahi possunt, quibus deinde via ad ulteriora sternitur. Immo non inutile est notiones generales abstrahere a signis quibusvis vocabulorum vicariis, quæ in iisdem latent.

§. 295.

Illius potissimum objectum.

Quoniam inter signa vocabulorum vicaria eminent ea, quæ ad inveniendum apta sunt; ***In arte characteristica signorum ad inveniendum utilium ratio inprimis explicari debet.***

In Algebra istiusmodi signa habemus pro quantitatibus; sed desiderantur talia in philosophia pro rerum qualitatibus. Illa faciliora sunt, hæc difficiliora inventu. Quamobrem mirum non est, quod illis dudum inventis hæc adhuc in desideratis numerentur. Quantitatum ex aliis assumtis ortus satis manifestus est: ast quomodo qualitates aliæ ex aliis nascantur, nondum adeo exploratum est.

§. 296.

§. 296.

Si ope signorum ad inveniendum utilium ex cognitis incognita investigari debent; modus combinandi signa & combinationem variandi perspectus esse debet. Si quid enim, quod incognitum est, ex aliis, quæ cognita atque perspecta sunt, eliciendum; assumta colliguntur in notionem distinctam, quæ propositioni cuidam determinatæ respondet, ac inde porro ratiocinando tandem deducitur, quod erat inveniendum (§. 725 ac §. 551 & seqq. *Log.*). Quamobrem si signorum ope idem efficiendum; signa primitiva, quibus assumta designantur, ita combinari debent, ut notionem distinctam, in quam colliguntur, exprimens signum derivativum prodeat, consequenter si ope signorum ad inveniendum utilium ex cognitis incognita investigari debent, modus combinandi signa perspectus esse debet.

Quando signa ad inveniendum apta adhiberi possint.

Enimvero quoniam porro opus est, ut ex hoc signo derivativo reperiatur signum aliud derivativum, quod exhibet notionem distinctam ejus, quod inveniri debebat; hoc vero signum in se perinde ac alterum, ex quo eruendum, signa omnia primitiva assumtorum continere debeat, tanquam determinationum, per quas determinatur id, quod quærebatur; signum derivativum, quod quæritur, ex eo, quod per combinationem primitivorum prodiit, aliter erui nequit nisi combinatione variata. Quamobrem si ope signorum ad inveniendum utilium ex cognitis incognita investigari debent; modus quoque variandi combinationem signorum primitivorum perspectus esse debet.

His uberior lux affundetur olim in Arte inveniendi. Quodsi tamen quis probe attenderit ad analysin demonstrationum, quam dedimus in Logica (§. 551 & seqq.) eandemque juxta istud exemplar in aliis demonstrationibus instituerit, ac præterea in Algebra tum ad æquationes ex datis erutas, tum ad formulas per illarum reductiones repertas eam attentionem attulit, quæ ad reflexiones logicas

sufficit; ei profecto nihil in tota demonstratione occurret, quod non sit evidens. Si qua ceteris supersit obscuritas, illi ex dictis perspiciunt, quomodo eam dispellere debeant. Æquationes ex datis erutæ sunt signa derivativa notionum distinctarum, quas data & quæsita tanquam notæ ingrediuntur, & quæ vel definitionibus, vel propositionibus determinatis respondent. Æquationum vero reductio tandem resolvitur in variationem combinationum signorum primitivorum, ut prodeat signum aliquod derivativum notionis distinctæ modi, quo ex datis determinatur quæsitum.

§. 297.

Artis characteristicæ combinatoriæ definitio.

Ars illa, quæ docet signa ad inveniendum utilia & modum eadem combinandi eorundemque combinationem certa lege variandi, dicitur *Ars characteristica combinatoria*. Vocatur a *Leibnitio* etiam *speciosa generalis*.

Artis hujus characteristicæ combinatoriæ pars quædam specialis Algebræ est, quam notioni huic convenienter dixeris *Artem characteristicam combinatoriam magnitudinum* vi eorum, quæ ad præcedentem propositionem annotavimus. Hinc jam olim *Leibnitio* pro eo, quod ipsi erat, ingenii acumine ad Algebram animum reflectenti, artis hujus idea aliqua subnata esse videtur. In literis enim ad *Oldenburgium* d. 28. Decemb. A. 1675. datis, quæ leguntur apud *Wallisium* Vol. III. Oper. f. 621. ita scribit: „Ego vero agnosco, quicquid in genere probat Algebra, nonnisi superioris scientiæ beneficium esse, „quam nunc *combinatoriam characteristicam* appellare soleo, longe „diversam ab illa, quæ, auditis his vocabulis, statim alicui in mentem „venire posset.“ Hanc artem distinctæ notionum analysi destinare videtur. Ibidem enim f. 121. „Valde suspecta, inquit, nobis esse debet notio infiniti & minimi, & maximi, & perfectissimi, & ipsius „omnitatis. Neque fidendum his notionibus, antequam ad illud criterion exigantur, quod mihi agnoscere videor, & quod velut mechanica ratione, fixam & visibilem & (ut ita dicam) irresistibilem reddit „veritatem. Quale nobis inexplicabili beneficio tributum est a natura. Hæc Algebra, quam tanti facimus merito, generalis illius artificii nonnisi pars est. Id tamen præstat, errare ne possimus quidem, „si velimus, &, ut veritas quasi picta velut machinæ ope in charta expressa deprehendatur.“ Quicquid vero hic dicit, nil differt ab eo, quod

quod in formulas algebraicas convenit, ut ſatis appareat loquentem omnem ſuam attentionem in formulas iſtas direxiſſe ac verbis expreſſiſſe, quæ in iis acumine pervidendi abſtracta in concretis diſcernimus. De hac ſcientia paulo clarius loqui videtur in Miſcellaneis Berolinenſibus pag. 23. affirmans, „ eſſe ſuperiorem Mathematica ſcientiam, “ parem certitudine, majorem virtute atque efficacia, ubi rationes ideales, non tantum a ſenſibus, ſed etiam ab imaginibus ſejunguntur. “ Ope enim ſignorum heuriſticorum ſeu ad inveniendum utilium in ideis contenta a ſenſu & imaginibus, hoc eſt, ideis confuſis, quæ in ſenſu ac imaginatione exiſtunt, ſejunguntur. Enimvero cum hæc verba proferat, dum mentionem injicit mundi cujusdam inviſibilis ad quem provocat *Meraus*, & in quo rationes rerum principiaque veritatesque arcanæ, omnisque convenientiæ & certitudinis fontes laterent, & ſuperioris illius ſcientiæ ideo aliquid pervidiſſe *Meraum* largitur; de ſuis potius monadibus, quam de arte combinatoria characteriſtica locutus eſſe videtur: ſit ita quod per hanc artem ex mundo inviſibili viſibilis absque imaginibus ſolorum characterum legitima combinatione deduci debeat. Quod an ab ullo unquam homine fieri poſſit, definire nolo. Apertiſſime autem de arte iſta loquitur in literis ad *Remondum* d. 10. Jan. & 14. Mart. 1714, quæ leguntur in libro Gallico, cui titulus: Recueil de diverſes pieces par Monſ. *Leibniz*, *Clarke*, *Newton*, Tom. 2. p. 129 & ſeqq. ubi eam ſpecioſam generalem appellat eamque a characteriſtica totam pendere ac veritates ad formam calculi reducere affirmat: id quod in Artem characteriſticam combinatoriam, qualem hic definimus, convenire partim ex ipſa definitione, partim ex ſequentibus liquet.

§. 298.

Calculus in genere eſt inventio alicujus ſigni ſeu characteris derivativi ex aliis ſive primitivis, ſive derivativis per continuam æquivalentium ſubſtitutionem. *Calculi generalis definitio.*

Non alia eſt notio calculi in genere, quæ a calculo vulgari arithmetico abſtrahitur, eademque calculo communi arithmetico ac algebraico communis eſt. In Arithmetica habemus novem characteres ſimplices ſeu ſigna primitiva, quibus tamen, ſi ab unitate diſceſſeris, characteres ſeu ſigna derivativa æquivalentia exhiberi poſſunt (*not.* §. 339 *Ontol.*). Omnis calculus eum in finem inſtituitur, ut ex figuris ſeu characteribus numerorum datorum ſive primitivis, ſive derivativis inveſtigetur character plerumque derivativus numeri quæſiti. Ita addentes numeros 314 & 522 reperimus ſummam 836. Sunt autem 314 & 522 ſigna

derivativa numerorum datorum; sed 836 est character derivativus quæsiti. Totus autem calculus absolvitur per substitutionem characterum æquivalentium pro æquivalentibus. Ita ex numeris datis 314 & 522 reperturi summam, pro 2+4 substituimus 6. Est autem 2+4 =6, adeoque hi duo characteres sibi invicem salva numeri quæsiti quantitate substitui possunt (§. 349 *Ontol.*). Similiter pro 1+2 seu pro 10+20 substituimus 3 sive 30; pro 3+5 seu pro 300+500 substituimus 8 sive 800, quod 1+2=3 & 5+3=8. Non absimili modo sese res habet in operationibus arithmeticis ceteris. Sane abacus Pythagoricus, quo in multiplicatione ac divisione utimur, non est nisi tabula characterum æquivalentium, qui sibi invicem substitui possunt. Ita quatuor bis sumta denotantur per hunc characterem derivativum 4. 2, ubi punctum multiplicationis seu iteratæ positionis quaternarii signum est. Tabula vero Pythagorica exhibet huic characteri æquivalentem primitivum 8. Est enim 4. 2 = 8. Unde in calculo pro 4. 2 substituitur 8. Similiter senarius novies sumtus denotatur per 6. 9: ei vero æquivalens character 54 exhibetur in abaco Pythagorico, in calculo pro isto substituendus. Similiter in Algebra cum idem Algorithmus obtineat, qui in Arithmetica communi obtinet; vel inde intelligitur, calculum non posse consistere nisi in inventione signi derivativi ex aliis primitivis vel derivativis ope substitutionis signorum æquivalentium facta. Ita pro quantitate a in seipsam ducta sive aa substituitur a^2; pro radice ex a extracta $\sqrt{a}$ vel $a^{1:2}$. Et in reductione æquationum continuo substituimus duos characteres sibi invicem æquales pro duobus aliis characteribus quantitates sibi invicem æquales exprimentibus. Notione hac calculi generali utemur etiam in subsequentibus, quamobrem eam hic notasse juvat.

§. 299.

Modus inveniendi veritatem in arte combinatoria characteristica.

In arte combinatoria characteristica veritates inveniuntur per speciem quandam calculi. Etenim in arte characteristica notiones irresolubiles exprimuntur per characteres primitivos ac inde per combinationem eruuntur derivativi, ex quibus modo combinationis continuo variato elicitur character derivativus notionis antea nobis incognitæ, quæ invenienda erat (§. 297). Enimvero si ex charactere seu signo uno derivativo per variationem modi combinationis eruitur alius character

deri-

derivativus; unus ſubſtituitur in locum alterius, neque alia hic quam æquivalentium intelligitur ſubſtitutio, cum alias non appareat, quomodo in eodem tramite progredi poſſis, ſeu nulla adſit ratio, cur characterem hunc in locum prioris aſſumas. Quare cum per calculum reperiatur, quod per continuam characterum derivativorum æquivalentium ſubſtitutionem eruitur (§. 298); in arte characteriſtica combinatoria veritates per calculi quandam ſpeciem inveniuntur.

Quoniam Algebra ſpecies hujus artis eſt & ipſa quoque Arithmetica communis pro quadam ejus ſpecie haberi poteſt; exempla ibidem obvia propoſitionem præſentem ejusque demonſtrationem plurimum illuſtrant. Inprimis inde patet, quod in demonſtratione affirmatur, ſcilicet characterem derivativum non poſſe ſubſtitui in locum alterius, niſi ſit æquivalens. Sane in additione pro $3 + 4 + 9$ ſubſtitui nequit niſi 16, cum hic character ſit priori æquivalens, adeoque hoc ſubſtituto reſpectu quantitatis numeri inveniendi perinde ſit, ſive ponas 16, ſive 3, 4 & 9 ſimul. Similiter ſi in Algebra ſit $abc = a^2x + ax^2$ & dividendo per a in locum æquationis prioris ſurroges hanc poſteriorem $bc = ax + x^2$; æquatio poſterior æquivalet priori, quatenus utraque continet omnes quantitates datas atque incognitam ſimul. Ac ideo quia hoc pacto alteri æquivalet, eidem ſubſtitui poteſt; non autem ſubſtitui poſſet alia, in qua quantitates omnes non ingrederentur, conſequenter quæ æquivalens ei, cui ſubſtitueretur, minime eſſet. Hactenus adeo non habemus niſi calculum numerorum in Arithmetica & calculum magnitudinum in Algebra moderna ſive ſpecioſa. Antequam Arithmetica literalis eſſet inventa, de calculo magnitudinum ne per ſomnium quidem quisquam cogitaſſet, immo plerique calculum magnitudinum in numerum impoſſibilium retuliſſent. Quamobrem non miramur, ſi qui ceteras calculorum ſpecies ſimiliter in entium fictorum numerum referant. *Leibnitius* calculum ſitus dare intenderat, quo uteremur in Geometria, quoties ad ſitum redit quæſtio, veluti ſi de lineis perpendicularibus, de lineis parallelis ac ad ſe invicem obliquis, de angulis ſermo fuerit: eum tamen in intentione tantummodo habuit, minime autem perfecit, etſi dubitandum non ſit eum multo faciliorem eſſe debere calculo qualitatum, qui ad ſpecioſam illam generalem ſeu artem combinatoriam characteriſticam requiritur. Ubi diſciplinæ magis fuerint excultæ, quam nunc quidem fieri ſolet, ars quoque inveniendi

majora capiet incrementa, cujus complementum est ars characteristica combinatoria.

§. 300.

Quæ ars combinatoria characteristica præsupponat.

Si per artem characteristicam combinatoriam quædam invenienda, notiones irresolubiles seu primitivæ in suo genere determinandæ, modique combinationum & variationum istarum possibiles ante determinandi. Etenim in arte combinatoria characteristica notiones irresolubiles seu primitivæ in suo genere signis primitivis exprimendæ sunt, primitiva autem signa combinanda veniunt, ut prodeant derivativa, modus denique combinandi variari debet, ut prodeat character derivativus notionis alicujus antea nobis ignotæ, sed quæ quæritur (§. 297). Quamobrem si artem characteristicam in aliquo scientiæ genere exercere velis, necesse est ut notiones determinentur, quæ tanquam irresolubiles spectari debent. Requiritur præterea ut modi combinationum possibiles sint perspecti & ne lateant modi, quibus combinationes istæ variari possunt. Antequam igitur de arte characteristica combinatoria cogitare possis, notiones irresolubiles in dato genere determinare, diversos combinationis modos possibiles docere & variationem istarum combinationum detegere teneris.

Primum specimen artis combinatoriæ characteristicæ habuimus in Arithmetica, ubi notio irresolubilis est unitas, quæ ideo tanquam indivisibilis spectatur. Ex unitate derivantur numeri per ejus iteratam positionem, atque inde constituuntur notiones aliæ, quæ tanquam irresolubiles, subinde etiam tanquam resolubiles spectantur, prout commodum visum fuerit. Reducuntur modi numeros variandi ad numerum determinatum & axiomata seu regulæ generales utendi istis variationibus præmittuntur. Hisce demum præmissis de characteribus commodis, modoque eos combinandi ac combinatos variandi cogitare licuit. Sunt nimirum characteres primitivi 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 0. Combinantur iidem per valorem localem ad denotandum numerum quemvis assignabilem, variantur per substitutiones characterum æquivalentium, quos exhibent tabulæ algorithmi, quarum vulgo tantummodo

modo construitur ea, quæ in usum multiplicationis ac divisionis servit, etsi etiam pro additione atque subtractione tales construi possint, utut facilitatis gratia & quod iis carere possimus omittantur. Ita vi tabulæ additionis characteres æquivalentes sunt, 3 + 4 & 7, 5 + 2 & 7, 6 + 1 & 7, ita ut vi artis characteristicæ tres sint definitiones septenarii 3 + 4 = 7, 5 + 2 = 7, 6 + 1 = 7. Similiter tabula subtractionis suppeditat hos characteres æquivalentes 8 − 1 & 7, 9 − 2 & 7, 10 − 3 & 7, ut adeo denuo totidem prodeant ut ante definitiones characteristicæ, in quibus definitum & definitio æquivalent, 8 − 1 = 7, 9 − 2 = 7, 10 − 3 = 7. Multiplicatio nullum dat characterem septenario æquivalentem: dat tamen divisio ope abaci Pythagorici scilicet 14 : 2 & 7, 21 : 3 & 7 ac ita porro, ut novem prodeant characteristicæ definitiones septenarii 14 : 2 = 7, 21 : 3 = 7, 28 : 4 = 7, 35 : 5 = 7, 42 : 6 = 7, 49 : 7 = 7, 56 : 8 = 7, 63 : 9 = 7 & 70 : 10 = 7. Quomodo vero characteres isti opportune sibi invicem substituantur, ut in dato casu prodeat character derivativus conveniens numero quæsito, regulis algorithmi docetur, immutabilibus legibus, quæ axiomatis continentur, superstructi. Idem in Algebra docere poteramus, quæ Arithmeticæ accessit tanquam alterum specimen ob agnationem cum eadem facile superaddendum. Extra Mathesin hactenus non occurrit in philosophia artis characteristicæ exemplum, quam in doctrina syllogistica de modis syllogismorum, quemadmodum dudum monui, cum Logicæ compendium in usum academicum Germanico idiomate ederem & monitum repetii in Logica Latina *not.* §. 374. Sed dabitur alia vice de hisce uberius disserendi occasio. Quæ vero in propositione præsente inculcantur, ad amussim ibi observata reperies. Quodsi vero istius characteristicæ vim omnem intelligere volueris, respiciendum non modo est ad Vocales A, E, I & O, quibus propositionum qualitates & quantitates indigitantur; verum etiam ad consonantes S, P, M & C, quibus conversiones & transpositiones propositionum designantur in reductione syllogismorum a secunda & tertia figura ad primam, quarum significatus a nobis non explicatur, quod tædiosam reductionis doctrinam prætermiserimus, ex libellis logicis communibus petendam.

§. 301.

Difficultas artis combinatoriæ characteristicæ inveniendæ.

Quoniam notæ irresolubiles in suo genere determinari nequeunt, nisi dentur rerum notiones adæquatæ (§ 95. 96 *Log.*), notionum vero adæquatarum investigatio seu notionum in notas

tas irresolubiles resolutio non adeo facilis, in tanta præsertim disciplinarum imperfectione, neque commoda signorum seu characterum inventio unicuique statim obvia; *Artis combinatoriæ characteristicæ generalis inventio difficillima est, nec ante in potestate erit, quam disciplinæ magis fuerint excultæ.*

Leibnitius jam A. 1675 ad *Oldenburgium* scribebat, se artis combinatoriæ characteristicæ mirabilem vim ac potestatem præceptis aliquando & speciminibus explicaturum, si sanitas ac otium fuerit. Ac ideo mox fore tempus affirmabat, quo de Deo ac mente non minus certa, quam de figuris numerisque habeamus: quo machinarum inventio non difficilior, quam constructio problematum geometricorum. Quamvis vero vitam omnem usque ad A. 1716 in otio literario consumserit, ad eam tamen excolendam animum nunquam appulit, difficultatem dubio procul expertus, quem non prævideràt, ob notionem istius artis nondum satis evolutam. Hinc in literis ad *Remondum* A. 1714 datis, quas supra (*not.* §. 297) laudavimus, equidem fatetur, se artem istam daturum, si esset ætatis nondum adeo profectæ minusque distractus, aut alii juniores ad istiusmodi negotium apti suppetias ferrent; in aliis tamen p. 139 non diffitetur, pro præsenti rerum suarum statu sibi hoc difficile esse, præsertim cum non adsint, qui ipsum animent & suppetias ferant. Si quis mente perpendit, qualis numerorum in Arithmetica, magnitudinum in Algebra, syllogismorum in Logica notio præsupposita fuerit, antequam characteristica ad numeros, magnitudines & syllogismos applicari potuerit, & quamdiu in Arithmetica atque Algebra commodi desiderati fuerint characteres; is difficultatem artis characteristicæ combinatoriæ generalis haud difficulter æstimabit, neque mirabitur *Leibnitium*, cujus diffusum ingenium in uno objecto continuo hærere non poterat, tanto temporis intervallo ne latum quidem unguem in arte ista progressum fuisse.

§. 302.

Lingua & Scriptura universalis definitio.

Lingua universalis dicitur, quam omnes omnium linguarum gentes intelligere possunt. Similiter *Scriptura universalis* dicitur, quam omnes omnium linguarum gentes intelligere possunt.

Problema de lingua seu scriptura universali dudum exercuit eruditos, propterea quod commodissima foret eruditis ad conceptus suos

cum

cum aliis communicandos. Electa fuerat ejus loco lingua latina, quam tamen unusquisque demum multo studio atque labore addiscere tenetur, cum scripturam universalem intelligere posset, etiamsi eam, quæ scribenti erat, linguam non intelligeret. Inprimis vero nostra ætate lingua vel scriptura istiusmodi utilissima foret, qua lingua latina tantum non in desuetudinem abit, viris doctis sermone sibi patrio scripta sua exarantibus. Satis enim experimur, quam tædiosum sit tot addiscere linguas, ut libros exoticos legere ac ex inventis exterorum proficere possis. Etsi igitur non improbemus, ut disciplinæ vernaculo quoque idiomate tradantur, idemque fecerimus ipsi omnes cum Matheseos, tum philosophiæ partes Germanico idiomate in publicum proferentes, cum sic ad utilem rerum cognitionem perducantur etiam, qui sunt a studiis literariis alieni; displicet tamen, si promiscue omnia vernaculo sermone conscribantur, ea præsertim, quæ ad totius orbis eruditi notitiam pervenire consultum est.

§. 303.

Lingua philosophicæ definitio. *Lingua philosophica* dicitur, in qua vocabula significatum essentialem habent. Sunt autem *vocabula essentialiter significantia*, quæ sunt signa derivativa notionum distinctarum, minimum definitionum.

Lingua philosophica inter desiderata numeratur. Fuere quidem & hos inter inprimis *Casparus Neumannus*, Theologus Vratislaviensis, qui vocabulis Hebraicis significatum essentialem tribuerunt; ast non talem, qualem lingua philosophica requirit. In lingua enim philosophica vocabula distincte repræsentare debent determinationes rei intrinsecas, minimum tot, quot definitioni sufficiunt: ast juxta *Neumannum* in Clave domus Heber vocabula Hebraica significatum essentialem tantummodo generalem habent, qui emphasi vocum declarandæ inservit, quatenus nempe apparet ratio denominandi a re desumta ex ipsis literis vocabuli compositionem ingredientibus. Ita *Neumannus* vocabulum כככ explicat per versatile versatile corpus, quia כ signum versationis & כ signum trinæ dimensionis. Quare cum Astronomi recentiores ostenderint, stellas præter motum translationis motu quoque vertiginis continuo cieri; ad duplicem hunc motum in stellarum denominatione respici ab Hebræis colligit. Quodsi vocabuli significatus essentialis esset; non modo duplex iste motus, sed alia etiam prædicata stellarum aliunde nondum cognita ex vocabuli inspectione innotescere deberent. Signi-

ficatus igitur vocum Hebraicarum essentialis, qualem iisdem tribuit vir ingeniosus, eo multo inferior est, quem lingua philosophica requirit.

§. 304.

Signorum derivativorum in arte characteristica significatus essentialis.

In arte characteristica combinatoria signa derivativa significatum essentialem habent. In arte enim characteristica docetur, quomodo signa ad inveniendum utilia combinentur, & eorum combinatio certa lege varietur (§. 297), consequenter quomodo notiones irresolubiles signis primitivis exprimantur & inde signa derivativa notionum distinctarum, hoc est, tam definitionum, quam propositionum determinatarum formentur (§. 293). Quoniam itaque signum derivativum ingrediuntur signa primitiva illarum notionum, in quas resolvitur notio rei, cujus signum derivativum fuit repertum; ex ipso hoc signo derivativo patent ea, quæ notionem distinctam ingrediuntur, consequenter signum istud derivativum significatum essentialem habet (§. 303).

Pars artis characteristicæ combinatoriæ est Arithmetica communis, qualem inventis notis numericis, quibus nunc utimur, habemus. Ponamus dari numeri hunc characterem 395. Est is utique signum derivativum constans ex tribus primitivis 3, 9 & 5 per valorem localem combinatis. Duplex nimirum significatus notis primitivis inest, quorum alterum a figura, alterum a loco aut, si mavis, ordine loci habent. Ita 5 vi figuræ significat unitatem quinquies poni, seu esse $5 = 1 + 1 + 1 + 1 + 1$; vi loci versus dexteram primi, in quo collocatur, indigitat unitatem iterato sumendam hic esse digitum, seu unitatem primitivam, non amplius resolubilem. Similiter 9 vi figuræ significat unitatem novies poni, hoc est, esse $9 = 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1$; vi loci a dextera secundi, aut, si mavis, vi ordinis hujus loci, ob quem primus à loco dextimo, vel secundus a dextera numeratus dicitur, indigitat unitatem iterato sumendam esse decadem, adeoque derivativam, utpote resolubilem in unitates alias simpliciores, non amplius resolubiles, quales nimirum in loco primo occurrunt. Denique 3 vi figuræ significat unitatem ter poni, seu esse $3 = 1 + 1 + 1$; vi autem loci indigitat, unitatem iterato ponendam esse centenarium, adeoque derivativam, utpote in decades resolubilem. Character igitur numeri 395 no-

notionem ejus distinctam exhibet, atque analysin perfectam indigitat, qua adæquate comprehenditur. Etenim ex ipso charactere discimus numerum istum componi ex quinque digitis, novem decadibus, tribus centenariis, & unitates quinque primas esse irresolubiles adeoque tanquam primitivas sumi; unitates novem habere ad irresolubiles rationem decuplam, & similiter unitates tres habere ad decades seu unitates derivativas primi gradus rationem decuplam. Nimirum, si cui libuerit, ope horum signorum distincte resolvere potest numerum propositum 395 in simplicissima sua elementa, quæ sunt unitates irresolubiles. Ex hoc unico exemplo abunde patere existimo, quomodo signis derivativis insit significatus essentialis. Latent profunda in obviis, modo acumine tuo ea digneris. Nostrum igitur est attentionem ad ea excitare, quæ vulgo non sine detrimento scientiæ negliguntur. Pars artis characteristicæ combinatoriæ est etiam Algebra speciosa, qua hodie utimur. Formulæ enim algebraicæ numerorum atque magnitudinum significatum utique essentialem habent. E. gr. in numeris polygonis tanquam primitiva sumuntur latus & numerus angulorum, quorum ille si dicatur n, hic vero a; prodit formula pro numero polygono in genere $\frac{n^2(a-2)-n(a-4)}{2}$. Formula hæc exhibet notionem distinctam modi, quo ex latere & numero angulorum numerus quilibet polygoni inveniri potest: id quod cum Algebræ gnaris satis superque perspectum sit, a ceteris vero non intelligatur, ut distinctius explicetur supervacaneum foret. Demus potius exemplum a mathematico diversum. Monuimus ante, extra Mathesin hactenus non prostare exempla artis characteristicæ combinatoriæ nisi in denominationibus modorum syllogismorum. Ostendi idem quoad vocales in opere Logico (§. 374) ob rationem supra jam dictam (*not.* §. 300). Non inconsultum tamen videtur, ut significatum essentialem exemplo aliquo simul quoad consonantes illustremus, cum sic amplior evadat. Primus modus secundæ figuræ dicitur CESArE. Literæ significativæ hic sunt C, E, S A & E. Tres vocales indigitant, 1. syllogismum constare tribus propositionibus. Ordo literarum ordinem propositionum, ipsæ literæ propositionum quantitatem & qualitatem significant. Nimirum E primo loco occurrens indicat propositionem majorem esse 2. universalem quoad quantitatem, & 3. negativam quoad qualitatem. Litera A ordine secunda significat, propositionem minorem esse 4. quoad quantitatem uni-

universalem, & 5. quoad qualitatem affirmativam. Denique litera E tertio loco posita indicat, conclusionem hujus syllogismi 6. quoad quantitatem esse universalem & 7. quoad qualitatem negativam. Litera initialis C, quæ eadem est cum litera initiali modi Celarent in prima figura, innuit 8. syllogismum hunc secundæ figuræ ad primum reductum esse in modo Celarent. Litera S significat 9. propositionem majorem vertendum esse simpliciter, ut scilicet prædicatum & subjectum invicem permutentur. Quia vocalem A nulla excipit consonans significativa, inde intelligitur 10. propositionem minorem in reductione syllogismi secundæ figuræ ad primam manere eandem. Similiter quia vocalem tertiam E nulla sequitur consonans, adeoque nec significativa; id indicio est 11. in reductione syllogismi, qui est in modo Cesare, a secunda figura ad primam conclusionem eandem retineri. Denique notandum exinde, quod denominationem ingrediatur consonans significativa S intelligi 12. syllogismum non esse in prima figura & ex litera E tertio loco posita eandem non esse in tertia: unde infertur, eum esse in secunda. Quoniam de syllogismis nihil notandum, nisi quæ hic ex literis significativis denominationem ingredientibus deducta fuerunt; nomina hæc essentialiter significantium illustria exempla præbent, ut ad ea excitanda sit attentio, quam vulgo deficere constat.

§. 305.

Lingua & scriptura universalis unde pendeat.

In arte combinatoria characteristica signa derivativa seu characteres derivativi linguam quandam seu scripturam universalem constituunt. In arte enim characteristica signa derivativa significatum essentialem habent (§. 304), adeoque ex iis intelligitur, quænam notionem rei distinctam ingrediantur, modo significatum signorum primitivorum tenuerit (§. 303). Quare cum significatus signorum derivativorum nullam præsupponat linguam, & signa primitiva intelligi possint a quocunque mortalium, si significatus eorum in sua lingua eidem explicetur, vel alio quocunque modo insinuetur; signa derivativa in omni lingua intelligi possunt. Patet igitur beneficio artis characteristicæ combinatoriæ scribi posse, quæ omnes omnium linguarum gentes intelligunt, adeoque signa derivativa in arte

arte characteristica combinatoria constituunt scripturam &, quatenus voce efferuntur, linguam quandam universalem (§. 302).

Probant id exempla artis combinatoriæ characteristicæ, qua prostant. Notæ numericæ in Arithmetica vulgari ab omnium linguarum gentibus intelligi possunt & numeri his signis scripti ab omnibus intelliguntur, quibuscunque tandem linguis utantur. Hinc tabulæ sinuum atque tangentium, itemque logarithmorum, quæ totæ ex numeris constant, in omni lingua usui esse possunt. Si quis noverit, quid denotent signa & characteres in formula algebraica; in omni lingua intelligere potest, quæ eadem de subjecto suo insinuat. Innotescunt autem significatus characterum primitivorum seu literarum, quibus quantitates designantur, etiam per relationem ad figuram delineatam absque ullo verborum apparatu. Unde in probatione propositionis præsenti dixis, perinde esse sive cui signorum primitivorum significatus in lingua ipsi vernacula explicetur, sive quocunque alio modo insinuetur. Vocabula, quibus modi syllogismorum indigitantur, sunt signa derivativa artis characteristicæ. Sed si quis significatum vocalium A, E, I & O atque consonantium S, P, M & C habuerit perspectum; is in omni lingua ex istis vocabulis intelligere poterit, quæ de unoquoque modo tenenda sunt. Vocabula igitur, quæ sunt modorum in singulis syllogismorum figuris nomina, linguam quandam & scripturam de syllogismis universalem constituunt.

§. 306.

Signa derivativa in arte combinatoria characteristica linguam quandam philosophicam constituunt. Signa enim ista significatum essentialem habent (§. 304). Quare cum lingua philosophica sit, in qua vocabula significatum essentialem habent (§. 303); linguam quandam philosophicam constituunt signa derivativa in arte combinatoria characteristica. *Lingua philosophica unde pendeat.*

Patet hoc ex nominibus modorum syllogismorum in qualibet figura. Etenim qui ad literas significativas in iis contentas animum advertit, & ex eorum significatu ratiocinatur; is in omni lingua illorum beneficio intelligit, quæ de quovis argumentandi modo demonstrantur in Logica, quemadmodum paulo ante uberius docuimus (*not.* §. 304).

§. 307.

Lingua universalis præstantissima.

Quoniam ars combinatoria characteristica non modo speciem quandam scripturæ seu linguæ universalis (§. 305); verum etiam speciem quandam linguæ philosophicæ exhibet (§. 306); *Ars combinatoria characteristica speciem scripturæ philosophicæ offert ab ea, quam cogitarunt alii, prorsus diversam* (§. 302).

Nimirum alii non intendunt nisi characteres communes, quibus unusquisque in sua lingua scribit & quos unusquisque in sua explicat, cum unusquisque characterum significatum in sua lingua explicet. Atque adeo nihil intenditur, nisi ut omnes intelligant in sua lingua, quod nos scripsimus in nostra (§. 302). Exempli loco afferri solent characteres Sinensium, quibus præcipua pars eruditionis ipsorum continetur, quibusque res indigitare solent. Etenim iidem a vocabulis independentes communes sunt Sinensibus & Japonensibus, etsi hi populi diversis linguis utantur, nec unus alterum intelligat lingua sua loquentem. *David Solbrigius* in Continuatione prima Miscellaneorum Berolinensium p. 32 & seqq. in usum *linguæ œcumenicæ* seu universalis commendat notas numericas Lexicorum beneficio ad significatum rerum transferendas: ast nihil in his derivativi est, quod ad linguam philosophicam simul utile sit. Neque enim qui de lingua universali cogitant, eandem simul philosophicam esse debere volunt. Observavit hoc jam *Leibnitius* in supra laudatis (*not.* §. 297) ad *Remondum* literis, præstantiam artis combinatoriæ characteristicæ, seu, speciosæ universalis commendaturus, atque ex eo colligitur, quod non aliam ejus habuerit notionem, quam eam, quæ a nobis explicata fuit, neque dubium ullum superest, quod notionem illius artis ab Algebra abstraxerit. Hæc nimirum ipsi sese tantopere probavit, ut in omni scientiarum genere simile quid prostare optaverit. Hinc vidimus ipsum cogitantem de analysi situs (*not.* §. 299), ut in Geometria singula per modum calculi tradi possent. Constat etiam ipsum cogitasse de analysi genuina numerorum, cum Algebra, quam ad problemata arithmetica applicare solemus, sit analysis magnitudinum, adeoque ad quantitatem continuam spectet, non ad discretam, nec ad discretam applicetur, nisi quatenus continua per eam explicabilis: quem in finem *Arithmeticam binariam* destinaverat, in qua numeri omnes resolvuntur in 1 & 0.

Enim-

Enimvero quemadmodum in Analysi situs non invenit, quod satisfaceret; ita nec in numerorum Analysi tantum profecit, quantum voluisset, quod nimis esset distractus.

§. 308.

Lingua universalis absque Lexico addiscenda.

Quoniam in illa specie linguæ universalis, quam Ars combinatoria characteristica offert, vocabulorum vicem tuentur characteres seu signa derivativa (§. 293. 297); pauca vero primitiva, ex quibus componuntur, absque Lexici alicujus usu in unaquaque lingua addisci possunt; *Ista linguæ universalis species, quam ars combinatoria characteristica promittit, absque omni Lexici subsidio addisci potest.*

Atque hæc insignis prærogativa est linguæ hujus universalis præ ceteris, de quibus hactenus cogitarunt alii. Etsi autem lingua hæc universalis multo facilius intelligi possit, quam alia quæcunque, quæ primitivis utitur characteribus, saltem quoad significatum; inventu tamen multo difficilior est (§. 301). Ceterum veritatem propositionis præsentis firmat modus scribendi numeros, confirmant etiam nomina modorum syllogismorum in qualibet figura. Etenim notarum numericarum primitivarum significatum unusquisque in sua lingua addiscit, & absque Lexici alicujus subsidio deinde intelligit numeros a quocunque scriptos, quacunque lingua is eosdem pronunciare solet. Similiter significatum vocalium & consonantium S P M & C unusquisque in sua lingua discit in Logica, vocabulorum autem, quibus modi syllogismorum indigitantur, significatum absque Lexico unusquisque intelligit, quacunque lingua utatur, etiamsi ante doctrinam syllogisticam non didicerit.

§. 309.

Artis characteristica combinatoria usus in æstimanda probabilitate.

Signa derivativa artis combinatoriæ characteristicæ inserviunt æstimando gradui probabilitatis, ubi ob data insufficientia ad veritatem certam pervenire non possumus, ostenduntque quid suppleri adhuc debeat, ut probabilitas in certitudinem abeat. Etenim signa derivativa artis combinatoriæ characteristicæ continent in se primitiva, per quæ determinatur id, cui derivativum respondet (§. 296. 297), consequenter requisita ad veritatem omnia (§. 573 *Log.*). Atque ideo ex signi derivativi

nuda

nuda inſpectione patet, num in dato caſu requiſita ad veritatem omnia ſint perſpecta, an quædam ignorentur. Quare cum veritatem certo cognoſcat, qui omnia requiſita ad eandem agnoſcit (§. 574 *Log.*), probabilitatem vero tantummodo habeat, qui prædicatum ſubjecto tribuit ob quædam requiſita ad veritatem (§. 578 *Log.*), eamque tanto majorem, quo plura requiſita ipſi fuerint perſpecta, tanto autem minorem, quo plura quis ignoraverit; ſigna iſta derivativa gradui probabilitatis æſtimando inſerviunt, ubi ſufficientia data ad veritatem perveniendi liquidam deſunt.

Enimvero quoniam ex ipſo ſigno ſeu charactere derivativo apparet, quænam requiſita ad veritatem adhuc deſint, his autem ſimul perſpectis veritas certa cognoſcitur (§. 574 *Log.*); quænam ſuppleri debeant, ut veritas certo cognoſcatur in dato caſu per ſigna derivativa artis characteriſticæ utique patet.

Signa derivativa in arte characteriſtica hunc habent uſum, quatenus definitiones (§. 580 *Log.*) & propoſitiones determinatas (§. 583. 584 *Log.*) repræſentant. Intercedit tamen adhuc inſignis aliqua differentia inter definitiones ac propoſitiones determinatas communi more & characteriſtice expreſſas, quatenus in expreſſione poſteriori continetur notio adæquata vi characteris reſolubilis, quemadmodum ex datis ſuperius exemplis (*not.* §. 304) intelligitur. Commendavit ob hunc inſignem in deliberationibus de negotiis humanis uſum artem combinatoriam characteriſticam in ſæpius laudatis ad *Remondum* literis p. 131 *Leibnitius.* Noſtrum igitur fuit vi noſtrorum de probabilitate principiorum ex notione artis combinatoriæ characteriſticæ idem deducere, ut appareat tum illorum fœcunditas, tum notionis hujus cum notione *Leibnitiana* identitas.

§. 310.

Quænam ars characteriſtica combinatoria memoriæ ſuppetias ferat.

Ope artis combinatoriæ characteriſticæ notiones rerum diſtinctæ, immo adæquatæ memoriæ facile mandantur eademque retinentur. In arte enim combinatoria characteriſtica notio rei diſtincta, immo adæquata paucis ſignis ſeu characteribus

bus primitivis inter se combinatis exprimitur (§. 293. 294). Quamobrem si quis ideam istius signi derivativi memoriæ imprimit eademque retinet; is notionem distinctam, immo adæquatam rei signo denotatæ memoriæ infigit eademque retinet. Quoniam itaque extra omne dubium est characterem istiusmodi derivativum facilius memoriæ mandari ac retineri posse, quam plurimæ propositiones retinentur, quæ notionem signo hoc denotatam ingrediuntur & in quas ea beneficio hujus signi resolubilis; ope artis combinatoriæ characteristicæ notiones rerum distinctæ, immo adæquatæ memoriæ facilius mandantur eademque retinentur, quam absque ejus auxilio id fieret.

Evidentissime idem loquuntur nomina modorum in diversis syllogismorum figuris. Vidimus paulo ante, quantus propositionum numerus in unica voce *Cesare* contineatur, quæ quod non eadem facilitate memoriæ mandari ac retineri possint, qua vocabulum istud eidem infixum retinetur, nemo profecto asseveraverit. Et hæc sane ratio impulit vocabulorum istorum inventorem ad eadem in Logicam introducenda, ne doctrina syllogistica ad præcavendos errores ex vitio formæ oriundos adeo necessaria oblivioni tradatur: quem in finem quoque signorum primitivorum significatus versiculis memorialibus comprehensus fuit. Usus adeo iste præclarus artis combinatoriæ characteristicæ dudum innotuit, etsi *Leibnitius* in literis sæpissime laudatis nullam ejus fecerit mentionem.

§. 311.

Ope artis combinatoriæ characteristicæ facillime reminiscimur singulorum ad notionem rei distinctam pertinentium, certique sumus nos nihil eorum, quæ ad eam pertinent, prætermittere. Signum nimirum derivativum, quo in arte combinatoria characteristica res quædam denotatur, componitur ex signis primitivis singulorum, quæ notionem distinctam ingrediuntur (§. 296. 297). Quare cum significatum signorum primitivorum familiarem experiatur, qui artes combinatoriæ characteristicæ signa derivativa intelligere vult; signa primitiva singula in signo derivativo contenta ea in memoriam revocant, quæ ad no-

Suppetiæ ulteriores.

notionem rei distinctam requiruntur (§. 228); & hinc eorum facile reminiscimur, quæ ad rei notionem distinctam pertinent (§. 230). Quoniam itaque plura ad eam non spectant, nisi quæ per ista in memoriam revocantur, certus autem jam es, te singula tibi in memoriam revocasse, quæ signis illis primitivis indigitantur; evidens omnino est beneficio artis characteristicæ combinatoriæ nos certos esse posse, quod nihil eorum, quæ de re didicimus, oblivioni dederimus, nec in præsente quicquam eorum prætermittamus, quod ad notionem ejus distinctam spectat.

§. 312.

Reductio cognitionis symbolicæ ad quasi intuitivam.

Ope artis combinatoriæ characteristicæ cognitio symbolica convertitur quasi in intuitivam, etiam in eo casu, ubi cognitio intuitiva distincta haberi nequit. In arte combinatoria characteristica notiones irresolubiles signis primitivis exprimuntur, & inde signa derivativa notionum distinctarum formantur (§. 293. 294), atque adeo notiones distinctæ veluti oculis spectandæ exhibentur (§. 292), quatenus nempe singula signa primitiva eorumque combinationem in signo derivativo intuemur. Quoniam in arte characteristica combinatoria signis repræsentamus, quæ in ideis continentur, & hæc intuemur (§. 297); cognitio in eadem symbolica est (§. 289). Enimvero quia signa primitiva & modus, quo combinantur, ea nobis in memoriam revocant, quæ in notione symbolice repræsentata seu characteristice expressa continentur (§. 228), ut singulorum, quæ rei insunt, recordemur (§. 230); hoc ipso ea, quæ in re symbolice repræsentata continentur, veluti in ideis suis intuemur, adeoque ad intuitivam veluti cognitionem cognitio symbolica reducitur (§. 286).

Quoniam in arte characteristica combinatoria characteres conduntur derivativi eodem modo pro substantiis rerum materialium & entibus quibusvis abstractis, ut ea, quæ abstractis

stractis insunt, vi signorum seu characterum primitivorum inter se combinatorum exhibeantur per modum partium, ex quibus tanquam totum aliquod componantur; abstracta istiusmodi nobis exhibemus tanquam entia composita, in quibus partes compositionem ingredientes earundemque nexum a se invicem distinguimus, adeoque symbolica hac repræsentatione veluti ad intuitivam cognitionem reducuntur *per demonstrata*. Enimvero cum res intuitive cognoscamus, quatenus idearum, quas de iis habemus, nobis conscii sumus (§. 286), abstracta vero tanquam a re percepta sejuncta spectari debeant (§. 282); in iis præsertim, quæ a sensu valde remota sunt, cognitio intuitiva distincta vix ac ne vix quidem, immo prorsus non haberi potest. Patet igitur artem combinatoriam characteristicam cognitionem symbolicam convertere quasi in intuitivam etiam in iis casibus, ubi cognitio intuitiva distincta haberi nequit.

Exempla luculenta præbent formulæ algebraicæ, qualem pro numeris polygonis in genere (*not.* §. 304) exhibuimus. Numerus polygonus in genere est ens maxime abstractum, & ortus ejus ex latere atque angulorum numero multo magis in eundem numerum referendus. Jam formula $\frac{n^2(a-2)-n(a-4)}{2}$, ubi n latus, a numerum angulorum denotat (§. 201 *Analys.*), repræsentat ortum numeri polygoni in genere ex latere atque angulorum numero tanquam ens compositum ex duabus partibus $\frac{1}{2}n^2(a-2)$ & $\frac{1}{2}n(a-4)$, quæ denuo ex partibus aliis n^2 & $a-2$ atque n & $a-4$ componuntur, & signa $-$ atque ( ) ostendunt, quomodo partes istæ inter se jungantur. Characteres tam speciosi, quam numeri nobis in memoriam revocant, quæ ortum numeri polygoni ingrediantur, & signa combinationum ostendunt, quomodo ad eandem concurrant. Atque ita vi formulæ distincte quasi percipimus ortum numeri polygoni in genere ex latere ac angulorum numero & eundem quasi coram intuemur: ita ut nobis conscii simus singulorum, quæ successive fieri debent, ut numerus quilibet polygonus prodeat veluti res quædam in natura rerum orta, certique simus nihil eorum prætermitti, quæ ad ortum istum necessaria sunt, nihilque alio ordine poni, quam quo alterum excipere debet. Ad singu-

singula signa singulosque characteres attenti notiones nobis in memoriam revocamus, quæ iisdem respondent, ut adeo perinde sit ac si in toto aliquo ex partibus composito partes earundemque nexum intueremur. Habemus adeo beneficio formulæ algebraicæ intuitivam quasi cognitionem ortus numeri polygoni cujuscunque ex latere atque angulorum numero, etsi is non sit ex numero eorum, quæ in sensum cadunt, nec in numerum rerum materialium ex aliarum compositione ac immutatione oriri solitarum. Non minus luculenta sunt exempla, quæ ad illustrandum propositionem præsentem præbent nomina modorum syllogismorum in singulis figuris. E. gr. Nomen modi primi in figura secunda CESArE repræsentat hunc modum tanquam ens ex variis partibus certo quodam modo inter se junctis compositum, quatenus constat ex literis significativis, quæ hoc potius, quam alio ordine sese excipere debent. Literæ istæ ac ordo, quo se invicem sequuntur, in memoriam revocant singula prædicata huic modo tribuenda, ut eadem tanquam partes in re contentas intuearis quasi. Atque ita cognitio mere abstracta & symbolica ad intuitivam quasi revocatur, ut, si vocabulum intuearis, omnium de hoc modo argumentandi tibi perinde conscius sis, ac si ens quoddam compositum intuens tibi conscius es partium in eodem contentarum. Ita a sensu avocata & ab imaginibus separata, ut distincta fierent ac præcisa, nihil prorsus confusi admixtum habentia, ad sensum rursus ac imagines revocantur, ut claritas, quam perdiderant, restituatur, sicque omnis redeat utilitas, quam cognitioni offert sensus. Et hoc pacto cognitioni, quæ ab arte characteristica combinatoria pendet, proprium est, quicquid in cognitione intuitiva & symbolica utile; ab ea autem alienum est, quicquid imperfecti in utraque occurrit.

§. 313.

Intellectus puri & non puri definitio.

Intellectus dicitur *purus*, si notioni rei, quam habet, nihil confusi admiscetur nihilque obscuri. *Non purus* dicitur, si notioni rei insunt, quæ confuse aut prorsus obscure percipiuntur.

Notiones numerorum pertinent ad intellectum purum, quatenus nobis sunt adæquatæ: hinc enim iis nihil confusi, nihil obscuri admiscetur, cum tandem perfecta analysi resolvantur in notionem unitatis (§. 339 *Ontol.*). Dedimus jam supra exemplum, in quo numerum 395 analysi perfecta ad notionem solius unitatis reduximus (*not.* §. 304), ut adeo in tota numeri cujuscunque notione nihil supponatur, quod con-

confuse, vel saltem prorsus confuse percipiatur. Unde notiones numerorum ad adæquatas proxime accedunt, & intellectum purum qualis sit produnt. Cum quantitates in abstracto spectatæ, quales in Algebra consideramus, sint numeri indeterminati; formulæ algebraicæ intellectui puro illustrando inserviunt, etsi notiones iis respondentes non prorsus tales sint, quales intellectus purus exigit, cum quantitates referantur ad continuum, cujus confusa tantum hic est notio, utpote prorsus imaginaria. In Physicis & Moralibus intellectus minime purus est, cum notiones, quas ibidem habemus, adæquatæ non sint, analysin perfectam, quæ in irresolubilibus sua natura talibus terminatur, minime admittentes. Ex systematica enim tractatione apparet, nos in confuse perceptis subsistere & confusas quasdam notiones pro primitivis seu irresolubilibus assumere.

§. 314.

Quoniam perceptiones confusæ ad facultatis cognoscendi partem inferiorem spectant (§. 54), sensum nempe atque imaginationem (§. 67. 92); *Intellectus purus est, si a sensu atque imaginatione liber est, & in tantum quidem purus est, in quantum a sensu atque imaginatione liber.* *Intellectus quando purus.*

In numerorum doctrina nullam supponimus notionem primitivam, nisi unitatis, adeoque non opus est ullam supponi notionem confusam, nisi unitatis. Quoniam numeri deinde omnes (§. 339 *Ontol.*), etiam fracti (§. 399 *Ontol.*) & irrationales (§. 405 *Ontol*) in unitates resolvuntur; singulis quoque nihil confusi adhæret, nisi quod ab unitate trahunt. Quodsi notio unius quæratur distincta, qualem in philosophia prima (§. 328 *Ontol.*) & in Mathesi Latina (§. 3 *Arithm.*) dedimus; notio quoque unitatis ab omni propemodum, quod est confusum, liberatur. Quamobrem in numerorum cognitione intellectus a sensu atque imaginatione propemodum prorsus liber est, ut adeo notiones numerorum intellectum purum, qualis vi propositionis præsentis esse debet, maxime illustrent. Conferunt quoque aliquid ad hunc scopum formulæ algebraicæ ad figuras relatæ. Etenim vi characterum, quæ de figura distincte concipiuntur, ab imagine ejusdem, qua eam nobis vi imaginationis aut sensus repræsentamus, separamus & ab imaginibus ita abstracta beneficio formulæ concipimus: immo in calculo analytico nihil prorsus nobis cum figuris negotii est. Intellectus igitur eatenus purus est, quatenus ab imagini-

ginibus separata per characteres combinat & combinationem variando veritatem investigat. Unde apparet, in arte combinatoria characteristica intellectum ad purum magis accedere, quam in cognitione symbolica, qua utimur, communi. Ad hanc artem combinatoriam characteristicam igitur præparamur, si notiones rerum ab imaginibus separemus, eas continuo resolvendo in alias simpliciores. Atque ea ratio nos impulit, ut in philosophia prima demonstraverimus, quæ facile absque demonstratione concedunt omnes ac ideo ipse *Euclides*, demonstrator rigidissimus, sumit, quamvis facile prævideremus, fore bene multos, quibus nugari videamur, propterea quod nondum prospiciant utilitatem, quam nos reipsa experti sumus, & quæ ex secuturis disciplinis magis elucescet, immo quam experientur omnes, quotquot intellectum purum excolent summam in cognitione rerum evidentiam consecuturi. Non moramur aliorum judicia, quamdiu nobis veri ac recti conscii sumus. Ceterum vel ex his ipsis a nobis allatis exemplis patet, intellectum purum non esse figmentum Mathematicorum, quemadmodum memini objici ab iis, qui nullam ejus notionem habent imaginibus nimium addicti, immo partem facultatis cognoscendi superiorem ab inferiori non satis distinguunt.

§. 315.

Cur intellectus noster nunquam prorsus purus.

Quoniam nos notionum nostrarum analysin in iis terminare solemus, quæ ope sensuum clare quidem, attamen confuse percipimus; *intellectus* a sensu atque imaginatione nunquam liber est, consequenter *nec unquam prorsus purus est* (§. 314).

Facti probatio ab experientia pendet. Non igitur opus est, quam ut notiones nostras excutiamus. Omnium vero optime hoc intelligitur, si disciplinæ nostro more in systemata inter se connexa redigantur. Quodsi enim vi citationum notionem aliquam resolvamus, donec perveniamus ad eas, quæ non amplius resolvuntur in alias; extemplo apparet, utrum notiones istæ, quas tanquam primitivas spectamus, contineant quidpiam nonnisi confuse perceptum, atque claritatem ab imaginibus trahant, nec ne. Quodsi phænomena mundi materialis seu visibilis, ex notione elementorum seu substantiarum simplicium, quæ mundum quendam invisibilem constituunt, a priori deducere valeremus; cum sic cognitionem universi ab imaginibus separaremus, illustre cogni-

gnitionis ad intellectum purum ſpectantis exemplum haberemus, quod ad cognitionem mundi divinam aliquanto propius accederet, quemadmodum ex Theologia naturali manifeſtum evadet.

§. 316.

Notio intellectus, quam dedimus, communi uſui loquendi non contrariatur; inconſtantiæ tamen loquendi contraria. Non ignotum eſt vulgo brutis tribui ſenſum atque imaginationem; denegari autem intellectum. Ad intellectum igitur referri debet cognitio, quæ ab ideis ſenſualibus atque phantaſmatis diſtincta eſt. Senſuales ideæ atque phantaſmata ſunt illæ rerum imagines, quibus confuſe repræſentantur cognoſcibilia, quod ſatis in nobiſmetipſis experimur, modo ad ſenſationes noſtras (§. 95), quibus res præſentes percipimus (§. 59. 65) & perceptiones rerum abſentium, quas habemus, attendamus (§. 92. 93). Ad intellectum igitur pertinet diſtincta rerum perceptio. Quamobrem intellectus definiri debet per facultatem res diſtincte repræſentandi, quemadmodum fecimus (§. 275). Quare cum uſum loquendi obſervet, qui vocibus ſeu terminis eas tribuit notiones, quibus res repræſentantur iis in communi ſermone indigitatæ (§. 139 *Log.*); notio noſtra intellectus communi uſui loquendi non contrariatur.

Notio intellectus an uſui loquendi conveniat.

Enimvero nemo ignorat, ſæpiſſime intellectus vocabulum ſumi pro facultate cognoſcendi omni, quocunque modo cognoſcibile nobis repræſentemus, ſive confuſe, ſive diſtincte: quo in ſignificatu etiam ſenſum atque imaginationem, ſeu totam facultatis cognoſcendi partem inferiorem ſub eadem complectimur. Quare cum vocabulum intellectus communi loquendi uſu nunc ſumatur pro ſola facultate cognoſcibilia diſtincte repræſentandi in ſenſu ſtrictiori; nunc pro omni facultate cognoſcendi in ſenſu latiori: communis uſus loquendi inconſtans eſt. Quoniam vero nos vocabulo intellectus fixum tribuimus ſignificatum, a quo ut recedatur nefas exiſtimamus

(§. 143

(§. 143 *Disc. prælim.*); notio nostra intellectus inconstantiæ loquendi contrariatur.

In notione igitur intellectus determinanda observavimus leges methodi. A recepto enim vocabuli hujus significatu non recedimus (§. 142 *Disc. prælim.*); idem tamen in eodem significatu constanter adhibemus (§. 143 *Disc. prælim.*).

§. 317.

Cognitionis universalis definitio.

Cognitio universalis dicitur, quæ constat notionibus universalibus.

Quænam notiones sint universales, alibi dudum docuimus (§. 54 *Log.*).

§. 318.

Quænam ad eam referantur.

Quoniam notiones generum & specierum sunt universales (§. 54 *Log.*), & propositionibus universalibus respondentes notiones (§. 520 *Log.*) non minus universales esse intelliguntur; *Notiones generum & specierum atque propositionum universales ad cognitionem universalem spectant.*

Ita in Elementis Geometriæ traditur cognitio universalis. Etenim in iis non occurrunt nisi definitiones generum ac specierum atque propositiones universales. Quicquid igitur in Elementis Geometriæ occurrit; ad cognitionem magnitudinis universalem spectat. Immo disciplinæ in universum omnes cognitionem rerum universalem nobis offerunt.

§. 319.

Cognitionis singularis definitio.

Cognitio singularis dicitur, quæ universalis non est, aut, si mavis, quæ constat notionibus individuorum.

Entis universalis & singularis differentiam, quæ hic supponitur, alibi jam a nobis explicata fuit (§. 225 & seqq. *Ontol.*).

§. 320.

Quænam ad eam referantur.

Quoniam facta hominum atque naturæ, quæ actu contingunt vel olim contigere, omnimode determinata (§. 226 *Ontol.*), adeoque individua sunt (§. 227 *Ontol.*); *factorum tam hominum, quam naturæ actu contingentiũ cognitio singularis est* (§. 319).

Facta

Facta hominum & naturæ recensentur in historiis; illa quidem in historia simpliciter sic dicta, hæc vero in historia naturali. Cognitionem adeo singularem historia nobis offert.

§. 321.

Cognitio particularis est, quæ notionibus particularibus constat. Dicitur autem *Notio particularis*, qua ea repræsentantur, quæ quibusdam individuis ad idem genus, vel eandem speciem referendis communia sunt. *Cognitionis particularis definitio.*

Condimus definitionem notionis particularis ad imitationem definitionis, quam de universali notione dedimus (§. 54 *Log.*).

§. 322.

Quoniam igitur omni propositioni (§. 520. 521 *Log.*), adeoque & particulari, notio quædam respondet; quæ propositioni particulari respondet notio, & ipsa particularis intelligitur. *Ad cognitionem* itaque *particularem propositiones particulares spectant.* *Quanam ad eam referantur.*

Propositiones particulares nullum sibi locum vendicare videntur in disciplinis. Neque enim ad historiam referri possunt, quæ singulares tradit propositiones ac notiones individuorum: neque ad scientiam spectant, utpote quæ universalis est. Quamobrem adhuc ostendendum est, quemnam usum habeat cognitio particularis & ubi eadem tradenda.

§. 323.

Si notio subjecti, sub qua prædicatum ei convenit, sufficienter determinari nequit; propositiones particulares condendæ sunt. Etenim si notio subjecti, sub qua prædicatum ei convenit, sufficienter determinari nequit, cum posita determinatione subjecti ponatur quoque prædicatum sub eadem eidem tribuendum (§. 131 *Ontol.*); ignoratur utique, quandonam individuo sub dato genere, vel data specie contento prædicatum tribui debeat, consequenter individua ista sub notione quadam universali, tanquam genere quodam accidentali, hoc est, ex determinationibus accidentalibus ad imitationem generum ex *Propositiones quando particulares condendæ.*

determinationibus essentialibus constitutorum formato, comprehendi nequeunt. Quamobrem fieri nequit, ut propositio universalis condatur (§. 242 *Log.*). Quoniam itaque subjectum propositionis terminus communis est, species nempe vel genus; prædicatum vero nonnisi sub quibusdam determinationibus accidentalibus definitioni generis, vel speciei superaccedentibus convenit, quæ cum ignorentur non constat, quænam sint illa individua, quibus simul sumtis prædicatum istud tribui debeat; propositio nonnisi particularis condi potest (§. 243 *Log.*).

Exempla occurrunt in superioribus (§. 182 & seqq.). Observamus alios pluribus actibus iteratis facilitatem ideas reproducendi & reproductas recognoscendi sibi comparare; alios paucioribus actibus iteratis ad id opus habere (§. 182). Enimvero non observamus simul determinationes in subjecto prærequisitas, ut vel pluribus, vel paucioribus actibus repetitis istam facilitatem sibi comparet. Quamobrem fieri nequit, ut duo quasi genera hominum, aut, si mavis, duas quasi species eorundem constituamus, ex quorum notionibus deducatur facilitas ideas reproducendi reproductasque recognoscendi vel pluribus, vel paucioribus actibus iterandis tanquam prædicatum, consequenter nec propositiones duæ universales formari possunt, quæ sint determinatæ, & in quibus prædicatum unumquodque assignetur suo subjecto, cui convenit. Quoniam itaque tantummodo constat, esse quædam hominum individua, quibus facilitas ideas reproducendi & reproductas recognoscendi paucioribus actibus iteratis comparatur; esse etiam quædam, quibus eadem pluribus actibus iteratis acquiritur; propositiones omnino condere non licet nisi has particulares: *Quidam homines paucioribus actibus iteratis facilitatem ideas reproducendi reproductasque recognoscendi sibi comparant* & *Quidam homines pluribus actibus iteratis facilitatem ideas reproducendi reproductasque recognoscendi sibi comparant.* Idem eodem modo patet in exemplis centenis aliis, cum propositiones indeterminatæ multo frequentiores sint determinatis.

Propositionum particularium locus.

§. 324.

Propositionibus particularibus in doctrina probabilium locus est. Etenim si propositio particularis est, quædam saltem deter-

determinationes nobis perſpectæ ſunt, ob quas prædicatum ſubjecto tribuendum, non vero omnes (§. 243 *Log.*). V. gr. novimus ſaltem ſubjectum ad hoc genus, vel hanc ſpeciem referri debere, non autem perſpectas habemus determinationes accidentales, quæ determinationibus eſſentialibus, quibus genus vel ſpecies conſtituitur (§. 247 *Ontol.*), ſuperaccedere debent, ut prædicatum eidem tribui poſſit, vel, ſi quæ etiam determinationes accidentales ad hoc requiſitæ adſint, non tamen omnes perſpectæ ſint, cum alias propoſitio foret univerſalis (§. 242 *Log.*). Quare cum in propoſitionibus hypotheticis requiſita ad veritatem ſint definitio atque conditio adjecta, ſeu definitio atque determinatio ſubjecti (§. 584 *Log.*), qua nempe ejus ſtatus determinatur, in quo prædicatum ei tribui poteſt (§. 228 *Log.*); propoſitio autem tantummodo probabilis ſit, ſi prædicatum ſubjecto tribuitur ob quædam requiſita ad veritatem (§. 578 *Log.*); propoſitionum quoque particularium uſus eſſe nequit, niſi ubi probabilia admittuntur, adeoque in doctrina probabilium locus iisdem eſt.

Quando itaque doctria probabilium magis excoletur, propoſitionum quoque particularium uſus magis eluceſcet.

CAPUT III.

De tribus intellectus operationibus in ſpecie.

§. 325.

TRes *ſunt intellectus operationes* (quas vulgo *mentis operationes* vocamus); *quibus circa cognoſcibilia verſamur, notio cum ſimplici apprehenſione, judicium & diſcurſus.* Propoſitionem hanc jam demonſtravimus in Logica (§. 52), quam demonſtrationem ibidem vide. *Numerus operationum intellectus.*

Doctrina de operationibus intellectus ad Psychologiam spectat in qua propria ejus sedes est. Quoniam tamen in Logica docetur, quomodo operationibus mentis sit utendum ad veritatem investigandam & inventam ab aliis agnoscendam; quædam de operationibus mentis erant præmittenda, ne deessent principia, unde regulæ logicæ demonstrarentur. Atque ideo capite quodam integro de tribus mentis operationibus in genere ea proposuimus, quæ in Psychologia tradenda fuerant. Quoniam tamen hic denuo proponere non libet, quæ ibidem legi possunt; talia nunc potius persequemur, quæ ibidem dicta non sunt, nisi quatenus quædam repeti consultum videtur, quod ex anterioribus ulterior quædam lux iisdem affundi possit.

§. 326.

Prima intellectus operatio in cognitione intuitiva.

Si in cognitione intuitiva acquiescimus, prima intellectus operatio absolvitur, dum in ideis duorum vel plurium individuorum simul nobis occurrentibus ad ea successive attentionem dirigimus, quæ in iisdem eadem sunt. Dum enim attentionem nostram successive dirigimus ad ea, quæ in ideis duorum vel plurium individuorum simul nobis occurrentibus eadem sunt; magis nobis conscii sumus, quod jam in pluribus eadem percipiamus, quam quod percipiamus alia (§. 235 & 237), atque adeo operatione intellectus ea a subjectis, quibus insunt, quasi separamus. Distincte igitur percipimus, quæ ad genus vel speciem illarum rerum pertinent (§. 38. 283), consequenter genera & species nobis distincte repræsentamus (§. 24). Quare cum generum & specierum repræsentatio sit notio (§. 49), distincta autem notio intellectus operatio sit (§. 275) eaque prima (§. 53 *Log.*); si in cognitione intuitiva acquiescimus, prima mentis operatio absolvitur, dum in ideis duorum, vel plurium individuorum simul nobis occurrentibus ad ea successive attentionem dirigimus, quæ in iisdem eadem sunt.

Hoc modo patet, quomodo nobis genera & species rerum in universali repræsentare debeamus. Quod alius non detur modus in cognitione intuitiva genera & species rerum repræsentandi, ex eo intelligitur, quod universalia, seu genera & species non existant nisi in singularibus

ribus (§. *56 Log.*) & ad notionem entis in universali non pertineant nisi determinationes intrinsecæ pluribus singularibus, seu individuis communes (§. 230 *Ontol.*). Ponamus e. gr. duas arbores, cerasum atque prunum, oculis nostris una objici, ita ut utramque uno intuitu comprehendere valeamus. Quodsi jam attentionem nostram ad folia utriusque arboris simul dirigimus; nobis conscii sumus, nos in utraque percipere folia, & magis quidem conscii sumus, quam quod alia vel in iisdem arboribus, vel extra eas una percipiamus. Quodsi jam porro attentionem nostram promovemus ad surculos in utraque arbore simul; eorundem eodem prorsus modo conscii nobis sumus. Et idem tenendum est de ramis atque truncis. Hac ratione absque omni vocabulorum vel aliorum signorum usu ea nobis distincte repræsentamus, quæ arboribus communia sunt, atque adeo notionem hujus generis ingrediuntur, quod arboris nomine indigitamus. Atque ita simul intelligitur, quid sit mente separare ea, quæ individuis communia sunt. Neque vero utilitate sua caret nosse, quomodo in cognitione intuitiva prima intellectus operatio sese exerat, quoniam notionibus generum atque specierum claritas affunditur, si cognitio intuitiva cum symbolica conjungatur.

§. 327.

Si notionem generis, vel speciei alicujus nobis jam acquisivimus, prima mentis operatio circa istud genus, vel speciem istam posthac absolvitur, si in idea unius individui ad ea successive attentionem promoves, quæ pluribus communia deprehensa fuisse meministi. Quodsi enim notionem generis vel speciei alicujus nobis jam acquisivimus; illud in universali nobis repræsentare valemus (§. 49) & quia operatione intellectus distincte idem repræsentatur (§. 275), quæ ad notionem generis ac speciei spectant, tanquam sigillatim enunciabilia (§. 281), distinguere valemus (§. 38). Quamobrem cum notionem generis ac speciei tibi acquisiveris, dum in ideis duorum vel plurium individuorum ad ea successive attentionem direxisti, quæ in iisdem eadem sunt (§. 326): ubi in objecto aliquo ad genus istud, vel speciem istam pertinente ea intueris, quæ ad notionem generis vel speciei spectant, actuum quoque mentis tibi conscius evadis, qui-

Modus universalia intuitive cognoscendi, quæ ante jam cognita fuerant.

bus ea a subjectis pluribus tanquam communia separasti (§. 104). Quamobrem cum ea tanquam communia recognoscas (§. 173); genus posthac vel speciem tibi repræsentare, consequenter primam intellectus operationem, quæ notio (§. 53 *Log.*), adeoque rei in universali repræsentatio est (§. 49), absolvimus in cognitione intuitiva, si in idea unius individui successive attentionem ad ea promovemus, quæ pluribus communia a nobis deprehensa fuisse meminimus (§. 126).

Videmus adeo genera ac species nobis jam cognita facilius in cognitione intuitiva repræsentari posse, quam si nondum cognita fuerint. Eadem vero est propositionis præsentis utilitas, quæ alterius. Inprimis juvat intueri ideam rei ipsius, ubi notionem ejus distinctam alteri communicare tenemur: id quod non modo attentionem nostram ad ea, quæ loquimur, conservat; verum etiam adjumento est, ne quid oblivioni tradamus, quod ad notionem rei distinctam requirebatur.

§. 328.

Prima mentis operatio in cognitione intuitiva

In cognitione symbolica prima mentis operatio absolvitur recensione vocabulorum, vel aliorum signorum, quibus ea indigitantur, quæ notionem rei distinctam ingrediuntur. Etenim in cognitione symbolica tantummodo verbis enunciamus, quæ in ideis continentur, vel aliis signis eadem repræsentamus, ideas vero ipsas verbis aut signis aliis indigitatas non intuemur (§. 289). Quare cum in cognitione intuitiva prima mentis operatio absolvatur, si attentionem successive in idea rei ad ea dirigimus, quæ notionem distinctam generis vel speciei ingrediuntur (§. 326. 327), singula autem hæc enunciabilia sint (§. 281), adeoque vocabulis, vel signis aliis indigitari possint (§. 280); in cognitione symbolica prima mentis operatio absolvi debet recensione vocabulorum, vel repræsentatione aliorum signorum, quibus ea denotantur, quæ notionem rei distinctam ingrediuntur.

Ita prima mentis operatio in cognitione symbolica arboris absolvitur, si dicimus vegetabile, quod ex trunco, ramis, surculis & foliis constat: etenim sigillatim recensemus verba, quibus ea indigitantur, quæ

quæ in arboribus tanquam communia distinguimus, consequenter quæ notionem arboris in genere, quatenus distincta est, ingrediuntur. Non autem jam nobis quæstio est, utrum notio distincta sit completa atque determinata, atque oratione ista talis notio significetur, ut hæc definitionis loco inservire possit (§. 152 *Log.*). Sufficit enim hic ea sigillatim enunciari, quæ mente ab idea rei separantur, dum distincte nobis genus vel speciem repræsentare conamur. Pendet enim cognitio symbolica ab intuitiva, quam supponit & ad quam refertur. Quicquid igitur huic deest, idem etiam illi deesse debet.

§. 329.

Dependentia cognitionis symbolicæ ab intuitiva in prima mentis operatione.

Quoniam vocabula sunt signa nostrarum perceptionum, vel rerum per eas repræsentatarum (§. 271); dum verba recensemus, quibus ea indigitantur, quæ notionem rei distinctam ingrediuntur, ea singula ad perceptiones rerum in cognitione intuitiva locum habentes referre tenemur, etsi ad notionem eidem respondentem non attendamus, quod eadem ex crebro usu satis intelligere arbitremur (§. 132 *Log.*). Quamobrem *operatio intellectus prima in cognitione symbolica præsupponit operationem ejusdem primam in intuitiva* (§. 326 & seqq.).

Hæc probe notanda sunt, ne demus sine mente sonos, nobisque persuadeamus, nos notionem rei habere, dum vocabula recensere valemus, etsi *cognitionem symbolicam ad intuitivam reducere* minime valeamus: quæ reductio in eo consistit, ut ideam alicujus individui in nobis excitemus, sive sensuum, sive imaginationis ope, ac attentio nostra successive ad ea dirigatur, quæ in re percepta insunt, atque deinde vocabula ad eadem referantur, prout singulis vi significatus, quem obtinent alias, subinde etiam vi etymologiæ ac compositionis, denotandis apta deprehenduntur, quatenus scilicet in etymologia vel compositione ratio denominandi latet, ad rem vocabulo denotatam manducens, nisi ipsimet vocabula ad ea significanda in cognitione intuitiva transtulerimus atque hujus facti meminerimus. Dedimus exemplum reductionis hujus luculentum in Horis subsecivis A. 1730 Trim. Vern. num. II. ubi definitionem justitiæ *Ulpiani* a cognitione symbolica ad intuitivam reduximus. Immo exempli quoque loco ibidem esse possunt, quæ de notionibus justitiæ commutativæ ac distributivæ diximus. Nimirum ingens interpretationis subsidium in reductione cognitionis symbolicæ ad

ad intuitivam consistit, ut adeo non inanem operam sumat, qui differentiam cognitionis utriusque ac dependentiam symbolicæ ab intuitiva intimius perspicere conatur.

§. 330.

Definitio primæ operationis intellectus.

Prima intellectus operatio est plurium in re una sigillatim facta repræsentatio. Etenim in cognitione intuitiva præsens nobis est rei idea (§. 326. 327) adeoque nobis rem istam repræsentamus (§. 48). Jam vero in idea nostram attentionem successive dirigimus ad ea, quæ pluribus individuis communia vel intuemur (§. 326), vel meminimus (§. 327), consequenter nobis conscii sumus, quod hæc potius percipiamus, quæ rei insunt, quam rem ipsam (§. 235. 237), adeoque ea, quæ in re distinguuntur, sigillatim nobis repræsentamus (§. 24). Est igitur in cognitione intuitiva prima intellectus operatio plurium in re una sigillatim facta repræsentatio.

Jam in cognitione symbolica verbis enunciamus, quæ in ideis continentur, vel aliis signis eadem repræsentamus (§. 289). Quamobrem cum in cognitione intuitiva prima mentis operatione plura in re una sigillatim nobis repræsentemus *per demonstrata;* in cognitione symbolica, quæ recensione vocabulorum vel aliorum signorum absolvitur, quibus ea indigitantur, quæ notionem rei distinctam ingrediuntur (§. 328), sigillatim quoque plura in re una prima mentis operatione symbolice repræsentantur.

Propositio præsens vicem definitionis primæ intellectus operationis, quæ distincta notio est, subire valet. Neque id quenquam turbare debet, quod eandem demonstremus: etenim definitiones nominales tamdiu absque demonstratione sumuntur, quamdiu nil quicquam aliud significatur, quam nos hoc vocabulo indigitare velle ens, cui hæ determinationes simul sumtæ insunt, parum solliciti, utrum ista eidem enti simul inesse possint, nec ne. Enimvero quamprimum aliquid affirmamus, veluti quod determinationes istæ simul eidem enti inesse possint, vel quod quid insit rei jam aliter definitæ, etsi hoc ad eandem definiendam sufficiat, vel etiam insit rei confuse saltem perceptæ certoque nomine denominatæ;

pro-

probatione utique opus est. Nostri enim arbitrii est, num quid hoc potius, quam alio nomine compellare velimus, ut absurdus foret qui probationem requireret; ast arbitrii nostri non est, ut quædam simul eidem subjecto inesse, vel una cum aliis inesse possint. Utrumque igitur probandum.

§. 331.

Prima intellectus operatione repræsentantur ea, quæ rei cuidam insunt, tanquam inter se & a re, cui insunt, diversa. Prima mentis operatione plura in re una sigillatim repræsentantur (§. 331). Quare cum per se pateat, ea cum inter se, tum a re ipsa differre, quæ sigillatim repræsentari possunt; prima intellectus operatione ea, quæ rei cuidam insunt, tanquam inter se & a re, cui insunt, diversa repræsentantur. *Primæ operationis intellectus limites.*

Si operationes intellectus accurate distinguere velimus; limites unicuique assignandi sunt, ne ad diversas operationes spectantia confundantur. Limites primæ operationi constituit propositio præsens, ultra quos non progreditur. Inde enim statim fit transitus ad secundam, ubi intellectus ulterius progredi voluerit: quemadmodum ex sequentibus patebit.

§. 332.

Facultas in uno multa distinguendi dicitur *Acumen*. *Quo plura igitur quis in objecto aliquo distinguere valet, eo acutior est altero*: ut adeo *Gradus acuminis dentur*. Etenim alios plura in objecto aliquo distinguere valere, alios pauciora, quotidie experimur. *Acuminis definitio.*

In acumine æstimando cognitio intuitiva a symbolica probe discernenda. Fieri enim potest, ut quis sit acutior altero, etsi pauciora enunciare possit, quam alter, ob defectum vocabulorum, vel ignorantiam eorundem. Sive enim adhuc desit vocabulum, sive idem ignoretur, fieri non potest, ut quod attentione in id conversa sigillatim percipimus enunciemus (§. 280). Ubi vocabulum adhuc deest ad rem quandam indigitandam; non omnes in novis excogitandis sunt audaces.

§. 333.

Acumen successive exercitatione perficitur, seu, Gradus acuminis exercitatione comparantur. Acumen enim consistit in *Gradus acuminis comparandi modus.*

in facultate multa in uno distinguendi (§. 332). Quare cum per primam intellectus operationem repræsententur ea, quæ rei cuidam insunt, tanquam inter se & a re, cui insunt, diversa (§. 331), adeoque a se invicem distinguantur in re percepta; id vero fiat, attentione nostra successive ad ea, quæ rei perceptæ insunt, directa (§. 326); non alio modo acumen comparatur, quam quo attentionem acquirimus, sine qua ipsum esse nequit *per demonstrata*. Enimvero attentionem ejusque diversos gradus exercitatione comparari constat (§. 248). Quamobrem acumen etiam exercitatione comparari debere apparet.

Patet idem a posteriori. Etenim unusquisque, modo ad seipsum attentus fuerit & pristinorum memoriam tenaciter servaverit, in seipso experietur, acumen suum successive incrementa capere, si in eo exercendo continui fuerimus. Domesticam hic allegare possum experientiam, qui, cum toties per tantum temporis intervallum eadem docuerim, in docendo autem spreto scripturæ subsidio, nec memoriæ implorato auxilio, attentionem omnem in ideas rerum lucidas aut earum vicaria repræsentamina convertam eandemque successive beneficio regularum methodi aliorumque principiorum psychologicorum atque artificiorum heuristicorum in ea dirigam, quæ in ideis istis continentur, satis superque successiva acuminis incrementa animadverti.

Ex iis, quæ pro acumine per exercitationem comparando in medium adduxi, intelligitur, præter attentionem plura adhuc in idem influere, quæ nonnisi exercitatione comparantur. Sed ea demum ex sequentibus patebunt & in philosophia morali excutientur, ubi de mediis acuminis comparandi acturi sumus.

§. 334.

Scala generum & abstractorum.

Genera superiora sunt magis abstracta inferioribus & datur quædam scala generum, adeoque & abstractorum, in qua continuo ad magis superiora, adeoque & magis abstracta, ascenditur, Species enim sunt similitudo entium singularium, sive individui-

dividuorum (§. 233 *Ontol.*), genera similitudo specierum (§. 234 *Ontol.*) & genera superiora similitudo inferiorum (§. *cit.*). Quare cum specierum & generum notiones formentur per abstractionem (§. 283); species ab individuis, genera a speciebus, genera superiora a proxime inferioribus continuo abstrahuntur. Species adeo primum, quod abstrahitur; genera abstrahuntur ab eo, quod abstractum fuit, adeoque magis abstracta sunt speciebus. Et eodem modo ostenditur, genera superiora esse continuo magis abstracta proxime inferioribus.

Quoniam itaque species sunt primum, quod abstrahitur, ideo abstractorum primam classem constituunt. Quia a speciebus abstrahuntur genera, hoc est, ab iis, quæ in prima abstractorum classe collocantur, adeoque abstracta sunt ab abstractis; cum modus abstrahendi differat a priori, qui speciebus convenit, peculiarem omnium abstractorum classem constituunt, adeoque secundam. Eodem modo patet, quæ abstrahuntur ab abstractis in secunda classe collocatis, constituere classem tertiam & ita porro, quousque progredi licet. Nascitur adeo quædam abstractorum scala, a qua ab individuis ascendimus ad abstracta & inde continuo a minus abstractis, ad magis abstracta, atque a generibus inferioribus ad superiora.

Hæc scala generum & abstractorum maximæ foret utilitatis, modo eam accuratam haberemus. *Aristoteles* hanc esse voluit scalam prædicamentorum. Facile autem apparet, quæ hic dicuntur, cum categoriis *Aristotelicis* conferenti, quanto eædem intervallo ab hac scala distent. Quodsi disciplinæ in universum omnes in systema veri nominis fuerint reductæ, ut notionum analysis magis redigatur in potestatem nostram; de scala hac condenda & successive magis magisque perficienda cogitare licebit. Neque enim res tam ardua levi opera perfici potest. Data autem hac scala magis in potestate erit ars illa characteristica combinatoria, de qua tam magnifica capite superiori demonstravimus. Patebit nimirum, quomodo per determinationes primitivas, quales sunt, quæ in philosophia prima sumuntur, prodeant derivativæ, & his continuo aliæ ulteriores: id quod perspectum atque cognitum in arte ista supponitur.

§. 335.

Gradus acuminis.

Quoniam vi acuminis in uno multa distinguimus (§. 332), adeoque ad abstractiones eodem maxime opus habemus (§. 282); pro diversis gradibus in scala abstractorum variat acumen (§. 334); consequenter *Acumen admittit diversos gradus pro diversis gradibus abstractorum.*

Nimirum quo quis generaliora seu universaliora in re percepta perspicit, eo acutior est. Æstimationem vero recipiunt gradus acuminis ex scala abstractorum.

§. 336.

Acumen pervidendi abstracta in concretis.

Acumen, quo perspicimus universalia, præsertim in scala generum seu abstractorum altiora, in singularibus, dicimus *Acumen pervidendi abstracta in concretis.*

Denominationi huic inest veritas, ita ut si termini simplices explicentur, quæ complexum ingrediuntur, prodeat notio termino complexo respondens. Singularibus enim universalia insunt, variis gradibus scalæ abstractorum respondentia, & concretum dicitur subjectum, cui illa inexistunt (§. 110 *Log*). Qui vero illa ab hoc actu mentis separare novit, is abstracta, quæ concreto insunt, pervidet. Mentionem hujus acuminis injeci in philosophia prima (*not.* §. 450): in qua etiam (*not.* §. 490) monui, quo auxilio indigeat istud acumen & quantæ utilitatis sit in veritatibus arduis ac principiis fœcundissimis ex rebus maxime obviis eruendis. Quodsi philosophi hoc acumine usi fuissent, dudum certiora, fœcundiora & utiliora in disciplinis tradidissent. Utile inprimis hoc acumen est in philosophia ad sensum communem reducenda, de qua reductione jam alias diximus (*not.* §. 125).

§. 337.

Auxilium istius acuminis.

Quoniam notiones ontologicæ, utpote enti in genere convenientes (§. 1 *Ontol.*), talia repræsentant, quæ entibus in universum omnibus communia sunt, adeoque in scala abstractorum suprema occupant loca (§. 334); *notiones ontologicæ dirigunt attentionem ad universalia, quæ rebus insunt, & alias attentioni nostræ sese facile subducerent*, consequenter *juvant acumen pervidendi abstracta in concretis.*

Mini-

Mirifice hæc propositio illustratur per ea, quæ de notionibus directricibus disserui in Horis subsecivis A. 1729 Trim. Vern. num. IV. Ibi enim potissimum ostendi, quomodo notiones ontologicæ vicem directricium subeant. Neque enim negandum est, alias quoque notiones generales esse directrices, cum in eas quadret harum definitio.

§. 338.

Quoniam etiam in aliis disciplinis traduntur notiones generales, quæ certis quibusdam entibus communia sunt, veluti in Physica, communia meteoris, metallis, vegetabilibus; in Moralibus virtuti omni tam intellectuali, quam morali, aut etiam omni intellectuali, morali omni; eodem, quo ante (§. 337) modo patet, *notiones generales in disciplinis dirigere attentionem ad universalia, quæ certis quibusdam singularibus*, veluti meteoris, metallis, vegetabilibus, aut virtuti cuidam tam intellectuali, quam morali, *insunt, & alias attentioni nostræ sese facile subducerent*, consequenter *notiones generales in omni disciplina juvant acumen pervidendi abstracta in concretis.* *Ulteriora auxilia.*

Dici non potest, quantum juvent notiones universales, quas disciplinæ fœcundas offerunt, acumen nostrum, de quo jam nobis sermo est, si sæpius ad singularia obvia applicentur. Hac enim applicatione opus est, quod omne acumen exercitatione perficiatur (§. 333). Neque vero existimandum est, quod beneficio illarum notionum tantummodo in singularibus perspiciamus, quæ in notione ista generali continentur: etenim acumen extenditur quoque ad alia universalia, quæ simul insunt, & attentionem nostram subterfugissent, nisi jam beneficio notionis generalis nobis perspectæ in singulari hoc quæsivissemus, quæ in eadem continentur. Immo ita successive augetur acumen, ut etiam absque istis notionibus ad universalia in singularibus istis nondum nobis animadversa perspiciamus.

§. 339.

Analysis notionum dicitur, qua notio rei resolvitur in notiones eorum, quæ ipsas ingrediuntur, & notiones horum singulæ denuo in alias simpliciores ac ita porro, quantum datur. *Analysis notionum.*

Quæ rebus insunt, vel insunt tanquam partes, ex quibus componuntur; vel insunt tanquam diversa, etiam in indivisibili. In priori casu partes majores continuo resolvuntur in minores; in posteriori discernuntur quantitates ac relationes diversæ, & in his denuo distinguntur, quæ tanquam diversa concipi possunt. In rebus corporeis, præsertim organicis, partes differunt qualitatibus, quantitate ac relationibus atque adeo posterior analysis cum priori conjungenda. Quodsi disciplinæ in universum omnes in systemata inter se connexa fuerint redacta; hæc analysis & clarior, & magis in potestate erit. Apparet hoc ex Logica Germanico idiomate edita, ubi exempla notionum adæquatarum, quales hac analysi prodeunt (§. 96 *Log*), dare licuit provocando ad disciplinas ceteras eodem idiomate evulgatas ac ostendendo, quomodo ea, quæ ingrediuntur definitionem rei, definiantur in anterioribus, & quæ has definitiones ingrediuntur, denuo definiantur vel in anterioribus ejusdem disciplinæ, vel in disciplinis anterioribus.

§. 340.

Profunditatis intellectus definitio.

Profunditas intellectus dicitur facultas notiones distinctas in alias simpliciores continuo resolvendi, prouti scilicet analysis notionum requirit. Quamobrem *intellectus tanto profundior, quo longius in analysi notionum progredi quis potest.*

Apparet adeo, quod, si disciplinæ in systemata inter se connexa redigantur, eo ipso intellectus reddatur profundus. Vix enim aliquam ideam lucidam habemus profunditatis intellectus, nisi disciplinas systematice pertractatas excutere nobis datum fuerit. Ut adeo appareat necessitas pariter ac utilitas disciplinas in istiusmodi systemata redigendi. Et jam intelligere licet, cur omne nostrum tempus, quod ab aliis negotiis nobis vacat, in disciplinis mathematicis ac philosophicis in istiusmodi systemata compingendis collocemus. Neque enim exigui momenti censeri debet profunditas intellectus, quemadmodum in Moralibus luculentius ostendetur.

§. 341.

Gradus istius profunditatis quomodo æstimantur.

Gradus profunditatis intellectus æstimantur ex gradibus notionum adæquatarum. Intellectus enim tanto profundior est, quo longius in analysi notionum progredi potest (§. 340), consequenter quo longius notiones eorum, quæ notionem

nem rei cujusdam distinctam ingrediuntur, in alias simpliciores resolvere valet (§. 339), adeoque quo magis notiones insunt adæquatæ (§. 95 *Log.*). Quare cum prima resolutio notionis distinctæ in notiones distinctas notarum sit primus gradus notionis adæquatæ; secunda resolutio notionum distinctarum notarum, quæ datam notionem ingrediuntur, in notiones distinctas notarum, quæ illas ulterius ingrediuntur, constituat gradum secundum notionis adæquatæ & ita porro, donec perveniatur ad notiones irresolubiles (§. 96 *Log.*); primus quoque gradus profunditatis intellectus esse debet, qua is pertingit ad primum gradum notionis adæquatæ; secundus gradus profunditatis intellectus esse debet, qua is pertingit ad secundum gradum notionis adæquatæ & ita porro. Gradus igitur profunditatis intellectus æstimantur ex gradibus notionum adæquatarum.

Hinc luculentius apparet, quod intellectus profunditatem difficulter consequi, multo minus profunditatem æstimare liceat, nisi disciplinis in systemata inter se connexa redactis operam indefessam navaveris. Hinc sane Mathematici consequuntur profunditatem intellectus. Notandum tamen, quod in disciplinis pertractandis incipiamus a notionibus simplicioribus & continuo progrediamur ad alias, quas eædem ingrediuntur, consequenter contraria via ad notiones adæquatas perveniamus, quam qua in earum analysi procedere solemus. Ponamus e. gr. tibi esse tertium gradum profunditatis, habebis itaque notionem adæquatam tertii gradus. Dum eam tibi in disciplinis acquisivisti, a gradu tertio incipiens ad secundum & inde porro ad primum progressus es. Forsan consultius tibi videbitur, inverso ordine numerare gradus, ita ut primus gradus constituatur in resolutione notionum in irresolubiles, a quibus discendi initium fit in disciplinis. Enimvero duplex obstat ratio, quo minus id fiat. Etenim non in omni casu ad notiones irresolubiles perveniri potest, immo nec ad tales, quæ pro irresolubilibus haberi possunt, ut adeo ultimus quidam gradus in analysi constitui non possit, quem ordine inverso appellare liceat primum. Deinde analysis notionum incipit a notis, quæ datam aliquam notionem distinctam ingrediuntur, adeoque

que in analysi hac primus omnino gradus notionis adæquatæ constituendus est in eo, quo notio nostra incipit esse adæquata. Neque enim tum quæstio est, quomodo ad hanc notionem pervenerimus.

§. 342.

Cognitionis symbolica in acumine ac profunditate partes.

Cognitione symbolica & acumen, & profunditas intellectus facilitatur atque extenditur. Acumine enim multa distinguimus in uno (§. 322) idemque diversos gradus pro diversitate graduum abstractorum admittit (§. 335). Enimvero si qua ab alio abstrahimus, adeoque & in uno distinguimus (§. 282), eaque vocabulis peculiaribus designamus, abstractiones fiunt magis claræ ac distinctæ (§. 284.). Quamobrem si ea, quæ in re una acumine distinguimus, vocabulis peculiaribus designentur; multo facilius eadem a se invicem distinguere & abstractiones continuare valemus. Acumen igitur usu vocabulorum facilitatur atque extenditur. Enimvero symbolica est cognitio, qua verbis enunciantur, quæ in ideis continentur, atque ideo in iis a se invicem distinguuntur & continuo abstrahuntur (§. 289). Symbolica igitur cognitione acumen intellectus facilitatur atque extenditur.

Profunditas intellectus est facultas notiones distinctas in alias simplices continuo resolvendi (§. 340). Quamobrem profunditatem intellectus facilitant atque extendunt, quæ notiones distinctas juvant. Patet vero *per demonstrata*, notiones usu vocabulorum fieri magis distinctas. Quoniam itaque in cognitione symbolica verbis enunciamus, quæ in rebus contenta a se invicem distinguimus (§. 289); cognitione utique symbolica profunditas intellectus facilitatur atque extenditur.

Propositio præsens tum quoad acumen, tum quoad profunditatem a posteriori quoque confirmatur, cum quilibet utrumque in se ipso idem experiri possit, modo exemplum aliquod acuminis ac profunditatis symbolice expressum sumat, atque singula eo ordine sibi intuitive per ideas exhibere conetur,

quæ

quæ verbis in symbolica repræsentatione indigitantur. Quanta hic sese offerat difficultas intelliget, etiamsi verba attentioni dirigendæ in eam partem, in quam verti debet, inserviant. Quodsi ergo ponamus, nos omni prorsus destitui verborum vel aliorum signorum auxilio; haud difficulter perspiciemus, quod nec acuminis, nec profunditatis eximium quendam gradum consequi detur.

Atque ita apparet indispensabilis vocabulorum ad perceptiones nostras designandas & nexus indissolubilis inter cognitionem intuitivam & symbolicam necessitas. Etenim sublato hoc nexu vix cavebis, ne vocabula sint sine mente soni, ubi symbolicæ cognitioni nimium tribuis, aut non multorum cognitionem acquires, ubi in intuitiva sola hærere volueris. Idem confirmabunt operationes intellectus ceteræ. Quamobrem maximopere suadendum, immo urgendum est, ut & plurima in rebus distinguere atque universalia ab iisdem abstrahere, & quæ distinguimus, quæ abstrahimmus, singula suo proprio nomine efferre discamus. Ita demum præclarum acuminis ac profunditatis gradum a nobis acquiri experiemur.

§. 343.

Actus judicii affirmativi in cognitione intuitiva absolvitur, si ea, quæ tanquam a re diversa spectamus, porro tanquam eidem inexistentia vel ad ea quocunque modo pertinentia consideremus. Istiusmodi actum intellectus dari, per exempla eunti patet. Videmus ferrum ignitum & ignem, qui ipsi inest, tanquam ab eo diversum spectamus, vel dum ferrum minime ignitum simul videmus, aut aliter visum vi imaginationis nobis repræsentamus, vel etiam ignem alias visum imaginatio præsentem sistit (§. 117). Quodsi jam porro ignem tanquam ferro inexistentem in præsente statu consideremus; ferrum ignitum esse judicamus. Similiter si duo intuemur simul objecta juxta se invicem collocata & excessum longitudinis unius tanquam diversum a longitudine communi spectamus, eandem tamen tanquam ad objectum unum spectans consideramus; actus judicii in cognitione intuitiva absolvitur, quando obje-

Actus judicii affirmativi in cognitione intuitiva.

ctum unum altero majus esse judicamus, seu quando affirmamus objectum unum esse altero majus. Nimirum non alia re hic opus est, quam ut ad nosmetipsos attendamus, dum judicamus, observaturi quid in mente contingat, dum vocabula, quibus judicium enunciamus, missa facimus, atque ea deinde comparemus cum illis, quæ de operatione prima intellectus dicta sunt, separaturi quæ ad hanc pertinent: ita enim relinquentur ad actum judicii spectantia, modo in discernendis iis, quæ in mente nostra contingunt, fueris satis acutus. Jam vero actum istum intellectus judicium appellamus, idemque affirmativum (§. 39. 204 *Log.*) atque adeo patet, actum judicii affirmativi in cognitione intuitiva absolvi, si rei tanquam inexistens vel alio quocunque modo ad idem spectans spectemus, quod ab eo tanquam diversum considerabamus.

Vidimus actum notionis terminari in eo, quod ea, quæ rei insunt, tanquam inter se & a re, cui insunt, diversa spectamus. Hunc igitur cum excipiat alter, quo eadem tanquam rei inexistentia, aut ad eam quomodocunque spectantia consideramus, in quo judicium consistit vi propositionis præsentis: ubi notio aut, si mavis, simplex rei apprehensio desinit, ibi judicium incipit. Simplex adeo eorum, quæ rei insunt, vel ad eandem pertinent atque ipsius rei apprehensio est veluti transitus a notione ad judicium: suppono enim rem simpliciter apprehendi, quatenus attentionem tuam in ea defigis. Enimvero ut intelligatur, quid sit considerare aliquid tanquam inexistens vel alio quocunque modo spectans ad alterum, non inconsultum videtur idem clarius explicari, quemadmodum ex superioribus constat, quomodo actu mentis aliquid a re separamus, dum idem tanquam ab ea diversum spectamus (§. 326. 327).

§. 344.

Quando quid ut alteri inexistens vel ad idem spectans consideretur.

Considerare aliquid tanquam alteri inexistens, sive alio modo ad idem spectans idem est ac attentionem suam in inexistentia, aut relatione ejus, quod a re diversum est, ad eandem defigere.

Neque enim rem aliter considerare licet, nisi quatenus attentio nostra circa eandem versatur, ut ejus nobis magis simus conscii, quam aliorum, quæ simul percipiuntur. Unde consideremus aliquid tanquam alteri

alteri inexistens, quatenus efficimus ut hujus inexistentiæ nunc magis nobis simus conscii, quam aliorum, sc. ut nobis conscii simus nos inexistentiam jam percipere, non vero æque conscii simus, quod alia præterea percipiamus.

§. 345.

Si prædicatum subjecto simpliciter repugnet, actus judicii negativi absolvitur, si subjectum tibi repræsentes, cui idem repugnat, & subjectum aliud, cui idem inest, ac id quod alteri inest, consideres tanquam ab eo diversum, idemque referens ad prius consideres tanquam eidem non inexistens, seu tanquam id, quo differt subjectum ab altero. Talem actum intellectus esse possibilem, nemo non quovis momento in seipso experiri potest: quod vero idem is sit, quem judicii negativi nomine compellamus, ita ostenditur. Scilicet in judicio negativo præsentis casus notionem prædicati, quæ subjecto repugnat *per hypoth.* adeoque eidem inesse nequit (§. 310 *Log.*), a notione subjecti separamus. Jam cum notionem subjecti nobis intuitive repræsentare nequeamus, nisi quatenus ad eam pertinentia actu mentis separamus ab idea ejus, aut, si judicium determinatum non est, quatenus ideam subjecti intuemur; subjectum utique nobis sive sensu, sive vi imaginationis repræsentare atq; in idea ejus attentionem nostram defigere tenemur. Similiter quia prædicatum, quod ab eodem removendum, intuitive nobis exhibere nequimus, nisi quatenus ideam alicujus individui, cui inexistit, intuemur & in ea attentionem dirigimus ad id, quod eidem inexistit (§. 327); subjectum quoque nobis repræsentare tenemur, in quo prædicatum istud inest, & attentione in idem directa idem nobis repræsentare debemus tanquam a re, cui inest, diversum (§. 331). Quodsi igitur jam idem refers ad subjectum alterum ipsumque consideres tanquam eidem non inexistens; actu mentis quasi idem separas ab eodem. Atque ita fecisti, quod ad judicium negativum sufficit *per demonstrata.* Actus igitur judicii negativi in cognitione intuitiva hisce absolvitur.

Actus judicii negativi in cognitione symbolica.

Quodsi a posteriori idem cognoscere volueris, eodem modo procedendum est, quo paulo ante in notitiam actuum ad judicium affirmativum requisitorum in cognitione intuitiva pervenimus (§. 343). Nimirum sumendum est exemplum propositionis negativæ atque vocabulis, quibus effertur, remotis attendendum, quid in ideis remaneat iisdem respondens. E. gr. Si judicium negativum fuerit sequens, quod charta non sit ferrea, & misso vocabulo chartæ aliquid in ideis remanere debet, folium chartæ tibi repræsentare atque in hoc phantasma attentionem dirigere debes. Jam si misso vocabulo, quo prædicatum denotatur, nempe ferri, in ideis aliquid remanere debet, laminam quandam ferream tibi repræsentare atque in hoc phantasma non minus attentionem tuam dirigere debes, quam in prius, & quidem in eodem in specie in ea, quæ ad ferrum spectant, ut te jam ferrum percipere tibi sis conscius. Quodsi denique judicare debes, chartam non esse ferream, utrumque phantasma inter se conferre atque attentionem tuam in non existentiam ferri in charta dirigere teneris; alias enim in simplici apprehensione chartæ ac ferri quiescis. Patet itaque actum judicii negativi eo modo absolvi, quem in propositione determinavimus.

Actus judicii negativi in cognitione intuitiva difficilior est actu judicii affirmativi. Etenim in casu posteriori id, quod subjecto tribuendum, in ipso subjecto percipitur, aut saltem mediante eo, quod in alio simul percepto percipitur, veluti si effectus quidam subjecto tanquam causæ tribuendus: sed in casu priori id, quod ut non existens alteri considerandum venit, tanquam inexistens uni considerari debet, ut adeo actus judicii negativi supponat actum affirmativi, immo ipsum complectatur. Quamobrem si quis ea, quæ de cognitione intuitiva dicuntur, in se experiri voluerit; is primum experimenta capere debet de actu judicii affirmativi & ubi hic rem bene ac ex voto succedere experitur ad experimenta de actu judicii negativi capienda progredi tenetur. Cognitioni nimirum symbolicæ adsueti difficulter absque vocabulorum usu judicant, immo cum difficile sit judicium in cognitione intuitiva sola,

sola, antequam sermonis usu pollent homines, de rebus sibi obviis vix ac ne vix quidem judicant.

§. 346.

Actus judicii negativi in cognitione intuitiva casus posterior.

Si prædicatum subjecto simpliciter non repugnet, actus judicii negativi absolvitur, si subjectum cui idem non inest, in oppositis casibus tibi repræsentes, in quorum uno prædicatum eidem inest, in altero non inest, ac id, quod uni inest, consideres tanquam diversum ab eo, idemque referens ad prius consideres tanquam eidem non inexistens, seu tanquam id, quo subjectum unum differt ab altero. Quodsi propositionem præsentem cum altera præcedente conferas, differentiam aliam non intercedere animadvertes, nisi quod hic idem subjectum in idea bis ponatur, cum in casu anteriori ponantur duo subjecta diversa. Quamobrem quæ ad probandam propositionem præcedentem in medium adducta sunt, etiam ad præsentem transferri possunt ac debent, ut adeo non opus sit ea denuo huc transcribi.

Quodsi a posteriori idem cognoscere volueris, eodem prorsus modo procedendum est, quo in casu anteriori procedendum esse docuimus, hac sola differentia adhibita, quam intercedere inter propositionum casus modo annotavimus. E. gr. Si judicium negativum fuerit sequens, quod charta non sit alba, folium chartæ albæ & folia chartæ non albæ, sed diversis coloribus tincta tibi repræsentare, atque tum in colorem album, tum in colores ab albo diversos attentionem dirigere debes, eo prorsus modo, quem ad propositionem præcedentem præcepimus. Quoniam vero folia chartæ diversis coloribus tincta tibi tantummodo ideo repræsentas, quod charta, quæ non alba est, diversis aliis, coloribus, non uno tincta esse possit, in præsenti casu autem perinde est, quo colore tincta sint; attentionem tuam pro arbitrio in aliquod folium alio, quam albo colore tinctum convertere atque id ad album referre debes, ut in non inexistentiam coloris albi tandem attentionem tuam dirigere valeas,

quemadmodum præcepimus ante. Nimirum si actus judicii negativi in hoc casu plenus esse debet, ubi diversi status subjecti uni, qui de eodem negatur, opponi possunt, hujus quoque oppositionis tibi conscius esse debes. Alias enim notio, quæ judicio negativo respondet, defectu aliquo laborabit, cum modus inexistentiæ negligatur.

Equidem vulgo in judiciis non attenditur modus prædicandi, hoc est, utrum prædicatum sit necessarium, an contingens, ita ut ideo Scholastici propositiones modales a ceteris distinxerint, atque ideo superfluum videri poterat, in eo casu, ubi judicium negativum contingens est, contingentis quoque modi prædicandi rationem haberi. Quoniam tamen actus judicii plenus nobis explicandus est, ejus ratio a nobis utique habenda venit, sit ita in judiciis imperfectis, ubi modus latet, quidpiam omitti posse. Præterea notandum est, quod, ubi mens ideis ad modum prædicandi cognoscendum sufficientibus fuerit instructa, cum non album sibi repræsentaturus nullam habeat rationem, cur idem sibi potius hoc colore, quam alio tinctum objectum repræsentare debeat, nisi forsan accidentalem, objecta ejusdem speciei pluribus diversis coloribus tincta occurrere possint (§. 117), ut adeo multitudinis mentionem injici oportuerit, ne in capiendis experimentis turbemur. Atque ita apparet, si vel maxime ad modum prædicandi non attendamus, hoc tamen non obstante propositionem præsentem ita explicari debuisse, ut in omni casu explicet, quid in judicio intuitivo obtineat. In judicio affirmativo hac sollicitudine opus non est, cum subjecto prædicatum in omni casu actu insit, quod eidem tribuitur, sive constanter insit, sive contingenter, ut adeo judicium modale distinguatur a non modali, quamdiu determinatum non est, ut scilicet notio subjecti non contineat singulas determinationes, quibus positis ponitur prædicatum.

§. 347.

Alius modus exprimendi judicium negativum contingens.

Quodsi prædicatum, quod de subjecto negatur, subjecto quoque alterius speciei inesse possit; actus judicii negativi, in eo casu, quo prædicatum subjecto simpliciter non repugnat, eodem modo absolvi potest, quo absolvitur in casu prædicati subjecto simpliciter repugnantis (§. 345). Nimirum in hoc casu perinde ac

ac in superiori, in quo prædicatum subjecto simpliciter repugnat, prædicatum, quod in dato casu non inesse sumitur, inest rei alterius cujusdam speciei, nisi quod in casu simplicis repugnantiæ necessario insit subjecto diversæ speciei, in præsenti autem etiam inesse possit subjecto ejusdem speciei. Quoniam autem hæc differentia in actu judicii negativi, quatenus in cognitione intuitiva terminatur, non attendenda venit; judicium negativum in præsenti casu eodem utique modo absolvi potest, quo in casu simplicis repugnantiæ necessario absolvitur (§. 345).

Nimirum differentia inter utrumque casum intercedens in actu judicii negativi eodem modo absolvendi non aliam differentiam parit, quam quod in uno modus iste sit necessarius, in altero etiam alius esse possit. Ceterum exemplum propositionem præsentem illustrans idem esse potest, quo in propositione præcedente usi sumus. Ponamus nimirum judicium negativum, quod in cognitione intuitiva sola terminandum, esse sequens: charta non est alba. Quodsi candelam ceream albam tibi in memoriam revocaveris & chartæ folium quocunque colore tinctum, actus judicii negativi eodem prorsus modo absolvetur, quo supra docuimus, eundem absolvi, ubi judicandum, chartam non esse ferream (§. 345).

§. 348.

Judicium determinatum in cognitione intuitiva.

Si judicium fuerit determinatum, in idea subjecti contineri debent omnes determinationes, quibus prædicatum determinatur, & in eas simul attentio dirigenda, ubi actus judicii in cognitione intuitiva terminari debet. Etenim si judicium fuerit determinatum, subjectum repræsentari debet sub ea notione, ut in ea contineatur ratio, cur eidem conveniat prædicatum, seu id, per quod determinatur prædicatum (§. 320 *Log.*). Quare cum determinationes istæ vel in subjecto, vel extra subjectum contineri debeant; subjectum exhiberi debet ita, ut eidem insit in casu primo, quod inesse præsupponitur, antequam prædicatum eidem convenit, vel una cum eodem exhibendæ sunt res ceteræ, in quibus determinationes istæ continentur.

nentur. Quoniam vero ea, quæ ad notionem ſubjecti ſpectant, mentis actu a ceteris ſeparanda veniunt, idem autem contingit attentione noſtra in eadem directa (§. 326. 327); in determinationes omnes notionem ſubjecti ingredientes attentionem ſimul dirigere tenemur. Quoniam vero judicium determinatum a vago non differt, niſi quod in iſto notio ſubjecti contineat omne id, per quod prædicatum determinatur; in hoc minime; ubi actus judicii ea continet, quæ ad notionem ſubjecti ſpectant, cetera eadem ſunt ut in omni judicio reliquo.

E. gr. Ponamus judicium determinatum, quod lapis ex alto cadens celeriter moveatur, in ſola cognitione intuitiva terminari debere. Neceſſe igitur eſt, ut tibi repræſentes turrim aliquam & lapidem ex feneſtra ſuperiori demiſſum. Quoniam hic tantummodo altitudinis habetur ratio; in eam quoque ſimul dirigenda eſt attentio, dum eandem in lapide ac motu ejus defigis. Cetera eodem modo fiunt, quem ſupra expoſuimus (§. 343). Poteris quoque tibi loco turris repræſentare puteum profundum & lapidem intra eum cadentem, ubi in profunditatem dirigenda eſt attentio, quæ reſpectu lapidis cadentis altitudo dicitur.

§. 346.

Actus judicii affirmativi contingentis in cognitione intuitiva.

Quodſi judicium affirmativum contingens exprimere debet modum, quo prædicatum ineſt; in idea eidem reſpondente ſubjectum bis repræſentari debet, ita ut prædicatum in uno caſu inſit, in altero non inſit, & attentio dirigenda tum in exiſtentiam in uno, tum in non inexiſtentiam in altero. Etenim ſi attentionem dirigis, in inexiſtentiam prædicati in ſubjecto, hoc ipſo tibi conſcius es ſubjecto huic convenire hoc prædicatum. Si vero attentionem dirigis in non inexiſtentiam prædicati in altero ſubjecto ejusdem ſpeciei, hoc ipſo tibi conſcius es, ſubjecto hujus ſpeciei etiam non convenire prædicatum. Quare ſi attentionem in utramque ſimul dirigis, hoc ipſo tibi conſcius es prædicatum hoc ſubjecto illius ſpeciei & convenire poſſe, & non convenire poſſe (§. 235. 237). Atque adeo tibi conſcius, quod prædicatum ſubjecto contingenter inſit (§. 296 *Ontol.*).

E. gr.

E. gr. Judicium affirmativum contingens est, quod charta sit rubra. Si in cognitione intuitiva terminari debet; repræsentare tibi debes folium chartæ rubræ & folium chartæ albæ, atque attentionem suam dirigere in inexistentiam rubedinis in uno & inexistentiam albedinis in altero simul. Ita tibi conscius eris non minus albedinem, quam rubedinem inexistere posse, consequenter albedinem non necessario, sed contingenter inesse. Qui novit, quomodo abstracta intuitive cognoscamus (§. 327); ei nulla in his supererit difficultas. Enimvero si qui fuerint, qui abstracta in imaginibus intueri nequeunt, ubi a vocabulis, quibus denotantur, separantur; illi desiderari quid existimabunt, ubi nihil desideratur. Sane notio contingentiæ in cognitione intuitiva non continetur, nisi quatenus nunc esse quod alio tempore non erat, aut in diversis locis simul eodem tempore esse opposita nobis conscii sumus.

§. 350.

In cognitione symbolica secunda mentis operatio absolvitur recensione vocabulorum, quibus subjectum & ceteræ ejusdem determinationes accidentales, si quæ adsunt, prædicatum & nexus ejusdem cum subjecto in affirmativis, repugnantia in negativis exprimuntur. Etenim in cognitione symbolica verbis tantummodo enunciamus; quæ in ideis continentur, res vero ipsas verbis indigitatas non intuemur (§. 289). Quare cum in cognitione intuitiva actus judicii, seu secunda mentis operatio (§. 53 *Log.*), absolvatur, si prædicatum tanquam a subjecto diversum, mox tamen iterum idem tanquam eidem inexistens, aut non inexistens spectamus (§. 343. 345 & *seqq.*), in judicio autem determinato contingente simul attentionem dirigimus in determinationes accidentales, a quibus prædicatum pendet (§. 348); in cognitione symbolica secunda mentis operatio absolvitur, si vocabulis enunciemus subjectum, determinationes ejus accidentales, si quæ adsunt, prædicatum & nexum hujus cum subjecto in affirmativis, repugnantiam cum eodem in negativis. *Secunda mentis operatio in cognitione symbolica.*

Exemplis idem fit manifestum. Etenim judicium affirmativum, quod his verbis exprimitur, *charta est alba*, aperte loquitur, vocabulo

charta indigitari subjectum, cui albedo inest; vocabulo *alba* indigitari albedinem tanquam subjecto inhærentem & vocula *est* tandem indicari nexum albedinis & chartæ nunc actu præsentem, seu actualem inexistentiam albedinis tanquam prædicati in charta tanquam subjecto. Quicquid igitur est in idea rei ad judicium spectans, id vocabulis exprimitur. Recensentur nimirum vocabula, quibus indicatur & subjectum, & prædicatum cum inexistentia possibili, & nexus tandem prædicati cum subjecto seu inexistentia actualis. Similiter judicium affirmativum, quod his verbis effertur, *lapis ex alto delapsus celeriter movetur*, non minus aperte loquitur, vocabulo *lapis* indigitari subjectum, vocabulis *ex alto delapsus* determinationes accidentales eidem jungendas, vocabulis denique *celeriter movetur* prædicatum & simul nexum ejusdem cum subjecto, quatenus nimirum *celeriter movetur* idem significat ac *est celeriter motus*, seu *est in motu celeri constitutus*, quia copula *est* latet in flexione verbi *moveri*. Exprimitur autem vocabulis duobus prædicatum, quia eidem respondet notio complexa, nimirum non simplex motus notio, sed gradus etiam celeritatis eidem convenientis. Jam vero in hoc judicio non attendenda veniunt nisi subjectum, determinationes accidentales, harum actualitas, seu nexus cum subjecto, prædicatum cum sua determinatione, & hujus cum subjecto nexus. Recensentur igitur verba, quæ singulis indigitandis sufficiunt, modo notaveris, quæ flexionibus vocabulorum in Grammatica explicatis indigitantur. Idem denique non minus manifestum est in judicio negativo, quod hisce verbis exprimitur: *Charta non est alba.* Etenim vocabulo *charta* indigitatur subjectum, vocabulo *alba* prædicatum cum possibilitate inexistendi in aliquo subjecto, vocula *est* nexus seu actualitas inexistentiæ prædicati in subjecto & vocula denique *non* repugnantia inter prædicatum & subjectum. Vides igitur in cognitione symbolica exprimi judicium negativum, quatenus recensentur vocabula, quibus subjectum & prædicatum ac utriusque repugnantia exprimitur.

§. 351.

Prærogativa cognitionis symbolicæ in secunda mentis operatione.

Si judicia vocabulis efferuntur, magis distincta sunt, seu in cognitione symbolica judicia magis distincta sunt, quam in intuitiva. Etenim si judicia vocabulis efferuntur, subjectum, prædicatum, singulæ determinationes subjecti, si quæ præterea acci-

accidentales adsunt, nexusque prædicati cum subjecto in affirmativis, & repugnantia in negativis vocabulis peculiaribus exprimuntur (*§.* 350), consequenter quæ in notione judicio respondente sigillatim enunciabilia insunt, sigillatim quoque enunciantur (*§.* 280), cum in judiciis intuitivis, quæ simul & una cum aliis peregrinis seu ad notionem judicio respondentem non pertinentibus percipiuntur, nonnisi a peregrinis atque a se invicem separentur, quatenus memoriam habemus attentionis in singula sigillatim directæ (*§.* 345 *& seqq.*). Cum adeo in priori casu ad notionem propositioni respondentem spectantia & sigillatim enunciabilia facilius distinguamus, quam in posteriori cognitione intuitiva; si judicia vocabulis efferuntur, magis distincta fiunt (*§.* 38), consequenter in cognitione symbolica judicia magis distincta sunt, quam in intuitiva (*§.* 289).

Quæ de secunda mentis operatione tam in cognitione intuitiva, quam symbolica diximus, non exiguam habent utilitatem in judiciis perpendendis, ut rite intelligantur, & in propositionibus accurate explicandis: ut adeo inprimis animum ad ea attentum afferre debeat, qui Scripturam sacram aliis interpretantur. Excitatur attentio nostra & mens efficitur acutior: id quod ex propositionum antea allatarum (*not.* §. 350) exemplis apparet. Enimvero propter summam rei utilitatem non piget uno vel altero adhuc exemplo docere, quomodo judicia sint expendenda, ut nihil eorum prætermittatur, quod in propositione significativum occurrit. Sit igitur exempli loco propositio: *Folium est viride.* Subjectum denotatur vocabulo *folium,* quod ut intelligatur, folii idea in animo excitanda, vel vi sensus, quatenus idem actu visui objicitur, vel vi imaginationis, quatenus olim visi recordamur. Prædicatum indigitatur vocabulo *viride*: quod cum adjectivum sit denotat colorem viridem cum possibilitate inexistendi. Quare ne sit sine mente sonus, idea coloris viridis excitanda eodem, quo ante, modo, quatenus nempe tibi repræsentas subjectum aliquod hoc colore tinctum & attentione in hunc colorem directa eum a subjecto suo separare debes. Enimvero quia adjectivum simul denotat possibilitatem inexistendi in aliquo subjecto; non modo attentio dirigenda est in inexistentiam in hoc subjecto, verum etiam in non inexistentiam in alio subjecto. De-

nique nexus prædicati cum subjecto denotatur vocula *est*, adeoque attentio quoque dirigenda est in inexistentiam albedinis in lilio. Nimirum ita intelligitur judicium, ubi in notionibus confusis acquiescis. Quodsi vero notiones desideres distinctas, ideis substituendæ sunt definitiones aut, si mavis, cum iisdem conjungendæ, quoniam definitiones absque iis non intelliguntur, nisi quatenus memineris, te olim vel alias cum iisdem ideas conjunxisse. Sit exempli loco porro dictum Salvatoris Luc. VI. 45. *Bonus homo de bono thesauro cordis profert bonum.* Subjectum hic denotatur duobus vocabulis *bonus homo*, quibus notio complexa respondet. Nimirum hominem hic considerare debes cum bonitate eidem inhærente. Atque adeo quæritur, quidnam hic bonitatis nomine denotetur. Ejus itaque definitio subjecto explicando inservit. Porro prædicatum denotatur vocabulis *proferre bonum de bono thesauro cordis sui*, cui denuo notio complexa respondet. Nimirum hic denuo quæritur, quid sit bonum & quomodo illud proferatur, quid cordis nomine veniat & quid thesaurus ejus dicatur & quo denique sensu thesaurus iste bonus appelletur. Per flexionem denique verbi indicatur nexus inter prædicatum atque subjectum, quod cum sit præsentis temporis; hujus quoque habenda ratio est. Quodsi distincte nexum intelligere volueris, ex notione boni hominis reddenda ratio est, cur is proferat bonum de bono thesauro cordis sui. Quoniam vero verba sine ideis, ad quas referuntur, sunt sine mente sonus; ubi in explicatione propositionis claritas desideratur, singulis his per definitiones explicandis suæ quoque jungendæ sunt ideæ. Unde campus dicendi amplissimus nascitur interpreti, etsi non dicat, quod a scopo alienum sit. Quamdiu vel unam ignoraveris definitionem ipsique respondentem ideam; impossibile est, ut alteri explices verborum istorum sensum. Neque enim vocabula, si unum *homo* exceperis, ex eorum numero sunt, quæ per ideas confusas alteri intelligibilia redduntur. Etsi igitur hæc pervulgata sint, ut talia moneri superfluum videatur; constat tamen longe plurimos esse, qui non capiunt, quænam ad propositionem aliquam intelligendam requirantur, & quomodo alter, qui eam non intelligit, perducatur ad cognitionem intuitivam propositione ista symbolice expressam. Inde est, quod audias interpretes sæpissime talia proferre, quæ rei potius confundendæ, quam intelligendæ inserviunt. Qui ad ea attenderit, quæ hic inculcantur, is in posterum sibi cavebit, ne memoriæ mandet vocabula, quæ intelligere sibi videtur, quod usus familiaria eadem reddidit, etsi nullam propositioni integræ jungere possit no-

notionem, neque ideam, unde illam abstrahere licet, aut saltem non jungat notionem ex intentione loquentis eidem respondentem. Idem etiam doceri potest exemplis judiciorum negativorum, ubi non alia intercedit differentia, nisi quod vocula negandi *non* prædicatum a subjecto removeatur.

§. 352.

In cognitione symbolica notio complexa, qua judicio respondet, & judicium clarissime differunt. Nam si judicium exprimitur his verbis: charta est alba; notio complexa exprimitur istis: charta alba. Vel si judicium enunciatur hoc modo: Ferrum candet; notio complexa eidem respondens indigitatur vocabulis: ferrum candens. Nimirum in judicii expressione indigitatur quoque nexus prædicati cum subjecto; in posteriori nexus iste sigillatim non exprimitur. *Differentia notionis complexæ a judicio.*

In cognitione symbolica propositio facillime convertitur in terminum complexum, consequenter cum termino complexo notio complexa (§. 108 *Log.*), propositioni judicium respondeat (§.41 *Log.*); hac conversione innotescit, qualis idea in animo suscitanda, ut cognitio symbolica in intuitivam vertatur. Nimirum excitanda est idea rei, in qua insunt ea, quæ notionem subjecti ingrediuntur, una cum prædicato. E. gr. Si dicitur, lilia sunt alba, terminus complexus est, lilia alba. Excitanda igitur idea, quæ lilia alba veluti oculis spectanda exhibet, ac in hoc phantasma dirigenda attentio, ubi judicii actum exercere volueris modo supra præscripto. Nil obstat, quod in hac idea occurrant multa ad notionem complexam minime spectantia: sufficit enim adesse, quæ ad eam spectant, ut actu mentis & terminorum seu vocabulorum auxilio separari possint, ubi propositionem intelligere volueris, cognitionem intuitivam cum symbolica jungendo.

§. 353.

Quoniam cognitio symbolica judicia distincta reddit (§. 351); *in judicando symbolicam cognitionem intuitivæ præferre solemus*, ac ideo *dum judicamus, nobismetipsis tacite loquimur.* *Cur in judicando cognitio symbolica intuitivæ præferatur.*

Factum experientia constat: ratio redditur in propositione. Pauci sane sunt, qui actus judicii absque vocabulorum, vel aliorum signorum usu absolvere valent, in sola cognitione intuitiva acquiescentes, quemadmodum ante docuimus (§. 345 & seqq.). *Tacite* autem *nobismetipsis*

 loqui-

loquimur, dum vocabulorum ideas in nobis excitamus, perinde ac si eadem auditu perciperentur: quod ubi fit, vocabula mentem quoque subire dicuntur.

§. 354.

Ratio cur individuis obviis tribuamus nomina generis vel speciei.

Si rei perceptæ sive sensu, sive vi imaginationis nomen generis vel speciei tribuimus; rei huic competere notionem generis vel speciei judicamus & memoria nobis suggerit generi vel speciei huic convenire hoc nomen. E. gr. Ponamus te dicentem: *Hoc ens, quod nunc video, est columba:* Dico, te judicare, enti, quod nunc vides, ea convenire, quæ ad speciem entium columbæ nomine denotatorum requiruntur & vi imaginationis te meminisse significatus vocabuli (§. 273), consequenter tibi conscium esse, quod enti istiusmodi quale vides, tributum sit hoc nomen (§. 226), atque judicare enti istiusmodi convenire hoc nomen; ac ideo tandem dicere: hoc ens, quod vides, esse columbam. Nimirum dico, te intuentem columbam judicare, quod sit ens istiusmodi; memoriam tibi suggerere, quod enti istiusmodi tribuatur nomen columbæ; tandem te judicantem erumpere in hæc verba: Hoc ens, quod jam video, est columba. Quoniam enim nihil est sine ratione sufficiente, cur potius sit, quam non sit (§. 70 *Ontol.*); ratio quoque sufficiens dari debet, cur videns columbam judicet, quod sit columba & judicium suum ita enunciet. Hoc ens, sc. quod video, est columba. Ponamus itaque te columbam sive sensu, sive vi imaginationis percipere ac in simplici apprehensione acquiescere, non vero judicare, quod ens hoc sit istiusmodi; nulla sane erit ratio, cur mentem subeat, quod antea cognoveras, enti istiusmodi, ex communi nempe loquentium usu, tribui nomen columbæ (§. 273), neque amplius erit ratio, cur subinde videns columbam non judices, quod sit columba; subinde autem judices, quod sit. Admittendum itaque est, te nomen generis, vel speciei, v. gr. in casu dato nomen columbæ individuo tribuentem, judicare, quod sit ens istiusmodi. Nimirum si columbam intueris, & in simplici ap-

apprehensione acquiescis, nulla adest ratio, cur nomen columbæ mentem tuam subire debeat; in casu vero altero, ubi judicas, quod sit ens istiusmodi, hoc est, individuum ad aliquod genus, vel aliquam speciem referendum, adest ratio sufficiens, cur nomen istud in mentem venire debeat (§. *cit.*): ergo in casu posteriori venit in mentem nomen columbæ, in priori minime. Atque adeo apparet, ad rationem sufficientem, cur columbæ visæ tribuas hoc nomen, referri debere judicium, quod sit ens istiusmodi. Ponamus jam porro, tibi nondum innotuisse, quod ens istiusmodi ex communi loquentium usu dicatur columba: nulla denuo erit ratio, cur tibi in mentem venire debeat, quod ens istiusmodi dicatur columba (§. 273). Per se autem patet, nisi in mentem veniat, ens istiusmodi esse columbam; nec te judicare, quod ens a te jam visum sit columba. Quodsi ergo intelligere volueris, cur videns columbam judices, quod sit columba; necesse est ut supponas, quod judices, ens, quod vides, esse istiusmodi, & tibi in mentem veniat, ens istiusmodi esse columbam. Ratio igitur sufficiens, cur judicas, ens hoc, quod vides, esse columbam, in eo continetur, quod eam intuens judices esse ens istiusmodi & memoria tibi suggerat, ens istiusmodi esse columbam (§. 56 *Ontol.*). Quare cum ratio sufficiens ponenda sit judicii, ut judicio locus esse possit (§. 118 *Ontol.*); si videns columbam judicare debes, ens hoc, quod vides, esse columbam, & columbam intuens judicare debes, quod sit ens istiusmodi, & in memoriam tibi venire debet, quod ens istiusmodi dicatur columba.

Demonstrationem propositionis præsentis ad exemplum obvium idemque facillimum applicare libuit, ut facilius intelligeretur. Absit autem, ut quis ideo hasce subtilitates metaphysicas tanquam res nullius momenti contemnat: in re enim obvia profunda quædam latet sublimitas, quæ ad arcana mentis recludenda plurimum facit. Suo sane tempore, quando praxin morum tradituri sumus, usus hic elucescet. Hic notes velim, hactenus rationes eorum, quæ in mente humana contingunt ignorari, quod ad obvia attendere noluerint philosophi. Equidem

dem si communem morem sequi voluissemus, ex principiis hisce ardua magis deducere licuisset, quæ iis suppressis in medium prolata magis excitassent attentionem illorum, qui ad pompam philosophantur; sed nobis jam propositum est ostendere, quomodo a levibus initiis incrementa sumant scientiæ.

§. 355.

Idem ulterius expenditur.

Si rei, quam sensu vel vi imaginationis percipis, notionem generis vel speciei convenire judicas, & jam antea didicisti nomen eidem generi vel speciei conveniens; eidem quoque rei hujus generis, vel speciei nomen tribues. Etenim quia rei, quam sensu vel imaginationis vi percipis, notionem generis vel speciei convenire judicas & jam antea didicisti generi vel speciei convenire nomen istud *per hypoth.* tibi succurrere debet, quod generi, vel speciei huic, aut potius individuo ad hoc genus, vel speciem hanc spectanti conveniat hoc nomen (§. 273). Ponitur adeo ratio sufficiens, cur id nominis individuo, quod intueris, tribuas (§. 56 *Ontol.*), consequenter eidem quoque nomen hoc tribuere debes (§. 118 *Ontol.*).

Propositio hæc est inversa prioris, adeoque eodem exemplo illustrari potest, ad quod demonstrationem propositionis præcedentis applicavimus. Ceterum si attente consideres, quæ in duabus hisce propositionibus & earum demonstrationibus continentur; diversos status mentis, qui in contemplatione alicujus objecti occurrere possunt, facile a se invicem distingues. Etenim si objectum aliquod percipis, aut attentionem tuam in eodem defigis, aut non defigis. In casu priori aut judicas de eo, quod hæc eidem insint; aut non judicas. Quodsi judicas, quæ eidem insint; aut nomen rei, cui talia insunt, tibi perspectum est, aut non perspectum est. Si objectum percipis, nec attentionem in ea defigis; idea ejus iterum evanescit, nec alias ex se genitas in mente relinquit, neque etiam nomen rei succurrit; etsi hoc tibi fuerit perspectum. Quodsi vero judicas, quod ea ipsi insint, quæ ad genus, vel speciem constituendum requiruntur, & nomen generis, vel speciei non fuerit perspectum; nec in hoc casu nomen ipsi tribuendum succurrit. Quodsi denique judicas, quod insint generis, vel speciei requisita, hoc est, in similitudinem cum aliis individuis attentionem tuam convertis, ac nomen in-

individuo ad istud genus, vel istam speciem referendo tribuendum perspectum fuerit; nomen quoque istud individuo obvio tribuis. Ceterum in præsente ac præcedente propositione non supponimus notionem generis vel speciei esse distinctam; sed sufficit, quod adsit confusa. Unde judicium de re percepta, quod eidem insint determinationes generis vel speciei, verbis exprimi nequit. Atque ideo tantummodo diximus, quod ens a nobis perceptum sit istiusmodi. Etenim nobis probe conscii sumus, quale sit, verbis tamen in gratiam alterius idem exprimere non valemus. Quamobrem cum plurimorum attentioni sese subducant, quæ verbis exprimere non valent; plurimi quoque, immo fortassis plerique, non advertunt, nomen rei tribuendum non succurrere, nisi prævio de re judicio, quod eidem insint omnia generis vel speciei requisita.

§. 356.

Quomodo nomen definitionis ope rei vindicetur.

Si ope definitionis nomen rei obviæ vindicare volueris; & judicare debes, eidem convenire notas definitionem ingredientes; & definitionem tibi in memoriam revocare debes. Etenim definitio exprimit notionem completam atque determinatam termino cuidam respondentem (§. 152 *Log.*), consequenter generis, vel speciei termino isto tanquam nomine suo indigitatæ. Enimvero si nomen generis, vel speciei tribuis individuo obvio, & judicare debes notionem generis, vel speciei eidem convenire; & meminisse præterea, quod eadem hoc nomine indigitetur (§. 354). Ergo si ope definitionis nomen rei obviæ vindicare volueris; & judicare debes, quod eidem conveniat definitio, hoc est, quod conveniant singulæ notæ eam ingredientes (§. 153 *Log.*), atque definitionem, quæ notas istas simul sumtas cum termino seu nomine quodam connectit (§. 152 *Log.*), in memoriam tibi revocare debes.

Patet idem a posteriori. Ponamus te vi definitionis quadrati hoc nomen figuræ mensæ vindicare velle. Id ut fieri possit, numeras latera figuræ & judicas, quod sint quatuor, consequenter quod figura habeat quatuor latera. Latera inter se confers & deprehendis, quod singula sint inter se æqualia, consequenter quod

quod figura mensæ latera æqualia habet. Denique consideras angulos & deprehendis, quod anguli singuli sint recti, consequenter quod figura singulos angulos rectos habeat. Hinc formas judicium compositum, quod propositione composita & quidem copulativa exprimitur (*§. 315 Log.*): Figura mensæ habet quatuor latera eademque æqualia ac singulos angulos rectos. Quodsi jam tibi constiterit atque in memoriam venerit, figuram, quæ quatuor habet latera, eaque æqualia, & singulos præterea angulos rectos, dici quadratum; ideo vi hujus definitionis figuræ mensæ tribuis nomen Quadrati, hoc est, judicas: Figura mensæ est Quadratum. Pone, te vel ignorare definitionem Quadrati, aut saltem eam tibi non succurrere, vel non formare judicia intuitiva de numero quaternario atque æqualitate laterum, nec non de specie angulorum, quod sint recti: in casu priori dices, te quidem videre, qualis sit figura mensæ, sed ignorare, quale ipsi tribuendum sit nomen; in casu altero affirmabis te ignorare, qualis hæc sit figura. Ast ubi & judicia dicta intuitiva formas, & definitionis, quam alias cognovisti, recordaris; tum demum dices, figuram mensæ esse quadratum.

Ex allato exemplo, quo veritatem propositionis præsentis a posteriori ita stabilivimus, ut in ejus locum facile quodvis aliud surrogari possit, satis superque apparet, ab eo, qui propositionem præsentem admittere non vult, aut concedendum esse, posse nomen ope definitionis vindicari rei obviæ, etiamsi definitionem vel ignores, aut ejusdem non recorderis, vel notas in eadem contentas rei obviæ non convenire judices. In priori casu statum mentis judicantis, quod id nomen conveniat rei obviæ, confundi cum eo, quo ignoras, quodnam eidem tribui debeat nomen; in posteriori vero eundem confundis cum altero, quo ignoras, qualis sit hæc figura, adeoque erras (§. 631 *Log.*); etenim in casu propositionis & nosti, qualis sit figura, & quod eidem tribuendum sit nomen: neutrum ignoras.

§. 357.

Quando nomen generis &

Si in casu dato rei perceptæ ad genus suum relatæ tribuitur nomen speciei; nomen generis eodem modo primum ipsi vindi-

vindicatur, quo ipsi vindicatur sigillatim, & deinde eodem prorsus modo vindicatur quoque nomen speciei. Quoniam enim genera & species in individuis existunt (*§.56 Log.*), individuum tibi obvium intuens & attentionem successive ad alia aliaque, quæ insunt, dirigens observas tum ea, quæ ad notionem generis, tum ista, quæ ad notionem speciei spectant. Enimvero quoniam determinationes specificæ simul continent genericas (*§.237 Ontol.*), adeoque hæ pauciores sunt; facilius intelligitur, ad quodnam genus pertineat individuum obvium, quam ad quamnam speciem pertineat, & ubi non minus nomen generis, quam speciei perspectum fuerit, aut definitionem utriusque familiarem experiaris; tam generis, quam speciei nomen eidem tribuere debes (§. 354 355) & quidem primum nomen generis, deinde quoque nomen speciei, cum nomen generis jam in mentem veniat determinationibus specificis nondum singulis perspectis (*§. 273*). *speciei rei simul tribuatur.*

Exempla ad corollarium subsequens in medium afferenda propositionem quoque præsentem illustrabunt, quæ non alio fine in medium affertur, quam ut actiones atque passiones mentis distincte resolvere discamus.

§. 358.

Quoniam nominibus individuorum destituti nomine generis vel speciei utimur ad eadem significanda, præfixo pronomine demonstrativo, quemadmodum in vulgus notum est; *postquam nomen generis individuo obvio vindicavimus, eodem in nomen individui converso, huic porro vindicantes nomen speciei de genere singulariter prædicamus speciem.*

E. gr. Videntes columbam dicimus. Hæc avis est columba. Primum igitur judicamus, ens istud singulare, quod videmus, esse avem (§. 355). Deinde eidem imponimus nomen hujus avis per modum nominis proprii. Reflectentes porro super eodem individuo eidem quoque tribuimus nomen speciei (§. 354). Atque ita tandem incidimus in judicium, quod his verbis effertur: Hæc avis est columba. Similiter ponamus nos videre pentagonum aliquod regulare. Figuram

hanc intuentes numeramus latera & quinque deprehendentes eidem vi definitionis pentagoni, quod sit figura, cujus perimeter quinque lateribus constat, vindicamus nomen pentagoni judicantes scilicet, figuram hanc esse pentagonum aliquod (§. 356). Deinde ad discernendum hoc individuum ab aliis figuris eidem imponimus nomen hujus pentagoni per modum nominis proprii. Porro latera inter se conferentes atque angulos, non minus hos inter se æquales, quam illa sibi invicem æqualia deprehendimus. Unde vi definitionis pentagoni regularis, quod sit æquilaterum & æquiangulum, eidem porro vindicamus nomen pentagoni regularis (§. *cit.*). Atque ita tandem judicamus: Pentagonum hoc est pentagonum regulare. Quodsi initio respicias ad æqualitatem laterum & angulorum, figuræ vindicabis nomen figuræ regularis atque deinde nomen ipsi proprium erit, hæc figura regularis. Deinde porro numerans latera eidem vindicabis nomen pentagoni, sicque tandem judicabis: Hæc figura regularis est pentagonum. Nimirum in hoc casu figura regularis consideratur tanquam genus, pentagonum vero tanquam species, cum in priori pentagonum spectetur ut genus, pentagonum vero regulare ut species. Apparet adeo, quam multi præsupponendi sint status animæ, antequam judicare possis, quod hæc avis sit columba, vel hoc pentagonum sit regulare, aut hæc figura regularis sit pentagonum. Sed status istos mentis distinctius perpendemus in sequentibus.

§. 359.

Individuorum obviorum ad suum genus suamque speciem reductio.

Dum individuo obvio, seu rei quomodocunque perceptæ nomen generis vel speciei vindicamus; eam a rebus aliis separamus & ad suum genus vel speciem suam tanquam peculiarem entium classem reducimus. Individuo enim obvio, seu rei quomodocunque perceptæ tribuimus nomen generis vel speciei, quod notionem vel definitionem generis aut speciei eidem convenire agnoscimus (§. 355. 356), consequenter quod ea insint, quæ in omnibus individuis ad eandem speciem, vel idem genus referendis eadem sunt (§. 233. 234. 105 *Ontol.*). Individuum adeo obvium per has determinationes communes a ceteris entibus quibus eædem simul non insunt, separamus atque adeo ad suum genus, vel speciem suam tanquam peculiarem quandam entium classem referimus.

Ex

Ex propositione præsente elucescit usus propositionum præcedentium, cur scilicet condantur genera atque species, nec minus speciebus, quam generibus tribuantur peculiaria nomina, scilicet ut res obvia quæcunque ad suum genus suamque speciem referri possit: id quod non modo in scientiis perutile est, verum etiam in applicandis scientiarum præceptis ac dogmatis indispensabilis necessitatis per ea, quæ jam ulterius sequuntur, intelligitur.

§. 360.

Si prædicata generum atque specierum absoluta nobis innotuerint & rem quandam obviam ad genus aliquod vel speciem aliquam referimus; eidem quoque prædicata generis vel speciei istius tribuimus. Etenim dum eam obviam ad suum genus vel speciem suam reducimus, judicamus: Individuum hoc est hujus generis, vel hujus speciei, tribuendo scilicet ipsi tanquam prædicatum nomen generis vel speciei (§. 358). Quoniam nobis jam antea innotuerunt prædicata generis, vel speciei istius, *per hypoth.* memoriæ mandavimus judicia, quæ exprimuntur istiusmodi propositionibus: Generi A competit prædicatum B, vel speciei C competit prædicatum D, consequenter cum notio generis vel speciei sit judicio præsenti ac præterito communis dum rem obviam ad suum genus, vel speciem suam reducimus, in anima quoque reproduci debet notio judicio isti, generi A competit prædicatum B, vel speciei C competit prædicatum D resuscitari debet (§. 117). Rei igitur ad suum genus vel suam speciem relatæ tribuimus istud prædicatum, judicantes individuo huic convenire prædicatum B vel D. *Judiciorum categoricorum applicatio.*

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus enim nobis innotuisse columbam mansuefieri posse, ut evolans redeat & te columbam videntem judicare *avis hæc est columba*: ubi in memoriam venerit, columbas mansuefieri posse, judicabis utique ulterius: *avis hæc mansuefieri potest*, vel etiam *hæc columba mansuefieri potest.*

Patet igitur propositiones categoricas in casu singulari applicari minime posse, nisi ante res obviæ ad suum genus, vel speciem suam reducantur.

§. 361.

Prædicatorum hypotheticorum applicatio.

Si prædicata generum vel specierum hypothetica nobis innotuerint & rem obviam ad genus aliquod vel speciem aliquam pertinere, atque præterea conditionem præsentem esse agnoscimus, sub qua generi huic vel speciei prædicatum istud tribuitur; prædicatum quoque hypotheticum rei isti tribuimus. Quoniam prædicata hypothetica subjecto tribuuntur sub adjecta conditione (§. 218 *Log.*); notioni generis vel speciei aliæ adhuc determinationes superaccedere debent, ut prædicata ista generi vel speciei convenire possint. Quodsi ergo istas determinationes genericis, vel specificis adjicias, habebis ea, quæ in individuis eadem esse debent, ut ipsis prædicata ista communia sint, consequenter determinationibus istis ad genericas vel specificas accedentibus, novæ quædam entium classes constituuntur, veluti nova quædam genera novæque species (§. 195. 233 & *seq. Ontol.*). Quamobrem ubi judicas rem obviam ad hoc genus vel hanc speciem esse referendam, atque præterea conditionem præsentem adesse, sub qua huic generi, vel speciei prædicatum aliquod sit tribuendum; eandem ad novum hocce genus, vel novam hancce speciem refers. Quoniam itaque præterea tibi nota sunt prædicata novo huic generi, vel novæ huic speciei tribuenda *per hypoth.* eadem quoque rei obviæ tribuere debes (§. 360).

Idem eodem modo independenter a propositione præcedente demonstrare licet, quo propositionem præcedentem demonstravimus. Etenim quia judicas individuum aliquod ad genus quoddam, vel speciem quandam referri debere ac præterea adesse conditionem quandam, seu notioni generis vel speciei alias quasdam superaccedere determinationes; judicium tuum tale est; Individuum A pertinet ad genus, vel speciem B

eidem-

eidemque prætetea accidunt determinationes C. Quoniam porro tibi innotuit prædicatum aliquod generi, vel speciei B hypotheticum, seu sub conditione C eidem tribuendum *per hypoth.* alio tempore memoriæ mandasti judicium: Generi, vel speciei B sub conditione C convenit prædicatum B. Quare notio judicio intuitivo præsenti respondens & notio conveniens judicio alteri communia habent ea, quæ notionem generis ac speciei ingrediuntur, atque præterea conditionem constituunt, sub qua generi vel speciei isti prædicatum convenit. Dum igitur formas judicium intuitivum, hoc alterum quoque tibi in mentem venire debet (§. 117), tibique conscius eris, quod antea jam idem formaveris (§. 137. 174), consequenter agnoscis individuo huic prædicatum istud D tribuendum esse.

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus nobis innotuisse, quod folia arborum autumno decidant, & jam adspicere folia arboris & perpendere, quod autumnus cœperit: patebit nos judicare, quod folia arboris nunc decidere debeant. Hic igitur habes prædicatum aliquod hypotheticum foliorum, nempe quod decidant, si fuerit autumnus. Folia arboris, quam intueris, refers ad suum genus, cum folia esse agnoscis, & conditionem præsentem esse intelligis, dum jam autumnum esse memineris. Folia igitur dum jam decidere debere judicas, rei perceptæ ad genus suum relatæ tribuis prædicatum hypotheticum, quod conditionem præsentem esse agnoscis, sub qua prædicatum istud generi illi tribuendum, & quia meministi, generi illi sub conditione ista convenire hoc prædicatum.

Si cui nondum satis evidentes videntur propositiones, in quibus statuitur de prædicatis vel absolutis, vel hypotheticis individuo alicui obvio tribuendis; is eodem modo ex principio rationis sufficientis propositionem utramque demonstrare potest, quo supra demonstravimus, quod rei perceptæ tribuendum sit aliquod nomen (§. 354 355). Quoniam enim ibi-

ibidem nomen rei tribuendum ſeſe habet per modum prædicati; ſi in locum nominis ſubſtituas prædicatum vel abſolutum, vel hypotheticum, cetera eadem erunt cum ſuperioribus.

Nimirum non habebis rationem ſufficientem, cur rei tribuas prædicatum abſolutum, niſi agnoſcas eam pertinere ad hoc genus vel hanc ſpeciem, & memineris generi huic, vel ſpeciei convenire hoc prædicatum. Nec habebis rationem ſufficientem, cur eidem tribuas prædicatum hypotheticum, niſi agnoſcas eam pertinere ad hoc genus vel hanc ſpeciem atque præſentem eſſe hanc conditionem, & præterea memineris, generi huic, vel ſpeciei ſub hac conditione convenire hoc prædicatum.

§. 361.

Modus vindicandi rebus nomina & prædicata.

Dum vi notionis confuſæ vel definitionis rei quomodocunque perceptæ nomen, vel vi judicii cujusdam categorici, aut hypothetici prædicatum aliquod abſolutum, aut hypotheticum vindicamus; ex duobus judiciis notionem communem habentibus formamus tertium combinando notiones diverſas communi omiſſa. Dum enim rei obviæ A vindicamus nomen C; judicamus, A eſſe B, ſeu in A contineri determinationes B, & memoria nobis ſuggerit B dici C, ſeu ens, cui inſunt determinationes B, dici C; atque hinc formamus judicium, rem obviam A dici debere C (§. 355. 356). Habemus igitur duo judicia, A eſt B & B dicitur C, quorum notio communis eſt, quæ litera B deſignatur. Hac vero omiſſa formamus judicium componendo A & C, ſcilicet: A dicitur C (§. *cit.*). Quamobrem dum nomen C vindicamus rei obviæ A, ex duobus judiciis notionem communem habentibus formatur judicium tertium componendo notiones diverſas.

Similiter dum rei obviæ A vindicamus prædicatum abſolutum D; judicamus A eſſe B ſeu dici C & memoria nobis ſuggerit C ſeu ens, quod dicitur C, eſſe D, atque hinc formamus judicium, A eſſe D (§. 360). Habemus igitur denuo duo judicia A eſt C & C eſt D, quorum notio communis deſignatur litera C,

atque

atque inde formatur tertium A est D, omissa notione communi C componendo notiones diversas A & D. Patet adeo denuo si prædicatum absolutum rei cuidam obviæ vindicatur, ex duobus judiciis notionem communem habentibus formari tertium componendo notiones diversas.

Quodsi D denotet prædicatum hypotheticum & A designet notionem generis vel speciei cum conditione eidem superaddita, seu determinationibus accidentalibus essentialibus, ex quibus ista constat (*§.236 Ontol.*), superaccedentibus, quarum vi ipsi A comcompetit prædicatum D; præcedens demonstratio loquitur, si prædicatum hypotheticum rei cuidam obviæ vindicatur, ex duobus judiciis notionem communem habentibus formari tertium omissa notione communi combinando notiones diversas.

In exemplis specialibus idem magis obvium est, & quidem in priori casu evidentius, si nomen individuo vindicatur vi definitionis. Etenim si figuræ, quæ mensæ est, latera numeras eaque inter se confers, eadem numero quinque ac inter se æqualia deprehendis. Si præterea angulos examinas, eos rectos deprehendis. Inde igitur formas judicium, quod hac propositione effertur: Figura mensæ constat quinque lateribus, inter se æqualibus & ad angulos rectos sibi invicem junctis. Vi definitionis Quadrati Figura constans quinque lateribus inter se æqualibus & sub angulis rectis sibi invicem junctis est Quadratum. Atque ideo judicas Figuram mensæ esse Quadratum. Habes igitur duo judicia, quibus notio communis respondet, nempe figuræ constantis quinque lateribus inter se æqualibus & sub angulis rectis sibi invicem junctis. Judicium, quod ex hisce duobus formatur, constat duabus notionibus in ceteris diversis, figuræ scilicet mensæ & nominis Quadrati. Patet igitur veritas propositionis in casu primo. Vidimus superius ideo, quod agnoscis avem hanc, quam vides, esse columbam, & quod memineris, columbam mansuefieri posse, formari judicium, quod hæc avis, quam jam vides, seu hæc columba mansuefieri possit. Habes hic denuo duo judicia, quæ notionem communem habent, nimirum avis hæc est columba & columba mansuefieri potest. Ac omissa notione communi columbæ ex ceteris notionibus diversis hujus avis & mansuefactionis formas novum judicium, quod his verbis enunciatur:

hæc avis mansuefieri potest. Eodem prorsus modo sese res habet in casu tertio, ubi prædicatum hypotheticum individuo vindicatur.

§. 363.

Idem expenditur in cognitione symbolica.

Quoniam in cognitione symbolica notionibus vocabula sive termini, judiciis propositiones respondent (§. 289 *Psych.* & §. 36. 41 *Log.*), *Si vi notionis seu definitionis rei perceptæ nomen, vel vi propositionis categoricæ aut hypotheticæ prædicatum aliquod absolutum vel hypotheticum vindicamus; ex duabus propositionibus terminum communem habentibus formamus tertiam ex duobus terminis diversis.*

Patet idem ex datis modo (*not.* §. 362) exemplis: ut adeo non opus sit aliis.

§. 364.

Propositionis incognitæ ex cognitis formatio.

Si vi notionis seu definitionis, vel vi propositionis categoricæ aut hypotheticæ prædicatum aliquod absolutum vel hypotheticum vindicamus; ex duabus propositionibus cognitis formatur tertia adhuc incognita. Etenim in primo casu de individuo quodam obvio judicamus, quod ipsi conveniant determinationes hujus generis vel speciei, & memoria nobis suggerit, individuo ad hoc genus vel hanc speciem pertinenti competere hoc nomen, ac ideo judicamus individuo obvio competere hoc nomen. Primo igitur judicio intuitivo respondet propositio nota quippe quæ nobis reflectendo super re percepta innotescit (§. 257). Judicio secundo respondet propositio, quam antea jam cognovimus, ubi eam memoriæ mandavimus. Tertium vero nunc demum nobis innotescit mediantibus iis, quæ ante cognita fuere. Dum igitur vi definitionis vel notionis nomen aliquod objecto obvio vindicamus; ex duabus propositionibus cognitis formamus tertiam, ad quam in præsenti sine ista non pervenissemus. Similiter in secundo casu judicamus, rei obviæ convenire hoc nomen, vel rem obviam esse hujus generis aut speciei, nobisque succurrit, rei, cui hoc nomen convenit, vel quæ hujus generis aut speciei est, convenire hoc prædicatum,

atque

atque ideo ulterius judicamus: rei nobis obviæ convenire hoc prædicatum (§. 360). Habemus igitur tria judicia, quorum tertium formatur ex duobus prioribus ante cognitis, consequenter dum vi propositionis categoricæ rei obviæ prædicatum absolutum vindicamus; ex duabus propositionibus cognitis formamus tertiam antea nondum nobis cognitam, seu ad quam absque illis duabus jam non pervenissemus.

Denique in casu tertio, ubi prædicatum hypotheticum rei obviæ vindicatur, judicamus eidem convenire hoc nomen, sive genus hoc aut hanc speciem, hancque præsentem esse conditionem, & memoria nobis suggerit propositionem, quæ antea nobis innotuit, rei hujus generis vel speciei (§. 361) sub hac conditione convenire hoc prædicatum, atque inde formatur propositio, ad quam absque istis in præsenti non pervenissemus: Rei obviæ convenire hoc prædicatum hypotheticum. Habemus igitur denuo duas propositiones, quibus præcognitis pervenitur ad tertiam, quæ alias nobis in mentem minime venisset. Patet adeo, dum ope propositionis hypotheticæ rei obviæ prædicatum hypotheticum vindicamus, ex duabus propositionibus ante cognitis perveniri ad tertiam, ad quam alias non pervenissemus.

Vulgo hoc non advertitur. Etenim hodie plurimi sibi persuadent, propositionem tertiam, quæ ex ceteris formatur, ante cognitam esse debere, quam ceteræ formari possint: de quo præjudicio inferius plura dicentur. Apparet vero hinc necessitas penitius evolvendi mentis operationes, cum iis ignoratis viri præstantissimi in præjudicia scientiæ noxia incidant. Etenim qui ad operationes mentis a nobis explicatas attendit, is mirabitur, qui fieri potuerit, ut acumen virorum egregiorum fugerit, quod adeo obvium videtur, ut contemni mereatur.

§. 365.

Dum ex propositionibus quibusdam cognitis formatur alia, quæ antea nobis nondum cognita erat, vel quæ jam alias in mentem non venisset; *hanc ex istis colligere* dicimur, vel etiam *Illatio quid sit.*

inferre. Est igitur *Illatio* propositionis unius ex aliis formatio propositionis unius ope aliarum, terminis, ex quibus constat, inde desumtis.

Damus hic saltem definitionem nominalem, cujus realitas constat ex anterioribus. Neque enim jam definimus, num illatio alio adhuc modo fieri possit, quam in antecedentibus a nobis factum est, ubi res obvias ad sua genera suasque species reducere iisdemque prædicata tam absoluta, quam hypothetica vindicare docuimus.

§. 366.

Definitio Ratiocinationis.

Tertia mentis operatio (quæ & *Ratiocinatio* dicitur) est judiciorum ex aliis præviis formatio.

Fluit definitio hæc nominalis ex anterioribus, unde ejus patet realitas. An vero latius pateat iis, quæ in præcedentibus dicta sunt, inferius demum constabit.

§. 367.

Quando ratiocinemur.

Quoniam ex duobus judiciis præviis formamus tertium, dum vel vi notionis confusæ seu definitionis, vel ope judicii categorici, aut hypothetici rei cuidam obviæ nomen, sive genus suum, aut speciem suam, vel prædicatum absolutum, aut hypotheticum vindicamus (§. 363. 364); *dum rei cuidam obviæ nomen, seu genus vel speciem, aut prædicatum aliquod absolutum vel hypotheticum vindicamus; ratiocinamur.*

Sunt adeo exempla, quibus propositiones illustravimus antecedentes, ratiocinia.

§. 368.

Ratiociniorum symbolica expressio.

In cognitione symbolica ratiocinia exprimuntur propositionibus determinatis, quibus efferuntur judicia, ex quibus constant. Dum enim ratiocinamur, ex judiciis quibusdam præviis formamus aliud, ad quod tum sine istis non pervenissemus (§. 366). Enimvero in cognitione symbolica recensentur vocabula, quibus subjectum & ceteræ ejusdem determinationes accidentales, si quæ adsunt, prædicatum & nexus ejusdem cum subjecto in affirmativis, repugnantia in negativis exprimuntur (§. 350),

(§. 350), consequenter judicia propositionibus exprimimus (§.41 *Log.*). Ratiocinium igitur in cognitione symbolica exprimitur propositionibus determinatis, quibus efferuntur judicia, ex quibus constant.

Quoniam, dum scribimus, verbis efferimus, quæ in notionibus nostris continentur, exempla ante allata propositionem præsentem illustrant. Monuimus jam in Logica (§. 332), ratiocinium verbis distincte propositum dici syllogismum ibidemque omnem syllogismorum theoriam, quantum ad praxin sufficit, tradidimus. Quamobrem quæ ibidem legi possunt, hic a nobis repetenda non sunt.

§. 369.

In cognitione symbolica ratiocinia sunt magis distincta, quam in intuitiva. In cognitione enim symbolica ratiocinia exprimuntur propositionibus determinatis, quibus efferuntur judicia, ex quibus constant (§. 368). Enimvero non modo in cognitione symbolica singula judicia sunt magis distincta, quam in intuitiva (§.351); verum etiam singula a se invicem clarius distinguuntur, quam in cognitione intuitiva: quod posterius per se patet. In cognitione igitur symbolica ratiocinia sunt magis distincta, quam in intuitiva (§. 38).

Prærogativa cognitionis symbolicæ præ intuitiva in ratiocinando.

Idem quoque probari potest a posteriori. Formetur enim syllogismus quicunque suis constans propositionibus legitime dispositis. Advocentur singulis propositionibus ideæ respondentes & jam missis terminis seu vocabulis actus judicandi absolvatur in ideis, quemadmodum supra docuimus (§. 343 & seqq.): nullus dubito fore, ut unusquisque in semetipso experiatur, quantum intersit, utrum ratiocinans in sola cognitione intuitiva acquiescere, an vero ad symbolicam confugere velis.

Quam parum distincta sint ratiocinia in cognitione intuitiva, vel ex primo casu liquet, in quo nomen rei obviæ vi notionis confusæ vindicatur (§. 354), cum plurimi ne moniti quidem animadvertant perfectum ratiocinium adesse, propterea quod præmissæ propositionibus determinatis efferri nequeant. Multo autem clarior apparet ratiocinatio, ubi vi definitionis idem nomen rei obviæ vindicatur, propterea

 quod

quod singula judicia propositionibus determinatis exprimi possunt (§. 356).

§. 370.

Ratiociniorum effectus.

In omni ratiocinio aut nomen, aut prædicatum aliquod vel absolutum, vel hypotheticum subjecto cuidam vindicatur. Quicquid enti alicui inest, id vel inter essentialia, vel attributa, vel modos locum habet (§. 149 *Ontol.*). Quoniam genera & species per essentialia determinantur (§. 247 *Ontol.*), ipsa autem per alia, quæ enti simul insunt, tanquam priora minime determinantur (§. 143 *Ontol.*), adeoque in ente, quod concipi debet, primo loco ponenda sunt (§. 142 *Ontol.*); de ente per essentialia determinato prædicari potest nomen generis, vel speciei, quo tale ens designatur (§. 279). Et quia attributa, nec non modorum atque relationum possibilitates, quæ per modum attributorum insunt, de eodem ente absolute (§. 215 *Log.*), modi autem ac relationes de subjecto suo nonnisi conditionate enunciantur (§. 217 *Log.*), attributa prædicata absoluta sunt, modi & relationes hypothetica. Quare cum de nullo ente prædicari possit nisi nomen, aut prædicatum aliquod absolutum, vel hypotheticum *per demonstrata;* per ratiocinia autem ex propositionibus quomodocunque cognitis formetur alia quædam, quæ alias jam nobis in mentem minime venisset (§. 366. 368), adeoque subjecto alicui tribuatur aliquod prædicatum (§. 200 *Log.*); in omni ratiocinio aut nomen aliquod, vel prædicatum quoddam absolutum, aut hypotheticum subjecto cuidam vindicatur.

Ratiociniorum itaque est usus, ut constet, quodnam rei obviæ conveniat nomen generis ac speciei, consequenter ad quod genus, ad quamnam speciem referri debeat, & quænam ipsi conveniant prædicata cum absoluta, tum hypothetica. Quamobrem quo plura prædicata ad genera sua speciesque suas relata cognoveris; eo ad ratiocinandum aptior eris. Hinc patet necessitas disciplinarum: patet etiam, quænam in iisdem tradi debeant, scilicet definitiones accuratæ & propositiones determinatæ, tum categoricæ, in quibus prædicata absoluta determinan-

nantur per essentialia, quæ definitiones ingrediuntur; tum hypotheticæ, in quibus prædicata hypothetica determinantur per accidentalia essentialibus in definitione contentis superaccedentia.

§. 371.

Definitio rei convenire dicitur, si eidem insint singulæ notæ definitionem ingredientes. *Genus* vel *species* rei convenire dicitur, si eidem insunt determinationes singulæ genericæ, vel specificæ. *Definitio, Genus & species quandonam rei convenire dicantur.*

Uberior horum explicatio quoad definitionem petenda ex doctrina logica de definitionibus (§. 152 *Log.*); quoad genus & speciem ex doctrina ontologica de ente universali (236 & seqq. *Ontol.*). Præmittimus autem terminorum horum explicationem, ut sequentes ratiocinandi leges rectius intelligantur.

§. 372.

Regulæ ratiocinandi seu *syllogismorum* dicuntur, per quas ratiocinia explicari possunt, seu quas anima observat, dum legitime ratiocinatur. Dicitur autem *legitime ratiocinari*, si propositio illata fuerit vera. *Regulæ syllogismorum quanam dicantur.*

Regulæ illæ syllogisticæ explicantur in Logica (§. 366 & seqq.)

§. 373.

Lex ratiocinandi dicitur principium generale ratiociniorum seu regularum ratiocinandi. *Leges ratiocinandi quanam dicantur.*

Rationem denominandi vide superius (*not.* §. 84), quemadmodum jam indicavimus supra (*not.* §. 116).

§. 374.

Leges ratiocinandi sunt 1. *Cui competit definitio aut notio confusa eidem respondens, eidem competit definitum, seu nomen ista definitione explicatum & contra.* 2. *Cui competit genus vel species, eidem* quoque *competunt prædicata absoluta generi vel speciei isti tribuenda.* 3. *Cui præter genus vel speciem conveniunt determinationes quædam accidentales; eidem* quoque *conveniunt prædicata sub istis determinationibus accidentalibus generi & speciei isti tribuenda.* Etenim dum ratiocinamur, *Leges ratiocinandi.*

namur, rei aut nomen aliquod vindicamus, aut prædicatum absolutum, vel hypotheticum (§. 370). Quoniam nomen rei ideo tribuitur, quod eidem conveniat definitio, vel notio confusa eidem respondens (§. 385. 386. 371); consequenter & definitio vel notio confusa eidem respondens convenire debet, si nomen eidem tribuendum esse ponis; per propositionem istam, *cui convenit definitio, eidem convenit definitum & contra*, intelligitur, cur ratiocinans tribuat rei vel nomen aliquod, vel definitionem aliquam, consequenter ratio, cur id fiat, in eadem continetur (§. 56 *Ontol.*). Est adeo principium ratiocinandi (§. 866 *Ontol.* & §. 367 *Psychol.*), consequenter lex ratiocinandi (§. 373).

Similiter prædicatum absolutum ideo tribuimus rei, quod rem ad genus istud, vel speciem illam referimus, cui istud convenire nobis constat (§. 360), consequenter quia genus, vel species eidem convenit (§. 371). Quoniam itaque per propositionem istam, *cui convenit genus vel species, eidem quoque conveniunt prædicata absoluta generi vel speciei tribuenda*, intelligitur, cur ratiocinans tribuat rei hoc prædicatum absolutum (§. 367); in propositione hac continetur ratio ratiocinii (§. 56 *Ontol*), consequenter ipsa principium ratiocinii est (§. 866 *Ontol.*). Est igitur lex ratiocinandi (§. 373).

Denique prædicatum hypotheticum ideo tribuimus rei, quod rem obviam ad genus aliquod vel speciem aliquam pertinere, præterea conditionem præsentem esse agnoscamus, ob quam generi isti vel speciei prædicatum hoc hypotheticum tribuitur (§. 361), consequenter quia eidem præter genus conveniunt etiam determinationes quædam accidentales (§. 371). Quare cum per propositionem istam, *cui præter genus vel speciem conveniunt determinationes quædam accidentales; eidem quoque conveniunt prædicata sub istis determinationibus accidentalibus generi vel speciei tribuenda*, intelligatur, cur hoc prædicatum hypotheticum eidem tribuatur, in propositione hac

conti-

continetur ratio, cur prædicatum hypotheticum rei sit tribuendum (§. 56 *Ontol.*), consequenter principium est (§. 866 *Ontol.*) & quidem, cum prædicatum hypotheticum rei tribuens ratiocinetur (§. 367), principium ratiociniorum. Est igitur lex ratiocinandi (§. 373).

Coincidit cum hac lege *Dictum de omni* Logicorum (§. 346. 348. 349 *Log.*).

§. 375.

Si rei cuidam obviæ notas definitionem aliquam ingredientes junctim sumtas non convenire agnoscimus, atque definitionis illius memores nobis conscii sumus, rei, cui definitio ista convenit, tribuendum esse hoc nomen; idem rei obviæ convenire non posse judicamus. Quoniam enim nomen generis, vel speciei alicujus tribui volumus enti, cui determinationes istæ genericæ, vel specificæ insunt, quibus notio generis vel speciei continetur (§. 271 *Psych.* & §. 236 *Ontol.*), nomen quoque istud, stante significatu vocabuli, quem non immutari supponimus, tribui nequit nisi enti, cui determinationes genericæ, vel specificæ simul insunt, consequenter cui genus, vel species convenit (§. 371). Quare cum definitionem rei obviæ non convenire agnoscamus & nobis conscii simus hanc esse definitionem rei, cui id nominis tribuitur *per hypoth:* judicare utique debemus, nomen istud rei obviæ tribui minime posse. *Nomen quando rei denegetur.*

Idem quoque confirmatur a posteriori. Ponamus enim nos agnoscere, quod figura mensæ quatuor habeat latera, ac inde inferre, quod non habeat tria. Ponamus porro in memoriam nobis venire, figuram, quæ tribus lateribus continetur, esse triangulum, consequenter quæ tribus lateribus non continetur, non esse triangulum. Nemo non ideo judicabit, figuram mensæ non esse triangulum.

Nimirum ratio, cur rei alicui tribuendum sit nomen aliquod, est definitio. Quare si hæc rei non convenit, nec ratio ponitur, ob quam nomen eidem tribuendum. Ergo nec nomen eidem tribui potest.

§. 376.

Alter casus.

Quoniam notio confusa continens notas, quæ definitionem ingrediuntur, definitioni æquivalet, seu eidem generi vel speciei convenit, cui definitio convenit, quod per se patet; *Si obviæ cuidam rei notionem aliquam confusam non convenire agnoscimus atque meminimus, nomen aliquod indigitare rem, cui notio ista convenit: nomen rei obviæ non convenire judicamus* (§. 375).

Pertinet huc exemplum, quando scilicet judicamus, ens, quod videmus, non esse avem, vel etiam avem, quam videmus, non esse columbam. Propositio præsens eodem modo demonstrari poterat, quo præcedens.

§. 377.

Quando definitio denegetur.

Si rei cuidam obviæ nomen aliquod convenire non posse agnoscimus atque meminimus, rei hoc nomine indigitatæ convenire definitionem aliquam: eidem quoque definitionem convenire non posse judicamus. Quoniam enim nomen aliquod rei tribuimus, ut indigitemus eidem convenire definitionem aliquam (§. 271), si nomen rei non convenire potest, nec definitionem eidem tribuere licet. Quare si agnoscimus rei cuidam obviæ nomen aliquod convenire non posse atque meminimus rei hoc nomine indigitatæ convenire definitionem aliquam; eidem quoque definitionem hanc convenire minime posse utique judicare debemus.

E. gr. Si constet figuram mensæ non esse triangulum, atque recordemur, triangulum esse figuram quæ tria latera habet; utique judicamus figuram mensæ non habere tria latera.

§. 378.

Quando notio quædam confusa rei denegetur.

Quoniam notio confusa continens notas, quæ definitionem aliquam ingredi debent, definitioni æquivalet; *si rei cuidam obviæ nomen aliquod convenire non posse agnoscimus atque meminimus rei hoc nomine indigitatæ convenire notionem aliquam*

aliquam confusam; eidem quoque notionem hanc confusam convenire non posse judicamus (§. 377).

E. gr. Si nosti a rem a Titio visam non esse columbam, atque imaginatio præsens tibi sistat phantasma columbæ; judicabis utique phantasmate isto minime repræsentari avem a Titio visam.

§. 379.

Quando rei denegetur prædicatum absolutum.

Si rei cuidam obviæ nomen aliquod convenire agnoscimus, seu eam ad hoc genus vel speciem istam referri debere agnoscimus atque meminimus rei hac nomine denotatæ, seu ad hoc genus vel speciem istam spectanti repugnare aliquod prædicatum absolutum; idem quoque rei obviæ tribui non posse judicamus. Etenim si rei aliquo nomine denotatæ, seu ad genus aliquod, vel speciem aliquam relatæ prædicatum aliquod absolutum repugnat, ex eo intelligitur, quod prædicatum aliquod rei cuidam convenire nequeat, quod ipsi hoc nomen conveniat, vel quod ad genus, vel speciem istam spectet, consequenter in judicio, quod res obvia ad hoc genus, vel speciem istam spectet, ratio continetur, cur prædicatum convenire non possit (§. 56 *Ontol.*). Quare cum agnoscamus, rei obviæ convenire nomen aliquod, vel eam ad hoc genus, aut speciem istam referendam esse, *per hypoth.* ratio ponitur, cur prædicatum istud absolutum rei obviæ convenire minime possit, consequenter prædicatum istud convenire eidem nequit (§. 118 *Ontol.*) Recte igitur judicamus, prædicatum istud absolutum rei obviæ convenire minime posse.

E. gr. Si nobis constet figuram mensæ esse Quadratum atque meminimus, Quadratum non habere tres angulos; utique judicamus, figuram mensæ non habere quatuor angulos. Similiter si constet, avem, quam videmus, esse hirundinem, atque recordemur, hirundinem caveæ inclusam vivere non posse; utique judicamus, avem hanc, quam videmus, caveæ inclusam vivere non posse. Nemo autem miretur nos rationem sufficientem appellare notionem subjecti seu nomen, quo eadem denotatur, cui prædicatum aliquod repugnat, cur prædicatum istud rei convenire non possit: neque enim invita definitione rationis sufficientis (§. 56 *Ontol.*) dantur etiam rationes sufficientes ad negandum.

§. 380.

Quando denegetur prædicatum hypotheticum.

Quodsi nobis constet rei cuidam obviæ tribuendum esse nomen aliquod, vel eam ad hoc genus, aut speciem istam referendam esse ac præterea adesse conditionem quandam seu determinationes quasdam accidentales, atque meminerimus generi vel speciei isti sub hac conditione, seu his superaccedentibus determinationibus accidentalibus repugnare aliquod prædicatum; idem rei obviæ non convenire judicamus. Quoniam enim generi vel speciei sub hac conditione repugnat prædicatum *per hypoth.* ex eo intelligitur, quod rei ejus generis vel speciei posita ista conditione prædicatum convenire non possit, consequenter notio generis vel speciei cum conditione ista ratio est, cur hoc prædicatum rei ad idem genus, vel eandem speciem pertinenti convenire minime possit (§. 56 *Ontol.*). Quare cum nobis constet rem obviam esse hujus generis, vel speciei atque conditionem esse præsentem, sub qua prædicatum generi vel speciei huic repugnat, *per hypoth.* ratio sufficiens ponitur cur eidem hoc prædicatum convenire nequeat, consequenter utique eidem convenire non posse perspicimus (§. 118 *Ontol.*). Judicamus itaque rei obviæ prædicatum hoc convenire minime posse.

Ponamus nos perspicere, quod semen sit commissum terræ aridæ, & meminisse quod semen terræ aridæ commissum non germinet: utique judicabimus, semen, quod jam terræ commissum est, germinare non posse.

§. 381.

Alius casus.

Si nobis constet rei cuidam obviæ tribuendum esse nomen aliquod, sive genus, vel speciem, & meminerimus, generi vel speciei isti sub data quadam conditione vel datis quibusdam determinationibus accidentalibus convenire aliquod prædicatum, hanc autem conditionem, vel istas determinationes accidentales abesse videamus; rei quoque prædicatum istud non convenire judicamus. Quoniam enim prædicatum generi, vel speciei competere non intelligitur, nisi posita ista conditione, seu deter-

terminationibus accidentalibus ad essentiales notionem generis, vel speciei constituentes accedentibus; hæ notioni generis vel speciei junctæ absolvunt rationem sufficientem, cur prædicatum hypotheticum generi, vel speciei convenire possit (§. 56 *Ontol.*). Quare cum prædicatum demum ponatur, posita ratione sufficiente (§. 118 *Ontol.*); conditione absente, vel determinationibus accidentalibus non extantibus, prædicatum hypotheticum rei datæ convenire non posse perspicimus, atque adeo judicamus prædicatum hypotheticum rei obviæ non convenire.

E. gr. Ponamus nos videre lapidem & meminisse lapidem calidum non calefacere. Quodsi porro deprehendamus, lapidem, quem videmus, non esse calidum; utique judicabimus, lapidem hunc, quem videmus, non posse calefacere. Certe nos ita judicare, quovis momento experiri licet. Quodsi ad judicia hominum fuerimus attenti & super iis reflectentes principia universalia abstrahamus; in omnes illas propositiones a posteriori incidemus, quas hic de ratiociniis a priori stabilimus omnes muneris, quod philosopho incumbit (§. 6 *Disc. prælim.*), partes adimpleturi.

§. 382.

In omni ratiocinio negativo aut nomen aliquod, aut prædicatum vel absolutum, vel hypotheticum aliquod de subjecto quodam negatur. Quoniam per ratiocinium negativum illud intelligimus, quo conclusio negativa infertur; non alia prædicata per ratiocinium negativum a subjecto removeri possunt, quam quæ per affirmativa eidem vindicantur. Jam vero in omni ratiocinio affirmativo, quo scilicet prædicatum aliquod subjecto vindicatur, aut nomen, aut prædicatum aliquod absolutum, vel hypotheticum subjecto alicui vindicatur (§. 370). Ergo in omni ratiocinio negativo aut nomen aliquod, aut prædicatum vel absolutum, vel hypotheticum removeri debet. *Ratiociniorum negativorum effectus.*

Ratiociniorum negativorum adeo hic casus est, ut præcaveamus errores in judicando, ne scilicet rei tribuamus nomen, quod eidem minime convenit, aut ne eandem ad genus aliquod vel speciem referamus

cui substare nequit, ac ne porro eidem tribuamus prædicata, quæ in eam vel nunquam, vel saltem in præsenti convenire nequeunt. Quodsi nunquam per errorem judicaremus, sed in ratiocinando exacti essemus; ratiociniis negativis non haberemus opus.

§. 383.

Quando ratiocinemur. *Dum vi definitionis, aut notionis eidem æquipollentis nomen; aut vi judicii cujusdam categorici, vel hypothetici prædicatum absolutum, vel hypotheticum a re quadam removemus; ratiocinamur.* Quando enim vi definitionis aut notionis confusæ eidem æquipollentis nomen, aut vi judicii cujusdam categorici, aut hypothetici prædicatum aliquod absolutum, aut hypotheticum a re quadam removemus, ex duobus præviis judiciis formamus tertium (*§.* 375 *&* *seqq.*). Quare cum ratiocinemur, dum ex judiciis aliis præviis judicia formamus (§. 366); in omni casu propositionis ratiocinamur.

Sunt adeo exempla, quibus propositiones antecedentes illustravimus, ratiocinia.

§. 384.

Leges ratiocinandi negative. *Leges ratiocinandi sunt:* 1. *Cui non convenit definitio, aut notio confusa eidem respondens, ei nec convenit definitum & contra* 2. *Cui convenit genus, vel species, eidem quoque non convenit prædicatum absolutum generi, vel speciei isti repugnans.* 3. *Cui præter genus, vel speciem convenit conditio, sub qua prædicatum aliquod eidem generi, vel speciei repugnat; eidem quoque prædicatum istud non convenit.* 4. *Cui genus & species convenit, sed non convenit conditio, sub qua prædicatum aliquod eidem tribuendum; ei nec prædicatum hoc convenit.* Etenim nomen, vel genus aliquod, aut speciem aliquam rei non convenire ex eo intelligimus, quod non conveniat eidem definitio, vel notio confusa huic æquipollens (§. 375. 376), consequenter in propositione, *cui non convenit definitio, aut notio confusa eidem æquipollens, ei nec convenit nomen definitioni, vel notioni isti respondens*, continetur ratio, cur nomen a subjecto sit removendum

dum (§. 56 *Ontol.*). Est igitur principium (§. 806 *Ontol.*). Quoniam itaque ratiocinamur, dum nomen aliquod subjecto convenire vi definitionis aut notionis eidem æquipollentis negatur (§. 383); propositio ista principium ratiocinandi est, adeoque lex ratiocinandi (§. 373).

Similiter cum ex eo intelligatur, quod rei alicui definitio, vel notio quædam confusa eidem æquipollens convenire nequeat, quod nomen definitioni, vel notioni isti respondens non conveniat; eodem prorsus modo ostenditur, legem ratiocinandi esse hanc propositionem: *Cui non convenit nomen, cui definitio quædam, vel notio confusa aliqua respondet, ei nec convenit definitio vel notio ista.*

Prædicatum aliquod absolutum rei non convenire ex eo intelligimus, quod ipsi conveniat genus, vel species, cui prædicatum istud repugnat (§. 379). Quamobrem denuo, ut ante ostenditur, legem ratiocinandi esse propositionem: *Cui convenit genus, vel species, eidem nec convenit prædicatum absolutum generi isti, vel speciei repugnans.*

Prædicatum aliquod hypotheticum rei cuidam non convenire intelligimus tum ex eo, quod ipsi præter genus, vel speciem conveniat ista conditio, sub qua generi huic, vel speciei prædicatum aliquod repugnat (§ 382); tum ex eo, quod ipsi genus quidem, vel species, sed non conditio conveniat, sub qua prædicatum generi isti, vel speciei convenit (§. 383). Quamobrem eodem prorsus modo etiam ostenditur, esse non minus hanc propositionem, *Cui præter genus, vel speciem convenit conditio, sub qua prædicatum aliquod eidem generi, vel speciei repugnat; eidem quoque prædicatum istud non convenit*; quam alteram, *Cui genus & species convenit, sed non convenit conditio, sub qua prædicatum aliquod eidem convenit, ei nec prædicatum hoc convenit*; legem ratiocinandi.

Coincidit cum legibus istis ratiocinandi *Dictum de nullo* Logicorum (§. 347 & seqq. *Log.*). Exempla petenda sunt ex anterioribus (*not.* §. 375

§. 375 *& seqq.*). Sunt autem leges hæ ratiociniorum negativorum, quemadmodum superiores (§. 374) affirmativorum. In casu hypothetico leges duæ simul subinde obtinent, si ad ideam respicias, non ad verba, quæ variari possunt, illa existente eadem: id quod exemplis redditur manifestum. Ponamus lapidem esse frigidum, adeoque non calidum. Aut igitur ex eo, quod sit frigidus, aut ex eo, quod non sit calidus, colligitur, quod non calefaciat. In casu priori ponitur conditio, cui prædicatum repugnat; in posteriori tollitur conditio, sub qua prædicatum ponitur. Similiter ponamus porro parietem esse rubro panno tectum, adeoque non album. Aut igitur ex eo, quod rubro panno tegatur, aut ex eo, quod albus non sit, colligitur, quod imagines per foramen exiguum intromissas non exhibeat claras atque satis distinctas. In casu priori ponitur denuo conditio, cui prædicatum repugnat; in posteriori tollitur conditio, sub qua prædicatum ponitur. Atque hæc ratio est, cur plerumque lex altera non attendatur, sed simul sub priori tacite comprehendatur.

§. 385.

Modus ratiocinandi conditionatus.

Si quid esse agnoscimus atque meminimus, ideo etiam aliud quid esse debere: hoc alterum quoque esse judicamus. Etenim si quid ideo est, quia alterum est; ex eo quod hoc est, etiam illud esse intelligitur consequenter illud ratio sufficiens est, cur hoc sit (§. 56 *Ontol.*). Quare cum agnoscamus hoc esse, propter quod alterum esse debet *per hypoth.* rationem sufficientem poni agnoscimus. Et quia meminimus, si hoc est, etiam alterum esse debere; id, quod ponitur, esse rationem sufficientem alterius nobis conscii sumus. Quoniam itaque posita ratione sufficiente ponitur etiam id, quod per eam potius est, quam non est (§. 118 *Ontol.*); alterum quoque esse debere utique judicamus.

Idem patet a posteriori. Ponamus nos observare, quod ventus orientalis spiret, atque in plagam, unde spirat, respicientes judicare, quod spiret. Quodsi nobis in mentem veniat, quod ante cognovimus: Si ventus orientalis spirat, tempestas serena est, & in hanc propositionem attentionem nostram perinde ac in priorem convertimus; nos judicare experimur, quod tem-

tempestas sit serena. Duas hic habemus propositiones, 1. ventus orientalis spirat & 2. tempestas est serena. Experientia & ratione constat, si ventus orientalis spirat, tempestatem esse serenam, adeoque generaliter, si id est, quod propositione una affirmatur, esse etiam alrerum, quod affirmatur propositione altera. Observamus vero prius esse, ac ideo judicamus, quod etiam sit alterum.

Spectamus nimirum hic duo a se in vicem diversa tanquam inter se connexa, ut posito uno ponatur etiam alterum. Et idem sane obtinet in omni ratiocinio categorico, de quo antea diximus. Etenim nomen rei tribuitur sub conditione definitionis, seu eidem æquipollentis notionis confusæ; prædicatum absolutum sub conditione eadem, prædicatum hypotheticum sub conditione expressa definitioni superaddita. E. gr. si judicamus columbam mansuefieri posse, supponimus avem esse columbam & inde colligimus, quod mansuefieri possit. Quare si verum est, avem esse columbam; verum etiam est, eam mansuefieri posse. Similiter si judicamus, lapidem calidum calefacere, supponimus lapidem esse calidum ac inde colligimus quod calefaciat. Quare si verum est, lapidem esse calidum; verum eitam est, eum calefacere. Propositione adeo præsente nituntur ratiocinia positiva non minus categorica, quam hypothetica.

§. 386.

Si quid non esse agnoscimus atque meminimus, ideo etiam aliud quid non esse debere; hoc alterum quoque non esse judicamus. Etenim si quid ideo esse nequit, quia alterum non est; ex eo, quod hoc non est, intelligitur cur illud etiam non sit, consequenter non existentia hujus est ratio sufficiens non existentiæ illius (§.56. *Ontol.*). Quare cum agnoscamus hoc non esse, propter cujus non existentiam nec alterum esse potest *per hypoth.* rationem sufficientem poni agnoscimus, cur alterum non sit. Et quia meminimus, si hoc non est, nec aliud quid esse posse, vel ideo etiam aliud quid non esse debere *per hypoth.* id, quod ponitur, esse rationem sufficien- *Modus alius.*

tem cur alterum esse nequeat nobis conscii sumus. Quoniam itaque posita ratione sufficiente ponitur etiam id, quod per eam potius est, quam non est (§. 118.) *Ontol.*), adeoque posita ratione sufficiente, cur aliquid esse non possit, etiam id, quod per eam potius non est, quam esse potest, esse nequit; alterum quoque non esse debere utique judicamus.

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus nos observare, lapidem non esse calidum. Quodsi nobis in mentem veniat: si lapis non est calidus, nec calefacit, & in hanc propositionem attentionem nostram perinde ac in priorem convertamus, nos judicare experimur, quod lapis non calefaciat. Duas hic habemus propositiones, 1. Lapis non est calidus & 2. Lapis non calefacit. Experientia & ratione constat, si lapis non est, quod propositione una esse negatur, nec alterum esse, quod propositione altera negatur. Observamus vero prius non esse, ac ideo judicamus, quod etiam alterum non sit.

Duæ hæ notiones negativæ, quæ duabus propositionibus negativis respondent, ex quibus hypothetica componitur, ita inter se connexæ sunt, ut una posita ponenda etiam sit altera, consequenter ut, si unum negetur, negandum etiam sit alterum: ut adeo casus propositionis præsentis contineatur sub priori, si per fictionem negativa notio spectetur ut positiva: quo respectu affirmamus aliquid non esse, dum idem esse negamus. Ad hanc fictionem dudum attenderunt Logici non modo in casu præsenti, verum etiam in aliis (§. 208. *Log.*), ubi negationem explicant per affirmationem, quod quid non sit, ad salvandos conceptus universales. Et in præsenti quidem casu, poni dicitur, quod esse vel non esse judicamus (§. 406. *Log.*). Quamobrem & Logici utramque propositionem mediante hoc termino in unam contrahunt.

§. 387.

Alius modus. *Si quid non esse agnoscimus atque meminimus, idem esse posito quod sit aliud, etiam hoc non esse, agnoscimus.* Ponamus nos agnoscere B non esse, atque meminisse, si A est, etiam B esse;

B. esse; dico nos judicare, quod A non sit. Etenim si judicare velimus, A esse, judicandum quoque quod sit B (§.385.) Quare cum B non sit *per hypoth.* A non esse utique judicandum (§. 53. *Ontol.*)

Quodsi exemplum quodvis singulare substituas, idem confirmabitur a posteriori & ad te ipsum attentus agnosces, non aliam esse rationem, cur ita judices, quam eam, quæ in demonstratione adducta fuit. E. gr. Si observamus tempestatem non esse serenam, atque recordemur, si ventus orientalis spirat, serenam esse tempestatem; hinc utique colligimus, ventum orientalem non spirare. Quæsiti cur ita colligamus, respondemus quod alias tempestas serena esse deberet.

Nimirum si posita A ponitur etiam necessario B, fieri non potest, ut, si A sit, B non sit. Quare utique ex eo, quod B non est, colligendum, etiam A non esse. Multa in exemplis singularibus evidentia sunt, quæ ad universalitatem revocata obscurura evadunt.

§. 388.

Lex ratiocinandi est: Posito propositionis hypotheticæ antecedente ponitur consequens & sublato consequente tollitur antecedens. Quoniam enim in propositione hypothetica consequens ideo est, quia antecedens est (§. 385. 386.) & antecedens non est, quia consequens est (§. 387.), ex eo, quod antecedens ponitur, intelligitur cur ponatur consequens & ex eo, quod consequens tollatur, intelligitur, cur tollatur antecedens, consequenter in propositione: *Posito propositionis hypotheticæ antecedente ponitur consequens & sublato consequente tollitur antecedens*, continetur ratio, cur judicandum sit in casu priori consequens esse, in posteriori antecedens non esse (§. 56. *Ontol.*), adeoque propositio ista principium est (§. 506. *Ontol.*). Enim vero dum ita judicamus, ex duabus propositionibus datis formamus tertiam, consequenter ratiocinamur (§. 366.) Est igitur propositio ista lex ratiocinandi (§. 373.)

Lex ratiociniorum hypotheticorum.

Hac lege nimirum nituntur syllogismi hypothetici; quemadmodum alias docuimus (§. 409. & seqq. *Log.*)

§. 389.

Modus ratiocinandi disjunctive.

Si duorum aut plurimum uno existente cetera non existant, unum vero eorum semper existat; propterea quod unum existere constat judicamus cetera non esse &, ubi cetera non esse intelligimus, unum eorum esse. Propositio hæc coincidit cum fundamento syllogismorum disjunctivorum, quod in Logica §. 417. exposuimus. Non igitur opus est, ut eam denuo probemus, præsertim cum adeo evidens sit, ut absque omni probatione concedi debeat.

Ponamus nimirum aut A, aut B, aut C esse. Quodsi fuerit, C; non erit A, non erit B. Et si nec C, nec B fuerit, erit A. Idem clarius patet in casu speciali. Quoniam substantia omnis aut simplex est, aut composita, ideo animam aut simplicem esse constat, aut compositam. Ponamus jam porro probari, quod non sit composita. Nemo non protinus judicabit, quod sit simplex. Similiter constat semper esse aut diem, aut noctem. Ponamus constare, quod dies fuerit, cum aliquis nasceretur. Hinc ergo colligimus, quod nocte natus non fuerit.

§. 390.

Lex ratiociniorum disjunctivorum.

Lex ratiocinandi est: Posita uno membro propositionis disjunctivæ, tolli cetera & ceteris sublatis poni unum, ac uno sublato indeterminate poni ceterorum unum. Etenim ex eo quod membrum unum ponatur, intelligitur cur cetera tollantur, & ex eo, quod tollantur cetera vel eorum unum, intelligitur, cur ponatur unum vel determinate, vel indeterminate, consequenter in propositione præsente continetur ratio, cur judicemus quid esse, vel non esse (§. 56. *Ontol.*), adeoque propositio ista principium est (§. 506. *Ontol.*). Habemus autem duas propositiones, alteram disjunctivam, alteram categoricam, vel disjunctivam itidem, qua aliquid ponitur, vel aliquid aut plura tolluntur, atque hisce præviis formatur tertia, qua quid esse affirmatur, vel negatur, adeoque vi propositionis præsentis

tis judicantes ratiocinamur (§. 366.) Propositio igitur præsens principium ratiocinandi *per demonstrata*, consequenter lex ratiocinandi (§. 373.)

Quomodo hinc deducantur modi syllogismorum disjunctivorum, in Logica docuimus §. 419. & seq.

§. 391.

In ratiociniis ex notionibus aliis præviis nascitur alia. Quando enim ratiocinamur, judicium aliquod ex aliis præviis formamus (§. 366.) consequenter in cognitione symbolica ex propositionibus determinatis præviis formatur alia (§. 368.). Quoniam vero omni propositioni veræ notio aliqua respondet (§. 520. 521. *Log.*); in ratiociniis ex præviis notionibus aliis nascitur alia. *Notionum ortus ex ratiociniis.*

Idem patet a posteriori. Ponamus enim me pirum intuentem judicare, quod sit arbor, atque recordantem, quod arbor omnis autumno folia deponat, colligere, quod pirus, quam intueor, autumno folia sit depositura. Tum igitur ita ratiocinamur. Pirus hæc arbor est. Arbor omnis autumno folia sua deponit. Ergo & hæc pirus folia sua autumno deponet. Propositioni primæ, quæ est minor syllogismi (§. 340. *Log.*), respondet notio, qua pirus exhibetur tanquam arbor, quatenus in idea piri præsentis attentionem nostram dirigimus ad ea, quæ piro cum arboribus ceteris communia sunt, veluti ad truncum, ramos, surculos atqut folia. Propositioni secundæ respondet notio arboris autumno folia deponentis, quatenus nobis in memoriam revocamus ideam alicujus arboris, qualem folia deponentem conspeximus autumnali tempore, una cum aliis perceptionibus, quas ista tempestate simul habuimus. Propositioni denique tertiæ respondet notio aut, si mavis, idea exhibens hanc arborem, qualis conspicietur autumnali empore folia depositura. Ex duabus igitur notionibus præviis nascitur tertia & in cognitione intuitiva ex duabus ideis

tertia nascitur. Idem eodem modo patet in quocunque casu alio ratiocinii categorici. Enimvero non minus idem patet in casu ratiocinii hypothetici: id quod vel eodem exemplo, quod modo dedimus, probari potest, si ratiocinium categoricum ad hypotheticum revocetur. Etenim ponamus, nos ut ante pirum intuentes judicare, quod sit arbor, atque perpendentes, quod, si arbor sit, folia sua autumno deponere debeat, colligere, quod hæc, quam intuemur, pirus folia sua deponere debeat. Ecquis non videt, nos ita ratiocinari: si hæc pirus arbor est, folia sua autumno deponet. Atqui hæc pirus arbor est. Ergo folia sua autumno deponet. Enimvero quis non simul videt, subsumtioni & conclusioni, utpote iisdem cum minore ac conclusione syllogismi categorici, eandem respondere notionem, propositioni autem hypotheticæ notionem ex utraque compositam sive ideam, qua pirus exhibetur tanquam arbor foliis prædita & deinde tanquam eadem deponens una cum perceptionibus tempestatis autumnalis signis. Idea enim, quæ primo se sistit, antecedenti respondet: eadem vero deinde successive immutatur, ut respondeat consequenti. Sed idem casus convertitur quoque in ratiocinium hypotheticum a categorico diversum. Ponamus enim nos ad perceptiones nostras attentos judicare, quod sit autumnus, atque recordantes, quod autumno decidant folia arborum, consequenter judicantes quod, si autumnus sit, hæc pirus sive hæc arbor folia sua depositura sit, colligere, quod hæc arbor folia deponere debeat. Hoc modo igitur hypothetice argumentamur: Si autumnus est, pirus hæc folia deponet. Atqui autumnus est. Ergo pirus hæc folia sua deponet. Antecedenti respondet notio autumni, quam in idea exhibemus per ea, quæ ista tempestate diversa a nobis sensu percipiuntur; consequenti autem notio, quæ in idea arboris folia sua deponentis continetur. Propositionem adeo hypotheticam nobis repræsentamus per ideam ex utraque compo-

sitam

sitam, quatenus succesfive attentio ab una ad alteram promovetur. Subsumtioni respondet notio antecedentis solitaria. Nascitur adeo hic aliqua notio ex aliis præviis. Eodem prorsus modo idem intelligitur in quocunque casu alio judicii hypothetici.

Plurimum prodest ad distinctam mentis humanæ cognitionem, ut status mentis expendamus, qui in ratiociniis successive se invicem excipiunt. Quamobrem acumen sibi comparaturi, quo in animæ interioribus rimandis opus est; ratiocinia complura tam categorica, quam hypothetica revocet ad notiones complexas atque ideas, quæ successive in mente nascuntur, dum ratiocinamur. Valde proficuum hoc nobis est in philosophia morali, quemadmodum suo loco plenius constabit.

§. 392.

Quoniam in ratiociniis ex notionibus quibusdam præviis nascuntur aliæ, ad quas tunc temporis absque istis non pervenissemus (§. 391.); ex ratiociniis intelligitur, quomodo in mente notiones aliæ ex aliis nascantur, consequenter *Ratiocinia & in cognitione symbolica syllogismi notionum atque idearum, in quibus ista continentur, successioni explicandæ inserviunt.* *Usus ratiociniorum in explicanda succesfione ideorum.*

Usus hic Syllogismorum prorsus egregius est antea non animadversus. Primus mentionem ejus injeci in Lexico Mathematico sub voce *demonstratio*. Dixi deinde plura de eodem in Ratione Prælectionum Sect. 2. c. 3. §. 28. p. 147. atque in Metaphysica patrio idiomate conscripta §. 341. & seqq. quæ in compendio proposuit *Thümmigius* in Institut. Psychologiæ §. 79. Ut vero plenius intelligatur, aliquot adhuc theoremata specialia condenda sunt.

§. 393.

Si judicium intuitivum notionem communem habet cum præterito aliquo judicio, quod memoria tenemus, & formatum ex terminis eorum diversis judicium denuo communem quandam notionem habet cum judicio aliquo præterito, quod memoria tenemus ac ita porro; series cogitationum continuatur per *Modus primus continuationis seriei perceptionum.*

leges

leges ratiocinandi. Etenim si judicium, quod formatur, intuitivum notionem communem habet cum judicio aliquo præterito, hocque memoria tenemus, atque adeo idem reproducere ac reproductum recognoscere valemus (§. 180.); vi notionis communis judicium præteritum reproducimus (§. 104.) terminisque diversis judicii utriusque combinatis judicium discursivum formatur (§. 362.) sicque pervenitur ad judicium, quod alias mentem nostram tunc temporis non subiisset (§. 366.) Quodsi attentionem nostram in hoc judicium dirigimus & id notionem quandam communem habet cum alio præterito, quod itidem memoria tenemus; eodem, quo ante, modo ostenditur, nos ad judicium aliquod discursivum pervenire, ad quod alias non pervenissemus. Unde facile patet, eadem lege quantocunque temporis intervallo seriem cogitationum ratiocinando continuari posse, modo non desint judicia præterita, quorum ope præsentium recordamur.

Liquet idem a posteriori in exemplis obviis. Ponamus Titium mane evigilare, auditaque hora quinta surgere, vestes induere, preces ad Deum fundere, in Bibliis sacrosanctis legere ac deinde ad labores consuetos progredi. Ponamus majoris evidentiæ gratia, omnia hæc fieri ex intentione agentis, ita ut habeat animum agendi, quod agit. Quodsi jam meditemur, quomodo successive cogitationes animum subeant; id explicari non posse animadvertes nisi per ratiocinii notionem. Nimirum Titius, dum evigilat, audit horologium sonitu campanæ indicare horam quintam. Super perceptione sua reflectens judicat, horam quintam jam audiri: quo facto propositi sui recordatur, hora quinta esse surgendum, ac inde infert, sibi jam esse surgendum. Latere in hisce syllogismum sequentem: Quando hora quinta auditur, surgendum mihi est. Nunc auditur hora quinta. Ergo nunc mihi surgendum est: ecquis non videt? Propositioni singulari surgendi non futurum fuisse locum, nisi duo status mentis præces-

cesfissent, qui præmissis respondent vi principii rationis sufficientis concluditur. Ponamus enim te non audire horamquintam sonitu campanæ jam indicari, aut saltem super perceptione nonreflectere; nulla erit ratio, cur surgendi propositum tibi in mentem veniat (*§*.104.): id quod & a posteriori innotescit, modo ad diversos status diverso tempore obtinentes attendere consueveris. Ponamus te quidem audire, quod horologium loquatur horam quintam, immo te animum ad perceptionem præsentem reflectentem judicare, quod hora quinta jam audiatur, nunquam autem tibi fuisse propositum hora quinta surgendi: nec intelligere licet, quomodo vi solius perceptionis præsentis, vel etiam judicii de eo, quod percipitur, perveniatur ad propositum singulare, nec nos in casu utoque ad idem pervenire experiemur. Quodsi vero supponas te jam antea propositum surgendi animo concepisse & jam audire, quod horologium loquatur horam quintam, qua surgere decrevisti, teque jam judicare, quod hora ista audiatur, non modo hinc intelliges, cur propositi tui recorderis (*§*.104), verum etiam cur propositum singulare jam surgendi locum habeat (§.360.), consequenter propositi hujus rationem sufficientem habes; atque in hoc solo casu tibi esse propositum surgendi speciale, siquidem immediate ex perceptione sonitus horologii horam quintam loquentis & memoria propositi antea animo concepti oriri debet, ipso opere experieris. Quodsi jam porro propositum hoc exequeris tibique executionis conscius es, hoc ipso judicas, te jam surgere. Quare si antea animo concepisti propositum vestimenta induendi, dum surgis; hujus propositi meminisse (*§*. 104.) atque hinc porro ut ante inferre debes, vestimenta jam esse induenda. Propositum adeo singulare induendi vestimenta distincte explicabile per hunc syllogismum. Quando surgo, vestimenta sunt induenda. Jam surgo. Ergo jam vestimenta induenda sunt. In præsenti casu non esse rationem sufficien-

tem propositi vestimenta induendi singularis, nisi utraque præmissa prævia; eodem prorsus, quo ante, modo ostenditur. Quodsi dubites, te judicare, quod surgas, dum tibi conscius es te surgere; id inde intelliges, quod quæsitus, quid facias, respondeas te surgere. Propositio enim hæc exprimit judicium, quod in præsenti casu supponimus. Similiter dum tibi conscius es, te vestimenta induere; judicas utique quod jam vestimenta induas &, actu finito, quod eadem indueris: unde quæsitus quid facias, vel quid feceris, respondes te vestimenta induere, vel induisse. Quare si jam animo tuo sedet propositum ubi vestimenta industi, preces ad Deum fundendi; hujus propositi recordatus colligis preces ad Deum jam esse fundendas. Atque adeo modus, quo determinatur actualitas propositi hujus singularis, denuo explicabilis per syllogismum, scilicet sequentem: Quando vestimenta induero, preces ad Deum sunt fundendæ. Atqui vestimenta jam induo. Ergo preces ad Deum sunt fundendæ. In hoc enim demum contineri rationem sufficientem actualitatis propositi specialis fundendi ad Deum preces eodem, quo ante, modo innotescit. Dum propositum tuum ipso opere executus preces ad Deum fudisti & te hoc fecisse tibi conscius es; perinde ac ante intelligitur, te judicare quod jam preces ad Deum fuderis. Atque ita ulterius propositi tui recordaris, quod precibus ad DEum fusis textus in sacrosanctis Bibliis sit legendus. Actualitas adeo hujus propositi per syllogismum sequentem explicabilis: Quando preces ad Deum fudi, textus in sacrosanctis Bibliis legendus: Atqui jam preces ad Deum fudi, Ergo jam textus in Bibliis legendus. Denique dum hoc propositum ipso opere executus tibi conscius es, quod jam textum in Bibliis legas, ulterioris propositi recordaris, quod a lectione Bibliorum ad labores consuetos te conferre debeas. Hinc igitur infers ad labores consuetos nunc esse accedendum. Propositum adeo singulare accedendi ad labores consuetos quomodo nascatur, denuo per syllo-

syllogismum hunc explicari potest. Quando textus in Bibliis lectus fuit, ad labores consuetos accedendum. Atqui jam textus in Bibliis lectus fuit. Ergo jam ad labores consuetos accedendum. Et ita per ratiocinia, saltem per latentia, series perceptionum continuatur ac appetituum, donec nova quadam sensatione interrumpatur. Idem innumeris aliis exemplis non minus obviis confirmare licet, modo ad singula animum attentum afferre & attentionem allatam in iisdem conservare didiceris: quod etsi adeo leve videatur, ut puerile reputetur, non tamen adeo leve deprehenditur, quemadmodum putatur, prout tentantibus apparebit.

Quæ a posteriori ad confirmandam propositionem præsentem in medium allata sunt, illustratione aliqua indigent, ne ad præcipitanda judicia adducantur qui sibi acumine præstare videntur, quo destituuntur. Notandum itaque est, quando status animæ per syllogismos explicabiles esse asseveramus, id non ita accipiendum esse, ac si mens nostra syllogismos formales formet tacite quasi sibimetipsi loquendo, quemadmodum accidere solet animum ad perceptiones suas reflectentibus; sed id unice defendi, quod perceptiones ac in iis latentes notiones singulis syllogismi propositjonibus respondentes in mente successive se invicem excipiant, quodque perceptio respondens conclusioni consequatur ex perceptionibus, quæ per præmissas exprimuntur, quemadmodum ex præmissis in syllogismo consequitur conclusio. E. gr. Dum hora quinta auditur, non opus est, ut mentem subeant hæc verba: Hora quinta jam auditur; sed sufficit me mihi conscium esse ejus, quod auditu percipio,& significatus ejusdem confuse tantummodo recorder, immo prorsus obscure, ut mihi ejusdem vix ac ne vix quidem conscius sim: sufficit enim ita in ideis exhiberi quæ verbis hisce indigitantur: Jam hora quinta auditur. Similiter dum propositi surgendi hora quinta recordor; non opus est ut hæc verba mussitem, Hora quinta mihi surgendum est. Ergo jam surgendum est; sed sufficit adesse in mente perceptiones, quibus continentur notiones propositionibus istis respondentes. Perceptiones nimirum constituunt status mentis, qui per modificationes animæ a se invicem discernuntur, quæ a facultatibus mentis oriuntur secundum leges in Psychologia stabilitas. In ipsa autem demonstratione propositionis jam docuimus, vi principii rationis sufficien-

tis diversos illos status in mente admittendos esse, qui singulis syllogismi propositionibus respondent, & eo modo consequi statum, quem conclusio exprimit; ex ceteris, qui per præmissas indigitantur, quomodo ex præmissis conclusio consequitur. Deinde porro notandum est, quemadmodum eadem conclusio ex diversis præmissis inferri potest; ita etiam statum mentis, qui eidem conclusioni respondet, ex diversis statibus præviis consequi posse atque solere. Sufficit itaque statum istum in omni casu ita consequi ex præviis, ut modus, quo consequitur, per syllogismum explicabilis sit. Absit itaque ut quis in dubium vocet ea, quæ ad confirmandam propositionem præsentem a posteriori in medium adducta sunt, quod ea in se aliter experiatur. Huc etiam pertinet, quod, quemadmodum judicia intuitiva subinde etiam per ratiocinia tanquam discursiva inferantur, ita quoque status mentis, qui perceptionibus sensualibus continetur, ex aliis statibus præviis consequantur. Ita horam audiri quintam judicamus non semper ideo quod sonitus campanæ aures feriat; sed idem sæpius colligimus ex perceptionibus aliis, veluti lumine solis orientis ab ædificio aliquo reflexi, vel actionibus aliorum hominum isto tempore edi solitis & ita porro. Notandum denique me exemplum maxime vulgare studio elegisse, ut propositio præsens facilius intelligeretur ac idea exemplaris analyseos cogitationum menti ingeneraretur. Absit itaque ut contemnatur id, in quo inexspectata latet profunditas & quod maximam philosophantibus utilitatem spondet, propterea quod per obvia intelligatur. Usus præterea insignis paulo post elucescet in notione demonstrationis ad communem revocanda.

§. 394.

Alius modus, quo series cogitationum continuatur.

Si ope notionis complexæ formentur plura judicia intuitiva ac per ea perveniatur ad totidem discursiva, hinc vero denuo formetur notio complexa, vel formentur notiones complexæ plures, ac inde deducantur judicia alia per modum intuitivorum, per quæ ad alia discursiva pervenitur; series cogitationum per ratiocinia continuatur. Etenim si ope notionis complexæ formantur plura judicia intuitiva ac per ea pervenitur ad totidem discursiva; tot ratiociniis opus habemus, quot sunt judicia discursiva, quæ ex intuitivis colliguntur (§. 393.). Dum vero ex notionibus complexis, quæ judiciis istis discursivis

ſivis ſimul ſumtis reſpondent, formantur denuo alia judicia per modum intuitivorum ac eorum ope ad alia diſcurſiva pervenitur; tot denuo ratiociniis opus habemus, quot prodeunt judicia diſcurſiva (*§. cit.*). Series igitur cogitationum in hypotheſi propoſitionis præſentis per ratiocinia continuatur.

Idem confirmatur a poſteriori exemplis obviis. Ponamus nos conſpicere pruna immatura. Duo igitur formare licet judicia intuitiva, nimirum quod fructus hi ſint pruna, & quod iidem ſint pruna immatura. Ponamus jam porro judicantibus in memoriam venire, quod pruna multum habeant in re œconomica uſum. Inferemus ergo: fructus, quos conſpicimus, multum habere in re œconomica uſum. Judicium hoc diſcurſivum verbis ſæpisſime efferimus, dum pruna contuemur. Ponamus denique judicantibus pruna eſſe immatura incidere, quod pruna immatura diarrheas excitare poſſint, aut minimum tormina ventris. Inferemus ergo: fructus hos, quos conſpicimus, diarrheas excitare poſſe, aut minimum tormina ventris. Judicia diſcurſiva combinata exhibent hoc judicium, quod quaſi intuitivum eſt; fructus hi multum in re œconomica uſum habere ac dianheas, aut tormina minimum ventris excitare poſſe. Quod ſi igitur memoria tibi ſuggerat judicium aliquod præteritum, aut minimum notiones, unde iſtud naſcitur, fructum, qui in re œconomica multum habet uſum, & diarrheas aut tormina ventris excitare poteſt, eſſe & utilem, & noxium; inde ulterius colliges, fructus hoſce, quos conſpicis, eſſe & utiles, & noxios. Si porro recorderis, pruna eſſe in re œconomica utiles, quando clibano torrentur, aut in aheno conquuntur, ut in pultem abeant; hinc porro colliges, fructus, quos conſpicis, eſſe utiles, quando in clibano torrentur, aut in aheno coquuntur, ut in pultem abeant. Similiter ſi porro memineris pruna immatura recenter comeſta tormina ventris, vel diarrheas excitare adeoque noxios eſſe;

 inde

inde similiter colligis, fructus, quos conspicis, esse noxios, quando recentes comeduntur. Quodsi jam judicium discursivum, ad quod antea pervenisti, cum hisce conferas; inde judicium novum quasi intuitivum formas: Fructus, quos conspicis, esse utiles, si in clibano torrentur, vel in aheno coquuntur, ut in pultem abeant; esse autem noxios, si recenter comeduntur. Quamobrem ulterius recordatus usum esse appetendum, abusum noxium vitandum; hinc tandem colligis fructus, quos conspicis, esse vel in clibano torrendos, vel in aheno coquendos, ut in pultem abeant. Quodsi denique in mentem veniat, te & prunis tostis, & prunis in pultem redactis habere opus, & quantitatem, quæ tibi suppetit, utrisque sufficere intelligis ope ratiociniorum, quæ brevitatis causa omittimus; hinc tandem infers, partem fructuum, quos conspicis, in clibano torreri, partem reliquam in aheno coqui debere, ut in pultem abeant, atque ita pervenitur ad judicium decretorium de usu prunorum, quæ non prorsus hoc anno ad maturitatem pervenere.

Quæ de casu præcedente annotavimus (*not.* §. 393); ea etiam mutatis mutandis ad præsentem applicari possunt. Meretur tamen casus præsens singularem attentionem, ne per præcipitantiam in præjudicium noxium incidas, usum syllogismorum in explicanda continuatione seriei perceptionum vel prorsus rejiciens, quando occurrunt casus, qui per theorma præcedens facilius explicari nequeunt, vel ad casum saltem priorem restringens, cum in posteriori frustra progressum perceptionum per theorema præcedens explicare coneris. Præterea observandum usum theorematis præsentis esse difficiliorem usu præcedentis, cum ad idem applicandum majore attentione opus sit, quam quæ ad applicationem anterioris requiritur. Quamobrem consultum est, ut quandam applicandi prius facilitatem tibi contrahas, antequam de applicatione posterioris cogites. Ceterum admiratione caret, quod anima secundum leges perceptiones suas continuet, quas ignorat, & quas intellectas sæpe non agnoscit, immo ubi eas jam novit, a se observari vix ac ne vix quidem advertit. Etenim eodem prorsus modo res sese habet in motibus mechanicis corporis. Se-

cun-

cundum leges ſtaticas incedimus & corpus noſtrum in quoslibet ſitus componimus. Plerique tamen hominum illas ignorant &, ſi qui eas intelligunt, eas a ſe obſervari ignorant, nec ad motus ac ſitus corporis explicandos transferre valent, ita ut exiguus admodum ſit eorum numerus, qui hunc illarum uſum facere poſſit. Nemo igitur miretur, ſi eadem in perceptionibus obtineant, quæ quod in motibus corporis obtineant, in dubium vocari nequit. Abſit autem, ut tibi perſuadeas ſemper recurrendum hic eſſe ad ſyllogiſmos categoricos: ſæpius enim & hypotheticis, & disjunctivis, & aliis quibuscunque argumentandi modis locus eſt, prout caſus tulerit. Non opus eſt, ut exempla anxia ſollicitudine conquirantur. Si quis enim in poſterum ad ſeries perceptionum ſuarum attenderit, is quæ deſiderantur, ipſemet domeſtica experientia ſupplebit.

§. 395.

Identitas legum demonſtrationis & continuationis ſeriei perceptionum communium.

In demonſtrationibus cogitationes eadem modo procedunt, quo ſeries notionum ac perceptionum communiter continuantur. In demonſtratione enim oſtenſiva ex definitione, vel hypotheſi integra formatur propoſitio per modum judicii intuitivi, aut ex illius partibus plures formantur propoſitiones atque ſumuntur tanquam minores ſyllogiſmorum. In memoriam revocata propoſitione alia antea nobis jam cognita, quæ terminum cum iſta communem habet, ac in locum majoris in ſyllogiſmo ſurrogata, infertur concluſio & eodem modo inferuntur concluſiones plures, ſi plures ex definitione vel hypotheſi formatæ fuerint propoſitiones. Concluſiones deinde ſumuntur ut præmiſſæ novorum ſyllogiſmorum, vel plures ſimul ſpectantur, ut notio complexa, formaturque inde propoſitio, quæ ſumitur ut præmiſſa novi ſyllogiſmi, atque præmiſſis iſtis ubi jungimus propoſitiones alias terminum communem habentes, novæ ulterius inferuntur concluſiones. Atque hoc pacto cogitationum ſeries continuatur in demonſtrationibus oſtenſivis (§. 551. 552. *Log.*) Neque diverſo ab hoc modo eadem continuatur in demonſtrationibus apogogicis, niſi quod propoſitio contraria

traria ei, quæ demonstrari debet, sumatur ut ante definitio, vel hypothesis (§. 553. *Log.*). Enimvero eodem prorsus modo series perceptionum communium continuatur (§. 393. 394) In demonstrationibus adeo cogitationes eodem modo procedunt, quo series notionum ac perceptionum communiter continuantur.

Parallelismum hunc primum ostendi in Lexico Mathematico, eum usum syllogismorum in explicanda cogitationum serie ostenderem (*not.* §. 392.). Ad eum clarius percipiendum conducit, ut & series quædam cogitationum obviarum eo modo resolvantur, quo in confirmandis theorematis huc spectantibus a posteriori resolutionem instituimus (§. 391. 392.), & demonstrationes aliquot geometricæ ea lege resolvantur, qua idem fecimus indolem demonstrationis illustraturi (§. 551. & seqq. *Log.*). Quodsi enim solutiones istas inter se contuleris, non ovum ovo istis similius deprehendes. Etsi autem quis existimare posset, resolutionem seriei cogitationum obviarum in syllogismos faciliorem esse resolutione demonstrationum in eosdem; ipso tamen facto contrarium experietur. Atque hinc patet ratio, cur iste perceptionum progressus hactenus non satis sit animadversus, nec a nobis forsan animadversus fuisset, nisi ante in demonstrationibus resolvendis diu multumque versati fuissemus, quam in notionem progressus perceptionum inquisivissemus. Suademus igitur ut alii exemplum nostrum imitentur, qui parallelismum hunc penitius introspicere gestiunt: id quod sua non carere utilitate, ex sequentibus elucet.

§. 396.

Ordo cogitandi in demonstrationibus.

Quoniam in demonstrationibus cogitationes eodem modo procedunt, quo series notionum ac perceptionum communiter continuantur (§. 395.) *in demonstrationibus cogitationes procedunt ordine maxime naturali.*

Atque hinc intelligitur, cur demonstrationes adeo evidentem reddant veritatem, modo in iis concipiendis fueris versatus, & principia, quæ easdem ingrediuntur, fuerint familiaria, ita ut memineneris, te jam antea eadem perspexisse. Patet simul, cur demonstrationes,

tiones, quas consummatas appello (§. 855. *Log.*), ceteris præstent, & cur in nova Elementorum Matheseos editione non postrema cura fuerit, quam demonstrationibus consummandis impendi.

§. 397.

Et quoniam probatio probabilis a demonstratione non differt nisi principiis (§. 388. *Log.*) consequenter cogitationes in eadem eodem ordine procedunt, quo in demonstratione se invicem excipiunt; *in probatione* quoque *probabili cogitationes procedunt ordine maxime naturali* (§. 396). *Ordo cogitationum in probatione probabili.*

Qui idem minime perspiciunt, probationes evolvere vel non solent, vel non possunt. Atque adeo non magis mirari convenit, si quando ordinem istum distincte non percipi observamus, quam ubi eum in serie perceptionum obviarum non animadverti experimur. Si probationes non fuerint spuriæ, sed genuinæ; ad eam constanter formam reduci possunt per distinctam explicationem, ut ordo iste eluceat. Cur in spuriis resolutio non succedat, patebit paulo post.

§. 398.

Quoniam probatio omnis vel probabilis est, vel demonstratio, prouti vel certo, vel probabiliter cognoscimus, quod probari debet (§. 574. 578.); *in omni probatione cogitationes ordine naturali procedunt.* (§. 396. 397.) *Ordo cogitationum in omni probatione.*

Probationem hic intelligi genuinam, non spuriam ex modo dictis patet (*not.* §. 397). Est nempe genuina, quæ vel certo, vel probabiliter evincit, quod erat probandum: spuria autem, quæ a genuina probationis forma deficit, adeoque nec veritatem, nec probabilitatem propositionis evincit, quæ probari debebat.

§. 399.

Quia in probatione omni cogitationes ordine naturali procedunt (§. 398.), adeoque eodem; *demonstrationes & probationes probabiles ejusdem cum illis formæ* (§. 588. *Log.*) *An omni disciplina conveniant demonstrationes & probationes genuina forma.*

omni disciplinæ conveniunt, nec Mathesi vi objecti propriæ sunt.

Cum demonstrationes & probationes probabiles ejusdem cum ipsis formæ in Mathesi tantummodo usu receptæ fuerint, in disciplinis autem ceteris probationum legitima evolutio hactenus desiderata fuerit; enatum hinc est præjudicium, quasi demonstrationes & probationes etiam probabiles ejusdem cum ipsis formæ sint Mathesi propriæ vi objecti, de quo agit, nec ad alias disciplinas, in quibus nobis non cum quantitate, sed qualitatibus rerum negotium est, extendi possint. Postquam vero accuratiori methodo philosophari cœpimus, idem successive evanescit, aliis exemplum nostrum imitantibus. Et cum in Horis subsecivis A. 1730. *Trim. brum. n. 2. Trim. vern. n. 2. & Trim. æstivo n. 2.* & regulis, & exemplis docuerimus, quomodo in ipso Jure civili accurata methodus adhiberi debeat, & Cl. *Cramerus*, Collega conjunctissimus, qui jura accurata methodo maximo cum applausu profitetur, in argumento singulari de pacto hereditario renunciativo filiæ nobilis specimen singulare demonstrationum in Jure dederit; & Cl. *Schreiberus* in Elementis Medicinæ physico-mathematicis eandem methodum ad artem salutarem applicaverit; non dubitamus fore, ut præjudicium istud ignaviæ patrocinans & incrementis eruditionis solidæ noxium tandem prorsus extirpetur.

§. 400.

Cur syllogismi formales in demonstrationibus non animadvertantur.

Si quis analysin demonstrationum logicam negligit, nec in iis expendendis eum sequitur ordinem, qui ex analysi apparet: is syllogismos formales eorundemque concatenationem in istis non animadvertit. Qui enim analysin demonstrationum logicam negligit, is eas in syllogismos formales non resolvit, nec syllogismos ac propositiones eo ordine collocat, quo se invicem in demonstratione ordinata excipiunt, (*§. 551.* & seqq. item *§. 799. Log.*), consequenter distincte non cognoscit, quinam syllogismi demonstrationem ingrediantur, quo ordine se invicem excipiant & quomodo vi præmissarum perveniatur ad conclusiones, adeoque notionem distinctam syllogismorum demonstrationem ingredientium & concatenationis eorundem

dem non consequitur (§.682. *Log.*). Quodsi quis porro in demonstrationibus expendendis eum non sequitur ordinem, qui ex analysi apparet; is non format ex notione subjecti judicia intuitiva, nec eorum ope in memoriam revocat principia terminum communem cum iis habentia, ac inde conclusiones infert, neque etiam in conclusiones ita illatas mentis aciem dirigit, ut ope termini unius in eadem obvii in memoriam sibi revocet propositionem aliam, quæ terminum communem habet, ac vi cujus novam infert conclusionem. Fieri igitur non potest ut vel confusa demonstrationis ordinatæ seu naturalis idea animo ejus ingeneretur, dum demonstrationes expendit (§.799. 690. *Log.*). Quoniam igitur nec distinctam, nec confusam notionem resolubilitatis demonstrationum in syllogismos formales & concatenationis horum consequitur, qui analysin demonstrationum logicam negligit, nec in iis expendendis eum sequitur ordinem, qui ex analysi apparet; ut syllogismos formales eorundemque concatenationem in demonstrationibus animadvertat, fieri nequit (§.80. 88. *Log.*).

Domestico idem confirmare possum exemplo. Quamdiu enim vulgari modo Mathesin edoctus in expendendis demonstrationibus non naturalem secutus fui ordinem, sine quo ex notione subjecti prædicatum distincte erui nequit, nec syllogismos formales adverti, qui demonstrationem ingrediuntur, nec genuinam eorundem concatenationem percepi. Enimvero ubi methodo analytica inquisivi, quomodo ex definitione, vel hypothesi, tanquam assumto, eruatur prædicatum tanquam quæsitum legitima ratiocinatione, in analysin logicam demonstrationum incidi, syllogismos formales, qui easdem ingrediuntur, detexi & eorum concatenationem perspexi. *Cartesius* in Dissertatione de methodo p. m. 11: se animadvertisse ait, syllogismorum formas aliaque fere omnia Logicæ præcepta non tam prodesse ad ea, quæ ignoramus, investiganda, quam ad ea, quæ scimus, aliis exponenda; vel etiam ut ars *Lullii* ad copiose & sine judicio de iis, quæ nescimus, garriendum. Non igitur agnovit ex sumta definitione vel hypothesi theorematis tanquam cognita constante

ratiociniorum nexu inferri tandem prædicatum tanquam ignotum, ubi demonstrationem rite expenderis, ut cogitationes naturali ordine procedant. Unde apparet, ipsum de syllogismo non ex veritate pronunciare sententiam, quod analysin demonstrationum logicam neglexerit, nec in iis expendendis eum secutus fuerit ordinem, qui ex analysi apparet. Magis abjecte de syllogismo sentit de *Tschirnhausen* in Medicina Mentis part. 2. p. m. 28. 29. ubi ne quidem hunc ejus usum largitur, quem in veritate cognita clarius aliis exponenda concessit *Cartesius*, sed rationem nexus inter prædicatum atque subjectum, quem demonstratio manifestat, multo facilius absque syllogismo perspici contendit: id quod denuo arguit, quod demonstrationis naturalis seu ordinatæ ac naturalis coagitandi modi nullam habuerit notionem distinctam. In eandem sententiam ivit *Lockius* de Intellectu humano lib. 4. c. 17. f. 295, qui fidenter pronunciat, nos optime tunc ratiocinari, quando argumenta contemplamur, prout inter se connexa sunt, sine regulæ cujusvis, aut syllogismi subsidio, atque prolixe contra syllogismos disputat tandemque concludit, præcipuum syllogismorum usum esse in scholis, ubi homines haud pudet idearum, quæ inter se plane conveniunt, convenientiam negare, vel extra scholas apud eos, qui didicere ibi sine rubore aliquo idearum connexionem negare, quæ ipsis perspicua est. Patet autem ex iis, quæ de demonstratione disserit lib. 3. c. 2. §. 2. & seqq. f. 236. ipsum ad genuinam demonstrationum analysin animum non advertisse. Quoniam tantorum virorum autoritate hactenus plurimi fuerunt impediti; nostrum esse putavimus hæc monere, ut sublato impedimento veritati utili assensus adjiciatur. Etenim ut præjudicium nocuum vitemus cavendum est, ne in Probationibus, ipsis demonstrationibus perpendendis communem sequamur morem, ut scilicet ad conclusionem respicientes omnium primo ex nobis ipsis vel aliis quæramus, cur propositio ista vera sit, seu prædicatum subjecto conveniat & responsionis loco medium terminum allegemus, mox porro quæsituri, num vi ejus prædicatum subjecto tribui possit, ac adesse hic vim concludendi probaturi per allegationem propositionis majoris. Sane quamdiu hoc pacto demonstrationes geometricas perpendi, genuinam earum indolem perspicere minime potui. Sit ita viros insignes *de Tschirnhausen* & *Lockium* tunc collegisse, quod absque syllogismorum formalium subsidio ita multo facilius veritatem perspiciamus. Neque unquam demonstratio ordinata ac completa, quam

uno

uno nomine consummatam appello, ab eo expectanda erit, qui non alia via in demonstrationibus aliorum concipiendis incedit.

§. 401.

Si eidem notioni complexæ propositiones diversæ respondere possunt, & ex iis in ratiocinando ea eligitur, quæ in formam syllogismi non quadrat; Syllogismus crypticus oritur. Etenim cum propositiones, quibus eadem notio complexa respondet, sint æquipollentes (§. 278. *Log.*), salva veritate, quæ notioni inest, non verbis (§. 513. *Log.*), una alteri substitui potest, cumque vi termini communis cum propositione aliqua data in memoriam revocari possit, quæ ad formam syllogismi non quadrat (§. 104), eam retinemus, prouti occurrit. Quoniam igitur formæ syllogismi non convenit, etsi æquipolleat alteri, quæ in eandem quadrat *per demonstrata*; syllogismus equidem legitimus est, seu in regulas non peccat, unde formam suam habet, ejus tamen genuina forma non apparet. Est igitur crypticus (§. 365. *Log.*). *Ortus syllogismi cryptici.*

Hanc esse genuinam rationem crypsis syllogisticæ a posteriori confirmatur. E. gr. syllogismus crypticus sequens est (*not.* §. 439. *Log.*) Dimidium parallelogrammi est triangulum super eadem basi & ejusdem altitudinis. Sed hæc figura est triangulum cum parallelogrammo eandem basin & altitudinem habens. Ergo hoc triangulum est dimidium parallelogrammi. Notio complexa respondens propositioni majori exhibet rationem duplam parallelogrammi ad triangulum super eadem basi & altitudinis ejusdem, vel rationem subduplam trianguli ad parallelogrammum super eadem basi & ejusdem altitudinis. Propositiones igitur æquipollentes sunt: Dimidium parallelogrammi est triangulum super eadem basi & ejusdem altitudinis & Triangulum cum parallelogrammo super eadem basi constitutum & ejusdem altitudinis est dimidium parallelogrammi, ita ut salva notione, seu veritate rei, unam alteri substituere valeas. Similiter sive dicas, hæc figura est triangulum cum parallelogrammo eandem basin & altitudinem habens, sive affirmes, hoc triangulum

cum parallelogrammo constitui super eadem basi & esse ejusdem altitudinis, una denuo eademque notio utrique propositioni respondet. Quodsi duabus propositionibus prioribus utaris tanquam præmissis, syllogismus crypticus est, quemadmodum in Logica (*loc. cit.*) jam ostendi; quodsi vero posteriores in eorum locum surroges, a crypsi liberatur syllogismus & in sequentem formæ utique manifestæ degenerat: Omne triangulum cum parallelogrammo super eadem basi constitutum & ejusdem altitudinis est dimidium parallelogrammi. Hoc triangulum cum parallelogrammo constitutum super eadem basi & ejusdem altitudinis est. Ergo hoc triangulum est dimidium parallelogrammi. Quodsi exempla cetera, quæ de syllogismis crypticis dedimus in Logica, attentius consideres; iisdem non minus, quam eo, quod modo in medium attulimus, veritatem propositionis præsentis confirmari intelliges. Crypses in ratiocinando frequentissimæ sunt ac inprimis ab iis non emendantur, qui distinctam formæ syllogismorum notionem animo comprehensam non habent. Accidit igitur ut non sufficienter ad talia attenti sibi aliter ratiocinari videantur, quam forma syllogistica præscribit, ita ut ea omnibus ratiociniis præscribi non posse judicetur. Intimius hæc perspiciet, qui inter judicia & propositiones distinguere noverit ac cognitionem symbolicam ad intuitivam reducere didicerit, quemadmodum supra præcepimus.

§. 402.

Ortus figuræ secundæ & tertiæ syllogismorum.

Quoniam syllogismi figuræ secundæ & tertiæ sunt cryptici syllogismi in prima (§. 385. 397. *Log.*); *Syllogismi in secunda & tertia figura ortum trahunt ex eo, quod eidem notioni complexæ propositiones diversæ respondere possunt & ex iis in ratiocinando seligatur, quæ in formam syllogismorum primæ figuræ non quadrat.* (§. 401.)

Idem confirmari potest exemplo. In figura secunda argumentamur (*not.* §. 383. *Log.*): Nullum triangulum habet quatuor angulos. Omne Quadratum habet quatuor angulos. Ergo Nullum Quadratum est triangulum. Notio propositioni respondens majori exhibet repugnantiam inter figuram trianguli & quatuor angulos. Enimvero

vero eadem notio convenit quoque propositioni huic: Quæcunque figura habet quatuor angulos, illa non est triangulum, seu Nulla figura, quæ habet quatuor angulos, est triangulum. Quodsi vero hanc propositionem priori æquivalentem substituis; syllogismus in prima figura prodit. Quod adeo syllogismus secundæ figuræ loco alterius in prima prodierit ratiocinanti, id quidem inde est, quod notioni complexæ majori convenienti respondeant duæ propositiones æquivalentes, quarum una quadrat in formam figuræ primæ, altera in eandem non quadrat, hæc autem posterior adhibita fuerit loco prioris, quia judicanti quadratum quatuor habere latera occurrit propositio quod nullum triangulum quatuor angulos habeat, cum in figuram trianguli & quadrati intuitus judicare deberet figuram nullam, quæ quatuor angulos habet, triangulum esse. Idem eodem modo deprehenditur in exemplis ceteris quibuscunque syllogismorum secundæ figuræ E. gr. in modo *Camestres* argumentamur (*not.* §. *cit.*): Omne triangulum habet tres angulos. Nullum quadratum habet tres angulos. Ergo nullum quadratum est triangulum. Propositioni majori respondet notio quæ figuram tribus lineis comprehensam cum tribus angulis exhibet. Enimvero vi ejusdem notionis judicare etiam licet, quod nulla figura, quæ tres angulos non habet, sit triangulum. Quodsi hanc propositionem in locum prioris surroges, prodit syllogismus in prima figura: Nulla figura, quæ tres angulos non habet, est triangulum seu quæcunque figura non habet tres angulos, ea triangulum non est. Atqui Nullum quadratum habet tres angulos. Ergo Nullum Quadratum est triangulum. Hinc igitur denuo per propositionem præsentem explicari potest, cur loco syllogismi in prima figura prodeat syllogismus in secunda. Superest ut exemplum in tertia figura exhibeamus, quo veritas propositionis præsentis itidem confirmetur. In modo *Felapton* ita argumentamur (*not.* §. 390. *Log.*): Nullus vere doctus invidet alteri doctrinam. Omnis vere doctus est homo. Ergo quidam homo non invidet alteri doctrinam. Propositioni minori respondet notio, quæ exhibet veram doctrinam tanquam homini competentem, non omni, sed cuidam saltem. Quamobrem vi ejusdem notionis judicare licet, quod quidam homo sit vere doctus. Quodsi hanc propositionem surroges in locum prioris, prodit syllogismus in prima figura: Nullus vere doctus invidet alteri doctrinam. Quidam homines sunt vere docti. Ergo. Quidam homines non invident alteri doctrinam. Hic igitur denuo

denuo per propositionem præsentem dari potest ratio, cur ratiocinanti prodeat syllogismus figuræ tertiæ loco primæ.

§. 403.

An per syllogismos perveniatur ad conclusionem incognitam.

Vi præmissarum ante cognitarum perveniri datur ad conclusionem nondum cognitam. Probant id exempla, quibus notionum ortum ex ratiociniis (§. 391.) & modum continuationis seriei perceptionum (§. 393. 394) a posteriori stabilivimus. Etenim ibidem formavimus judicium aliquod intuitivum, quod minoris locum tuebatur in syllogismo. Ejus ope in memoriam nobis revocavimus propositionem aliam, quam alias cognoveramus (§. 104.) & inde combinatis terminis diversis formata fuit propositio, quæ conclusioni syllogismi respondet. Præmissæ igitur ante cognitæ nobis erant, quam conclusio innotesceret, adeoque vi præmissarum ante cognitarum perveniri datur ad conclusionem nondum cognitam. Idem eodem modo patet ex analysi demonstrationum tam ostensivarum (§. 551. 552. *Log.*), quam apogogicarum (§. 553. 559. *Log.*).

Vulgo propositio præsens in dubium vocatur, immo prorsus negatur, quod in eadem affirmatur, & contrarium defenditur, scilicet quod nota esse debeat conclusio cum medio termino, antequam syllogismus formari possit, propterea quod in scholis adolescentes ex datis conclusione atque medio termino syllogismos construere docentur. Præjudicium hoc adeo invaluit, ut nec viri acumine præstantes ab eodem prorsus fuerint immunes. Exemplo nobis est *Cartesius*, quem modo negantem vidimus, syllogismos formales alium habere usum quam ad ea, quæ scimus, aliis exponenda, vel ad copiose & sine judicio de iis, quæ nescimus, garriendum: id quod etiam *Erhardus Weigelius* in Philosophia, quam vocat, Mathematica probat. Enimvero si quis ea attente considerat, quæ ad evincendam veritatem propositionis præsentis in medium adduximus; is a præjudicio isto liberabitur, etsi eodem imbutum tenaciter habeat animum, modo habuerit animum veritatis cupidum.

§. 404.

§. 404.

In syllogismo tam categorico, quam hypothetico status mentis futurus nascitur ex præsente mediante præterito. In syllogismo enim categorico, sive is locum habeat in serie perceptionum explicanda (§. 392), sive in demonstrationibus (§. 395), propositio minor est judicium intuitivum, major vero propositio est judicium, quod vi minoris memoria nobis suggerit (§. 393. 394. *Psychol.* & §. 551. & seqq. *Log.*). Judicium intuitivum cum tribuat enti cuidam, quæ in ipsius notione continentur (§. 51); entis illius idea animo præsens obversari debet, dum judicamus, consequenter minor propositio in syllogismo categorico exprimit statum mentis præsentem. Quando ope alicujus syllogismi infertur conclusio, termini præmissarum diversi combinantur (§. 365.), consequenter subjectum nobis repræsentantes cum prædicato præsentem quendam mentis statum in nobis experimur. Quare etiam in hoc casu, ubi conclusio syllogismi antecedentis sumitur loco minoris in sequente, minor propositio exprimit statum mentis præsentem. Quoniam majorem propositionem memoria nobis suggerit, notionem isti respondentem (§. 520. 521. *Log.*) jam antea habuimus (§. 226), consequenter ea exprimit statum mentis præteritum, qui denuo præsens fit. Jam vero ex terminis diversis in propositione majore ac minore componitur conclusio (§. 365), quæ exprimit statum aliquem mentis præsentem *per demonstrata.* Patet itaque in syllogismo categorico statum mentis, qui præsens fieri debet, adeoque futurum enasci ex præsente quodam mediante præterito alio.

Quomodo status mentis ex aliis in ratiocinando enascatur.

Similiter in syllogismo hypothetico, sive is in demonstratione, sive in serie perceptionum explicanda locum habeat (§. 392. 393), antecedens quod ponitur, vel consequens quod tollitur, est judicium intuitivum, vel conclusio per syllogismum antecedentem illata, vel ex plurium syllogismorum conclu-

sionibus per modum judicii intuitivi formata propositio (*§.* 395. 394. *Psychol.* & *§.* 551. & seqq. *Log.*), consequenter sicuti in categorico exprimit statum mentis præsentem. Propositionem hypotheticam, cujus antecedens ponitur, vel consequens tollitur, memoria nobis suggerit, adeoque eodem, quo ante, modo patet, quod statum mentis præteritum exprimat, qui denuo præsens fit. Jam vero in conclusione ponitur consequens, vel tollitur antecedens (*§.* 410. *Log.*), quam exprimere statum aliquem mentis præsentem ex iis, quæ modo demonstrata sunt, evidens est. Patet igitur denuo in syllogismo quoque hypothetico statum mentis, qui præsens fieri debet, adeoque futurum enasci ex præsente quodam mediante præterito alio.

Idem probatur à posteriori in medium allatis exemplis, quibus propositionis veritas redditur illustrior. Etenim si pirum intuentes judicamus eam esse arborem ac recordati arbores autumno folia deponere inferimus, quod hæc pirus folia sua deponere debeat autumno; triplicem omnino in nobis experimur mentis statum. Primus nimirum est, quo pirum intuentes ejus nobis conscii sumus atque judicamus, quod ex arborum numero sit: quem esse præsentem nemo in dubium vocat. Dum recordaris arbores autumno folia deponere, tibi utique repræsentas, quod antea expertus es multiplici vice, adeoque statum mentis præteritum tibi repræsentas. Non potuisses foliorum autumno decidentium recordari, nisi decidentia antea observasses, adeoque status præteritus necessario præsupponendus, antequam ratiocinans minori possis jungere majorem. Dum denique judicas, pirum hanc autumno folia sua deposituram vel deponere debere, tertius oritur status mentis, a duobus ceteris & tempore, & re diversus. Enimvero quia non judicasses, pirum hanc folia sua autumno deposituram esse, nisi antea judicasses, pirum hanc esse arborem & arborem folia sua deponere autumno; status iste mentis,

quo

quo tibi repræſentas pirum tanquam folia depoſituram autumno, adeoque ſtatum aliquem arboris futurum, enaſcitur ex præſente aliquo mentis ſtatu mediante præterito. Et idem eodem modo patet in quocunque exemplo alio ſyllogiſmi categorici.

Non minus clara eſt propoſitionis præſentis veritas in caſu ſyllogiſmi hypothetici. Ponamus enim nos judicare nunc eſſe autumnum, & recordatos, ſi autumnus eſt, arbores folia deponere debere, inferre quod nunc arbores folia ſua deponere debeant; evidens eſt nos denuo triplicem mentis ſtatum in nobis experiri, qui ordine ſe invicem excipiunt. Primus nimirum eſt, quo judicamus eſſe autumnum, quocunque tandem modo ad hoc judicium perveniamus. Sufficit enim ſtatum iſtum tunc temporis eſſe præſentem, quo judicamus nunc ſeu hoc tempore eſſe autumnum. Dum recordaris, ſi autumnus eſt, arbores folia ſua deponere debere, tibi utique repræſentas, quod multiplici vice expertus es, adeoque ſtatum quendam mentis, qui ex pluribus præteritis compoſitus eſt. Non potuiſſes recordari hujus judicii, niſi antea idem ex multiplici experientia derivaſſes, aut idem ex eadem formares, quatenus eorum, quæ expertus es, recordaris. Atque ita patet mentis aliquem ſtatum præteritum denuo reproduci. Dum denique judicas, arbores nunc folia ſua deponere debere; tertius oritur ſtatus mentis ex anterioribus, ab iis & tempore, & re diverſus, conſequenter ex præſente aliquo mediante quodam præterito. Et idem eodem modo patet in quocunque exemplo alio ſyllogiſmi hypothetici.

Non puto fore aliquem, qui in dubium vocet, diverſos judicandi actus diverſos eſſe ſtatus mentis: alias enim ex definitione ſtatus (§. 705. *Ontol.*) facillima foret probatio. Etenim quis dubitat, judicandi actus, quorum alius alium ſequitur, eſſe e numero mutabilium, quæ menti inſunt? Et, ubi dubitaverit, per notionem mutabilis convincetur (§. 290. *Ontol.*). Quare cum mutabilium deter-

minatione enascatur status rei (§. 705. *Ontol.*); singuli isti judicandi actus, quibus ratiocinatio absolvitur, totidem mentis status constituunt peculiares. Etsi autem propositio præsens inter res levis momenti referenda videri possit, ut ejus veritatem tanto apparatu adstrui superfluum habeatur; suo tamen tempore in Moralibus patebit, quantum momentum in eo positum sit, ut intelligamus, quomodo status præteriti influant in præsentem.

§. 405.

Quomodo status futurus e præsenti prodeat vi syllogismi categorici.

Quoniam in syllogismo categorico præmissæ terminum communem habent, in conclusione autem termini præmissarum diversi combinantur (§. 333. *Log.*); *Vi syllogismi categorici status futurus prodit ex præsente atque præterito, quatenus præsens quidpiam ex præterito habet.* Patet idem in exemplo quocunque singulari. Sumamus obvium, ad quod paulo ante (§. 404.) provocavimus: Hæc pirus est arbor. Omnis arbor folia sua deponere debet autumno. Ergo hæc pirus folia sua autumno deponere debet. Præmissæ terminum communem habent arborem, atque adeo in statu præsenti, qui minori respondet, & præterito, ad quem major refertur, commune quidpiam deprehenditur, scilicet arboris repræsentatio. Ut conclusio prodeat, combinantur termini præmissarum diversi, quibus pirus & foliorum autumnali tempore depositio denotantur. Status igitur mentis, quo sibi repræsentat pirum tanquam folia deponentem una cum autumnali tempore, nascitur ex præsente & præterito, quatenus præsens ac præteritus quidpiam commune habent, seu quatenus quidpiam est in præsenti, quod erat in præterito.

Quod ex præsente ac præterito statu præsens enasci minime potuisset, nisi uterque quidpiam commune habuisset, tum ex eo intelligitur, quod sine medio termino non possit inferri conclusio; tum etiam inde patet, quod posita minore non simul posita fuisset major.

§. 406.

§. 406.

Vi syllogismi hypothetici status futurus prodit ex præsente atque præterito, quatenus præsens cum futuro in præterito continetur. Syllogismorum hypotheticorum duo sunt modi, ponens & tollens (§. 409. 410. *Log.*) In ponente ponitur antecedens & vi ejus in memoriam revocatur propositio hypothetica, si antecedens est, etiam consequens est, ac inde infertur, quod consequens sit (§. 409. *Log.*). Quoniam itaque positio antecedentis designat statum quendam mentis præsentem, propositio vero hypothetica, quæ in memoriam revocatur, præteritum, nec consequens poneretur, nisi posito antecedente memoriam subiret propositio ex antecedente atque consequente composita; evidens est statum mentis qui positione consequentis determinatur, oriri ex præsente atque præterito, quatenus præsens, positio scilicet antecedentis, atque futurus, seu novus qui oritur, positio nimirum consequentis, in præterito, propositione nimirum hypothetica, simul continentur.

Modus quo status futurus oritur vi syllogismi hypothetici.

In modo tollente tollitur consequens & vi ejusdem in memoriam revocatur propositio hypothetica, si antecedens est, etiam consequens est, ac inde infertur, quod antecedens non sit (§. 409, *Log.*) Quoniam itaque sublatio consequentis designat statum quendam mentis præsentem, propositio vero hypothetica, quæ in memoriam revocatur, præteritum, nec antecedens tolleretur nisi sublato consequente memoriam subiret propositio ex antecedente atque consequente composita; evidens est, statum mentis, qui sublatione antecedentis determinatur, oriri ex præsente atque præterito, quatenus præsens, sublatio scilicet consequentis, atque futurus, sublatio nimirum antecedentis, in præterito, propositione nimirum hypothetica, simul continetur.

 Idem

Idem etiam confirmatur a posteriori exemplo quocunque singulari syllogismi hypothetici. Ponamus enim nos in historico aliquo scripto legere, quod, cum quid fieret, arbores foliis condecoratæ fuerint, atque in memoriam nobis revocari propositionem hypotheticam, si arbores foliis condecoratæ sunt, hiemem non esse, indeque colligere, quod tunc temporis, quo illud contigit quod narratur, hiems non fuerit; evidens est ex statu præsente, quo judicas, arbores foliis fuisse condecoratas, cum quid fieret, & statu præterito quo tibi innotuit, si arbores foliis condecoratæ sunt, hiemem non esse, ideo enasci statum novum, quo judicas, tunc non fuisse hiemem, quo contigit quod narratur, quod in statu præterito judicaveras, si arbores foliis condecoratæ sunt, hiemem non esse, adeoque non minus id, quo status præsens determinatur, nempe repræsentatio arborum foliis condecoratarum, quam id, quod ei qui producitur proprium est, repræsentatio temporis ab hieme diversi, in eodem continetur.

Eodem prorsus modo id in modo tollente liquet: ad quem exemplum idem facile accommodatur, si propositionem hypotheticam ita efferas: si hiems est, foliis condecoratæ non sunt arbores. Etenim quando judicas, foliis condecoratas esse arbores, tum consequens tollitur, & dum judicas non esse hiemem, antecedens tollitur. Ita nimirum ratiocinaris: Arbores foliis condecoratæ sunt. Si hiems est, arbores foliis condecoratæ non sunt. Ergo hiems non est. Status itaque judicantis non esse hiemem nascitur ex statu præsente judicantis arbores foliis condecoratas esse & præterito judicantis, si hiems est, arbores foliis condecoratas non esse, propterea quod is, qui nascitur, una cum præsente in præterito simul continetur.

In

In propositione præsente continetur ratio à priori, cur status mentis, qui conclusione syllogismi hypothetici designatur, ex præsente aliquo & præterito simul nascatur. Attentus enim ex ipsis facultatibus animæ intelligit, quomodo idem contingat. Atque eadem tenenda sunt de propositione præcedente quoad syllogismos categoricos.

§. 407.

Modus, quo vi syllogismi disjunctivi status mentis unus ex altero nascitur.

Vi syllogismi quoque disjunctivi status futurus mentis prodit ex præsente atque præterito, quatenus præsens cum futuro in præterito simul continetur. Etenim in syllogismo disjunctivo membro uno vel pluribus membris positis tollitur vel membrum alterum, vel cetera membra tolluntur, aut unum quod relictum seu non positum fuerat, & contra ceteris sublatis ponitur unum (§. 417. *Log.*) Quamobrem si membrum vel plura membra, quæ ponuntur, consideres ut antecedens propositionis hypotheticæ; erit membrum, quod tollitur, consequens ejusdem, si membrum, quod tollitur, vel plura membra, quæ tolluntur, consideres ut antecedens propositionis hypotheticæ; erit membrum, quod ponitur, consequens ejusdem, atque in utroque casu syllogismus disjunctivus degenerat in hypotheticum modi ponentis (§. 410. *Log.*). Enimvero in syllogismo hypothetico status futurus mentis, qui determinatur conclusione, nascitur ex præsente, quem refert antecedentis positio, & præterito, qui propositione hypothetica designatur, propterea quod is, qui nascitur, una cum præsente in præterito continetur. (§. 406.) Ergo etiam vi disjunctivi eidem æquipollentis status præsens ex præsente ac præterito nascitur, propterea quod præsens ac is, qui nascitur, in præterito simul continentur.

Idem clarissime perspicitur à posteriori in exemplo quocunque syllogismi disjunctivi. E. gr. syllogismus sequens disjunctivus est (§. 419. *Log.*). Aut anima est substantia simplex, aut

aut composita. Sed est substantia simplex. Ergo non est composita. Quoniam itaque minor respondet judicio assumto, quo mediante propositio disjunctiva in memoriam revocatur (§. 117); status judicantis animam non esse substantiam compositam nascitur ex statu judicantis quod sit simplex, propterea quod præcessit status judicantis, aut animam esse substantiam simplicem, aut compositam. Idem eodem patet, si exemplum aliud quodcunque elegeris.

Quod de syllogismis categoricis, hypotheticis & disjunctivis evicimus, idem de ratiocinatione polysyllogistica & mixtim composita ostendi poterat, de qua diximus alias; (§. 494. & seqq. *Log.*) Enimvero cum hæc facile per se intelligat, qui ad anteriora animum advertit; ut plura eam in rem dicamus opus non est.

§. 408.

Status quo sensu gravidus & impragnari dicatur.

Status præsens dicitur *gravidus futuri*, quatenus ex eo & vi ejus futurus sequitur. Dicitur idem *impraegnari* a præterito, quatenus mediante præterito aptus efficitur, ut inde sequi possit futurus, seu quatenus accedente præterito ex eo sequitur futurus.

Modos hos loquendi hic explicare libuit, cum subinde de anima usurpentur, & ex iis intelligantur, quæ modo de syllogismis demonstrata sunt: quemadmodum ex corollario sequente patet.

§. 409.

Quando status præsens sit gravidus & impragnatus a præterito.

Quoniam tam in syllogismo categorico, quam hypothetico, immo disjunctivo utpote huic æquipollente vi demonstrationis præcedentis (§. 407.) status mentis futurus nascitur ex præsente mediante præterito, seu quando hic ad illum accedit (§. 404. & seqq.); *in syllogismo tam categorico, quam hypothetico & disjunctivo status præsens est gravidus futuri, quod impraegnetur a præterito.*

Atque

Atque ita ad sensum manifestum & obvium reduximus verba, quæ ad notiones confusas relata sublime quid spirare videntur & ægre percipiuntur. Nostra enim philosophia, quam non ad pompam compositam esse jam alias monuimus, ad obviam perspicuitatem reducit sublimia atque profunda, ut vel ideo contemnenda videantur iis, qui inexpectatam profunditatem in obviis pervidere adsueti non sunt: neque enim magnificis verbis elata ad casus intricatos atque difficiles applicamus, quæ ex obviis perspicuitatem hauriunt. Agedum itaque applicemus corollarium præsens ad unum vel alterum exemplum, ut penitus comprehendatur. Categorice ita argumentamur. Hæc pirus, quam contuemur, arbor est. Arbor folia sua deponit autumno. Ergo etiam hæc pirus folia sua deponit autumno. Judicium primum intuitivum est, quod formatur de re oculis nostris obversante atque ex eo sequitur discursivum, quod eadem hæc pirus folia sua autumno deponat, quia id ante cognovimus de arbore quacunque. Ex statu præsente per se non sequitur futurus, neque enim ideo judicas, quod hæc pirus folia sua autumno deponat, quia cognoveras pirum hanc esse arborem, atque adeo per se status præsens futuri gravidus non est. Enimvero ideo fieri potest, ut judicio intuitivo, quod pirus hæc sit arbor, perveniatur ad discursivum, quod folia sua deponat autumno, quod olim cognovisti, arborem folia deponere autumno, atque judicii hujus præteriti recordaris. Atque ita status præsens imprægnari potest a futuro, quatenus vi termini communis in memoriam revocari potest judicium præteritum, dum in præsens attentionem dirigis. Et a præterito actu imprægnatur præsens, quatenus judicium præteritum actu in memoriam revocatur. Sicque gravidus actu efficitur futuri, atque jam vi ejusdem nascitur qui futurus erat, dum ex præsenti infertur conclusio. Facile autem apparet, cur præsens status ante imprægnari debeat a præterito, quam futuri actu sit gravidus: fieri nimirum potest, ut ad idem judicium intuitivum diversa accedant judicia præterita atque adeo vi ejusdem judicii intuitivi ad diversa perveniatur judicia discursiva. E. gr. in nostro exemplo, quando judicas pirum, quam contueris, esse arborem, ubi memoria tibi suggerit propositionem olim cognitam, quod arbor omnis vere frondes emittat, ad judicium discursivum pervenis, hanc pirum frondes vere emittere, a superiori utique diversum. Quodsi recorderis, arborem omnem nutrimentum per radices attrahere; judicium discursivum, ad quod pervenitur, hoc erit, quod hæc pirus nutrimentum per radices attrahat.

Ponamus jam porro, te hypothetice argumentari: Hæc pirus arbor est. Si pirus arbor est, folia sua autumno deponet. Ergo pirus hæc folia sua autumno deporit. Quia judicium intuitivum, hæc pirus arbor est, in præterito hypothetico, si pirus hæc arbor est, folia sua autumno deponit, continetur, nec minus in eodem continetur quod inde infertur, pirus hæc autumno folia sua deponit; status præsens gravidus futuri efficitur denuo, dum a præterito impraegnatur. Nisi enim ad judicium intuitivum accederet hypotheticum, conclusionem inferre minime liceret.

§. 410.

Ratio sufficiens illationis conclusionis in consequentia immediata an insit præmissæ.

In consequentiis immediatis non continetur ratio sufficiens in præmissa, cur inde inferatur conclusio. Patet id per exempla eunti. E. gr. ex contradictoria oppositione ita argumentamur: Omnis invidus miser est. Ergo falsum est quendam invidum non esse miserum. Sane ex eo, quod judicas, omnem invidum miserum esse, non intelligis, cur mentem subeat judicium, falsum esse, quod quidam invidus non sit miser. In priori itaque judicio, quæ præmissa est, non continetur ratio sufficiens, cur posterius potius, quam aliud mentem tuam subeat (§. 56. *Ontol.*). Idem per indirectum ita ostenditur. Ponamus rationem sufficientem contineri in præmissa, cur mentem subeat conclusio. Quoniam posita ratione sufficiente ponitur id, quod propter eam potius est quam non est (§. 118. *Ontol.*); necesse est, ut, si quis cogitet, omnem invidum esse miserum, ejus mentem subeat propositio falsum esse quendam invidum non esse miserum; id quod experientiæ repugnat, quæ aperte loquitur contrarium, scilicet quod præterea aliud quid adhuc requiratur, veluti quod utraque propositio memoriæ simul impressa fuerit, ut una refricet memoriam alterius (§. 117).

Similiter ex subalternatione ita argumentamur; Omnis homo est mortalis. Ergo quidam est mortalis. Patet hic denuo ut ante in præmissa, omnis homo est mortalis, non con-

contineri rationem sufficientem, cur animum tuum subeat conclusio, quidam homo est mortalis. Et si sumas, in illa rationem sufficientem hujus contineri, idem eodem, quo ante, modo experientiæ repugnare deprehendes. Immo plures sunt propositiones, quæ per legem imaginationis (§. 117.) tibi succurrere possunt, quam quæ hic conclusionis loco ponitur, veluti quod tu sis homo, quod Rex sit homo & ita porro.

Si quis à rectis ad obliqua argumentatur: omne triangulum est figura. Ergo qui triangulum describit, figuram describit; perinde liquet, ex præmissa non patere, cur tibi succurrat conclusio, consequenter nec in ea contineri rationem sufficientem, cur ope ejus ad conclusionem pervenias. Et ita sese res habet in exemplo quocunque alio.

Enimvero propositio præsens in genere quoque demonstratur hunc in modum. Quodsi mentis aciem in præmissam intendis, distinguere non potes nisi subjectum & prædicatum (§. 199. 200. *Log.*) Quamobrem si ad subjectum attendis, in memoriam revocatur propositio terminum, quo idem denotatur, communem habens; si ad prædicatum attendis, memoriam subibit propositio terminum, quo hoc indigitatur, communem habens, si scilicet intentio fuerit propositionis alicujus in memoriam revocandæ (§. 117.), quoniam citra hanc intentionem etiam succurrere possunt ideæ præteritæ, rem eandem, quæ subjecti vel prædicati vicem tenet, cum aliis una perceptis repræsentantes (§. *cit.*). Quare cum plures esse possint propositiones, quæ cum data præmissæ locum tuente terminum communem habent; nulla adest ratio, cur ea potius succurrat, quæ conclusionis loco est, quam ceterorum aliqua. Sola igitur præmissa rationem sufficientem non continet, cur inde ad conclusionem pervenias.

Non jam quæritur, an ex præmissa legitime inferatur conclusio, ut argumentationi insit vis concludendi; sed an data præmissa sola nec alio quopiam præsupposito vi facultatum mentis perveniri possit ad conclusionem: quod posterius hac propositione negatur.

§. 411.

Ratio cur per consequentiam immediatam ratiocineris.

Si de propositione data judicia logica formes & perspecta fuerint theoremata de propositionibus se mutuo ponentibus; ex propositione data tanquam præmissa inferes conclusionem. Etenim si de propositione data judicium aliquod logicum formes, tibique perspectum fuerit theorema aliquod, quod posita istiusmodi propositione ponenda etiam sit alia quædam; hæc propositio mentem tuam subibit (§. 117.), adeoque hinc inferes, posita propositione priori ponendam quoque esse aliam quandam beneficio syllogismi categorici (§. 360. 361): quod dum facis, per immediatam consequentiam ex propositione data infers aliam.

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus te aciem mentis convertere in propositionem, qua affirmatur, omnem hominem esse mortalem, atque perpendere propositionis hujus universalitatem; judicium logicum de eadem formas, scilicet quod propositio sit universalis, seu, quod eodem recidit, quod hic aliquid affirmetur de omni (§. 241. *Log*.) Quare si perspectum tibi fuerit theorema logicum, posita quacunque propositione universali, adeoque in casu præsenti, ea, qua affirmatur, omnem hominem esse mortalem, ponendam quoque esse quamvis subalternantem, veluti hic eam, qna affirmatur, quosdam homines esse mortales (§. 451. *Log.*); vel si perspectum tibi fuerit theorema, quicquid affirmatur de omni, illud etiam affirmandum de quovis, adeoque & de quibusdam sub omni contentis (§. 346. *Log.*), consequenter quod de omni homine affirmatur, idem quoque affirmandum esse de quibusdam hominibus; propositionis alterutrius recordatus (§. 117.) utique inferes, quosdam homines esse mortales.

Idem

Idem patet in omni casu reliquo consequentiarum immediatarum. Sed præstat per modum corollarii deducere cetera, cum iisdem insint principia generalia, quæ sic rectius memoriæ mandantur & in futuros usus ad ratiocinandum asservantur.

§. 412.

Si de propositione universali formes judicium logicum, quod sit universaliter vera, & familiaris fuerit propositio, si verum est prædicari quid universaliter posse de omni, falsum est id particulariter prædicari non posse de quibusdam sub omni contentis: inde infers in casu speciali ex universaliter affirmante, falsum esse prædicatum ejus negari posse de quibusdam subjecti. Etenim si de propositione universali judicas, quod sit universaliter vera, & familiaris fuerit propositio, si propositio universaliter vera est, prædicatum ejus de quibusdam subjecti removeri nequit *per hypoth.* hujus recordatus (§. 117.) infers prædicatum propositionis datæ non posse removeri de quibusdam subjecti. Quamobrem in casu speciali, veluti quod omnis homo sit mortalis, vi syllogismi illius generalis infers, falsum esse, quod quidam homines non sint mortales (§. 411).

Ratio illationis in consequentiis immediatis ex oppositione.

Confirmatur veritas propositionis præsentis a posteriori eodem, quo usi sumus, exemplo. Ponamus enim te attendere ad propositionem, omnis homo est mortalis, & judicare, quod universaliter verum sit, omnem hominem esse mortalem. Beneficio hujus judicii tibi succurrit propositio: si universaliter verum est, omnem hominem esse mortalem, falsum est quosdam homines non esse mortales. Atque hinc infers: falsum esse, quod quidam homines non sint mortales. Et hac demum ratione patet, cur ex eo, quod judicaveras omnem hominem esse mortalem, pervenias ad propositionem, falsum esse quod quidam homines non sint mortales.

Probe notandum est, quemadmodum dictum de omni & nullo non distincte intelligitur ab omnibus ratiocinantibus, qui eodem utuntur; ita quoque syllogismum generalem non intelligi ab omnibus qui specialibus utuntur, quibus generalis inest. In scientiis autem, ubi universalium habetur ratio, nec singularia aut specialia istis æquipollentia locum habent, syllogismi generales explicandi sunt, quorum deinde applicatione argumentationem magis potestati nostræ subjicimus. Accedit, quod sic universaliter intelligamus veritatem hujus argumentationis, ut eidem in quovis casu securius fidere possimus.

§. 413.

Modus inferendi consequentiam immediatam ex universaliter negante.

Si de propositione universaliter negante judices, quod sit universaliter vera, & familiaris tibi fuerit propositio, si verum est, prædicatum negari de omni subjecto, falsum est id negari non posse seu id affirmari posse de quibusdam subjecti; inde in casu speciali inferes ex propositione universaliter negante, falsum esse quod prædicatum ejus de quibusdam subjecti affirmari possit. Veritas propositionis eodem modo evincitur, quo veritatem præcedentis evicimus: sufficit itaque eandem exemplo aliquo a posteriori confirmari. Ponamus te judicantem: Nullus homo est omniscius. Quodsi judices propositionem hanc esse universaliter negantem veram; memoriam subibit propositio: si universaliter verum est, quod nullus homo sit omniscius, falsum est, quosdam homines esse omniscios. Atque adeo infers: Falsum est, quosdam homines esse omniscios.

Quæ de probatione propositionis præsentis dicta sunt, eadem quoque de sequentibus corollariis tenenda: ut adeo eadem nonnisi a posteriori confirmari opus sit.

§. 413.

§. 414.

Si ad ideam propositioni datæ respondentem intentus observes, posse formari alias eidem æquipollentes & recorderis propositionum æquipollentium posita una alteram quoque poni; ex una alteram inferes. Ponamus te judicare, quod pater amet filium. Ad ideam propositioni respondentem intentus tibi repræsentas patrem atque filium & amorem patris erga filium. Vides autem judicium ex eo, quod tibi repræsentas, formaturus, accipi posse loco subjecti vel patrem, vel filium ac in casu quidem priori dicendum esse, quod pater amet filium; in posteriori, quod filius ametur a patre. Posita idea, ponitur propositio utraque. Atque adeo judicas: si pater amat filium, filius amatur a patre. Et hinc infers, filium a patre amari. *Modus illationis in consequentia immediata in casu æquipollentia.*

Idem eodem prorsus modo patet in aliis propositionibus æquipollentibus. Immo patet, idem eodem modo ostendi de propositionibus quibuscunque se mutuo ponentibus, ut, si una vera sit, altera quoque vera sit, & contra si una falsa sit, falsa quoque sit altera.

§. 415.

Si de propositione universaliter negante judices, quod sit universaliter negans, atque recorderis, si propositio fuerit universaliter negans, de omni prædicato negari posse subjectum; ex propositione universaliter negante inferes, de omni prædicato propositionis datæ negandum esse subjectum. Ponamus te judicare, quod nullus avarus sorte sua contentus sit, atque perpendere propositionem hanc esse universaliter negantem: recordatus quod de omni prædicato negari possit subjectum, seu in applicatione ad casum præsentem, quod, si nullus avarus sorte sua contentus sit, nullus quoque sorte sua contentus sit avarus, inde inferes: nullum sorte sua contentum esse avarum. *Illatio per consequentiam immediatam in casu conversionis simplicis.*

Dicitur

Dicitur hæc conversio apud Logicos simplex, cujus fundamentum demonstravimus alibi (§. 454. *Log.*). Vi autem propositionis logicæ obtinetur ne conversam propositionis alicujus universaliter negantis ullo in casu demonstrari opus sit.

§. 416.

Illatio in altero casu conversionis simplicis.

Si de propositione particulariter affirmante judices, quod sit particulariter affirmans, atque recorderis, si propositio fuerit particulariter affirmans, etiam de prædicato particulariter affirmari posse subjectum; ex propositione particulariter affirmante inferes, quod de ejus prædicato particulariter affirmari debeat subjectum. Ponamus te judicantem, quod quidam doctus sit moderatus, atque perpendentem, quod hæc propositio sit particulariter affirmans. Recordatus quod de prædicato particulariter affirmari possit subjectum inferes, quendam, qui est moderatus, esse doctum, principio nempe logico generali ad casum præsentem specialem applicato hunc in modum: si quidam doctus moderatus est, quidam, qui est moderatus, doctus est.

Principium logicum alibi jam demonstravimus (§. 455. *Log.*).

§. 417.

Illatio a divisis ad composita.

Si de eodem subiecto prædicentur plura vel absolute, vel sub eadem conditione, atque judicantes plures hic adesse propositiones ejusdem subjecti, sed diversi prædicati recordemur, si plures sint propositiones ejusdem subjecti, sed diversi prædicati, exinde formari posse propositionem unam ejusdem subjecti, cujus prædicatum ex prædicatis ceterorum compositum; inde inferimus in dato casu speciali quod subjecto conveniat prædicatum ex prædicatis ceterarum propositionum compositum. Ponamus te judicantem, quod omnis planeta illuminetur a sole, quod omnis planeta cingatur atmosphæra, quod omnis planeta sit corpus mundi

mundi totale. Quodsi perpendis, plures hic adesse propositiones, quarum idem est subjectum, scilicet planeta, sed prædicata sunt diversa, quodque prædicata illa diversa subjecto tribuantur absolute; recordatus in tali casu subjecto absolute tribui posse prædicatum ex quatuor istis compositum; inde infers, planetam esse corpus mundi totale a sole illuminatum, quod atmosphæra cingitur. Quodsi dubites, an propositio illa, quam in præsente supponimus, scilicet quod subjecto communi plurium propositionum sribui possit prædicatum ex prædicatis illarum simul sumtis compositum, admitti possit tanquam vera: ecce tibi ejus demonstrationem! Si subjecto absolute posito vel sub data conditione convenit prædicatum, in priori casu ratio sufficiens, cur prædicatum subjecto tribui debeat, est definitio, in posteriori conditio adjecta (§. 130. *Ontol.*), adeoque posito in casu primo subjecto absolute, in casu secundo sub eadem conditione, ponitur prædicatum in casu priori absolutum, in posteriori hypotheticum (§. 118. *Ontol.*). Quare si plura fuerint prædicata de eodem subjecto vi ejusdem notionis enunciata diversis propositionibus, posita notione subjecti omnia simul ponuntur, consequenter ex propositionibus pluribus formari potest una, in qua subjecto eadem notione comprehenso tribuitur prædicatum ex prædicatis plurium propositionum compositum.

Utimur hoc modo inferendi in demonstrationibus, quando ex conclusionibus per plures syllogismos elicitis deducimus propositionem unam, quæ tanquam præmissa assumitur, ut filum ratiocinationis ulterius produci possit. Dicitur hæc *illatio a divisis ad composita*, quæ frequentissime occurrit in demonstrationibus geometricis.

§. 418.

Consequentia a composito ad divisa.

Si subjecto tribuitur prædicatum compositum ex pluribus aliis, quæ sigillatim eidem salva ejus notione tribui possunt, &

& judicantes prædicatum propositionis datæ esse resolubile in plura quæ subjecto eidem prorsus immutato tribui possunt, recordamur propositionis hujus, si prædicatum fuerit resolubile in plura alia, quæ subjecto prorsus immutato sigillatim tribui possunt, inde formari posse plures propositiones ejusdem subjecti, in quibus prædicata ista sigillatim eidem tribuuntur; ex propositione data inferemus propositionem ejusdem subjecti, in qua prædicatum aliquod sigillatim eidem tribuitur, quod notionem prædicati propositionis datæ ingreditur. Ponamus te judicantem, quod Petrus sit juvenis doctus, & perpendentem, quod prædicatum sit compositum ex duobus aliis, nempe esse juvenem & esse doctum, animadvertere, quod utrumque sigillatim Petro tribui posit, cum quis juvenis esse possit, etiamsi doctus non sit, & doctus esse posit, etiamsi non sit juvenis. Ex propositione data, quod Petrus sit juvenis doctus, utique inferes, quod sit juvenis, vel etiam quod sit doctus. Ceterum propositio generalis, cujus vi ex propositione data infertur altera, eodem modo ostenditur, quo in propositione præcedente evicimus veritatem propositionis, quæ principium consequentiæ largiebatur.

Hic quoque arguendi modus subinde in demonstrationibus Mathematicorum occurrit, diciturque consequentia immediata a composito ad divisa.

§. 419.

Lemma quo continetur fundamentum consequentiæ immediatæ a rectis ad obliqua.

Si tam subjectum, quam prædicatum ad formam nominis, separata copula, si tale nondum fuerit, reductum ponitur in casu obliquo & eadem utrique accedat notio, ut duæ hinc resultent propositiones; una inde formari potest propositio vel hypothetica, vel categorica, si prior, quam subjectum datæ ingreditur, ponatur loco antecedentis in propositione hypothetica, vel subjecti loco in categorica: posterior vero loco consequentis in hypotheti-

tica, loco prædicati in categorica. In omni enim propositione categorica subjectum, quatenus per ejus notionem determinatur prædicatum, & prædicatum, quatenus per subjecti notionem determinatur, cum posita notione subjecti ponatur prædicatum (*§.131. Ontol. vel §.115. ejusd.*), idem ens designant, adeoque sibi invicem substitui possunt in notionibus quibuscunque complexis, salva earundem veritate. Quamobrem si utrique accedat eadem notio, & tam subjectum, quam prædicatum ad formam nominis reductum, abjecta copula, si talem nondum habuerit, ponatur in casu obliquo & una propositio sic formata admittitur tanquam vera; etiam altera tanquam vera admitti debet. Quare si prior sumatur pro antecedente, erit posterior consequens propositionis hypotheticæ (§.407. *Log.*). Ex propositione adeo categorica data efficitur hypothetica, si ad terminos rectos in obliquos conversos accedat notio quædam communis. Quodsi jam antecedens propositionis hypotheticæ convertatur in subjectum & consequens in prædicatum; propositio caregorica prodit hypotheticæ æquipollens (§.278. *Log.*). Quamobrem ex propositione categorica data elicitur quoque categorica alia, si ad terminos obliquos accedat notio quædam communis.

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus enim dari propositionem categoricam, Triangulum est figura. Si jam copulam *est* abjicias & uterque terminus *triangulum* atque *figura* ponantur in accusativo, accedente notione communi, actu nempe describentis, veluti *Petrus vel alius quicunque describit triangulum* & *Petrus vel alius quicunque describit figuram;* duas utique habes propositiones, quarum posita una ponitur altera. Quare si prior, Petrus describit triangulum ponatur pro antecedente; posterior autem, Petrus describit figuram, pro consequente; propositionem habes hypotheticam, cujus manifesta est consequentia, scilicet si Petrus triangulum describit, figuram describit. Quodsi ergo eam

revoces ad categoricam, Petrus triangulum describens, figuram describit; propositio hæc non minus evidens erit vi datæ, quod triangulum sit figura. Quodsi indeterminate subjectum exprimere velis, scilicet per quemcunque; propositio hypothetica, si triangulum describit, figuram describit, & categorica, quicunque triangulum describit, figuram describit, non minus evidentes sunt quam in casu anteriori.

Idem quoque liquet in eo casu, in quo prædicatum ad formam nominis reducendum, antequam in casu obliquo poni possit. Sit e. gr. propositio data: Arbor habet folia. Quoniam hic copula latet in verbo *habet*, ea revocatur ad sequentem, in qua copula expresse ponitur, Arbor est ens folia habens, atque in præsenti enunciatione, arborem esse & esse ens folia habens, unum idemque sunt, neque enim in notione arboris præsupponuntur, quam quæ ad folia determinanda requiruntur. Quodsi jam accedat notio alia, scilicet quod quis arborem cædat, ut propositio prodeat, Aliquis arborem cædit; per se patet, quod cædat id, quod folia habet, adeoque veram quoque esse hanc propositionem quod aliquis cædat aliquid, quod folia habet, vel aliquis cædat ens folia habens. Qui propositionem priorem ponit, alteram tollere nequit. Habemus adeo propositionem hypotheticam ex utraque compositam; si quis arborem cædat, ens folia habens seu quid, quod folia habet, cædit, vel categoricam, qui arborem cædit, cædit quid quod folia habet, vel ens folia habens, posito scilicet quod arbor folia habeat, quemadmodum ad propositiones has eliciendas sumebatur.

Facillimum est cumulare exempla, quibus propositionis præsentis veritas continetur. Ecce tibi aliquot! Pluvia guttatim destillat. Ergo qui pluviam colligit, is colligit quod guttatim destillat, vel si quis pluviam colligit, is quod guttatim destillat colligit. Homo hic

Facilli-

est ebrius. Ergo qui hominem hunc interficit, ebrium interficit. Petrus est philosophus. Ergo qui Petrum aggreditur, philosophum aggreditur, vel qui cum Petro disputat, cum philosopho disputat, vel qui Petro quid donat, philosopho donat, vel quod Petro donatur, philosopho donatur. Promiscue nimirum quilibet casus obliquus poni potest, cum in probatione non exprimatur, quinam casus obliquus poni debeat. Continet igitur propositio præsens fundamentum *consequentiæ immediatæ a rectis ad obliqua*, quam vocant Logici. Omisimus hoc in Logica, quod continetur sub principio generali propositionum se mutuo ponentium tanquam sub genere species (§. 458. *Log.*). Quoniam tamen intellexi hærere nonnullos circa consequentiam istam immediatam, quando doceri debet, quomodo a propositione data, in qua termini ponuntur in casu recto, perveniatur ad alteram, in qua termini occurrunt in casu obliquo, id autem vi propositionis sequentis doceri nequeat, nisi propositio præsens præmittatur; eam hic per modum lemmatis apponere lubuit.

§. 420.

Modus inferendi in consequentia a rectis ad obliqua.

Si de propositione data categorica judices terminos, ex quibus constat, poni in casu recto, atque recorderis accedente ad utrumque in casu eodem obliquo positum eadem notione posse formari propositionem aliam sive hypotheticam, sive categoricam, & succurrat notio terminis obliquis adjicienda; ex propositione data per immediatam consequentiam inferes aliam, in qua subjectum & prædicatum habent notionem quandam communem adjectam in priori casu subjecto propositionis datæ oblique posito, in posteriori autem prædicato ejusdem itidem oblique posito. Ponamus dari propositionem: Triangulum est figura. Quodsi jam judices, subjectum, nempe triangulum, & prædicatum, scilicet figura, poni in casu recto, atque recorderis posse formari propositiones, in quibus ponitur uterque terminus in casu obliquo, accedente notione quadam tertia, veluti quod quis triangulum describat: ex propositione data utique inferes, quod, qui triangulum describit, figuram describat. Ha-

bes nimirum jam rationem sufficientem, cur a propositione data, Triangulum est figura, pervenias ad alteram; Ergo qui triangulum describit, figuram describit: quemadmodum supra generaliter ostendimus (§. 411.). Ratio vero illationis patet ex propositione præcedente. Similiter ponamus dari hanc propositionem: Pater amat liberos. Quodsi propositionem hanc convertas in aliam ipsi æquipollentem, Pater est amans liberos; apparet, utrumque terminum poni in casu recto. Quare si recorderis, propositiones illas esse veras (§. 419), in quibus ad terminos istos in casu obliquo positos accedit notio quædam communis, atque tibi succurrat patrem offendi posse; hinc utique infers: qui patrem offendit, amantem liberos offendit, seu eum offendit, qui liberos amat.

Hæc de consequentiis immediatis sufficere possunt: ex iis enim abunde patere arbitror, tum quo fundamento nitatur illatio, tum quomodo a propositione data ad eam perveniamus, quæ per consequentiam immediatam inde infertur. Duo nimirum hæc a se invicem probe distinguenda sunt. De fundamento illationis potissimum solliciti sumus in Logica atque ideo idem ibidem stabilivimus, totumque huc redit, quod dentur propositiones se mutuo ponentes, ut, adeo posita una, ponatur etiam altera. In modum, quo a propositione una tanquam præmissa pervenitur ad alteram tanquam conclusionem, inquirimus in Psychologia. Atque ideo jam potissimum ostendimus ex natura mentis, quomodo vi facultatum ejusdem a præmissa ad conclusionem perveniatur. Notandum vero est non opus esse, ut quis theoremata ista, quibus nititur fundamentum consequentiarum immediatarum, distincte cognoscat, si iisdem in ratiocinando uti velit. Sufficit nota esse exempla, ad quorum imitaionem argumentamur in casibus aliis similibus. Et istiusmodi exempla sic ferente occasione nobis innotescunt sæpius, ut necessitate quadam impulsi in ea delabamur. Neque dubium est, modum inferendi per consequentiam immediatam ita primitus innotuisse, antequam ad regulas fuerit revocatus. Qui in notionibus confusis acquiescunt, nec fundamentum illarum perspiciunt, etsi evidentia illationis percellatur eorum animus; nec rationem perspiciunt, qui fieri possit,

possit, ut propositione quadam data perveniatur ad conclusionem. Neque idem aliter sese habet in ratiocinatione syllogistica, quemadmodum unusquisque ex seipso experiri potest.

§. 421.

Quomodo status mentis ex aliis in ratiocinatione per consequentiam immediatam nascatur.

In consequentiis immediatis status mentis futurus nascitur ex præsente mediante præterito. Ex propositione enim data per consequentiam immediatam infertur conclusio, quatenus judicium logicum formas de propositione data, ejus ope recordaris alicujus theorematis de propositionibus se mutuo ponentibus, & vi hujus ponis propositionem, quæ cum data simul ponitur (§. 411.). Jam judicium logicum exprimit statum præsentem, theorema, cujus recordaris, statum præteritum, sive illud distincte consideres, sive in exemplo latens confuse perspicias, & conclusio, quæ infertur, statum futurum, nec infertur conclusio ex propositione data, nisi judicium logicum formetur & theorematis illius recorderis. Status igitur futurus, dum per consequentiam immediatam ratiocinaris, enascitur ex præsente mediante præterito.

Idem confirmatur a posteriori. Etenim si argumentaris: Omnis homo est mortalis. Ergo quidam homo est mortalis; ad conclusionem non pervenis, nisi judices, propositionem datam, omnis homo est mortalis, esse universalem, seu universaliter verum esse, quod homo sit mortalis, atque perpendas, quod de omni homine prædicari potest, idem etiam prædicari posse de quibusdam. Judicium vero, quod propositio hæc, omnis homo est mortalis, sit universaliter vera, designat statum mentis præsentem. Dum recordaris, de quibusdam hominibus prædicari debere, quod de omnis homine prædicatur; judicium, quod olim te tulisse meministi, exprimit statum præteritum. Denique judicium, quod quidam homines sint mortales, futurum statum

cum

cum exprimit, qui ex ceteris nascitur, seu nonnisi præviis ceteris in mente locum habet. Status igitur in hoc casu nascitur ex præsente mediante preterito.

Quæ igitur de syllogismis categoricis & hypotheticis (§. 394.) & disjunctis (§. 407.) demonstrata sunt; ea etiam in consequentiis immediatis locum habent: id quod probe notadum est, ut universalitatem principii intelligas, quod modum enunciat, quo status mentis unus ex altero consequitur.

§. 422.

Quomodo status mentis ex aliis nascatur, dum quid imaginamur.

Dum aliquid imaginaris, status mentis qui futurus erat enascitur ex præsente mediante præterito. Etenim dum aliquid imaginamur, vi perceptionis præsentis producimus præteritam quæ cum præsente commune quid habet (§. 117.). Quare cum perceptio præsens constituat animæ statum præsentem, præterita vero præteritum &, dum præterita denuo producitur, status aliquis nascitur, qui futurus erat (§. 584. *Ontol.*); dum aliquid imaginamur, status mentis, qui futurus erat, nascitur ex præsente mediante præterito.

Dedimus supra (§. 104. & seqq.) exempla complura, quæ propositionem præsentem illustrant atque confirmant, ut adeo eadem huc denuo transcribi, vel ab iis diversa in medium afferri supervacaneum existimari debeat.

§. 423.

Quomodo status præsens fit gravidus futuri in imaginando.

Quoniam, dum aliquid imaginamur, ex statu præsente producitur qui futurus erat mediante præterito (§. 422.) & quidem ideo, quia præsens cum præterito commune qui habet (§. 117.), atque adeo præsens mediante præterito aptus efficitur, ut inde sequi possit futurus; etiam *dum aliquid imaginamur status præsens gravidus futuri, quod a præterito impraegnatur.*

Pro-

Propositionem hanc adjicimus ut appareat principii superioris (§. 409.) universalitas: Quem in finem porro adjicimus propositionem sequentem.

§. 424.

Dum per consequentiam immediatam aliquid inferimus, status præsens est gravidus futuri, quod à præterito imprægnetur. Eodem fere modo demonstratur, quo propositio præcedens. Nimirum dum per consequentiam immediatam ex præmissa inferimus conclusionem; status, qui futurus erat, enascitur ex præsente mediante præterito (§. 421.) & quidem ideo, quod præteritus præcesserit, alias non extiturus, quemadmodum ex anterioribus liquet (§. 409. & seqq.), consequenter vi præteriti. Quare cum status præsens sit gravidus futuri, quatenus ex eo & vi ejus futurus nascitur (§. 408.) & præsens a præterito imprægnetur, quatenus mediante præterito aptus efficitur, ut inde sequi possit futurus, seu quatenus accedente præterito ex eo sequitur qui futurus erat (§. *cit.*); dum per consequentiam immediatam aliquid inferimus, status præsens est gravidus futuri, quod a præteriro imprægnetur. *Quomodo idem obtinens in consequentiis immediatis.*

Atque ita nos abunde satis explicavimus, quæ ad tres mentis operationes penitius intelligendas requiruntur & regulis logicis uberiorem lucem affundunt. Suo autem tempore patebit, quod non minus lucem affundant regulis moralibus, quibus praxis philosophiæ moralis continetur.

CAPUT IV.

De Dispositionibus naturalibus & Habitibus intellectus.

§. 425.

Quicquid menti sine prævio exercitio inexistit, *natura inesse* dicitur: quod vero non inexistit, nisi prævio exercitio, *Quid natura insit; quid acquiratur.*

acquiri dicitur. Utrumque etiam de corpore accipi potest. Quare cum exercitium actuum specie vel genere eorumdem absolvatur (§. 195.): *Id acquiritur, quod menti vel corpori non inexistit nisi iteratis sæpius actibus specie vel genere iisdem.*

E. gr. Ars scribendi in nobis non existit nisi prævio scribendi exercitio: homini itaque naturalis non est, sed acquiritur. Ex adverso facultas sentiendi inest homini absque ullo prævio exercitio; adeoque eidem naturalis.

§. 426.

Dispositio quid sit.

Possibilitas acquirendi potentiam agendi, vel patiendi, dicitur *dispositio*, ad agendum scilicet, vel patiendum. Quodsi hæc *dispositio* natura insit, *naturalis* appellatur.

Ita nobis inest dispositio naturalis ad scribendum: etenim potentiam scribendi acquirere valemus. Similiter nobis inest dispositio naturalis ad saltandum & equitandum, ac pugillandum, quia potentiam saltandi, equitandi, pugillandi acquirere valemus.

§. 427.

Difficultas agendi in quonam consistat.

Difficulter agere dicitur, qui actiones simplices ad compositam requisitas nonnisi tarde ac interjectis moris edere valet. *Difficultas* adeo *agendi æstimatur longitudine temporis actioni simplici edendæ impensi & mora* (seu tractu temporis) *inter simplices interjecta, itemque frustaneis conatibus.*

E. gr. Si quis scribere velit, singulas literas delineare debet & in una eademque litera plures ductus pennæ necessarii sunt. Sunt adeo tot actus simplices, seu minus compositi, quot literæ delineandæ, ad scripturam requisiti, & in singulis literis delineandis tot distinguuntur actus magis simplices, quot ductus diversi in una litera observantur. Difficulter adeo scribit, qui tarde literas depingit & inter singularum literarum delineationes a scribendo tantisper cessat, ut mora intercedat, qua non scribitur. Major adhuc est scribendi difficultas, si quis non continuo ductu pingit literam eandem, sed singulos ductus singulis tempusculis absolvit, morula quadam inter singulos interjecta. Non confundenda est hæc difficultas cum impotentia scriben-

scribendi, quando quis ductus literarum nondum delineare valet, seu calamum movere nequit, prout litera pingenda postulat, & si difficultati scribendi quidpiam impotentiæ adhæreat.

§. 428.

Difficultati agendi opponitur *Promptitudo agendi*, qua quis actiones simplices ad compositam requisitas cito nec ullis inter eas interjectis morulis producere valet. Atque hæc agendi promptitudo est id, quod *Habitus* appellari suevit. *Habitus quid dicatur.*

Ita prompte scribit, qui sine mora non modo singulas literas, verum etiam integras voces & totam earum seriem scribit, atque eidem habitus scribendi, quem speciali nomine artem scribendi dicimus, tribuitur. Similiter prompte ratiocinatur, qui sine hæsitatione ratiocinatur ac ratiocinia inter se concatenat, quemadmodum fieri solet, ubi quis in demonstrationibus Mathematicorum diu multumque fuerit versatus atque tum habitu ratiocinandi pollere dicitur.

§. 429.

Difficultas agendi dicitur *Dispositio*, eaque *naturalis*, si natura insit, seu sine prævio exercitio inexistit; *acquisita* vero, si non inexistit, nisi prævio exercitio. *Dispositio quid dicatur.*

Ita difficultas scribendi, qualem initio experimur, dum arti addiscendæ nos applicamus, dicitur dispositio ad scribendum, eaque acquisita, cum non sine prævio exercitio in nobis existat: eam enim præcedit impotentia scribendi, quæ homini naturalis est, utut tolli possit, quatenus homo per naturam aptus est ad artem scribendi sibi comparandam, quatenus nempe per structuram manus atque brachii possibiles sunt motus ad scribendum requisiti. Quare cum agendi possibilitas potentiæ nomine veniat (§. *Ontol*); homini inest potentia quædam naturalis scribendi remota, quatenus nonnisi difficulter ad actum perduci potest ac nonnisi præviis aliis.

§. 430.

Habitus nonnisi exercitio acquiritur & dispositio mediante *Habitus*

 exercitio

quomodo producatur. *exercitio in habitum convertitur.* Quicquid enim acquiritur, nonnisi prævio exercitio acquiritur (§. 425). Ergo etiam habitus qui acquiritur, nonnisi prævio exercitio acquiri potest.

Idem ostenditur per indirectum. Ponamus habitum menti inesse sine prævio exercitio. Eidem igitur natura inest, non vero demum acquiritur (§.425.): quod cum hypothesin evertat, absurdum est.

Confirmatur idem a posteriori. Ars scribendi habitus est (*not.* §.428.). Artem vero scribendi non acquirimus, nisi prævio exercitio. Similiter promtitudo ratiocinandi habitus est; sed eam non acquiri nisi exercitio manifestum est. Saltandi & equitandi ars habitus est, neque vero hæ artes aliter acquiruntur quam exercitio.

Idem patet de ceteris habitibus quibuscunque, quos comparandos demum nobis esse, siquidem nobis inesse debeant, constat.

Quodsi jam porro homini insit quædam dispositio in habitum convertenda; habitum nondum inesse, sed demum acquiri debere per se patet. Enimvero non acquiritur, si nondum insit nisi prævio exercitio, quemadmodum modo ostendimus. Ergo dispositio in habitum converti nequit nisi prævio exercitio.

Maximæ utilitatis est nosse, quod habitus non comparetur nisi prævio exercitio, cum sic notionem directricem habeamus ad modum, quo habitus datus comparetur, investigandum utilem. Elucescet inprimis utilitas in philosophia morali. Nescio qui fiat, ut contra principium agant tantum non omnes, quod verum & exploratum nemo non agnoscit. Ecquid enim frequentius est, quam homines sibi persuadere, quod habitus animæ possideant, etsi exercitationum sibi non sint memores, quibus eos sibi comparaverint? Quid frequentius est, quam homines appetere habitus meritis, minimè autem sollicitos esse de exercitiis, quibus eos sibi comparent.

§. 431.

§. 431.

Habitus acquisitus continuo usu & conservatur, & perficitur. Quoniam enim exercitio acquiritur (§. 430.), impossibile est, ut amittatur, quamdiu istud durat. Quamobrem cum tamdiu duret, quamdiu ex habitu agimus (§. 195.) & in hoc ipso usus ejusdem consistat; continuo usu habitus acquisitus conservatur. *Conservatio & ulterior perfectio habitus.*

Similiter cum exercitio acquiri debeat, quicquid ad habitum pertinens acquiritur (§. 430.), habitus autem perficiatur, si quid ejus acquiritur, quod nobis nondum inerat, quemadmodum ex notione perfectionis colligere licet (§. 503. *Ontol.*); continuo habitus usu ulterius perfici debet.

Idem confirmatur a posteriori. Ita enim experimur artem saltandi & equitandi conservari, eandemque ad gradum exquisitiorem perduci, si continuo saltemus ac equitemus. Similiter habitus demonstrandi, quem tibi comparavisti, conservatur &, si quid eidem adhuc deest, ulterius acquiritur, adeoque perficitur (§. 503 *Ontol.*), si in demonstrando fueris continuus.

Illud probe notandum est, si quid habitui adhuc desit, defectu cognito, ad exercitium esse deveniendum, quod absolvitur actionibus, quæ deficiunt: etenim ejusdem actionis frequens repetitio in causa est, ut eam posthac promte edamus. Principium hoc non minus utile est quam præcedens, cum jam pateat, quid a nobis fieri debeat, ut habitus semel acquisitus perduret.

§. 432.

Habitus acquisitus amittitur diu intermisso ejus usu. Aut enim amittitur, dum eo continuo uteris, aut dum usum ejus diu intermittis. Enimvero constat eum conservari (§. 431.), adeoque non amitti, continuo usu. Amitti igitur debet diu intermisso ejusdem usu. *Quomodo habitus amittatur.*

Confirmatur idem a posteriori. Artem enim saltandi

& equitandi dediscit, qui per longum temporis spatium non saltat, nec equitat. Artem demonstrandi dediscit, qui per longum temporis spatium demonstrationem nullam concipit. Et idem eodem modo obvium est de habitu quocunque alio.

§. 433.

Quomodo contrarius habitus simul acquiratur.

Habitus acquisitus amittitur & contrarius simul acquiritur, editis continuo actionibus eidem contrariis. Etenim si actiones habitui acquisito contrarii eduntur, ex habitu non agis (§ 28. *Ontol.*), atque adeo usus ejusdem intermittitur: quod ubi continuo fit quando agendi occasio offertur, usus illius diu tandem intermittitur. Quare cum habitus acquisitus amittatur diu intermisso ejus usu (§. 432.); habitus acquisitus amitti debet editis continuo actionibus eidem contrariis.

Quodsi continuo edantur actiones habitui contrariæ, exercitium eidem contrarium ponitur (§. 195). Quare cum actionibus contrariis habitus contrarius acquiratur (§. 430.); editis continuo actionibus habitui acquisito contrariis habitus eidem contrarius acquiritur.

Patet igitur *per demonstrata*, habitum acquisitum amitti & simul contrarium acquiri, editis continuo actionibus eidem contrariis.

Maximi momenti est hæc propositio in moralibus, cum hinc pateat ratio, cur homines ex virtute prolabantur in vitia, ut virtutem dediscentes vitiis adsuefiant.

§. 434.

Differentia cognitionis a priori & posteriori.

Quod experiundo addiscimus, *a posteriori cognoscere* dicimur: Quod vero ratiocinando nobis innotescit, a *priori cognoscere* dicimur. *Mixta* est *cognitio*, quæ partim a posteriori, partim a priori acquiritur.

E. gr. Solem lucere experiundo addiscimus attenti scilicet ad ea, quæ videmus (§. 684. *Log.*) Lucem igitur Solis a posteriori cognosci-

ſcimus. Ex definitione trianguli ratiocinando colligimus rationem æqualitatis trium angulorum ad duos rectos: eam igitur a priori cognoſcimus. Ex effectibus Solis, quos a poſteriori cognoſcimus, mediante notione ignis ratiocinando colligimus, quod ſit ignis: mixta igitur eſt cognitio, qua nobis conſtat Solem eſſe ignem. Noſtra cognitio ut plurimum mixta eſt, magis tamen ad eam, quæ a priori datur, accedit, ubi ex principiis a poſteriori ſtabilitis continua ratiociniorum ſerie colligimus, quæ nobis antea nondum cognita fuerunt.

§. 435.

Quot dentur modi cognoſcendi.

Quicquid cognoſcimus, vel a poſteriori cognoſcimus, vel a priorio. Quicquid enim cognoſcimus, ea vel cognoſcimus attendendo ad ea quæ percipimus & attenſionem noſtram ſucceſſive ad alia aliaque, quæ rebus inſunt, promovendo; vel ex iis, quæ nobis jam antea innotuere, colligendo quæ nobis adhuc ignota ſunt: id quod per antecedentia abunde patet, cum aliarum facultatum mentis nobis non ſimus conſcii, quam per quas prædicto modo ad cognitionem rerum pervenitur, neque alius cognitionis nobis conſcii ſimus, niſi quæ alterutro modo comparatur. Enimvero quicquid attentione ſola ad perceptiones noſtras nobis innoteſcit, id experiundo addiſcimus, (§. 664. *Log.*), adeoque a poſteriori cognoſcimus (§. 434.): quicquid vero ex iis colligimus, quæ nobis jam innotuere, cum antea ignotum eſſet, id ratiocinando nobis innoteſcit (§. 366.), adeoque idem a priori cognoſcimus (§. 434.) Quamobrem quicquid cognoſcimus, vel a poſteriori, vel a priori cognoſcimus.

Maximæ utilitatis eſt propoſitio præſens, cum notionem directricem contineat inquirendi in veritatem eorum, quæ affirmantur, vel negantur. Etſi autem propoſitio vulgaris ſit, ejus tamen uſus hactenus non invaluit, qui eſſe poteſt ac debet. Ac neglectui huic debetur, quod vulgo multa affirmentur & negentur ſine ſufficiente ratione ad negandum, vel affirmandum, quodque plurimi, immo plerique non utantur facultatibus mentis in cognitione multa ſibi comparanda, quemadmodum poterant. Ipſa experientia abunde edocti

edocti sumus, quantum conducat propositionem hanc esse nobis familiarem, ut mentem subeat memoria, quoties nobis occurrit judicium absque probatione omni, vel saltem absque sufficiente.

§. 436.

Quomodo a posteriori quid cognoscatur.

Quicquid a posteriori extra nos cognoscimus, sensuum duce cognoscimus: Quicquid vero in mente cognoscimus, ope apperceptionis cognoscimus. Quicquid enim a posterlori cognoscimus, experiundo cognoscimus (§. 434.), adeoque sola attentione ad perceptiones nostras (§. 464. *Log.*) Jam vero res præsentes, quæ extra mentem nostram sunt, sensu (§. 67.), res absentes vi imeginationis percipimus (§. 92), atque vi quidem imaginationis nonnisi eas, quæ sensu ante perceperamus (§. 117), ut adeo sola vi imaginationis non cognoscatur, nisi quod ante cognitum fuerat. Quamobrem quicquid extra nos a posteriori cognoscimus, sensu duce cognoscimus.

Jam mens ea, quæ in ipsa sunt, appercipit, quatenus perceptionis suæ sibi conscia est (§. 25). Quare cum attentione ad perceptiones nostras nihil de iis, quæ in nobis sunt, cognoscamus, nisi quatenus eorum nobis conscii sumus, quod per se patet: nihil in nobis a posteriori cognoscere valemus nisi ope apperceptionis.

Modum cognitionis a posteriori uberius declaravi in Logica capite integro (§. 669. & seqq. *Log.*), quamvis ibidem quoque tradantur, quæ ad mixtam cognitionem referuntur: neque enim absque ratiocinatione a posteriori multum proficere licet, ubi universales notiones easque distinctas tibi comparare volueris, qnales in scientiis venamur. Quomodo autem in mentis nostræ cognitione a posteriori progrediamur, ex ipsa præsente tractatione innotescit, ubi nonnisi talia proferimus, quæ a posteriori nobis innotescunt, etsi placeat istud cognitionis genus, quo a priori simul stabiliuntur, quæ a posteriori innotescunt.

§. 437.

Sola vi

Sola imaginatione duce non cognoscimus nisi quæ fingimus.

Ima-

Imaginando enim non percipimus nisi res antea sensu perceptas (§. 117.) adeoque nobis non innotescit ejus ope, nisi quod jam ante duce sensuum cognoveramus. Quoniam vero imaginationis vi producta phantasmata dividere (§.140) atque componere (§. 143), sicque phantasmata rerum sensu nunquam perceptarum producere valemus, licet in iisdem nihil contineatur, quod non jam ante sensu fuerat perceptum; ope imaginationis quædam cognoscimus, quæ ita sensu non perceperamus. Enimvero si phantasmatum divisione ac compositione phantasma rei sensu nunquam perceptæ producitur, aliquid fingimus (§. 144). Sola igitur imaginatione duce non agnoscimus nisi quod fingimus. *imaginationis quanam cognoscantur.*

Quoniam phantasmatis imaginationis vi productis veritas nonnisi ex accidente inest, quatenus scilicet contingit ea in eodem combinari, quæ sibi mutuo non repugnant; ubi de cognitione veritatis sermo est, ejus vulgo non habetur ratio. Patebit tamen suo loco, facultati fingendi esse in arte inveniendi locum, quatenus phantasmata examini rationis submitti possunt, ut eorum appareat realitas, si quam habent.

§. 438.

Quicquid a priori cognoscitur, vi intellectus eruitur. Quicquid enim a priori cognoscitur, id ratiocinando nobis innotescit (§. 434.). Sed ratiocinatio intellectus operatio est (§. 366.). Ergo quicquid a prioti cognoscitur, vi intellectus cognoscitur. *Quomodo quid a priori cognoscatur.*

Idem evidentius adhuc ostendirur sequentem in modum. Quicquid a priori cognoscitur, id ratiocinando nobis innotescit (§. 434.). Enimvero dum ratiocinamur, ob notas, quæ definitionem rei ingrediuntur, in re quadam obvia animadversas aut quocunque modo deprehensas eidem tribuimus nomen ista definitione explicatum (§. 174.), consequenter eidem genus aliquod, vel speciem aliquam convenire judicamus (§. 371.); aut ob genus & speciem rei competentem porro tribui-

mus prædicatum aliquod absolutum generi vel speciei isti tribuendum, vel denique ob determinationes quasdam accidentales præter genus vel speciem rei convenientes eidem tribuimus prædicatum sub conditione istarum determinationum eidem tribuendum (§. 374.): nec absimili modo ratiocinatio sese habet, si quando negativa fuerit (§. 384). Quamobrem si ratiocinia fuerint categorica, in re, quam cognoscimus, distinguimus determinationes genericas & specificas (§. 236. *Ontol.*), aliasque accidentales, atque prædicata alia vi illarum determinationum eidem convenientia, consequenter res istas distincte nobis repræsentamus (§. 38), adeoque vi intellectus (§. 275). Quodsi fuerint hypothetica, vel disjunctiva, ex judicio uno de re quadam admisso tanquam vero vi propositionis hypotheticæ, vel disjunctivæ judicas, admittendum quoque esse de re eadem judicium quoddam aliud (§. 386. 390). Nec aliter sese res habet in consequentiis immediatis (§. 411. & seqq.). Enimvero dum judicamus, in subjecto distinguimus prædicatum eidem tribuendum a determinationibus, vi quarum eidem tribui debet (§. 343. 348), vel ab eodem removendum (§. 345), adeoque denuo rem istam tibi distincte repræsentas (§. 38), consequenter vi intellectus (§. 275). Quamobrem sive per ratiocinia categorica, sive hypothetica & disjunctiva, sive denique per consequentias immediatas ad judicium aliquod antea nobis incognitum perveniamus; vi intellectus ad idem pervenitur, consequenter quicquid a priori cognoscitur, vi intellectus cognoscitur.

Ex hac propositione intelligitur, intellectus cultura opus esse, ubi cognitio, quæ a priori acquiritur, curæ cordique tibi fuerit.

Concursus omnium operationum mentis ad cognitionem a priori.

§. 439.

Ad cognitionem, quæ a priori datur, omnes in universum intellectus operationes concurrunt. Intellectus enim operationes tres sunt, notio, judicium, atque discursus sive ratio-

tiocinatio (§. 325). Enimvero quando ratiocinamur, ex judiciis quibusdam præviis alia formamus (§. 366), consequenter cum ratiocinatio sit tertia, judicium secunda mentis operatio (§. 53. *Log.*); tertiæ intellectus operationi locus non est sine secunda. Porro quando judicamus & quidem determinate, quemadmodum in ratiocinatione opus est (§. 374. 384. *&c.*), in idea subjecti determinationes singulas a se invicem & a re, cui insunt, & adsunt, distinguimus, vi quarum prædicatum eidem tribuendum, sive eædem intrinsecæ fuerint, sive extrinsecæ (§. 348), consequenter primæ mentis operationi quoque locus est (§. 331). Quare cum ratiocinando eruatur, quicquid a priori cognoscitur (§. 434); ad cognitionem, quæ a priori est, omnes mentis operationes concurrunt.

Idem intuitiva quadam ratione a posteriori intelligitur, si acumen mentis in demonstrationem aliquam in ratiocinia sua resolutam (§. 551. & seqq. *Log.*) convertas.

Et propositione præsente intelligitur, tanto aptiorem unumquemque esse ad res a priori cognoscendas, quanto singulas intellectus operationes promptius elicere valet. Quamobrem præsens de facultatibus mentis tractatio utilitate sua non caret, cum hac cognitione plurimum juvemur in veritate investiganda & ab aliis proposita distincte concipienda.

§. 440.

Habitus distincte ratiocinandi & ratiocinia concatenandi dicitur *Soliditas*, intellectus scilicet. *Soliditas quid sit.*

Nimirum non simpliciter ratiocinandi habitus soliditatis nomine venit; sed quatenus ratiocinationes sunt distinctæ & eorum quoque concatenatio distinsta est.

§. 441.

Distincte ratiocinatur, qui successive singula judicia format, prout ratiocinium ingrediuntur. *Distincta ratiocinatio quænam.*

Quoniam in superioribus docuimus (§. 365. & seqq.), quo ordine judicia in ratiociniis sibi invicem succedant, si naturali mentis impetu fiunt,

nec quicquam coacti admittitur, facultatibus mentis inferioribus perperam sese ingerentibus; non opus est, ut distinctam ratiocinationem porro hic explicemus. Ejus quoque ideam animo ingenerat, qui demonstrationes Mathematicorum eo modo resolvit, quo idem fecimus (§. 551. & seqq. *Log.*) ac ad imitationem hujus analyseos demonstrationes evoluit, ubi in iis concipiendis versatur: sit ita, quod multas admittat crypses, ut syllogismorum genuina forma minime appareat.

§. 442.

Gradus soliditatis unde perdeant.

Tanto quis solidior est, quo in probandis principiis propius accedit ad notiones irresolubiles. Quoniam notiones irresolubiles, seu quæ in alias simpliciores resolvi nequeunt, sunt omnium primæ; propositionibus respondent, quæ probationem ulteriorem non recipiunt. Quare si quis principia demonstrandi, quæ sunt præmissæ generales in ratiociniis (§. 561. *Log.*), eo usque continuare valet, donec ad notiones irresolubiles propius accedat; is distincta ratiocinia eorumque concatenationem tanto longius continuare valet, quo propius ad istas accedit. Quoniam itaque soliditas in habitu distincte ratiocinandi & ratiocinia continuandi consistit (§. 440); habitus hic vero tanto major est, quo longius quis illam catenam producere potest; tanto utique quis solidior est, quanto in probandis principiis propius ad notiones irresolubiles accedit.

Præsens propositio fundamentum graduum soliditatis continet. Ex eadem vero apparet, soliditatem in tertia mentis operatione esse, quod in prima est profunditas. Habet enim aliquid similitudinis analysis notionum, de qua supra diximus (§. 339), cum analysi demonstrationum, quam alias exhibuimus (§. 551. & seqq. *Log.*). Sicuti enim analysi notionum notio rei resolvitur in notiones eorum, quæ ipsam ingrediuntur, & notiones horum singulæ denuo in alias simpliciores, quamdiu datur; ita analysi demonstrationum demonstratio data resolvitur in ratiocinia, quæ eam ingrediuntur, & principiorum demonstrandi demonstrationes denuo resolvuntur in sua ratiocinia, quamdiu datur. Quemadmodum itaque profunditas ex analysi notionum; ita soliditas ex analysi demonstrationum æstimatur.

§. 443.

§. 443.

Qui solidus est, habitu demonstrandi & probandi pollet. Qui enim solidus est, habitu distincte ratiocinandi & ratiocinia concatenandi pollet (§. 440). Quare cum in demonstratione ac probatione quacunque legitima syllogismi concatenentur (§. 496. 498. *Log.*), quibus ratiocinia distincte proponuntur (§. 332. *Log.*); qui solidus est, demonstrandi habitu pollet. *Quinam habitu demonstrandi polleat.*

Hinc Geometræ dicuntur solidi, quod habitu demonstrandi polleant, & studio mathematico, præsertim geometrico, non sine laude incumbentes cæteris viris eruditis solidiores esse dicuntur, quod eodem demonstrandi habitum sibi comparent, quo probationes insufficientes, quales vulgo occurrunt, a sufficientibus distinguunt, nec in præbendo assensu nondum sufficienter probatis adeo faciles sunt. Commendatur itaque hoc etiam nomine studium mathematicum ad intellectum perficiendum, quatenus ejusdem tractatione solidi efficimur.

§. 444.

Qui solidus est demonstrationes consummatas dare valet & contra. Qui enim solidus est, distincte ratiocinari & ratiocinia concatenare valet (§. 440). Quare cum distincte ratiocinetur, qui successive singula judicia format, prout ratiocinia ingrediuntur (§. 441); qui solidus est, is in demonstrando nullum principium prætermittit, quod demonstrationem ingredi fas est, adeoque demonstrationem condit completam (§. 854. *Log.*), atque propositiones singulas eo ordine collocat, quo in analysi demonstrationis comparent, ut & ratio appareat cur jam ratiocinanti succurrant, & legitima ratiociniorum concatenatio eluceat, consequenter demonstrationem condit ordinatam (§. 399. *Log.*). Jam vero demonstratio, quæ & ordinata est, & completa, consummata est (§. 855. *Log.*) Quamobrem qui solidus est, demonstrationes consummatas dare valet. *A quonam demonstrationes consummatæ proveniant.*

Ponamus jam ex adverso, quod quis dare possit demonstrationes consummatas. Quoniam demonstrationes consummatæ sunt ordinatæ completæ (§. 857. *Log.*); ideo demonstrationes completas easque ordinatas dare valet. Jam vero in demonstrationibus completis continentur omnia demonstrandi principia vel explicite, vel implicite, prout res ipsa exigit, ut vel explicite afferantur, vel implicite demonstrationem ingrediantur (§. 854. *Log.*), & in demonstratione ordinata propositiones singulæ eo ordine se invicem excipiunt, quo in ratiociniorum serie, in quam demonstratio resoluta abit, continentur (§. 799. *Log.*). Quamobrem qui demonstrationes consummatas dare valet; ei perspectæ sunt propositiones singulæ, quæ demonstrationem ingrediuntur, idemque novit, quo ordine collocandæ sint in singulis ratiociniis, & quo ordine ipsa ratiocinia se invicem excipere debeant, consequenter successive singula judicia formare valet, prout ratiocinia ingrediuntur, adeoque distincte ratiocinatur (§. 441.) atque ratiocinia legitime concatenat. Qui ergo demonstrationes consummatas dare valet, is solidus est (§. 440).

Non est, quod objicias in scriptis summorum Mathematicorum occurrere demonstrationes inconsummatas, quas tamen soliditatis laude privari nemo non absonum judicabit. Enimvero non una est responsio. Fieri nimirum potest, ut quis studio det demonstrationes inconsummatas, sicuti multi demonstrationes prorsus omittunt, quas dare poterant, vel ut lectorem in partem quandam inventoris vocent cum voluptate hinc resultante non privaturi, quemadmodum *Cartesio* visum fuisse constat; vel ne vilescant, quæ nimis facile intelliguntur, quemadmodum viro insigni *de Tschirnhausen* placuit; vel ut profanum vulgus a lectione arceatur, quod de utilitate ex quæstu statuens veritates pretiosas æstimare minime novit, quemadmodum philosophis olim Græcis ac inter hos *Aristoteli* arrisisse novimus; vel denique alia quacunque de causa. Absit igitur ut quis existimet, cum demonstrationes consummatas dare non potuisse, qui inconsummmatas dedit! Enimvero demus Mathematicum quendam insignem demonstrationes consummatas dare minime

nime posse! Non ideo omnis ipsi deneganda erit soliditas, sed aliquis saltem ejus gradus: solidior utique futurus, si dare valeret. Ecquis vitio vertet, virtutem aliquam moralem ita definiri, ut summum comprehendat gradum, etsi qui ejus laude fruuntur, eum attingere non possint. Fixum requirunt disciplinæ terminorum significatum, qui adeo gradui, quem hic vel ille attigit, attemperari nequit, fixus quippe non futurus, cum nulla ratio suadeat, ut in definendo hunc potius gradum respicias, quam alium.

§. 445.

Quænam solidus admittat tanquam vera.

Qui solidus est, non admittit tanquam vera, nisi sufficienter probata, atque sufficienter explicata. Qui enim solidus est, habitu demonstrandi pollet (§. 443), adeoque judicare valet, utrum quid sit sufficienter probatum, nec ne. Quamobrem cum non ignoret, propositionem esse veram, quæ demonstrari potest (§. 544. *Log.*), & tum eandem nobis esse certam si prædicatum subjecto convenire demonstrare valemus (§. 568. *Log.*), vel quod eidem conveniat observamus (§. 567. *Log.*); utique tanquam verum non admittet nisi sufficienter probatum.

Jam vero exploratum est, nos judicare haud quaquam posse, utrum propositio sit sufficienter probata nec ne, quamdiu terminus quidam in eo occurrit, quem penitus nondum intelligimus, consequenter quando propositio nondum sufficienter explicata, cum ignoretur, quid probari debeat. Quare cum qui solidus est non admittat nisi sufficienter probata *per demonstrata*; idem nec admittere valet nisi sufficienter explicata.

Accidit hinc, ut solidus nonnullis dicatur, qui non admittit nisi sufficienter probata & explicata, quamvis non satis accurate. Differunt enim esse solidum & solida discernere ab iis, quæ talia non sunt. Solidus tunc demum erit, si ipse sufficienter explicet ac probet, quæ affirmat, vel negat: id quod sequente propositione ostenditur.

§. 446.

§. 446.

Quinam sit solidus.

Qui sufficienter probat, quæ affirmat, vel negat, solidus est. Quoniam enim ideo propositionem datam probamus, ut certi reddamur eam esse veram; propositio vero tum demum nobis certa est, quando demonstrare valemus prædicatum subjecto convenire (§. 568. *Log.*): qui sufficienter probat, quæ affirmat, vel negat, eadem demonstrat &, ubi nulla ex parte desiderari patitur industriam suam, demonstrationes dat completas atque ordinatas (§. 554. 799. *Log.*), adeoque consummatas (§. 855. *Log.*). Enimvero qui demonstrationes consummatas dare valet, solidus est (§. 444.): solidus igitur est, qui sufficienter probat, quæ affirmat, vel negat.

Patet igitur, solidum definiri posse per eum, qui sufficienter probat, quæ affirmat, vel negat, modo constet quidnam sufficienter probetur, nempe quod evincitur per demonstrationes, easque inprimis consummatas. Quoniam vero demonstrationes istas ingrediuntur quoque principia a posteriori stabilita; per se patet, ad sufficientem probationem quoque requiri, ut a posteriori stabiliantur, quæ ab experientia hauriuntur.

§. 447.

Nexus probationis & explicationis sufficientis.

Qui sufficienter quid probat, idem quoque sufficienter explicat. Qui enim sufficienter quid probat, is idem demonstrat, quemadmodum ex demonstratione præcedente patet. Enimvero si qua propositio demonstratur, ex iis, quæ notionem subjecti ingrediuntur, seu de eodem sumuntur, ratiocinando colligitur prædicatum (§. 551. & seqq. *Log.*), consequenter antequam demonstratio inchoari potest, enumerandæ sunt determinationes subjecti, quarum vi prædicatum eidem tribuitur, & notio prædicato respondens communicanda, ut constet, quid ex illis colligi debeat. Sufficienter igitur eandem explicat (§. 1129. *Log.*), consequenter qui eandem sufficienter probat, eam etiam ante sufficienter explicat.

Patet

Patet igitur sufficientem eorum, quæ affirmantur & negantur, explicationem & sufficientem probationem necessario inter se connecti, ita ut hac posita ponatur etiam illa, etsi non vice versa posita illa hæc quoque ponatur.

§. 448.

Solida doctrina dicitur, quæ constat propositionibus sufficienter probatis seu demonstratis, adeoque & sufficienter explicatis (§. 447). *Solida doctrina quænam dicatur.*

Solidam doctrinam proponere studemus in scriptis nostris, ringentibus licet adversariis, qui sibi ab eadem metuunt. Rationes patent ex sequentibus.

§. 449.

Quoniam in methodo philosophica, quæ cum mathematica eadem (§. 139. *Discurs. prælim.*), non utendum est terminis, nisi accurata definitione explicatis (§. 116. *Disc. præl.*), nec principiis nisi sufficienter probatis (§. 117. *Disc. præl.*) neque admititur propositio, nisi quæ ex principiis sufficienter probatis deducitur (§. 118. *Disc. prælim.*); *Doctrina methodo philosophica, seu mathematica proposita solida est.* *Qua methodo doctrina solida tradatur.*

Absit autem, ut quis sibi persuadeat, se solidam proposuisse doctrinam, ubi methodum mathematicam, quam nos & philosophicam dicimus, infeliciter imitatur, ut externam ejus speciem saltem mentiatur imitamentum! Distinguet doctrinam solidam ab ea, quæ ad speciem saltem composita est, qui methodi leges ex Logica perspectas accurata Matheseos ac philosophiæ nostræ tractatione sibi familiares reddidit, ut eas prompte explicare possit.

§. 450.

Cui scientia est, is solidus est & doctrinam solidam possidet. Cui enim scientia est, is ea, quæ scit, demonstrare (§. 598. *Log.*); atque adeo sufficienter probare valet (*not.* §. 599. *Log.*) Enimvero qui ea, quæ affirmat, vel negat, sufficienter probare valet, solidus est (§. 446). Ergo cui scientia est, is solidus est. *Quinam eam possideat.*

Similiter qui ea, quæ affirmat, vel negat, hoc est, singulas quas tuetur propositiones (§. 41. 204. *Log.*) demonstrare vel sufficienter probare valet, is doctrinam solidam habet (§. 448.). Ergo cui scientia est, is doctrinam solidam possidet.

Si quis attentior fuerit ad ea, quæ hic demonstrantur; differentiam inter scientiam & soliditatem animadvertet. Nimirum soliditas spectatur in intellectu citra respectum ad cognoscibilia, quæ animo comprehendimus, attendendo tantummodo ad modum, quo circa cognoscibilia versamur; scientia vero includit cognoscibilia, quæ nobis innotuere, atque eadem exprimit cum modo cognitionis, quatenus is per applicationem inest ipsi cognitionis actui singulari. Apparet itaque arctus soliditatis ac scientiæ nexus, ita ut non detur scientia sine aliquo soliditatis gradu. Æstimantur autem gradus scientiæ ex multitudine eorum, quæ scimus: gradus autem soliditatis, cui cum objecto nihil est negotii, alio prorsus fundamento nititur (§. 442).

§. 451.

Quantum sciamus.

Tantum scimus, quantum memoria retinemus. Pone enim, te quid memoria non retinere: ejus ergo ideam animo reproducere reproductamque recognoscere minime valemus (§. 180). Quare cum ea sciamus, quæ demonstrare valemus (§. 598. *Log.*), ea vero, quorum ideam reproducere ac reproductam cognoscere minime valemus, multo minus demonstrare valemus, quia hic potissimum respicimus ad objectum cognitionis (*not.* §. 450); quorum ideam reproducere minime valemus, consequenter quorum nulla nobis amplius est idea, ea nec scimus. Ergo non scimus, nisi quæ memoria retinemus, seu, quod perinde est, tantum scimus, quantum memoria retinemus.

Propositio pervulgata est; sed hic eam ad fixam notionem terminis philosophicis conformen reduximus.

§. 452.

Scientia quando pereat.

Quoniam qui rei oblitus est, ejus ideam reproducere vi ima-

imaginationis nequit (§. 216), adeoque nec eam memoria amplius retinet (§. 180): *Qui ejus, quod sciverat, obliviscitur, ipsius amplius scientiam non habet.*

Unde patet, quomodo scientia, quam nobis comparavimus, imminui possit.

§. 453.

Habitus distincte ratiocinandi ac ratiocinia concatenandi remanet, etiamsi obliviscaris eorum, de quibus distincte ratiocinatus habitum istum tibi comparasti. Habitum enim distincte ratiocinandi ac ratiocinia concatenandi tibi comparasti, non quod de iis praecise rebus ratiocinatus es, de quibus distincta ratiocinia formasti & formata concatenasti; sed quod tantummodo ratiocinia formasti & concatenasti ac hoc ipso notionem distinctae ratiocinationis & legitimae ratiociniorum concatenationis tibi comparasti (§. 436.) Quoniam itaque objectum, de quo ratiocinatus es, ad hoc nil quicquam confert, ut intelligas, cur habitum distincte ratiocinandi & ratiocinia concatenandi tibi comparaveris; sed sola sufficit actuum ratiocinationis ac concatenationis frequentia; ratio quoque sufficiens illius habitus in sola horum actuum frequentia continetur nec quicquam ad eam facit objectum, de quo ratiocinia distincta formasti & concatenasti (§. 56. *Ontol.*). Quare cum posita ratione sufficiente habitus ponatur & ipse (§. 118 *Ontol*), adeoque ad hoc, ut ponatur, vel tollatur, nil quicquam faciat, quod ad rationem sufficientem pertinet; habitus quoque distincte ratiocinandi & ratiocinia concatenandi adhuc poni, adeoque remanere potest, etiamsi oblitus fueris eorum, de quibus distincta ratiocinia formasti & formata concatenasti.

Oblivio qua non noceat, habitui acquisito.

Patet hinc habitum distincte ratiocinandi & ratiocinia legitime concatenandi conservari, quem studio mathematico tibi comparasti, etiamsi Matheseos prorsus obliviscaris, modo habitu illo utaris extra Mathesin (§. 431). Quamobrem studium mathematicum, quod comparandi istius habitus gratia nemo non exquisita industria tra-

ctare debet, non est inutile, etiamsi nullus sit tibi futurus olim theorematum usus, sed singula in spem futuræ oblivionis addiscantur.

§. 454.

Ars inveniendi quid sit & quod detur. Habitus ex veritatibus cognitis alias incognitas colligendi dicitur *Ars inveniendi.* Exemplo inprimis Mathematicorum probatur, quod *detur ars inveniendi.* Constat nimirum eos ex iis propositionibus, quas demonstrant, continuo alias eruere, quæ antea ignorabant. Immo etiam in Astronomia ex observationibus talia deducunt, quæ non observarunt, immo quæ nec reperta observari possunt. Integræ quoque dantur disciplinæ, quæ artes inveniendi speciales sunt, veluti Arithmetica, Trigonometria & inprimis Algebra. Quod vero etiam extra Mathesin arte inveniendi opus sit, non minus a posteriori probari potest. Exemplo docui, quomodo ars inveniendi exerceri possit in Tentamine de vera causa multiplicationis frumenti, patrio idiomate aliquoties recusi.

Artem hanc inveniendi data opera explicaturi sumus, ceteris philosophiæ partibus absolutis, siquidem Deus nobis vires animi ac corporis tamdiu conservaturus ac otium largiturus, ut telam cœptam pertexere liceat.

§. 455.

Ars inveniendi quotuplex. Quoniam quicquid cognoscitur, vel a priori cognoscitur, vel a posteriori (§. 435); *ars invenindi duplex est*, nimirum *ars inveniendi veritatem a posteriori, & ars inveniendi eandem a priori.*

Quamobrem olim artem inveniendi tradituri totam tractationem in duas dividemus partes, quarum altera tradet modum investigandi veritatem latentem a posteriori; altera vero modum eandem eruendi a priori: quemadmodum fecimus in Logica, ubi usum aliquem Logicæ in arte inveniendi monstraturi *Capit. 2. & 3. sect. part. 2,* aliqua hujus artis prælibavimus.

§. 456.

§. 456.

Observatio est experientia, quæ versatur circa facta naturæ sine nostra opera contingentia. *Experimentum* est experientia, quæ versatur circa facta naturæ, quæ nonnisi interveniente opera nostra contingunt. *Observationis & experimenti differentia.*

Definitionem experimenti jam dedimus alibi (§. 747. *Log.*); eam tamen hic repeti consultum duximus, ubi eam ab observatione discerni necessarium fuit. Exemplis differentia inter observationem & experimentum fit clarior. E. gr. Cœlum obducitur nubibus nulla nostra opera intercedente. Cum nubes præsentes intuemur nobisque conscii sumus ejus, quod videmus; cœlum nubibus obductum esse observamus. Enimvero si ope antliæ pnevmaticæ ex globo cupreo cavo aër educitur & ad bilancem appensus levior deprehenditur, quam fuerat ante, cum aëre plenus esset; experimento mihi innotescit, globum aëre plenum esse vacuo graviorem: neque enim globus evacuatur nisi opera mea interveniente, nec adeo levior efficitur sine opera mea.

§. 457.

Ars inveniendi a posteriori veritatem incognitam eruit vel ex observationibus, vel ex experimentis. A posteriori enim cognoscimus quod experiundo cognoscimus (§. 434). Quoniam itaque experientia vel in numero observationum, vel experimentorum est (§ 456); ars quoque veritatem a posteriori inveniendi vel ex observationibus, vel ex experimentis eruere debet. *Ars inveniendi a posteriori quotuplex.*

Duplex adeo datur ars inveniendi a posteriori, scilicet ars observandi & ars experimentandi.

§. 458.

Ars observandi est, qua veritates ex observationibus eruuntur. *Artis observandi definitio.*

Utuntur hac arte Physici ac Medici, ac inprimis Astronomi. Utimur quoque eadem in Psychologia empirica, quam hic tradimus.

§. 459.

Artis experimentandi definitio.

Ars experimentandi est, qua experimentis veritates eruuntur.

Hac arte utuntur hactenus Physici fere soli: eidem tamen locus est in omni philosophia, ipsa Theologia naturali. Quamobrem aliquoties me jam monuisse memini, quod detur etiam Theologia naturalis experimentalis, immo philosophia experimentalis ad omnes omnino philosophiæ partes extendatur.

§. 460.

Veritas quomodo a priori eruatur.

Si veritas a priori eruitur, ex notionibus, hoc est, definitionibus ac propositionibus, per ratiocinia colligitur. Ad cognitionem enim, quæ a priori datur, omnes in universum intellectus operationes concurrunt (§. 439), consequenter notio, judicium & discursus seu ratiocinatio (§. 325). Enimvero judicia nova ex aliis præviis formantur ratiocinando (§ 366), adeoque definitiones & propositiones cognitas ad objecta, de quibus meditamur, applicando (§. 336. & seqq.). Quare si a priori veritas eruenda, ex definitionibus ac propositionibus, seu notionibus jam acquisitis colligenda.

Confirmatur idem a posteriori exemplo Mathematicorum, qui hac arte potissimum utuntur. Si quis in Algebra cum attentione ad talia fuerit versatus, veritatem propositionis abunde perspicit.

§. 461.

Artis inveniendi a priori definitio.

Hinc *Ars inveniendi a priori*, quæ per eminentiam *Ars inveniendi* dicitur, est, qua ex notionibus acquisitis, hoc est, ex definitionibus ac propositionibus jam cognitis ratiocinando colligitur veritas adhuc incognita.

Ars inveniendi a priori, si a Mathesi pura discesseris, cum arte observandi ac experimentandi conjungenda. Exemplo nobis sunt Astronomi, qui artem inveniendi veritatem a priori cum arte observandi conjungunt. Exemplo sunt Physici, qui eandem cum arte experi-

perimentandi combinant, immo cum arte observandi & experimentandi simul.

§. 462.

Quoniam veritates a priori non inveniuntur, nisi ex definitionibus ac propositionibus cognitis (§. 461); *Quo plures definitiones ac propositiones quis jam cognovit, eo ad inveniendum veritatem latentem a priori aptior: si cui vero nullæ adhuc perspectæ sunt, is in inveniendo inanem operam sumit.* *Quænam ars inveniendi a priori præsupponat.*

Quamobrem si multæ jam prostant definitiones ac propositiones ab aliis inventæ, eas sibi ante perspectas reddere debet, qui animum ad inveniendum applicat, quam de veritate proprio Marte eruenda cogitet. Non ignota mihi sunt exempla eorum, qui, cum præclara præstare potuissent, oleum ac operam omnem perdiderunt, quod præcipitato gradu ad inveniendum procederent.

§. 463.

Et quia veritas a priori ratiocinando colligitur (§. 461); *veritatem a priori investigaturus habitu ratiocinandi polleat necesse est*, consequenter cum soliditas in habitu distincte ratiocinandi & ratiocinia concatenandi consistat (§. 440), *inventorem solidum esse oportet.* *Requisitum alterum inventoris.*

Equidem distincta ratiocinatio in inventore non absolute necessaria, cum vel experientia doceat, multis iisque egregiis inventis celebres a distinctis ratiociniis esse alienos, immo subinde distinctæ ratiocinationis ac legitimæ ratiociniorum concatenationis ne quidem distinctam habere notionem: nemo tamen negaverit, ratiocinationem distinctam non uno nomine præferendam esse confusæ, qui utriusque differentiam expertus est, quemadmodum alio loco ostensurus sum.

§. 464.

Primi inventores ex veritatibus vulgo obviis, quas invenerunt, collegerunt. Veritas enim latens eruitur ex veritatibus jam cognitis (§. 464). Quare cum primis inventoribus veritates aliæ cognitæ non fuerint, nisi quæ etiam vulgo obviæ erant; ex veritatibus vulgo obviis collegerunt, quas invenerunt. *Principia, quibus usi primi inventores.*

Hinc

Hinc videmus ipsum *Euclidem* in Elementis notiones communes, quibus confusis utitur vulgus in ratiocinando, ad distinctas reduxisse & ope earum ex figurarum definitionibus obviis theoremata ac problematum resolutiones deduxisse. Ostendi in Ontologia, non unum occurrere in Elementis *Euclideis* axioma, cui non respondeat notio quædam communis, ac ideo ibidem principia ontologica ad notiones communes reduxi. Immo observavi, ipsa Algebræ ac scientiæ hac superioris, unde principia sua mutuatur, principia a notionibus vulgi derivari, nec nisi per has penitus intelligi ac demonstrari. Ex his vero jam patet ratio, cur primi in aliquo genere inventores non eo usque progrediantur, quo postea successores ipsorum inventis in rem suam usi progrediuntur.

§. 465.

Syllogismorum in inveniendo usus.

Syllogismi sunt medium inveniendi veritatem. Per syllogismos ratiocinia distincte exprimuntur (§. 332. *Log.*), consequenter iisdem utendum, quando distincte ratiocinamur. Jam vero per ratiocinia colligitur ex definitionibus ac propositionibus cognitis, quod a priori invenitur (§. 460) & inventorem solidum esse oportet (§. 463), adeoque distincte ratiocinari (§. 463). Uti igitur debet syllogismis. Quamobrem cum inventori finis sit veritatis latentis investigatio (§. 932. *Ontol.*), atque ex syllogismo intelligatur, quomodo hunc finem consequatur (§. 366), consequenter is rationem contineat cur finis intentus ad actum perducatur (§. 58. *Ontol.*); syllogismus medium est inveniendi veritatem (§. 937. *Ontol.*).

Communiter syllogismum a ratiocinio non distingvunt, quemadmodum nec propositionem seu enunciationem a judicio. Atque tunc multo evidentius est, syllogismos esse medium inveniendæ veritatis. Neque enim legitime ratiocinamur, nisi ratiocinia regulis syllogisticis conveniant, quas ex legibus ratiocinandi supra stabilitis deduci ex Logica patet. Cumque paulo ante monuerimus (*not.* §. 463); ratiocinationi distinctæ non unam esse prærogativam, ob quam confusæ merito præfertur, optandum omnino foret ut inventores distinctis ratiociniis adsuescerent, nec a forma syllogismorum recederent, multa tædia, quæ alias devorare debent, evitaturi ac plures lapsus, quos non facile advertunt, declinaturi.

§. 466.

§. 466.

Si ratiocinia regulis logicis non fuerint conformia; per ea non necessario infertur propositio vera. Etenim si ratiocinia regulis logicis conformia non sunt; nec legibus ratiocinandi conformia (§. 373). Quare cum leges ratiocinandi violari nequeant, quamdiu ex præmissis veris conclusio vera necessario inferri debet (§. 374. 388. 390. 384. 341), si ratiocinia regulis logicis seu syllogismorum conformia fuerint, nec ex veris præmissis necessario infertur conclusio vera. *Quando per ratiocinia propositio vera inferatur.*

Hinc ad *ratiocinium legitimum* & *syllogismum legitimum*, per quem illud distincte explicatur, requiritur, ut nec in materia peccet, nec in forma, hoc est, ut nec alterutra præmissa falsa sit, nec syllogismus regulis syllogismorum contrarietur. Dico autem si ratiocinia regulis logicis conformia minime fuerint, seu in forma peccent (§. 635. *Log.*); per ea non necessario inferri propositionem veram: etenim fieri potest ex accidente, ut propositio sit vera. Enimvero tum non sequitur ex præmissis, neque veritas ejus vi formæ agnoscitur.

§. 467.

Sine ratiociniis, quæ regulis logicis conformia sunt, nulla a priori invenitur veritas. Si enim veritas inveniri debet a priori, ex definitionibus ac propositionibus cognitis per ratiocinia colligenda (§. 460). Ponamus jam ratiocinia ista regulis logicis non esse conformia: ergo ex datis seu cognitis per ea non necessario infertur propositio vera (§. 466). Patet igitur sine ratiociniis, quæ regulis logicis conveniunt, a priori nullam inveniri veritatem. *Ratiocinia in inveniendo qualia.*

Non obstat, quod dentur inventores, quibus contrarium videtur. Neque enim omnes ratiocinia sua distincte resolvere norunt: id quod tamen requiritur, siquidem formam legitimam agnoscere velis.

§. 468.

Quoniam ratiocinia per syllogismos distincte explicari pos- *Idem ulterius expenditur.*

sunt (§.932. *Log.*), adeoque si ratiocinia regulis logicis conformia sunt, & ipsi iisdem conformes, seu præscriptam a Logicis formam servare debent; *ratiocinia, quibus in inveniendo utimur, per syllogismos formales explicabilia sunt.*

Etsi non opus sit syllogismos formales semper adhiberi ab inventore; necesse tamen est ut ratiocinia ejus distincte evoluta per syllogismos formales explicentur. Immo conducit syllogismis quoque formalibus uti in meditando, ut ratiocinia eo ordine se invicem excipiant, quo in demonstrationum resolutione (§. 551. & seqq. *Log.*) se invicem consequuntur. Ita nimirum meditans in majore luce versatur, ubi distincte ratiocinatur, quam ubi confusis ratiociniis indulget. Facilius advertit, ubinam hæreat aqua & de quibus principiis ipsi sit dispiciendum, antequam ulterius progredi possit. Minus defatigatur meditatione sua ac citra tædium eandem continuat. Immo lapsus quoque facilius evitat quam confusis ratiociniis intentus. Absit itaque ut puerile judicemus, quod tantæ utilitatis est & accurationis laudem meretur. Est etiam syllogismorum formalium aliquis usus in dirigendo intellectu ad ea, quæ cogitationem nostram subire debent: sed de hoc aliisque pluribus, quibus syllogismorum formalium præstantia doceri poterat, ex instituto olim dicemus in arte inveniendi.

§. 469.

Artificia heuristica quid sint.

Artificia heuristica dicuntur regulæ, quibus mens apta efficitur per principia ipsi perspecta veritatem incognitam eruendi, quam solo ratiocinandi habitu adjuta per ea eruere non poterat.

Hæc artificia in Arte inveniendi exponenda sunt, ac ad ea respicienda, quando inventores invicem comparaturus eorundem artem quasi ad mensuram revocare volueris.

§. 470.

Artificiorum heuristicorum necessitas.

Principia ac demonstrandi habitus ad veritatem latentem investigandum non semper sufficiunt; sed aliis præterea artificiis heuristicis sæpius opus est. A posteriori veritatem asserti probare licet per exempla ex Mathesi petita. Ecquid enim in ipsis Geometriæ elementis communius est, quam ex data notione

notione subjecti deduci non posse prædicatum vi aliorum theorematum jam satis perspectorum, nisi ante per constructionem quandam geometricam effeceris, ut principia ista applicari atque adeo ex iis, quæ per constructionem dantur, ratiocinando colligi possit quod quæritur? Sane si mensuram trium in triangulo rectilineo simul sumtorum angulorum invenire velis; per theoremata de angulorum alternorum intra parallelas constitutorum æqualitate & ratione æqualitatis angulorum ad idem punctum constitutorum duos ad rectos eandem non erues, nisi ante ducta linea per verticem trianguli cum basi parallela effeceris, ut theoremata ista applicari possint. Vide Rationem prælectionum sect. 1. c. 1. §. 38. Similiter rationem quadrati hypothenusæ ad quadrata laterum ex notione quadrati & trianguli ratiocinando non colliges per theoremata de triangulorum congruentia & ratione trianguli ad parallelogrammum super eadem basi & intra easdem parallelas cum ipso constitutum, nisi per constructionem ante effeceris, ut theoremata ista applicari possint (§. 417. *Geom.*). Ad illas igitur constructiones requiruntur artificia heuristica generalia & ipsæ constructiones sunt istiusmodi artificia specialia (§. 469), consequenter patet sine artificiis heuristicis per principia cognita veritatem incognitam erui non posse, etiamsi habitu ratiocinandi ac ratiocinia concatenandi, adeoque demonstrandi (§. 496. 498. *Log.*) polleas. Algebra, quæ ars inveniendi specialis est, plura continet istiusmodi artificia, quæ vi definitionis hic a nobis datæ (§. 369) facile agnosces, modo in ejus tractatione attentionem ad regulas afferre volueris, quæ ibidem describuntur. Istiusmodi artificium est ars characteristica, cujus beneficio veritates geometricæ ac arithmeticæ ab imaginibus seperantur, ut quæsitum ex datis per calculum erui possit: id quod absque ista characteristica fieri minime posset. Simile artificium est in resolutionibus problematum specialium eorum ad abstracta seu generalia reductio (§. 156. *Algebr.*) &

in problematum physico-mathematicorum resolutionibus eorundem ad Geometriam puram reductio, qua usus est *Jacobus Bernoulli* in Actis Eruditorum Anni 1690. p. 218. cum problema physico-mechanicum de curva æquabilis descensus solveret. Optica etiam atque Astronomia exempla istiusmodi artificiorum suppeditati; sed ea, quæ retulimus, ad stabiliendam veritatem propositionis præsentis abunde sufficiunt.

Quandonam istis artificiis opus sit, ex definitione eorundem, quam dedimus (§. 469), perspicue admodum claret, ac suo loco in Arte inveniendi ex instituto docebitur.

§. 471.

Fundamentum reductionis heuristica.

Si quod objectum notionem quandam communem cum altero habet; quæ vi ejusdem de uno innotuere ad alterum quoque applicantur. Etenim si objecta duo notionem quandam communem habent; eatenus similia sunt (§. 195. *Ontol.*), adeoque tanquam species ad idem genus referri possunt, etsi eidem non immediate seu proxime subsint (§. 234. *Ontol.*), vel etiam instar individuorum ejusdem speciei considerari possunt (§ *cit.*). Quare cum quæ generi conveniunt, speciebus quoque singulis tribui possint, & quæ speciei conveniunt, eadem quoque individuis singulis competant (§. 346. *Log.*); quicquid de objecto uno vi notionis communis innotuit, idem quoque ad objectum alterum applicari potest.

E. gr. Additio in Arithmetica & numeratio pecuniæ in vita communi notionem quandam communem habent. In utroque casu sunt diversæ species integrorum, majores componuntur ex minoribus tanquam partibus, & minores reducendæ sunt ad majores continuo, donec in maxima, quæ prodit, subsistatur, seu reductio ad majorem fieri nequit. Quamobrem si has determinationes consideres tanquam essentiales cujusdam entis, notio communis æquipollebit notioni generis & quæ inde colliguntur in casu uno, ea etiam applicari possunt ad alterum. Quodsi ergo pecuniæ numeratio tibi perspecta fuerit, inde additionis modum colliges (§. 98. 99. *Arithm.*). Eodem prorsus modo ad subtractionem applicavimus, quæ de erogatione pecuniæ obvia

obvia sunt, sicque regulas subtractionis eruimus (§. 103. *Arithm.*). In philosophia practica ex notione communi personæ singularis & integræ cujusdam Reip. deducimus officia gentium erga gentes applicando ad gentes integras, quæ de personis singularibus in statu naturali viventibus demonstrata sunt.

§. 472.

Principii reductionis definitio.

Principium reductionis, appello artificium, quo objectum aliquod, de quo quid quæritur, reduco ad aliud notionem quandam communem habens, ut ea, quæ de hoc nobis innotuere, vi notionis communis ad illud quoque applicari possint.

Principium hoc maximi usus est in omni arte inveniendi, quemadmodum suo tempore clarius ostendemus. Præter exempla modo (*not* §. 471), enumerata plurima occurrunt in Mathesi, nec talia ignota sunt in philosophia nostra. In Elementis Geometriæ circulus reducitur ad polygonum, ut inde colligatur modus investigandi aream ejus (§. 410. *Geom.*); Cylindrus eodem fine ad prisma (§. 541. *Geom.*) & sphæra ad Pyramidem seu corpus ex pyramidibus, quarum vertices in centro coëunt, compositum reducitur. (§. 550. *Geom.*). In Algebra trinomium, quadrinomium & polynomium quodcunque reducitur ad binomium, ut per genesin potentiæ binomiæ pateat genesis multinomiæ (§. 101. 102. *Analys.*) Hoc vero reductionis principium ideo in medium adducimus, ut artificii heuristici aliquod praestaret exemplum, sicque luculentius confirmaremus, quæ de principiorum heuristicorum necessitate ac utilitate paulo ante asseruimus (§. 470). Multa de principii hujus usu inculcanda sunt specialia, cum plures admittat casus a se invicem utiliter distinguendos; sed de his dicendi locus erit in Arte inveniendi.

§. 473.

Artis inveniendi generalis & specialis differentia.

Ars inveniendi generalis est, quæ circa quodlibet objectum versatur. _Ars vero inveniendi specialis est_, quæ circa determinatum quoddam objectum versatur.

Differentia petitur ab objecto, utadeo tot sint species artis inveniendi, quot sunt species cognoscibilium. Hinc habemus artem inveniendi Mathematicorum, quæ communiter Algebra, rectius

Analysis appellatur. Hæc enim non versatur nisi circa quantitates, atque adeo nonnisi veritatibus mathematicis inveniendis inservit. Est etiam artis inveniendi species quædam Arithmetica, quæ circa numeros determinatos versatur, atque adeo docet modum inveniendi numeros determinatos ex datis aliis. Datur etiam ars inveniendi specialis, qua veritates morales investigantur: datur alia, quæ physicis veritatibus detegendis destinatur. Ars vero inveniendi generalis eas tradit regulas, quæ in omni veritatum eruendarum genere usum habent, sive eæ mathematicæ sint, sive physicæ, sive morales, sive alterius cujuscunque generis. Etsi autem nos aliquando artem inveniendi generalem traditauri simus; non tamen prorsus negligemus artes inveniendi speciales, ut appareat quomodo eædem continuo novis regulis locupletari regulæque, quæ in potestate sunt, ad usum transferri possint.

§. 474.

Regulæ speciales artis inveniendi unde deducantur.

Regulæ speciales artis inveniendi specialis ex veritatibus de illo objecto, circa quod ea versatur, erutis deducuntur. Patet hoc a posteriori ex Analysi Mathematicorum, præsertim si nostro more methodo analytica pertractetur. Etenim si quis cum attentione elementa nostra Analyseos tam finitorum, quam infinitorum perlegit; is animadvertet, quomodo vi regularum generalium detegantur theoremata mathematica, quorum ope per easdem regulas regulæ ulteriores hujus analyseos eruuntur, & quomodo ope harum regularum denuo investigentur theoremata alia, quæ aliis ulterioribus regulis inveniendis inseviunt. E. gr. ope calculi literalis eruitur compositio quadrati aut, si mavis, ejus genesis, in casu radicis binomiæ: ex hac autem genesi eruitur regula pro æquationibus quadraticis affectis ad puras reducendis (§. 261. *Arithm.* & §. 143. *Analys. finit.*). In philosophia practica universali damus specimina regularum specialium artis inveniendi ex veritatibus moralibus erutarum. Plura occurrent suo tempore in Arte inveniendi.

§. 475.

§. 475.

Quoniam regulæ speciales artis inveniendi continuo ulteriores ex veritatibus jam inventis eruuntur (§. 374); *Quo plures veritates in aliquo genere scientiarum fuerint repertæ, eo plures quoque regulæ artis inveniendi speciales inveniri possunt.* *Unde ars inveniendi augmentum capiat.*

Absonum igitur est arti inveniendi operam navare velle, antequam veritates jam inventas cognoveris. Neque enim intelliges satis regulas, multo minus earundem veritatem perspicies easque dextre applicabis, nisi veritates habueris perspectas, quibus regulæ istæ nituntur. Crescit adeo ipsa ars inveniendi cum numero veritatum inventarum. Atque hæc ratio est, cur artem inveniendi ultimo demum loco tradituri simus, ubi omnem disciplinarum ambitum pro instituti nostri ratione emensi fuerimus. Et probe notari velim, viros egregios, qui in veritate latente investiganda strenui sunt, ope veritatum inventarum incidere in regulas, quibus ad ulteriores detegendas utuntur, utut ipsimet defectu attentionis atque acuminis singularis, quod hic requiritur, non advertant se esse regularum inveniendi inventores. Acquiescunt in notionibus confusis, quæ in exemplis latent: unde in posterum ad exempla respiciunt eademque imitantur, quando iisdem regulis opus habent.

§. 476.

Facilitatem observandi rerum similitudines *Ingenium* appellamus. *Ingeniosus* vero est, qui ingenio pollet, hoc est, qui similitudines rerum facile observat. *Ingenii definitio.*

Datur aliquod acumen in observandis similitudinibus rerum, neque hoc omnibus idem est. Utile quoque est hanc acuminis speciem ab aliis facultatibus animæ distingui. Nullum vero reperio nomen quod eidem magis conveniat, quam ingenii, etsi admodum vagus sit ejusdem significatus. Neque fixum hunc significatum ab usu loquendi abhorrere existimo, adeoque sequentem propositionem addi consultum judico.

§. 477.

Notio ingenii, quam dedimus, non abhorret ab usu loquendi. Constat enim præ cæteris ingeniosos dici Poëtas, Oratores *Ingenii notio usui loquendi conformis.*

tores ac histriones. Ac Poëtis quidem ob tropicam dicendi rationem id nominis tribuitur. Utuntur allegoriis & metaphoris, quæ in similitudine rerum fundantur. Quare cum inprimis eum ingeniosum judicemus, ubi apta nobis videtur ac inexpectata metaphora vel allegoria, quod similitudo sit clarissima, etsi eam non facile quis per se observaturus fuisset; vel hoc solo argumento patet, ingenium hoc tribui Poëtæ ob facilitatem observandi similitudinem rerum. Ita sæpissime Poëtæ ipsa metri lege adducti genus pro specie ac speciem pro genere per synecdochen ponere coguntur: quod ubi apte fieri solet, ut nulla hinc oriatur in dicendo obscuritas, ingeniosi dici solent. Quoniam itaque ingeniosus hic dicitur, qui in generibus ac speciebus discernendis acutus est, genera autem ac species qui discernit, similitudines rerum observat (§. 233. 234. *Ontol.*); patet denuo ob synecdoches convenientem usum neminem dici posse ingeniosum, nisi qui acumine observandi similitudines rerum pollet. Similiter Oratores dicuntur ingeniosi ob convenientem usum metaphorarum, allegoriarum & similitudinum: unde eodem modo, quo ante, colligitur ita judicantibus non aliam ingenii esse notionem, quam quod ipsum infacilitate rerum similitudines observandi constet. Histrionibus ingenium tribuitur ob dicta & facta, quando ex iisdem elucet aliquod in observandis rerum similitudinibus acumen: quod ubi deficit, dicta & facta vix oblectant vulgum imperitum. De rebus obviis exempla in medium afferri opus non est (§. 666. *Log.*). Ex hactenus dictis abunde patet, dum ingeniosos appellamus alios, ad facilitatem observandi similitudines rerum animum adverti, quamvis distincte vulgo non agnoscatur sub aliis peregrinis, quæ una percipiuntur, quasi sepulta (§. 693. *Log.*).

Quamobrem ut constet, quomodo tanta enata fuerit inconstantia loquendi, in ea inquirendum est, quæ cum ingenio necessario connexa sunt atque adeo semper una percipiuntur. Quodsi vero quis

quis propositionem præsentem ægre admiserit; is per nos judicet ingenii significatum, qui definitione nostra continetur (§. 376), usui loquendi communi non respondere: non tamen ideo habebit, unde definitionem nostram impugnet. Definitio enim nostra nominalis est, adeoque arbitraria: placet nimirum nobis vocem istam in hoc significatu accipere. Sufficit autem significatum esse realem, cum istiusmodi facilitas observandi similitudines rerum detur. Neque in leges styli philosophici impingimus, dum nomini significatum fixum imponimus. Necesse enim est facilitatem observandi similitudines rerum peculiari nomine distingui: Quodsi vero nomina singula perpendas, quæ de dotibus mentis usurpantur, non reperies aliam, quæ ad facilitatem prædictam indigitandam adhiberi possit, præterquam ingenium.

§. 478.

Imaginatio vivax quænam dicatur.

Imaginationem vivacem appello, qua phantasmata adeo clara producuntur, ut tibi probe conscius sis eorum, quæ in iisdem continentur.

Differunt nimirum phantasmata gradu claritatis: id quod experientia constat, & vis imaginandi major, vel minor est pro gradus istius diversitate in diversis subjectis.

§. 479.

Imaginatio ingeniosi qualis sit.

Ingenioso imaginatio vivax est. Ingeniosus enim rerum non modo præsentium, verum etiam absentium similitudinem facile observat (§. 476.). Quare cum ideæ rerum absentium vi imaginationis producantur (§. 92.), adeoque phantasmata sint (§. 93); hæc inter se, vel ideas sensuales cum his comparans, facile observat, quæ in utrisque eadem sunt (§. 195. *Ontol.*) consequenter sibi probe conscius est eorum, quæ in phantasmatis continentur. Imaginatione adeo vivace utitur (§. 478).

Hinc apparet, cur teste *Cicerone* ingenium sumi dicatur pro vi facile fingendi in hominibus, observante *Goclenio* in Lexico. Etenim facultas fingendi in producendis phantasmatis rerum sensu nunquam

perceptarum divisione ac compositione phantasmatum consistit (§. 144. *Psychol.*). Quo vivacior igitur imaginatio est, eo quoque facultas fingendi felicior. Quamobrem cum imaginatio vivax cum ingenio necessario conjungatur, atque inde pendeat facilitas fingendi, cujus effectus facilius percipiuntur, quam ingenium; non mirum videri debet, si in notionem ingenii intento imponat, quod cum eo conjunctum facilius percipitur suaque claritate alterum obscurat.

§. 480.

Memoria cur polleat ingeniosus.

Qui ingenio, idem & memoria pollet. Qui enim ingenio pollet, facile observat rerum nunc & olim perceptarum similitudines (§. 478), adeoque rerum olim perceptarum ideas facile reproducit & reproductas recognoscit, vi nempe ejus, quod in re nunc percepta idem est cum ea, quod in olim percepta distinguebatur (§. 117). Memoria igitur pollet (§. 123).

Apparet ex demonstratione propositionis præsentis felicitatem imaginationis ac memoriæ cum ingenio una conjungi. Unde & *Cicero* apud *Goclenium* non modo observat, ingenium sumi etiam pro vi memoriæ; verum notanter dicit, ingenium vim feliciter ac facile fingendi in hominibus ac vim memoriæ continere. Accidit vero hinc ex eadem, qua ante (*not.*§.479), ratione, ut ingenium denotare dicatur vim memoriæ; quasi excellentem quendam ejus gradum hac voce indigitassent olim Romani.

§. 481.

Cur inventores ingenio opus habeant.

Inventores ingenio opus habent. Inventores enim utuntur principio reductionis, quo objectum, de quo aliquid quæritur, reducunt, ad aliud notum, quod notionem communem cum isto habet (§. 472), adeoque facile discernere debent ea, quæ in rebus diversis eadem sunt, consequenter eorundem similitudinem (§. 195. *Ontol.*). Opus igitur habent facilitate observandi similitudinem rerum, consequenter ingenio (§. 476).

Hinc

Hinc ingenium aptum efficit hominem ad inveniendum: id quod non modo in eo casu apparet, quo principio reductionis utuntur inventores; verum etiam in aliis casibus, quemadmodum alias ostendemus. Atque hinc denuo factum est, ut jam veteres animadverterint, ingenium quoque denotare vim inveniendi in hominibus; atque ideo *Cicero* affirmet, ingenium continere vim feliciter ac facile inveniendi ac fingendi in hominibus & vim memoriæ. Ex hactenus dictis (§. 479. & *seqq*) abunde intelligitur, cur in notione distincta ingenii constituenda cespitaverint cum veteres, tum recentiores, quodque nos eruerimus proprium vocis significatum, quem intenderunt, quotquot ad alia cum ingenio necessario connexa, suisque peculiaribus nominibus insignita attentionem suam direxerunt. Ceterum exemplum valde luculentum hic habemus, quo comprobatur difficultas inveniendi notionem distinctam, quando notæ notionem rei formandam ingredientes sub aliis peregrinis quasi sepultæ (§. 693. *Log.*).

§. 482.

Veritates universales inter se connectuntur. Veritates universales seu determinatas propositiones universales in disciplinis tales deprehendimus, ut aliæ ex aliis demonstrari possint: ob quam rationem scilicet non modo veritates mathematicas per singulas disciplinas diffusas ita ordinamus in Elementis Matheseos universæ, ut aliæ ex aliis continuo demonstrentur; verum etiam in disciplinis philosophicis easdem ita ordinare studemus. Quatenus vero propositio una inservit demonstrandæ alteri, eatenus ex una intelligitur cur altera vera sit: id quod per se patet, modo ad exempla demonstrationum attendas. Una igitur in se continet rationem, cur altera sit vera (§. 56. *Ontol.*). Propositiones adeo determinatæ universales connectuntur inter se, quatenus sunt veræ (§. 10. *Cosmol.*), consequenter veritates universales inter se connectuntur.

Veritatum universalium nexus.

Veritatum universalium nexus fundatur in nexu rerum, quem in Cosmologia stabilivimus part. 1. sect. 1. c. 1. quemadmodum veritas logica in veritate rerum transcendentali (§. 499. *Ontol.*). Et nisi istiusmodi nexus daretur, nec systemata veri nominis condi possent, qualia in Horis subsecivis A. 1729. trim. brum. n. 3. descripsimus. Quamobrem quo ma-

majorem operam eruditi in conscribendis systematis collocaturi sunt, eo clarius quoque nexum veritatum universalium perspicient talemque dari ipso opere convincentur.

§. 483.

Rationis definitio.

Ratio est facultas nexum veritatum universalium intuendi seu perspiciendi.

Leibnitius in discursu de conformitate rationis ac fidei Theodiceæ præmisso §. 23. rationem definit per catenam veritatum. Catenam sumit in significatu improprio, neque aliud per eam intelligit nisi nexum eo sensu acceptum, quem stabilivimus in Cosmologia §. 10. Etsi enim nullibi mentem suam distincte explicaverit; æquitas tamen in interpretando postulat, ut non alio sensu catenæ nomen accipiamus (§. 907. 922. *Log.*). Et cum ex contextu appareat, sermonem ipsi esse de veritate doctrinæ, non facti: quin veritates universales intelligi debeant dubium non est. Definitio igitur *Leibnitiana* in eo differt a nostra, quod rationem non habeat pro facultate animæ, sed pro objecto, circa quod intellectus versatur. Enimvero cum nemo non fateatur, rationem vulgo sumi pro facultate animæ, minime autem pro objecto cognitionis nostræ; nihilque obstet, quo minus significatum receptum retineamus; ab eo quoque sine urgente necessitate recedendum non esse duximus (§. 142. *Disc. prælim.*)

§. 484.

Receptus significatus vocabuli rationis stabilitus.

Significatus vocabuli rationis, ut a nobis sumitur, usui loquendi conformis. Quodsi Sempronius probe perpendit, quænam ex actione aliqua emergere possint emolumenta, quænam inde redundare queant damna, nec actionem edit, qua sibimetipsi nocere potest; ex ratione seu eidem convenienter agere dicitur. In quonam, quæso, hic consistit ratio? Nonne ideo eum rationi convenienter agere dicis, quod perspicit, quænam ex actionibus suis consequuntur, adeoque nexum inter actiones istiusmodi, de quibus jam deliberat, utrum committendæ sint, an omittendæ, & ea, quæ ex iisdem consequuntur, damna, sive emolumenta. Quodsi ergo ratio sumatur

matur subjective pro facultate mentis; in praesenti casu utique erit facultas inspiciendi nexum veritatum universalium: neque enim de actione in singulari judicium discursivum ferre licet, nisi beneficio propositionum universalium (§. 374. 388. &c.). Patet igitur significatum vocabuli paulo ante stabilitum (§. 483.) esse usui loquendi conformem (§. 150. *Log.*).

Idem etiam ostenditur a contrario. Ponamus enim Sempronium edere actionem, quae in damnum ipsius manifestum tendit. Nemo non affirmabit, eum contra omnem rationem agere. Cur vero, quaeso, hoc affirmatur? Nonne ideo, quod non perpendit damnum ex actione emergens, idque facile praevidendum, consequenter quod non perspicit nexum inter actionem ac inde emergens damnum? Ratio hic denuo objective sumta aliud denotare nequit nisi nexum veritatum universalium, qui ratiocinando innotescit, adeoque subjective sumta denotat facultatem nexum istum perspiciendi (§. 150. *Log.*)

Eodem prorsus modo Veritas propositionis praesentis confirmatur, si ad casus alios respicias, in quibus rationis vocabulo utimur a sermone communi non recedentes. Quando enim de eo significatu loquimur, quem usus loquendi eidem tribuit, ad communem utique sermonem respiciendum (§. 139).

§. 485.

Rationi conforme vel *consentaneum* vocatur, quod cum veritatibus cognitis seu propositionibus universalibus veris connectitur. *Rationi contrarium* est, quod veritatibus universalibus contradicit. *Quid rationi conveniat, quid contrarietur.*

Etsi autem quid sit rationi conforme, vel contrarium; fieri tamen potest, ut nec coformitatem in casu priori, nec contrarietatem in posteriori agnoscamus. Cavendum vero, quod saepe fieri solet, ne rationi contrariari judicemus, quod eidem conforme minime agnoscimus. Nec minus cavendum, quod creberrime accidit, ut rationi repugnare

credamus, quod eidem conforme demonstrare minime valemus.

§ 486.

Quaenam rationi conformia sint.

Quod directe demonstrari potest, rationi conforme est. In demonstratione enim ostensiva sive directa ex notione subjecti colligitur, prædicatum convenire subjecto (§. 549. *Log.*) & quidem beneficio definitionum, axiomatum & propositionum jam ante demonstratarum, vel a posteriori evictarum (§. 498. *Log.*). Quoniam itaque per definitiones, axiomata & propositiones ante demonstratas, aut a posteriori evictas intelligitur, propositionem directe demonstratam esse veram (§. 568. 564. *Log.*); in illis definitionibus, axiomatis ac propositionibus continetur ratio, cur per hæc principia demonstrata propositio sit vera (§. 56. *Ontol.*), adeoque hæc cum istis connectitur (§. 10. *Cosmol.*). Enimvero definitiones (§. 252. *Log.*) & axiomata ceteræque propositiones propositiones universales sunt (§. 551. 552. *Log.*). Quicquid ergo directe demonstratur, rationi conforme est (§. 485).

Equidem in Logica nullibi demonstravimus, principia demonstrandi esse propositiones universales. Quodsi tamen quis perpendit ea, quæ de demonstratione ostensiva (§. 551. 552. *Log.*), dicta sunt, & animo recolit, quæ de propositionum universalitate tradita sunt (§. 242. 249. & seqq.); illarum universalitatem facile agnoscit, ut adeo nec opus judicemus idem per modum lemmatis hic demum demonstrari. Si quis tamen scrupulosior fuerit; ei satisfacit sequens demonstratio. In ratiociniis, quæ demonstrationem ingrediuntur, propositiones antea stabilitæ sunt majores syllogismorum in prima figura (§. 551. 552. *Log.*) Sed majores syllogismorum primæ figuræ semper universales sunt (§. 366. *Log.*). Propositiones igitur antea stabilitæ, quibus utimur in demonstrando, universales sunt.

§. 487.

Quaenam rationi contraria sint.

Si ex propositione data colligitur, quod propositioni cuidam veræ contradicit; illa rationi contraria est. Propositio enim falsa est, ex qua colligitur, quod veræ cuidam contradicit

dicit propositioni §. 556. *Log.*), consequenter ex aliis veris colligi nequit (§. 537. *Log.*). Quonam itaque per alias propositiones veras, easque universales (*not.* §. 486.) non intelligitur, cur prædicatum conveniat subjecto; ratio nexus prædicati cum subjecto nulla in aliis propositionibus veris universalibus continetur (§. 56. *Ontol.*), consequenter propositio, de qua nobis jam sermo est, cum aliis propositionibus veris minime connectitur (§. 10. *Cosmol.*). Rationi igitur conformis non est (§. 485), adeoque eidem contraria (§. *cit.*).

Ex duabus propositionibus hisce intelligitur, quomodo evincatur, esse quid rationi conforme, vel contrarium. Nimirum conformitas cum ratione patet per demonstrationem directam; difformitas per apogogicam, modo in posteriori casu notetur, non assumi propositionem datæ contrariam, ut inde colligatur absurdum, sed ipsam potius, quæ datur, propositionem. Ita patet, veritates omnes geometricas esse rationi conformes, cum ibidem continuo aliæ ex aliis demonstrentur. Cumque nos idem moliamur in philosophia, non aliud docere intendimus, quam quidnam sit rationi consentaneum.

§. 488.

Gradus rationis ab objecto materiali pendentes.

Ratio major ei est, qui plurium veritatum universalium nexum perspicit, quam illi, qui pauciorum nexum perspicit. Ideo enim ratio alteri tribuitur, quod nexum veritatum universalium perspicere valet (§. 483), adeoque ratio unius differt a ratione alterius, quod unus plurium veritatum universalium nexum perspicere possit, alter pauciorum. Multitudine igitur veritatum, quarum nexus introspicitur, constituuntur gradus rationis (§. 746. *Ontol.* Quare cum gradus unus altero major sit (§. 751. *Ontol.*) & ob hunc ipsum rei tribuatur magnitudo cui idem convenit; ratio quoque illius major est, qui plurium veritatum universalium nexum perspicit, quam ejus, qui pauciorum nexum perspicit.

Habemus hinc primum fundamentum graduum rationis, ubi gradus derivantur ab objecto materiali, veritatibus scilicet universalibus

ſalibus, circa quas verſatur ratio. Sed datur præterea aliud graduum fundamentum, de quo notanda eſt propoſitio ſequens.

§. 489.

Gradus rationis ab objecto formali pendentes.

Ratio ei major eſt, qui nexum veritatum univerſalium inter ſe in ſerie longiori continuare valet, quam qui eundem in ſerie breviuum producere valet. Eodem fere modo propoſitio præſens demonſtratur, quo præcedens. Nimirum quia ratio eſt facultas nexum veritatum univerſalium introſpiciendi (§. 483), ipſo autem facto deprehenditur in connectenda veritate quadam data cum aliis continuo aſcendi poſſe ad alias generaliores, vel etiam deſcendi poſſe ad alias ſpecialiores; ratio unius differt quoque a ratione alterius, quod unus nexum veritatum univerſalium inter ſe in ſerie longiori continuare valeat, alter autem nonniſi in breviori. Longitudine adeo iſtius ſeriei conſtituuntur gradus rationis (§. 746. *Ontol.*). Quare cum gradus unus altero major ſit (§. 751. *Ontol.*) & ob hunc ipſum tribuatur rei, cui gradus iſte convenit, magnitudo; ratio quoque illius major eſt, qui nexum veritatum univerſalium inter ſe in ſerie longiori continuare valet, quam qui eundem in ſerie breviori producere poteſt.

Series veritatum inter ſe connexarum innoteſcit ex ſyſtematis veri nominis. In Elementis Matheſeos univerſæ diſciplinas mathematicas inter ſe connexas dedimus. Quare ſi quis a prima orditur & non modo in ea continuo progreditur, verum etiam inde gradum ad diſciplinas ulteriores promovet; is in ſerie veritatum inter ſe connexarum continuo deſcendit. Quodſi vero propoſitionem aliquam in diſciplina quacunque aſſumit ac inde ad principia, quæ in demonſtrationem influunt, eodem modo retrogreditur, quo idem in ſucceſſiva aſſenſus geneſi determinanda facere ſolemus (*not.* §. 992. *Log.*); in ſerie veritatum inter ſe connexarum aſcendimus. Veritates quoque philoſophicas per ſingulas diſciplinas inter ſe connectimus, ut inde naſcantur ſcalæ, per quas continuo & aſcendere, & deſcendere licet. Quare ideam quoque ſeriei veritatum inter ſe connexarum ex philoſophia noſtra ſibi comparare valet.

§. 490.

Experientia non est ratio. Experientia enim est cognitio eorum, quæ sola attentione ad perceptiones nostras patent (§. 664. *Log.*), atque singularium (§. 665. *Log.*). Quoniam itaque vi experentiæ tantummodo cognoscitur, quod aliquid sit, vel fiat, veritatum autem universalium nexus non perspicitur; ex adverso beneficio rationis nexus veritatum universalium perspicitur (§. 483); experientia ratio non est, sed eidem contradistinguitur. *Diversitas rationis ab experientia.*

Hinc ea, quæ experientia nobis innotescunt, opponimus iis, quæ rationis beneficio cognoscuntur. Neque adeo a ratione commendamus eum, qui multa rerum experientia instructus. In vernaculo inprimis idiomate experientiam a ratione accurate distinguimus, quando nobis de aliorum cognitione sermo est. Ac utile omnino est experientiam a ratione probe distingui, ne, quod frequenter accidit, miremur, cur homines, quibus amplissimus est rationis usus, hæreant in rebus leviculis, quæ nonnisi experientia innotescunt, propterea quod ab experientia ipsorum alienæ sunt.

§. 491.

Quicquid beneficio rationis cognoscimus, a priori cognoscimus. Quicquid enim cognoscimus, vel a priori cognoscimus, vel a posteriori (§. 435.). Enimvero quod a posteriori cognoscimus, experiundo addiscimus (§. 433). Quare cum experientia non sit ratio (§. 490); quod a posteriori cognoscitur, rationis beneficio non cognoscitur. Quicquid igitur rationis beneficio cognoscitur, a priori cognosci debet. *Qualis sit cognitio rationis beneficio acquisita.*

§. 492.

Quoniam itaque a priori cognoscimus, quod ratiocinando nobis innotescit (§. 434), quæ vero beneficio rationis cognoscimus, a priori cognoscimus (§. 491); *Quicquid beneficio rationis cognoscimus, ratiocinando cognoscimus.* *Idem porro expenditur.*

Hinc & ratiocinia nomen trahunt a ratione, quod per ea rationis usus sese exerat, nec absque iis in homine detur.

§. 493.

Rationis defectus unde agnoscatur.

Quoniam beneficio rationis non cognoscitur, nisi quod ratiocinando eruitur (§. 492); *Si cui enti deest facultas ratiocinandi, eidem quoque deest ratio.*

Habemus igitur principium, per quod probari potest, utrum ens aliquod habeat usum rationis, an eodem destituatur, immo utrum enti alteri sit ratio, an vero hac facultate prorsus destituatur. Principii hujus multiplex usus non modo in Psychologia rationali, verum etiam in philosophia practica atque Jurisprudentia: id quod ipsa ejusdem applicatione suis locis utiliter facta luculenter admodum constabit.

§. 494.

Quomodo beneficio rationis quid cognoscatur.

Quicquid beneficio rationis cognoscitur, id ex aliis propositionibus sive judiciis atque definitionibus, quae antea nobis innotuere, colligitur. Quicquid enim beneficio rationis cognoscitur, id ratiocinando colligitur (§. 492). Enimvero dum ratiocinamur, ex definitionibus & judiciis aliis praeviis, quemadmodum ex legibus ratiocinandi apparet (§. 374. 384. 388. &c.) colligitur propositio alia. Ergo quicquid beneficio rationis cognoscitur, id ex definitionibus aliisque propositionibus s. judiciis praeviis colligitur.

§. 495.

Rationi pura ac non pura differentia.

Ratio pura est, si in ratiocinando non admittimus nisi definitiones ac propositiones a priori cognitas. *Pura* non est, si in ratiocinando praeterea admittuntur, quae a posteriori cognoscuntur.

Ratio pura in Arithmetica, Geometria & Algebra. Quodsi dubium moveant quaedam axiomata, quae vi notionum communium a posteriori manifestarum admittuntur; illud protinus evanescet, ubi ad animum revocaveris, in philosophia prima eadem a priori fuisse demonstrata. In Physica ratio minime pura est, cum ibidem ubivis assumantur, quae de rebus a posteriori innotescunt, quemadmodum & in Astronomia moris est.

§. 496.

§. 496.

Quando ratio pura non est, experientia cum eadem in cognoscendo concurrit. Quando enim ratio pura non est, in ratiocinando admittuntur præter definitiones ac propositiones, quæ a priori innotuerunt, etiam aliæ, quæ a posteriori cognoscuntur (§. 495). Enimvero quicquid a posteriori cognoscimus, experiundo cognoscimus (§. 434). Cum ratione igitur hoc in casu experientia in cognoscendo concurrit. *Rationis & experientiæ concursus.*

§. 497.

Concursus rationis & experientiæ in cognoscendo *Connubium rationis & experientiæ* dici solet. *Connubium rationis ac experientiæ.*

Connubium hoc maximi facio in universa philosophia, cum & ad certitudinem cognitionis plurimum faciat, & progressum in scientiis mirifice juvet. Atque ea ratio est, cur in ipsa hac Psychologiæ parte, in qua cognitioni animæ a posteriori studemus, rationem tamen ubivis in subsidium vocemus, quasi de cognitione a priori essemus solliciti. Ac eundem quoque morem in philosophia experimentali servamus.

§. 498.

Scientia ex ratione; historia ab experientia ortum trahit. Quicquid enim scimus, id demonstrare valemus (§. 594. *Log.*), adeoque per ratiocinia concatenata ex definitionibus & propositionibus jam antea evictis colligitur (§. 498. *Log.*), atque ex his intelligitur veritas illius (§. 568. 564. *Log.*), consequenter perspicitur rationem in iisdem contineri, cur illud verum sit (§. 56. *Ontol.*), & quod cum istis definitionibus atque propositionibus connectatur (§. 10. *Cosmol.*). Quoniam adeo scientia nexum inter veritates universales manifestat *per demonstrata;* ex ratione proficiscitur (§. 483). *Scientia ac historia ortus.*

In historia recensentur ea, quæ sunt atque fiunt, sive in mundo materiali, sive in substantiis immaterialibus (§. 3. *Disc. prælim.*). Ea, quæ sunt, vel fiunt, tanquam singularia (§. 226. 227. *Ontol.*), experientiæ debentur (§. 665. *Log.*). Historia igitur ab experientia ortum trahit.

Qui adeo de scientia sibi comparanda solliciti sunt, illi rationem amplificare student.

§. 499.

Cognitio philosophica quod rationis sit.

Cognitio philosophica rationis est. Qui enim cognitione philosophica instructus est, rationem perspicit eorum, quæ sunt, vel fiunt (§. 6. *Disc. prælim.*), adeoque nexum rerum tam coëxistentium, quam sibi mutuo succedentium, (§. 10. *Cosmol.*) consequenter propositionum universalium verarum, seu veritatum universalium (§. 505. *Log.*). Est itaque rationis (§. 485).

Studio igitur philosophiæ veri nominis, hoc est, istiusmodi, qualem nos definimus (§ 29. *Disc. præl.*) & colimus, ratio perficitur, ut hinc philosophiæ eluceat præstantia.

§. 500.

An error a ratione proficiscatur.

A ratione nullus proficiscitur error. Beneficio rationis enim perspicimus nexum veritatum universalium (§. 483). Quare cum veritates universales inter se connectantur, quatenus propositio una in se continet rationem, cur altera sit vera (§. 10. *Cosmol.*); beneficio rationis intelligimus, cur propositio aliqua vera potius sit, quam falsa (§. 56. *Ontol.*). Quoniam itaque ratione usus propositionem falsam pro vera habere nequit; a ratione error proficisci minime potest (§. 623.)

Qui adeo rationem accusant tanquam seductricem, quasi nos ad perniciosissimos ac gravissimos errores seduceret; terminum in alio prorsus significatu accipiunt, quam quem eidem supra (§. 483.) non invito usu loquendi (§. 484.) tribuimus. Nunc enim per rationem intelligunt quosdam de rebus naturalibus errores; nunc pravas hominis cupiditates, quibus in malum pronus fertur; nunc nescio quodcunque aliud. Atque hinc clamant, rationem adversari fidei ac virtuti: quod ipsorum judicium tamdiu verum est, quamdiu ex sua judicant notione usu loquendi minime comprobata! Absit autem, ut idem pro vero habeamus in legitimo termini significatu. Neque etiam ullibi terminus hic in significatu perverso in Scriptura Sacra occurrit, modo versionem a textu authentico distinguas. Sane *Lutherus* in versione Germanica decem vocabula Hebraica & triginta fere

Græca

Græca per vocabulum Vernunfft, quod rationem significat, interpretatur, quæ non esse ejusdem significatus facile quis prævidere valet. Ecquis enim sibi persuadeat, in lingua Hebraica, quam pauperem esse constat, eandem rem decem diversis nominibus insigniri? Ecquis sibi persuadeat, Græcos triginta excogitasse vocabula ad rem unam eandemque denotandam? Vocabulum λόγος apud Græcos rationem significat, unde Logicæ nomen est, quam ideo Latine philosophiam rationalem dicimus. Sed hoc nuspiam legitur in malam partem acceptum.

§. 501.

Qui actiones suas secundum experientiam moderantur; in casu simili imitantur olim facta. Patet hoc per experientiam maxime obviam. Homines enim plerique tantum non in omnibus actionibus, immo gravissimis negotiis; omnes vero homines in aliquibus saltem actionibus experientia magistra utuntur. *Quales homines sint in actionibus suis.*

Immo facile ostenditur, cur idem fieri debeat. Etenim quid fieri debeat in casu singulari dato, nemo judicare valet, nisi jam cognoverit, quid in istiusmodi casu fieri debeat (§. 361), nisi inventorem agere jubeatur (§. 414), quem casum jam non supponimus. Enimvero quicquid cognoscimus, vel a priori cognoscimus, vel a posteriori (§. 465): quamobrem quid fieri conveniat in istiusmodi casu, vel ratiocinando nobis innotuit, vel experiundo idem didicimus (§. 434). Nemo non novit in disciplinis, quæ docentur, non tradi theorias negotiorum maxime communium, immo gravissimorum, &, si quæ in iis continentur, paucissimos homines disciplinis vacare. Quoniam itaque destituuntur propositionibus determinatis, juxta quæ judicent in casibus datis; secundum notiones judicare tenentur, quas a posteriori seu per experientiam acquisiverunt. Vi igitur similitudinis casus præsentis cum alio quodam præterito hunc sibi repræsentant cum eo, quod in eo factum fuerit

 (§. 205),

(§. 305), quodque tum istud factum fuerit sibi conscii sunt (*not.* §. 173), atque adeo idem in hoc casu fieri debere judicant.

Etsi res pervulgata sit, meretur tamen attentionem philosophi. Non igitur tædet in eam inquirere penitius, ut in actionibus nostris satis circumspecti simus.

§. 502.

Qui in actionibus suis sint empirici; quinam rationales,

Homines *in actionibus suis* dicuntur *empirici* qui secundum experientiam actiones suas moderantur. In *actionibus* autem *suis rationales* dicuntur, qui secundum rationem easdem moderantur.

Ex iis, quæ in demonstratione propositionis præcedentis dicta sunt, apparet, neminem in actionibus suis rationalem esse posse, nisi qui habet animum theoria excultum, ut in dato casu propositiones universales, quas in disciplinis didicit, vel ipsemet invenit, ad facta singularia & negotia applicare possit (§. 501).

§. 503.

Expectatio casuum similium.

Expectationem casuum similium dicimus modum dirigendi actiones per olim facta in casu simili.

Perinde est, sive imitemur facta aliena, sive propria in casu simili.

§. 504.

Similitudo ejus apparens cum ratione.

Expectatio casuum similium rationi similis videtur. Qui enim casus similes expectant, ut agere possint, actiones suas dirigunt per olim facta in casu simili (§. 503), imitando scilicet, seu denuo faciendo, quod fecerunt alii, vel ipsimet fecerunt (§. 501). Id autem ideo fieri, & experimur, & intelligimus, quod eundem eventum in præsenti casu speremus, quem in simili antea experti sumus. Videmur adeo perspicere nexum inter actionem & eventum in casu dato, consequenter expectatio casuum similium rationi similis videtur (§. 483).

§. 505.

§. 505.

In expectatione casuum similium tertia latet mentis operatio, seu ratiocinium confusum in ea continetur. Etenim ubi prævia experientia didicimus, in quodam casu aliquid fieri posse vel debere; casu eodem recurrente notionis illius meminimus (§. 205. 226), atque idem jam fieri posse, vel debere judicamus. Perceptio casus præsentis propositioni minori, memoria præteriti cum facto præterito majori & judicium inde enatum conclusioni respondet, ut perinde sit ac si ita argumentaremur: Casus præsens talis est. In casu tali hoc fieri debet. Ergo in præsenti hoc fieri debet. Latet igitur in expectatione casuum similium ratiocinium, utpote explicabile per syllogismum (§. 195. *Log.*); sed cum mens propositiones singulas non distinguat a se invicem, nonnisi confusum (§. 39). *Ea ulterius expenditur.*

§. 506.

Quoniam igitur etiam in hoc expectatio casuum similium rationi similis (§. 492. *Psychol.* & §. 195. *Ontol.*); *expectatio casuum similium est id, quod analogum rationis dici solet.* *Analogum rationis quid sit.*

Atque ita ad notionem distinctam reduximus *analogum rationis* veterum, ut adeo appareat, istud admitti posse tanquam principium explicandarum actionum hominis. Quod vero etiam ad brutorum actiones explicandas faciat, in Psychologia rationali ostendemus.

§. 507.

Si casus præsens revera fuerit similis præterito, non tantummodo ex parte talis deprehendatur; expectatio casuum similium rationi æquipollet. Etenim si casus præsens revera similis fuerit præterito, idemque nunc fit, quod in præterito fiebat; utrobique determinantia eadem sunt (§. 114. 181. *Ontol.*). Eadem igitur etiam sunt determinata (§. 192. *Ontol.*). Quoniam igitur hic determinatum istud est, quod posita in *Quando rationi æquipolleat*

tali-

tali casu tali actione, seposito alio quocunque obstaculo extrinseco consequitur (§. 112 *Ontol.*); quicquid in casu præterito ex actione consecutum fuit, idem etiam in præsente consequi debet. Quare cum jam perinde sit ac si nexum inter actionem & id, quod inde consequitur, perspiceremus, atque adeo ratione in determinanda actione uteremur (§. 483); expectatio casuum similium, ubi casus præsens revera similis fuerit præterito, in locum rationis surrogari potest, eidemque adeo æquipollet.

§. 508.

Idem ulterius expenditur. Quoniam itaque similitudo casuum cognoscitur ex identitate circumstantiarum, per quas determinatur (§. 195 *Ontol.*); *Si circumstantias casus præteriti distincte cognoscas; expectatio casuum similium rationi æquipollet.*

Ita distincte singulas circumstantias casus agnoscimus, quando judicamus, aquam ebullire, si aheno cupreo infusum imponatur tripodi eidemque ignis subjiciatur. Notio igitur hæc a posteriori acquisita non minus certo dirigit actiones nostras circa ebullitionem aquæ ac si beneficio rationis nobis constaret, cur aqua ebullire debeat.

FINIS
PARTIS PRIMÆ PSYCHOLOGIÆ EMPIRICÆ.

PSYCHOLOGIÆ EMPIRICÆ

PARS II.

PSYCHOLOGIÆ EMPIRICÆ
PARS II.
DE FACULTATE APPETENDI IN SPECIE ET DE COMMERCIO INTER MENTEM & CORPUS.

SECTIO I.
DE FACULTATIS APPETENDI PARTE INFERIORI.

CAPUT I.
De Voluntate ac Tædio, nec non Notione boni ac mali.

§. 509.

HActenus contemplati sumus facultatem cognoscendi: progrediendum ulterius est ad facultatem appetendi. Appetitus nascitur ex cognitione; non tamen per saltum. Quamobrem distincte nunc nobis exponendum, quomodo ex notionibus nascatur appetitus. Equidem ad facultatem appetendi penitus agnoscendam conducunt quoque notiones certitudinis ac probabili- *Institutum autoris.*

bilitatis cognitionis humanæ, nec non opinionis ac erroris, de quibus nondum diximus: quoniam tamen jam alibi de singulis hisce notionibus abunde dictum integris capitibus (*§. 564. & seqq. Log.*), ut denuo repetantur, quæ ibidem jam dicta sunt, opus non est. Quamobrem iis suppositis tanquam aliunde notis ad progressum a cognitione ad appetitum explicandum nos conferimus dicturi de voluptate ac tædio, notionibusque boni ac mali, propterea quod ex cognitione nascitur primum voluptas, inde porro judicium de bonitate objecti, ac hinc demum resultat appetitus; in casu autem opposito ex cognitione rei ortum primo trahit tædium, inde porro judicium, quod ea mala sit, tandemque hinc resultat aversatio. Appetitus atque aversationis genesis distincte agnosci meretur, cum hæc cognitio sit fundamentum totius philosophiæ moralis, immo ex hoc fonte limpido deducatur omnis juris principium.

§. 510.

Perfectionis vera ac apparentis differentia.

Perfectio vera dicitur, quam rei inesse vi notionis perfectionis demonstrari potest, aut, si mavis, quæ eidem revera inest. *Perfectio* autem *apparens* a nobis vocatur, quam per errorem eidem tribuimus.

Notionem perfectionis in genere dedimus in philosophia prima (§. 503. *Ontol.*). Inde notio perfectionis rei cujuscunque in specie ratiocinando colligitur. Et ubi hoc succedit clarissime constat, perfectionem rei re vera inesse ut adeo pragmatica sit definitio prior perfectionis veræ, quam dedimus, utut eidem æquipolleat altera. Quoniam vero non omnes notione distincta perfectionis utuntur, quando de perfectione rerum judicium ferunt; præjudicia eidem substituere soleat. Unde accidit, ut per errorem judicent perfectum, quod tale non est; præjudicii tamen sui falsitatem non agnoscentes rem perfectam esse sibi persuadent. Qui adeo præjudiciis excæcati sunt, iis perfectum videtur, quod tale non est. Atque ita perfectio quædam apparens datur.

§. 511.

Voluptas est intuitus, seu cognitio intuitiva perfectionis cujuscunque, sive veræ, sive apparentis. *Voluptatis definitio.*

Notionem hanc voluptatis distinctam debemus *Cartesio*, quemadmodum jam monuimus in Horis subsecivis A. 1729. *Trim. æst. num.* 1. §. 2. Diserte enim in epistola ad *Elisabetham* Principem Palatinam: *Tota nostra voluptas*, inquit, *posita est tantum in perfectionis alicujus nostræ conscientia*, ac præterea monet, *in æstimanda perfectione homines sæpius confundere quod apparet cum eo, quod est.* Quoniam quid intuitive cognoscimus, quatenus ideæ ejus, quam habemus, nobis conscii sumus (§. 286); apparet *Cartesium* voluptatem deducere a cognitione intuitiva perfectionis. Nimirum qui voluptatem ex re percipit, perfectionem ejus sibi repræsentat quodque hoc faciat sibi conscius est. Dum vero idem monet, homines in æstimanda perfectione sæpius confundere quod apparet cum eo, quod est; haud obscure innuit, voluptatem non minus percipi ex perfectione apparente, quam ex vera, seu hic perinde esse sive judicium ejus, qui rem perfectam esse judicat, verum sit, sive falsum. Maximi momenti est, ut discamus, voluptatem non minus percipi ex perfectione apparente, quam vera, cum in eo situm sit semen omnis mali moralis.

§. 512.

Notio voluptatis, quam dedimus, experientiæ consentanea. Nemo non novit, nos voluptatem percipere ex imagine, v. gr. uvæ, quam prototypo suo adeo similem deprehendimus, ut idem adesse existimemus. Neque enim hic voluptas percipitur ex objecto, quod repræsentatur, veluti in præsente casu ex uva, cum gemina voluptate non perfundamur uvas conspicientes, licet earum nobis probe conscii simus judicantes, quod uvæ sint, quas videmus. Neque voluptas inde est, quod ad imaginem propius accedentes agnoscamus, nos minime ex veritate judicasse, dum uvam pictam pro naturali habebamus, cum tædio potius afficiamur, quando certiores reddimur judicium nostrum nos fefellisse. Ideo igitur voluptas oritur, quod similitudinis uvæ pictæ cum natu- *An illa sit experientiæ conformis.*

 rali

rali nobis conscii simus & ejus inde convincamur, quod pictam cum naturali confuderimus: Enimvero in similitudine imaginis cum prototypo perfectio ejus consistit. Quamobrem voluptas tota in eo sita est, quod perfectionis imaginis tibi conscius sis, seu, quod perinde est, quod eam intuitive cognoscas. Equidem nemo non fatetur, perfectionem imaginis ex similitudine ejus cum prototypo æstimandam esse: quodsi tamen quis probationem desideret, haud difficulter eam damus. Nimirum dum pictor imaginem delineavit, veluti dum in dato casu uvam pinxit, non aliud intendit, quam prototypon, cujus imaginem fecit, veluti uvam, in tabula repræsentare. Quoniam imago prototypo suo simillima supponitur, quæ in imagine distinguuntut eadem sunt cum iis, quæ in prototypo distinguere licet (§. 195. *Ontol.*). Nihil adeo datur in imagine, quod non repræsentet aliquid in prototypo, & nihil datur in prototypo, quod non repræsentetur in imagine. Singula igitur, quæ in imagine distinguuntur, cum sint repræsentamina prototypi & omnia simul repræsentamen totius prototypi; singula imaginis inter se consentiunt atque in hoc consensu, consequenter in similitudine, perfectio imaginis consistit (§. 503. *Ontol.*). Similiter voluptatem percipimus ex eo, quod horologium horas singulas singulasque ejus partes accurate indicet. Enimvero in hoc consistit perfectio horologii, quod eo fine construitur, ut tempus indicet (*nat.* §. 573. *Ontol.*). Voluptas igitur ex horologio percipitur, quatenus nobis conscii sumus perfectionis ejusdem. Architecturæ peritus insigni prorsus voluptate perfunditur, quando contemplatur ædificium juxta regulas architectonicas constructum. Enimvero si in ædificii structura omnia cum regulis Architecturæ consentiunt, ut scilicet inde ratio reddi possit, cur unum quodque eorum tale esse debuerit; ædificium perfectum est. Architecturæ igitur peritus conscius sibi est perfectionis ædificii, quando ex eodem voluptatem percipit. Sunt qui voluptatem perci-

cipi-

cipiunt ex vita dissoluta, quod ita ex ingenio suo vivant ab arbitrio aliorum prorsus independentes. Tum vero per errorem istam independentiam pro perfectione status habent, atque adeo voluptate perfunduntur, quatenus sibi conscii sunt perfectionis cujusdam apparentis. Absit igitur, ut eos casus, in quibus voluptatem percipiens nullius perfectionis veræ sibi conscius esse potest, notioni voluptatis, quam dedimus, opponamus.

Probe hic notandum est, non necesse esse, ut quis in genere judicet objectum, quod percipit, esse perfectum: sufficit enim perfectionem quandam sive veram, sive apparentem saltem confuse percipi. Ita non opus est, ut judices imaginem prototypo similem esse perfectam; sed sufficit, ut tibi conscius sis similitudinis. Nec opus est ut judices horologium esse perfectum; sed sufficit ut tibi conscius sis, quod tempus accurate indicet. Neque etiam opus est ut quis judicet vitam dissolutam esse perfectam; sed denuo sufficit, ut sibi conscius sit, se agere quod lubet. Judicium enim, quo statuitur, in eo, cujus tibi conscius es, consistere perfectionem rei perceptæ in notionibus confusis involvitur, ut non agnoscatur nisi ab eo, qui singulari acumine illas evolvere & ad distinctas revocare valet.

§. 513.

Si perfectio fuerit vera & qui ejusdem sibi conscius est rem esse perfectam demonstrare possit; voluptas constans est, hoc est, semper oritur, quotiescunque illius sibi conscius est. Quodsi enim vera fuerit perfectio, eam rei inesse vi notionis perfectionis demonstrari potest (§. 510.) & quoniam hanc demonstrationem dare valet, qui ejusdem sibi conscius est *per hypoth.* in numero perfectionum esse, quod in re percipit, certus est (§. 567. *Log.*), neque verendum ut ejus unquam mutetur judicium. Quoniam igitur semper judicat istam rem esse in numero perfectionum, quotiescunque eam percipiens attentionem suam in eam dirigit; judicii quippe pristini ac sensus certitudinis memor (§. 117. 213.); voluptas quoque semper oritur, quoties quis sibi conscius perfectionis illius (§. 510).

Constantia voluptatis unde.

Con-

Confirmatur idem a posteriori. Similitudo imaginis est perfectio vera &, qui demonstrare valet, imaginis perfectionem in similitudine consistere, nullo præjudicio se abripi patietur ut sibi persuadeat contrarium. Immo in præsente casu absque demonstratione per attentionem ad notiones confusas certi evadimus, in similitudine consistere imaginis perfectionem. Enimvero quamprimum percipis similitudinem objecti cum prototypo, voluptate quoque perfunderis, nec unquam accidit contrarium, ut displiceat imago propter similitudinem. Ita qui ex cognitione veritatis voluptatem percipit, vel ex eo, quod veritatem inveniat; is ex eadem voluptatem constanter se percipere experitur, quoties de cognitione veritatis cogitat, vel se jam veritatem antea adhuc latentem vel sibi incognitam eruisse experitur. Quod vero in utroque hoc casu perfectionis veræ sibi sit conscius, alias ostendi in Horis subsecivis A. 1729. Trim. æst. n. 1. cum de voluptate ex cognitione veritatis percipienda agerem.

Etsi vero ex dictis satis superque appareat, constantem esse voluptatem, quæ percipitur, quando tibi perfectionis veræ fueris conscius, ubi eam certo cognoveris; idem tamen adhuc sequentem in modum ostendere lubet. Qui vi demonstrationis cognovit, v. gr. artem inveniendi esse summam intellectus humani perfectionem, is veritatis convictus semper ita judicabit, quoties de arte inveniendi cogitandi occasio ipsi suppeditatur. Quoniam itaque artis inveniendi sibi inexistentis conscius in omni casu, quo de eadem judicat, tanquam perfectionis intellectus sui; in omni casu ponitur ratio eadem voluptatis (§. 511). Quamobrem necesse quoque est in omni casu poni voluptatem eandem (§. 189. *Ontol.*). Voluptatem igitur percipit, quotiescunque artem inveniendi in se percipit, consequenter voluptas constans est.

Non puto, fore aliquem, qui propositionem præsentem in perversum sensum trahat inde illaturus, quod probentur, quæ per definitionem manifestra sunt, neque adeo probatione indigent. Etenim ut volu-

voluptatem percipias, non sufficit ut tibi conscius sis ejus, quod in numero perfectionum est; verum etiam conscius tibi esse debes, quod sit in perfectionum numero. Si enim ignores pertinere hoc, cujus tibi conscius es, ad rei perfectionem; voluptate nulla perfunderis. Quodsi per errorem judices idem in numerum imperfectionum referendum esse; tædio prorsus afficitur animus, quemadmodum deinceps patebit. Interest autem nosse, quandonam voluptas constans sit, cum hinc amplissimam deducturi simus in moralibus praxin.

§. 514.

Voluptatis vera ac apparentis differentia.

Voluptas vera est, quæ ex vera perfectione oritur: *Apparens* vero, quæ oritur ex apparente.

Utile est in Moralibus voluptatem veram ab apparente distingui. Plerique enim hominum in scelera sese præcipites dant, quod apparentem voluptatem cum vera confundunt.

§. 515.

Voluptas vera qualis.

Quoniam voluptas constans est, si perfectio fuerit vera & demonstrare possis, quod sit vera (§. 513), tum vero quoque certius sis voluptatem esse veram (§. 514); *voluptas vera constans est tam in se spectata, tum respectu subjecti, a quo agnoscitur.*

Nimirum etsi voluptas vera in se constans sit, quatenus nulla datur ratio intrinseca, cur mutetur; ex accidente tamen fieri potest, ut in aliquo subjecto non sit constans, sed mutetur, quatenus is eam non agnoscit, adeoque judicium verum, cujus minime convictus est, in erroneum abire potest, quemadmodum ex sequentibus clarius elucescet.

§. 516.

Gradus perfectionis.

Quo major fuerit perfectio, vel talis saltem apparet: eo major quoque est voluptas. Ponamus evidentiæ gratia perfectionem A esse dimidiam perfectionis alterius B: erit B bis A seu B = 2 A. Ponamus porro ex perfectione A ortum trahere voluptatem C: erit illa perfectio A ratio sufficiens voluptatis C (§. 129. *Ontol.*). Quoniam itaque posita adhuc alia perfectione A poni debet alia adhuc voluptas C (§. 189. *Ontol.*): evidens est posita perfectione bis A poni voluptatem bis C,

consequenter ex perfectione, quæ est dupla ipsius A, oriri voluptatem duplam ejus, quæ a perfectione A ortum trahit. Est vero perfectio B dupla perfectionis A *per hypothesin.* Ergo ex perfectione B dupla oritur voluptas ejus, quæ ex perfectione A ortum trahit. Quia idem eodem modo patet, si rationem perfectionum quamcunque aliam supponas; in genere patet, voluptatem fore tanto majorem, quo major fuerit voluptas.

Enimvero si voluptas oritur, perinde est sive perfectio fuerit vera, sive apparens (§. 511), consequenter sive rei perceptæ actu insit, sive tantummodo per errorem eidem tribuatur (§. 510). Quamobrem si perfectio B saltem appareat dupla perfectionis A, non minus ac in casu veritatis ex illa ortum trahere debet voluptas dupla ejus, quæ ex perfectione A oritur. Quamobrem si perfectio saltem major apparet; voluptas quoque major esse debet.

Idem confirmatur a posteriori. Majorem ex similitudine imaginis voluptatem percipimus, si major fuerit, quam ubi minor deprehenditur. Major autem similitudo major imaginis perfectio est, quemadmodum ex iis colligitur, quæ de perfectione imaginis supra (§. 512) demonstrata sunt. Voluptas itaque in hoc casu major est, quia perfectio major est, seu quia majoris perfectionis nobis sumus conscii. Videmus etiam voluptatem imminui, si quis artis peritus ostenderit tantam non esse similitudinem, quanta videbatur. Pars igitur voluptatis debebatur ei, quod tentummodo apparebat, seu per errorem rei tribuebatur. Atque hinc intelligitur, voluptatem quoque esse majorem, si perfectio tantummodo major apparet. Idem eodem modo patet in casibus aliis. Nemo negat, artem inveniendi majorem esse mentis perfectionem quam ab aliis inventa penitus intelligendi. Ecquis vero est qui non propria experientia edoctus fateatur, se majore voluptate perfundi, ubi per propriam meditationem veritatem laten-

latentem eruit, quam ubi ab aliis inventa evolvens eadem intellecta veritati consentanea deprehendit? Hic igitur denuo major voluptas ex majore perfectione oritur, seu ideo majore fruimur voluptate, quod perfectionis majoris nobis conscii simus. Enimvero si quis videtur sibi invenisse veritatem, v. gr. quadraturam circuli, cum tamen in errorem inciderit, quem examine instituto ipsemet deprehendit; non minore voluptate perfunditur, quam si veritatem, quam quæsiverat, actu invenisset. Atque adeo denuo apparet, voluptatem quoque esse majorem, si per errorem majoris perfectionis tibi tantummodo conscius videaris.

Observavit hoc jam *Cartesius* ad ea respiciens, quæ unusquisque in seipso experiri potest, nisi eo destituatur acumine, quod ad distinguenda ea, quorum nobis de nobis in nobis conscii sumus, requiritur. Diserte nimirum profitetur, quamlibet voluptatem ex magnitudine perfectionis eam producentis metiendam esse; homines tamen sæpius confundere quod apparet cum eo, quod est: quibus verbis innuit, se ad notitiam horum via experientiæ pervenisse. Neque vero difficultatem facessere debet, quod apparentia ejus, quod non est, gradum voluptatis intendere possit. Voluptas enim non oritur, quod rei, quam percipimus, insit perfactio & quod hanc quoque percipiamus; sed quod ejus tanquam inexistentis nobis conscii simus, adeoque eam inesse judicemus, sit ita quod actus judicandi non distincte appareat, perceptionibus animæ evolutis demum detegendus. Quoniam igitur voluptas ab actu judicandi pendet; actus res di judicandi veritatem non semper attingit; illi quoque locus esse debet, sive verum sit judicium, sive falsum. Magni igitur momenti est seriam ad voluptatem, quam ex rebus percipimus, afferre attentionem, ut tempestive rectificentur judicia, si quando ea a vero aberrare contingat, ne error noxius vix animadversus serpat appetitum corrupturus.

§. 517.

Quo certius nobis est, vel videtur judicium de perfectione rei, eo majorem inde percipimus voluptatem. Voluptas enim oritur, quatenus perfectionem in re, quam percipimus, in- *Gradus alius perfectionis.*

 tue-

tuemur, aut intueri nobis videmur (§. 511), adeoque non quatenus actu inest, sed quatenus eam rei perceptæ inesse judicamus. Quamobrem cum certitudo efficiat, ut agnoscamus judicium esse verum (§. 564. *Log.*), magis quoque nobis conscii sumus quod perfectionem rei intueamur, quam si minus certum fuerit judicium, consequenter intuitus perfectionis clarior est vel saltem talis videtur. Quamobrem cum major esse debeat voluptas, ubi perfectionem clarius intuemur, quam ubi eam minus clare intuemur, cum in casu posteriori latens aliqua dubitatio impediat ex parte voluptatis genesin (§. 511); major utique esse debet voluptas, si certius fuerit, vel apparuerit nobis de perfectione rei judicium.

Idem quoque patet a posteriori. Etenim architectus, qui convictus sibi videtur de veritate regularum architectonicarum, vel etiam actu convictus est, majorem voluptatem percipit ex ædificio, ubi ejus cum regulis architectonicis consensum deprehendit, quam alter, qui ejusdem sibi conscius est, sed regularum architectonicarum veritatem non perspiciens eas tantummodo intellectas memoriæ mandavit, ut norit easdem ab architectis observari, minime autem convictus sit eas necessario observari debere. Hic major voluptas oritur ex eo, quod unius judicium de perfectione ædificii magis certum sit, vel judicanti saltem videatur, quam judicium alterius. Inde etiam est, quod si utriusque judicium fuerit erroneum, alter majorem voluptatem percipiat; alter vero minorem, prouti unus magis sibi persuasus videtur de veritate judicii, quam alter. Atque hic potissimum casus inservit, ubi veritatem propositionis præsentis a posteriori confirmare volueris.

Probe hic considerandum, certitudinem judicii (quod in demonstratione assumsimus) producere claritatem in appercipiendo, ut perinde sit, ac si objectum aliquod majore lumine illustratum intueremur. Constat autem melius videri ac agnosci, quæ clariora sunt, quam quæ obscuriora apparent. Unde & in casu certitudinis majo-

majoris perfectio magis agnoscitur, quam in casu minoris, consequenter in illo magis tibi conscius es perfectionis, quam in altero.

§. 518.

Tædium est intuitus, seu cognitio intuitiva imperfectionis cujuscunque, sive veræ, sive falsæ. *Tædii definitio.*

Tædium hic sumitur pro opposito voluptatis, propterea quod nullum occurrit vocabulum, quod vi etymologiæ voluptati opponatur, quemadmodum in vernacula Lust & Unlust sibi mutuo opponuntur. Ex eo vero, qaod tædium voluptati opponi debeat, ejus definitio ex definitione hujus facile elicitur. Perfectioni enim opponitur imperfectio: Quare cum ex perfectione oriatur voluptas, ex imperfectione eodem modo quod voluptati opponitur oriri debet, quo hoc ex perfectione ortum trahit. Quemadmodum vero in genesi voluptatis non attenditur veritas judicii; ita quoque in genesi tædii ad eam non respicitur. Sufficit te tibi esse cujusdam conscium, quod tuo judicio ad tædium tanquam genus suum refertur.

§. 519.

Notio tædii, quam dedimus, experientiæ conformis. Ponamus enim hominem, qui imaginibus delectatur iisdemque pretium statuit, videre imaginem prototypo suo prorsus dissimilem & rudi prorsus Minerva pictam. Quodsi attentionem suam in dissimilitudinem dirigit, non eam amplius percipit voluptatem, quam percepturus fuerat, ubi eam prototypo similem deprehendisset; sed visus quasi adspectu offenditur, ita ut oculos statim avertat, nec precibus alterius ad eam contemplandam adduci se patiatur. Equidem tædium non semper adeo clare percipitur, quemadmodum voluptas, propterea quod a tædio abhorrentes attentionem ad imperfectiones non tam studiose dirigimus, quemadmodum ad perfectiones eandem dirigere solemus, ubi ipsa voluptas stimulo est ad eandem continuandam, cum ex adverso tædium impediat, quo minus eandem conservemus. Quamobrem suppofui hominem, qui imaginibus delectatur & easdem in pretio habet, ne quis experimentum capiens contrarium experiri sibi videatur tædium leve *Notio tædii experientiæ conformis.*

ac vix nascens non advertens. Confirmat idem exemplum Architecti, qui ob voluptatem, quam percipit, a contemplatione ædificii affabre extructi sese abduci nullis persuasionibus patitur nisi necessitati, quod durum telum jure habetur, sit obediendum. Etenim ubi ad ædificium accedit, quod opus artificis venditatur, suamque attentionem in ea dirigit, unde perfectio æstimatur; quamprimum animadvertit regulis architectonicis contraria, tædio correptus oculos ab eodem avertit, nullis precibus adducendus ut in eodem contemplando attentionem suam defigat, addita ratione, quod ægre quasi fiat oculis, ut eos eidem obvertere minime possit. Dum voluptatem ex re quadam percipimus, conscii nobis sumus perfectionis eidem inexistentis (§. 514), sed simul perfectionis nostræ, quatenus scilicet intellectus perfectionem arguit judicium de perfectione rei alterius, ut adeo *Cartesius* in definienda voluptate tantummodo rationem habuerit perfectionis ejus, qui voluptatem percipit, seu perfectionis subjectivæ. Ita Architectus de perfectione ædificii judicans conscius sibi est scientiæ architectonicæ, quam possidet & qua destitutus sibi conscius esse minime posset ædificii perfectionis, quod contemplatur. Enimvero dum imperfectionem rei agnoscimus, tantum abest ut cujusdam imperfectionis nostræ simul nobis conscii simus, ut potius nostri intellectus perfectionem inde colligamus, quod illam agnoscere valeamus. Quamobrem in casu primo voluptas ex re quadam percepta intenditur per eam, quæ ex nobismetipsis percipitur; in altero autem tædium ex re percipiendum impeditur per voluptatem, quæ ex nobismetipsis percipitur, ut adeo hic sit quidam quasi conflictus alicujus tædii atque voluptatis, illudque percipiatur, quo unum istorum excedit alterum. Quoniam itaque circumspecta requiritur observatio, ubi tædium ex imperfectione rei perceptum agnoscere volueris; ad eos inprimis casus omnem attentionem converti consultum est, in quibus nostræ tantummodo imper-

fectio-

fectionis nobis conscii sumus. Nemo non ignorat præcipitantiam in judicando & defectum attentionis in numerum imperfectionum mentis referri, quemadmodum mentis perfectio est non statuere nisi de rebus sufficienter discussis & sufficientem ad istiusmodi discussiones afferre attentionem.

Ponamus jam nos errorem committere ex præcipitantia in judicando, vel attentionis defectu atque postea agnoscere, quod errorem commiserimus & qua de causa eundem commiserimus. Nemo non in se tædium deprehendet, immo conscius sibi erit, se ideo tædio affici quod præcipitantiam in judicando non evitaverrit, vel quod attentionem suam desiderari passus fuerit. Tædio igitur afficimur, quod nobis conscii sumus imperfectionis cujusdam nostræ. Ponamus vero nobis errorem videri, qui non est, atque ex falso eundem tribuere vel præcipitantiæ in judicando, vel defectui attentionis; non minus tædium in nobis oriri animadverteremus quam ubi revera vel ex præcipitantia in judicando, vel defectu attentionis errorem commisimus. Tum vero tantummodo videmur nobis ex præcipitantia judicasse; videtur tantummodo nobis defecisse attentio nostra, consequenter conscii nobis non sumus nisi apparentis cujusdam imperfectionis (§, 510). Atque hinc apparet, tædio quoque nos affici ob imperfectionem apparentem, ut adeo hic non attendatur discrimen inter judicium verum atque falsum. Sufficjenter itaque probatum esse existimamus, notionem tædii quam stabilivimus (§. 519) esse experientiæ consentaneam:

Quoniam ex tædio ortum tandem trahit aversatio; maximi momenti est notionem tædii distinctam habere. Dabimus fidem oculatam in pholosophia morali, ubi omnem praxin morum ex natura mentis humanæ deducemus sicque deductam experientiæ consentaneam confirmabimus. Ceterum quæ de voluptate annotata sunt (*not*. §. 512); ea etiam ad tædium applicanda, scilicet quod sufficiat imperfectionem quandam sive veram, sive apparentem saltem confusa

fuse percipi, nequaquam autem opus esse, ut quis in genere judicet, objectum, quod percipit, esse imperfectum.

§. 520.

Constantia tædii.

Si imperfectio fuerit vera & qui ejusdem sibi conscius est, rem esse imperfectam demonstrare possit; tædium constans est, hoc est, semper oritur, quotiescunque illius sibi conscius est. Quodsi enim vera fuerit imperfectio, eam rei inesse vi notionis imperfectionis demonstrari potest (§.510.) & quoniam hanc demonstrationem dare valet, qui ejusdem sibi conscius est *per hypothes.* ideo certus est, quod in re percipit ad imperfectionem ejus pertinere (§.567. *Log.*), neque adeo verendum est fore,ut ejus mutetur judicium. Cum igitur semper judicet istud ad imperfectionem rei pertinere, quod in eadem percipit, quotiescunque rem percipiens suam in istud attentionem dirigit, judicii quippe pristini ac sensus certitudinis memor (§. 117. 213); tædium quoque semper oritur, quoties quis sibi conscius est ejus, quod ad rei perceptæ imperfectionem refert, adeoque tædium ipsius constans est.

Idem adhuc alia ratione ostenditur. Qui vi demonstrarionis cognovit, quidpiam ad rei cujusdam imperfectionem pertinere; is veritatis convictus (§.990. *Log.*) semper ita judicabit, quoties de eo cogitandi occasio datur. Cum igitur in omni casu, quo de eodem judicat, ejus sibi conscius sit tanquam imperfectionis cujusdam rei tribuendæ, in omni casu eadem ponitur tædii ratio (§.511). Quoniam itaque necesse est idem quoque in omni casu tædium poni (§. 189. *Ontol.*); tædium constanter oriri debet, quoties istius sibi conscius est, quod ad rei imperfectionem pertinet.

Confirmatur etiam idem a posteriori. Præcipitantia in judicando & defectus attentionis debitæ imperfectio mentis humanæ est, id quod nemo in dubium vocare audet atque ex notione imperfectionis generali (§. 504. *Ontol.*) haud difficulter ostenditur. Enimvero quamprimum qui id cognovit,

vit, sibi conscius est se ex præcipitantia judicasse, vel attentionem debitam desiderari passum fuisse; tædium oritur, nec unquam accidet contrarium, nisi quando quis non agnoscit, quanta illa sit naturæ mentis humanæ imperfectio.

Magni momenti est nosse, quandonam tædium constans sit, cum in Moralibus hinc derivetur constantia propositi non committendi mali, immo inde pendeat constans mali odium: quemadmodum suo loco dilucide constabit.

§. 521.

Quo major fuerit imperfectio, cujus tibi conscius es, vel talis saltem apparet; eo majus quoque est tædium, quod inde oritur. Ponamus evidentiæ gratia, imperfectionem quandam B esse duplam alterius cujusdam imperfectionis A; dico tædium D, quod ex B provenit, fore duplum tædii C, quod ex A oritur. Quoniam enim ex imperfectione A oritur tædium C *per hypoth.* consequenter tædium C per imperfectionem A determinatur (§. 113. *Ontol.*); posita denuo ista imperfectione A, orietur quoque inde tædium C (§. 189. *Ontol.*), adeoque posita imperfectione bis A ponetur tædium bis C. Est vero imperfectio B dupla alterius A *per hypoth.* adeoque B est bis A (§. 142. *Arithm.*): Ergo ex B oriri debet tædium bis C, consequenter quod inde oritur tædium D est duplum tædii C, quod ex A oritur. Quoniam idem eodem modo in quacunque ratione alia imperfectionum ostenditur; evidens est tanto majus ex imperfectione percipi tædium, quanto ipsa major fuerit. *Tædii gradus.*

Quoniam vero tædium oritur, quatenus tibi conscius es imperfectionis, atque perinde sit sive judicium tuum fuerit verum, sive falsum, ut tantummodo appareat quod est (§. 518.); majus quoque erit tædium, quod ex imperfectione oritur, si hæc tantummodo major appareat.

Confirmatur idem a posteriori. Ponamus enim duas imagines, quæ prototypo suo dissimiles sunt, offerri artis pictoriæ perito. Ponamus primæ, quæ ostenditur, minorem esse

dissimilitudinem, quam alterius, quæ secundo loco monstratur. Nonne ad conspectum primæ protinus in hæc verba erumpet: Apagesis! Nihil mihi negotii est cum imagine istiusmodi? Quodsi vero jam altera ostendatur, nonne aversis oculis accelerata voce clamabit: Apage te! Apage te a me cum tua ista imagine! Læditur oculus adspectu? Ex his vero clarissime perspicitur, majorem imperfectionem majus parere tædium, minorem minus, cum major dissimilitudo imaginis major utique imperfectio sit quam minor. Similiter ponamus commissum esse errorem ex præcipitantia in judicando. Tanto major censetur præcipitantia, quo facilius a nobis evitari potuisset. Quando vero judicaveris præcipitantiam istam a te facile evitari potuisse, tædium majus percipies, quam ubi firmiter persuasus fueris eam a te non adeo facile, immo vix ac ne vix quidem evitari potuisse. Quare cum imperfectio major sit præcipitantia major in judicando, quam minor; majus in præsente casu oritur tædium ex imperfectione majore, seu quod tibi majoris fueris conscius imperfectionis. Quodsi quis tibi ostendit, præcipitantiam in judicando, cujus te reum esse cognoscis, non adeo facile evitari posse, quemadmodum tibi videtur; quamprimum non amplius tanta ea videtur, quam videbatur antea; tædium quoque imminui percipies. Atque hoc ipso probatur, majus tædium oriri etiam ex eo, quod imperfectio, cujus tibi conscius es, major appareat. Abunde igitur veritas propositionis præsentis a posteriori confirmatur.

Cui curæ condique est, ut, quæ de facultate appetendi docentur, eorum certam ac nulli prorsus dubitationi obnoxiam notitiam sibi comparet; is ad hominum actiones assiduam afferre debet attentionem. Ubi enim theoremata nostra sibi familiaria reddiderit; facile observabit hisce perspicillis munitus, quæ alias attentionem ipsius effugiunt. Merentur autem hæc dogmata, ut firmo assensu comprehendantur, quod insignem prorsus in philosophia morali spondeant utilitatem.

§. 522.

§. 522.

Quo certius nobis est, vel videtur judicium de imperfectione; eo majus inde tædium percipimus. Quoniam tædium in cognitione intuitiva imperfectionis sive veræ, sive apparentis totum consistit, (§.518), quemadmodum voluptas in cognitione intuitiva perfectionis (§.511), consequenter definitiones nonnisi in eo differunt, quod in una loco perfectionis ponatur imperfectio; ideo quæ a qualitate judicii pendent, in utroque casu eadem esse debent. Quamobrem cum a majore certitudine judicii de perfectione rei pendeat major gradus voluptatis (§. 517): major etiam gradus tædii pendere debet a majore certitudine judicii de imperfectione, cujus tibi conscius es, vel conscius esse videris. *Ulterior gradus tædii.*

Quodsi propositionem superiorem de dependentia majoris voluptatis a majore certitudine judicii de perfectione rei præsupponere nolueris; propositio præsens eodem prorsus modo demonstrari potest, quo illa ipsa propositio superior demonstrata fuit.

Habemus adeo duplex fundamentum graduum tam voluptatis, quam tædii, scilicet magnitudinem perfectionis, vel imperfectionis, cujus nobis conscii sumus, & gradum certitudinis judicii de ista perfectione, vel imperfectione. Quodsi theoremata ista stilo mathematico efferre libuerit; dicendum erit: 1. Voluptatem esse in ratione composita perfectionum, quarum nobis conscii sumus, ac certitudinis judiciorum de istis perfectionibus: 2. Tædium esse in ratione composita imperfectionum, quarum nobis conscii sumus, ac certitudinis judiciorum de istis imperfectionibus. Unde consequitur: Si eadem fuerit perfectio, vel imperfectio, voluptatem vel tædium esse gradui certitudinis judicii de perfectione, vel imperfectione proportionalem, & 4. si eadem fuerit judiciorum de perfectione, vel imperfectione, cujus nobis conscii sumus, certitudo; voluptatem, vel tædium esse perfectioni, vel imperfectioni, cujus nobis conscii sumus, proportionale. Theoremata hæc ad *Psycheometriam* pertinent, quæ mentis humanæ cognitionem mathematicam tradit & adhuc in desideratis est. In ea autem doceri debet, quomodo magnitudinem perfectionis ac imperfectionis nec non certitudinem judicii metiri debeamus, adeoque mensura perfectionis ac imperfectionis, item-

 que

que certitudinis judiciorum constituenda: neque enim theoremata ante ullius usus sunt, quam utraque mensura fuerit inventa. Hæc non alio fine a me adducuntur, quam ut intelligatur, dari etiam mentis humanæ cognitionem mathematicam, atque hinc *Psycheometriam* esse possibilem, atque appareat animam quoque in iis, quæ ad quantitatem spectant, leges mathematicas sequi, veritatibus mathematicis, hoc est, arithmetricis & geometricis cum contingentibus non minus in mente humana, quam in mundo materiali permixtis.

§. 523.

Voluptatis ac tædii simplicis & mixti differentia.

Voluptas simplex est, quæ ex eo oritur, quod unius tantummodo perfectionis tibi conscius es. *Voluptas* vero *mixta* est, quæ ex eo oritur, quod plurium perfectionum simul tibi conscius es. Similiter *Tædium simplex* est, quod ex eo oritur, quod unius tantummodo imperfectionis tibi conscius es. Ast *Tædium mixtum* est, quod inde oritur, quod plurium imperfectionum simul tibi conscius es.

Quoniam in Moralibus plurimum interest, ut distincte cognoscamus, unde voluptas oriatur ac tædium, ut præjudicia detegantur virtuti inimica, vitio amica; consultum fuit voluptatem simplicem a mixta & tædium simplex a tædio mixto distingui, ut ope harum definitionum excitemus attentionem, sine qua acumen nullum est ad diversas voluptatis atque tædii rationes seu causas agnoscendas & a se invicem separandas, ne per errorem uni tribuatur, quod a pluribus concurrentibus derivandum.

§. 524.

Voluptas mixta qualis.

Si plures perfectiones simul confuse percipis, voluptas mixta oritur, quæ instar unius apparet. Si enim plures perfectiones simul confuse percipis, eas a se invicem non distinguis (§. 39), adeoque non tanquam plurium, consequenter tanquam unius tibi conscius es. Quoniam igitur voluptas in cognitione intuitiva illarum tota consistit (§. 511), ex singulis quidem perfectionibus ortum trahunt voluptates singulæ, sed quæ in unam confunduntur, atque adeo voluptas mixta oritur (§. 523), quæ instar unius seu simplicis apparet (§. cit.).

Patet

Patet hinc ratio, cur voluptatem mixtam dixerimus, quæ a perfectionibus pluribus simul perceptis ortum trahit. Quemadmodum mixtum oritur ex plurium miscibilium confusione, ut particulæ imperceptibiles invicem uniantur & massæ mixtionem ingredientes massam unam constituant; ita quoque voluptas mixta nascitur ex voluptatum plurium confusione, ut inde oriatur una quædam voluptas. Sicuti autem miscibilia resolvuntur in particulas, quæ invicem unitæ constituunt copuscula mixti, & horum unione demum prodit integrum corpus mixti; ita voluptates simplices, quæ in tempore existunt, partes successivas habere intelliguntur, quæ per tempuscula, quibus durant, determinantur, & confusæ ita momentaneæ voluptates exhibent id, quod corpusculis mixti in mixto materiali respondet, atque momentaneis istiusmodi voluptatibus continuo sibi invicem succedentibus nascitur tandem instar entis successivi voluptas mixta integra, quæ toto tempore, quo durat, percipitur. Inest igitur denominationi veritas (§. 252. 253. *Cosmol.*) atque adeo notio voluptatis mixtæ non modo per notionem mixti materialis explicari potest, sed datur etiam notio utrique mixto communis, quam inde abstrahere haud difficulter licet. Ista autem notio communis utilitate sua non destituitur. Ex ea enim apparet, notiones confusas & perceptiones confusas instar mixti alicujus concipi posse: id quod inter principia heuristica Psychologiæ propria referri debet, plurimumque confert ad intertiorem mentis humanæ cognitionem eamque totam quantam pragmaticam ob eximium prorsus in philosophia morali usum.

§. 525.

Si plures imperfectiones simul confuse percipimus; tædium mixtum oritur, quod instar unius apparet. Probatur propositio præsens eodem prorsus modo, quo veritatem præcedentis evicimus. *Tædium mixtum quale.*

Ex propositione præsente ac præcedente intelligitur cautione opus esse, si a posteriori confirmare volueris, quæ de magnitudine voluptatis (§. 516. 517.) ac tædii docuimus (§. 521. 522).

§. 526.

Si imperfectio aliqua & perfectio simul clare percipiuntur; tædium & voluptas simul percipiuntur. Etenim si imper- *Tædii & voluptatis coexistentia.*

perfectio percipitur clare, tædium oritur (§. 518): Si vero perfectio clare percipitur, voluptas nascitur (§. 511) Quoniam vero contradictionem nullam involvit, ut duas simul res percipias, in quarum una imperfectionem, in altera perfectionem intueris (§. 30. *Ontol.*); impossibile igitur non est (§. 79. *Ontol.*), adeoque fieri potest ut imperfectionis alicujus ac perfectionis alicujus tibi simul conscius sis, etsi simul percepta a se invicem non distinguas, adeoque confusa sit simultanea perceptio (§. 39), consequenter si contingat imperfectionem aliquam & perfectionem simul a te clare percipi, tædium & voluptas simul oriri debent.

Quemadmodum perfectio & imperfectio simul perceptæ confunduntur, ut confusa quædam inde nascatur perceptio; ita quoque tædium ac voluptas confunduntur, ut mixtum quid oriatur. Quodsi vero contingat, ut magis tibi conscius sis perfectionis, quam imperfectionis, attentione ad illam magis, quam ad hanc conversa (§. 237); voluptas quoque prævalebit adversus tædium, ut illa præ hoc percipiatur. Nulla in propositione præsente latet contradictio. Neque enim supponimus nos conscios esse perfectionis ac imperfectionis simul in eodem objecto; sed in objectis diversis.

§. 527.

Voluptas prævalens adversus tædium & contra.

Quoniam perceptiones fortiores obscurant debiliores, ita ut debiliores prorsus non appercipiamus (§. 76. 99), consequenter debiliorum nobis prorsus non conscii simus (§. 25); voluptas vero tota in perfectionis cujusdam (§. 511), tædium in imperfectionis cujusdam cognitione intuitiva seu conscientia consistat (§. 518): *si perceptio imperfectionis claritate sua multum superat perceptionem perfectionis, voluptas præ tædio non percipitur*, & vicissim *si perceptio perfectionis claritate sua multum superat perceptionem imperfectionis, tædium præ voluptate non percipitur.*

Intelligimus hic perceptionem claram, quæ cum apperceptione conjungitur, ut scilicet nobis conscii simus ejus, quod percipimus, atque id agnoscere valeamus. Confirmat autem propositionem præ-

sen-

sentem experientia. Ponamus enim nos intueri imaginem maximam partem prototypo suo similem, sed in parte dissimilem, simulque conscios esse & similitudinis, & dissimilitudinis. Quodsi attentionem magis convertas in similitudinem, quam dissimilitudinem, ut illius multo magis tibi conscius sis quam hujus (§. 237). voluptatem quoque ita percipies, ut tædii tibi prorsus non sis conscius. Idem obtinet in casu opposito.

§. 528.

Si voluptas plurimum superet tædium, tædium prorsus non appercipitur. Et vicissim *si tædium plurimum superet voluptatem, voluptas prorsus non appercipitur.* Ponamus voluptatem & tædium simul percipi: cum voluptas pariter ac tædium in eas resolvi possint partes, in quas tempus, quo durant, resolvitur; particulæ voluptatis ac tædii momentaneæ concipi possunt instar corpusculorum mixti (§. 253. *Cosmol.*), consequenter tota voluptas totumque tædium per tractum temporis continuatum tanquam compositum quoddam continuum ex istis corpusculis, seu tanquam mixtum (§. 252. *Cosmol.*). Perceptio igitur voluptatis ac tædii simultanea comparari potest cum visione duorum coloratorum invicem permixtorum, aut cum gustu duorum sapidorum invicem permixtorum. Enimvero si colorati unius quantitas exigua admodum fuerit; mixtum pro simplici habetur sensuum judicio. Et similiter si sapidi unius quantitas veluti salis aquæ admixti valde exigua fuerit, aut contemtibilis; sapor salis nullus percipitur. Quare nec tædium appercipietur si voluptatem, cui coexistit, plurimum superet; nec tædium appercipietur si a voluptate plurimum superatur. *Obscuratio voluptatis ac tædii totalis.*

Idem etiam hac ratione ostenditur. Quoniam voluptas plurimum superat tædium *per hypoth.* ejus quoque tanto magis conscius tibi esse debes, quam tædii, quanto illa hoc major est, consequenter perceptio voluptatis sensationi fortiori, perceptio autem tædii debiliori respondet (§. 74. 75). Enimvero sensatio fortior obscurat debiliorem, ita ut subinde debilio-

rem

rem prorsus non appercipiamus (§. 76): voluptas igitur fortior obscurare debet tædium, ut subinde tædium prorsus non appercipiamus. Patet idem eodem modo sese habere, si tædium voluptatem superet, ut hæc subinde prorsus non appercipiatur, consequenter perinde sit ac si nullam, vel nihil ejus perciperemus.

Confirmatur idem a posteriori. Etenim si dolorem quendam percipimus, ejus sensus quasi extinguitur voluptate quadam maxima, qua perfundimur, attentione nostra conversa tota in perfectionem quandam rei, veluti in veritatem, quam meditando eruimus, ac in eadem diu defixa.

Primum demonstrandi genus neminem offendet qui in Mathesi fuerit versatus, præsertim si problematum physicomechanicorum resolutiones perpenderit: neque enim ignorabit in quantitatibus rerum demonstrandis admitti fictiones. Quamobrem cum nobis hic jam sit negotium cum quantitate voluptatis ac tædii; iisdem fictionibus haud ægre locum concedet. Perpendenda præterea sunt de modo perceptiones confusas instar mixtarum massarum considerandi paulo superius (*not.* §. 524.) dicta: ita nimirum omnis protinus evanescet difficultas. Quodsi vero quis nondum satis exercitatum habuerit animum, ut fictiones in demonstrando admittere recuset; is voluptatem ac tædium cum sensationibus comparet, quemadmodum in demonstratione altera fecimus. Qui perspicatiores sunt, me non monente animadvertent, obscurationem perceptionis debilioris a fortiori factam, quam quoad sensatiores a posteriori sumimus (§. 75), eodem modo demonstrari posse, quo reducendo simultaneam tædii ac voluptatis perceptionem ad mixtum, seu massam mixtam, propositionem præsentem demonstravimus.

§. 529.

Prædominium voluptatis, vel tædii.

Voluptas prædominari dicitur, si tanta fuerit, ut tædium, si quod adfuerit, non appercipiatur. Et vicissim *Tædium prædominari* dicitur si tantum fuerit, ut voluptas, si quod adfuerit, non appercipiatur. *Prædominium* adeo *voluptatis* consistit in totali obscuratione tædii, & vicissim *Prædominium tædii* consistit in totali obscuratione voluptatis.

Posse

Posse voluptatem pariter ac tædium prædominari, per propositionem præcedentem patet.

§. 530.

Si quis perfectionem aliquam intimius perspicit aut agnoscere sibi videtur, quam alter tamen non agnoscit: ille summa voluptate perfunditur, cum hic ne minimum quidem ejus percipiat. Quoniam enim perfectionem aliquam intimius perspicit, aut eam perspicere sibi videtur *per hypoth.* voluptas oritur magnitudini perfectionis agnitæ (§. 516) & gradui certitudinis seu persuasionis proportionata (§. 517), adeoque fieri potest, ut summa perfundatur voluptate, scilicet si summæ cujusdam perfectionis sibi certo conscius, aut conscius esse videtur. Enimvero quoniam alter perfectionem vel prorsus non cognoscit, vel saltem tantam non judicat, quantam judicat alter, *per hypoth.* hic vel nulla voluptate perfunditur (§. 511), vel saltem non tanta, quanta perfunditur alter (§. 516). Fieri adeo potest, ut unus summa voluptate perfundatur, cum alter ne minimum quidem ejusdem ex eadem re percipiat.

Cur non omnes eandem voluptatem ex re eadem percipiant.

Idem confirmatur a posteriori. Si ædificium aliquod juxta regulas Architecturæ ita fuerit extructum, ut nihil in eo deprehendatur, cujus ex iisdem ratio reddi non possit, architectus peritus ex contemplatione ejusdem summam percipit voluptatem, cum illius ignarus nihil prorsus ejus sentiat. Architectus peritus agnoscit consensum ædificii cum regulis architectonicis, adeoque ejusdem perfectionem & securus de veritate istarum regularum extra omnem dubitationis aleam positum existimat suum de illa judicium. Enimvero architecturæ ignarus regulas istas ignorat, adeoque perfectionis ædificii conscius sibi esse nequit. Ecce igitur tibi duas personas, quarum una perfectionem aliquam intimius perspicit, altera vero eandem non agnoscit. Illa perfunditur voluptate summa; hæc ne minima quidem tangitur. Veritas adeo propositionis præsentis experientiæ consentanea. Quodsi ad alia respi-

cias exempla eademque acumine conveniente perlustres, inde eodem modo veritatem eandem confirmabis.

Non urgemus, quod architecturæ peritus dum perfectionem ædificii intuetur sibi simul conscius sit perfectionis architecti, cujus consilio ædificium fuit extructum; immo non urgemus, quod propriæ quoque perfectionis sibi conscius sit, dum videt se perfectionem ædificii latentem deprehendere & in apricum productam æstimare posse. Sufficit enim ad confirmandam propositionem præsentem exemplum perfectionis simplicis, præsertim cum non repugnet, perfectionem simplicem agnosci posse majorem composita, immo etiam revera simplex composita major esse queat, neque etiam implicet, ut perfectio simplex superet mixtam.

§. 531.

Cur artis periti ex operibus artificis voluptatem percipiant.

Quoniam artis periti perfectionem operis intimius perspicere eamque metiri valent, cum imperiti nihil ejus cognoscant; *Artis periti ex operibus artificis periti plurimum voluptatis percipiunt, etsi imperiti nullam inde percipiant* (§. 530).

Corollarii hujus veritas per propositionem præcedentem primo statim intuitu manifesta, cum tanquam species sub suo genere sub eadem contineatur. Quemobrem quoque eam a posteriori confirmaturi selegimus exemplum; quod est corollarii casus specialis.

§. 532.

Voluptas ex cognitione ac inventione veritatis percepta.

Ex distincta rerum cognitione ac inprimis ex inventione veritatis voluptas insignis percipitur. Qui enim res distincte cognoscit, ille ipso opere perspicit, quænam differentia inter notiones distinctas & confusas, judicia determinata ac indeterminata, ratiocinia denique distincta & confusa intercedat (§. 325. 275), consequenter perfectionis intellectus sui sibi conscius est, quam ad distinctam rerum cognitionem sufficere experitur, cum tot alii res distincte cognoscere nequeant. Quamobrem ex distincta rerum cognitione voluptatem percipit (§. 511).

Quilibet, qui veritatem proprio Marte eruere valet, propria experientia didicit, majorem requiri perfectionem intel-

lectus

lectus ad veritatem incognitam proprio Marte eruendam, quam ad eam, quæ ab aliis inventa fuit, cognoscendam. Quamobrem dum veritatis à se inventæ sibi conscius est, perfectionem intellectus sui intuetur. Ex inventione igitur veritatis voluptatem percipit (§. 551), eamque insignem (§. 516. 517).

Confirmatur idem a posteriori. Neque enim solum hic provocare licet ad domesticam experientiam; verum etiam viri alii egregii idem de se testantur, quod scilicet non magis sinceram voluptatem unquam perceperint, quam ex cognitione, ac inprimis inventione veritatis. Exemplo nobis est de *Tschirnhausen* in Medicina Mentis part. 1. p. 13. Inprimis autem hic præ cæteris nominandus est *Hieronymus Cardanus*, qui tanti æstimavit voluptatem, quæ ex cognitione veritatis percipitur ceterisque quibuscunque prætulit, ut, cum jam senex morti proximus esset, juramento confirmaret, nolle sese vitæ suæ partem residuam commutare cum vita juvenis omnium rerum affluentia abundantis, sed illiterati. Constat autem *Cardanum* non in nuda factorum notitia substitisse, sed in rationes quoque eorundem penetrasse, utut ipsi non semper licuerit esse adeo felici, ut in veras incideret,

Plurima sunt, quæ de voluptate ex cognitione veritatis percipienda demonstrari possunt. Enimvero cum de hoc argumento diximus in *Horis subsec. A.* 1729. *Trim. æst. num.* 1. immo in specie ostenderimus *Trim. autumn. num.* 1. quænam voluptas ex cognitione veritatis revelatæ proficiscatur; non opus est ut hic simus prolixiores.

§. 533.

Indifferentia ad voluptatem vel tædium.

Si quis ignorat, utrum id, quod in re quadam, vel in se percipit, in perfectionum, an vero in imperfectionum numerum referri debeat; nec voluptate ulla, nec tædio inde afficitur. Quoniam enim ignorat, num id quod in re quadam, vel in se percipit, in numerum perfectionum referri debeat; nullius perfectionis sibi conscius est. Quare cum voluptas

non oriatur, nisi alicujus perfectionis tibi fueris conscius (§. 511); nullam inde voluptatem percipere potes. Porro quoniam ignoras, num id, quod in te, vel re quadam alia percipis, in numerum imperfectionum referre debeas; nullam quoque imperfectionem intueris, scilicet ut tibi conscius sis, esse imperfectionem, quam intueris. Quare cum tædium non oriatur, nisi ex intuitiva imperfectionis alicujus cognitione (§. 518); nullum quoque tædium inde percipere potes. Quamdiu itaque ignoras, utrum id, quod in re quadam vel in te percipis, in perfectionum, an vero in imperfectionum numerum referri debeat, nec voluptate ulla, nec tædio inde afficieris.

Idem confirmatur a posteriori. Si quis enim Architecturæ imperitus fuerit, is ignorat utrum ornatus ædificii in numerum perfectionum, an in numerum imperfectionum sit referendus. Quodsi ergo nullo præjudicio captus, nec in necessitate judicandi constitutus ut alicui det locum, judicium suum suspendit; nec tædium aliquod, nec voluptatem ex illo percipit, sed, si qui fuerint, quibus idem placet, fuerint etiam alii, quibus displicet, ipse indifferenti prorsus est animo: sit ita ceteri magna animi commotione pro diverso gradu voluptatis ac tædii inter se disceptent, an ornatus laudari, an reprehendi mereatur.

Status hic indifferentiæ probe notari meretur, cum maximi sit in philosophia morali momenti. Ceterum obtinet is tantummodo respectu objecti cujusdam præsentis: fieri enim potest ut eodem tempore animo præsentia sint objecta alia, unde vel voluptas, vel tædium percipitur.

§. 534.

Mutatio voluptatis ac tædii.

Si quis demonstrare nequit id, quod in numerum perfectionum, vel imperfectionum refert, in eo genere locum mereri; ejus voluptas, vel tædium mutari potest. Mutatur autem in statum indifferentiæ, ubi ignorantiam suam quis agnoscit: mutatur in oppositum, ubi judicium pristinum in contrarium mutatur. Si

quis

quis enim demonstrare nequit, id, quod in numerum perfectionum, vel imperfectionum refert, in eo genere locum mereri; is certus non est, utrum judicium suum sit verum, an falsum (§. 570. *Log.*); sit ita quod sibi certus videatur. Quoniam igitur fieri potest, ut ignorantiam suam agnoscat; judicium suum in posterum vel suspendet, vel contrarium amplectetur. Quodsi judicium suum posthac suspendit, se ignorare agnoscit, utrum in numerum imperfectionum, vel perfectionum referri debeat, quod antea vel in istum, vel in hunc retulit. Nulla igitur voluptate. vel tædio afficitur, etsi antea vel voluptatem, vel tædium inde percipiebat (§. 533). Quodsi vero judicium mutat in contrarium, & antea judicavit, in perfectionum numero quid esse; idem nunc in numerum imperfectionum referet. Quare cum in casu priori voluptate perfunderetur (§. 511), nunc tædio afficietur (§. 518). Enimvero si antea judicavit in numero imperfectionum quid esse; idem nunc in numerum perfectionum referet. Quare cum in casu priori tædio afficeretur (§. 518); nunc voluptate perfundetur (§. 511). Quoniam itaque fieri potest, ut voluptas, quæ ex re quadam percipiebatur, non amplius ex eadem percipiatur, vel ut ejus loco tædium animum occupet, ubi demonstrare nequis esse in genere perfectionum, quod in earundem numerum refers *per demonstrata;* voluptatem in hoc casu mutari posse patet (§. 290, *Ontol.*). Et eodem modo patet, mutari etiam posse tædium, ubi demonstrare non potueris esse in genere imperfectionum, quod in eorundem numerum refers. Enimvero quoniam animus tædio afficitur, qui antea voluptate perfundebatur, ubi in numerum imperfectionum refers quod antea in perfectionum genere esse judicaveras, & vicissim animus voluptate perfunditur, qui antea tædio afficiebatur, ubi in numerum perfectionum refers, quod antea in imperfectionum genere esse judicaveras *per demonstrata;* in casu autem utroque judicium de perfectione rei, vel imperfectione ejusdem

mutentur in contraria (§. 297. *Log.* & §. 511. 518. *Psych.*), sitque etiam tædium voluptati contrarium (*§. cit.*), voluptas, vel tædium in contrarium mutatur, ubi judicium de perfectione, vel imperfectione in contrarium mutatur. Et quoniam animum nec voluptas, nec tædium amplius occupat, ubi ignorantiam tuam agnoscis de perfectione, vel imperfectione rei judicaturus *per demonstrata;* patet porro statum voluptatis, vel tædii mutari in statum indifferentiæ, ubi ignorantiam tuam agnoscis judicaturus de perfectione, vel imperfectione rei, cum antea de alterutra per præcipitantiam statuisses.

Principium hoc fœcundum est in praxi morali, cum per id in potestatem nostram redigantur, quæ in eadem non sunt.

§. 535.

Tædium quale sit ens.

Tædium non in nuda voluptatis privatione consistit; sed positivi quid est. Oritur enim ex intuitiva imperfectionis alicujus cognitione (§. 518), adeoque non tantummodo abest cognitio intuitiva perfectionis. Quare cum voluptate privemur, quando abest cognitio intuitiva perfectionis (§. 511); tædium non in nuda privatione voluptatis consistit. Est igitur quid positivi.

Nimirum quæ in sola privatione consistunt, ea tantummodo agnoscunt rationem deficientem: quæ autem rationem positivam habent, qua positiva ponuntur (§. 118. *Ontol*); ea & ipsa positivi quid sunt. Atque ideo datur inter voluptatem atque tædium status quidam intermedius, in quo neutri locus est (§. 533), cum inter positivum & privativum non detur medium, veluti inter lumen & tenebras, inter notitiam & ignorantiam nihil intermedii concipitur. Unde propositio præsens ex principio status intermedii inter voluptatem ac tædium demonstrari poterat. Propositio vero hæc suum itidem habet usum in praxi morali, neque inter steriles nugas referenda, propterea quod terminis ontologicis constet prædicatum, ob præjudicium commune de sterilitate Ontologiæ.

§. 536.

Quales sint perceptio-

Voluptas & tædium ortum trahunt ex perceptione confusa

fusa perfectionis & imperfectionis. Oriuntur enim voluptas ac tædium extemplo, dum perfectionem aliquam, vel imperfectionem in re percepta intuemur: id quod unusquisque in seipso experitur. Enimvero cum cognitio intuitiva, qualis cum ad voluptatem (§. 511), tum ad tædium requiritur (§. 518), demum distincta evadit, ubi attentionem nostram successive promovemus ad ea, quæ ideæ rei insunt (§. 682. *Log.*); tædium ac voluptas distinctam perfectionis ac imperfectionis perceptionem minime præsupponunt. *nes, in quibus voluptas ac tædium consistit.*

Idem confirmatur a posteriori. Omnes homines voluptate perfunduntur ac tædio afficiuntur. Plerisque autem hominibus perceptiones nonnisi confusæ sunt, paucis distinctæ. Necesse igitur est, ut ex confusa perceptione, non ex distincta ortum trahant voluptas atque tædium. Immo quod etiam illi, qui res distincte percipiendi facultatem habent, perfectionem, vel imperfectionem nonnisi confuse percipiant, dum voluptate perfunditur, vel tædio afficitur ipsorum animus; in casibus specialibus patet evidentissime. Nimirum quando veritatem quandam profundam, quam comprehendere ægre poteramus, multo tandem studio atque labore perspicimus penitus: quamprimum nobis conscii sumus nos eam jam intelligere ac vim demonstrationis percipere, toti voluptate perfundimur. Voluptas hic ex eo est, quod nobis conscii sumus perfectionis alicujus intellectus, quatenus is ad veritates, quæ ægre comprehenduntur, intime perspiciendas aptus. Quæsiti enim cur voluptate perfundamur respondemus, hanc esse causam quod multo tandem studio atque labore veritatem ægre comprehendendam comprehenderimus, consequenter quod nobis conscii sumus, intellectum nostrum esse ad ea comprehendenda aptum, quæ non facile comprehendi possunt. Subinde etiam simul intuemur perfectionem inventoris perpendentes, quomodo ex assumtis deduxerit quæsitum. Quæsiti enim cur voluptatem sentiamus respondemus,

mus, quod inventor tam apposite ex assumtis deduxerit quæsitum, consequenter quod nobis conscii simus, qua arte inveniendi imbutus fuerit inventor. Enimvero neque intellectus nostri, neque inventoris perfectionem distincte nobis repræsentamus, dum voluptate perfundimur, utraque in idea confusa latet, quam intuemur; attentione vero ad eandem conversa reflectendo demum distincte agnoscitur. Idem adhuc clarius perspicitur in exemplo architecti, quo jam antea usi sumus in præsente negotio. Dum enim ædificium distincte contemplatur consensum eorum, quæ in eodem observat, cum regulis architectonicis nonnisi confuse percipit, imaginatione regulas repræsentante (§.117) & memoria easdem recognoscente (§.175). Etenim actus contemplationis conjunguntur cum actu imaginationis atque memoriæ, sed quatenus simul sunt in unum confunduntur, & perceptionem confusam visus sociam constituunt. Sane unusquisque statim novit, consensum cum regulis nonnisi confuse percipi posse, qui novit regularum numerum & temporis angustias cogitat, quo tota contemplatio absolvitur: fieri enim non posse videt ut per distincta ratiocinia regulæ ad ea, quæ observat, applicentur, vel determinationes ab ædificio abstractæ & ad regulas relatæ eædem judicentur, quæ per regulas præcipiuntur.

Quoniam igitur constat perceptionem perfectionis, in qua voluptas consistit, esse confusam; non opus est, ut exemplis confirmemus, perceptionem quoque imperfectionis, in qua tædium consistit, confusam esse. Neque enim ulla est ratio cur vel leviter suspicemur, perceptionem imperfectionis aliam esse debere, quam perfectionis, ut in illa tædium consistat, quemadmodum in hac voluptas. Si cui tamen volupe fuerit peculiaribus hic uti exemplis, quibus eadem de tædio confirmet, quæ de voluptate evicta sunt; is cogitet architectum ex ædificii contemplatione tædium percipientem, quod dissensum

ſum ædificii cum regulis architectonicis intuetur. Ita enim ad caſum diſſenſus animadverſi nulla opera transferet, quæ de caſu conſenſus obſervari docuimus.

Quoniam cognitio intuitiva perfectionis ac imperfectionis ideis confuſis tota abſolvitur, in qua voluptas atque tædium conſiſtit; plerique ne moniti quidem advertunt, quod non percipiant voluptatem, vel tædium, niſi quatenus perfectionis, aut imperfectionis cujusdam ſibi conſcii ſunt, ſive ea vera ſit, ſive apparens, ut adeo vulgo deficiat principium, ex quo de voluptate ac tædio ratiocinentur. Patebit autem in progreſſu, præſertim in philoſophia morali fœcunditas notionis *Carteſianæ* ſuis limitibus a nobis circumſcriptæ. Etſi enim *Carteſius* de tædio non fuerit locutus, nullo tamen negotio notio voluptatis mutatis mutandis ad tædium extenditur.

§. 537.

Voluptas apparens cum vera confunditur, quia conſiſtit in perceptione perfectionis confuſa. Quoniam enim perfectio confuſe percipitur *per hyp.* ideo fieri poteſt ut perfectio appareat, quæ non eſt, immo quod prorſus in numero imperfectionum eſt. Quamobrem cum voluptas apparens ex perfectione apparente, vera autem voluptas ex vera perfectione oriatur (§. 514); vera voluptas confunditur cum apparente, quia conſiſtit in perceptione perfectionis confuſa. *Voluptatis apparentis & veræ confuſio.*

Maximi momenti eſt propoſitio præſens, cum plurimum interſit in moralibus noſſe, ubinam lateat fomes mali.

§. 538.

Si quis inveſtigat notionem diſtinctam perfectionis, cujus ſibi conſcius eſſe vel videtur: is voluptatem veram ab apparente diſtinguit, aut ſaltem apparenti non fidit. Etenim ſi quærit notionem diſtinctam perfectionis, cujus ſibi conſcius eſt; perfectionem veram ab apparente diſtinguit, aut ſaltem agnoſcit, ſe ignorare, utrum id, cujus ſibi conſcius eſt, in numerum perfectionum, an in numerum imperfectionum referri debeat. Quamobrem in caſu primo voluptatem apparentem a vera diſtinguit; in ſecundo agnoſcit ſe ignorare, utrum ea vera ſit, *Quomodo evitetur.*

an apparens (§.514), adeoque in casu altero veretur, ne tantummodo appareat, quæ non est, consequenter eidem non fidit.

Elucet hinc summa utilitas cognitionis distinctæ perfectionum, tum earum quæ rebus insunt, tum illarum, quæ in nosmetipsos cadunt.

§. 539.

Doloris definitio.

Dolor est solutio continui in corpore.

Definimus hic dolorem, quatenus in corpore est, cum communiter vocabulum ita accipiatur. In mente vero quomodo percipiatur, in Psychologia rationali docebimus.

§. 540.

Significatus vocabuli doloris num usui loquendi conformis.

Significatus, quem vocabulo doloris tribuimus, est usui loquendi conformis. Sentimus enim dolorem, si vulneramur, v. gr. si digito vulnus infligitur. Vulnus, in quo dolorem percipimus, oritur, dum continuum in cute ac fibris musculorum dissectis solvitur. Nihil ergo ibidem, ubi dolor hæret, deprehenditur, quam solutio continui. Quamobrem per dolorem, qui digito vulnerato, vel alii parti corporis vulneratæ inhæret, nihil intelligere possumus, quam solutionem continui. Quodsi dolor quidam percipitur, ubi nec cutis, nec fibræ disruptæ apparent; observationes microscopicæ docent, fibillas tenues esse diruptas, & ex aliis phænomenis colligitur, majores, vel cutem esse disruptioni proximas propter nimiam tensionem: etenim non minus cutis, quam fibræ tendi possunt, tensione autem nimia rumpuntur, cum nonnisi determinatum quendam tensionis gradum ferre possint citra disruptionem.

Subinde etiam vocabulum doloris pro opposito voluptatis accipitur, quod nos tædii nomine insignire maluimus, ut evitaretur ambiguitas in loquendo. Et quoniam tædium ingens tristitiæ nomine venit, dolor animi tristitia quoque appellari solet. Sed nostrum est singula a se invicem distinguere, quæ diversa sunt, & vocabulis, quæ quod res agnatas sibi invicem significant vulgo confunduntur, fixum

fixum atque determinatum tribuere significatum, ut ne desint notiones ad ratiocinandum aptæ.

§. 541.

Dolor tædii species est. Etenim dum pars quædam corporis dolet, vel cutis, vel fibræ rumpuntur, vel saltem ruptioni proximæ sunt (§. 539). Enimvero si fibræ musculorum, vel fibrillæ aliarum partium, veluti filamenta nervorum aut etiam cutis & cuticulæ disrumpuntur, vel dissecantur, partes istæ ad functiones suas ineptæ sunt, immo ad destructionem sui ac subinde corporis totius ob læsam functionem tendunt, nisi denuo continua fiant, in quibus continuitas dissoluta. Quare cum tum illa corporis pars imperfectione aliqua laboret (§. 594. *Ontol.*); dum mens solutionem continui in corpore percipit, imperfectionis cujusdam corporis sibi conscia est. Quoniam ergo in eo consistit tædium, quod imperfectionis cujusdam nobis conscii simus (§. 518); dolor quædam tædii species est. *Dolor sub quo genere contineatur.*

Unde jam apparet ratio, cur dolor cum tædio, seu voluptatis opposito vulgo confundatur (*not.* §. 540). Patet etiam ratio, cur dolorem a tædio distinguamus, cum non conveniat nomen speciei imponi generi ubi accurate loqui volueris. Nemo igitur reprehendet, quod voce tædii ad genus denotandum transtulimus, cum desit vocabulum commodum ad voluptatis oppositum indigitandum, quale in vernaculo idiomate prostat (*not.* §. 518).

§. 542.

Id, ex quo voluptatem percipimus, *placere* nobis dicitur. Ast *displicere* dicitur id, ex quo tædium percipitur. Unde oppositum voluptatis, quod tædium appellavimus (§. 518), etiam *Displicentia* vocari poterat, si posterius hoc nomen magis arridet. *Placere & displicere quænam dicantur.*

Placet nobis imago prototypo suo similis, & quæsiti cur placeat respondemus, propter similitudinem eam nobis placere. Ast in similitudine perfectio imaginis consistit, & quatenus hujus similitudinis nobis sumus conscii, voluptatem ex imagine percipimus. Placet igitur

tur imago ideo, quod ex eo voluptatem percipiamus. Ex adverso displicet nobis imago prototypo suo dissimilis & quæsiti cur displiceat respondemus, propter dissimilitudinem eam nobis displicere. Ast in dissimilitudine imperfectio imaginis consistit, & quatenus hujus dissimilitudinis nobis conscii sumus tædium ex imagine percipimus. Displicet igitur imago, quod ex eo tædium percipiamus.

§. 543.

Pulchri & deformis definitio.

Quod placet, dicitur *pulchrum*: quod vero displicet *deforme*.

Communem esse significatum vocabuli obvia experientia constat. Et quoniam liquet eadem magistra non idem placere omnibus, ideo valuit proverbium: suum cuique pulchrum. Vocabulum pulchritudinis generale est, quod varias admodum sub se species comprehendit pro diversitate rerum, quibus pulchritudo tribuitur. Sed commodo destituimur vocabulo, quo oppositum pulchritudinis generaliter indigitemus. Quamobrem vocabulum ad idem significandum transferre debuimus, quod significatum restrictiorem habere deberet. Destituimur commodis dictionibus haud raro in Psychologia, quod distinctæ animæ cognitio vulgo non satis in potestate sit. Ceterum ipsa definitio nominalis pulchritudinis huc inservit, ut in quonam ea consistat reperiamus.

§. 544.

Pulchritudo in quonam consistat.

Pulchritudo consistit in perfectione rei, quatenus ea vi illius ad voluptatem in nobis producendam apta. Quodsi enim res pulchra est, nobis placet (§. 543), adeoque voluptatem in nobis excitat (§. 542). Quare cum tum demum res voluptatem in nobis producendam apta sit, quando perfectione quadam instruitur (§. 511); pulchritudo rei consistere nequit, nisi in perfectione ejusdem, quatenus ea vi hujus ad voluptatem in nobis producendam apta est.

E. gr. Imaginem pulchram dicimus ob similitudinem cum suo prototypo, propterea quod hanc percipientes voluptate perfundimur, nobisque ideo placet imago. Pulchritudo igitur imaginis consistit in similitudine ejus cum prototypo, quatenus vi ejusdem ad voluptatem in nobis producendam apta. Quare cum similitudo sit perfectio imaginis & in ejus cognitione intuitiva voluptas consistit, quatenus est perfectio ejus-

ejusdem (§. 511); pulchritudo imaginis in perfectione ejusdem consistit, quatenus per eam imago apta est ad voluptatem in nobis producendam. Ex præsente autem propositione intelligitur, cur pulchritudo tam rebus materialibus, quam immaterialibus tribuatur. Patet quoque per eam pulchritudinem non destitui fundamento firmo, quemadmodum vulgo putatur, nec ab arbitrio hominum eorumque opinione variabili unice pendere.

§. 545.

Hinc definiri potest *Pulchritudo*, quod sit rei aptitudo producendi in nobis voluptatem, vel, quod sit observabilitas perfectionis: etenim in hac observabilitate aptitudo ista consistit. *Pulchritudinis definitio.*

Pone nimirum rei quandam inesse perfectionem, sed quæ a nobis observari non possit. Cum perfectionis hujus tibi conscius esse nequeas, utpote tibi imperceptibilis *per hypoth* nec ideo voluptatem ex re percipies (§. 511), consequenter nec hoc nomine res ista tibi placebit (§. 542), adeoque nec pulchram esse judicabis (§. 543). Hinc in Architectura pulchritudinem definivimus per perfectionem, quatenus sentitur.

§. 546.

Pulchritudo vera est, quæ ex perfectione vera oritur. *Apparens* autem dicitur, quæ oritur ex apparente. *Pulchritudinis veræ & apparentis differentia.*

Nimirum quibus vera pulchritudo convenit, ea quoque pulchra sunt, cum ipsamet apta sint ad voluptatem in nobis producendam. Ast ea, quibus apparens tantummodo pulchritudo convenit, pulchra tantummodo videntur, sed non sunt: neque enim ipsamet in nobis per se voluptatem producere possunt, sed pendet voluptas ab erronea nostra de eo, quod rei inest, opinione, qua mutata voluptas non amplius producitur, nec pulchrum dicitur amplius, quod ante vocabatur pulchrum. Quando igitur res pulchra tantum apparet, non apta est ad producendam in nobis voluptatem, quod destituatur perfectione observabili.

§. 547.

Deformitas consistit in imperfectione rei, quatenus hæc per illam apta est ad tædium in nobis producendam. Si enim res deformis est, nobis displicet (§. 543), adeoque ex re tædium percipi- *Deformitas in quo consistat.*

mus (§. 542). Quoniam igitur ex re tædium quoddam percipitur, quatenus nobis imperfectionis cujusdam eidem inexistentis conscii sumus (§. 518); res deformis judicatur, quatenus per imperfectionem eidem inexistentem ad tædium in nobis producendam apta est.

Habemus igitur fundamentum firmum, quo nititur deformitas rei, idque positivum, ut ideo & ipsa quidpiam in re positivi sit. Immo habemus principium demonstrandi rerum deformitatem. Patet etiam cur deformitas non tantum rebus materialibus conveniat, verum etiam immaterialibus tribui possit.

§. 548.

Deformitatis definitio.

Hinc definiri potest *Deformitas* rei, quod sit aptitudo in nobis tædium producendi, vel, quod sit observabilitas imperfectionis: etenim in hac observabilitate seu perceptibilitate aptitudo ista consistit.

Pone nimirum rei inesse imperfectionem quandam, sed quæ a nobis observari non possit. Cum imperfectionis hujus tibi conscius esse nequeas, utpote tibi imperceptibilis *per hypoth.* nec ideo tædium ex re ista percipies (§. 518), consequenter nec hoc nomine eadem tibi placebit (§ 542), adeoque nec deformem judicabis (§. 543). Necesse igitur est, ut imperfectionem rei percipiamus, si ejus nobis deformitas constare debet.

§. 549.

Deformitatis veræ & apparentis differentia.

Deformitas vera est, quæ ex imperfectione vera oritur. *Apparens* autem dicitur, quæ oritur ex apparente.

Nimirum ea deformia sunt, quibus vera deformitas convenit, cum ipsamet per se apta sint ad tædium in nobis producendam. Ast ea, quibus apparens tantummodo deformitas convenit, deformia tantummodo videntur, non sunt; neque enim ipsamet in nobis per se voluptatem producere possunt, sed eam demum producere valent accedente opinione nostra erronea de eo, quod rei inest, qua mutata, tædium non amplius producitur, nec deforme dicitur amplius, quod antea tale vocabatur. Quando igitur res deformis tantummodo apparet, non apta est ad producendam in nobis tædium, quod imperfectione observabili, seu perceptibili destituatur.

§. 550.

§. 550.

Si quas sensationes ad perfectionem status nostri referimus; ex iis voluptatem percipimus. Si quas enim sensationes ad perfectionem status nostri referimus, iis præsentibus perfectionis cujusdam nostræ nobis conscii sumus. Quare cum in eo, quod perfectionis cujusdam nostræ nobis conscii sumus, voluptas consistat (§. 511); si quas sensationes ad perfectionem status nostri referimus; ex iis voluptatem percipimus.

Quando sensatio voluptatem pariat.

Idem confirmatur a posteriori. Infantes, dum lacte matris nutriuntur, observant sic tolli famem atque sitim, sensationes molestas, & utraque sedata corpori esse bene. Nascitur hinc notio perfectionis status, quam cum dulcedine lactis conjungunt, ut adeo per notiones confusas ad perfectionem status referre adsuescant dulcium saporem. Quando igitur pueri facti dulcia comedunt, perfectionis illius status sui sibi conscii voluptatem inde percipiunt (§. 511). Enimvero ubi successu præjudicium istud infantiæ tollitur, nec amplius ex esu dulcium tanta percipitur voluptas, quanta a puero percipiebatur. Quodsi vero continuo dulcium esu præjudicium foveatur, nec aliis præjudiciis seu veris judiciis debilitetur; adulti quoque adhuc ex dulcium esu eam percipiunt voluptatem, qua infantes ac pueri perfundebantur. Qui ad vitæ humanæ perfectionem spectare judicant, quod cibis lautis ac opiparis fruamur; ex earum usu voluptatem insignem percipiunt: qui vero isto præjudicio non tenentur, parem cum iis non sentiunt voluptatem.

Sensationes adeo non per se voluptatem pariunt, sed quatenus ipsis adhæret de perfectione status opinio. Unde accidit, ut tanta ea in re deprehendatur diversitas in diversis subjectis, nec ex se judicare quis possit alios. Ceterum ista opinio, quæ se sensationibus sociam præbet, successive nascitur: unde est quod plerique ignorent, unde ea sit, cumque idea maxime confusa contineatur ne eam agnoscant quidem, quando ejusdem sibi conscii sunt. Puto autem talia

talia clariora futura per ea, quæ in Psychologia rationali de natura mentis humanæ a priori demonstraturi sumus. Latet in opinionibus istiusmodi aliquid veri, etsi ipsæ erroneæ sint, ac ideo incautis imponunt.

§. 551.

Quando sensationes tædium quoddam pariant.

Si quas sensationes ad imperfectionem status nostri referimus; ex iis tædium percipimus. Si quas enim sensationes ad imperfectionem status nostri referimus, iis præsentibus imperfectionis cujusdam nobis conscii sumus. Quare cum tædium in cognitione intuitiva imperfectionis consistat (§. 518); si quas sensationes ad imperfectionem status nostri referimus; ex iis tædium percipimus.

Idem confirmatur a posteriori. Fames ac sitis ad imperfectionem status nostri pertinent. Quare cum utramque percipimus, imperfectionis cujusdam status nostri conscii nobis sumus. Enimvero experientia constat, utramque sensationem esse molestam & nos non minus ex siti, quam fame tædium percipere.

Quæ ad propositionem præcedentem de opinione sensationum socia dicta fuere; ea etiam ad præsentem transferenda.

Voluptates sensuum quanam sint.

§. 552.

Voluptates sensuum, vel etiam *delectationes sensuales* dicuntur, quæ ex sensationibus ortum trahunt.

Ita Voluptates sensuum sunt, quæ ex sapore, gustu, tactu oriuntur. Nos enim ex sapore, gustu atque tactu non minus, quam ex ceteris sensationibus voluptatem percipere, experientia docemur.

§. 553.

Tædia sensuum quanam sint.

Tædia sensualia, vel etiam *tædia sensuum* dicuntur, quæ ex sensationibus oriuntur.

Ita tædium percipimus ex fœtore, ex sapore quodam amaro, vel austero: id quod denuo obvia experientia constat.

§. 554.

Boni definitio.

Bonum est, quicquid nos statumque nostrum perficit, seu,

seu, quod perinde est, quicquid nos ac statum nostrum internum & externum perfectiores reddit.

E. gr. ars inveniendi intellectum nostrum perfectiorem reddit: id quod nemo non sine probatione concedit, suo autem loco ex notione perfectionis demonstraturi sumus (§. 502. *Ontol.*). Dicitur itaque ars inveniendi bona. Similiter sanitas statum corporis nostri internum perfectiorem reddit, seu corporis quædam perfectio est, quod denuo nemo in dubium vocat, nos autem ex eadem perfectionis notione alibi demonstrabimus. Sanitas igitur bona est, ac ideo bona dicitur. Pecunia statum nostrum externum perfectiorem reddit, id quod itidem ex eadem perfectionis notione suo loco ostendemus, etsi facile sine probatione concedatur. Pecunia igitur bona est, ac ideo bona quoque dicitur. Ars inveniendi mentis quædam perfectio est, sanitas corporis, adeoque status internus per eas redditur perfectior, sicuti per nummos externus. Unde liquet, quod perinde sit, sive dicas, nos perfici, sive affirmes, statum nostrum internum perfectiorem reddi.

§. 555.

Quod statum internum, atque nos perficit, *bonum internum* est: quod vero statum externum perficit, dicitur *bonum externum*. *Bonorum internorum & externorum differentia.*

Ita ars inveniendi & sanitas sunt bona interna; pecunia vero bonum externum est (*not.* §. 554). Vocabulum status in genere accipitur, quatenus internum & externum tanquam duas species distinctas sub se complectitur in definitione *Boni* in genere (§. 554). Sunt vero etiam quædam bona interna, quæ non ad statum internum, sed ad essentiam hominis pertinent, veluti ipse intellectus, quem bonum esse, quatenus consideratur tanquam facultas animæ naturalis, nemo non largitur. Atque hinc factum est, ut non modo in communi sermone, verum etiam apud philosophos bonum & perfectum pro synonymis habeantur. Ita omne ens dicitur esse bonum, quod idem est ac perfectum.

§. 556.

Dividuntur Bona in *Bona animi*, *corporis* & *fortunæ*, prout vel ad animam, vel ad corpus, vel ad statum nostrum externum spectant. *Bona animi, corporis & fortunæ.*

Ita virtus est bonum animi, quod per eam anima perfectior evadit, quam absque eadem esset. Sanitas est bonum corporis, quod per eam corpus perfectius est, quam absque eadem esset. Opes denique sunt bonum fortunæ, quod per eas status externus perfectior redditur, quam absque iisdem foret.

§. 557.

Boni veri & apparentis differentia.

Bonum verum est, quod revera nos statumque nostrum perficit. Ast *Bonum apparens* est, quod nos statumque nostrum tantummodo perficere videtur.

Constat hinc quanti intersit, ut perfectionem nostram rite æstimare discamus, ne bona apparentia cum veris confundamus: id quod vulgo ab hominibus fieri solet distincta eorum, quæ ad perfectiionem sui pertinent, cognitione destitutis.

§. 558.

Voluptas cognitionis boni socia.

Si bonnm cognoscimus, voluptatem ex eo percipimus. Quoniam enim bonum nos statumque nostrum sive internum, sive externum perficit (§. 554); si idem cognoscimus, perfectionis cujusdam, quæ in nos cadit, nobis conscii sumus (§. 11), consequenter voluptatem inde percipere debemus (§. 511).

Confirmatur idem a posteriori. Ars inveniendi insignis, immo maxima intellectus humani perfectio est. Si quis idem agnoscit, de arte inveniendi non cogitat judicans, quod sit bona, quin voluptate perfundatur animus. Qui novit pecuniam statum nostrum exrernum reddere perfectiorem; ex pecunia, quam accipit vel sibi esse cogitat, voluptatem percipit. Ast infantes, qui hac notitia destituuntur, nullam ex pecunia voluptatem percipiunt, pomum aut sacharum nummo aureo præferentes.

Nimirum quando bonum cognoscimus, judicare debemus, quod objectum, cujus ideam jam intuemur, sit bonum. Non autem judicamus quod sit bonum, nisi quatenus intuemur perfectionem, quam nobis confert. Solis vocabulis, quæ non satis intellecta memoriæ mandavimus, nihil efficitur. Nascuntur ideæ ac appetitus ex ideis & appeti-

petitibus, non ex vocabulis, quibus significantur, etsi vocabula apta sint ad eas in memoriam nobis revocandas. Hæc probe tenenda sunt, ubi ea experimento in nobis sumto comprobare voluerimus, quæ de ideis & appetitibus ex se invicem nascentibus docentur.

§. 559.

Si bonum, quod cognoscimus, verum est, voluptas ex eo percepta vera est; si vero bonum, quod cognoscimus, apparens est, aut bonum verum nobis tantummodo tale apparet; voluptas ex eo percepta nonnisi apparens est. Etenim si bonum verum est, nos statumque nostrum re vera perficit (§. 557). Quodsi ergo bonum verum cognoscimus; veram istam perfectionem nobis repræsentamus (§. 510), atque adeo bonum verum cognoscentes veræ cujusdam perfectionis nobis conscii sumus, Quæ igitur inde percipitur voluptas (§. 511), ex vera perfectione oritur, adeoque voluptas hæc quoque vera est (§. 514). *Qualis ea sit.*

Quodsi bonum fuerit nonnisi apparens, id nos statumque nostrum tantummodo perficere videtur (§. 557). Quare si bonum apparens cognoscimus, per errorem eidem tribuimus, quod nos statumque nostrum perficiat, cum perfectio habeatur, quæ non est (§. 510). Quæ igitur inde percipitur voluptas (§. 511), ex apparente perfectione oritur, adeoque voluptas hæc apparens est (§. 514).

Quodsi bonum fuerit quidem verum, sed nobis nonnisi tale apparet; non agnoscimus, quod nos statumque nostrum vere perficiat; sed dum ita judicamus, pro perfectione tantummodo habemus, quæ non est (§. 557). Quare cum voluptas ex vero bono percepta non sit vera, quia bonum verum est, sed quia cognoscimus, quod sit bonum verum *per num.* 1. vera non est voluptas, quæ ex eo percipitur. Sed quia voluptas ex bono ideo percepta, quod per errorem inter perfectiones referamus, quæ inter eas locum non habet *per num.* 2; Hhh 2 quæ

quæ ex vero bono percipitur voluptas, quatenus nobis tantummodo tale apparet, nonnisi apparens est.

Maximi momenti est propositio præsens in Moralibus, ubi inprimis probe considerari meretur, quod bonum, quod in se verum est, quoad cognoscentem tamen æquipollere possit apparenti, scilicet quando quis per errorem pro bono habet, quod quidem tale est, sed alia prorsus de causa. Utitur judicans principio erroneo, non vero, dum ex iis, quæ de re percipit, colligit eam esse bonam.

§. 560.

Boni criterium fallax. Quoniam voluptas non tantummodo percipitur ex eo, quod bonum est, verum etiam ex eo, quod bonum apparet; immo fieri potest, ut ex vero etiam bono voluptas tantummodo apparens percipiatur; ideo *Bonum quid judicari nequit ex eo, quod voluptatem inde percipiamus.*

Ita nimius vini haustus bonus non est, etsi qui nimio potui indulgent voluptatem ex eo percipiant.

§. 561.

Notio erronea boni. Cum qui sensuum judicio stant bonum quid ex eo judicare soleant, quod voluptatem inde percipiant, prouti obvia experientia constat; *Notio boni, quæ vulgo est, erronea.*

Erroneæ huic notioni tribuendum, quod homines in vitia proclives ruant, quodque legem naturæ infestam sibi reputent, quod eadem prohibeantur, quæ bona existimantur. Sed de his plura dicendum in Moralibus.

§. 562.

Voluptatis apparentis mutabilitas. *Voluptas apparens mutari potest.* Apparente enim voluptate perfunditur animus, quando apparentis cujusdam perfectionis tibi conscius es (§. 514). Quoniam itaque perfectio apparens per errorem rei tribuitur, cum talis non sit, vel rei, cui tribuitur, non insit (§. 510); per se patet, quod demonstrare nequeas voluptatem apparentem cum vera confundens esse idem in perfectionum numero, quod pro tali habes, vel rei competere veram quandam perfectionem (*§. 507. Log.*).

Quare

Quare cum hoc in casu voluptas mutari possit (§. 534); voluptas apparens mutabilis est.

Confirmatur idem experientia. Videmus enim homines ex rebus nonnullis insignem prorsus percipere voluptatem, ex quibus successu temporis nullam prorsus percipiunt. Quodsi vero in rationem inquisiveris, non aliam certe deprehendes, quam quod mutaverint suam de iis sententiam, experientia edocti tales eas non esse, quales videbantur.

Ex hoc fonte voluntatis ac appetitus omnis mutabilitas promanat, ut adeo appareat, quantum intersit voluptatem veram ab apparente distingui: quod quomodo fieri possit, ex superioribus patet (§. 538).

§. 563.

Si quis ignorantiam suam de perfectione rei agnoscit, quam eidem antea tribuerat; voluptas appare rens evanescit: si vero in numerum imperfectionum refert, quod antea inter perfectiones collocaverat, voluptas apparens in tædium mutatur. Si quis enim agnoscit, se ignorare utrum id in numerum perfectionum, an imperfectionum referri debeat, quod in numerum perfectionum retulerat; ejus voluptas mutatur in statum indifferentiæ, quo nec voluptate ulla, nec tædio afficitur (§. 534). Quamobrem si voluptate apparente antea perfusus fuit, quemadmodum hic supponitur; voluptas apparens evanescit. *Quomodo voluptas apparens mutetur.*

Quodsi quis in numerum imperfectionum refert, quod antea inter perfectiones collocaverat; judicium ejus mutatur in contrarium, cum voluptas atque tædium sint contraria (§. 297. *Log.* & §. 511. 518. *Psych.*), consequenter voluptas in tædium mutatur (§. 533). Quodsi ergo eo in casu voluptate apparente usus fuerit, quemadmodum hic supponitur; voluptas apparens in tædium mutatur.

Utrumque confirmatur a posteriori iisdem prorsus observationibus, quibus præcedens confirmatur. Etenim in casu

speciali, vel singulari, voluptas ex re quadam percepta nunquam mutatur, nisi vel evanescat, vel in tædium mutetur.

Ceterum propositio præsens maximam utilitatem affert in moralibus, ubi confusio voluptatis veræ cum apparente probe perpendenda, ne in nosmetipsos injurii simus & nubem pro Junone amplectentes in miseriam nos præcipites demus, ubi felicitati inhiamus. Voluptate enim apparente decipiuntur mortales, ne verum rebus pretium statuant, quemadmodum fieri debebat.

§. 564.

Constantia & inconstantia voluptatis ex eo, quod bonum est, vel appareat, percepta.

Voluptas, quæ ex vero bono, quatenus agnoscitur, percipitur, constans est; quæ vero percipitur ex apparente, vel etiam ex vero, quatenus pro apparente perperam habetur, mutabilis. Quicquid enim bonum verum est, id nos statumque nostrum revera perficit (§. 557). Quodsi ergo ut tale agnoscatur, veram quandam perfectionem intuemur, adeoque voluptas, quæ ex eo oritur, (§. 511), vera est (§. 514), consequenter constans est (§. 515).

Quodsi bonum fuerit apparens, nos tantummodo statumque nostrum perficere videtur (§. 557). Quare si quis idem cognoscit, is tantummodo apparentis cujusdam perfectionis sibi conscius est, consequenter voluptas, qua tunc perfunditur animus ejus (§. 511), apparens est (§. 514), consequenter mutabilis (§. 563).

Quodsi verum bonum visum fuerit apparens, ut idem scilicet pro bono habueris ex eadem ratione, ob quam apparens tale videtur; in præsente casu, ubi omnia a judicio nostro pendent, apparenti æquipollet. Quamobrem voluptas ex eo percepta mutabilis esse debet *vi num. 2.*

Quandonam evanescat, quandonam in tædium abeat, ex propositione præcedente intelligitur. Sanitas cum verum bonum sit, voluptas, quæ inde percipitur, constans est. Quotiescunque enim incommoda morborum in aliis perspiciens iisdem opposita commoda sanitatis, quibus frueris, tibi repræsentas; voluptatem ex sanitate percipis. Nunquam autem verendum est fore ut tædio afficiatur animus, propterea quod te sanum intueris. Quodsi qui sunt, qui ex sanitate voluptatem

tem nullam percipiunt, id quidem inde eſt, quod ſanitatis commoda ignorent, neque adeo eandem tanquam perfectionem ſibi repræſentent. Cibus, qui bene ſapit, ſed ſanitati corporis nocet, bonum apparens eſt. Enimvero quæ ex ejus eſu percipitur, voluptas in tædium degenerat, ubi experimur ſanitatis corporis noxium.

§. 565.

Quicquid nos ſtatumque noſtrum ſive internum, ſive externum imperfectiores reddit, malum eſt. *Malum quid ſit.*

Ignorantia intellectum noſtrum imperfectiorem reddit, omnemque mentem, quemadmodum ſuo loco ex notione imperfectionis (§. 504 *Ontol.*), clarius demonſtraturi ſumus. Ignorantia igitur mala eſt Dolor ſtatum mentis imperfectiorem reddit, adeoque malus eſt. Morbus corpus noſtrum imperfectius reddit, aut, ſi mavis, ſtatum ejus intrinſecum, atque ideo malus eſt. Cibus ſanitati noxius corporis ſtatum imperfectiorem reddit, atque adeo & ipſe malus eſt. Inimicitia ſtatum noſtrum externum imperfectionem reddit, & propterea mala eſt.

§. 566.

Quod nos ſtatumque noſtrum internum imperfectiores reddit, *Malum internum* eſt; quod vero ſtatum externum imperfectiorem reddit, *Malum externum* eſt. *Mali interni & externi differentia.*

Ita ignorantia eſt malum internum, quia mentem ejusque ſtatum imperfectiorem reddit: eſt enim ſtatus mentis ſtatus internus. Idem judicium de dolore, quatenus ejus nobis conſcii ſumus, adeoque ejusdem perceptio & apperceptio ad ſtatum mentis ſpectat. Morbus eſt malum internum, quia corporis ſtatum imperfectiorem reddit. Inimicitia eſt malum externum, quod ſtatum noſtrum externum imperfectiorem reddat.

§. 567.

Mala animi ſunt, quæ ad animam ſpectant. *Mala corporis* ſunt, quæ ad corpus pertinent. *Mala* denique *fortunæ* ſunt, quæ ſtatum noſtrum externum concernunt. *Mala animi, corporis ac fortunæ.*

Ignorantia eſt malum animi; morbus malum corporis; inimicitia malum fortunæ, præſertim ſi culpa caret, ubi denominationi ineſt veritas.

§. 569.

§. 568.

Mali veri & apparentis differentia.

Malum verum est, quod revera nos statumque nostrum imperfectiores reddit. *Malum apparens* est, quod nos statumque nostrum tantummodo imperfectiores reddere videtur.

Ita malum verum est, ignorantia, ea enim mens humana revera imperfectior redditur, quam foret si eadem destitueretur. Immo & imperfectior est status mentis ob ignorantiam, qua laborat: id quod satis superque experimur, ubi ob ignorantiam vel consilii inopes nescimus, quid sit agendum, etsi in agendi necessitate simus constituti, vel per errorem inde enatum in damna incidimus. Similiter malum verum est morbus, qui non modo impedimento est, quo minus muniis nostris obeundis vacemus; sed & ipsi vitæ insidiatur corpus integrum destructurus. Enimvero medicamentum ingrati saporis malum apparens est, propterea quod tantummodo statum nostrum imperfectiorem reddere videtur, quatenus ejus sapor nobis molestus est. Quoniam enim sanitati corporis restituendæ inservit, bonum utique est & inter bona externa refertur, qatenus status noster externus perfectior est, quo istiusmodi medicamenti compotes fieri possumus.

§. 569.

Tædium ex malo cognito percipitur.

Si malum cognoscimus, tædium ex eo percipimus. Si enim malum agnoscimus, non modo ejus ideam in nobis excitamus, verum etiam tale esse nobis conscii sumus atque adeo intuitiva mali cognitione instructi sumus (§. 286). Quare cum malum ex eo agnoscatur, quod nos statumque nostrum imperfectiores reddat (§. 566); cognitionem intuitivam imperfectionis cujusdam habemus nostræ, consequenter tædio afficimur (§ 528).

Idem etiam confirmatur a posteriori. Quando v. gr. incommoda ignorantiæ actu percipimus, sive quod consilii inopes non videamus, quid decernendum sit, ubi in necessitate decernendi sumus constituti; sive quod nobis repræsentemus damna, in quæ vel nosmetipsi, vel alii ob ignorantiam incidimus; ignorantiam nobis tanquam malum repræsentamus (§. 566).

(§. 566). Ecquis vero est, qui non percipiat tædia in hoc statu ab ignorantia suboriri solita? Similiter qui ægroto præsens incommoda morbi perspexit, quibus affligitur, atque eadem ad statum suum referens sibi repræsentat damna, quibus obnoxius foret, si morbo istiusmodi laboraret; is morbum sibi repræsentat tanquam malum. Dum vero ea, quæ sibi repræsentat, intuetur, tædium ex morbo percipit. Atque adeo denuo patet, quod tædium percipiat ex malo quod idem agnoscat, seu intuitive cognoscat.

Non necesse est ut cognitio nostra vera sit; sed valet propositi, etiam in eo casu ubi erronea, ita ut nobis videatur malum, quod non est, quemadmodum in propositione sequente ostenditur.

§. 570.

Tædium ex malo apparente perceptum.

Si malum agnoscere nobis videmur, tædium ex eo percipitur. Si enim malum agnoscere nobis videmur, non modo rem tanquam malam nobis repræsentamus, verum etiam hujus de eadem judicii conscii nobis sumus, atque adeo cognitione mali, utut apparentis, intuitiva instructi sumus (§. 286). Quamobrem cum malum ex eo appareat, quod nos statumque nostrum tantummodo imperfectiores reddere videtur (§. 569); cognitionem intuitivam imperfectionis cujusdam nostræ apparentis habemus, consequenter tædio afficimur (§. 518).

Idem etiam confirmatur a posteriori. Quando quis videt ab hominibus in dignitate quidem constitutis, sed iis tamen improbis famam suam calumniis proscindi, quod scientia ceteris præstat; scientiam tanquam illius opprobrii, quo afficitur, causam sibi repræsentans, eadem statum suum imperfectiorem reddi existimat. Tædium vero tum percipit ex eo, quod scientia animum imbuerit, immo sæpius impatiens scientiæ indignatur. Quodsi tamen ad se redit animus, ex scientia voluptatem percipit, ex calumniis tædium: sed tum

agnoſcit, ſcientia mentem effici perfectiorem, calumniandi habitum autem deformare mentem calumniatorum.

Nimirum quando malum agnoſcimus, vel agnoſcere nobis videmur, judicare debemus, quod objectum, cujus ideam jam intuemur, ſit malum. Non autem judicamus, quod ſit malum, niſi quatenus intuemur imperfectionem, quam nobis confert. Solis vocabulis, quæ non ſatis intellecta memoriæ mandavimus, nihil efficitur. Monuimus idem jam ſuperius (*not.* §. 558), in caſu ſimili: ob inſignem tamen, quam præſtat, utilitatem, monitum hoc denuo inculcandum erat.

§. 571.

Tædii mutabilitas.

Tædium, quod ex vero malo, quatenus agnoſcitur, percipitur, conſtans eſt: quod vero percipitur ex apparente, vel etiam ex vero, quatenus pro apparente perperam habetur, mutabile. Quodſi enim malum fuerit verum, ſtatum noſtrum revera imperfectiorem reddit (§. 569). Quare cum idem a nobis agnoſcatur *per hypoth.* quod id ſtatum noſtrum imperfectiorem reddat certi ſumus (§. 564. *Log.*) Quoniam itaque ſenſus certitudinis adhæret judicio noſtro, quoties idem recurrit (§. 117), cur idem mutetur ratio nulla ſubeſt, adeoque mutari nequit (§. 56. *Ontol.*). Quare cum ſemper judicemus, malum eſſe, quod tale agnoſcimus; quoties de eo cogitamus, imperfectionis cujusdam noſtræ nobis conſcii ſumus, adeoque tædium ſemper oritur (§. 518), conſequenter conſtans eſt.

Enimvero ſi malum tantummodo fuerit apparens, nos ſtatumque noſtrum tantummodo imperfectiorem reddere videtur, revera autem non reddit (§. 569). Quoniam itaque judicium falſum pro vero habet (§. 505. 506. *Log.*), adeoque errat (§. 623. *Log.*); fieri poteſt ut errorem ſuum agnoſcat, conſequenter ut malum non amplius judicet, quod judicaverat, (§. 623. 506. *Log.*). Quoniam itaque de eo, quod malum judicaverat, cogitans nullius amplius imperfectionis ſibi conſcius

us est (*§. 566*); nullum quoque tædium inde amplius oriri potest (*§.518*).

Ponamus jam porro malum quidem revera esse, quod pro tali habetur, sed ex ratione, quæ fallit, pro tali haberi: evidens est respectu cognoscentis idem malo apparenti æquipollere. Quare cum res tota redeat ad judicium cognoscentis, quoties cum tædio nobis negotium est (§.518); quæ de mutabilitate tædii ex malo apparente orti demonstrata sunt, adhuc subsistunt. Quamobrem tædium quoque, quod ex malo vero percipitur, quatenus pro apparente habetur, mutabile.

§. 572.

Quoniam tædium non modo percipitur, ex eo, quod malum agnoscamus (*§. 570*), verum etiam ex eo, quod idem agnoscere nobis videamur (*§. 571*); *malum quid judicari nequit ex eo, quod tædium inde percipiamus.* *Mali criterium fallax.*

Ita scientia mala non est, etsi qui ob eam calumniis proscinditur atque opprobriis afficitur ab idiotis invidis eam malam judicet, quamdiu in agnoscendo malo acumen suum desiderari patitur in notionibus confusis non separans a notione scientiæ, quæ ad eam minime pertinent. Habet autem hæc propositio amplissimum in moralibus usum, quemadmodum suo loco abunde constabit, ubi praxin moralem tradituri sumus.

§. 573.

Notio mali, quæ vulgo est, erronea est. Vulgus enim malum quid judicat ex eo, quod tædium inde percipiamus. Enimvero malum quid ex eo judicari nequit, quod tædium inde percipiamus (§. 572). Notio igitur mali, quæ vulgo est, falsa (*§. 506. Log.*), adeoque erronea est (*§. 623. Log.*). *Notio erronea mali.*

Notio deceptrix mali omnis pravitatis fomes: quamobrem plurimum interest, ut eam rectificemus, ne bonum pro malo reputemus. Ipsa autem experientia abunde confirmat, quantum fallantur homines juxta istam notionem mala dijudicantes. Erroneæ huic

 noti-

notioni tribuendum, quod homines a virtute abhorreant & lege naturali nescio quod onus sibi imponi existiment, quod talia eadem præcipiantur, quæ ipsorum judicio vitam tædiis plenam efficiunt. Sed de iis plura dicenda erunt suo loco in Moralibus. Quæ enim de facultate appetendi traduntur, ea sunt genuina ac proxima totius philosophiæ moralis principia, quemadmodum suo loco luculenter constabit.

§. 574.

Quid per se sequatur ex altero.

Ex A per se sequitur B, si in A ratio sufficiens continetur, cur inde sequatur B.

Ita ex vulnere cordi inflicto per se sequitur mors, quoniam per id intelligitur, cur inde mors sequatur, consequenter ratio sufficiens in eodem continetur, cur inde sequatur (§. 56. *Ontol.*). Atque ideo vulnus cordi inflictum dicitur per se lethale. Ita in eo, quod triangulum tria habet latera, continetur ratio sufficiens, cur etiam tres, non plures, nec pauciores habere debeat angulos. Ergo ex eo, quod triangulum tria latera habet, per se sequitur, quod etiam tres angulos habere debeat.

§. 575.

Per accidens quid sequatur.

Ex A per accidens sequitur B, si in A non continetur ratio sufficiens, cur inde sequatur B, sed potius in alio, quod eidem aliunde supetaccedit, non tamen necessario.

Ita ex vulnere manui inflicto per se non sequitur mors; sequi tamen potest per accidens, quatenus e. gr. propter absentiam chirurgi nimia sanguinis copia ex vena dissecta profluit, vel culpa chirurgi aut ægroti sphacelus supervenit. Unde in hoc casu vulnus dicitur lethale per accidens.

§. 576.

Ex malo apparente quomodo tædium sequatur.

Ex malo apparente non per se, sed tantummodo per accidens sequitur tædium. Si enim malum tantummodo apparens fuerit, non verum; nos statumque nostrum imperfectiores minime reddit (§. 560), adeoque fieri nequit ut, dum idem intueris, veræ cujusdam imperfectionis tibi conscius sis. Quamobrem

obrem cum tædium ex idea rei ideo ſequatur, quia eidem idea imperfectionis cujusdam adhæret (§. 518); in idea mali apparentis ratio ſufficiens non continetur, cur inde tædium ſequatur (§. 56. *Ontol.*), conſequenter tædium inde per ſe ſequi nequit (§. 574).

Quoniam tamen malum apparens nos ſtatumque noſtrum tantummodo imperfectiores reddere videtur (§. 568), ideæ rei quidpiam ſuperaccedere debet, ob quod vel nos imperfectiores, vel ſtatum noſtrum imperfectiorem reddere videtur. Quamobrem cum propterea nobis imperfectionis cujusdam conſcii ſimus, in quo totum tædium noſtrum conſiſtit (§. 518); ratio cur ex malo apparente ſequatur tædium, non in ipſo, ſed in alio potius continetur, quod eidem aliunde ſuperaccedit, conſequenter ex malo apparente tantummodo per accidens ſequitur tædium (575).

Idem confirmatur a poſteriori. Medicamentum ſaporis ingrati malum apparens eſt. Qui vero ex eodem tædium percipiunt, non ſibi repræſentant virtutem ejusdem, quam in morbo fugando ac ſanitate amiſſa reſtituenda exerit; ſed neſcio quæ damna cogitant, quæ ſapore ingrato corpori infert. Non igitur in ipſa medicamenti idea continetur ratio ſufficiens tædii (§. 56. *Ontol.*); ſed in iis potius, quæ per errorem eidem attribuuntur, in diverſis ſubjectis diverſa, adeoque hic diſtincte non recenſenda. Tædium itaque ex medicamento ſaporis ingrati nonniſi per accidens ſequitur (§. 574). Hinc videas alios, quibus ſapor medicamenti non minus moleſtus, absque ullo tædio eodem uti, immo non ſine voluptate, ubi ſibi virtutem ejusdem idea confuſa repræſentant (§. 536).

Ut igitur a malo apparente nobis caveamus, acute diſtinguere debemus quidnam rei ſuperaccedat, unde tædium emanat.

§. 577.

An tædium per ſe ex bono vero unquam ſequatur.

Ex bono vero per ſe nunquam ſequi poteſt tædium. Etenim bonum verum aut agnoſcitur, aut non agnoſcitur. Ponamus

namus bonum verum agnosci: voluptatem igitur ex eo percipimus (§. 558), eamque veram (§. 559) atque constantem (§ 564). Quamobrem fieri nequit ut tædium inde unquam sequatur, cum alias constans minime esset, sed mutabilis (§. 290. *Ontol.*), consequenter per se tædium inde sequi impossibile (§. 573. *Psych.* & § 118. *Ontol.*).

Idem etiam hoc modo ostenditur. Bonum verum nos statumque nostrum revera perficit (§. 557), adeoque si idem cognoscimus, perfectionis cujusdam nostriæ semper nobis conscii sumus, consequenter ratio sufficiens voluptatis ponitur, non tædii (§. 511. 518. *Psych.* & §. 56. *Ontol.*). Quoniam itaque in notione boni nulla continetur ratio sufficiens tædii, nec ex eo per se tædium sequi potest, ubi agnoscitur (§. 574).

Ponamus jam porro bonum verum non agnosci. Aut igitur in dubio relinquitur, utrum bonum sit, an malum; aut pro malo habetur. Quodsi in dubio relinquitur, utrum quid bonum sit, an malum; nec perfectionis cujusdam tuæ, nec imperfectionis tibi conscius es (§. 554. 566). Quare cum voluptas tota in eo consistat, ut perfectionis cujusdam tibi conscius fueris (§. 511); tædium vero totum consistat in eo, ut imperfectionis cujusdam tibi sis conscius (§. 518); per notiones boni atque mali non intelligitur, quomodo inde tædium sequi possit; consequenter ratio sufficiens tædii in notione boni veri non agniti non continetur (§. 56. *Ontol.*) adeoque nec ex bono vero non agnito, sed in dubio relicto tædium per se sequi potest (§. 573). Quodsi denique bonum verum perperam pro malo habetur, malum nonnisi apparens est (§. 568). Quare cum ex malo apparente per se non sequatur tædium (§. 576); ex bono vero nec in hoc casu tædium per se sequi potest.

Quoniam itaque ex bono vero tædium per se sequi nequit, sive agnoscatur, sive in dubio relinquatur, sive denique pro malo

malo habeatur *per demonstrata;* ex bono vero per se tædium nunquam sequi potest.

Idem etiam confirmatur a posteriori. Scientia & virtus moralis quæcunque bonum verum est, quemadmodum nemine, qui sanæ mentis est, refragente sumere licet, suo loco demonstrandum. Quoties qui scientia imbutum habet animum, vel virtute instructus est, scientiam atque virtutem intuetur, prouti est, semper inde voluptatem percipit. Quodsi contingat homines invidos atque malitiosos vexas creare eidem detestandas, ut inde tædio afficiatur animus & impatiens detestetur scientiam atque virtutem, non tamen hic tædium percipitur ex scientia & virtute, sed revera ex invidia & malitia aliorum, qua deformatur ipsorum animus, ac inde manantibus vexis, quibus ipsemet perturbatur. Non igitur ex scientia & virtute morali quacunque per se sequitur tædium, etsi per accidens fieri possit, ut alii inde desumant ansam tædia nobis creandi. Hæc adeo clara sunt, ut animum ad scientiam atque virtutem moralem, qua aliorum nobis odia conflavimus, advertentes inter mille tædia, quæ nobis creantur, voluptatem inde percipiamus, atque ita tædia vincamus. Provocare hic poteramus ad exempla domestica, nisi satis manifestum esset, nos propria experientia hac in re non esse destitutos.

Maximi momenti est præsens propositio in Moralibus, cum in ea contineatur fundamentum constantiæ virtutis inconcussum, quemadmodum suo loco evidenter demonstraturi sumus.

§. 578.

Quodsi ergo contingat, ex eo, quod bonum verum est, sequi tædium, cum tædium omne aut per se, aut per accidens inde sequi debeat (§. 574. 575), per se autem sequi non possit (§. 577); *idem nonnisi per accidens inde sequi potest.* *Quomodo tædium ex bono vero sequatur.*

Testatur idem exemplum, ad quod in confirmanda propositione præcedente modo provocavimus. Etenim ex scientia & virtute nun-

nunquam tibi tædia procreata fuissent, nisi invidia ac odia aliorum supervenissent. Ex scientia igitur & virtute non procreantur tædia nisi per accidens (§. 575).

CAPUT II.

De appetitu sensitivo & aversatione sensitiva.

§. 579.

Definitio appetitus in genere.

A*ppetitus* in genere est inclinatio animæ ad objectum pro ratione boni in eadem percepti.

E. gr. Ponamus Titium ex Sempronio Medico audire, quod cibus aliquis ad sanitatem conservandam conducat. Quodsi cognoscat, quanta corporis perfectio sit sanitas, judicabit cibum esse bonum tribuens eidem bonitatis gradum pro magnitudine perfectionis, quam in sanitate collocat (§. 554). Enimvero dum ita judicat, se ad cibum istum propendere animadvertet, eumque adeo appetet. Atque ita realitas definitionis a posteriori patet, quam quilibet in seipso experitur.

§. 580.

Appetitus sensitivi definitio.

Appetitus sensitivus dicitur, qui oritur ex idea boni confusa. Unde independenter ab appetitu in genere definiri potest, quod sit inclinatio animæ ad objectum pro ratione boni sive veri, sive apparentis in eodem confuse percepti.

E. gr. Ponamus Titium gustu percipere saporem vini gratum ac in perceptione confusa acquiescentem judicare, quod sit bonum. Cieri hinc sentiet appetitum, qui is est, quem sensitivum dicimus. Quoniam appetitus noster utplurimum sensitivus est, exempla ejus obvia sunt, ut adeo singulis momentis non desint, modo attentionem afferas sufficientem in iis casibus, in quibus ex consuetudine quid appetere solemus.

§. 581.

§. 581.

Aversatio in genere est reclinatio animæ ab objecto, pro ratione mali in eodem percepti, seu quod nobis in eodem percipere videmur. *Aversationis definitio.*

E. gr. Si Titius ex Sempronio Medico audit, cibum aliquem sanitati damnum inferre, referens exempla eorum, qui eodem usi in morbos graves atque periculosos inciderunt; cibum istum aversatur, immo ori jam ingestum evomit. Hic igitur aversatur cibum, quod eum sibi tanquam malum repræsentet, alias eundem propter saporem; admodum gratum comesturus. Dum vero cibum aversatur, anima quasi reclinatur ab eodem, quatenus cupit eum procul a se abesse: id quod capitis reclinatione & motu manuum, qualis esset solet quidpiam a se remoturi, significamus, ubi quis eundem nobis offert. Quemadmodum autem in definitione appetitus notione clara inclinationis contenti fuimus, etsi confusa; ita similiter hic in notione clara quidem, sed confusa reclinationis acquiescimus. Etenim quid sibi velit tam inclinatio, quam reclinatio animæ, unusquisque in se quovis momento experiri potest, cum continui sint appetitus atque aversationes, ita ut vix assignari possit aliquod momentum, quo non aliquid appetamus, vel aversemur. In Psychologia autem rationali demonstraturi sumus, in quonam ista inclinatio & reclinatio consistat. Absit autem, ut quis sibi persuadeat nos voce uti in significatu metaphorico, nec proprium quendam eidem hic tribuere! Etsi enim vocabula a rebus corporeis eorumque situ petantur; id tamen minime obstat, quo minus in doctrina de anima proprius quidam significatus ipsis tribuatur (§. 148. *Log.*).

§. 582.

Aversatio sensitiva est, quæ oritur ex idea mali confusa. Quamobrem independenter ab aversatione in genere definiri potest per reclinationem ab objecto pro ratione mali in eodem confuse percepti, seu quod in eo nobis confuse percipere videmur. *Aversationis sensitiva definitio.*

E. gr. Ingentem quis percepit dolorem, instrumento chirurgico vulneri intruso, vel alio modo ad idem applicato. Quodsi ergo alio tempore chirurgus idem instrumentum ad vulnus applicare voluerit; imaginatio ideam doloris revocat (§. 117), ut socia præsenti

perceptioni jungatur. Quamobrem ab instrumento isto abhorret vulneratus, & ejus ad vulnus suum applicationem aversatur. Vocatur autem hæc aversatio sensitiva, quia a sensu tandem ortum trahit: id quod etiam de appetitu sensitivo tenendum.

§. 583.

Scholasticorum phraseologia explicata.

Scholastici appetitum sensitivum appellare etiam solent *Appetitum* simpliciter. Dividunt autem appetitum ita acceptum, seu sensitivum, in concupiscibilem & irascibilem. *Appetitus concupiscibilis* appellatur qui nobis appetitus sensitivus dicitur (§.579). *Appetitus* autem *irascibilis* vocatur facultas ista, quam nos aversationis sensitivæ nomine insignivimus. Ita enim *Franciscus de Oviedo*, Societatis Jesu, in Cursu philosophico Tom.2. Tract. de Anima Controv.4 punct.3.§.2 f.53.a. Appetitus, inquit, sensitivus dividitur in partem concupiscibilem & irascibilem, quæ divisio non est potentiarum differentium, sed actuum diversorum ab eadem potentia provenientium: quatenus enim appetitus in bonum inclinatur, *concupiscibilis* dicitur, & quatenus malum fugit, *irascibilis* appellatur. Quodsi quis terminis Scholasticorum uti voluerit; is ad eosdem facile accommodabit notiones nostras sequentem in modum. *Appetitus* in genere est facultas mentis qua in bonum quomodocunque perceptum inclinamur, a malo autem reclinamur. *Appetitus sensitivus* est, qui ad bonum vel malum confuse perceptum refertur. *Appetitus concupiscibilis* est inclinatio animæ in bonum confuse perceptum. *Appetitus irascibilis* est reclinatio a malo confuse percepto.

Non omnes appetitum concupiscibilem, ab irascibili eodem modo distingvunt. *Thomistæ* enim appetitum concupiscibilem ferri dicunt in bonum; irascibilem in bonum arduum: contra quos disputat *Joannes Poncius* in Cursu philosophiæ ad mentem *Scoti* in Tract. de anima disp. 4. quæst 2. concl. 3 f. 791, appetitus partem concupiscibilem describens, per illam, quæ fertur in bonum, sive arduum, sive non, illud persequendo, quibuscunque actibus illud persequitur, exceptis actibus, quibus vindicative persequitur impedimenta ipsius; irascibilem vero per illam, qua persequitur impedimenta ipsius vindicative, & hanc sententiam menti *Scoti* consentanea-

taneam probat. Enimvero si terminis istis uti volueris, convenientius est, ut appetitutum concupiscibilem ad appetitum boni cujuscunque, irascibilem vero ad fugam mali referas, cum boni, in quod anima fertur, appetitum a fuga mali, quod aversatur, distingui necesse sit. Inanes vero sunt lites Scholasticorum de terminis, quos pro arbitrio definitionibus nominalibus explicare licet, utut convenientius sit eas ita explicari; ut in praxi, cujus gratia distingvuntur, commodum habeant usum.

§. 584.

Appetitus sensitivus cum aversatione sensitiva dicitur *Facultatis appetitivæ pars inferior.* Appetitus enim perinde ac Aversatio hic sumitur non pro actu, sed pro actus possibilitate seu potentia, quæ facultatis nomine venit (§. 29). *Facultatis appetitivæ pars inferior.*

Denominatio hæc fit ad imitationem alterius, qua facultatem cognoscendi in partem inferiorem ac superiorem dividimus: respondet autem pars facultatis appetitivæ inferior parti cognoscitivæ facultatis inferiori, a qua pendet.

§. 585.

Si nec appetimus, nec aversamur objectum cognitum, *indifferentes* esse dicimur, & status animæ, quo est ad objectum, quod sibi repræsentat, indifferens, *status indifferentiæ* dicitur. *Statum indifferentiæ dari* experientia confirmatur. *Status indifferentiæ.*

E. gr. Si quis videt ad ripam fluminis multos lapillos, eosque contemplatur; eos tamen nec appetit, nec aversatur. Immo si quos manu apprehendit, ut eos accuratius contemplari possit; ipsos tamen denuo abjicit, ut adeo solius contemplationis gratia eos appetat, fine autem hoc potitus ipsos suos esse nolit, ad statum indifferentiæ a contemplatione rediens.

§. 586.

Repræsentatio boni est ratio sufficiens appetitus; repræsentatio mali ratio sufficiens aversationis. Quoniam enim nihil est sine ratione sufficiente, cur potius sit, quam non sit (§.70. *Ontol.*); ratio quoque sufficiens adesse debet, cur aliquid potius appetamus, quam non appetamus; cur potius aversemur, quam non aversemur. Jam vero experientia con- *Appetitus & aversationis ratio sufficiens.*

ſtat, quando aliquid appetimus nos idem nobis repræſentare tanquam bonum; quando aliquid averſamur, nos idem repræſentare nobis tanquam malum; quando autem quid nec appetimus, nec averſamur, nos ignorare, utrum nobis bonum ſit, an malum, vel judicare, quod neutrum ſit. Quamobrem cum ex bono voluptatem percipiamus, quando idem cognoſcimus (§. 558), ex malo contra percipiamus tædium, quando idem cognoſcimus (§. 569); ex eo, quod quid bonum judicamus, intelligi poteſt, cur idem potius appetamus, quam averſemur, & ex eo, quod quid malum judicamus, intelligi poteſt, cur idem potius averſemur, quam appetamus, aut non averſemur. Erit igitur repræſentatio boni appetitus; repræſentatio mali averſationis ratio ſufficiens (§. 56. *Ontol.*).

Utilitatis maximæ eſt cognoſcere, quænam ſit tam appetitus, quam averſationis ratio ſufficiens. Ita enim non minus hanc, quam iſtam in poteſtatem noſtram redigimus, quemadmodum ex Moralibus conſtabit.

§. 587.

Status indifferentiæ quando obtineat. *Si quid nobis nec tanquam bonum, nec tanquam malum repræſentamus; in ſtatu indifferentiæ ſumus.* Etenim ſi quid nobis non repræſentamus tanquam bonum, non adeſt ratio ſufficiens appetitus (§. 586). Quamobrem cum ſine ratione ſufficiente nil quicquam eſſe poſſit (§. 70. *Ontol.*); nec quid appetere poſſumus, ſi idem nobis non repræſentamus tanquam bonum. Quare cum eodem modo oſtendatur, nos non appetere poſſe illud, quod nobis non repræſentamus tanquam malum, evidens eſt, ſi quid nobis nec tanquam bonum, nec tanquam malum repræſentamus, nos idem nec appetere, nec averſari, conſequenter in ſtatu indifferentiæ eſſe (§. 585).

Idem confirmatur a poſteriori. Pertinet huc exemplum, quod ad illuſtrandum ſtatum indifferentiæ in medium attulimus (*not.* §. *cit.*), & addi poſſunt centena alia, cum non alia re

re opus sit, quam ut attentionem nostram dirigamus in objecta, quæ ad nos statumque nostrum relata nec bona, nec mala deprehenduntur. Ac utile est attendere ad objecta, ad quæ nos indifferentes habemus, ut defectum perceptionis boni atque mali advertamus, sicque veritas propositionis præsentis continuo magis magisque clarior nobis evadat.

Quodsi objicias repræsentationem boni non esse unicam rationem sufficientem appetitus, nec aversationis rationem sufficientem unicam esse repræsentationem mali, necesse est, ut aliæ praeterea rationes sufficientes tam appetitus, quam aversationis nominentur. Quodsi quis suspicionem ex ignorantia enatam attendi velit; is perpendat objecta non movere appetitum, nisi quatenus ad nos referuntur: ea enim, quæ nos nullo modo tangunt, non curamus. Enimvero si ad nos referuntur, vel nos statumque nostrum perficiunt, vel nos statumque nostrum imperfectiores reddunt, vel denique nihil ad hunc scopum conferunt. Quamobrem appetitus præter repræsentationem boni (§. 554), aversatio præter repræsentationem mali (§. 565) rationem aliam habere nequit: utraque deficiente, deficit cum appetitus, tum aversatio, atque adeo status indifferentiæ est, quemadmodum fert præsens propositio. Quodsi quis perpendit, cur indifferens sese habeat ad hoc vel istud objectum, quod ipsi offertur, hinc porro facile perspiciet, quod nonnisi per boni aut mali repræsentationem ex statu indifferentiæ in alium transferri possit.

§. 588.

Quoniam fieri nequit, ut judicemus, quomodo objectum aliquod ad nos statumque nostrum sese habeat, consequenter utrum bonum, an malum sit (§. 554. 565), quamdiu ignotum nobis est (§. 1218. *Log.*); *ignotum nec appetimus, nec aversamur; sed indifferentes nos ad idem habemus (§. 586. 584).* *Ignoti cur nulla cupido.*

Idem animadverterunt veteres, ideo inculcantes pervulgatum istud: *Ignoti nulla cupido.*

§. 589.

Quamprimum rem quandam nobis repræsentamus tanquam bonam; eam appetimus. Etenim quamprimum rem quandam *Quomodo appetitus nascatur.*

dam

dam nobis repræsentamus tanquam bonam, ratio sufficiens appetitus ponitur (§. 586), consequenter etiam ipse appetitus (§. 118. *Ontol.*), adeoque rem istam appetimus.

Idem unusquisque in semetipso experitur, modo distinguendis iis, quorum sibimet ipse in seipso conscius est, satis fuerit acutus.

Probe autem tenendum, in præsente propositione, quemadmodum in ceteris omnibus, supponi, nihil adesse, quod in determinationem prædicati influere possit præter ea, quæ in notione subjecti deprehenduntur, consequenter in casu præsente nos nobis objectum repræsentare tanquam bonum, nihilque a nobis cogitari quod judicium nostrum nobis suspectum reddere posit, tantum abest ut contrariam in partem rationes fortiores nobis occurrant. Hæc trutinari debet, qui veritatem propositionis per experimenta in se ipso sumta comprobare voluerit.

§. 590.

Quomodo aversatio determinetur.

Quamprimum rem quandam nobis repræsentamus tanquam malam; eam aversamur. Etenim quamprimum rem quandam nobis repræsentamus tanquam malam, ratio sufficiens aversationis ponitur (§. 586), consequenter etiam aversatio (§. 118. *Ontol.*) adeoque rem istam aversamur.

Eadem hic repetenda sunt, quæ ad propositionem præcedentem annotata sunt.

§. 591.

Objecta appetitus sensitivi.

Si qua ex re voluptatem percipimus, in eam fertur appetitus, seu eam appetimus, quamdiu in notione boni confusa acquiescimus. Si qua enim ex re voluptatem percipimus, eam nobis repræsentamus tanquam bonam, quamdiu sensuum judicio stamus (§. 561), adeoque in notione boni confusa acquiescimus (§. 556). Sed quamprimum rem quandam nobis repræsentamus tanquam bonam, eam appetimus (§. 589) & ex idea boni confusa nascitur appetitus sensitivus (§. 579). Ergo si ex re quadam voluptatem percipimus, eam appetimus, quamdiu in idea rei confusa acquiescimus.

Idem

Idem confirmatur a posteriori. Ex cibo, qui bene sapit, voluptatem percipimus: sed quamprimum eum videntes saporis grati recordamur, eum appetimus. Similiter si ex odore grato floris voluptatem percipimus; eundem videntes & odoris, quem spargit, memores eundem appetimus. Infantes dulcedine capiuntur. Appetunt itaque quæ dulcia sunt.

Quoniam plerique homines nonnisi confusam boni ideam habent, atque adeo in eadem acquiescere tenentur; immo in universum omnes secundum notionem, quam habent, confusam judicare solent, præsertim quando objectum sensui, vel imaginationi primum objicitur; exempla, quibus propositio præsens confirmatur, adeo obvia sunt, ut nemini desit occasio in semetipso capiendi experimentum, quamprimum lubido animum incesserit.

§. 592.

Si qua ex re tædium percipimus, eam aversamur, quamdiu in notione mali confusa acquiescimus. Si qua enim ex re tædium percipimus, eam nobis repræsentamus tanquam malum, quamdiu sensuum judicio stamus (§. 573), adeoque in notione mali confusa acquiescimus (§. 536). Sed quamprimum rem quandam nobis repræsentamus tanquam malam, eam aversamur (§. 590), & ex idea mali confusa nascitur aversatio sensitiva (§. 581). Ergo si ex re quadam tædium percipimus, eam aversamur, quamdiu in notione mali confusa acquiescimus. *Objectum aversationis.*

Idem confirmatur a posteriori. Tirones initio ex diligentia tædium percipiunt, in cujus rationes jam non inquirimus. Sed eos diligentiam ac assiduitatem aversari palam est, unde nisi adsit alius stimulus negligentes fiunt. Patet igitur quod diligentiam aversentur non modo ideo, quod ex eadem tædium percipiunt; verum etiam quod aversatio tamdiu durat, quamdiu juxta hanc notionem mali de diligentia judicamus, nec nobis succurrunt rationes aliæ, quæ nos judicium mutare cogunt, vel attentionem ab eodem avertunt.

§. 593.

§. 593.

Notio boni confusa qualis.

Si nobis rem tanquam bonam confuse repræsentamus, ideam boni ingrediuntur voluptates quæcunque ex re ista, vel cum eadem antea simul perceptæ. Dum enim rem percipimus, vi imaginationis reproducenda quoque est idea voluptatis antea perceptæ sive ex re ista, sive una cum ista (§. 104), modo diu, vel sæpius simul percepta fuerit (§. 107), ac vi memoriæ eandem recognoscimus (§. 275), adeoque nobis conscii sumus, quod eam antea ex re ista, vel cum eadem perceperimus (§. 173). Enimvero voluptates diversæ tempore diverso ex re ista vel cum eadem perceptæ fuerunt *per hypoth.* & quoniam ad rem totam attentionem dirigis, *itidem per hypoth*, nulla hic adest ratio, cur una potius, quam altera memoriam subire debeat, adeoque omnes simul eandem subire debent. Quamobrem cum plures simul reproductæ a se invicem non distingvantur; ideam quandam confusam constituunt (§. 39). Jam qui sensuum judicio stant, adeoque in notione boni confusa acquiescunt (§. 55), bonum quid ex eo judicant, quod voluptatem inde percipiant (§. 561). Idea igitur ista confusa, quam voluptates cum re data, vel ex eadem diu perceptæ ingrediuntur, est illa ipsa idea, qua rem istam nobis repræsentamus tanquam bonam, consequenter quando nobis rem tanquam bonam confuse repræsentamus; ideam boni ingrediuntur voluptates quæcunque ex re ista, vel cum eadem antea simul perceptæ.

Idem patet a posteriori, si ideas confusas evolvere noveris, ut distincte appareat, quid in iis contineatur. Ponamus Titium contemplari vinum in poculo vitreo contentum, memoriam ejus subibit voluptas diversis temporibus partim ex sapore vini, partim ex conversatione cum convivis, aut alia quacunque de causa inter pocula percepta. Quamobrem ubi ratio reddenda, cur bonus judicetur vini haustus; nunc hanc, nunc aliam rationem reddi animadvertes, prouti attentio-

tionem suam in particularem quandam preceptionem præsentem dirigit (§. 109); immo rationes complures cumulari deprehendes, subinde parum quadrantes, prouti successive in aliam aliamque perceptionem præsentem attentionem dirigit, (§. cit.). Quamobrem si quis veritatem propositionis præsentis experimento in se sumto confirmare voluerit; is in evolvendis ideis boni confusis assiduus esse debet, attentionem suam successive dirigendo in singula, quæ in perceptione præsente continentur. Ita enim sua veluti sponte sese offerent, quæ vi imaginationis veluti præsentia sistuntur, modo non fueris impatiens in reflectendo super re præsente ac attendendo ad phantasmata vi imaginationis producta. Hæc autem patientia multo demum exercitio & præviis habitibus aliis acquiritur, veluti habitibus reflexionis, attentionis, acuminis, prouti unusquisque in semetipso experiri poterit.

Maximi momenti est propositio præsens in Moralibus. Etenim notio boni fit maxime deceptrix, quod eam ingrediantur voluptates, quæ ex eadem re vel prorsus non percipiuntur, vel saltem simul percipi nequeunt. Ita enim bonum apparet majus, quod longe minus haberi debet, etiamsi sensuum judicio stetur. Quamobrem plurimum refert, ut perceptiones boni confusas evolvere discamus, quo vim deceptricem cognoscentes tanto facilius nobis ab eadem caveamus. Etenim pluribus exemplis edocti, quænam perceptionibus istiusmodi insit vis deceptrix, omnis confusa boni perceptio posthac nobis suspecta evadet.

§. 594.

Si nobis rem tanquam malam confuse repræsentamus, ideam mali ingrediuntur tædia quæcunque ex re ista, vel cum eadem antea simul percepta. Dum enim rem percipimus, vi imaginationis reproducenda quoque est idea tædii antea percepti sive ex re ista, sive una cum ista (§. 104), ac vi memoriæ eandem recognoscimus (§. 275), adeoque nobis conscii sumus, quod id antea ex re ista, vel cum eadem percepimus (§ 173). Enimvero tædia diversa diverso tempore ex re ista, vel cum eadem per- *Notio mali confusa qualis.*

cepta fuerunt *per hypoth.* & quoniam ad rem totam simul attentionem dirigis, *itidem per hypoth.* nulla hic adest ratio, cur unum potius, quam alterum memoriam subire debeat, adeoque omnia simul memoriam subire debent. Quamobrem cum tædiorum plurium ideæ simul reproductæ a se invicem distingui nequeant; ideam quandam confusam constituunt (§. 39). Jam qui sensuum judicio stant, adeoque in perceptione mali confusa acquiescunt (§. 275), malum quid ex eo judicant, quod tædium inde percipiant (§. 573). Idea igitur ista confusa, quam tædia cum re data, vel ex eadem diu vel sæpius percepta ingrediuntur, est illa ipsa idea, qua rem istam nobis repræsentamus tanquam malam, consequenter quando nobis rem tanquam malam confuse repræsentamus; ideam mali ingrediuntur tædia quæcunque ex re ista, vel cum eadem antea simul percepta.

Idem confirmatur a posteriori, si ideas confusas evolvere noveris. Ponamus Titium contemplari vinum in poculo vitreo contentum, & antea jam sæpius nimiam vini hausti quantitatem ex ventriculo iterum per vomitum ejecisse, postero autem die languorem in omnibus artubus, dolores capitis, nauseam vini ac tædia complura ex male ob ebrietatem factis percepisse; conspecto vino singula ista memoriam subibunt. Quamobrem ubi ratio reddenda, cur malum judicetur haurire largiter vinum; nunc hanc, nunc aliam reddi, ac plures rationes cumulari perinde ac in casu præcedente percipiet.

Quæ ad propositionem præcedentem annotata fuerunt, etiam hic repetenda sunt. Ceterum adhuc tenendum est, cum eadem re una percipi, quæ percipiuntur, sive ea sensui, sive imaginationi præsens fuerit. Unde etiam huc spectant tædia ex eo percepta, quod ex re quadam consequitur, quatenus conjunguntur cum re in memoriam revocata. E. gr. ponamus te in ebrietate non perpendentem ea, quæ silentio præmenda erant effutire, ac postero die Titium tibi vexas creare, quod ea dixeris, quæ in detrimentum fortunæ ipsius cedunt;

cedunt; ex vexis istis tædium percipis. Recordatus vero, te ebrium propalasse, quæ taceri debebant, ac ideo tibi vexas creari; ebrietatem tanquam causam tædiorum consideras ac ideo tædii ideam cum nimio vini haustu, unde ebrietas manavit, connectis, ut de hoc cogitanti tædium succurrat.

§. 595.

Appetitus sensitivus quomodo fortior evadat.

Si plures voluptates ex re quadam, vel cum eadem antea perceptæ ideam boni ingrediuntur, appetitus fortior, seu major est, quam si pauciores in eadem continentur. Quoniam enim rem appetimus, quatenus ex ea voluptatem percipimus, quando in notione confusa boni acquiescimus (§. 591); si autem plures voluptates ex re quadam, vel cum eadem perceptæ ideam boni ingrediuntur, idea boni confusa est (§. 39); ex singulis voluptatibus singuli appetitus oriuntur in unum confusi non minus ac voluptates, ex quibus resultant, in unum confunduntur. Quodsi illatio nondum satis evidens videatur, facile evidentior redditur. Etenim ponamus in idea boni contineri voluptates A, B, C, D olim perceptas, numero nimirum quatuor, sed gradu a se invicem differentes. Quodsi solam voluptatem A consideres, nascetur inde appetitus quidam H, & eodem modo ex eo, quod cogites voluptatem B, nascetur appetitus I; ex eo, quod solam cogites voluptatem C, vel D, nascetur appetitus K vel L (§. 591). Enimvero cum in idea boni contineantur voluptates A, B, C & D, easque omnes simul cogites, quando ideam istam habes, *per hypoth.* nihil obstat, quo minus ex singulis adhuc nascantur appetitus sui, immo cum positis voluptatibus omnibus simul in idea, quam habes, ponatur ratio sufficiens omnium appetituum simul, qui ex singulis nascuntur, omnes quoque appetitus H, I, K, L poni debent (§. 118. *Ontol.*). Quoniam igitur simul oriuntur & in unum objectum tendunt, plures simul eundem appetitum constituunt, adeoque tanquam totidem partes appetitus ejusdem considerandi veniunt (§. 341. *Ontol.*). Quamobrem cum

appetitus constans ex appetitibus H & I sit pars appetitus constantis ex appetitibus H, I, K & L, *per demonstrata;* appetitus constans ex appetitibus H & I minor est appetitu constante ex appetitibus H, I, K & L (§. 352. *Ontol.*). Enimvero appetitus constans ex appetitibus H & I oritur, quando ideam boni ingrediuntur voluptates A & B; appetitus vero constans ex appetitibus H, I, K & L nascitur, quando in idea boni continentur voluptates A, B, C & D *per demonstrata.* Ergo si ideam boni plures voluptates ex re quadam, vel cum eadem antea perceptæ ingrediuntur; appetitus major est, quam si pauciores in eadem continentur.

Atque adeo patet, quomodo fieri possit, ut appetitus continuo fortior evadat, si sæpius iteretur, occasione eandem rem appetendi sæpius oblata.

§. 596.

Aversatio sensitiva quomodo fortior evadat.

Si plura tædia ex re quadam, vel cum eadem percepta ideam mali ingrediuntur, aversatio fortior, seu major est, quam si paucioribus in eadem sit locus. Ostenditur eodem prorsus modo, quo propositio præcedens, modo voluptatibus tædia & appetitibus aversationes substituas. Unde demonstratio propositionis præcedentis facile transmutatur in demonstrationem propositionis præsentis, eodem scilicet modo, quo paulo ante (§. 594) demonstrationem quandam anteriorem (§. 593) in aliam formam transfudimus.

Per hanc propositionem patet, quomodo fieri possit, ut aversatio continuo fortior evadat si sæpius iteretur, occasione eandem rem aversandi sæpius oblata. Patet etiam, quousque in potestate nostra positum sit ut aversationem fortiorem efficiamus.

§. 597.

Bonum quando majus appareat.

Si voluptates complures cum re quadam antea perceptæ ideam boni ingrediuntur; bonum majus videtur, quam ipso sensuum judicio deprehenditur. Quoniam voluptates complures cum re quadam antea perceptæ ideam boni ingrediuntur *per hypoth*

hypoth. ponamus evidentiæ gratia, ideam boni ingredi voluptates A, B, C & D ac mixtam L constituere. Quoniam itaque voluptates A, B, C, D simul unam constituunt voluptatem L, singulæ erunt quasi partes hujus (§. 341. *Ontol.*). Voluptas igitur sola A minor est voluptate L (§. 357. *Ontol.*). Quamobrem cum voluptates olim cum re perceptæ non omni tempore ex eadem, vel cum eadem percipiantur, quod per se patet; si in dato casu ex re data tantummodo percipiatur voluptas A, minor utique percipitur, quam quæ percipienda in idea boni repræsentatur. Quamvis ergo ex voluptate percipienda æstimetur bonum, adeoque sensuum judicio stetur; bonum tamen majus apparere debet, quam postea deprehenditur, ubi voluptates complures cum re quadam antea perceptæ ideam ejus ingrediuntur.

Idem etiam confirmatur a posteriori. Ponamus enim A denotare voluptatem ex sapore vini perceptam; B vero voluptatem ex præsentia amici, C voluptatem ex discursu præsentium, D denique voluptatem ex renovata plurium amicorum absentium memoria perceptam. Dum igitur vinum hausisti, plurima voluptate perfusus fuit animus. Experieris autem, quod in tali casu haustus vini majus bonum judicetur, quam postea deprehenditur, si vel solus, vel etiam cum aliis vinum postea hauseris.

Notiones boni magis nobis imponunt, quo difficilius successu temporis deteguntur rationes voluptatis accidentales, quæ non semper & ubique adsunt.

§. 598.

Si tædia complura cum re quadam antea percepta ideam mali ingrediuntur; malum majus videtur, quam ipso sensuum judicio deprehenditur. **Eodem modo ostenditur, quo propositio præcedens, modo voluptatibus tædia & bono malum substituas.** ***Tædium quando majus appareat.***

Idem quoque confirmatur a posteriori. Si quis enim sæ-

pius ex suo de aliis judicio tædia, eaque subinde satis grandia percepit; ei de aliis judicare præsentibus aliis majus malum videbitur, quam alteri, qui nunquam adhuc tædii quidpiam ex eo percepit, quod de aliis libere animi sententiam dixerit. Quodsi quis ad casus quoscunque sibi obvios attentionem suam dirigere adsueverit, animumque suum ad eos reflectere noverit; is plurima deprehendet exempla, quibus propositionis præsentis veritatem confirmet.

Quod paulo ante (*not.* §. 597) de fallacia notionum boni diximus, ea etiam ad tædium applicanda. Ceterum utilissimum est fallacias in utroque casu detegere, quod magnitudo appetitus atque aversationis inde pendeat. Omnis autem philosophiæ moralis scopus in eo consistit, ut directionem appetitus in potestatem nostram redigamus, ne facile agamus id, cujus nos postea pœniteat.

§. 599.

Gradus appetitus ac aversationis sensitivæ.

Appetitus sensitivus & aversatio sensitiva habet gradus. Quoniam enim appetitus sensitivus & aversatio sensitiva facultates animæ sunt (§. 584), adeoque determinationes (§. 112. 122. *Ontol.*), quæ sine alio assumto, scilicet per definitionem, intrinseca continentem (§. 154. *Log.*) intelligi possunt (§. 580. 582); qualitates animæ sunt (§. 432. *Ontol.*). Quare cum unus appetitus sit altero fortior (§. 595), adeoque salva definitione communi vel tempore diverso in eodem subjecto, vel eadem in diversis subjectis differat; tam appetitus sensitivus quam aversatio sensitiva gradus habet (§. 746. *Ontol.*).

Hinc appetitus & aversatio æstimationem recipit, etsi mensura nondum sit reperta. Nobis hic sufficit nosse, quod dentur gradus non minus in appetitu sensitivo, quam in aversatione sensitiva: id quod utile est ad naturam affectuum intelligendam.

§. 600.

Mutabilitas istorum graduum.

Gradus appetitus sensitivi ac aversationis sensitivæ in eodem subjecto mutantur, si judicia de bono & malo mutantur. Quoniam enim appetitus sensitivus & aversatio sensitiva gradus habent (§. 598), unus appetitus altero & una aversatio altera

altera major est (§. 751. *Ontol.*), adeoque gradus oriuntur ex magnitudine, qua bonum (§. 595) vel malum nobis repræsentamus per multitudinem & magnitudinem voluptatum ac tædiorum ex re, vel cum eadem perceptorum (§. 596). Enimvero voluptas, quæ ex bono apparente percipitur, vel etiam ex vero, quatenus pro apparente perperam habetur, mutabilis (§. 564), similiterque tædium, quod ex malo apparente, vel etiam ex vero, quatenus pro apparente habetur, percipitur, mutabile (§. 572). Quamobrem cum mutatis voluptatibus ac tædiis bonum non amplius tantum appareat, quantum videbatur antea (§. 597), nec malum quoque tantum videatur, quantum antea videbatur (§. 598); nec tantus quoque appetitus est, quantus antea fuerat, vi eorum, quæ demonstrata sunt. Mutato igitur judicio de magnitudine boni vel mali, mutantur quoque gradus appetitus sensitivi, ac aversationis sensitivæ.

Idem confirmatur a posteriori. Videmus enim homines, qui objectum aliquod vehementer appetunt, postea in idem vix ferri. Quæsiti respondent, se nunc non amplius pro tanto bono habere, quantum ipsis antea videbatur. Atque adeo clarissime patet, mutato judicio de magnitudine boni mutari quoque gradum appetitus, quem adeo imminui posse experimur, ut pro nullo prorsus haberi debeat. Simile quid contingit in aversatione, quam continuo minui posse, ut tandem prorsus evanescat, nemo non novit, qui ad ea attendere adsuevit, quæ quotidiana sunt.

Propositio præsens maximi momenti est in praxi morali, quemadmodum suo tempore constabit.

§. 601.

Appetitus & aversationis in contrarium mutatio

Si quod antea videbatur bonum, nunc malum habeatur, appetitus mutatur in aversationem: si vero quod antea malum videbatur, nunc bonum habeatur, aversatio mutatur in appetitum. Quoniam enim initio objectum nobis videbatur bonum,

num, *per hypoth.* ipsum appetebamus (§. 389). Enimvero quoniam mutata sententia idem nunc a nobis judicatur malum *per hypoth.* ipsum aversamur (§. 390). Quamobrem si nunc malum habeatur, quod antea bonum videbatur; appetitus in aversationem mutatur.

Similiter quoniam in altero casu objectum propositum initio nobis videbatur malum, *per hypoth.* idem aversabamur (§. 390). Enimvero quoniam mutata sententia idem nunc a nobis bonum judicatur, quod antea malum habebatur, aversatio in appetitum mutatur.

Propositio præsens non minus maximi momenti est in praxi morali, ac præcedens. Ceterum notandum est, propositionem præsentem ita explicandam esse, ut appetitus & aversatio denotent facultates animæ, ne a significatu vocabulorum fixo recedere videamur. Nimirum appetitus dicitur mutari in aversationem, quando loco facultatis appetendi sese exerit facultas aversandi, ita ut nunc aversemur, quod antea appetebamus. Et idem intelligendum est de casu opposito. Propositionem autem, cujus frequens usus est, breviter enunciari consultum fuit: quo in casu etiam Mathematici compendia loquendi amant. Exemplo est theorema Pythagoricum, quod ita efferri solet: Hypothenusa potest latera.

§. 602.

Ea ulterius expenditur.

Si voluptas apparens in tædium mutatur, appetitus in aversationem degenerat: si vero tædium apparens in voluptatem abit, aversatio in appetitum degenerat, quando scilicet in notione boni & mali confusa acquiescimus. Etenim si ex re quadam voluptatem percipimus & in notione boni confusa acquiescimus, eam appetimus (§. 591): si vero ex eadem tædium percipimus, eam aversamur, posita eadem conditione (§. 592). Quodsi ergo voluptas apparens in tædium mutatur, quod antea appetebamus, nunc aversamur, adeoque appetitus in aversationem degenerat, quamdiu in notione boni ac mali confusa acquiescimus. Quodsi vero tædium apparens in voluptatem mutatur, quod antea aversabamur, nunc ap-

appetimus, adeoque aversatio in appetitum degenerat, quando in notione boni ac mali confusa acquiescimus.

Idem patet a posteriori. Qui ex sapore vini voluptatem percipit & in notione boni confusa acquiescit, ipsum ob saporem appetit. Quodsi inebriatus postero die dolorem capitis & languorem artuum nauseamque ventriculi sentit; illud aversatur. Quod igitur antea appetebat ob voluptatem inde perceptam, id nunc aversatur ob tædium quod in locum voluptatis succedit. Similiter si quis initio tædium percipit ex studio geometrico; idem aversatur. Enimvero ubi aliquos fecit progressus, ut vim demonstrationum percipiens voluptatem ex eodem percipiat, idem appetit. Quod adeo antea aversabatur ob tædium; idem nunc appetit ob voluptatem, quæ in locum illius successit.

Quoniam plerique homines in notione boni ac mali confusa acquiescunt; principii præsentis multus usus est in praxi morali, tum etiam in mutabilitate appetitus hominum dijudicanda.

CAPUT III.

De affectibus.

§. 603.

Affectus sunt actus animæ, quibus quid vehementer appetit, vel aversatur, vel sunt actus vehementiores appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ. *Affectus definitio.*

Appetitus ac aversationis actus gradu differre ostendimus (§. 599), atque hinc constat, rem definitam esse possibilem. Quodsi ergo definitionem præsentem pro nominali accipis, non est quod contra eam objicias. Enimvero quoniam vocabulum ex usu loquendi jam sortitum est significatum quendam, non temere immutandum (§. 142. *Disc. prælim.*); definitionem nostram ab usu loquendi non abhorrere demonstrandum.

 §. 604.

§. 604.

An sit usui loquendi conformis.

Definitio affectuum usui loquendi conformis. Patet id per exempla eunti. Ponamus virum, qui rerum naturalium cognitione delectatur, incidere in librum experimentis & observationibus refertum. Quoniam sibi repræsentat idea quadam confusa voluptatem insignem ex ejus lectione percipiendam, eum vehementer appetit (§. 595). Enimvero dum hic appetitus vi superiorum in eodem sese exerit, affectum gaudii ac desiderii eidem tribuimus. Immo si ipsemet statum mentis suæ exprimere debet; se gaudio efferri, quod librum hunc nactus fuerit, & impatiente desiderio lectionis ejusdem teneri affirmat. Similiter si quis virtutis amans videt hominem vitiis deditum, eum adeo aversatur, ut nudo conspectu ejusdem offendatur. Omnes affirmant, quod eum odio persequatur ingente, & ipsemet statum mentis internum significaturus ait se eum tantopere odisse, ut intueri non possit. In confesso est penes omnes, gaudium, desiderium & odium esse in numero affectuum. Quoniam itaque hos affectus animæ tribuimus ob appetitus, vel aversationis actum vehementiorem; per affectum nisi istiusmodi actum in communi sermone indigitare solemus. Quamobrem cum definitio nostra nomen affectuum tribuat actibus animæ, quibus quid vehementer appetimus, vel aversamur (§. 603); eadem quoque usui loquendi conformis (§. 139. *Log.*).

Idem ex speciali affectuum expositione clarius elucescet. Quot enim sunt affectuum species, tot dari possunt exempla, quæ tanto apertius loquuntur, quod iisdem confirmari debet, quanto clariores sunt affectuum notiones speciales. Experimenti etiam loco esse potest, si ea, quæ ex notione affectus a priori deducuntur, cum observationibus conferantur. Quodsi enim cum notionibus communibus consentiant, ipsa quoque affectus in genere notio cum iisdem consentire debet.

§. 605.

Affectus ex confusa boni & mali repraesentatione oriuntur sunt enim actus vehementiores appetitus sensitivi & aversationes sensitivae (§. 603). Sed appetitus sensitivus oritur ex idea boni confusa (§. 580), aversatio autem sensitiva ex idea mali confusa (§. 582). Ergo etiam affectus ex confusa boni & mali idea, seu repraesentatione ejusdem oritur (§. 48). *Affectus unde oriuntur.*

Idem confirmatur a posteriori. Pertinent huc exempla, quibus propositionem praecedentem confirmavimus. Quando enim confuse nobis repraesentamus aliquid tanquam bonum, vel malum, illud bonum judicamus, ex quo voluptatem percipimus; malum vero, unde taedium percipimus. (§. 561. 573).

Propositionis praesentis veritas per inductionem singularum specierum magis confirmabitur, si quis eandem admittere noluerit, nisi proprio experimento edoctus.

§. 606.

Quoniam per voluptatem, quam ex re quadam percipimus, nobis eam confuse repraesentamus tanquam bonam (§. 561) & per taedium, quod ex eadem percipimus, tanquam malam (§. 576); affectus autem ex confusa boni & mali repraesentatione oriuntur (§. 605); *affectus*, tanquam appetitus & aversationes vehementiores (§. 603), *cum insigni voluptatis, vel taedii gradu conjunguntur.* *Qualitas affectuum.*

Species affectuum singulae corollarium hoc a posteriori confirmant, prouti ad inferius dicenda attendenti palam fiet.

§. 607.

Quoniam in omni affectu insignis quidam voluptatis, vel taedii gradus adest (§. 606); *Voluptas ac taedium perperam pro affectuum speciebus habentur.* *Num taedium ac voluptas sint species affectuum.*

Dici potius poterat, affectus esse voluptatem ac taedium diversimode modificata. Etsi enim voluptate ac taedio perfundi possis, etiamsi nullo affectu ciearis; non tamen ideo pro specie quadam affe-

ctuum voluptatem ac tædium in genere spectata habere licet: id quod facile ex notione generum & specierum intelligitur (§. 241. & seqq. *Ontol.*).

§. 608.

Affectus quinam jucundi sint.

Affectus jucundi sunt, qui in appetendo consistunt, seu cum magno voluptatis gradu conjunguntur.

Hæc duo sibi invicem æquipollere ex antea demonstratis liquet, ut adeo non demum opus sit demonstrari, quod posito uno ponatur etiam alterum.

§. 609.

Affectus molesti quinam dicantur.

Affectus molesti sunt, qui in aversando consistunt, seu cum insigni tædii gradu conjunguntur.

Hæc duo sibi invicem æquipollere denuo ex antea demonstratis abunde liquet, ut unum ex altero demonstrari opus non sit.

§. 610.

Affectus quinam mixti dicantur.

Affectus mixti sunt, qui ex jucundis & molestis constant, seu in quibus voluptas ac tædium invicem permiscentur.

Dari affectus mixtos ex speciali pertractatione constabit.

§. 611.

Quamnam affectus corpori mutationem inducant.

Quando anima affectibus commovetur, sanguis ac fluidum nerveum in corpore motu extraordinario agitatur. Res facti a posteriori probatur. Nemo dubitat iram in numerum affectuum referri debere. Jam vero si quis ad iram concitatur, facies rubet, sudor in capite præsertim erumpit, vultus ac gestus mutantur, quamvis non in singulis eodem prorsus modo. Sunt qui cum impetu celeri verba injuriosa protrudunt; sunt qui dentes incisorios fortiter comprimunt, quasi adesset quod mordere deberent & truculenta facie præsentem intuentur, quasi oculos instar telorum in eum vibraturi. Sunt qui pedibus equorum instar calcitrant & manus perinde agitant, ac si maximo impetu quid a se protrudere conarentur.

tur. Sunt, ut alia taceamus, qui res quascunque primum obvias maximo impetu projiciunt; sunt qui manus fortiter comprimunt. Rubor faciei cum a sanguine sit, hunc vi corporis magno impetu versus extremas corporis partes propelli colligitur. Calor, qui sudorem promovet, cum a celeritate motus pendeat, quo sanguis in arteriis ac venis fertur; inde denuo colligitur sanguinem vi maxima cordis per arterias propelli. Idem manifeste loquitur pulsus arteriarum, ex quo tactui obvium est, sanguinem maximo impetu adversus tunicas arteriarum propelli quasi easdem perforaturum. Atque ita patet, mutari tam celeritatem, quam directionem sanguinis, dum quis ira excandescit, consequenter eundem motu extraordinario cieri. Mutatio vultus & gestuum fiunt mediante musculorum motu: musculi non moventur sine motu fluidi nervei. Ex mutatione adeo vultus & gestuum colligitur extraordinarius fluidi nervei, aut si mavis, spirituum animalium motus, quando ira excandescit animus. Idem eodem modo patet in terrore. Si quis enim in terrorem conjicitur, facies tota pallet, manus frigent, cor palpitat. Manus & pedes sæpius immoti in eodem situ detinentur, quem tenent, ubi terrore corripitur animus. Similiter oculi immoti hærent. Sunt qui aperto ore silent: sunt alii qui suspiria trahunt. Sunt qui instar statuæ immoti perstant: sunt qui præ langvore humi prosternuntur, & ita porro. Quoniam pallor faciei inde est, quod sanguis ex partibus corporis extremis versus interiora recedit, cor palpitat quod nimia sanguinis copia affluit, cui propellendæ vis ejus vix sufficit: ex utroque colligitur, sanguinem motu extraordinario ferri per venas atque arterias, dum in terrorem conjicimur. Ex mutatione autem vultus atque gestuum eodem prorsus, quo ante, modo intelligitur fluidum quoque nerveum motu extraordinario moveri. Quodsi cui exempla modo allata non sufficiant: is ad alia in quacunque affectuum specie attendat velim.

Ubivis enim deprehendet indicia manifesta motuum extraordinariorum tum sanguinis, tum fluidi nervei.

Merentur sane hæc phænomena, quæ accuratius observentur, ut tandem obtineatur theoria vultus ac gestuum in singulis affectuum speciebus. Etsi enim per ea, quæ modo commemoravimus, in diversis subjectis hæc non prorsus eadem sint; principia tamen generalia singulis insunt, quæ decenter inde abstracta constituunt notiones theoriæ condendæ inservientes. Neque vero hæc theoria sterilis ac inutilis censeri debet: in philosophia enim morali insignis ejusdem elucescet utilitas, præsertim in inclinationibus hominum naturalibus ac moribus conjectandis, nec non in certis Physiognomiæ fundamentis constituendis. Quoniam jam in Psychologia versamur, nobis potissimum res est cum affectibus, quatenus in anima sunt eidemque mutationem inducunt. Quatenus enim iidem corporis statum alterant, ad Physicam spectant, ubi in rationes eorum inquirimus, quæ corpori accidunt. Quamobrem sepositis iis, quæ ad corpus spectant, affectuum differentias in anima scrutari lubet.

§. 612.

Voluptatis gradus gradibus boni quibusnam proportionales.

Si bonum majus nobis videtur, major quoque inde percipitur voluptas, & contra si qua ex re major percipitur voluptas, majus bonum videtur. Quodsi enim quid majus bonum nobis videatur, majoris cujusdam perfectionis conscii nobis esse videmur (§. 554), consequenter majorem quoque voluptatem inde percipimus (§. 516).

Ponamus nos majorem ex re data voluptatem percipere, quam ex re quadam alia: majoris utique perfectionis nobis conscii esse videmur (§ 518), consequenter majus bonum videtur re altera (§. 554).

Propositione hac habemus opus in mox sequentibus, adeoque præmittenda fuit. Ceterum ex demonstratione ejusdem clarius patet, cur sensuum judicio stantes seu in confusis notionibus acquiescentes, bonum judicemus illud, ex quo voluptatem percipimus, quemadmodum antea supposuimus tanquam experientia comprobatum: utut notio fallax sit, quod voluptas etiam percipiatur ex eo, quod bonum tantummodo apparet, non vero est (§. 561).

§. 613.

§. 613.

Si malum majus nobis videtur, majus quoque inde percipitur tædium, & contra si qua ex re majus percipitur tædium, malum majus videtur. Etenim si quid majus malum nobis videtur, majoris cujusdam imperfectionis nobis conscii esse videmur (§. 565), consequenter majus quoque tædium inde percipimus (§. 521). *Tadii gradus quomodo mali gradibus proportionentur.*

Contra si ex re quadam majus tædium percipitur, majoris imperfectionis nobis conscii esse videmur (§. 521) adeoque malum majus apparet (§. 565).

Hac quoque propositione in sequentibus instar principii demonstrandi utemur, adeoque ipsa quoque hic præmittenda fuit. Ceterum ex ejus etiam demonstratione elucet, cur sensuum judicio stantes adeoque in notionibus confusis acquiescentes malum judicemus illud, ex quo tædium percipimus, quemadmodum antea supposuimus tanquam experientia comprobatum.

§. 614.

Voluptatum insigne prædominium est id, quod *Gaudium* dicimus. *Gaudii definitio.*

Nomina affectuum cum vim significandi habeant ex communi usu loquendi, id omnino agendum est, ut definitiones nominales, etsi alias arbitrariæ, eidem accommodentur. Quamobrem nostrum quoque est ostendere, quod significatui, quem eadem ex communi usu loquendi habent, conformes sunt. Quoniam vero id fieri nequit, nisi præmissis principiis demonstrandi; ideo demonstratio definitionibus neque adjungi, neque immediate subjici potest. Exemplum gaudii est, siquis monetarum rariorum fuerit amans eidemque, dum caput dolet, quædam offertur, quam diu frustra quæsivit, atque tum tanta perfunditur voluptate, ut doloris capitis non amplius sibi conscius sit. Tum enim gaudere dicitur, quod nactus fuerit nummum tantopere exoptatum.

§. 615.

Quoniam voluptas prædominatur, si tanta fuerit, ut tædium, si quod adfuerit, non appercipiatur (§. 520); *Si gaudemus, tanta voluptate perfundimur, ut tædium, si quod adfuerit, non appercipiamus* (§. 614). *Quomodo gaudeamus.*

Atque

Atque hinc intelligitur ad definitionem gaudii illustrandam apprime quadrare exemplum, quod modo (*not.* §. 614) in medium adduximus. Quoniam enim tantam supposuimus voluptatem, ut dolor capitis non appercipiatur, qui antea tam molestus erat; voluptatem prædominari supposuimus.

§. 616.

Quomodo gaudeamus.

Si quod nobis datur, vel quod habemus, tanquam insigne bonum ideo confusa nobis repræsentamus; gaudium in nobis oritur, & magnitudo ejus magnitudini boni, quæ nobis videtur, respondet. Si enim quod nobis datur, vel quod habemus, tanquam insigne bonum nobis repræsentamus; voluptatem quoque ex eo percipimus (§. 558. 559), quamdiu repræsentatio confusa (§. 539), eamque tanto majorem, quanto majus nobis videtur bonum (§. 612). Quamobrem cum voluptas ingens superet tædium minus, quod forsam tum simul percipitur, seu percipi posset, tædium istiusmodi, si quod adest, non percipitur, aut, si quod adesset, non perciperetur (§. 528). Quare cum voluptas tum prædominetur (§. 529), gaudium oritur, (§. 614), cumque voluptatis magnitudo magnitudini boni, quæ videtur, respondeat, *per demonstrata;* magnitudo gaudii magnitudini boni, quod nobis videtur, respondet.

Idem confirmatur a posteriori. Si quis librum quendam, in quem incidit, judicat esse bonum, propterea quod sibi repræsentat fructus ex lectione ejusdem percipiendos, de quibus olim distincte cogitavit, idea quadam confusa; gaudio perfunditur. Quodsi plures gaudeant hac eadem de causa: unius tamen gaudium majus esse gaudio alterius, ex vultu, gestu, voce ac verbis colliges. Quodsi in differentiam inquisiveris, illum, qui majore gaudio effertur, respondentem audies, se diu multumque istiusmodi librum quæsivisse, cujus jam compos fiat, manifesto indicio in gaudium præsens multos influere status præteritos. Percipies præterea eundem, qui tantopere gaudet, ingens pretium statuere fructibus ex lectio-

lectione libri percipiendis; id quod his vel geminis verbis exprimit, librum hunc sibi esse dono vel mille aureorum chariorem; se mille thaleris, quam libro isto carere malle. Alterius vero responsiones, cujus gaudium tantum non deprehenditur, ab hisce diffident. Istæ erunt, ex quibus colligi nequit tot status præteritos in præsentem statum gaudii influere, nec tantum colligi potest affectionis pretium.

Quoniam gaudium totum quantum a gradu voluptatis pendet, quæ percipitur (§. 614), hinc vero porro prædominii quantitas æstimanda (§. 528); ignorata Psychimetria, in qua ea, quæ animæ insunt, ad mensuram revocantur, impossibile est ut demonstratio talium, quæ quantitatem involvunt, sit omnibus suis numeris absoluta.

§. 617.

Si gaudium in nobis oritur, propterea quod quid nobis datur, vel quod quid habemus, ipsum nobis repræsentamus tanquam valde bonum & quanto magis gaudemus, tanto majus bonum nobis existimatur. Etenim si gaudium in nobis oritur, voluptas insigniter prædominatur (§. 614), adeoque tanta est, ut tædium, si quod adfuerit, non appercipiatur (§. 529). Quoniam itaque insignis cujusdam perfectionis tunc nobis conscii sumus (§. 511), gaudium vero oritur ideo, quod quid nobis datur, vel quod quid habemus *per hypoth.* id ipsum quod nobis datur, vel quod habemus, tanquam valde bonum nobis repræsentare debemus (§. 554). *Conversio propositionis præcedentis.*

Enimvero quanto magis gaudemus, tanto major esse debet voluptas prædominans (§. 614); adeoque tanto majoris perfectionis conscii nobis videmur (§. 516), consequenter bonum tanto videtur majus, quod gaudii causa nobis est (§. 554).

Quæ ad confirmandam propositionem præcedentem a posteriori in medium adducta fuere, ea etiam propositionem præsentem confirmant.

§. 618.

Definitio gaudii num usui loquendi conformis.

Definitio gaudii, quod sit prædominium insigne voluptatum, est communi usui loquendi conformis. In confesso est apud omnes nos gaudere de bono præsente: unde *Cartesius* in Tractatu de Passionibus animæ part. 2. art. 61. Consideratio, inquit, præsentis boni excitat in nobis gaudium, cum bonum nobis proponitur ceu ad nos spectans. Constat ex demonstratis idem sequi ex notione, quod gaudium in prædominio voluptatum insigni consistat (§. 616. 617). Quamobrem definitio hæc communi usui loquendi conformis. Etsi autem *Cartesius* affirmare videatur, omne bonum ad nos spectans excitare gaudium, nec vulgo aliud dicatur; experientiæ tamen repugnat. Quamvis igitur nos addiderimus determinationes duas necessarias, scilicet quod idea boni confusa esse debeat & quod bonum eximium judicari debeat; non tamen ideo recedimus ab usu loquendi. Sane qui has determinationes tacent; non ideo easdem negant, vel in dubium vocant. Et, si vel maxime easdem negarent, vel in dubium revocarent; id tantummodo defectum attentionis vel acuminis argueret: tantum abest ut quid a prædominio voluptatum insigni diversum gaudii nomine indigitent. Immo non desunt, qui determinationis unius, scilicet quod boni idea confusa sit, disertam mentionem injiciunt, quamvis alio nomine. Ita *Joh. Baptista du Hamel* in philosophia morali Tract. 3. disp. 2. quæst. 3. artic. 1. Philos. vet. & novæ Tom. 2. p. m. 245. de affectibus in genere monet, quod circa bonum, aut malum sensibile versentur. Unde patet, quod ipsius quoque judicio bonum sensibile gaudium excitare debeat. Jam vero bonum dicitur sensibile, quatenus confusa ejus nobis est idea nostra phrasi. Quamobrem laudatus autor agnoscit, boni ideam confusam esse debere, siquidem gaudium ex ea oriri debet.

Modum hunc probandi conformitatem definitionis nominalis cum usu loquendi facile capiet, qui in demonstrando fuerit versatus.

tus. Facilius adhuc capiet, qui præterea noverit, quæ de determinato demonstravimus in Ontologia. Præterea probe notandum est, quod hactenus autores perinde ac vulgus pauciora sæpius dicant, quam in ideis ipsorum continetur. Et nostra sane philosophia huic defectui medetur.

§. 619.

Prædominium tædii insigne est id, quod *Tristitia* appellatur. *Tristitia definitio.*

Tristitia gaudio opponitur: unde ex definitione gaudii intelligitur, quomodo ea definire debeat. Quoniam itaque gaudium definitur per prædominium insigne voluptatum (§. 614), voluptati autem tædium opponitur in eo significatu, quo nos vocabulo isto utimur (*not.* §. 518); tristitia utique definienda est per prædominium tædii insigne.

§. 620.

Si tristes sumus, tanto tædio afficitur animus, ut voluptatem, si qua adsit, non appercipiamus, aut, si qua adesset, non apperciperemus. *Qualis sit tristitia.* Etenim si tristes sumus, tædium prædominatur (§. 615). Tantum igitur est, ut tædium, si quod adfuerit, non appercipiatur, aut, si quod adesset, non apperciperetur (§. 529).

Idem etiam confirmatur a posteriori. Ponamus nobis nunciari mortem amici charissimi: nemo non novit, quod tunc tristitia afficiatur animus. Ponamus nobis offerri cibum, quem nunquam sine voluptate comedimus: nemo non novit, nos nullius voluptatis nobis esse conscios, dum eundem capimus. Ecquis enim est qui nesciat nos in isto animi statu affirmare, quod cibus jam nobis non sapiat? Immo recordati istiusmodi statuum haud raro in hæc verba erumpimus: nos nec voluptatem percepturos ex illo cibo, quo alias valde delectamur, quando tristitiæ gradum significare voluerimus. Atque hinc vulgo obtinet, ut gradum tristitiæ, quo quis affligitur, indicaturi enarremus quod ex hac, vel ista re voluptatem nullam perceperit, etsi eadem alias valde delectetur.

In vernaculo sermone, qui verbis ac phrasibus abundat ad res quasvis apte exprimendas, multo clarius singula patent non modo in omni affectuum doctrina; verum per universam philosophiam, præsertim practicam. Vix enim occurrit aliquis mentis status, cui indigitando non destinetur peculiaris quædam loquendi formula; qua vulgus sæpius rectius utitur eruditis, quorum de phrasiologia præjudicia verba a rebus separant, veritate significatus neglecta.

§. 621.

Unde tristitia oriatur.

Si quod nobis præsens est, tanquam malum ingens idea confusa nobis repræsentamus; tristitia in nobis oritur & magnitudo ejus magnitudini mali, quæ nobis videtur, respondet. Si enim quid nobis repræsentamus tanquam nobis malum, imperfectionis cujusdam nostræ nobis conscii sumus (§. 565), quamdiu scilicet idea mali confusa est (§. 536). Quodsi ergo malum ingens videtur, ingentis cujusdam imperfectionis nobis conscii esse videmur, consequenter tædium quoque, quod oritur, ingens est (§. 521). Quamobrem, si qua adsit voluptas, quam plurimum superat, eam non appercipimus, aut, si talis adesset, eam non apperciperemus (§. 528), adeoque tædium prædominatur (§. 529). Tristitia igitur oritur (§. 619). Quoniam vero imperfectionis magnitudini respondet tædii magnitudo (§. 521), magnitudini autem ejusdem imperfectionis mali etiam magnitudo respondet (§. 565); tristitia, quæ in magnitudine tædii consistit (§. 619), magnitudini mali, quæ nobis videtur, respondet.

Idem etiam confirmatur a posteriori. Pertinet huc exemplum, quo ad confirmandam propositionem anteriorem usi sumus (§. 620). Quod enim amicus mortuus fuerit, quem impense amabamus, malum nobis reputamus, tantoque majus malum istud existimatur, quanto majus bonum amicitia ejus nobis videbatur. Amissio enim boni ingentis ingens malum ab omnibus reputatur. Patet igitur tristitiam hic oriri ex opinione mali ingentis nobis præsentis. Et quoniam tristitia tanto major est, quanto charior nobis fuerit amicus, consequen-

ſequenter quanto majus malum nobis videtur jactura ejusdem; triſtitiæ magnitudinem reſpondere magnitudini mali palam eſt.

Notio triſtitiæ communis eſt non minus ac gaudii: unde ex eo, quod quis triſtis eſt, colligimus ei mali quidpiam accidiſſe; quemadmodum ex eo, quod gaudet, colligimus ipſum bono quodam potitum eſſe. Enimvero quod propoſitio poſſit converti, demonſtrandum nobis eſt: quem in finem addimus propoſitionem ſequentem.

§. 622.

Si triſtitia in nobis oritur ex eo, quod accidit, id nobis tanquam malum haud parvum confuſe repræſentare debemus & quanto triſtiores ſumus, tanto majus æſtimatur malum. Si enim in nobis triſtitia oritur ex eo, quod accidit; tædium ex eo percipitur, idemque prædominatur (§. 619), adeoque tantum eſt, ut voluptas, ſi qua adſit, non percipiatur, aut, ſi qua adeſſet, non apperciperetur (§. 529). Quoniam itaque tædium voluptatem plurimum ſuperare debet (§. 528); ingentis cujusdam imperfectionis ſibi conſcius eſſe debet (§. 521). Neceſſe igitur eſt ut id, quod accidit, tanquam malum haud parvum ſibi repræſentet (§. 565) & quidem confuſe (§. 536). Et quia tædii magnitudo a magnitudine imperfectionis (§. 521), conſequenter mali pendet (§. 565); tanto majus malum ex opinione noſtra eſſe debet, quanto triſtiores ſumus. *Idem ulterius expenditur.*

Quæ ad propoſitionem præcedentem confirmandum in medium adduximus, ea etiam ad præſentem confirmandam conducunt. Eſt enim præſens converſa præcedentis: propoſitionibus autem, quarum una in alteram converti poteſt, eadem notio reſpondet, conſequenter idem quoque exemplum utrique confirmandæ inſervit.

Propoſitio adeo præſcas & præcedens eadem notione communi exhibentur.

§. 623.

Quoniam triſtitia afficimur, ſi quid nobis tanquam ma- *Definitio triſtitiæ realis.*

 lum

lum haud parvum repræsentamus, quod nobis præsens est (§. 621) & ex adverso si tristitia in nobis oritur ex eo, quod accidit, id nobis tanquam malum haud parvum idea confusa exhibere debemus (§. 622); *Tristitia* definiri potest per affectum, qui in nobis oritur ex opinione rei præsentis, quam nobis confuse tanquam malum haud parvum repræsentamus.

Hoc ideo monemus, quod *Cartesius* ipsumque secuti utuntur definitionibus realibus.

§. 624.

Gaudii definitio realis.

Similiter quia gaudio afficimur, si quod nobis præsens est tanquam insigne bonum idea confusa repræsentamus (§. 616) & ex adverso si gaudium in nobis oritur ob rei cujusdam præsentiam, eam nobis tanquam nobis valde bonam confuse repræsentare debemus (§. 617): *Gaudium* definiri potest per affectum, qui in nobis oritur ex opinione boni præsentis confuse percepti & quidem haud parvi.

Idem tenendum est de sequentibus affectuum speciebus.

§. 625.

Conformitas definitionis tristitiæ cum usu loquendi.

Tristitiæ significatus, quem in definitione nominali eidem attribuimus, est usui loquendi conformis. Nemo non ex tristitia alterius colligit, accidisse ipsi quidpiam mali, manifesto indicio, quod malum nobis præsens pro tristitiæ causa unica habeatur. Similiter si quid alicui accidit mali, nemo non inde colligit, quod tristis esse debeat, manifesto indicio quod malum nobis præsens habeatur pro necessaria tristitiæ causa. Ex communi igitur notione tristitia est affectus, qui oritur ex mali præsentis opinione. Quod vero tacite supponatur malum ingens, saltem opinione nostra, hinc conficitur, quod ubi alteri mali quidpiam accidit, & hoc tamen non obstante minime contristatur, rationem reddituri malum vel extenuemus, vel ostendamus cur alteri tale non videatur, veluti si tristitia non afficitur animus ex morte agnati proximi, quod cum non amaverit, neque adeo sibi malum existimet, se agnato suo fuisse

fuisse orbatum. Definitio igitur tristitiæ realis, quam dedimus (§. 623), cum notione communi convenit, quam & *Cartesius* retinet in Tract. de passione animæ part. 2. art. 61. tristitiam in nobis excitari affirmans mali præsentis consideratione, cum nobis proponitur ceu ad nos spectans. Enimvero tristitiæ definitionem realem deduximus ex propositionibus (§. 621. 622), quas vi nominalis demonstravimus. Quoniam itaque definitio realis definitioni nominali æquipollet, quod scilicet una ex altera demonstrari potest; definitio quoque nominalis, quod sit tædii prædominium insigne, notioni communi, consequenter usui loquendi conformis (§. 139 *Log*).

Idem etiam sic ostenditur. Notio communis tristitiæ colligitur ex duabus propositionibus, quas ex observationibus deduximus. Easdem propositiones deduximus ex definitione tristitiæ nominali (§. 621. 622). Ergo definitio nominalis notioni communi convenit.

§. 626.

Si quod uni bonum ingens videtur, alteri tale non videatur, aut minus saltem bonum habeatur; ille gaudio multo effertur, hic autem vel nullo afficitur, vel saltem multo minore. Quodsi cui videatur malum, quod ab altero pro bono habetur; ille tristitia, hic gaudio afficitur. Ponamus enim Titio bonum ingens videri, quod ipsi datur, insigni gaudio efferri debet (§. 616). Ponamus idem Mevio pro bono non haberi, nullo quoque gaudio inde afficietur (§. 624). Ponamus idem Sempronio pro bono quidem haberi, sed multo minori, quam Titio videtur; gaudio quidem afficietur, sed multo minore, quam quo Titius effertur (§. 616). Ponamus denique idem Cajo pro malo haberi, quod a Titio & Sempronio pro bono reputatur; erit ipsis tristitiæ causa (§. 623), quod ceteris gaudium creat (§. 624).

Cur eadem res non idem gaudium excitet in omnibus.

Atque ita apparet, quomodo eodem posito objecto unus gaudere possit, alter vero contristari. Quomodo unus multo, alter exiguo

guo gaudio afficiatur; immo quando uni gaudium creat objectum, quod alteri nullum creat. Propositionis præsentis veritas a posteriori adeo manifesta est, ut eam inde confirmari non sit opus. Ceterum propositio ipsa, quemadmodum omnis affectuum doctrina plurimum utilitatis habet in philosophia morali, cum affectus per eam potestati nostræ subjiciantur.

§. 627.

Gaudii & Tristitia mutabilitas in eodem subjecto.

Quoniam perinde est, sive duo eodem, vel diverso tempore contrariam de objecto foveant sententiam, ut unus idem judicet bonum, alter malum, vel saltem minus bonum, aut rem omnem in dubio relinquat; sive unus diverso tempore diversum foveat de objecto aliquo ad se relato judicium; quæ de diversis subjectis in propositione præcedente demonstrata sunt, ea etiam ad unum idemque subjectum diverso tempore applicari possunt. Quamobrem *si quis alio tempore malum judicet, quod antea bonum judicaverat, cum antea gauderet, alio tempore contristabitur & contra.* Porro *si quis alio tempore minus bonum, vel malum judicet, quod antea majus visum fuerat, cum antea plurimum gauderet, vel contristaretur, nunc gaudio vel tristia minore afficietur.* Denique *si quis alio tempore in dubio relinquit, utrum quid bonum sit, nec ne, quod antea bonum, vel malum judicaverat; cum antea gauderet, vel contristaretur, alio tempore nec gaudebit, nec contristabitur.*

Supponimus hic unam eandemque personam diverso tempore considerari posse tanquam duas personas diversas; si contrariam foveat de objecto aliquo opinionem. Neque enim duæ personæ in præsente negotio considerantur tanquam diversæ, nisi quatenus contraria sunt de objecto eodem ad se relato judicia. Diverso igitur tempore una eademque persona eodem modo differt a seipsa, quo duæ personæ eodem tempore a se invicem differunt. Quamobrem & personam unam eandemque diverso tempore positam, spectare licet tanquam duas & vicissim duas personas eodem tempore, vel etiam tempore diverso tanquam unam eandemque personam bis positam; temporis nimirum

rum in præsente negotio nulla habetur ratio, quemadmodum ex definitione gaudii & tristitiæ reali liquet (§. 623. 624), ex qua intelligitur, nec in genesin gaudii, nec in tristitiæ genesin influere tempus, quo judicium fertur. Latet in his principium heuristicum maximæ utilitatis, quod ab eo facile eruetur, qui universalia abstrahere noverit. Ceterum me non monente patet, posse propositionem præsentem independenter ab antecedente eodem prorsus modo demonstrari, quo antecedentem demonstravimus. Dantur autem propositiones quædam universales, quibus utraque & præcedens, & præsens, una cum plurimis aliis per modum corollarii continetur, quas hic apponi non inconsultam duximus.

§. 628.

Si quis affectus ex boni, vel mali repræsentatione oritur; & quod eodem commotus bonum, vel malum judicaverat, postea in medio relinquit, quale sit; is cum antea affectu commoveretur, nunc nullo commovebitur. Quoniam enim affectus ex confusa boni & mali repræsentatione oriuntur (§. 605); per eam intelligitur, cur potius oriantur, quam non oriantur, consequenter hæc ipsa confusa boni malique repræsentatio affectuum ratio sufficiens est (§. 56. Ontol.); si quis nec malum, nec bonum judicat, quod antea ipsi malum, vel bonum, visum fuerat, sed quale sit in medio relinquit, is nullo affectu alio tempore commoveri debet, cum antea affectu quocunque commoveretur. *Affectus quando evanescant.*

Hoc pacto patet, quomodo fieri possit ut, quem objectum aliquod ad affectum quendam concitavit, eundem in posterum idem objectum non amplius ad eundem affectum perducat. Enimvero cum fieri etiam possit, ut quem objectum quoddam non movet, in eodem postea idem objectum aliquem sive jucundum, sive molestum causetur; sequens addenda venit propositio.

§. 629.

Si quis objectum aliquod ad se relatum nec bonum, nec malum judicat, postea autem pro bono, vel malo ingente reputat; cum antea illud affectum excitaret nullum, postea quendam causabitur. Quoniam enim affectus ex boni & mali confusa re- *Affectus cur nunc absint, nunc adsint.*

repræsentatione oriuntur (§. 605), Sempronius autem objectum aliquod ad se relatum nec bonum, nec malum judicat; nullus quoque in eodem affectus orietur. Enimvero quoniam postea idem objectum ad se relatum tanquam bonum, vel malum sibi repræsentat; affectus jam in eodem orietur. Quamobrem cum objectum nullum antea excitaret affectum, postea quendam causabitur.

Tacite supponimus ceteras determinationes, quæ requiruntur, ut affectus ex repræsentatione boni & mali oriantur, veluti quod esse debeat confusa, quod boni, vel mali determinatus quidam requiratur gradus & quæ sunt his gemina, ne præter necessitatem simus prolixiores, quam par erat. Nimirum talem hic & in similibus casibus supponimus boni malique repræsentationem, qualis ad gignendum affectum sufficit. Talia monemus in gratiam tyronum sciolorum, qui cum cœcutiant sibi acumine præstare videntur.

§. 630.

Cur in uno affectum quandam producat objectum, in alio nullum.

Si quis objectum aliquod, tanquam bonum, vel malum sibi repræsentat, quod alter nec bonum, nec malum judicat; cum ille affectu commovetur, hic ab omni prorsus immunis est. Eodem prorsus modo ostenditur, quo propositionem anteriorem (§. 628) ostendimus.

Poteramus quoque idem ex propositionibus anterioribus per modum corollarii colligere vi principii, de quo abunde dictum est in antecedentibus, scilicet quod personæ duæ spectari possint instar unius bis positæ, ubi temporis nulla habetur ratio (*not.* §. 627).

§. 631.

Affectus molesti in jucundum mutatio & contra.

Si quis objectum aliquod alio tempore sibi repræsentat tanquam bonum, quod antea malum judicaverat; cum idem affectum molestum provocasset, nunc jucundum causabitur & contra. Quoniam enim in Sempronio affectus quidam oritur ex consideratione mali *per hypoth.* ex malo autem, quod cognoscimus, tædium percipimus (§. 569); affectus iste cum magno tædii gradu conjungitur (§. 609). Enimvero quia mutata sententia Sempronius postea bonum judicat, quod antea malum

malum ipsi visum fuerat *per hypoth.* affectus, qui tum oritur eodem objecto ad ipsum relato, ex consideratione boni ortum trahit. Quare cum ex bono, quod cognoscimus, voluptatem percipiamus (§. 558); affectus iste cum insigni voluptatis gradu conjungitur (§. 506). Est igitur affectus jucundus (§. 608). Patet adeo Sempronium, qui objectum aliquod sibi repræsentat tanquam bonum, quod antea malum ipsi visum fuerat, nunc affectum jucundum experiri, quem antea sentiebat molestum.

Ponamus jam ex adverso Sempronium sibi repræsentare objectum tanquam bonum, dum affectus oritur. Quoniam ex bono, quod cognoscimus, voluptatem percipimus (§. 558); affectus iste cum insigni gradu voluptatis conjungitur (§. 606). Est igitur affectus jucundus (§. 608). Enimvero quia mutata sententia Sempronius postea malum judicat, quod antea bonum ipsi visum fuerat *per hypoth.* affectus, qui tum oritur, eodem objecto ad ipsum relato, ex consideratione mali oritur. Quare cum ex malo, quod agnoscimus, tædium percipiamus (§. 569); affectus iste cum insigni tædii gradu conjungitur (§. 606). Est igitur affectus molestus (§. 609). Patet adeo Sempronium, qui objectum aliquod sibi repræsentabat tanquam malum, quod antea bonum ipsi visum fuerat, nunc affectum experiri molestum, quem antea sentiebat jucundum.

§. 632.

Quoniam personæ duæ in præsente negotio considerari possunt instar personæ unius ejusdemque diversis temporibus diversimode de eodem subjecto ad se relato judicantis (*not.* §. 627); *si unus objectum aliquod sibi repræsentat tanquam bonum, quod alter sibi repræsentat tanquam malum, cum ille affectum jucundum experitur, hic molestum sentiet.* *Affectus oppositi ab eodem objecto in duobus subjectis excitati.*

Me non monente palam est posse hanc propositionem independenter ab antecedente eodem modo demonstrari, quo antecedentem de-

demonstravimus. Ex propositione autem præsente intelligitur, cur idem objectum oppositos prorsus in diversis subjectis exciret affectus; non vero opus est ut objectum sit numero idem; sed sufficit esse genere, vel specie idem.

§. 633.

Amoris definitio. *Amor* est dispositio animæ ad percipiendam voluptatem ex alterius felicitate.

Dispositio hæc data occasione deducitur in actum, atque tum affectus oritur, quem amoris nomine insignimus. Fert tamen usus loquendi, ut ipsam dispositionem amoris nomine indigitemus, cum amorem tribuamus illi, qui non actu commovetur, nisi ubi sentit alterius felicitatem.

§. 634.

Effectus amoris. *Quodsi* ergo *is, qui alterum amat, ejus felicitatem cognoscit, ex ea actu voluptatem percipit* (§. 633). Pone enim eum intueri felicitatem alterius, nullam tamen inde percipere voluptatem. Animus igitur ejus non est ita dispositus, ut ex felicitate alterius voluptatem percipiat, consequenter eum non amat (§. cit.): id quod hypothesin evertit.

Ex actu amoris dispositionem illam colligimus, atque probaturi, qood alterum quis amet, ad eundem provocamus.

§. 635.

Gaudium amantis. *Qui alterum impense amat, de fælicitate ejus gaudet, tantoque magis gaudet, quanto magis eum amat.* Qui enim alterum impense amat, is plurimum voluptatis ex alterius felicitate percipit (§. 633). Quodsi ergo tanta evaserit voluptas, ut tædium, si quod adesset, non apperciperet; voluptas prædominatur (§. 529). Quamobrem cum in prædominio voluptatum gaudium consistat (§. 614); si alterum impense quis amat, de felicitate ejus gaudet.

Quoniam amor non aliter sese exerit, quam voluptatis perceptione (§. 633): quo magis quis alterum amat, eo major est voluptas, quam ex felicitate alterius percipit. Quare cum gaudium tanto majus sit; quanto major est illa voluptas,

quæ

quæ prædominatur (§. 614); gaudium tanto majus erit, quanto major fuerit amor.

Felicem vulgo judicamus eum, cui multa donantur & tanto feliciorem judicamus, quanto majus est donum, quod accipit. Quodsi ei, quem amamus, donum offertur, nos perinde gaudemus, ac si ipsimet idem accepissemus. Hinc audies affirmantes quod tantopere gaudeamus, ut majus non foret gaudium, si ipsimet donum istud accepissemus, & felicem prædicantes accipientem. Quo major fuerit amor, eo magis nos gaudere, unusquisque in seipso experiri potest. Tenendum vero fieri posse, ut contrariis affectibus impediatur amoris actus, veluti si invidemus alteri felicitatem, quod ea nos carere deprehendamus. Etsi enim felicitatem alterius, quem amamus, appetamus, fieri tamen potest, ut adsint rationes, cur alterum aliqua in re nobis feliciorem esse nolimus. Ponamus v. gr. Mevium ambire spartam, quam ornare possit: ponamus porro eum impense amare Titium. Quodsi tamen in Titium confertur munus, quod ipsemet ambit, præsertim ubi repulsam ægerrime fert, ex eo voluptatem non percipit, quod Titius ad munus istud promotus fuerit. Hinc audies asserentem, se non invidere Titio felicitatem suam. Se summo gaudio elatum iri, si ad munus multo præstantius admotus fuisset, modo huic non fuisset præfectus. Abstrahimus in scientiis ab omnibus impedimentis, quæ offerri possunt, atque adeo cautos esse oportet, qui eorum experimenta vel in se, vel in aliis capere voluerint, quæ de anima hic traduntur.

§. 636.

Per *felicitatem* hic intelligimus statum, quo voluptas vera perdurat. Dicitur *felicitas vera* ad differentiam *apparentis*, quæ est status, quo quis voluptate apparente fruitur. *Felicitatis definitio.*

§. 637.

Infelicitas est status, quo tædia perdurant. *Infelicitatis definitio.*

Infelicitatem non opus est distingui in veram & apparentem. Etsi enim ex eo tædium sit, quod per errorem de re aliqua statuatur; non tamen negari potest, tædium istud quandam infelicitatis partem constituere. Sane homines haud raro præter rationem sese reddunt infelices, quod vitam cum tædio transigant, quam sine eo transigere poterant.

§. 638.

Quænam ad felicitatem hominis quid conferant.

Quoniam itaque voluptas quælibet vera felicitatem ingreditur, quemadmodum pars totum (§. 636. *Psych.* & §. 341. *Ontol.*); *quicquid voluptatem veram homini creat, id ad felicitatem ejus quidpiam confert.* Unde porro est, quod *ad felicitatem hominis conferre quid videatur illud, quod voluptatem apparentem eidem creat.*

Si quis ex divitiis voluptatem percipit; is divites prædicat felices. Si quis scientiæ fuerit cupidus, ut ex ea plurimum capiat voluptatis; is eum felicem esse judicat, qui animum multa scientia imbuendi amplissimam nactus est occasionem. Quemadmodum quemlibet sua trahit voluptas, ita etiam variant hominum de felicitate judicia. Hic parum refert, utrum judicium sit veritati consentaneum, nec ne. In moralibus autem veritas distinguetur ab eo, quod apparet.

§. 639.

Quænam ad infelicitatem quid conferant.

Similiter quoniam tædium quodlibet ad infelicitatem ejus pertinet (§. 637); *Quicquid homini tædium creat, id ad infelicitatem ejus quidpiam confert.* Unde porro est *quod ad infelicitatem hominis conferre quid videatur istud, quod eidem tædium creat.*

Atque hinc apparet, quomodo quis seipsum reddere possit infelicem, scilicet si sibimetipsi tædia præter necessitatem creet.

§. 640.

Effectus amoris.

Qui alterum amat, ex ejus voluptate voluptatem percipit, & ideo gaudet, quod gaudet alter, si idem fuerit de subjecto gaudii judicium. Qui enim alterum amat, is ex felicitate ejus voluptatem percipit (§. 634). Quoniam itaque quælibet voluptas vera ad felicitatem alterius pertinet, quælibet autem voluptas

luptas apparens ad eandem pertinere videtur (§. 636); igitur qui alterum amat & ſecundum veritatem judicat ex voluptate vera, qua fruitur alter; qui vero ſecundum apparentiam judicat, ex qualibet apparente voluptate alterius voluptatem percipit.

Quoniam igitur porro gaudium in voluptatum prædominio conſiſtit (§. 614); qui voluptatem ex alterius voluptate percipit, gaudere ideo debet, quod gaudet alter, ſi quidem idem fuerit de objecto gaudii utriusque judicium. Quoniam itaque amans ex voluptate amati voluptatem capit *per demonſtrata;* amans quoque gaudet, quando gaudet amatus, ſi idem fuerit de objecto gaudii judicium.

Idem confirmatur a poſteriori. Si quis amans alterum intelligit ei quid obtigiſſe, unde voluptatem percipit; ſe in partem voluptatis iſtius venire ait amorem ſuum in alterum ſignificaturus. Quoniam phraſes vulgo receptæ notionibus communibus reſpondent; iisdem conforme eſt, quod amans ex amati voluptate voluptatem ipſemet percipiat. Ponamus Titium amare Sempronium & Sempronio offerri donum pretioſum, ob quod inſigniter gaudeat tanto munere auctus. Titius de eo certior factus ipſemet gaudebit, immo gaudebit magis ſubinde, quam Sempronius. Gaudii hujus non aliam reddit rationem, quam quod ipſi perinde ſit ac ſi donum ipſemet accepiſſet, quodque Sempronio non magis idem invideat, quam ſibimetipſi: quo ipſo ſatis ſuperque ſignificat, ſe voluptatem Sempronii ſuam facere & commune eſſe gaudium, ſi cauſa gaudendi illi ſuppeditetur. Inde etiam eſt, quod, qui alterum amat, eidem voluptatem creare ſtudeat, quod eadem in ipſummet redundet. Immo inde eſt, quod propoſitio præſens breviter ita efferri ſoleat: Voluptas amicorum communis eſt, itemque gaudium amicorum commune eſt. Neminem offendat, quod addiderimus reſtrictionem, ſi idem fuerit de obiecto gaudii judicium. Etſi enim experientia aliquando

quando refragari videatur, quando scilicet gaudemus, quod nobis narratur alterum, quem amamus, summa cum voluptate vitam transigere; non tamen ideo revera contrariatur, si rem curatius spectes. Etenim cum de objecto voluptatis, seu gaudii, tanquam nobis ignoto prorsus non judicemus; tacite judicium alterius approbamus ipsumque justam gaudendi causam habere supponimus. In aliis autem casibus manifesta est restrictio. Ponamus enim Titium impense amare Sempronium; hunc autem nubere virgini, quæ cum dives esse putetur non est ac præterea iis dotibus caret, quæ felix matrimonium efficiunt. Gaudebit equidem Sempronius, sed non gaudebit Titius, quod aliud sit Titii, quam Sempronii de hoc matrimonio judicium. Quodsi autem ponamus Sempronii judicium esse verum, Titii autem judicium a veritate aberrare: utique & Titius gaudebit, errore suo agnito, cum jam non sit affectus contrarius, qui idem impediat. Si quis ad ea, quæ quotidie obvia sunt, attentum afferat animum; is plurima observabit, quæ propositionis præsentis veritatem confirmant, ut plura eam in rem addi non sit opus.

Potest etiam propositio præsens converti. Quoniam vero ex conversa patet signum haud fallax amoris inde peti posse, quod quis ex voluptate alterius voluptatem percipiat, vel ideo gaudeat, quod gaudeat alter; eandem subjici operæ pretium ducimus. Habent signa affectuum plurimum usum in philosophia morali, ejus inprimis parte semiotica & in arte conjectandi hominum mores.

§. 641.

Signum amoris.

Si quis ex voluptate alterius voluptatem percipit, vel ideo gaudet, quod alter gaudet, is alterum amat. Quoniam enim voluptas omnis ad felicitatem pertinet, vera quidem ad veram, apparens ad apparentem (§. 636); qui voluptatem percipit ex voluptate alterius, ejus animus dispositus esse debet ad voluptatem ex alterius felicitate percipiendam, adeoque alterum amat. (§. 633).

Quodsi quis ideo gaudet, quod gaudet alter, cum gaudi-

dium in prædominio voluptatum insigni consistat (§. 614); animus ejus erit dispositus ad voluptatem ex voluptate alterius percipiendam. Sed cui ita dispositus est animus, is alterum amat, *per demonstrata.* Ergo alterum amat, qui ideo gaudet, quod gaudet alter.

A posteriori confirmatur propositio per ea ipsa, quæ ad confirmandam præcedentem in medium adduximus. Constat etiam vulgo homines ex eo colligere, quod quis alterum amet, si ex voluptate alterius voluptatem ipsemet percipit, ac ideo gaudet, quod gaudet alter, & quasi attonitos hærere, ubi supponentes amorem animadvertunt contrarium, ignorata ratione, ob quam effectus amoris impeditur.

§. 641.

Si quis alterum amat, ex ejus tædio ipsemet tædium percipit, ac ideo contristatur, quod alter tristis fit. Si quis enim alterum amat, is voluptatem percipit ex voluptate alterius, immo gaudet ideo, quod gaudet alter (§. 640), consequenter ex insigni voluptate alterius insignem & ipse percipit (§. 614). Quoniam itaque voluptas alterius tanto majus bonum nobis videtur, quo major est voluptas, quæ a nobis ex ista percipitur (§. 612); oppositum eidem tædium malum nobis videri debet, idque tanto majus, quo majus ipsum fuerit, consequenter nos ex eodem tædium percipere debemus, atque tanto majus, quo majus ipsum est (§. 613), atque adeo contristari debemus, si tristitia afficitur alter, quem amamus (§. 619).

Alius amoris effectus.

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus enim Mevium vehementer amare Titium, atque ob mortem patris sui præmaturam Titium plurimum contristari. Mevius videns Titium mortem patris tantopere lugere, ipse quoque contristatur, effusis lachrymis. Hæc adeo explorata sunt, ut, quando Titium lachrymas fundentem videmus, quod Mevium flentem contuetur, inde colligamus Titium a Mevio amari.

Immo dum audientes nuncium de morte parentis amici cujusdam nostri a lachrymis nobis temperare non possumus, in hæc verba erumpimus: eheu! quantum lugebit Titius mortem parentis sui? quanta tristitia perfundetur animus ejus? Unde satis superque intelligitur, trristes esse nos non alia de causa, quam quod Titium tristitia affici colligimus ex morte patris. Quia igitur amamus Titium, ideo contristamur, quod ipse tristis est. Quodsi quidam occurrunt casus, in quibus tristes non sumus, quando eum tristem videmus quem amamus, impedimentum ex circumstantiis facile detegitur, quale est opinio, quod alter præter rationem tristitiæ indulgeat, ut vel temeritati ejusdem succenseamus.

Probe notandum est non minus de objecto gaudii, quam tristitiæ, idem referri non ad amantem, sed ad amatum, dum amans judicat utrum bonum sit, nec ne: immo sæpius amantem in judicando sequi opinionem amati, non suam animi sententiam. Atque ideo diximus, idem esse debere amantis & amati judicium. Quodsi amans idem objectum ad se referret, atque gauderet, quod sibi bonum existimaret, tristis esset, quod idem sibi malum esse putaret; non ex amore proveniret gaudium, nec ab eo ortum duceret tristitia. Fieri tamen potest, immo plerumque solet, ut gradu differant judicia amantis atque amati (§. 597. 598). Nimirum quando imaginatio in idea voluptatis ac tædii confusa aliena miscet (§. 524); fieri non potest, ut imaginatio diversis subjectis eadem suggerat (§. 104).

§. 643.

Signum amoris.

Si quis ex tædio alterius tædium percipit, vel ideo contristatur, quod alter tristis sit; is eundem amat. Qui tædium ex alterius tædio percipit, cum tædium omne ad infelicitatem spectet (§. 639), ita dispositum habet animum, ut ex infelicitate alterius tædium percipiat. Infelicitatem igitur alterius tanquam sibi malam repræsentare debet, atque tanquam malum tanto majus, quanto majus tædium est, quod inde percipitur (§. 613). Alterius igitur felicitatem sibi repræsentare debet tan-

tanquam bonam, cum bonum perinde opponatur malo ac voluptas tædio opponitur, consequenter ex felicitate alterius tanto majorem voluptatem percipere debet, quanto majus bonum eadem ipsi videtur (§.612). Quoniam itaque animus ipsi dispositus est ad voluptatem ex alterius felicitate percipiendam; alterum amat (§.633).

Quæ ad confirmandam propositionem præcedentem in medium adducta fuere, etiam ad confirmandam præsentem faciunt, quæ nonnisi conversa anterioris est. Inprimis hic probe notandum, quod nemo non amorem alterius inde colligat, quod alterius tædia ac tristitiam nostra faciamus.

§. 644.

A voluptate ad tadium argumentatio.

Si quis ex voluptate alterius voluptatem percipit: is ex tædio alterius tædium percipere debet & contra. Etenim si ex voluptate alterius voluptatem percipimus, eam nobis repræsentare debemus tanquam bonum tanto majus, quanto major est voluptas, quæ inde percipitur (§.612), consequenter quod voluptati opponitur, seu ejus contrarium, cum malum bono opponatur, seu ejus contrarium sit, repræsentare nobis debemus tanquam malum. Enimvero quod voluptati opponitur tædium est (*not.* §.518.). Ergo tædium nobis alterius repræsentare debemus tanquam malum, consequenter tædium percipere debemus ex tædio alterius (§.613).

Non absimili modo ostenditur, quod qui tædium percipit ex tædio alterius, voluptatem quoque ex alterius voluptate percipere debeat.

Oppositionem boni & mali ex notione oppositionis demonstrari superfluum existimamus. Ceterum propositionem hanc, qua ad præcedentes demonstrandas uti poteramus, hic subnectere libuit, cum ad subsequentes nonnullas brevius absolvendas conducat.

§. 645.

Amor quomodo oriatur.

Si quod nobis placet in altero observamus: amor oritur. Si enim quod nobis placet in altero observamus, voluptatem

ex eo, quod observamus, percipimus (§. 542). Quamobrem cum id tanquam alteri inhærens, vel ad eum spectans consideremus; voluptatem ex eo percipimus, quod alteri voluptati esse ex eo, quod nobis voluptati sit, colligimus. Atque ita disponitur animus ad voluptatem ex alterius voluptate percipiendam, consequenter amor oritur.

Patet idem omnium clarissime in iis casibus, ubi animum adversus alterum indifferentem, vel prorsus ab eo aversum habemus. Quando enim aliquamdiu cum eo commercium habemus, atque deinde in ipso observamus, quæ nobis placent, veluti animi dotes quasdam, quæ nobis in pretio sunt; amorem erga eum in nobis oriri deprehendimus: quo præsente jam optamus felicitatem ejus & quando ipsi quid obtigit, quod volupe est, adeoque ad felicitatem ejus spectat, vel spectare videtur (§. 638), ex eodem & ipsi voluptatem percipimus, manifesto indicio animum nostrum jam esse dispositum ex felicitate ejusdem voluptatem percipiendi.

Non jam inquirimus, cur amorem nostrum quasi in se trahant objecta, ex quibus voluptatem percipimus; talia enim reservanda sunt Psychologiæ rationali. In empirica sufficit, vel a posteriori unice stabiliri modum, quo dispositio ad percipiendam voluptatem ex felicitate hujus personæ in singulari in nobis excitetur, ut amoris excitatio potestati nostræ subjiciatur: id quod multiplici modo proderit in moralibus.

§. 646.

Amoris ortus ulterius expenditur.

Si nobis repræsentamus bonum, quod alteri inest, vel ad eum quomodocunque pertinet; amor oritur. Etenim si nobis repræsentamus bonum quoddam alterius, sive alteri insit, sive quomodocunque ad eum pertineat, id nobis tanto majus videtur, quo major est voluptas, quæ ex eodem percipitur (§. 612). Quamobrem cum bonum alterius placere nobis debeat (§. 542); si nobis bonum quoddam alterius repræsentamus, aliquid in eo observamus, quod nobis placet. Enimvero si quid in altero observamus, quod nobis placet, amor

oritur

oritur (§. 645). Amor igitur oriri debet, si nobis repræsentamus bonum, quod alteri inest, vel quomodocunque ad eum pertinet.

Confirmatur idem a posteriori. Si quis pulchritudinem in bonorum numerum refert (quod salva rei veritate fieri posse alibi ostendemus); is eum amat, cujus forma pulchritudine sese commendat, quamprimum eundem videt, etsi ipsi antea prorsus esset ignotus. Similiter si quis divitiis ingens pretium statuit; is alterum amat, quod divitem esse cognoscit. Si cui eruditio in delitiis est; is alterum amat, quod eruditione præstantem agnoscit. Exempla ubivis obvia sunt, quibus propositionis præsentis veritas confirmatur, ut levi attentione opus sit ad ea observanda.

Ceterum eadem exempla ad confirmandam propositionem præcedentem quoque adhiberi possunt. Neque est quod miremur, cum ex pulchritudine, divitiis, eruditione voluptatem capiat, qui eadem in bonorum numerum refert. Ita vero nobis placet pulchritudo, placent divitiæ, placet eruditio. Ex eo igitur, quod nobis placet in altero, amor oritur, dum ex pulchritudine, divitiis ac eruditione alterius ortum trahit.

§. 647.

Si quod in altero observamus nobis tanquam nobis bonum repræsentamus, amor in alterum oritur. Si enim quod in altero observamus, idem nobis tanquam nobis bonum repræsentamus, ex eo etiam tanto majorem voluptatem percipimus, quo majus nobis bonum istud videtur (§. 612). Enimvero si quid in altero observamus, quod nobis placet, amor oritur (§. 646). Ergo amor etiam oriri debet, si quod in altero observamus nobis tanquam nobis bonum repræsentamus. *Idem adhuc ulterius expenditur.*

Idem confirmatur a posteriori. Si quis gloria delectatur sibique gloriæ ducit cum divitibus ac hominibus in dignitate constitutis conversari; is divitias ac dignitatem aliorum sibi repræsentat tanquam bonas sibi (§. 554). Enimvero constat eos, qui ita sentiunt, amare divites ac homines in dignitate con-

constitutos. Patet igitur hoc in casu amorem oriri ex eo, quod nobis bonum judicamus istud, quod in altero observamus. Immo vix dabitur casus aliquis, quo quod nobis tanquam bonum repræsentamus in altero, idem non simul etiam tanquam nobis bonum repræsentemus, ubi idem ad statum nostrum referimus: id quod palam fit, ubi notiones confusas, quibus ea, quæ ad alterum spectant, exhibentur tanquam bona, evolvimus, ut appareat quænam in iis contineantur. Rationes nimirum cur illud bonum judicemus, vel etiam cur illud placeat, quod in altero observamus, excutiendæ sunt; ita facile constabit, quatenus eædem a nobis petantur, quibus placent quæ sunt alterius.

Propositio præsens a posteriori adeo evidens est, ut *Cartesius* in Tractatu de passionibus animæ part. 2. art. 56. ideo existimaverit, amorem omnem oriri ex eo, quod quid tanquam bonum respectu nostri repræsentetur.

§. 648.

Quando oriatur amor.

Si amor in nobis oritur, in altero quid deprehendimus, quod nobis placet, vel quod nobis tanquam bonum vel simpliciter, vel respectu nostri repræsentamus. Si enim amor in nobis oritur, animus noster disponi debet ad voluptatem percipiendam ex felicitate alterius (§. 633). Quare cum ad felicitatem alterius pertineat, vel saltem pertinere videatur, quod voluptatem ipsi creat (§. 638); animus disponi debet ad percipiendam voluptatem ex eo, quod nobis placet in altero (§. 542.), consequenter si amor oritur, aliquid in altero deprehendimus, quod nobis placet.

Quoniam vero bonum judicatur tanto majus, quo major est voluptas, quæ ex re percipitur (§. 612) & amor oritur, si quid in altero deprehendimus, ex quo voluptatem capimus *per demonstrata;* si amor oritur, in altero quid deprehendere debemus, quod nobis, tanquam bonum repræsentamus, consequenter perinde est, sive

id

id nobis repræsentemus tanquam bonum respectu nostri, sive non habito respectu ad nos.

Quæ ad confirmandas propositiones præcedentes in medium adducta fuere; ad hanc quoque applicari possunt.

§. 649.

Amor est affectus, qui oritur ex eo, quod quid in altero observamus, quod nobis placet, seu si quid in altero nobis repræsentamus tanquam bonum, præsertim respectu nostri. *Amoris definitio realis.*

Definitionis hujus realis, quæ excitationem amoris declarat, veritas patet ex propositionibus proxime præcedentibus. Equidem dubium oriri poterat ex definitione *Cartesiana*, annon repræsentatio ejus, quod in altero observamus, tanquam boni fieri debeat semper respectu nostri; sed præterquam quod attentione utenti contrarium jam patet ex antecedentibus, dubium hoc removebimus totum, quantum est, quando paulo post evincemus definitionem amoris, quam dedimus, esse usui loquendi conformem: quod antequam fieri possit, alia nonnulla adhuc præmittenda sunt.

§. 650.

Qui alterum amat, is voluptatem alterius appetit & contra. Qui enim alterum amat, ex ejus voluptate voluptatem percipit, ac ideo gaudet, quod gaudet alter (§. 640), consequenter voluptatem ex alterius voluptate tanto majorem percipit, quanto majorem hanc deprehendit (§. 614). Voluptas igitur alterius tanto majus ipsi bonum videtur, quanto major voluptas est, quam ex eadem percipit (§. 612). Enimvero quamprimum nobis rem quandam repræsentamus tanquam bonam, eam appetimus (§. 589). Quamobrem qui alterum amat, alterius quoque voluptatem appetere debet. *Effectus amoris in appetenda voluptate alterius consistens.*

Poterat idem brevius inferri ex propositione superiori (§. 591), quod in notione boni confusa acquiescentes (qui casus in negotio affectuum semper obtinet) rem appetamus, ex qua voluptatem percipimus. Inde enim consequitur, quod voluptatem quoque alterius appetere debeamus, si ex ea voluptatem percipimus. Subinde autem in philosophia consultum est, ut demonstrationes fiant amplio-

res eædemque præferantur contractioribus, quo carum vis tyronibus facilius percipiatur.

§. 651.

Effectus contrarius in aversando tadio alterius consistens.

Qui alterum amat, is tædium ejus aversatur. Etenim qui alterum amat, ex ejus tædio tædium & ipse percipit (§ 642). Quare cum affectus ex confusa boni & mali repræsentatione oriantur (§. 605), quamdiu autem in notione mali confusa acquiescimus, eam rem aversamur, ex qua tædium percipimus (§. 592); qui alterum amat, is tædium ejus aversari debet.

Utimur hic demonstratione contractiore, ubi eodem modo demonstrari poterat propositio, quo præcedentem demonstravimus, ut varietas in demonstrando appareat.

§. 652.

Effectus alii amoris.

Qui alterum amat, is voluptatem eidem creare; tædium vero ab eo avertere studet. Qui enim alterum amat, is voluptatem ejus appetit (§. 650). Quamobrem cum unusquisque in se experiatur, quod ea consequi studeat, quæ appetit; voluptatem quoque alteri, quem amat, creare studet.

Similiter qui alterum amat, is tædium ejus aversatur (§. 651). Quare cum denuo unusquisque in se experiatur, quod ea a se amoliri studeat, quæ aversatur; tædium quoque alterius a se amoliri studere debet, consequenter operam dare, ut idem ab altero, quem amat, avertat.

Utrumque a posteriori confirmatur. Si quis alterum amat, ei dono dare solet, quæ eidem accepta esse novit, hanc quæsitus cur id faciat reddens rationem, quod eidem voluptatem creare, vel gaudio eum perfundere velit. Eadem de causa in gratiam alterius, quem amamus, facere solemus, quod alias a nobis non fieret, quia id ipsi volupe esse novimus. E contrario cavere solemus, ne quid fiat, quod alteri displicet, quem amamus, hanc reddentes rationem quod ipsi tædia creare nolimus. Neminem fore puto, qui non habeat, quem

quem sincero amore prosequatur. Quamobrem ad semetipsum attendat, quo sit in eum animo. Annon lætus ambabus manibus amplectatur occasionem personæ amatæ voluptatem, vel gaudium creandi? Annon evitet cura sollicita omnem occasionem alteri tædia creandi? Annon studiose celet, ne ad ejus, quem amat, aures perveniat, quod ipsi tædio esse possit?

Equidem non nego subinde alio fine talia fieri posse, quæ alteri voluptati sunt, quam voluptatis eidem creandæ gratia: sed nego tum ex amore proficisci factum, si vel maxime quid fiat personæ, quam amamus, gratia, vel eidem quid detur. Neque tam sincerus erit amor, si vel maxime ex eodem proficisci videtur factum. Erit enim quidpiam amori admixtum, quod ab eodem alienum est, ad rationem tamen quam maxime pertinet, cur quid fiat in gratiam personæ amatæ. Excutiendi sunt casus obvii, ut rationes speciales in apricum productæ clariora reddant, quæ affirmamus. In iis, quæ ad animam spectant, singulari acumine opus est, ut ea, unde quid pendeat, ab alienis separemus.

§. 653.

Significatus, quem vocabulo amoris tribuimus, communi usui loquendi conformis. Sane *Aristoteles* 2. Rhetoric. amare idem esse ait ac velle alicui, quæ bona arbitramur illius, non sui causa, & ea pro viribus efficere. Ex nostra amoris definitione nominali necessaria consequentia deduximus, quod, qui alterum amat, ejus voluptatem appetat (§. 651) eique voluptatem creare studeat (§. 652). Enimvero cum ea bona judicemus alteri, quæ voluptatem eidem creant (§. 612); patet nostræ definitionis amori conveniens esse, ut appetamus ea, quæ alteri bona arbitramur, ipsius gratia, eademque efficere studeamus. Notio igitur amoris, quæ *Aristoteli* est, cum nostra convenit. *Goclenius* in Lexico significatum vocabuli amoris proprium explicaturus monet, eodem denotari actum voluntatis elicitum, quo volo alicui bonum. Per voluntatem hic intelligit appetitum omnem, adeoque si amor pro affectu sumitur, vocabulo hoc appetitus sensitivus denotatur. Con-

Significatus amoris an communi usui loquendi conformis.

venit ista definitio amoris cum significatu, quem vocabulo tribuit *Aristoteles*. Quamobrem cum ostenderimus, significatum *Aristotelicum* cum nostra definitione consentire, nec ab eadem definitio *Gocleniana* dissentire potest. *Cartesius*, quemadmodum jam supra (*not.* §. 649) notatum est, de amore, sicuti affectibus ceteris, definitionem realem condit. Definit affectum hunc per eum, qui excitatur, cum aliquid ut bonum respectu nostri nobis repræsentamus. Definitio hæc realis ab ea, quam nos dedimus (§. 649), non nisi in eo differt, quod repræsentationem boni restringat. Si enim *Cartesio* credimus, amor non oritur nisi quod in altero deprehendimus nobis repræsentemus tanquam bonum respectu nostri. Oriri hoc in casu amorem, ostendimus (§. 647): neque hoc mirum videri debet. Etenim si judicamus, id, quod alteri inest, esse nobis bonum; utique supponere debemus, aliquam boni notionem, qua istiusmodi quid citra respectum ad nos repræsentatur tanquam bonum. Quod vero non necesse sit id, quod in altero deprehendimus, bonum judicari respectu nostri, vel exinde colligitur, quod, si amor non excitatur nisi bonum repræsentetur respectu nostri, nulla jam appareat ratio, cur qui alterum amat, is voluptatem eidem creare, tædium vero ab eo avertere studeat (§. 652). Enimvero non opus est verbis, ubi rerum testimonia adsunt. Ecquis enim nescit nos amare homines ob virtutes tam intellectuales, quam morales, etsi ex iisdem nihil in nos boni redundet? Absit autem ut quis sibi persuadeat, *Cartesium* contradicere *Aristoteli* affirmanti, quod amare sit velle alicui, quæ bona arbitramur, illius, non sui causa. Etenim *Aristoteles* definitione nominali explicat, in quonam amor consistat. *Cartesius* vero definitione reali docet, quo modo amor oriatur. In modo, quo amor oritur, non consistit amor, nec causa amoris eadem esse debet cum objecto amoris. De amoris objecto *Aristoteli* sermo est, de ejusdem causa *Cartesio*. Quamobrem si vel maxime amoris causa esset bonum, quod nobis

nobis in altero respectu nostri repræsentamus; id tamen non impedit quo minus amor consistat in eo, quod appetamus illa, quæ alteri bona sunt, ipsius, non nostri gratia. Tale quid fieri, experientia satis superque loquitur. Ponamus enim Titium nobis in angustiis constitutis præter omnem expectationem tulisse opem. Nemo non novit oriri hinc in nobis Titii amorem & ex hoc fluere studium eidem voluptatem creandi eaque faciendi, quæ ipsi bona arbitramur, non nostri, sed ipsius respectu. Jam hic amor oritur ex eo, quod bonum judicamus respectu nostri, si *Cartesiano* acumine utamur, nec ultra id mentis aciem intendamus; hoc tamen non obstante amor sese exerit per studium benefaciendi alteri, quem amamus, adeoque supponit dispositionem animi ad voluptatem ex eo, quod alteri bonum arbitramur, percipiendam. Quodsi majore acumine utaris, quam *Cartesio* uti visum fuit; omnino animadvertes placere nobis in altero studium alteri inserviendi, ejusque gradum æstimari ex magnitudine boni, quod inde in nos profectum est. Atque adeo, si rigorose statuere velis, non tam amor ex eo oritur, quod studium inserviendi alterius nobis fuerit valde proficuum; quam quod ex isto inserviendi studio voluptatem capimus. Istius autem ideam cum consecuti simus ex ea, quam nobis tulit, ope, cumque ex hac magnitudinem ejusdem æstimemus, consequenter absque ea amor non oriretur, hoc pacto bonum quoad nos influit in ortum amoris, scilicet per modum causæ remotæ, aut, si mavis, rationis remotæ. Enimvero quod definitio nostra amoris a communi usu loquendi non abhorreat, clarissime ex eo elucet, quod, quæ ex illa a priori deduximus, cum experientia conspirent. Quoniam enim ea, quæ experientiæ obvia sunt, vocabulis in communi significatu acceptis exprimimus; sequitur utique communem vocabuli amoris significatum cum eo convenire debere, quem nos in definitione nominali (§. 614) eidem vindicavimus, quod communi sermone utentes ad amo-

rem referant, quæ vi definitionis nostræ eidem vindicanda sunt.

Non jam inquirimus in rationem, quæ *Cartesio* persuasit non oriri amorem, nisi quatenus rem quandam nobis repræsentamus ut bonam respectu nostri; ea enim evidentior evadet ex sequentibus ac ex Psychologia rationali clarissimam lucem consequetur.

§. 654.

Amor rerum inanimatarum & animalium.

Si in re inanimata, vel etiam in animantibus deprehendimus quidpiam, quod nobis multam affert voluptatem, rem istam, vel animal istud pro gradu voluptatis hujus amamus. Si enim in re sive inanimata, sive animata, quid deprehendimus, quod nobis multam voluptatem affert; ea quoque nobis multum placet (*§. 543*). Enimvero cum affectus ex ideis confusis ortum ducant, (*§. 605*), inter res inanimatas, quæ nullius felicitatis capaces sunt, & animantia bruta, quæ ejusdem capacia apparent (§. 636), non distinguimus (§. 39). Quamobrem cum amor oriatur ex eo, quod quid in altero observamus, quod nobis placet (*§. 649*); amor quoque oriri debet, si quid in re inanimata, vel in animali bruto observamus, quod nobis placet, consequenter quod voluptati nobis est (*§. 543*).

Enimvero quoniam amor oritur ex voluptate, quam ex re altera percipimus, per se patet, quod tanto major esse debeat, quanto major voluptas est. Si negas, vel dubitas; idem facile ostendetur. Ponamus enim voluptatem C, ex qua amor oritur, æquivalere duabus voluptatibus A & B, & ex voluptate A, si sola fuerit, oriri amorem D, ex altera vero B, si itidem sola fuerit, oriri amorem B. Quoniam voluptates, istæ sibi invicem non repugnant, sed una in eodem subjecto esse possunt, ut mixta oriatur voluptas, quæ instar unius apparet (§. 524); nulla jam est ratio, cur non amores D & E simul oriri debeant, voluptatibus A & B simul positis, adeoque simul oriuntur (*§. 118. Ontol.*). Voluptatibus A & B simul sumtis

tis æquivalet voluptas C *per hypoth.* adeoque salvo effectu, qui inde sequitur, istis substitui potest. Quare ex voluptate C idem oriri debet amor, qui ex A & B simul oritur, consequenter major, quam qui ex sola voluptate A, vel B ortum ducit. Oritur adeo amor pro gradu voluptatis rei amatæ:

Idem etiam confirmatur a posteriori. Nos res inanimatas & animantia bruta amare, nemo non novit. Immo non erit homo, cui non exempla amoris hujus domestica suggerat experientia, modo memoriam consulere velit. Audimus quoque a loquentibus affirmari, quod Titius amet nummos, Mevius canes, Sempronius Musicam, Cajus literas, seu eruditionem. Constat vero in eo casu Titium ex nummis, Mevium ex canibus, Sempronium ex Musica, Cajum ex literis, seu eruditione voluptatem capere. Quodsi ulterius in rationem voluptatis inquisiveris, eam non semper deprehendes eandem, etsi ex eodem objecto capiatur. Ita Titius ex nummis voluptatem capit, quatenus sunt rariores: sunt tamen alii, qui ex iisdem voluptatem capiunt, quatenus nos reddunt divites: sunt porro alii, qui ex iisdem voluptatem capiunt, quatenus nobis ad alia comparanda inserviunt. Id igitur, quod in nummis observamus, & unde voluptatem capimus, non semper idem est, quando ex iis voluptas percipitur. Eodem modo rem deprehendimus in casibus ceteris, ad quos provocavimus, & quibuscunque aliis.

Inde quoque factum est, quod *Cartesius* in definitione amoris rem quamcunque objectum ejusdem constituerit. Quodsi tamen probe expendatur, in quonam proprie loquendo amor consistat, notionem confusam ad distinctam revocando, quemadmodum a nobis factum est (§ 633); facile constabit, proprie loquendo non posse amari nisi entia, quæ sunt felicitatis capacia: cetera autem dum amantur, amorem minus proprie dici, ac per errorem quendam oriri.

§. 655.

Si rem inanimatam amamus, ad perfectionem ejus promovendam proni sumus. Si quid enim amamus, animum dispositum *Effectus amoris rei inanimatæ.*

situm habemus ad voluptatem eidem creandam (§. 652), consequenter ad ipsum, vel statum ejus perficiendum (§. 511). Quamobrem si opinione amantis res inanimata, quam amat, perfectionis cujusdam capax est, ad eam promovendam pronus est amans.

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus enim, nobis donari imaginem, quæ repræsentat personam formæ commendabilis, etsi ea ex ingenio tantummodo artificis picta. Si cui ea valde placet; is amorem testaturus eandem osculatur atque in hæc verba erumpit: velle sese auro eandem includere, siquidem sua esset. Immo respondet quærenti, cur sumtus profundere velit; se nimis amare imaginem istam. Unico hoc exemplo satis superque liquet, amantem pronum esse ad perfectionem rei amatæ promovendam, modo opinione ipsius alicujus perfectionis capax sit. Non nego mille in medium afferri posse exempla amoris, quo res inanimatas prosequimur, & hoc tamen non obstante amantem esse procul remotum ab eadem ornanda. Enimvero in singulis istis casibus aut amantis opinione nulla cadet in rem amatam perfectio, aut, si quæ in eam cadit, sibi tamen deesse vires agnoscit ad eam actu promovendam, Nec deest voluntas, ubi tale quid agnoscit; modo non deessent vires.

§. 656.

Amoris animalium brutorum effectus.

Si animantia bruta amamus, ad eorum voluptatem & perfectionem promovendam proni sumus. Quoniam animantia bruta, si non omnia, saltem pleraque voluptatis capacia judicamus; si vero alterum amamus voluptatem eidem creare studemus (§. 652): nil sane obstat, quo minus in præsente quoque casu idem amoris effectus sequatur, consequenter si animantia bruta amamus, iis quoque voluptatem, quæ opinione nostra in ea cadit, creare studemus (§. 118. *Ontol.*). Quodsi animantia bruta instar rerum inanimatarum consideremus, non attenta voluptate, quæ in ea cadere videtur, amor eorum idem

idem esse debet qui rerum inanimatarum (§. 118. *Ontol.*). Enimvero si res inanimatas amamus, perfectionem earum, quæ opinione nostra in eas cadit, promovere studemus (§. 655). Ergo si animantia bruta & res inanimatæ pari jure a nobis censentur; perfectionem earundem promovere studemus. Idem etiam sequitur ex priori. Etenim si animantia bruta, quæ amamus, voluptatis capacia judicamus; eis voluptatem creare studemus *per demonstrata*. Enimvero cum nobis constet, voluptatem in sensu perfectionis consistere (§. 511); eorum quoque perfectionem, quæ opinione nostra in ea cadit, sive intrinseca fuerit, sive extrinseca, promovere studemus.

Confirmatur idem a posteriori. Exempla clarissima omnium præbent canes, præsertim catelli. Qui canes, vel catellos amant, illi iisdem cibos præbent, quos ipsimet avide appetunt, sibi persuadentes hæc animantia eandem voluptatem ex iis percipere, dum eos avide devorant, quam nos ex gustu capimus, dum eos masticamus & masticatos ad deglutitionem promovemus. Inde est quod matronæ culcitas molles fieri curent, in quibus catelli requiescant, quoniam ipsimet culcitis mollibus insidere malunt, quam scamnis duris. Inde est quod de iis ornandis cogitent, cum hunc ornatum ad perfectionem extrinsecam referant, utpote ipsæmet ornatu delectari solitæ. Immo videas indignantes, qui illos dolore afficiunt, more amantium tædia ab iis avertere studentes, voluptati quippe contraria (§. 652). Gemina sunt exempla eorum, qui equos amant: nec desunt exempla animalia bruta aversatione digna amantium. Sed talia cumulari quæ obvia sunt, opus non est; sufficit excitari attentionem & præberi principia, juxta quæ attentio ad ea dirigitur, quæ observanda veniunt.

Quæ de amore rerum inanimatarum & brutorum animantium dicta sunt, palam loquuntur, in quonam eorum amor consistat. Quare cum fieri non possit, ut cum amore hominum prorsus conveniat, quod bruta felicitatis non sint capacia, si accurate loqui volueris

ris, multo minus autem aliqua in res inanimatas felicitas cadat; ut peculiarem amoris rerum inanimatarum & brutorum, quatenus iisdem æquiparantur, definitionem subjiciamus; non inconsultum ducimus.

§. 657.

Amor rerum inanimatarum quid sit.

Amor rerum inanimatarum est dispositio animæ ad voluptatem ex ipsis percipiendum. *Quod si quis animantia bruta iisdem æquiparat*, quatenus scilicet ea non considerat tanquam voluptatis capacia, sed tanquam ea, unde voluptas percipi potest; *amor eorum idem est*, *qui rerum inanimatarum:* id quod per se patet, cum hoc in casu sub istis quasi comprehendantur, aut utraque tanquam eidem generi substantia considerentur. *Quodsi* vero eadem *animantia bruta hominibus æquiparentur*, *amor eorum idem est*, *qui hominum:* id quod non minus per se patet, cum hoc in casu homines & bruta tanquam eidem generi substantia considerentur.

Ex definitione præsente patet, quantùm inter definitionem rerum inanimatarum & hominum intersit. Nimirum ratione subjecti amantis nulla foret differentia, nisi aliqua intercederet ratione objecti amati. Quodsi enim res inanimatæ felicitatis forent capaces, ut & ipsæmet voluptate frui possent; amor rerum omnium atque hominum foret idem. Quoniam vero res inanimatæ incapaces deprehenduntur, nec bruta veræ voluptatis capacia sunt; amor rerum inanimatarum non tendit nisi ad eum earundem statum, quo plus voluptatis ex iis percipere vellemus, non invisuri iisdem voluptatem propriam, si qua frui possent: voluptas enim, qua fruitur amatus, continuo redundat in amantem. Ceterum ex definitione amoris rerum inanimatarum ratio reddi potest eorum omnium, quæ homines hoc amore impulsi faciunt rei amatæ gratia.

§. 658.

Differentia gaudii de re inanimata & amoris ejusdem.

Quoniam de re præsente gaudemus, adeoque ex ea voluptatem percipimus insignem (§. 614), quatenus eam judicamus bonam respectu nostri (§. 624); eandem vero amamus, quatenus id maxime volumus, ut voluptati ipsamet esse possit, adeoque eandem percipimus citra respectum ad nos (§. 657);

(§.657); *gaudium de re inanimata & amor rei inanimatæ differunt*,

Atque hinc apparet, juxta definitionem *Cartesii* non adeo claram esse differentiam inter amorem rei inanimatæ, atque gaudium de eadem, quod amorem oriri velit, quatenus rem nobis repræsentamus tanquam bonam respectu nostri, etsi non negemus, etiam ex ipsius mente superesse aliquam adhuc differentiam inter hosce affectus, quatenus nimirum supponit gaudium versari circa bonum nobis præsens, amorem vero circa id, quod quidem bonum judicatur respectu nostri, non tamen consideratur, tanquam nobis præsens. Dantur tamen casus, ubi ægre gaudium ab amore distinxeris, veluti si librum amas ob doctrinam solidam in eo contentam, nisi multo acumine utaris.

§. 659.

Qui alterum amat, is eundem considerat tanquam seipsum. Qui alterum amat, is ex voluptate alterius voluptatem percipit, ac ideo gaudet, quod gaudet alter, si idem fuerit de objecto gaudii judicium (§.640); ex tædio autem alterius ipsemet tædium percipit, ac ideo contristatur, quod alter tristis est (§.642). Voluptas igitur amati amanti communis est; gaudidium ac tædium amati amanti commune est; tristitia amati amanti communis est. Jam si quis voluptatem ac tristitiam alterius spectet tanquam suam; gaudium & tædium alterius tanquam suum: is alterum considerat tanquam seipsum: id quod per se patet, cum non aliud indigitare soleamus hac phrasi quam illam tædii, voluptatis, tristitiæ atque gaudii communionem. Quamobrem qui alterum amat, is eum considerat tanquam seipsum. *Effectus amoris singularis.*

Idem confirmatur a posteriori. Nihil sane frequentius est, quam ut amantes asseverent, se sibi facta putari, quæ personis, immo animalibus ac rebus inanimatis amatis sive bene, sive male fiunt. Hinc etiam invaluit phrasis, qua amanti amatus alter Ego dicitur. Ex his igitur satis superque apparet, quod amans alterum, quem amat, consideret tanquam seipsum,

ſeu in iis, quæ alteri bene, vel male fiunt, eum ſpectet tanquam perſonam cum ſe eandem.

Effectus hic amoris adeo obvius eſt, ut vulgo ad eum tanquam primo omnium ſibi obvium attentionem ſuam omnium primo dirigant, qui de amore cogitant. Eſt autem prorſus eximius, cum inde totius generis humani felicitas manet, ſiquidem juxta rationis normam rectificetur: id quod in Moralibus pluribus docebitur.

§. 660.

Vnio ſe mutuo amantium.

Quoniam qui alterum amat, is eundem tanquam ſeipſum conſiderat (§. 659): *amans cum amato unitur, ut tanquam perſona eadem cum amante ſpectari poſſit, qui amatur & ſi duo ſe mutuo amant, amore ita uniuntur, ut inſtar unius perſonæ ſpectari debeant.*

Hinc amor vulgo vocatur affectus unionis, quemadmodum videre eſt apud *Goclenium* in Lexico. Immo quoniam acumen non exporrigitur ultra ea, quæ propinqua ſunt ac primo obtutui ſeſe offerunt, amorem definiri ſolent per affectum, quo quis tendit ad unionem cum re aliqua. Ineſt huic deſcriptioni aliquid veri, ſi debito modo explicetur, quemadmodum a nobis factum eſt; ſed qui ab oſculis amantium, vel oſculatione rerum amatarum ideam amoris arceſſunt, non ſatis intelligunt, quid ſibi velint, atque notione fœcunda deſtituuntur. Ceterum ex dictis apparet, definitionem noſtram, ex qua diſtinctam unionis amantium, vel amantis cum re amata notionem deduximus a communi uſu loquendi non abhorrere atque adeo uberius confirmatur, quod jam ante evicimus (§. 653). Et hujus potiſſimum gratia unioni iſtius explicationem dare libuit, ne cui notiones noſtræ videantur ſuſpectæ, qui conveniente acumine in iis, quæ ad animam ſpectant, perluſtrandis nondum uti didicit.

§. 661.

Odii definitio nominalis.

Odium eſt diſpoſitio animæ ad voluptatem percipiendam ex alterius infelicitate.

Diſpoſitio hæc deducitur ad actum data occaſione, atque tum actu affectu agitatur animus, quem odii nomine inſignimus. Fert autem uſus loquendi, ut ipſam diſpoſitionem odii nomine compellemus, quoniam odium tribuimus illi, qui affectu eo tempore non agitatur.

§. 662.

§. 662.

Quodsi ergo is, qui alterum odit, ejus infelicitatem cognoscit; ex ea actu felicitatem percipit (§. 661). Pone enim eum, qui alterum odit, intueri infelicitatem ejusdem, nullam tamen inde percipere voluptatem. Animus igitur ejus ita dispositus non est, ut ex infelicitate alterius voluptatem percipiat, consequenter eum non odit (§. 661): id quod hypothesi repugnat. *Quando sese exerat.*

Ex actu odii dispositionem illam colligimus, atque probaturi quod quis alterum odio prosequatur, ad illam provocamus, cum dispositio in sensum non incurrat, adeoque observari non possit.

§. 663.

Qui alterum plurimum odit, de infelicitate ejus gaudet, tantoque magis gaudet, quanto magis eum odit. Qui enim alterum plurimum odit, is plurimum voluptatis ex alterius infelicitate percipit (§. 661). Quodsi ergo tanta evaserit voluptas, ut tædium, si quod adesset, non apperciperetur; voluptas prædominatur (§. 529). Quamobrem cum in prædominio voluptatum gaudium consistat (§. 614); si quis alterum plurimum odit, de infelicitate ejus gaudet. *Gaudium ejus, qui alterum odit.*

Quoniam odium non aliter sese exerit, quam voluptatis perceptione (§. 633); quo magis quis alterum odit, eo major est voluptas, quam ex infelicitate alterius capit. Quare cum gaudium tanto majus sit, quanto major est illa voluptas, quæ prædominatur (§. 614); gaudium tanto majus erit, quanto majus fuerit odium.

Infelicem judicamus eum, qui, cum munus ambiat, cui præfici poterat, repulsam fert. Quodsi quis Titium oderit & percontanti num munus, quod ambit, in ipsum collatum fuerit, narratur quod repulsam tulerit; gaudebit utique de repulsa, tantoque magis gaudebit, quanto majus fuerit odium adversus Titium conceptum. Ceterum ne ad experimenta de-

delapsuri confundamur; probe omnino tenendum est, fieri posse ut affectu quodam contrario impediatur gaudium alias secuturum, veluti si quis magis contristetur de repulsa, quam una tulit amicus, quem amore complectitur, qui superat odium adversus Titium conceptum. Cum enim hic tristitia atque gaudium simul oriri debeant; ille utique affectus prævalebit, qui alterum superat.

Odium opponitur amori. Sicuti enim amans ex felicitate; ita qui alterum odit, ex ejus infelicitate voluptatem percipit. Quamobrem mutatis mutandis ad casum odii transferuntur, quæ de casu amoris dicta sunt. Etsi autem hoc non difficulter fiat; a nobis tamen hic fieri, minime autem lectoris ingenio relinqui debet, propterea quod prapositionibus de odio in Moralibus tanquam principiis utemur, quæ adeo expressis verbis hic ponendæ ac demonstrandæ sunt, ut ad eas provocare possimus.

§. 664.

Effectus odii.

Qui alterum odit, ex ejus tædio voluptatem percipit, & ideo gaudet, quod alter tristitia afficiatur, vel tædio. Qui enim alterum odit, is ex infelicitate ejus voluptatem percipit (§. 661). Quoniam igitur quodlibet tædium ad infelicitatem alterius pertinet (§. 639); qui alterum odio prosequitur, ex tædio ejus voluptatem capit.

Quoniam igitur porro gaudium in voluptatum prædominio consistit (§. 614); qui ex tædio alterius voluptatem, adeoque ex tristia alterius insignem voluptatem percipit (§. 619); gaudere utique debet, quod alter tristitia afficiatur. Quamobrem cum qui alterum odio persequitur, ex tædio ejus voluptatem percipiat *per demonstrata;* idem quoque gaudere debet, quod tristitia afficitur alter.

Idem confirmatur a posteriori. Si quis odio alterum persequitur, quamprimum audit, ei tædia creata esse, vel vexas mille creari, quæ plurimorum tædiorum causa sunt, lætus exultat, quasi bono quodam egregio potitus fuisset. Hinc audias affirmantem, sibi adeo gratas esse vexas alterius, ac si

sibimet

sibimet donum pretiosum oblatum fuisset. Se non tantopere gavisurum, si vel centum aurei ipsi donarentur, & quæ sunt his gemina verba, quæ odium sequuntur manifestum. Unde & nemo non ex hoc gaudio odium colligit, quo quis alterum prosequitur. Quoniam phrases receptæ notionibus communibus respondent; iis conforme est, quod, qui alterum odio prosequitur, gaudeat ex eo, quod alteri tædia creentur, vel vexæ plurimorum tædiorum causæ. Quodsi odium fuerit ingens, ut ejus, qui alterum eodem prosequitur, judicio majoribus vexis dignus existimetur alter; in hæc verba erumpere solet: se multo magis gavisurum, si nescio quæ vexæ iisdem majores eidem crearentur.

Non provocamus ad exempla specialia, quæ magno numero quotidie obvia sunt, cum nihil sit frequentius hominum odiis. Sufficit generaliter indicasse ea, ad quæ specialia levi attentione agnita referuntur. Casus speciales admodum variant, nec cuivis iidem familiares sunt. Insunt autem iisdem generalia, omnibus nota, quæ speciales casus levi attentione utentibus in memoriam revocant (§. 105). Quamobrem scopus veritatem propositionis a posteriori confirmaturi postulat, ut ista potius gereralia in medium afferamus, quam casibus specialibus recensendis tempus minus utiliter teramus: id quod non modo hic, sed in omni casu simili observandum.

§. 665.

Si quis ex alterius tædio voluptatem percipit, vel ideo gaudet, quod alter tristitia afficitur: is alterum odit. Quoniam enim tædium omne, seu omne id, quod tædium alteri creat, ad infelicitatem ejus refertur (§. 639); qui ex tædio alterius voluptatem percipit, ejus animus dispositus esse debet ad voluptatem ex alterius infelicitate percipiendam. Alterum igitur odisse debet (§. 660). Quodsi quis ideo gaudet, quod alter tristitia afficitur, cum gaudium in prædominio voluptatum consistat (§. 614); animus ejus dispositus esse debet ad voluptatem ex tristitia alterius percipiendam, consequenter *Signum odii.*

 cum

cum tristitia in prædominio tædiorum consistat (§. 619), animus ejus dispositus est ad voluptatem ex alterius tædio percipiendam. Sed cui ita dispositus est animus, is alterum odit *per demonstrata*. Ergo alterum odit, qui ideo gaudet, quod is tristitia afficiatur.

Idem confirmatur a posteriori per ea, quibus propositionem præcedentem confirmavimus. Sane ibidem jam monuimus, quod nemo non ex voluptate, quam quis ex tædio alterius capit, & multo magis ex eo, quod gaudet, quia tædio, vel tristitia afficitur alter, colligit odium, quo alterum persequitur, in admirationem summam abripiendus, si contrarium sibi observare videatur.

Habemus adeo signum odii minime fallax. Omnis autem de signis doctrina plurimam utilitatem spondet in Moralibus.

§. 666.

A voluptate ad tædium & a tædio ad voluptatem argumentatio.

Si quis ex voluptate alterius tædium percipit, ac ideo contristatur, quod gaudet alter; is ex tædio alterius voluptatem percipere ac ideo gaudere debet, quod alter contristatur & contra *si quis ex tædio alterius voluptatem percipit, ac ideo gaudet, quod alter contristatur, is ex voluptate alterius tædium percipere, ac ideo contristari debet, quod alter gaudet.* Etenim si quis ex voluptate alterius tædium percipit, eam sibi tanquam malum tanto majus repræsentare debet, quanto majus est tædium, quod ex ea percipit (§. 613). Quoniam igitur voluptati contrarium est tædium (§. 511. 518), perinde ac bonum contrarium malo (§. 554. 565); tædium alterius in numerum bonorum referre debet. Quamobrem cum ex eo, quod bonum nobis videtur, voluptatem tanto majorem capiamus, quanto majus nobis bonum istud videtur (§. 612); ex tædio alterius voluptatem percipere debet.

Jam tristitia in prædominio tædiorum consistit insigni (§. 619). Quamobrem cum tædium alterius in numerum bonorum referat, qui ex voluptate alterius tædium percipit

per

perdemonstrata; tristitiam quoque pro tanto majore bono habere debet, quanto major eadem deprehenditur. Enimvero ex eo, quod bonum nobis videtur, tanto majorem voluptatem percipere debemus, quanto majus nobis bonum istud apparet (§. 612): ergo qui ex voluptate alterius tædium percipit, adeoque contristatur, quod gaudet alter (§. 511. 518), is summam quoque voluptatem ex alterius tristitia capere, adeoque ideo gaudere debet, quod alter tristitia afficitur (§. 518).

Non absimili modo ostenditur, quod qui ex tædio alterius voluptatem percipit, ac ideo gaudet, quod alter contristatur; is ex voluptate alterius tædium percipere ac ideo contristari debeat, quod gaudet alter.

Confirmatur quoque propositio a posteriori. Hinc audias dicentes, bonum esse, quod alteri tædia creentur ubi gaudio efferuntur, quamprimum ipsis narrantur vexæ, quæ creantur aliis. Patet adeo tædia & tristitiam alterius in bonorum numerum referri ab hominibus. Ex adverso etiam audias affirmantes, malum esse, quod alteri omnia ex voto cedant, ubi tristitia afficiuntur, quamprimum ipsis narrantur, quænam fortuna secunda illi obtigerint. Unde liquet, gaudium ac voluptatem alterius etiam in malorum numerum referri ab hominibus.

Propositionem præsentem instar lemmatis hic præmittimus ad demonstrandas sequentes. Utemur eadem quoque in sequentibus.

§. 667.

Si quis alterum odit, ex ejus voluptate tædium percipit, ac ideo contristatur, quod gaudet alter. Si quis enim alterum odit; is voluptatem percipit ex tædio ejus (§. 664). Enimvero qui ex tædio alterius voluptatem percipit, is ex voluptate alterius tædium capit (§. 666). Ergo qui alterum odit, ex voluptate ejus tædium percipit. *Alius odii effectus.*

Similiter qui alterum odit, ideo gaudet, quod tristitia affici-

ficitur alter (§. 664). Sed qui ideo gaudet, quod alter tristitia afficitur; is propterea contristatur, quod alter gaudet (§. 666). Ergo qui alterum odit, is contristatur, propterea quod alter gaudet.

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus enim Titium odisse Sempronium atque ideo in votis habere, ut muneri, quod ambit, minime præficiatur. Quodsi jam contrarium evenit, eum vel tædio, vel tristitia affici intelliges, prouti vel majus, vel minus fuerit odium, quod adversus ipsum concepit. Inde est, quod rationem reddituri, cur ægre ferat Sempronium præfectum esse muneri, cum ex ea nulla utilitas in ipsum redundet, si collatum fuisset in alterum, nec ullum inde incommodum, multo minus damnum in ipsum proficiscatur, quod Sempronius ad idem promotus fuerit, odium Titii allegemus, quo adversus Sempronium flagrat.

§. 668.

Signum odii.

Si quis ex voluptate alterius tædium percipit, ac ideo contristatur, quod gaudet alter; is alterum amat. Qui enim ex voluptate alterius tædium percipit, ac ideo contristatur, quod gaudet alter, is ex tædio alterius voluptatem capit, ac ideo gaudet, quod alter tristitia afficitur (§. 666). Enimvero qui ex voluptate alterius voluptatem capit, vel prorsus gaudet, dum alter tristitia afficitur, is eum odit (§. 660. 665). Odit igitur alterum, qui ex voluptate ejus tædium percipit, vel contristatur, propterea quod alter gaudet.

Ad confirmandam propositionem præsentem a posteriori facit, quod eadem tanquam signo odii utantur, quemadmodum ex iis intelligitur, quæ ad propositionem præcedentem a posteriori confirmandam in medium adduximus.

Ab hoc usu commendatur propositio præsens, cujus rei rationes in superioribus jam dedimus (*not.* §. 665.).

§. 669.

Effectus odii.

Qui alterum odit, is tædium ejus appetit, & contra. Etenim

enim qui alterum odit, ex ejus tædio voluptatem capit ac ideo gaudet, quod alter tristitia afficitur (§. 664), consequenter voluptatem ex alterius tædio tanto majorem capit, quanto majus hoc deprehendit (§. 614. 619). Tædium igitur, quo alter afficitur, tanto majus bonum ipsi videtur, quanto major est voluptas, quam inde percipit (§. 612). Enimvero quamprimum nobis rem quandam repræsentamus tanquam bonam, eam appetimus (§. 589). Quamobrem qui alterum odit, alterius quoque tædium appetere debet.

Quodsi quis tædium alterius appetit, is idem sibi repræsentare debet tanquam bonum (§. 587. 589), consequenter tanto majorem inde percipere debet voluptatem, quo majus bonum judicat tædium alterius (§. 612). Animus adeo ipsi dispositus est ad voluptatem ex tædio alterius percipiendam, consequenter alterum odit (§. 660).

Non dubito fore aliquos, quibus contradictorium videbitur, tædia alterius ac ea, quæ tædia ipsi creant, consequenter quæ nemo non mala judicat, in numerum bonorum referri. Tenendum itaque est, tædia non in se considerata in numerum bonorum referri, sed bonum judicari, quod alteri creentur. Non vero repugnat, bonum judicari, quod alter malo quodam afficiatur. Similiter e contrario non repugnat malum judicari, quod quis bono afficiatur, etsi bonum in se spectatum in malorum numerum referri nequeat. Unde patet, quomodo intelligendæ sint phrases ex voluptate alterius tædium, ex tædio voluptatem percipere, etsi idem jam manifestum sit ex demonstrationibus superioribus. Nimirum voluptas non percipitur ex tædio, quo alter afficitur, quatenus in se spectatur, sed quatenus alteri creatur, adeoque si rigorose loqui velis, ex eo, quod alteri creatur, non ex tædio ipso. Similiter tædium non percipitur ex voluptate, qua alter delectatur, quatenus in se spectatur, sed quatenus alteri creatur, adeoque si verba exacte exprimere debent, quod eisdem efferre decreveris, dicendum est, tædium percipi ex actu, quo alteri creatur voluptas.

§. 670.

Qui alterum odit, is voluptatem ejus aversatur. Qui enim alterum odit, ex voluptate ejus tædium percipit (§. 668). *Effectus alius odii.*

Quare cum affectus ex confusa boni & mali repræsentatione oriantur (§. 605), quamdiu autem in notione mali confusa acquiescimus, adeoque quamdiu alterum odio persequimur, eam rem aversamur, ex qua tædium percipimus (§. 529); qui alterum odit, is voluptatem ejus aversatur.

Ex iis, quæ modo (*not.* §. 669) ad propositionem præcedentem dicta sunt, intelligitur, quo sensu voluptatem aversemur. Nimirum nemo aversatur voluptatem, quatenus in se spectatur; sed aversatur tantummodo actum, quo alteri voluptas creatur, quemadmodum nemo appetit tædium, quatenus in se spectatur, sed tantummodo actum, quo alteri tædium creatur. Sed ubi acumen ad ea, quæ diversa sunt, discernenda non omnibus suppetit; phrasibus receptis uti licet, quæ, cum id involvant, quod acumine aperte distinguitur, citra erroris periculum adhiberi possunt.

§. 671.

Effectus odii.

Qui alterum odit, is tædia eidem creare; voluptate vero quo minus perfundatur, impedire studet. Qui enim alterum odit, is tædium ejus appetit (§. 669). Quamobrem cum unusquisque in se experiatur, quod ea consequi studeat, quæ appetit, alteri quoque tædia creare studet, quem odit.

Similiter qui alterum odit, is voluptatem ejus aversatur (§. 670). Quare cum denuo unusquisque in se experiatur, quod ea a se amoliri studeat, quæ aversatur, voluptatem quoque alterius a se amoliri studeat opus est, consequenter id agere debet, ut quovis modo impediat, ne alter voluptate fruatur, quem odit.

Utrumque a posteriori confirmatur. Si quis alterum odit, is alios adversus eum instigat, qui eundem injuriis afficiunt, propterea quod novit ipsi hoc modo tædia creari. Narrat de eo, quæ in detrimentum famæ ipsius tendunt, propterea quod novit hoc modo ægre ipsi fieri, ubi famæ suæ adversa in publicum sparsa esse intelligit. E contrario impedire solet, quantum in se est, ne munus in eum, quem ambit, conferatur, propterea quod novit insigni prorsus voluptate

per-

perfusum iri, si eodem potiretur. Quodsi hunc casum ad priorem referre malis, quod ad eundem quoque mutata intentione ejus, qui alterum odit, referri possit; perpendas velim Titium, qui odio persequitur Sempronium, impedire quo minus Mevius eidem donet librum tantopere ab eo exoptatum, ne fruatur gaudio, quo eundem elatum iri praevidet.

§. 672.

Qui alteri taedia creare, ac voluptatem, qua perfrui poterat, impedire studet; is alterum odit. Qui enim alteri taedia creare studet, is eadem appetit, quod per se patet. Enimvero qui taedia alterius appetit, is eundem odit (§. 669). Ergo qui taedia alteri creare studet, is eum odit. *Odii signum.*

Similiter qui impedire studet, quo minus alter voluptate fruatur; is eandem aversatur: id quod denuo per se patet. Enimvero qui voluptatem alterius aversatur, is eundem odit (§. 670). Ergo alterum odit, qui impedire studet, quo minus is voluptate fruatur.

A posteriori confirmatur propositio, quod vulgo ex studio alteri aegre faciendi ac impediendi felicitatem alienam nemo non odium colligat.

§. 673.

Si quem nobis repraesentamus tanquam noxium, seu nobis aliisque malum; odium adversus eum oritur. Etenim si nobis alterum repraesentamus tanquam noxium, adeoque tanquam nobis aliisque malum (§. 565), eum aversamur (§. 592), atque adeo eundem a nobis procul remotum esse cupimus, ne noxius esse possit, immo in destructionem ejus fertur appetitus. Quoniam adeo interitum ejus nobis repraesentamus tanquam bonum (§. 554), ex eo voluptatem percipimus tanto quidem majorem, quanto majus bonum istud nobis videtur (§. 654). Disponitur itaque animus ad volupta- *Odii ortus.*

 tem

tem percipiendam ex tædio alterius (§. 518), consequenter odium oritur (§. 665).

Idem confirmatur a posteriori. Si quem novimus nobis adversum, quamdiu appetitus ratione non reguntur; ejus mortem appetimus, in votis quam maxime habentes ut moriatur. Quando vero ita dispositus est animus; experimur quoque nobis voluptati esse fortunam adversam, qua alter utitur, consequenter nos eundem odio persequi (§. 661). Observamus haud raro idem ita sese habere, etiamsi alterum amaverimus, antequam nobis adversaretur. Atque in hoc inprimis casu evidentissime omnium liquet odium ex eo oriri, quod alterum nobis repræsentemus tanquam noxium, seu tanquam nobis malum. Enimvero animo nostro ingenerari quoque odium adversus alterum experimur, si nobis constet de ejus aliis nocendi animo, quos vel amamus, vel in quos indifferenti animo sumus. In priori casu facile admittitur absque observatione, propterea quod eum, quem amamus, tanquam nosmetipsos spectamus (§. 659). Posterior adeo casus huc potissimum spectat, ne exceptioni ulli locus sit. Quodsi vero quem odio prosequimur, cui ægre fit ab altero; odium adversus facientem oriri nequit, quod appetamus istiusmodi facta, quæ alteri tædia creant (§. 669). Hic adeo casus removendus.

Communiter odia hominum ex eo oriuntur, quod alios sibi adversos experiantur, ut adeo veritas propositionis præsentis a nemine in dubium revocari possit, modo ad ea attendere velit, quæ quotidie obvia sunt. Quodsi quis etiam absens nobis nocere possit, appetitum nostrum ferri in mortem ejus, ipsa verba sæpissime produnt, quæ odio ducti proferimus. Suppono autem in omni affectuum doctrina, animum rationis lumine minime perfundi, quod affectus omnes dispellit. Si qui malitiosi sunt, eum, quem odio prosequuntur, e medio tollere student: ast illi, a quibus tanta malitia remota est, in votis tantummodo habent, ut Deus mori jubeat eum, quem odio habent. Atque ad hos potissimum casus respici-

ſpiciendum, ubi circa demonſtrationem propoſitionis præſentis dubia quædam ſuboriuntur, quod prolixitatem nimiam evitaturi notionum analyſin ad ultimum evidentiæ gradum producere non valeamus. Quodſi quis nobis tantummodo præſens moleſtus fuerit, abſentiam ejus morti æquiparamus, cum reſpectu noſtri perinde ſit, ac ſi prorſus interiiſſet.

§. 674.

Si quod nobis diſplicet in altero obſervamus, vel unde tædium percipimus; odium oritur. Si quod nobis diſplicet in altero obſervamus, ex eo tædium percipimus (§. 542), atque adeo hypotheſis eadem eſt ſive ſupponamus, nobis quid obſervari in altero quod diſplicet, ſive ponamus nobis quid obſervari in altero, unde tædium percipimus. Quamobrem cum id alteri tanquam inhærens, vel ad eum ſpectans conſideremus, tædium ex eo percipimus, quod alteri ineſt, vel ad eundem ſpectat. Quoniam itaque affectus ex confuſa repræſentatione oriuntur (§. 605), in confuſa autem repræſentatione ſubjectum ab eo, quod ipſi ineſt, non diſtinguimus (§. 39.); ex ipſa perſona alterius tædium nobis percipere videmur, conſequenter alterum tanquam nobis malum, vel noxium repræſentamus (§. 613.). Enimvero ſi quem nobis repræſentamus tanquam noxium, ſeu nobis aliisque malum, adverſus eum oritur odium (§. 673). Ergo odium adverſus alterum oritur, ſi quod in altero obſervamus nobis diſplicet, vel ſi ex eo, quod in altero obſervamus, tædium percipimus. *Ortus odii ulterius expenditur.*

Idem confirmatur a poſteriori. Odimus ſubinde perſonam, quam primum eandem adſpicimus, ſola forma corporis, vel ſolo vultu offenſi. Immo ſubinde quod nos offendit adeo leviculum eſt, ut ipſimet id minime appercipiamus, ideo affirmantes, nos odiſſe Mevium, ſed non poſſe dicere quare: id tantummodo nos dicere poſſe, quod ipſum odio proſequamur. Quodſi vero quis acutior fuerit, is rationem odii deprehendit; etſi tanta non videatur, cur odio alter dignus ſit,

 ubi

ubi ratio integra non detegitur, propterea quod imaginationi plurimæ in isto odio tribuendæ sunt partes, non autem in apricum producuntur. Quodsi quis ea reglexerit, quæ in excitando odio imaginationi tribuenda veniunt; ei sæpissime dubia videbuntur, quæ in se clarissima sunt. Cautione igitur opus est, ubi propositionem præsentem a posteriori confirmare voluerimus.

Homini naturale est tendere ad ea a se amolienda eorundemque destructionem, quæ tædia ipsi creant.

§. 675.

Idem ulterius expenditur.

Si nobis repræsentamus malum, quod alteri inest, vel ad eum quomodocunque pertinet; odium oritur. Si nobis repræsentamus malum, quod alteri inest, vel ad eum quomodocunque pertinet; tanto majus tædium inde percipitur, quanto majus malum istud videtur (§. 613). Quamobrem cum tædium alterius displicere nobis debeat (§. 542); si nobis malum, quod alteri est, repræsentamus, aliquid in eo observamus, quod nobis displicet, consequenter odium oriri debet (§. 674).

Idem confirmatur a posteriori. Si quis deformitatem in malorum numerum refert (quod salva rei veritate fieri posse alibi ostendemus); is eum odit, quem deformem intuetur, etiamsi antea ipsi fuerit ignotus. Hinc audies affirmantes, adeo deformem esse hominem, ut propenso in eum animo esse nequeamus. Ita vero loquentes eos deprehendes, qui formæ pulchritudine delectantur, consequenter qui hanc in bonorum numerum, adeoque eidem oppositam deformitatem in malorum numerum referunt.

§. 676.

Idem adhuc ulterius expenditur.

Si quod in altero observamus nobis tanquam nobis malum repræsentamus; Odium adversus alterum oritur. Si quid enim in altero tanquam nobis malum repræsentamus, cum affe-

Ctus

ctus ex repræsentatione confusa oriantur (§. 605), in ea autem, quod alteri inest non distinguimus ab eo, quod inest (§. 39.), alterum nobis tanquam nobis noxium repræsentamus, consequenter odium adversus alterum oritur (§. 673).

Idem etiam sic ostenditur. Si quod in altero observamus tanquam nobis malum repræsentamus, nobis quid tanquam malum repræsentamus, quod alteri inest. Quare cum odium oriatur, si quid nobis in altero repræsentamus tanquam malum (§. 675): odium quoque oriri debet, si quod in altero observamus tanquam nobis malum nobis repræsentamus.

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus alterum propalasse, quæ nobis nocua sunt. Factum alterius nobis repræsentamus tanquam nobis malum (§. 565). Nemo vero non novit istiusmodi factum esse odii causam, ita ut vel amorem in odium convertere possit.

Si rem curatius examines, omni fere in casu quod nobis displicet in altero nobis repræsentamus tanquam nobis noxium, quatenus scilicet id malum judicamus respectu nostri, quod tædium nobis creat.

§. 677.

Odium est affectus, qui oritur ex eo, quod quid in altero observamus, quod nobis displicet, seu si quid in altero nobis repræsentamus tanquam malum, præsertim respectu nostri. *Definitio realis odii.*

Definitionis hujus realis, quæ excitationem odii declarat, veritas patet ex propositionibus proxime præcedentibus. Patet etiam ex eo, quod odium opponatur amori: id quod ex collatione definitionum realium odii atque amoris innotescit. Equidem dubium oriri poterat ex definitione *Cartesiana*, de qua mox dicemus disertius, an repræsentatio ejus, quod in altero observamus, tanquam mali fieri debeat respectu nostri: enimvero propositiones præcedentes contrarium loquuntur; præsertim si ad ea respicias, quæ ad eas confirmandas a posteriori in medium adducuntur.

§. 678.

Definitio odii tam nominalis, quam realis usui loquendi con- *Significatus odii num usui loquendi conformis.*

conformis. Definitionem realem ex nominali deduximus. Quamobrem si una earum fuerit usui loquendi conformis, etiam altera eidem conformis esse debet, & si quis unam earum admittit, is alteram etiam admittere tenetur. *Cartesius* loc. cit. (§. 649) odium definit per affectum, qui oritur, si quid nobis repræsentatur ut malum respectu nostri. Hæc definitio, si consideretur ut propositio, non habet quod a veritate aberrat (§. 676): restrictio tamen cum non in omni casu obtineat (§. 674. 675), adæquata definitio non est, nisi dicas id, quod nobis displicet, vel quod ut malum nobis repræsentatur respectu ipsius subjecti, cui inest, vel aliorum hominum a nobis diversorum, repræsentari in eo tanquam nobis noxium; quod nobis simus conscii tædii ex eo percepti. Quodsi definitionem *Cartesii* hoc modo salves, quemadmodum salvari potest; nihil est quod in ea reprehendas, sed cum definitione reali, quam nos ex nominali deduximus, prorsus convenit (§. 677). Atque adeo definitio nostra nominalis odii non contrariatur significatui, quem vocabulo tribuit *Cartesius.* In superioribus evicimus (§. 653) definitionem nominalem amoris, quam dedimus, esse notioni amoris conformem, quam *Aristoteles* dedit. Quoniam notio odii notioni amoris opposita est, & nostra quoque hinc odii definitio nominalis definitioni odii nominali opposita (§. 653. 661); hæc quoque a mente *Aristotelis* aliena esse nequit. Amare *Aristoteli* est velle alicui, quæ bona arbitramur, illius, non sui causa. Quare odisse eidem idem esse debet ac velle alicui, quæ mala arbitramur, illius, non sui causa. Velle in affectuum doctrina denotat actum appetitus sensitivi, quemadmodum jam supra (§. 653) monuimus. Ex nostra odii definitione necessaria consequentia deduximus, quod, qui alterum odit, ejus tædium appetat (§. 669), eique tædium creare studeat (§. 670). Enimvero cum ea mala judicemus alteri, quæ tædium eidem creant (§. 613); nostræ definitioni odii conveniens est, ut ea appetamus, quæ mala alteri

alteri arbitramur, ipsius causa, eademque efficere studeamus. Notio igitur nostra odii cum notione *Aristotelica* consentit. Odii notionem non explicat *Goclenius* noster in Lexico: cum tamen amorem explicet per actum voluntatis, hoc est, appetitus sensitivi elicitum, quo alicui bonum volumus; odium ipsi esse debet actus voluntatis elicitus, quo alicui malum volumus. Notio *Gocleniana* convenit cum *Aristotelica*. Quoniam itaque ostendimus, *Aristotelicam* cum nostra consentire; hoc ipso palam est, quod etiam *Gocleniana* cum nostra consentire debeat (*§*. 223. *Ontol.*). Ceterum hic quoque mutatis mutandis repetenda sunt, quæ de restrictione *Cartesiana* in definitione amoris supra (*§*. 653) annotata sunt. Denique perinde ut supra (*loc. cit.*), ex eo quoque colligitur, definitionem odii esse notioni communi conformem, quod, quæ inde a priori deduximus, eadem sunt cum iis, quæ vulgo ex odio profecta agnoscunt omnes.

Non difficile foret cum iis, quæ a nobis demonstrata sunt, conciliare aliorum philosophorum definitiones: sed operæ pretium non existimamus tantum operæ impendere rei satis manifestæ.

§. 679.

Si in re inanimata, vel etiam in animantibus quidpiam deprehendimus, quod nobis tædium creat, seu unde tædium percipimus; rem istam, seu animal istud odimus pro gradu tædii percepti. Si enim in re sive inanimata, sive animata quid deprehendimus, quod nobis plurimum tædii affert; ea nobis multum displicet (§. 543). Enimvero cum affectus ex ideis confusis oriatur (*§*. 605), inter res inanimatas, quæ nullius infelicitatis capaces sunt, & animantia bruta, quæ ejusdem capacia apparent (*§*. 637), non distinguimus (*§*. 39) Quamobrem cum odium oriatur ex eo, quod quid in altero observamus, quod nobis displicet (*§*. 674); odium quoque oriri debet, si quid in re inanimata, vel in animali bruto observa-

Amor rerum inanimatarum & animalium.

mus, quod nobis displicet, consequenter quod nobis tædio est (§. 543).

Quod vero odium majus, vel minus sit pro diverso gradu tædii, quod ex re ista, vel animali percipimus, eodem prorsus modo ostenditur, quo idem de amore evicimus (§. 654), ut adeo non opus sit id denuo de odio demonstrari.

Idem etiam confirmatur a posteriori. Nos res inanimatas & animantia bruta odio prosequi, in confesso est apud omnes, nec facile erit quisquam, cui non exempla clarissima suggerat experientia domestica. Ponamus Titium inter strepitum non posse conservare attentionem & canem vicini esse ipsi latratu molestum. Quando eundem conspicit in platea, se ita eum odisse affirmat, ut sclopeto a quodam corpus ejus trajici vellet, ne amplius attentionem turbare posset. Similiter displicere deprehendimus nobis animal brutum propter formam ac inde odium adversus ipsum concipi, perinde ac adversus hominem, cujus forma displicet, siquidem formæ pulchritudinem in bonorum numerum, deformitatem in malorum numerum referimus. Quamobrem cavendum, ne ab uno objecto ad alterum argumentemur: neque enim omnibus eadem displicent, nec si quà displicent, in eodem displicent gradu.

Cartesius definitionem suam odii generaliter concepit, ut etiam ad res inanimatas applicari possit.

§. 680.

Effectus odii rei inanimatæ.

Si rem inanimatam odimus, ad ejus imperfectionem promovendum, immo ad ipsius quoque destructionem proni sumus. Si quem enim odimus, animum dispositum habemus ad tædium eidem creandum (§. 671), consequenter ad ipsum, vel statum ejus imperfectiorem reddendum (§. 518). Quamobrem si opinione ejus, qui rem inanimatam odit, eadem imperfectionis cujusdam, aut saltem destructionis fuerit capax; ad

ad eam promovendum pronus est, qui rem istam odio prosequitur.

Idem confirmatur a posteriori. Si nobis displicet imago propter dissimilitudinem, eam adeo odimus, ut ex conspectu nostro eam tolli jubeamus, immo ut nimio odio adducti arrepto cultro eam prorsus dissecemus, aut feralibus flammis tradamus. Germanis peculiaris phrasis est, qua hoc odium exprimunt & qua tam de rebus inanimatis, quam hominibus ac animantibus brutis utuntur. Dicimus enim: **Jch bin dieser Sache / oder der Person / dem Thiere so gram / daß ich es nicht vor Augen leiden kan.**

In genere notandum est, linguam nobis vernaculam vocabulis ac loquendi formulis abundire ut ad singula, quæ de anima nostra observantur apte ac perspicue exprimenda nunquam desit dictio. Quodsi quædam occurrunt vulgo non observata, quæ tamen pura dictione exprimi jubentur; terminos aptos componere licet ex vocabulis obviis, quæ juxta ipsas leges etymologicas significatum insinuant, ut nomina rebus suis conveniant. Patet id ex operibus nostris philosophicis Germanico idiomate editis, ubi terminos maxime barbaros Scholasticorum, quæ aures latinas maxime offendunt, dictione Germanica pura reddidimus, quæ nihil continet, quod nauseam moveat puritati linguæ Germanicæ adsuetis. Unde sæpius me monuisse memini, quod, si a lingua Græca discesseris, non sit inter linguas cæteras, quæ ad philosophandum adeo apta videtur, ac quæ nobis vernacula est. Et hinc accidit, ut homines illiterati scripta nostra legentes solidam philosophiæ doctrinam sibi comparent tanto quidem successu, ut in conflictu cum viris eruditis palmam reportent, eosque doceant, quæ ipsi perperam intelligunt.

§. 681.

Odii brutorum effectus.

Si animantia bruta odimus, ad eorum tædia ac imperfectionem promovendam; voluptatem vero impediendam proni sumus. Quoniam animantia bruta, si non omnia, saltem pleraque voluptatis ac tædii capacia judicamus, si vero alterum odio prosequimur, tædia eidem creare, ac præterea voluptate quo minus perfundatur, impedire studemus (§. 671):

ubi animantia bruta odimus, iisdem quoque tædia creare, quæ opinione nostra in ea cadunt, ac voluptatem, qua perfundi posse videntur, impedire debemus (§. 118. *Ontol.*). Quodsi animantia bruta instar rerum inanimatarum consideremus, non attento tædio, nec attenta voluptate, quæ in eadem cadere videntur, odium eorum idem esse debet, quod rerum inanimatarum (§. 118. *Ontol.*). Enimvero si res inanimatas odimus, imperfectionem earum, quæ opinione nostra in eas cadit, promovere studemus, immo in earum destructionem ferimur (§. 689). Ergo si animantia bruta & res inanimatæ pari jure a nobis censentur, imperfectionem quoque illorum promovere studemus, ac in eorum imperfectionem ferimur, ubi odio ea prosequimur. Idem etiam sequitur ex priori. Etenim si animantia bruta, quæ odimus, tædii capacia ac doloris judicamus; eis tædia creare studemus *per demonstrata*. Enimvero cum nobis constet, tædium in sensu imperfectionis consistere (§. 519); eorum quoque imperfectionem, quæ opinione nostra in ea cadit, sive intrinseca fuerit, sive extrinseca, promovere studemus.

Idem confirmatur a posteriori. Exempla clarissima omnium præbent canes, quorum si quis osor fuerit, eos ferit, vel in eos invehitur quoties conspicit, nec aliam reddit rationem nisi quod adeo oderit, ut conspectum eorum fere non possit. Immo videas gaudio exultantes ac in cachinnum effusos, si quis illis ægre facit quocunque modo, eumque instigantes, qui hoc facit. Ex adverso ægre ferentes audies, quod quis de iis ornandis cogitet, vel cibos præbeat delicatos. Palam igitur est eos, qui animantia bruta oderunt, ipsis tædia creare, quæ opinione sua in ea cadunt, ac eorum imperfectionem sive extrinsecam, sive intrinsecam promovere, si qua opinione eorum in ea cadit. Communissima vero sunt exempla, quod odio adducti animantia quædam destruamus, si ea ideo oderimus, quod nobis noxia experiamur, vel saltem existimemus.

Ex

Ex hactenus evictis deduci potest definitio odii rerum inanimatarum ac animalium brutorum, quam ideo subjungere lubet.

§. 682.

Odium rerum inanimatarum est dispositio animæ ad tædium ex iis percipiendum. *Quod si quis animantia bruta iisdem æquiparat*, quatenus scilicet considerat non tanquam tædii capacia, sed tanquam ea, unde tædium percipi potest; *odium eorum idem est, quod rerum inanimatarum*: id quod inde colligitur, quod res inanimatæ cum animantibus brutis in hoc casu sub eodem veluti genere comprehendantur, scilicet sub genere entium, quæ tædii nullius capacia sunt, ita tamen comparata, ut ex iis percipiatur tædium. *Quodsi* vero *eadem animantia bruta hominibus æquiparentur; amor eorum idem est, qui hominum*: quod denuo inde colligitur, quod homines & animantia bruta veluti sub eodem genere contineantur, scilicet sub genere entium, quæ tædii capacia sunt simulque ita comparata, ut ex iis tædium percipi possit. *Odii rerum inanimatarum ac animantium brutorum definitio.*

Ex definitione præsente liquet, quænam differentia intercedat inter odium rerum inanimatarum, atque hominum. Nimirum ratione subjecti, cujus animus odio imbuitur, differentia foret nulla, nisi aliqua ratione objecti intercederet. Etenim si res inanimatæ tædii forent capaces, ut & ipsæmet eodem affici possent; odium rerum omnium idem foret, qui hominum, seu eodem odio prosequeremur res ceteras omnes, quo hominem nobis invisum prosequimur. Quoniam vero res inanimatæ tædii incapaces deprehenduntur, odium non tendere potest nisi ad statum destructionis, vel quod respectu ejus, qui odio in ipsas flagrat, æquipollet, ad statum absentiæ, seu remotionis e conspectu. Ex definitione hac odii rerum inanimatarum ratio redditur eorum omnium, quæ homines hoc odio impulsi faciunt.

§. 683.

Idem simul in unius hominis animo amorem ac odium ejusdem objecti eodem tempore excitare nequit, seu impossibile est, ut idem objectum eodem tempore eadem de causa simul amemus ac ode- *Amoris ac odii repugnantia.*

oderimus. Si enim Titius amat objectum A, amor ex eo oritur, quod quid in eodem observat, quod sibi placet (§. 649), seu unde voluptatem percipit (§. 657), veluti C. Quodsi idem objectum A, eadem de causa, simul eodem tempore odio prosequi debet; idem C, quod enti A inest, displicere eidem debet, & quidem eodem respectu, quo placet (§. 677). Enimvero impossibile est ut idem C eodem tempore eidem simul placeat & displiceat, hoc est, non placeat (§. 542). Ergo impossibile est ut idem objectum A eadem de causa simul animo Titii & amorem, & odium ingeneret.

In exemplis propositionis præsentis veritas manifestissima est. Si Titius Mevium amat ob fidelitatem singularem; impossibile est ut eum simul ob eandem fidelitatem odio prosequatur. Similiter si Titius Sempronium oderit ob deformitatem; impossibile est ut eundem simul ob eandem amet. Ceterum determinationes, ob quas repugnantia odii & amoris in præsente propositione admittitur, probe notandæ sunt, ne instantiæ afferantur ad rhombum non facientes.

§. 684.

Amoris ac odii in oppositum mutatio.

Si quod antea nobis placebat in altero, nunc displicet, vel quod antea nobis in altero repræsentabamus tanquam bonum, nunc nobis tanquam malum repræsentamus; quem antea amabamus, nunc ex eadem causa odimus & contra. Si quid enim nobis placet in altero, vel si nobis quid in eo repræsentamus tanquam bonum; amorem erga eum concipimus (§. 649). Enimvero si idem nobis postea in altero displicet, vel si idem nobis repræsentamus tanquam malum; odium adversus eum concipimus (§. 677). Patet igitur nos eum odisse, quem antea amabamus ex eadem causa, quia nunc displicet, quod antea placebat, vel quia nunc nobis tanquam malum repræsentamus, quod antea tanquam bonum repræsentabamus.

Eodem prorsus modo ostenditur, nos ex eadem causa amare, quod antea oderamus, si quod antea nobis displicebat in

in altero, nunc placet, vel si quod antea nobis repræsentabamus tanquam malum, nunc tanquam bonum nobis repræsentatur.

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus Titium delectari studio critico & Sempronium eodem excellentem ipsi opem ferre plurimam ac ardorem ejus magis adhuc accendere, ut neglectis studiis aliis critico fere soli totus incumbat. Nemo non novit Titium eo in casu impense amare Sempronium tum ob excellentiam in hoc studiorum genere, tum ob opem, quam ipsi in eodem ferre solet. Ponamus vero porro Titium ex Academia reducem ineptum deprehendi ad munus ecclesiasticum, ob neglectum studii theologici ac critici, cui totum se dedit, inutilitatem experiri, consequenter diligentiam olim in eodem adhibitam damnare. Malum ergo judicabit, quod Sempronius ipsi hoc studiorum genus magis persuaserit ipsique in eodem manus auxiliatrices tulerit. Ecquis vero est, qui nesciat, Titium jam odisse Sempronium, quem antea tantopere amaverat. Ex eadem igitur causa odit Sempronium, ex qua eundem amaverat, quia nunc sibi repræsentat tanquam malum, quod antea sibi repræsentabat tanquam bonum Similiter videas juvenes, qui amant puellas, quod ipsis sui potestatem faciant. Ast ubi postea imprægnantur, ut ex concubitu plurima nasceantur tædia; easdem odio prosequuntur, quod ipsis copiam sui fecerint tam facile. Facilitatem istam initio bonam judicabant; postea vero malam reputant. Sed initio inde amor; postea odium nascitur. Patet igitur ex eadem causa nasci amorem & odium diverso tempore, si quod antea bonum videbatur, nunc malum apparet.

Istiusmodi mutationes cur contingant, non est quod miremur. Amor enim ac odium sequuntur opinionem amantis ac odio flagrantis. Opiniones hominum mutabiles sunt ac haud infrequenter mutantur in contrarias. Quidni igitur & amor in odium, odium in amorem mutetur, manente causa amoris, quæ antea odii fuerat, vel odii, quæ antea fuerat amoris causa?

§. 685.

§. 685.

Amoris ac odii simultaneitas.

Si in altero observamus, quæ nobis placent, vel tanquam bona nobis repræseentamus; alia vero, quæ displicent, vel tanquam mala nobis repræsentantur; eum simul amamus, ac odimus, prouti ad causam vel amoris, vel odii attendimus. Si qua enim in altero observamus, quæ nobis placent, vel quæ tanquam bona nobis repræsentamus, amor oritur (§. 649); si qua vero in eodem observamus, quæ displicent, vel quæ tanquam mala nobis repræsentamus, odium oritur (§. 677). Quamobrem si ad causam amoris attendimus, cur eum amemus, nil obstat; si vero ad causam odii respiciamus, cur eum non oderimus, nil obstat. In casu igitur priori eum amamus, in posteriori odimus. Animus igitur simul dispositus esse debet ad amorem ac odium, ita ut vel actus amoris, vel odii sequatur, prouti vel illius, vel hujus causa ponitur.

Idem quoque confirmatur a posteriori. Audies enim haud raro eos, qui odio prosequuntur alios, affirmantes, quod ipsos alias ament, hac tamen de causa amare minime possint.

Maximi momenti est propositio præsens, siquidem actiones hominum, quæ sibi mutuo contrariari videntur, inter se conciliare, vel etiam easdem præsentire volueris.

§. 686.

Amor ac odium quando se mutuo extinguant.

Quodsi amor plurimum superet odium, vel odium plurimum superet amorem; in casu priori odium, in posteriori amor prorsus evanescit. Etenim si amor plurimum superet odium, multo vehementius tædium alterius aversamur (§. 651), quam appetimus (§. 669), consequenter aversatio tædii, amoris effectus (§. 686. *Ontol.*), prævalere debet. Quodsi ergo sæpius in conflictu prævalet amor, hujus in posterum memores ubi causa odii nobis occurrit (§. 117); ad eam non amplius attendimus, attentionem omnem causa amoris in se trahente (§. 238). Odium igitur tandem evanescit.

Simili

Simili prorsus modo ostenditur, amorem evanescere in eo casu, in quo odium amorem plurimum superat.

A posteriori idem patet in iis casibus, ubi alios initio amamus, vel odimus, postquam autem multa nobis cum ipsis consuetudo intercessit, eos tandem odimus, vel amamus, odio adversus amorem, amore adversus odium prævalente. Ponamus Titium odisse Mevium ob deformitatem, ubi primo eundem conspicit: nunquam fieri poterit, ut ob eandem ipsum amet, cum deformitatem in malorum numerum referat formæ pulchritudine delectatus. Ponamus Mevium excellere arte poëtica & eadem mire delectari Titium. Impense Mevium a Titio amari debere palam est. Quoniam causa odii non magni momenti est, talis autem respectu Titii esse debet causa amoris; quin amor odium plurimum superet nemo non videt. Videmus vero Titium amare Sempronium ac odii posthac nullius sibi conscium esse. Evanescit igitur odium, dum ab amore plurimum superatur. Titium jam non mutasse sententiam suam, inde apparet, quod alios adhuc ob deformitatem oderit, & quæsitus cur Mevium non oderit respondeat, aliam hic subesse rationem, scilicet quod arte poëtica excellat. Dum itaque causam amoris tanquam odii absentis allegat, etsi hujus causa ponatur; haud obscure apparet amorem adversus odium prævalentem impedire, quo minus hic oriatur, cumque odium ante invasisset animum ejus, odium amore extinguitur, seu hoc continuo crescente continuo decrescit, donec tandem prorsus evanescat.

Fœcundissimum hoc principium est in Moralibus, ubi de actionibus hominum ferendum est judicium: ac inprimis ad talia respiciendum est in Arte conjectandi hominum mores, siquidem ex actionibus externis statum animi internum hariolari volueris. Difficilis sane deprehenditur ars ista, quod theoria status interioris animæ humanæ ignoretur, ad quam hæc de affectibus theoremata pertinent.

§. 687.

Tristitia ex alterius infelicitate percepta dicitur *Commiseratio*. *Commiserationis definitio.*

seratio.) Et quoniam tristitia in prædominio tædii insigni consistit (§. 619); tædium quoque quodcunque ex infelicitate alterius perceptum Commiserationis nomine venit.

Nihil in hoc obtinet singulare, quod etiam tædium affectu isto comprehendatur, qui in ejus prædominio insigni potissimum consistit. Etenim a quovis tædii gradu nascitur affectus, ut adeo exiguus quidam ejusdem gradus exprimat statum tædii nascentis. Ideo etiam idem observavimus in definitionibus amoris (§. 633) atque odii (§. 661).

§. 688.

Fons Commiserationis. Quoniam qui alterum amat, ex ejus tædio ipsemet tædium percipit, ac ideo contristatur, quod alter tristis sit (§. 641), consequenter tædium ex infelicitate alterius capit ac ob eam contristatur (§. 639): *Qui alterum amat, ejusdem quoque commiseratur* (§. 687).

Hinc etiam videas, commiserationem esse tanto majorem, quanto major fuerit amor: id quod ex ipsis amoris ac commiserationis notionibus facile ostenditur, nisi per se satis manifestum a nemine in dubium vocaretur.

§. 689.

Defectus commiserationis. *Si quis alterum non amat, nec ejusdem commiseratur.* Quodsi enim alterum non amas, nec animus dispositus est ad voluptatem ex alterius felicitate (§. 633), consequenter voluptate capiendam (§. 638), Igitur nec dispositus est ad percipiendum tædium ex ejus tædio (§. 641), adeoque nec tædium percipit ex ejusdem infelicitate (§. 639). Ejusdem igitur non commiseratur (§. 687).

Nihil sane frequentius est, quam ut indifferente animo vel ipsimet simus, vel alios esse experiamur in eos, qui miseri sunt, ut aliena miseria nos prorsus non tangat, vel alios. Quodsi in rationem hujus indifferentiæ inquisiveris, nullum in te affectum amoris in miseros istos deprehendes ac alii, qui eodem sunt animo, idem de se affirmare audies. Defectum hunc amoris indicaturi ajunt vulgo, se eos non odisse, cum nulla adsit

adsit odii causa. Malunt enim homines profiteri se ab odio, quam amore vacuum habere animum. Quodsi vero ulterius instas ac ex iis quaeris, an non ament eum, quem miserum intuentur; respondent sese quidem affirmare non posse quod singularem quandam animi propensionem erga ipsum in se sentiant, ne minimi tamen odii adversus eundem in animo suo alere. Hoc ipso satis aperte defectum amoris confitentur, qui eundem defectu odii excusare solent.

Propositionem hanc non posse converti, ex sequente patet.

§. 690.

Si quis alterum odit, ejus non commiseratur. Qui enim alterum odit, ex ejus taedio voluptatem percipit ac ideo gaudet, quod alter tristitia afficitur (§. 664), immo taedia ipsi creanda appetit (§. 669), ac ipsemet taedia eidem creare studet (§. 671). Quare cum impossibile sit, ut ex alterius taedio eodem respectu simul & taedium, & voluptatem percipiamus (§. 511. 518); qui alterum odit, ex alterius taedio taedium percipere nequit, nec contristari potest, quod alter contristetur. Ejus adeo non commiseratur (§. 687). ***Defectus commiserationis.***

Casus praesens plurimum differt a praecedente, etsi utrobique idem sit praedicatum. Etenim in praecedente abest ratio commiserationis, ut ea non posita nec ipsa poni possit: in praesente autem adest impedimentum, quod obstat quo minus poni possit. Differentia haec magnum momentum habet in praxi. Etenim si commiseratio in priori casu excitanda; ingenerandus animo est amor erga miserum, cujus miseriam, seu infelicitatem intuetur is, quem ad commiserationem perducere volueris. At in casu posteriori non oritur commiseratio, nisi & odium tollatur, & hoc sublato amor gignatur. Facilius adeo in casu priori ad commiserationem perducitur, qui ab ea alienus est; quam in posteriori.

§. 691.

Si quis alterius non commiseratur, aut eum odit, aut non amat, etsi non oderit. Si quis enim alterius non commiseratur, ex alterius infelicitate taedium nullum percipit, nec ideo con- ***Signum odii ac amoris deficientis.***

contristatur, quod alter infelix sit, seu miser (§. 687), adeoque eum non amat (§. 641). Enimvero qui ex alterius infelicitate tædium nullum percipit, nec ideo contristatur, quod alter infelix sit; ex ejusdem infelicitate voluptatem percipere, ac ideo gaudere potest, quod alter sit infelix, seu miser: id quod per se patet. Quodsi ergo hic casus obtineat, eum, qui miser est, odit (§. 665).

Patet ex demonstratione propositionis præsentis, statum animi differre in duobus subjectis, si commiserationis defectus vel ex odio, vel ex defectu amoris proficiscitur. Quodsi odium celatur intra pectus absconditum latens, extus non semper apparet.

Amoris signum.

§. 692.

Si quis alterius commiseratur, eum amat. Si quis enim alterius commiseratur, ex ejus infelicitate (§. 687), consequenter ex ejus tædio (§. 639) tædium ipsemet percipit, vel prorsus propterea contristatur. Eum igitur amat (§. 643.)

Est adeo commiseratio signum infallibile amoris (§. 952. *Ontol.*). Me autem non monente patet, commiserationem esse debere sinceram, non simulatam: id quod in omni casu simili observandum.

Effectus commiserationis.

§. 693.

Si quis alterius commiseratur, is eum malo, quo affligitur, indignum judicat. Qui enim alterius commiseratur, is eum amat (§. 692), consequenter tædium ejus aversatur (§. 651) ac ab eo idem avertere studet (§. 652). Eum igitur malo, quo affligitur, indignum judicare debet.

Confirmatur idem a posteriori. Nihil enim communius est verbis commiserantium, quibus afflictos tantum malum non promeruisse pronunciant, quo premuntur.

Commiserationis causa.

§. 694.

Si quis alterum indignum existimat malo, quo affligitur, ejusdem commiseratur. Etenim si alterum indignum existimat malo, quo affligitur; idem utique aversatur ac, si per se staret, averteret, consequenter bonum alterius appetit, adeoque & voluptatem (§. 612). Eum igitur amat (§. 650), adeoque & ejus commiseratur (§. 688). Expe-

Experimus idem in nobis, quoties afflicti commiſeramur. Haud obſcure enim obſervamus affectum commiſerationis præcedere judicium de malo, quo affligitur alter, modo non ex conſuetudine oriatur commiſeratio, ut in tantillo temporis ſpatio quæ contingant diſtinguere a ſe invicem non valeamus. Neque enim commiſeramur alterius, niſi malo, quo affligitur, nobis perſpecto. Malum vero alterius nos non tangit, niſi eo in caſu, quo alterum tale quid non promeruiſſe exiſtimamus: per ſe enim patet, quod commiſerationi non ſit locus in caſu oppoſito, quando alterum dignum judicamus malo, quo afficitur. In tertio caſu, quando ſcilicet alterum neque dignum, neque indignum judicamus malo, quo afficitur; nos indifferente eſſe animo nec aliena curare experimur.

Ex propoſitione præſente patet, quandonam commiſeratio in nobis excitetur, modo ad eam diſpoſitus ſit animus. Diſponitur autem ad eandem per amorem (§. 688. 692), quo abſente commiſerationi locus non eſt, niſi ſimulatæ. Sed cum ſimulata nobis nihil negotii eſt.

§. 695.

Commiſeratio oritur, ſi alterum indignum judicamus malo, quo affligitur. Patet definitionis veritas per propoſitiones præcedentes (§. 693. 694). *Commiſerationis definitio realis.*

Quodſi forte deſideres in definitione hac commiſerationis reali non exprimi amorem, quo tamen abſente eam oriri non poſſe modo pronunciavimus, ſcrupulus facile eximitur. Etenim fieri non poteſt, ut alterum indignum judices malo, quo affligitur, niſi eundem ames. Si enim alterum oderis, judicabis utique dignum malo, quo premitur: ſi nec ames, nec oderis, malum alterius attentione tua indignum exiſtimabis, neque adeo judicium de eodem feres, tua ſcilicet ſponte, ſed idem ſuſpendes. Inprimis autem tenendum eſt judicia hic non præſupponi, quæ ex principiis rationis diſtincte colliguntur; ſed quæ ex notionibus confuſis oriuntur (§. 605).

§. 696.

Definitio tam nominalis, quam realis commiſerationis ſigni- *Significatui* ... *voca-*

buli commiserationis num usui loquendi conformis,

ficatui recepto ac communi usui loquendi conformis. Quoniam definitio realis ex nominali deducta fuit, quemadmodum ex antecedentibus (§.687. & sqq.) palam est; quod de una ostenditur, de altera etiam valet. Sunt qui vocabulo misericordiæ, quam commiserationis uti malunt. Nos autem vocabulo commiserationis utimur, quod hodie inter philosophos *Cartesianos* receptum, & quod vulgo hac voce utimur eademque reddimus vocabulum Germanicum Mitleiden/ quod citra omnem controversiam affectum illum exprimit, cum quo nobis jam negotium est. Vocabulum *Misericordiæ* reservamus virtuti, cujus comes est affectus ille, quando appetitus sensitivus cum rationali conspirat. Atque id denuo conveniens est sermoni Germanico, in quo virtus illa Barmhertzigkeit appellatur: vocabulum autem hoc Germanicum per Latinum *misericordia* vertere solemus. Jam *Goclenius* in Lexico misericordiam definit per alienæ miseriæ in corde nostro sympathiam, qua utique, si possumus, subvenire compellimur. Per vocabulum sympathiæ clarissime indigitat, quod in hoc affectu idem sit animi status, qui est alterius miseria laborantis. Jam qui miseria affligitur, tristis est, aut minimum tædio afficitur. Ergo qui misericors est, seu nostra phrasi alterius commiseratur, tristis est, propterea quod alter contristatur, ac tædio afficitur, propterea quod alter eodem afficitur; tædium nempe percipit ex miseria alterius ac ob eandem, si ingens fuerit, contristatur. Definitio adeo misericordiæ *Gocleniana* convenit cum nostra nominali (§. 687), nisi quod addatur, quod hoc affectu impellamur subvenire alteri, si possumus: id quod ex definitione exulare atque demonstrari debet. Adducit idem *Goclenius* aliam ex *Damasceno* definitionem, quod scilicet misericordia, seu commiseratio sit tristitia in alienis malis: quam cum nostra prorsus eandem esse satis superque apparet. Immo quam porro subjicit *Goclenius*, quod sit ægritudo animi ob alienarum miseriarum sensum, ea non minus cum nostra definitione

tione

tione nominali conspirat. Ægritudo animi enim opponitur voluptati atque adeo tædii synonymon est, quod ubi prædominatur insigniter, in tristitiam abit (§. 619). Perinde igitur est ac si commiseratio definiretur per tristitiam, quæ ex alienis miseriis oritur, vel per tædium, quod ex alienis miseriis, quas nobis repræsentamus, percipimus. Quodsi quis hic non perspiciat consensum cum definitione nostra, in re manifesta cæcutire debet. Miseria non aliud hic denotat, quam quod nos infelicitatis nomine indigitamus, vocabulo miseriæ diversum parumper significatum tribuentes, quem explicare non est hujus loci. *Cartesius* in Tractatu de passionibus animæ part. 2. art. 62. commiserationem definit per affectum, quem excitat malum, si ejus alterum indignum existimamus: id quod cum definitione reali, quam ex nominali collegimus, prorsus concidit (§. 695). Quod commiserationem tribuamus ei, quem tristem videmus ob miseriam alterius, vel ægritudine animi laborare comperimur, quod alterum tristem, vel miseria laborantem experitur; in casu autem opposito eandem denegemus ei, qui alterius miseria non tangitur; nemo non novit. Abunde igitur constat, nostram commiserationis notionem esse & recepto inter philosophos significatui ac communi loquendi usui conformem.

Operæ pretium est ostendere, quod definitiones nostræ affectuum significatui inter philosophos recepto, ac communi usui loquendi sint conformes, propterea quod doctrina affectuum utemur longe plurimum in Moralibus, non autem ignoramus eos, quibus imbecille est judicium, sibi persuadere a communi loquendi usu recedi, siquidem distincta notione explicentur, quæ confusæ ipsorum notioni insunt, identitatem distinctæ atque confusæ non perspicientes. Experta loquimur citra ullius injuriam, nominato nemine, cum plures nominari possent, quorum non ignotum est in orbe erudito nomen.

§. 697.

Qui alterius commiseratur, ad ejus tædia ac tristitiam minu- *Effectus commiserationis.*

minuendum pronus est. Etenim qui alterius commiseratur, eum amat (§. 692). Ergo tædium ejus aversatur (§. 651), immo ab eo avertere studet (§. 652), adeoque pronus esse debet ad tædia alterius, consequenter & tristitiam (§. 619), leniendum, seu imminuendum.

Patet idem experientia, qua docemur, nos consolari miseros, ubi eorum commiseramur, ut dolores, quibus affliguntur, reddamus tolerabiliores, ac ægritudinem animi, qua laborant, leniamus.

§. 698.

Effectus alius.

Quoniam proni sumus ad tædia ac tristitiam eorum minuendum, quorum commiseramur (§. 697.) nec est in nobis quod actum impediat, ubi idem in potestate nostra positum deprehendimus; *eos, quorum commiseramur, a malo, quod ipsis tædia creat ac tristitiam causatur, vel dolorem, liberare studemus, si possumus.* Patet idem a posteriori, quatenus constat nos misericordia compelli ad subveniendum miseris, si possumus, ut adeo *Goclenius*, quemadmodum paulo ante monuimus, (§. 696), hunc commiserationis effectum definitioni ejus adjecerit.

Propositio præsens respondet notioni communi, ut nemine repugnante definire Commiserationem liceat per affectum, quo compellimur subvenire miseris, si possumus, modo addatur, quod liberationem ex miseria, vel imminutionem tædii, tristitiæ atque doloris intendamus tanquam finem, seu quod agamus ipsius miseri gratia. Neque enim ignorant, qui in actionibus hominum scrutandis acuti sunt, posse nos quoque ambitione, vel odio in alios homines compelli ad miseris subveniendum, ut famæ nostræ consulamus laudem misericordiæ appetentes, vel ut aliis ægre faciamus, qui miserum hunc hominem ab omnibus destitui mallent auxiliis. Cæterum ex præsente quoque propositione patet, cur *Lipsius* hunc affectum compellet affectum liberantem, quod nempe tendit ad liberationem miseri a miseria, quo affligitur.

§. 699.

Effectus adhuc alius.

Qui alterius commiseratur, ab iis abstinet, quæ eidem tædia

dia creare, vel eum tristitia afficere poterant. Qui alterius commiseratur, ad ejus tædia ac tristitiam minuendum pronus est (§. 697), immo a malo, quod tædia, tristitiam atque dolorem causatur, si potest, liberare studet (§. 698). Impossibile igitur est, ut ipsemet eidem sciens ac volens tædia creet, vel eundem tristitia afficiat (§. 28. *Ontol.*), consequenter ab iis abstinere debet; quæ eidem tædia creare, vel eundem tristitia afficere poterant.

Idem clarissime patet a posteriori. Videmus enim homines celare eos, quorum commiserantur, ea omnia, quæ tædia ipsis creare, eosque tristitia afficere poterant, hanc reddentes rationem, quod eos tristitia afficere nolint, vel ubi jam tristes sunt, quod ipsorum tristitiam augere nolint. Immo ad iram concitati, ubi ad animum redeunt, & a malo alteri inferendo abstinent, affirmant nolle sese alteri inferre malum, quod ipsemet inde percipiant dolorem, vel contristentur.

Hinc *Lipsius* commiserationem vocat affectum parentem. An vero eadem, quod ille facit, definiri possit per affectum liberantem ac parcentem, altioris est indaginis, nec id sine ambagibus ostendi potest: demonstrandum enim est, ex eo, quod compellamur liberare alterum ac eidem parcere, deduci posse definitionem nostram sive nominalem, sive realem. Patebit autem id tum demum fieri posse, ubi sumitur utrumque fieri solius miseri gratia.

§. 700.

Qui ad alterius tædia ac tristitiam minuendum pronus est, vel a malo, quod ipsi tædia creat, ac tristitiam, vel dolorem causatur, si potest, liberare studet, vel etiam ab iis abstinet, quæ eidem tædia creare, vel tristitiam causari poterant, alterius, non sui, aut tertii gratia; is ejusdem commiseratur. Etenim si ad alterius tædia ac tristitiam minuendum pronus est alterius, non sui, aut tertii cujusdam gratia; is tædia ac tristitiam alterius aversatur, quatenus sunt tædia alterius: quod per se patet. Ea igitur sibi repræsentat tanquam mala (§. 586), consequenter cum affectus ex confusa mali repræsentatione

Signum commiserationis.

oriantur (§. 605), ex iis tanto majus tædium percipit, quanto majora existimantur tædia alterius (§. 613). Enimvero qui ex alterius infelicitate, consequenter ex tædiis alterius (§. 639), tædium percipit; is alterius commiseratur (§. 687). Quamobrem qui ad alterius tædia ac tristitiam minuendum pronus est; is ejusdem commiseratur, siquidem id fiat, ipsius, non sui, aut tertii gratia.

Quoniam vero jam porro patet, qui ad alterius tædia ac tristitiam minuendum pronus est, alterius, non sui, aut tertii gratia; eum quoque a malo, quod alteri tædium creat, ac tristitiam, vel dolorem causatur, si potest, liberare studet alterum, ipsius, non sui, aut tertii cujusdam gratia. Igitur hoc ipso evidens est, quod ejus quoque commiseretur, quem a malo, si potest, liberare studet, quod eidem tædia creat, vel tristitiam aut dolorem causatur, ipsius quidem, non sui, aut alterius gratia.

Non absimili modo liquet, quod etiam alterius commiseretur, qui ab iis abstinet, quæ eidem tædia creare, vel eundem tristitia afficere poterant, modo id fiat alterius, non sui, aut tertii cujusdam gratia.

Poterat quoque propositio præsens brevius ita ostendi. Qui ad alterius tædia ac tristitiam minuendam pronus est ipsius quidem, non sui, aut alterius gratia; is alterum indignum judicare debet tædiis ac tristitia, quibus affligitur: id quod per se patet. Ejusdem igitur commiseratur (§. 694).

Hinc vero porro fluit ut ante, commiserationi locum esse etiam in casibus ceteris propositionis præsentis.

A posteriori etiam veritas propositionis innotescit. Nemo enim non agnoscit, eum alterius commiserari, qui ad ipsum a malo, quo affligitur, liberandum tendit, si tristitia insucata prodit id fieri ipsius, non sui, aut tertii cujusdam gratia, propterea quod unusquisque in se affectum commiserationis experitur, ubi non sine tristitia misero succurrit. Si vero quis animo

animo minime tristi succurrit inopi ejusque miseriam sublevare studet; tum saltem acutiores & qui a præcipitandis judiciis procul sunt remoti inde colligunt, quod non ex commiseratione procedant actiones ejusdem. Non tamen negandum est propositionem præsentem esse ex earum genere, quæ evidentius a priori agnoscuntur, quam a posteriori: propterea quod a posteriori ob latentem quandam determinationem, veluti quod hic misero succurratur, ipsius miseri gratia, dubitatur num idem valeat in omni casu, an vero singulare quidpiam subsit cur in præsente succedat. In confirmandis adeo istiusmodi propositionibus a posteriori respiciendum simul est ad probationem a priori, ut ita nebula, si qua superest, dispellatur.

Ex iis, quæ modo diximus de propositione præsente aliisque similibus a posteriori confirmandis, apparet necessitas connubii rationis atque experientiæ, cum alias vix fieri possit, ut propositionem a posteriori confirmandam rite determines, vel etiam ex iis, quæ observari possunt, alterum universalitatis convincas. Quamobrem ut iis, quæ a posteriori de anima innotescunt, lucem affunderemus, quæque experientia magistra addiscuntur, latius paterent, propositionum quoque rationes ex aliis anterioribus reddidimus, quæ in Psychologia empirica a posteriori hauriendæ sunt.

§. 701.

Si animalia doloris capacia existimamus atque tristitiæ, eaque amamus; eorundem quoque commiseramur. Etenim si animalia doloris ac tristitiæ capacia existimamus, ea hominibus quoad præsens negotium æquiparamus, cum nec hominem hic aliter nobis repræsentemus quam subjectum doloris ac tristitiæ capax. Enimvero si hominem amemus, ejus commiseramur (§. 688). Ergo etiam si animalia amamus, eorum commiserari debemus, ubi ea tanquam doloris atque tristitiæ capacia existimamus.

Animalium quando commiseramur.

Idem a posteriori patet, idque clarissime omnium exemplo fœminarum, quæ catellos amant. Quodsi enim his vul-

nus quoddam infligatur, eorum perinde commiserantur, ac si homini, quem impense amant, id mali accidisset. Cum eos dolore affici existiment, contristantur verbisque affectum produnt, quo commoventur: immo ad opem iisdem ferendam pronæ sunt, nec ab iis abstinent, quæ ad dolores leniendos & vulnus sanandum faciunt. Immo qui animalia omnia, quæ hominibus noxia non sunt, amore quodam universali complectitur, qualis est eorum, qui omne humanum genus amore prosequuntur, ad benefaciendum singulis proni, ad nemini ægre faciendum apti, nisi ad iram ipsorum opinione justam provocati fuerint; illos tristitia commoveri videas, si quid mali ipsorum opinione acciderit animali cuicunque, quo ipsi tædium ac dolor creatur.

Non mirum, si animalium brutorum perinde ac hominum commiseremur, cum hominum non commiseremur quatenus homines sunt, sed quatenus dolore ac tristitia anguntur atque a nobis amantur; quod utrumque etiam in brutis communi saltem opinione locum habere constat, sit ita quod *Cartesiani* bruta in meras machinas convertentes aliter sentiant. Non obstat eorum theoria, ut, cum affectus ex confusis ideis oriantur, ipsimet exempli loco esse possint, ubi de propositione præsente confirmanda agitur.

§. 702.

Commiseratio num locum habeat circa res inanimatas.

Si res inanimatæ, quas amamus, destruuntur vel quomodocunque deteriorantur; earum quasi commiseramur. Si enim res inanimatas amamus, animus dispositus est ad voluptatem ex ipsis percipiendam (§. 657), consequenter ex earum destructione ac deterioratione tædium percipiendum (§. 614), immo ad tristitiam ob utramque (§. 619). Quamobrem cum ejus commiseremur, ex cujus infelicitate tædium capimus, vel ob cujus infelicitatem tristitia afficimur (§. 687), infelicitatis autem loco in rebus inanimatis, in quas tædia ac tristitia non cadunt, loco sit earum destructio ac deterioratio (§. 637); rerum inanimatarum, quas amamus, quasi commiseramur, ubi destruuntur, vel quomodocunque deteriorantur.

Idem

Idem etiam sic ostenditur. Si rem inanimatam amamus, ex ea voluptatem percipimus (§. 657)), adeoque indignam quasi judicamus, quæ destruatur, vel deterioretur, cum tunc non amplius voluptatem ex ea haurire queamus. Enimvero si quem indignum judicamus malo, quo affligitur, ejus commiseramur (§. 695). Ergo si res inanimata, quam amamus, destruitur, aut quomodocunque deterioratur, ejus quasi commiseramur.

Confirmatur etiam propositio præsens a posteriori. Ponamus enim aliquem amare imaginem, quæ est alterius, non sua. Quodsi nævum quendam contrahat casu quodam; perinde nos miseret ejus ac si homini cuidam, quem amamus, mali quidpiam accidisset. Unde etiam audias affirmantes, quod tanta afficiantur tristitia ob sinistrum imaginis casum, quanta non afficerentur, si vel filio suo mali quidpiam accidisset. Luget casum sinistrum imaginis eodem modo, quo fata amici sinistra lugere solemus. Exempla etiam præbent vasa aliena fragilia, quæ amamus sive ob pulchritudinem, sive ob raritatem, ubi franguntur. Pertinet huc, quod saepius homines suam ergâ res inanimatas commiserationem iisdem verbis testentur, quibus utuntur, quando eandem erga homines exprimunt.

Affectus ex ideis confusis oriuntur (§. 605), in quibus res animatas ab inanimatis non distinguimus quoad rationem commiserationis, ut adeo, dum talia rebus inanimatis accidere observamus, quæ homini mala existimamus, poni possit commiserationis ratio sufficiens, consequenter & ipsa commiseratio (§. 118. *Ontol.*). Adest nempe utrobique idea mali non nostri, adeoque alieni; adest amor ejus rei, in qua nobis malum istud repræsentamus. Adest igitur commiserationis ratio sufficiens. (§. 688).

§. 703.

Ex dictis apparet, quo sensu ***rerum inanimatarum commiserari*** dicamur. Est nempe *Commiseratio*, quæ homini tribuitur, respectu rerum inanimatarum, tristitia ob destructio- ***Commiseratio rerum inanimatarum.***

nem, vel deteriorationem rei, opinione nostra destructionis, vel deteriorationis indignæ.

Commiseratio oritur, si alterum indignum judicamus malo, quo affligitur (§. 695). Malum aliud rebus inanimatis accidere nequit, quam si deteriorentur, vel quoad substantiam, vel quoad usum, aut prorsus destruantur (§. 665): solenne nimirum est hominibus, quamdiu imaginationi litantur, de rebus inanimatis non secus judicare ac de animatis. Deteriorantur autem res quoad usum, si ad viliorem transferuntur, cum nobiliori ab opifice destinentur. Quodsi ergo judicamus, res mereri ut conserventur integræ, nec deteriorentur, ac indignum esse usu ignobiliori, cui aliæ viliores adhiberi possunt: ea utique adsunt, quæ ad commiserationem excitandam sufficiunt.

§. 704.

Commiseratio erga bruta.

Quodsi quis animantia bruta rebus inanimatis æquiparet, quatenus scilicet non considerantur tanquam tædii capacia, sed tanquam ea, quibus mali quidpiam accidere potest, vel quod deteriorentur sive quoad substantiam, sive quoad usum, vel quod prorsus destruantur; *commiseratio erga ea eadem est, quæ erga res inanimatas sese exerit*: id quod inde patet, quod tunc animalia bruta instar rerum inanimatarum nobis repræsentemus. *Quodsi* vero eadem *animantia bruta hominibus æquiparantur*, quatenus scilicet existimamus ea perinde ac homines malo, quod ipsis accidit, affligi ac dolore torqueri; *commiseratio eadem est qua erga homines utimur*, id quod denuo inde patet, quod tunc bruta animantia instar hominum nobis repræsentemus, quatenus ad hunc affectum sufficit.

Singulis hisce experientia consentanea est, modo ad ea, quæ inter homines quotidie accidunt, attentionem afferas, nec indigna judices, quæ expendantur, generalibus, quæ istis insunt, solerter abstractis.

§. 705.

Invidia definitio.

Tristitia ex alterius felicitate percepta dicitur *Invidia*. Et quoniam tristitia in prædominio tædii insigni consistit (§. 613): tædi-

tædium quodcunque ex infelicitate alterius perceptum Invidiæ nomine venit.

Quæ supra ad definitionem commiserationis annotavimus, etiam huc trahenda sunt.

§. 706.

Si quis alterum odit, ei felicitatem invidet. Etenim si alterum odit, ex ejus voluptate (§. 660), consequenter felicitate (§. 638), tædium percipit, immo contristatur, quod alter gaudet (§. 667). Quare cum tristitia, vel tædium ex alterius felicitate perceptum sit invidia (§. 705); qui alterum odit, ei felicitatem invidet. *Fons invidiæ.*

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus enim Titium odio prosequi Mevium, ipsique narrari, quod is matrimonium cum virgine divite contraxerit. Ecquis est, qui nesciat hanc narrationem tædio fore Titio, immo eandem prorsus contristatum iri quod ejus opinione adeo felix sit Mevius. Tum vero invidet Mevio tantam felicitatem, atque adeo evidens est, Mevio invideri a Titio infelicitatem, quod eum odio prosequatur. Et sane videmus tanto majorem esse solere invidiam, quanto majus odium est, quod adversus alterum concepimus.

§. 707.

Qui alterum odit, ea, quæ bona existimat, alteri invidet. Qui enim alterum odit, is ei felicitatem invidet (§. 706), consequenter voluptatem omnem (§. 638). Quamobrem cum quid tanto majus bonum videatur, quanto major est voluptas, quæ ex eo percipitur (§. 612); qui alterum odit, ei bonum promiscue omne invidet, quod scilicet tale est opinione ejus, qui odio prosequitur alterum (§. 605). *Ulterius expenditur.*

Quæ ad confirmandam propositionem præcedentem in medium adducta fuerunt, ad præsentem quoque trahenda sunt. Quod enim ad felicitatem alterius referimus, idem bonum esse opinione nostra nemo non novit. Et sane quis est, qui matrimonium cum

cum virgine divite non referat in numerum bonorum, si felicem existimat eum, qui istiusmodi matrimonium contrahit?

Affectus omnes sequuntur opinionem ejus, quem invadunt. Idem igitur in invidia quoque obtinere debet.

§. 708.

Defectus invidiæ.

Si quis alterum non odit, is nec eidem invidet, quæ bona existimat. Quodsi enim alterum non odit, nec animus ejus dispositus ad percipiendum tædium, seu tristitiam ex alterius voluptate (§. 667), adeoque nec tædium seu tristitiam percipit ex alterius felicitate (§. 638), neque etiam ex iis, quæ bona existimat (§. 612); consequenter ei non invidet, quæ bona existimat (§. 705).

Idem confirmatur a posteriori. Quodsi enim invidiam cuidam objicias, se excusat hoc nomine, quod nesciat, eccur alteri invidere debeat sua bona, cum nullo in ipsum odio laboret. Absentiæ adeo odii tribuit defectum invidiæ, propterea quod unusquisque in se experitur, ubi vacuum ab odio habuerit animum, eundem queque invidia nulla tangi, quam odii continuo comitem alias esse novit.

§. 709.

Absentia invidiæ.

Si quis alterum amat, is ei non invidet quæ existimat bona. Qui enim alterum amat, is ex ejus voluptate voluptatem percipit, ac ideo gaudet, quod gaudet alter, ubi idem fuerit de objecto gaudii judicium (§. 640), immo voluptatem ejus appetit (§. 651), eandemque eidem creare studet (§. 662). Quamobrem cum impossibile sit, ut ex alterius voluptate eodem respectu simul & tædium, & voluptas percipiatur (§. 511. 518); qui alterum amat, ex ejus xoluptate, consequenter felicitate (§. 638), tædium percipere nequit, multo minus ob eandem tristitia afficitur (§. 619). Non igitur invidia laborat (§. 705), neque adeo invidet alteri, quæ bona existimat.

Differt casus præsens a præcedente. Etenim in præcedente tantummodo deficit invidiæ ratio sufficiens; in præsente adest impedimen-

mentum, quo minus invidia oriatur. Differentia hæc magnum momentum habet in praxi: id quod ex iis intelligitur, quæ paulo superius in casu simili (*ad* §. 690) annotata sunt.

§. 710.

Si quis alteri non invidet quæ existimat bona, is eum aut amat, aut non odit. Si quis enim alteri non invidet quæ existimat bona, ex ejus felicitate tædium nullum percipit, ac multo minus ob eandem contristatur (§. 705), consequenter nec tædium percipit ex voluptate alterius (§. 638), adeoque eum non odit (§. 667). *Signum amoris ac odii deficientis.*

Enimvero fieri potest ut, qui ex alterius felicitate tædium nullum percipit, ex eadem voluptatem percipiat. Quoniam igitur is, cui ita dispositus est animus, alterum amat (§. 633); si casus iste obtinet, quando quis alteri non invidet, quæ existimat bona, is eum amat.

Patet ex demonstratione propositionis præsentis statum indifferentiæ obtinere respectu invidiæ in eo casu, quo quis alterum non odit, nec tamen amat; in duobus autem subjectis differre statum animæ, si invidiæ absentia vel ex odii absentia, vel amoris præsentia oritur.

§. 711.

Si quis alteri invidet quæ bona existimat, eum odit. Si quis enim alteri invidet quæ bona existimat, is ex infelicitate alterius (§. 705), consequenter ex voluptate ejusdem (§. 638), tædium percipit. Eum igitur odit (§. 668). *Odii signum.*

Est adeo odii signum invidia (§. 952. *Ontol.*), quam absque odio dari imposfibile.

§. 712.

Si quis alteri invidet, quæ bona existimat, is eum bono, quo potitus est, indignum judicat. Qui enim alteri invidet quæ bona existimat, is eum odit (§. 711), adeoque voluptatem ejus aversatur (§. 670), ac quo minus ea perfundatur animus ejus impedire studet (§. 671). Eum igitur bono, quo potitus est, vel quod possidet, indignum judicat (§. 612). *Effectus invidiæ.*

Idem confirmatur a posteriori. Nihil enim communius est verbis hominum invidia erga alios laborantium, quibus alios bonum, quo potiti sunt, non promeruisse pronunciant, eos eodem indignos judicantes.

Sane si dignos judicarent bono alios, quod iisdem contigit, minime contristari possent ex eo, quod alteri bene sit.

§. 713.

Invidia causa.

Si quis alterum bono, quo potitus est, vel fruitur, indignum judicat: invidia oritur. Si quis enim alterum bono, quo potitus est, vel fruitur, indignum existimat, is omnino bonum, quatenus alterius est, aversatur, ac si per se staret averteret, consequenter malum alterius appetit, adeoque & tædium (§. 613) atque tristitiam (§. 619). Eum igitur odit (§. 669. 672), adeoque & invidet bona, quibus potitur, vel fruitur (§. 707).

Experimur idem in nobis, quoties invidia oritur. Haud obscure enim observamus, affectum invidiæ præcedere judicium de bono, quo potitur, vel fruitur alter, & nos quidem alterum indignum existimare bono isto. Sane non invidemus alteri bonum, quod non cognoscimus, vel non agnoscimus, nec expendimus, utrum eodem dignus sit, nec ne. Hinc audias verba, quæ invidia extorquet, hominem istum non esse dignum tanto bono. Immo si quis invidiam excusat, non aliam allegat rationem quam quod indignus sit bono, quo potitur, vel fruitur, atque hanc indignitatem probaturus bonum exaggerat, personam vero ejus, ad quam pertinet extenuat, immo vituperat. Haud obscure vero hinc simul liquet, quod invidiam præcedat odium. Etenim displicet nobis bonum in altero, non uno ex capite: id quod in præsente non inquirimus. Ergo ex eo, quod displicet, nascitur odium (§. 677). Hinc vero sequitur tristitia, vel tædium, quod ex alterius bono percipitur, adeoque odium gignit invidiam (§. 708), mediante quidem judicio de indignitate personæ. Nimirum odium

odium nos impellit ad aversandum bonum alterius, quatenus alterius est (§. 676), tanto magis, quanto majori voluptati hoc ipsi esse existimamus (§. 612.). Quoniam itaque ita compellimur ad judicium, quoad malum sit alterum potiri, vel frui hoc bono (§. 582), consequenter ad judicium de indignitate ipsius, neque enim malum existimamus alterum potiri, vel frui bono, nisi quatenus eum indignum judicamus, qui eodem potiatur, vel fruatur: ea singula in se experitur, qui in casu nascentis invidiæ animum ad semetipsum advertit, nec eo destituitur acumine, quod ad talia pervidenda requiritur.

Ex propositione præsente discimus, quandonam in nobis invidia oriatur, & quænam ad eam excitandam prærequirantur. Non persequimur jam ea, quæ hinc pendent, cum in Moralibus uberius de hisce futurus sit dicendi locus.

§. 714.

Invidia oritur, si alterum indignum judicamus bono, quo potitur, vel fruitur. Patet definitionis veritas per propositiones præcedentes (§. 712. 713). *Invidiæ definitio realis.*

Quodsi forte desideres in definitione hac invidiæ reali non exprimi odium, quod tamen veluti parens invidiæ est, quemadmodum ex iis clarissime perspicitur, quæ ad confirmandam propositionem præcedentem a posteriori in medium adduximus, principiis nostris in anterioribus stabilitis prorsus consentanea; scrupulus eodem modo eximitur, quo supra (*not.* §. 695) similem in casu simili exemimus. Nimirum ex iis ipsis, quæ ad propositionem præcedentem dicta sunt, patet fieri non posse ut alterum indignum judices bono, quo potitur, vel fruitur, nisi quatenus eum odit. Quodsi excipias fieri haud raro solere, ut etiam alteri invideamus bonum, quo potitur, vel fruitur, etsi eundem amemus; difficultas hæc, etsi primo intuitu haud levis videatur, facillime tamen tollitur. Constat enim nos eandem personam ex diversa causa amare posse, ac odisse, prouti ea, cum quibus nobis negotii est, vel ad causam amoris, vel odii referuntur.

§. 715.

Definitio tam nominalis, quam realis invidiæ significatui *Significatus vocabuli*

invidia num usui loquendi conformis.

recepto ac communi usui loquendi conformis. Definitionem realem deduximus ex nominali, quemadmodum & in theoria ceterorum affectuum factum est, ac in sequentibus a nobis fiet. Quamobrem & hic, & in sequentibus palam est, definitionem nominalem usui loquendi conformem esse debere, si realis eidem convenit & ex adverso realem abhorrere ab eadem non posse, si nominalis ipsi respondet. Id hic repetiisse sufficiat, ne præter necessitatem repetendum sit, quod semel dictum vel aliquoties memoria retineri potest, ut ubivis nobis succurrat, quando ejusdem meminisse debemus. *Matthias Martinius* in Lexico philologico ex *Perotto* allegat, quod invidere proprie sit ex alicujus rebus secundis dolore affici. Facile apparet dolorem hic non sumi proprio in singnificatu, quo corpori tribuitur, nec animæ competit nisi ejus respectu (*§.* 539); sed in sensu improprio, quatenus animæ tribuitur independenter a damno quodam corpori illato. Nihil ergo aliud vocabulo isto denotari potest quam voluptatis oppositum, quod nos tædii nomine insignivimus (*not. §.* 518), & in cujus prædominio insigni tristitia consistit (*§.* 619). Perinde igitur est ac si *Perottus* assereret, quod invidiæ proprie sit ex alicujus rebus secundis tadio ac tristitia affici. Atque hoc pacto invidia erit tristitia, vel tædium ex alterius rebus secundis perceptum. Enimvero quis est qui nesciat res secundas referri ad felicitatem hominis, cum eæ dicantur, quæ voluptatem homini creant & ex quibus gaudio afficitur, consequenter quæ hominem vel felicem reddunt, vel saltem felicem reddere existimantur (*§.* 636)? Juxta *Perottum* itaque invidere proprie idem est ac ex alterius felicitate tristitia, vel tædio affici: id quod cum definitione nostra nominali prorsus consentit. Nec ab ea alienus est *Priscianus*, qui invidere idem esse affirmat ac non ferre alterum bene agentem videre. Bene agere nimirum, rebus secundis uti & felicem esse eundem hominis statum denotant. Qui vero ferre nequit, quod alterum rebus secun-

ſecundis uti, vel felicem eſſe videat, ita ut quaſi ægre fiat oculis, ſi in felicitatem alterius convertantur; is utique ex eadem tædio, vel triſtitia afficitur. *Cicero*, obſervante *Manutio* invidentiam appellat, quod nobis invidia eſt, eaque dolorem ex alienis bonis denotari idem *Manutius* monet: id quod cum noſtra definitione nominali prorſus convenire per antecedentia manifeſtum. Autores iſti, qui literas humaniores excoluere ac in eo ſtudiorum genere celebritatem nominis ſunt conſecuti non alias habuere notiones, quam quæ communi uſui loquendi reſpondent, & vi rationum etymologicarum ſignificatum vocabulorum ad communem uſum loquendi aptare ſolent. Quamobrem ex dictis abunde patet, definitionem noſtram invidiæ nominalem communi uſui loquendi apprime convenire. *Carteſius* in Tractatu de paſſionibus animæ part. 2. art. 62. definitionem realem invidiæ condit, quod ſcilicet oriatur ex eo, quod alterum indignum judicemus bono, quod ipſi præſens eſt, vel quod certo extiturum exiſtimamus, ut veluti jam præſens nobis idem repræſentemus. Definitio igitur *Carteſii* realis eadem eſt cum ea, quam nos ex nominali noſtra deduximus (§. 713). Quamobrem cum uſu loquendi communi non minus, quam cum nobis conſentit *Carteſius*.

Diximus *Ciceronem* affectum, de quo nobis ſermo eſt, invidentiam appellare. Rationem reddit *Manutius*, quod in definiendis animi morbis (per quos affectus intelligit) anceps invidiæ vocabulum vitare voluerit, quippe quod deſignet non modo dolorem ex alienis bonis, verum etiam infamiam ex adverſa fama & publicam pravitatis alicujus opinionem, ut adeo nonnulli invidiam quoque pro odio ſumi exiſtimaverint. Enimvero cum nos vocabulum invidiæ nunquam uſuri ſimus niſi in eo ſignificatu, quem ipſi vi definitionis vindicavimus, nobis ambiguitas vocabuli parum obſtat. Quænam vero inter odium ac invidiam agnatio intercedat, ex antea demonſtratis abunde patet.

§. 716.

Qui alteri bonum, quo fruitur, aut quod eſt conferendum, *Effectus invidiæ.*

dum, invidet, is pronus est ad eum bono illo privandum, aut quo minus hoc obtineat impediendum. Si quis enim alteri invidet bonum, quo fruitur; is eum eodem indignum judicat (§. 712), consequenter mallet eundem bono isto destitui. Quamobrem si potest lubens conferet, quod ad eum bono isto privandum facere potest, adeoque ad id pronus est.

Similiter si quis alteri invidet bonum, quod eidem conferendum; eum indignum judicat, cui id conferatur (§. 712), consequenter mavult, ut idem non obtineat. Quamobrem pronus est ad impediendum, si potest, quo minus id obtineat alter.

Confirmatur idem a posteriori. Ponamus Mevium invidere Titio sponsam divitem: ecquis nescit, eum convitia congerere in Titium ac propalare famæ ipsius adversa, quæcunque noverit, immo quæ de ipso novit in malam partem vertere, ne quicquam eorum prætermittat, quæ ad sponsalia dissolvenda facere posse videntur? Quicquid sit, si vel maxime inanis sit omnis ejus conatus, ab eo tamen non abstinet, ne desit voluntas, etsi desint vires. Atque hoc ipso omnium clarissime perspicitur, quomodo invidia nos efficiat pronos ad privandum alios bono, quo fruuntur, vel quo potiti sunt, Ponamus Titium sponsalia nondum celebrasse, sed demum ambire. Quodsi Mevius invideat eidem sponsam, quam ambit, perinde ac in casu anteriori sparget rumores Titio adversos, ut sæpissime nec a calumniis sibi temperet, præsertim ubi difficulter impediri posse existimat, ne sponsa petita Titio maneat. Exempla, quibus propositionis præsentis veritas confirmatur, notiora sunt, quam ut plura coacervari opus sit. Id tantummodo notandum venit, variari nocendi studium pro diversitate hominum, ita ut nunc majus, nunc minus ex invidia procedat: cujus quidem differentiæ ratio in casu singulari haud difficulter datur, modo præter affectuum theoriam habitus quoque morales fuerint perspecti.

Ha-

Habitus istos morales explicabimus suo tempore in Ethica. Et theoria verioris Ethicæ cum Psychologia empirica conjungenda, ubi rationem reddere volueris diversitatis, quæ in hominum opinionibus & appetitibus circa idem objectum obtinet.

§. 717.

Qui alterum bono, quo fruitur, privare studet, vel impedire conatur, quo minus bono quodam fruatur, ipsius quidem, non sui aut tertii cujusdam gratia; is alterum aut odit, aut ei bona quæ existimat invidet. Qui enim alterum privare studet bono, quo fruitur, ipsius quidem, non sui, aut tertii cujusdam gratia, is id vel ideo facit, quod ferre nequeat voluptatem, quam inde percipit qui eodem fruitur, vel quod novit, eum ex jactura boni tædium, immo tristitiam percepturum, utque hoc fiat, maxime velit. Quodsi voluptatem ferre nequit, quam ex bono, quo fruitur, percipit alter; is sibi repræsentare debet tanquam malum, quod alter voluptate fruatur, vel prorsus gaudeat (§. 583), consequenter ex voluptate ejusdem tædium tanto majus percipere debet, quanto magis sibi videtur malum, quod alter voluptate fruatur, vel gaudeat. Quoniam igitur ex alterius felicitate tædium, vel tristitiam percipit (§. 638); quæ bona existimat ei invidet (§. 705). Quodsi quis maxime velit, ut alter ex jactura boni, quo fruitur, tædium, vel tristitiam percipiat, is sibi repræsentare debet tanquam bonum, quod alter tædio, vel tristitia affligatur (§. 579), consequenter ex tædio ac tristitia alterius tanto majorem percipere debet voluptatem, quanto magis sibi videtur bonum, ut alter tædio ac tristitia afficiatur (§. 612). Quoniam igitur ex alterius infelicitate voluptatem percipit (§. 639); eum odit (§. 661). Patet igitur, qui alterum bono, quo fruitur, privare studet, eum vel odisse alterum, vel eidem invidere quæ existimat bona. *Signum odii ac invidiæ.*

Quodsi quis impedire conetur, quo minus alter potiatur bono, quod consequi studet, vel quo mactandus videtur; eodem prorsus, quo ante, modo ostenditur, quod alterum vel oderit, vel ei quæ bona existimat invideat.

His

Hos duos casus cum non satis vulgo distinguant ex notionibus confusis de rebus judicantes, invidiæ tribuere solent, quod odio erat tribuendum, immo ex adverso subinde odio tribuunt, quod invidiæ tribui debebat. Non igitur inconsultum est, ut eadem accuratius distinguamus.

§ 718.

Invidiæ signum.

Qui alterum bono, quo fruitur, privare studet, vel impedire conatur, quo minus bono quodam potiatur, quod ferre non possit voluptatem, quam alter inde percipit, is alteri invidet quæ bona existimat. Demonstratio jam actu continetur in ea præcedentis.

Confirmatur idem a posteriori. Ponamus enim Mevium sponsalia celebrare cum virgine divite ac Titium omnem movere lapidem, ut ea impediat, hanc reddens rationem, quod Mevius indignus sit tantis divitiis, & exaggerans vitæ futuræ rationem, tanquam inconvenientem istiusmodi personæ, qualis sit Mevius. Nemo non inde colligit invidiam Titii adversus Mevium, citra omnem hæsitationem affirmans, insidias a Titio strui Mevio ex mera invidia.

Probe notandum, dum propositiones a posteriori confirmamus, nos sæpius non aliud intendere quam ut ostendamus, eas esse notionibus communibus consentientes, adeoque in iisdem distincte explicari, quæ vulgo confuse percipiuntur, ut amplior ac certior notionum communium evadat usus.

§. 719.

Odii signum.

Si quis alterum bono, quo fruitur, privare, vel quo minus eodem potiatur, impedire studet, ut ipsi ægre fiat; is eum odit. Demonstratio propositionis præsentis jam actu continetur in demonstratione anterioris (§. 717).

Confirmatur eadem a posteriori. Ponamus eundem casum, quo ad propositionem præcedentem illustrandum ac confirmandum usi sumus, scilicet quod Mevius cum virgine divite sponsalia contrahere intendat. Ponamus porro Titium id quovis modo impedire conari ac hunc exultantem prædicere

cere tædia in Mevium ex eo redundatura, quod consilia sua irrita experiatur. Evidens omnino est, eum satis palam prodere animum ad voluptatem ex alterius tædio ac tristitia percipiendam dispositum, consequenter odium, quo adversus Mevium flagrat (§. 672). Nemo non exinde odium Titii adversus Mevium colligit, hanc urgens rationem, quod non alia intentione felicitati alterius obicem ponat, quam ut eidem ægre fiat. Ideo sane affirmant unanimiter omnes, Titium ex mero odio fortunas Mevii evertere studere.

Eædem actiones hominum ex diversis fontibus profluere possunt. Ex motivis autem agnoscitur, ex quonam fonte propullulent: id quod in Moralibus inprimis attendendum venit.

§. 720.

Si quis alterum dignum judicat bono, quo fruitur, aut quo potiri debet; is de eo gaudet. Quodsi enim quis alterum dignum judicat bono quo fruitur, aut quo potiri debet; is bonum judicare debet, quod alter bono isto fruatur, vel eodem potiri debeat (*§. 579*). Ex hoc igitur bono tanto majorem percipere debet voluptatem, quanto magis ipsi videtur bonum, ut alter illo fruatur, vel potiatur (*§. 612*). Quamobrem cum prædominium insigne voluptatum gaudium sit (*§. 614*); ubi plurimum voluptatis percipit (qui casus in doctrina affectuum supponitur), prorsus gaudet. Qui igitur alterum dignum judicat bono, quo fruitur, aut quo potiri debet; ex eodem gaudio afficitur. *Gaudii causa.*

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus Mevio collatum esse munus, quod ornare potest. Si eum dignum judicamus, quod ad hoc munus fuerit evectus; non alium affectum, si quis oritur, oriri experimur, quam gaudium: id quod his verbis exprimere solemus, quod nobis tanto gaudio id sit, ac si ipsimet ad dignitatem aliquam evecti fuissemus, vel ipsimet ad munus istud promoti essemus.

Nullus igitur peculiaris affectus gignitur ex eo, quod alterum dignum judicamus bono, quod ipsi est; quemadmodum peculiaris qui-

quidam affectus oritur ex eo, quod alterum indignum judicamus bono, quo gaudet, scilicet invidia (§. 713).

§. 721.

Signum amoris.

Si quis alterum dignum judicat bono, quo fruitur, vel quo potiri debet, is eum amat. Quodsi enim quis alterum dignum judicat bono, quo fruitur, aut quo potiri debet, is ideo gaudet (§. 701), consequenter gaudet, quod alteri sit materia gaudendi (§. 624). Eum igitur amat (§. 641).

Liquet idem a posteriori. Ponamus enim Mevium sponsalia celebrare cum virgine divite & Titium eum impense amare. Gaudebit Titius insigniter, non secus ac si sibi ingens quoddam bonum oblatum fuisset. Quodsi quæsiveris, cur tantopere gaudeat, hanc inprimis reddet rationem, quod dignum judicet Mevium, cui tanta obtingat felicitas, nimius in recensendis argumentis, quibus id adstruat. Constat vero quod eundem amet ex ipsa amoris definitione (§. 633). Ergo a posteriori quoque colligitur, quod is alterum amet, qui eum dignum judicat bono, quo fruitur, aut quo potiri debet.

Probe notandum est, quando alterum dignum judicamus bono, quo fruitur, vel quo potitur, non ex rei veritate procedere judicia; sed ea magis consistere in approbatione ejus, quod fit. Probamus in casu dato, quod fortuna faveat Mevio in sponsalibus celebrandis ac Mevium eum esse judicamus, cui favere debeat. Rationes, quæ nobis idem persuadent, eædem sunt, ob quas amorem oriri supra ostendimus (§. 645, & seqq.).

§. 722.

Causa gaudii.

Si quis alterum dignum judicat malo, quo affligitur, vel quod ipsi imminet; is ideo gaudet, in eo scilicet casu, quo affectus quidam oritur. Si quis enim alterum dignum judicat malo, quo affligitur, vel quod ipsi imminet, is bonum judicat, quod alter malo affligatur (§. 579), consequenter ex eo, quod alter malo affligitur, vel quod ipsi malum quoddam imminet, tanto majorem voluptatem capit, quo magis bonum

judi-

judicat, ut alter eodem affligatur (§. 612), consequenter in eo casu, quo affectus oritur, gaudet (§. 614).

A posteriori idem confirmatur inde quod, quando quis gaudio afficitur ex eo, quod alteri adversi quid accidat, quæsitus cur gaudeat respondere soleat, mereri alterum, qui magis adhuc affligatur, recensens rationes quibus sibi persuadet ac alteri se persuadere posse existimat, quod idem mereatur. Exempla quotidie obvia sunt, ut ad eadem attentionem excitasse sufficiat. Haud difficulter quod ad præcedentem propositionem attulimus ita immutatur, ut ad præsentem quadret.

Non igitur peculiaris quidam affectus oritur ex eo, quod alterum dignum judicemus malo, quo affligitur, cum gaudium istud ad odium pertineat (§. 663): id quod ex propositione sequente luculentius constat.

§. 723.

Si quis alterum dignum judicat malo, quo affligitur, vel quod ipsi imminet, is eum odit. Quodsi enim alterum dignum judicat malo, quo affligitur, vel quod ipsi imminet; ideo gaudet (§. 722), consequenter gaudet, quod alter habeat, cur tristitia afficiatur (§. 623). Eum igitur odit (§. 625). *Signum odii.*

Si quis alterum indignum judicat bono, quo fruitur, vel quo potitur, is eum aut amat, aut odit, aut nec amat, nec odit. Ponamus, quod eum amet. Eidem igitur voluptatem creare ac tædium ab eo avertere studebit (§. 652), consequenter ei opem feret, ut bono, quod gaudendi materiam præbet (§. 624), potiatur, nec præsente privetur (§. 612). Impossibile igitur est, ut maxime velit eum bono, quo fruitur, privari nec eundem bono, quod consequi studet, potiri, consequenter ut eum indignum judicet bono, quo fruitur, vel quo potiri conatur (§. 28. *Ontol.*). Patet igitur, quod alterum amare nequeat, qui eum indignum judicat bono, quo fruitur, vel quo potitur.

Ponamus jam porro, eum, qui alterum indignum judicat bono, quo fruitur, vel quo potitur, ipſum nec amare, nec odiſſe. Quoniam alterum nec amat, nec odit, nec ex alterius felicitate, conſequenter voluptate (§. 638), adeoque eo, quod bonum alteri exiſtimat (§. 612), voluptatem capit, (§. 633), nec ex infelicitate, conſequenter tædio (§. 639), adeoque eo, quod malum alteri exiſtimat (§. 613), voluptate afficitur (§. 661). Animo igitur indifferente eſt erga alterum, nec bonum judicans, ut ipſi bene ſit, nec bonum exiſtimans, ut eidem ægre ſit (§. 612). Eum adeo indignum judicare nequit bono, quo fruitur, vel quo potitur. Atque ita patet, qui alterum nec odit, nec amat, eum indignum bono, quo fruitur, vel quo potitur, judicare non poſſe.

Quoniam itaque fieri nequit, ut, qui alterum indignum judicat bono, quo fruitur, vel quo potitur, eum amet, aut nec amet, nec oderit; neceſſe eſt ut eundem oderit.

Demonſtrationem poſteriorem prolixiorem priori evidentiæ gratia addidimus, cujus in rebus pſychologicis & moralibus maxime habenda ratio eſt, ut hoc nomine prolixiores ſæpius præferendæ ſint brevioribus.

§. 724.

Invidia ac odium cur ſe mutuo comitentur.

Quoniam invidia oritur, ſi quis alterum bono, quo fruitur, vel quo potitur, indignum judicat (§. 713); alterum vero is quoque odit (§. 723); *invidia ac odium individui comites ſunt.*

Patet idem jam ex ſuperioribus (§. 711), quod alterum oderit, qui ipſi invidet quæ bona exiſtimat.

§. 725.

Invidia adverſus animalia bruta.

Si quis animalis cujusdam bruti ſtatum meliorem ſuo exiſtimat; is ei eundem invidet. Etenim qui ſtatum bruti comparat cum ſtatu ſuo, ac illum bonum, hunc malum exiſtimat, adeoque illum appetit, hunc averſatur (§. 579. 581), ut adeo ſibi potius convenire iſtiusmodi ſtatum judicet, qui eſt animalis bruti; is utique tædium percipiet ex ſtatu animalis tanto majus,

jus, quanto magis malum judicat, quod bruto conveniat iste status, ipse vero eodem privetur (§. 613). Tædium adeo percipit ex voluptate, quam bruto tribuit, consequenter ex ejus felicitate (§ 638), adeoque eandem ipsi invidet (§. 705).

Probatur idem a posteriori. Ponamus enim homini inopi denegari eleemosynam ab eo, qui canibus cibos devorandos objicit, quos ille cupediarum loco haberet. Nemo non novit, illum invidere canibus sortem suam, ac invidiam iisdem verbis testari, quibus eam erga homines prodere solemus.

Nemo statum bruti suo meliorem judicat, nisi qui suo minime contentus est. Unde exempla, quibus præsens illustratur propositio, ab iis præsertim personis petuntur, quæ se miseros existimant. Per se autem patet, statum bruti eum esse debere ut non impossibile quis judicet se in eodem collocari, vel idem saltem tacite supponat. Et hic non semper respicimus ad statum istum in singulari, sed sæpissime tantummodo in universali, ita ut similem statum, mutatis mutandis suum esse vellet, qualem alicui bruto convenire existimat.

§. 716.

Invidia adversus bruta causa.

Si quis brutum aliquod indignum judicat bono, quo opinione sua fruitur; invidia adversus ipsum oritur. Si quis enim brutum indignum judicat bono, quo opinione sua fruitur; is maxime vult, ut eodem, si fieri potest, privaretur, saltem mallet idem eodem carere. Malum igitur judicat, quod brutum eodem gaudeat (§. 581), consequenter ex eo tanto majore tædio afficitur, quanto magis malum judicat, quod brutum eodem gaudeat (§. 612). Tædium adeo percipit ex felicitate, quam bruto tribuit (§. 638), consequenter invidia adversus ipsum corripitur (§. 705).

Idem ostenditur hoc modo. Si hominem indignum judicamus bono, quo fruitur, vel potitur, invidia adversus ipsum oritur (§. 713). Enimvero tum hominem non consideramus tanquam hominem, hoc est, eum nobis non repræsentamus tanquam ens ratione præditum, qua maxime differt a bruto; sed tanquam ens, quod fruitur, vel potitur eo, quod nostra opi-

nione ipsi bonum est, sed quo tamen idem indignum existimamus. Quamobrem cum id, quod bruto est, bonum existimamus ac idem eodem indignum judicamus; brutum eodem modo nobis repræsensamus, quo in casu nascentis invidiæ hominem nobis repræsentare solemus. Invidia igitur adversus brutum nasci debet (§. 118. *Ontol.*).

Confirmatur etiam a posteriori. Obvia inprimis sunt exempla in canibus, qui si lautis cibis pascantur, iisdem indigni judicantur a nonnullis. Qui vero ita sentiunt, invidiam adversus ipsos flagrantem in se experiuntur. Exempla alia in medium non adducimus, cum satis obvia sint.

§. 727.

Quasi invidia in res inanimatas.

Si quis in re inanimata quid deprehendit, quo eandem indignum existimat, id eidem quasi invidet. Quodsi enim quid in re inanimata deprehendimus, quo eandem indignam existimamus; nostra quidem opinione malum est, quod id eidem conveniat, consequenter exinde tædium tanto majus percipimus, quo magis malum existimatur, quod eidem ipsi in sit (§. 613). Quoniam igitur ex eo, quod bonum existimat, idem tædium percipit, quia alteri inest; idem ei quasi invidet (§. 705).

Hanc quasi invidiam cadere in homines experientia loquitur. Fluit ex eodem studium privandi eo rem inanimatam, quo eam indignam judicamus, vel ubi id fieri non potest, saltem privandi voluntas: in quo quasi invidia convenit cum vera invidia (§. 716).

§. 728.

Invidia erga res inanimatas.

Ex dictis apparet, quomodo invidia erga res inanimatas oriatur, & quo sensu homini ea tribuatur. Est nempe *Invidia* quæ homini tribuitur, erga res inanimatas tristitia, vel saltem tædium ex eo, quod ipsius opinione iis bonum inexistit, perceptum. Oritur autem *Invidia in res inanimatas*, si eas indignas judicamus bono, quod nostra opinione iisdem inexistit.

Defi-

Definitio realis invidiæ erga res inanimatas coincidit cum definitione reali erga homines (§. 714), atque hinc intelligitur, non absonum esse tribuere homini invidiam in res inanimatas, etsi facile ostendi possit eam esse a ratione alienam: id quod vero in omni affectuum genere multis modis obtinet. Nascuntur affectus ex confusis perceptionibus (§. 605). Ecquis vero requisiverit opiniones hominum ex confusis perceptionibus ortas rationi semper consentaneas esse? Definitio nominalis invidiæ in res inanimatas transfert ad eas ex definitione nominali invidiæ erga personas, quæ salva earum natura in iisdem locum habere possunt (§. 705). Quoniam enim res inanimatæ voluptatis capaces non sunt, utpote quas sui conscias esse repugnat (§. 511); nec felicitas in eas cadit (§. 636). Quoniam tamen bona ea sunt, quæ hominem felicem reddunt, quemadmodum ex notionibus boni, voluptatis ac felicitatis facile ostendi poterat & suo loco in philosophia practica universali a nobis ostendetur; igitur in re inanimata non datur, quod invidiam excitare posset, nisi bonum eidem opinione invidentis inexistens. Et quoniam confusis perceptionibus toti immergimur, dum invidia nos tangit; bonum in rebus inanimatis obvium utrum eas felices reddat, nec ne, non distinguimus, ut adeo facile ideæ boni accedant, quæ alias, quando cum hominibus nobis est negotium, eidem conjuncta esse solent. Si quis quæ confusa sunt in perceptionibus nostris, acute a se invicem separare noverit; ei palam erit, quam sint perceptiones nostræ fallaces, ubi affectus gignunt.

§. 729.

Invidia erga bruta.

Quodsi quis animalia bruta rebus inanimatis æquiparet, quatenus scilicet tantummodo considerantur tanquam subjectum boni cujusdam seposita attentione ad voluptatem, quæ inde a nobis percipitur, ubi ejusdem compotes sumus; *invidia erga ea eadem est, quæ erga res inanimatas sese exerit*: id quod inde patet quod tuno bruta nobis eodem modo, quo res inanimatas in casu nascentis invidiæ repræsentamus. *Quodsi vero animantia bruta hominibus æquiparantur*, quatenus nempe felicitatem in ea cadere posse opinamur; *invidia erga ea eadem est, qua erga homines flagramus:* id quod denuo hinc elucet, quod bruta nobis tunc repræsentemus eodem

modo,

modo, quo nobis homines in casu nascentis invidiæ repræsentamus.

Qui ad ea attendere voluerit, quæ inter homines quotidie accidunt, notiones invidiæ adversus res inanimatas atque bruta lucidas consequetur: id quod in aliis quoque casibus similibus notandum.

§. 730.

Irrisionis definitio. Gaudium ex eo perceptum, quod opinione nostra alteri vitio verti potest, vel famam ejus quomodocunque lædit, dicitur *Irrisio*.

Ponamus e. gr. Titium spe sua excidisse, quam munus quoddam ambiens conceperat. Quodsi quis ideo gaudet, quod existimet repulsam fore ipsi ignominiosam; affectus irrisionis nomine venit.

§. 731.

Irrisio ob corporis defectus. *Quodsi ergo quis existimet, corporis defectus naturales, vel etiam casu sinistro contractos esse alteri ignominiæ; ob eosdem eum irridet (§.730).* Nihil fere frequentius in humano genere observare licet exemplis, quibus corollarii præsentis veritas confirmatur. Ponamus Titium claudicare. Quodsi id vitio eidem vertit Mevius atque idem animum dispositum habet ad voluptatem ex iis percipiendam, quæ alteri vitio verti posse existimat; eum utique claudicantem irridebit.

§. 732.

Irrisio ob damnum vel fortunam adversam. Similiter *si quis existimat damnum, quod alter incurrit, vel fortunam, qua utitur, adversam eidem ignominiæ esse; ob damnum, quod incurrit, vel fortunam adversam eum irridet* (§.730).

Confirmatur hujus quoque corollarii veritas a posteriori. Ponamus Titium jacturam facere mille thalerorum, propterea quod debitor non est solvendo. Quodsi Mevius hinc Titium imprudentiæ argui posse existimat, & animum dispositum habet ad voluptatem ex iis percipiendam, quæ alteri vitio verti possunt, ipsum utique irridebit. Ponamus porro Sempronium in dignitate constitutum non habere, unde vitam dignitati suæ convenienter toleret. Quodsi Mevii animus fuerit dispositus ad

ad voluptatem percipiendam ex iis, quæ Sempronio ignominiosa existimat; eum utique irridebit.

Nimirum & in præsente, & in præcedente corollario supponimus, quod quis ad alterum irridendum sit dispositus, neque aliud intendimus quam recensere irrisionis causas, quæ eam determinant in subjecto habili. Absit enim ut quis sibi persuadeat, omnem omnino hominem alterum ob defectus corporis naturales, damnum quod incurrit atque fortunam adversam, qua utitur, irridere debere. Possent aliæ irrisionis causæ speciales adhuc complures recenseri; sed supervacaneum existimamus ea coacervare, quæ unusquisque per se levi attentione assequi potest, ubi sibi in memoriam revocat, quæ ex communi experientia hausit.

§. 733.

Si quis alteri quid invidet, id ei bonum esse existimat. Ponamus Mevium invidere divitias Titio, dico eum divitias in numerum bonorum referre & tanquam bonum Titio præsens considerare. Quodsi enim Titio invidet divitias, seu ex iisdem tædium capit, vel prorsus tristitia afficitur (§. 705); eas ad felicitatem ipsius refert (§. 705), adeoque in eorum numerum, quæ eidem voluptatem creant (§. 638), consequenter bonum Titio præsens existimat (§. 612). *Qualia sint ea: quæ aliis invidemus.*

Nemo invidet alteri, quod ipsemet habere nolit; sed ea invidet, quæ ipse habere mallet, aut ex quibus, si ipsemet ea possidet, voluptatem percipit, vel gaudio afficitur. Sed nemo appetit, nisi quæ bona existimat (§. 579), & ea, ex quibus voluptatem capit, in bonorum numerum refert (§. 612), adeoque multo magis ea, ex quibus prorsus gaudio afficitur (§. 614).

§. 734.

Si quis alteri invidet, famam; ad eum irridendum pronus est. Si quis enim alteri invidet famam, eam in numerum bonorum refert (§. 733), consequenter ad status humani perfectionem eandem pertinere judicat (§. 554). Infamiam itaque, aut quicquid famæ adversatur ad status imperfectionem, consequenter in numerum malorum refert (§. 555). Quoniam itaque ex fama alterius, adeoque ex eo, quod opinione sua *Undenam ad irrisionem proni simus.*

alteri bonum est *per demonstrata*, consequenter quod ei voluptatem creat (§. 612), tædium percipit ac tristitia afficitur (§. 705); ex tædio, consequenter malo ejusdem (§. 613), voluptatem percipere debet (§ 666). Voluptatem adeo percipit, qui alteri famam invidet, ex infamia ejusdem, atque iis, quæ famæ ejusdem adversa sunt *per demonstrata*. Enimvero qui gaudio afficitur, adeoque & qui voluptatem percipit (§. 614), ex infamia alterius atque iis, quæ famæ ejus adversa sunt; is eum irridet (§. 730). Patet itaque eum, qui alteri famam invidet, habere animum ad irridendum eundem dispositum, seu, quod perinde est, ad eum irridendum pronum esse.

Confirmatur idem a posteriori. Luculenta admodum exempla inter eruditos occurrunt, qui invidia in alios ducti sæpissime alios se longe meliores aliis deridendos proponunt, eosque irrident, quoties quid famæ ipsorum adversum sibi observasse videntur. Evolvenda hic sunt scripta illorum, qui alios impugnando famam consequi student. Horum in numero sunt pietatis pomposæ doctores, qui ambitionem cum ignorantia conjungentes magni videri volunt, inimici doctrinæ solidæ, quæ fucum non fert.

Equidem non ignoro fore aliquos, qui exempla doctorum pietatis pomposæ perperam hic allegari existimaturi sunt, quod humilitatis studiosi a fama acquirenda procul remoti sunt. Enimvero hi erunt, qui prætextu sibi imponi patiuntur. Nostris principiis philosophicis, præsertim psychologicis & moralibus, tinctus fucum sibi facere non finit: quæ ratio est cur hominibus, qui toti in eo sunt, ut fucum faciant aliis, Psychologia cum philosophia morali sudes in oculo sit.

§. 735.

Quando quis alterum actu irrideat.

Si quis alteri famam invidet ac in eo quid sibi observare videtur sua opinione famæ ipsius adversum, eum actu irridet. Etenim si alteri famam invidet, ad eum irridendum pronus est (§. 734). Quare si quid in altero observat famæ ipsius adversum, saltem opinione sua, ratio adest sufficiens, cur alterum

terum actu irrideat (§. 730. Psychol. & §. 56. *Ontol.*), consequenter eum actu irridere solet (§. 118. *Ontol.*).

Quæ ad confirmandum propositionem præcedentem allegata sunt, ea ad præsentem quoque corroborandam spectant, cum ex actuali irrisione, de qua præsens loquitur propositio, pronitatem ad irridendum alios, de qua in præcedente sermo est, colligamus.

§. 736.

Si quis alterum irridet, is ei famam invidet. Si quis enim alterum irridet, ex iis, quæ famæ ejus adversa sunt, gaudio (§. 730), consequenter voluptate afficitur (§. 614). Quoniam vero ea, quæ famæ adversantur, mala sunt (§. 565) ac omnium opinione pro malis habentur; animus ejus dispositus est ad voluptatem percipiendam ex eo, quod alteri malum est, consequenter ex quo is tædio ac tristitia afficitur (§. 613). Quare cum & dispositus esse debeat animus ad tristitiam ex ejus voluptate (§. 666), consequenter felicitate percipiendam (§. 638); invidia adversus ipsum laborat (§. 705). Patet autem ex demonstratis, quod tædio, immo tristitia affici debeat ex aliorum fama. Famam igitur alteri invidere debet. *Irrisionis effectus.*

Apparet idem a posteriori ex eo, quod, si quis alterum irridens narrari audit, quæ eidem laudi sunt ac famam ejus loquuntur, ea quovis modo extenuare, vel prorsus negare, aut, si in dubium vocare non possit, in malam partem interpretari conetur. Quoniam enim sic satis prodit, se ferre non posse laudes ac famam alterius; haud obscure significat, se alterum laude ac fama indignum judicare, consequenter ei laudes ac famam invidet (§. 714).

Hinc videas potissimum eos irridere alios, qui soli laudari mallent, nec quenquam laudari ferre possunt. Et quibus istiusmodi est animus, illi de nemine bene, de omnibus male loquuntur, omniaque in malam, nihil in bonam partem vertunt. Sed de his uberior dicendi locus erit in Moralibus, ubi diversi hominum characteres ex

 suis

suis fontibus derivabuntur: id quod vi principiorum psychologicorum præstare licet.

§. 737.

Effectus irrisionis.

Si quis alterum irridet, is eum fama indignum judicat. Qui enim alterum irridet, is ei famam invidet (§. 336). Enimvero si quis alteri, quæ bona existimat, invidet, is eum bono, quo potitus est, indignum judicat (§. 712). Ergo qui alterum irridet, is eum fama indignum judicare debet.

Quæ ad præcedentem propositionem confirmandam in medium adduximus, ea ad præsentem quoque trahi possunt. Etenim ex iis, quæ de irridente alios observantur, deduximus, quod fama ac iis, quæ ad eundem spectant, alterum indignum judicare debeat.

§. 738.

Irrisionis Signum.

Si quis alterum fama indignum existimat, is ad eum irridendum pronus est ac si famæ adversi quid observat, actu irridet. Qui enim alterum fama indignum existimat, is eandem ipsi invidet (§. 713). Enimvero si quis alteri invidet famam, is ad eum irridendum pronus est (§. 734). Ergo qui alterum fama indignum judicat, ad eum irridendum pronus est (§. 735), adeoque si in eo observare sibi quid videtur opinione sua famæ ejus adversum, eum actu irridet.

Elucet hoc a posteriori inprimis exinde, quod alterum irridentes hac ratione irrisionem tueantur, quod eadem dignus sit. Qui vero dignus irrisione judicatur, is dignus fama judicari nequit, adeoque ea potius indignus existimatur. Patet igitur, quod eum ideo irrideat, quia eundem fama indignum judicat.

Cavendum est, ne pro synonymis habeamus alterum indignum fama existimare & judicare quod famam non mereatur. Fieri enim potest, ut quis agnoscat alterum mereri famam, quam habet, & hoc tamen non obstante eadem alia de causa indignum pronunciet, quatenus opinione sua malum est, quod alteri sit istiusmodi fama. Non hic nobis res est cum veritate, sed cum opinionibus hominum, quæ a veri-

a veritate sæpissime diffident & absurda continent. Judicia hominum, a quibus affectus pendent, haud raro ex aliis affectibus propullulant: id quod evidenter perspicitur, ubi nexum affectuum inter se cognoverimus, qui partim ex Psychologia innotescit, partim ex philosophia morali agnoscitur.

§. 739.

Si quis alterum irridet, is eum iis dignum judicat, quæ famæ ejus adversa sunt. Si quis enim alterum irridet, is ex iis, quæ famæ ejus adversa sunt, voluptatem percipit, vel prorsus gaudio afficitur (§. 730), adeoque tanto magis bonum judicat, quod alterius famæ macula inusta sit, quanto major est voluptas, quam inde percipit (§. 612). Quoniam itaque quam maxime probat, quod fama alterius lædatur; eum utique dignum iis existimare debet, quæ famæ ejus adversa sunt. *Irrisionis ratio.*

A posteriori patet veritas propositionis, ubi attendimus ad verba alios irridentium, quibus approbant ea, quæ famæ aliorum adversa sunt, quatenus eidem adversa sunt. Ingeminare enim solent: bene, bene se res habet, quod istiusmodi quid patraverit alter, vel tale quid eidem acciderit. Immo ipsa verba, quibus irrisionem testamur, aut, si mavis, quæ affectus irrisionis protrudit, aperte loquuntur, quod alterum iis dignum existimamus, ob quæ ipsum irridemus.

Sane ideo gaudemus, quod famæ alterius macula adspergatur, quod ex voto id eveniat nostro, consequenter quod alterum dignum existimemus hoc malo.

§ 740.

Si quis alterum dignum iis existimat, quæ opinione sua famæ ipsius adversantur; irrisio oritur. Etenim si alterum dignum iis existimat, quæ opinione sua famæ ipsius adversantur, cum ea in malorum numero sint (§. 565); ideo gaudet (§. 722), consequenter irrisio oritur (§. 730). *Ortus irrisionis.*

A posteriori confirmatur propositio præsens ex eo, quod irrisionem conjunctam experiamur cum approbatione, quod talia eveniant, quæ famam alterius lædunt. Omnium autem

 optime

optime id unusquisque experiri potest in seipso, si sibimet ipsi attendit, quando irridet alterum. Clarissime enim perspiciet, quod probet, hoc est, quod bonum judicet alterum fecisse, quæ famæ ipsius adversa sunt, quatenus volupe nobis est videre, quod alter famæ suæ noceat, vel ea ab aliis lædatur.

Eo ipso nimirum, dum nobis conscii sumus, volupe nobis esse quod fama alterius lacessatur, intelligimus nos approbare, quod tale quid eveniat, adeoque dignum judicare alterum, cujus fama lacessatur.

§. 741.

Definitio Irrisionis realis.

Fluit ex hactenus dictis definitio irrisionis realis. **Est nimirum *Irrisio* affectus, qui oritur ex eo, quod alterum iis dignum existimamus, quæ opinione nostra famam ejus lædunt, aut ei quomodocunque adversantur.**

Definitionis hujus realitas a posteriori quoque agnoscitur, quatenus eandem attentione in nos conversa in nobis ipsis observamus: id quod de omni omnino affectuum genere notandum. Facilius autem geneses affectuum in nobis observamus, quam in aliis, quod in aliis ex actionibus & mutationibus corporis externis aliisque quæ contingunt, demum colligi debeat, cum in nobis intuitiva propemodum ratione agnoscamus eandem, modo in distinguendis iis, quæ ideis confusis insunt, satis fuerimus acuti. Mirifice tamen juvat acumen theoria, quam proponimus, cum ex ea constet, in quænam dirigenda sit attentio. Quamobrem ejusdem applicatione acquiritur successive acumen ideas eorum, quæ animæ insunt, confusas evolvendi: id quod alias, quemadmodum ipsimet experti sumus, non adeo facile acquiritur, ut potius plerique ab eo arceantur.

§. 742.

Definitio Irrisionis num usui loquendi conformis.

Definitio tam nominalis, quam realis irrisionis significatui recepto ac communi usui loquendi conformis. **Equidem irrisio vulgo non pro affectu, sed pro actione quadam externa sumitur, ad quam & vultus mutatio, & gestus peculiares referuntur: quodsi tamen eandem attente consideres, omnes actiones simplices, quæ ad irrisionem spectant, unanimi omnium ju-**

judicio, ex illo animi ſtatu interno procedunt, eundemque ſupponunt, ita ut actum externum ex veritate nemini tribuere poſſis absque ſtatu illo animi interno. Quamobrem cum nobis in Pſychologia explicanda ſint ea, quæ ad animam ſpectant, & ſingulos ejus ſtatus ex actionibus ac mutationibus corporis obſervabiles a ſe invicem diſtinguere atque ad notiones diſtinctas revocare teneamur; omnino nobis explicandum eſt, quinam ſtatus internus animæ huic, vel iſti ſtatui corporis reſpondeat. Neque a communi loquendi uſu recedimus, ſi ad ſignificandum eum animæ ſtatum transferimus vocabula, quæ ad denotandum corporis ſtatum vulgo adhibentur, qui ſine iſto dari nequit & quem pro vero non admittimus, ſed pro ſimulato habemus, ubi a ſtatu illo animæ ſejungitur. Etenim quod ſtatus iſte internus ſimul vocabulo iſto denotetur, ex hoc ipſo colligitur, quod externum corporis ſtatum non dicamus verum, ubi cum interno animæ non conjungitur. Quemadmodum itaque jam olim *Ariſtoteles* ad animum retulit ſenſationes & mentem videre, mentem audire pronunciavit, ac nos in ſuperioribus non repugnante communi uſu loquendi explicavimus, quid ſinguli ſenſus in anima denotent; ita quoque a communi uſu loquendi minime recedimus, dum animæ ſtatum internum explicamus, ſine quo irriſioni nemo locum concedit. Enimvero quod irridens alterum gaudio afficiatur ex iis, quæ opinione ſua alterius famæ nocent; nemo non obſervat, qui vel ſibimetipſi attendit, ubi in eo ſtatu conſtituitur, vel ad alios attendit, ubi irrident alios. Etenim affectus, quo verba irridentis protunduntur, vultus ac geſtus ipſaque vox mutatur, eſt id, quo irriſionem veram a ſimulata, vel affectata diſtinguunt omnes. *Carteſius* in Tractatu de paſſionibus animæ part. 2. art. 62. irriſionem facit comitem lætitiæ, aut, ſi mavis, gaudii ex malo alterius venientis; adeoque ipſum illud gaudium pro irriſione non habet. Sed id quidem inde eſt, quod irriſionis vocabulum reſtringat ad actus exter-

externos, quibus significamus, nos alterum dignum existimare malo, quod eidem accidit, nec expendit gaudium istud singulari ratione esse modificatum, ut eodem jure pro peculiari affectu haberi possit, quo ipsemet invidiam ac commiserationem pro peculiaribus affectibus habet, etsi utrumque tristitiæ speciem esse ultro agnoscat. Eccur enim tristitiæ species pro peculiaribus affectibus habet? Sane non alia de causa, quam quod tristitia hic diversimode modificetur, ut a simplici tristitia differat. Eadem vero de causa etiam irrisio pro peculiari affectu habetur, quod gaudium, cui in ea locus est, peculiari modo modificatur. Præterea *Cartesius* irrisionem extendit ad lætitiam ex omni malo ortam, quatenus alterum eodem dignum censemus: enimvero ostendimus jam superius, irrideri quoque alios ob damna, quæ ipsis inferuntur, & fortunam quamlibet adversam (§. 732); ex demonstratione autem apparet, id fieri nonnisi in eo casu, quo quis talia alterius famæ adversa existimat. Insidiantur irrisores continuo famæ alterius: id quod nemo non observare potest. Non igitur est, quod dubites, significatum vocabuli irrisionis in doctrina affectuum, non invito usu communi loquendi a nobis constitutum esse.

Latent in probatione propositionis præsentis principia generalia, quæ utiliter ad alios quoque usus adhibentur: sed sufficit ad ea excitari attentionem.

§. 743.

Risus definitio.

Risus nascitur ex iis, quæ nostra opinione absurda sunt.

Quoniam in irrisione risui quoque locus est, de eo ut hic agamus res ipsa postulat. Damus autem definitionem realem, cum nominalis haud facile dari possit, atque illa inprimis satisfaciat scopo, quem intendimus, scilicet ut sit nobis principium, ex quo de iis, quæ ad risum pertinent, feratur sententia. Veritatem definitionis a posteriori confirmamus. Ponamus enim Luciliam esse rei œconomicæ admodum peritam. Ponamus porro Mevium de re œconomica narrare, quæ ipsius opinione absurda sunt, seu contraria ratione sese habere

habere debebant. Nemo non novit fore ut Lucilia rideat. Memini Dn. de Tschirnhausen aliquando fœminam nobilem hoc pacto ad risum commovisse, quam nunquam ridere posse constabat, ita ut præsentium judicio pro impossibili haberetur eam ad risum commovere. Utebatur hoc exemplo ad persuadendam aliis utilitatem definitionum realium, quas nominalibus multum præferebat.

§. 744.

Si irridens alterum id, quod alterius famæ adversum existimat, in se consideratum pro absurdo habet; risus cum irrisione conjungitur. Risus enim oritur ex iis, quæ ridentis opinione absurda sunt (§. 743). Quamobrem si, quod irridens alterius famæ adversum existimat, pro absurdo habet, risum utique cum irrisione conjungere solet. *Risus quando cum irrisione conjungatur.*

Exempla inter eruditos obvia sunt. Si Mevius existimat, Titium erasse & id famæ ipsius adversum judicat, ac eundem dignum censet hac macula, quam famæ suæ adspergit; eum irridet ac errorem, quem ipsi imputat, iis verbis exaggerat, quibus gaudium inde perceptum satis superque prodit. Quodsi porro errorem istum pro maxime absurdo habet, una ridet, immo Titium dignum esse, qui rideatur, non refutetur, audacter pronunciat, ac sese sibi a risu temperare non potuisse ultro fatetur. Si exemplum speciale desideres, ad similitudinem planetarum cum Tellure & incolas planetarum provoco. Etenim hodie adhuc dantur bene multi inter eruditos, quibus ista doctrina adeo absurda videtur, ut sibi a risu temperare non possint, ubi aliquem serio istud statuere audiunt. Quamobrem ubi in tales incideris, qui ad alios irridendos proni sunt, dum Astronomos & Physicos modernos irrident, simul rident.

Ex propositione præsente liquet non semper risum cum irrisione conjungi, quamvis sæpissime conjungatur, ut ideo affectui a risu nomen impositum fuerit.

§. 745.

Si quis existimat ea, quæ fecit alter, dignitati, aut personæ ejus repugnare; ad risum commovetur. Etenim si judicat, quod fecit *Quando rideamus ob facta alterius.*

fecit alter, id dignitati, aut personæ ejus repugnare; idem pro absurdo habet, seu in eorum numerum refert, quæ absona habentur. Ad risum igitur commoveri debet. (§. 743).

Confirmatur quoque propositio a posteriori. Ponamus Titium in dignitate ecclesiastica constitutum magnæ autoritatis esse. Ponamus porro eum in convivio vino inebriatum virginem osculari. Ridebit Mevius, qui hoc videt. Quodsi quæsiveris, cur ideo rideat; non aliam reddet rationem, quam quod id parum conveniat gravitati, quæ cum dignitate ecclesiastica conjungi debet. Ad risum adeo commovetur, quod vino inebriari ac virgines osculari repugnet dignitati ecclesiasticæ, in qua quis constituitur, consequenter ideo, quod existimat ea, quæ alter facit, dignitati ac personæ ejus repugnare.

Fieri etiam potest, ut quidam ad indignationem provocentur, ubi rident alii: sed quænam hic causa subsit, docebitur inferius. Absit autem ut in istiusmodi exempla incidens theoriam nostram in dubium vocet! Ubi enim de risu agimus, non nobis res est cum impedimentis, quæ obstant, quo minus causa producat effectum alias producendum, si minime impediretur.

§. 746.

Irrisionis summus gradus.

Irrisionis summus gradus est, si quis gaudio afficitur ex infelicitate alterius præter ullam, ut apparet, rationem. Homines quosdam, ut videtur, præter omnem rationem sæpius lætari atque in cachinnum resolvi, ubi aliis damnum quoddam accidere experiuntur, utut iidem ipsis sint prorsus ignoti, neque adeo appareat ratio ulla, cur id faciant, vel nulla adsit odii ac invidiæ causa; experientia clarissime loquitur. Germanis peculiare nomen est, quod istiusmodi hominibus imponunt. Vocant enim eos Schadenfrohe: quod vocabulum vi originis significat eum, qui damnis gaudet. Sed vocabulum Latinum non reperio, quo idem significetur.

Lingua Germanica instar Græcæ felix est in vocabulis componendis, quæ apte exprimunt, quod exprimere debent.

§. 747.

§. 747.

Si quis absque omni ratione infelicitate, seu damnis alienis gaudet; ratio tantummodo latet, non abest. Quoniam enim nihil est sine ratione sufficiente, cur potius sit, quam non sit (*§. 70. Ontol.*); necesse est, ut etiam detur ratio, cur quis gaudeat damnis quibuscunque alienis, aut infelicitate promiscue omnium. Quamobrem cum istiusmodi ratio nulla apparet; tantummodo latere, minime autem abesse potest. *An præter rationem damnis alienis gaudere quis debeat.*

Confirmatur idem a posteriori. Etenim in casibus specialibus acutiores rationem latentem facile vident eamque in conspectum omnium producunt, modo pertinaciter oculos occludere nolint. Perspecta mihi sunt exempla; sed ut aliorum attentionem excitem, lubet sequentem subjicere propositionem.

In aliis quoque affectibus sæpius rationes latent, ut nulla prorsus adesse videatur. Exemplum jam habuimus de amore atque odio. Et de hoc valet illud Poëtæ:

Non amo te, Volusi, nec possum dicere quare:
Hoc tantum possum dicere: non amo te.

Etsi autem Poëta rationem reperire odii, aut amoris deficientis, minime potuerit; non tamen inde colligi potest, quod nulla ipsi fuerit. Si philosophus acutus interiora mentis ipsius perspexisset, quemadmodum ipsi aditus ad ea patebat; eandem dubio procul reperisset.

§. 748.

Si quis supra omnes eminere velit; is damnis alienis promiscue gaudet. Si quis enim supra omnes eminere velit, is nec parem ferre, nec superiorem valet, consequenter ipsi displicet, si quid alteri boni adesse videt, quod sibi vel adest, vel deest, atque adeo odium quoddam occultum oritur (*§. 677*), indeque porro invidia serpit (§. 707). Animus igitur ejus dispositus est ad voluptatem ex alienis damnis promiscue percipiendam (*§. 661*), immo ad gaudendum iisdem (*§. 663*). Cumque præterea idem dispositus sit ad tristitiam, vel tædium ex alie- *Quinam damnis alienis promiscue gaudeat.*

 nis

nis bonis percipiendum (§. 705); hac ipsa dispositione prior magis corroboratur ac sustentatur, aut, si mavis, alitur. Quamobrem ubi damna aliena cognoscit, iis promiscue gaudet.

Confirmatur idem a posteriori. Videmus enim homines, qui ambitione ducti supra omnes eminere volunt, voluptate affici ex damnis alienis, immo gaudere vel illorum damnis, quos amant, si qua in re eos vel pares, vel superiores experiantur. Immo si quos vides alienis damnis gaudere solitos, eos esse facta inquisitione reperies, qui neminem sibi parem, omnibus se superiorem esse mallent. Inest ad id naturalis dispositio, quæ sese a prima statim infantia exerit ac deinde adulta ætate diversis de bonis opinionibus diversimode fovetur: quæ aliquando ex philosophia nostra morali clarius elucescent.

Ex hac ipsa propositione elucescit, cur mala aliena, quibus gaudemus, semper ad famam aliorum referamus. Etenim qui malis alienis gaudet, ideo bonum judicat alterum malo affligi, quod sic eum qua in re se inferiorem agnoscat, vel si ipsemet eodem laboret, sibi parem reperiat. Acumine tamen opus est, ubi affectus alii irrisioni se socios præbent, vel etiam plures affectus concurrentes agnatum irrisioni affectum mentiuntur. In appetitibus hominum plurima plerumque confunduntur, quæ a se invicem non separabit, nisi qui singulorum in se consideratorum theoriam animo comprehensam tenet. Hanc theoriam tradimus in Psychologia & philosophia morali. Ceterum ex hac propositione intelligitur, quod non desit gaudii ex alienis malis orti ratio, etsi ea non cuivis statim appareat, adeoque patet id, cujus gratia eandem præcedenti subjunximus.

§. 749.

Acquiescentia in seipso definitio. Si quis iis, quæ bene a se facta opinatur, gaudet, *in se acquiescere* dicitur. Est adeo *Acquiescentia in seipso* gaudium ob bonum, quod patravimus.

Peculiarem affectus speciem constituimus gaudium ob bonum a nobis patratum, quod singulari ratione modificetur, ut a reliquo gaudio ipso sensu interno, seu quatenus ejus nobis conscii sumus, distingui possit.

§. 750.

§. 750.

Si quis a se facta bene facta opinatur, iis gaudet, vel ex iis voluptatem percipit. Dum enim nobis repræsentamus bonum, quod patravimus, perfectionis nostræ statusque nostri, vel etiam perfectionis alienæ, quam promovimus, nobis conscii sumus (§. 554): inprimis etiam nobis conscii sumus perfectionis nostræ, vi cujus ad id, quod opinione nostra bonum est, faciendum apti nobis videmur. Quare cum voluptas in intuitiva cognitione perfectionis cujuscunque sive veræ, sive apparentis consistat (§. 511); si quis a se facta bene facta opinatur, ex iis voluptatem percipere, immo gaudere debet (§. 614). *Realitas definitionis ipsius evicta.*

A posteriori propositionis præsentis veritas satis manifesta est. Exempla inter eruditos maxime obvia. Etenim si Poëta poëma, quod fecit, legibus artis conforme existimat, gaudio extollitur: nec idem evanescit, si vel maxime ab aliis virgula censoria notatur, ubi censuras iniquas experitur sibi probe conscius salvis regulis artis poëma suum reprehendi non posse. Similiter si quis actiones morales ad examen revocans eas legi divinæ conformes deprehendit; intimo afficitur gaudio, ut ideo dudum agnoverint philosophi antiquissimi ex habitu virtutis agentem non sine gaudio facere quod bonum, quod justum, quod laude dignum est. Neque tollitur gaudium, etiamsi quis, quod bene faciat, censuras aliorum iniquas, immo vexas incurrat.

Gaudium hoc, quod ex bene factis percipitur, in eo casu, quo aliorum censuris iniquis ac vexis expositi sumus, *solamen conscientiæ* vulgo appellari solet. Sed ea de re suo loco in Moralibus ex instituto dicemus, quando de conscientia acturi sumus.

§. 751.

Est adeo *Acquiescentia in seipso* affectus, qui oritur, si facta nostra nobis repræsentamus tanquam bona, nec ultra judicium hoc quicquam præterea attenditur. *Acquiescentia in seipso definitio realis.*

Definitio realis probe consideranda est, ne affectum hunc cum alio agnato, quem Gloriam posthac dicemus, confundamus, cum

Bbb b 3 ab

ab eo plurimum differat, etsi fieri possit, ut uterque conjungatur. Gaudium in utroque diversa prorsus ratione modificatur, etsi ita modificetur, ut non repugnet utramque modificationem simul fieri in utroque subjecto. Effectus quoque utriusque affectus non iidem sunt: id quod clarius patebit, ubi utriusque notionem inter se contulerimus ac utrumque in nobis sigillatim experti fuerimus. Vitandæ confusionis gratia addidimus, ultra judicium de actione ad regulam relata nil quicquam attendendum esse.

§. 752.

Gaudium ex bene factis aliorum perceptum.

Si quis alterum impense amat, eorum bene factis gaudet, vel voluptatem ex iis percipit. Si quis enim alterum impense amat, is eum considerat tanquam seipsum (§. 659), consequenter quæ ab aliis bene facta sunt sibi repræsentat tanquam a se ipso facta, ea nimirum ita approbans, ut ipsemet in iisdem circumstantiis constitutus idem prorsus facturum sese fuisse judicet. Enimvero si quis a se facta bene facta opinetur, iis gaudet, vel voluptatem ex iis percipit (§. 750). Ergo & factis alienis gaudere, vel voluptatem ex iis percipere debet, ubi alterum impense amat.

Parentes impense amant liberos. Ecquis vero est, qui nesciat, eos factis liberorum gaudere, quæ opinione ipsorum bona sunt, non secus ac si ipsimet fecissent, quæ ab iis facta sunt. Gaudium hoc esse effectum amoris nemo dubitat. Quamobrem respectus ille, qui est inter parentes & liberos attendendus minime venit: neque enim hic quæritur, quænam sit causa amoris, sed quinam sit effectus ejusdem. Exemplum hoc cum sit admodum luculentum, ad propositionem præsentem a posteriori confirmandam abunde sufficit.

Probe notandum est impensum requiri amorem, ne propositionis veritatem in dubium vocemus, si ex amore quocunque gaudium istiusmodi non procedere animadvertimus. Notandum præterea gaudium hoc non confundi debere cum eo, quod ex iis, quæ ab aliis bene facta sunt, ideo percipitur, quia ipsis inde materiam gaudendi esse agnoscimus, cum in eo amor consistat (§. 640). Sane gaudium, cum quo nobis hic negotium est, locum habet, etiamsi noverimus, alte-

alterum ad ea, quæ bene ac rite fecit, non afferre animum adeo attentum, ut iis gaudere possit.

§. 753.

Acquiescentia in seipso est affectus jucundissimus. Qui enim in seipso acquiescit, is facta sua sibi repræsentat tanquam bona (§. 751), adeoque sibi conscius est perfectionis suæ, ob quam bonum patrare potuit; conscius sibi est perfectionis suæ, vel alienæ, quam facto suo promovit (§. 554), vel perfectionis operis sui. Immo conscius sibi est facta sua, vel opus suum ab alio cum ratione reprehendi minime posse. Voluptatem adeo multiplicem una percipit (§. 511), cumque bene a se factis gaudeat, qui in seipso acquiescit (§. 749), voluptas multiplex prædominatur (§. 614), consequenter tanta est, ut tædium, si quod adfuerit, non percipiatur (§. 523). Immo quia voluptatem etiam inde percipimus, quod nemo cum ratione facta nostra reprehendere possit, *per demonstrata*; gaudium ita comparatum est, ut nemo idem a nobis auferre possit. Est itaque affectus jucundissimus acquiescentia in seipso (§. 603).

Acquiescentia in seipso qualis sit affectus.

A posteriori innotescit propositionis veritas omnium clarissime, si quis experimentum in seipso sumit. Quamobrem hic provocandum est ad testimonia eorum, quibus experimentum in se sumere licuit. Non urgeo domesticum. Sed ad testimonium *Cartesii* provoco, qui ideo in Tract. de passionibus animæ part. 2. art. 63. acquiescentiam in seipso omnium aliarum passionum dulcissimam esse affirmat.

Nemo miretur, quod in iis stabiliendis, quæ a posteriori nobis innotescunt, ad testimonia aliorum provocemus. Agitur enim de eo, quod unusquisque in se experitur, modo attentione sufficiente uti didicerit ac acumine suo distinguere possit, quæ in anima cum sint diversa facile tamen pro iisdem habentur. Ideo ad testimonium *Cartesii* provocavimus, quem ad istiusmodi experimentum instituendum aptum fuisse nemo dubitare potest. Multa ab ipso præclare facta sunt, id quod eum non ignorasse tum ex dissertatione de methodo, tum

ex variis epistolis satis intelligitur. Fuit præterea attentione profunda ac acumine sublimi prædirus. Nihil adeo eorum ipsi defuit, quod hic desiderari possit. Ceterum probe notandum est, si quis omnes affectus jucundos inter se conferre voluerit, haud difficulter appariturum, quod acquiescentia in se ipso sit affectuum omnium jucundorum jucundissimus. Sed nostrum non est ad ambages istas descendere, quas ingredi tenetur, qui id evidenter ostendere voluerit.

§. 754.

Num vocabulum Acquiescentiæ in seipso habeat significatum receptum.

Definitio acquiescentiæ in seipso non contrariatur notionibus communibus sumiturque vocabulum in significatu a Cartesio in philosophiam introducto. Nos gaudere iis, quæ bene ac recte a nobis facta existimamus, a posteriori probavimus, provocando ad experientias communes (§. 750), & obviis quoque experientiis stabilivimus, affectum hunc esse jucundissimum (§. 753), immo monuimus, si quis omnes affectus, quos jucundos experitur, inter se conferre voluerit, acquiescentiæ in se ipso facile palmam adjudicaturum. Rem adeo nemo negare potest, nisi forte sit qui sibi inexperta concedere nolit, vel quod bene & recte factorum nunquam sibi fuerit conscius, vel quod ad gaudium hinc ortum non attenderit. De nomine igitur solo est disputatio. Nos destitui nomine isti affectui proprio in communi sermone, vel inde colligitur, quod non minus in sermone nobis vernaculo, quam in Latino vocabulo destituamur, quo is significatur, ut adeo circuitu quodam opus sit ad eundem denotandum. Enimvero in aprico posita est vocabuli deficientis ratio. Gaudium hoc non distinguitur ab alio, quod intus subsistat, nec per actus quosdam externos foras procedat, quos ab aliis facile distinguere liceret, atque ideo de peculiari nomine vulgo nemo cogitavit. Quoniam vero diversa prorsus ratione modificatur, ut eodem jure pro peculiari affectu haberi debeat, quo in aliis casibus gaudium singulari ratione modificatum pro diverso affectu habetur; philosophi est non ita inhærere communi usui loquendi ac eidem respondentibus communibus notionibus

nibus, ut inde præjudicium nascatur veritati. Mox apparebit, affectum gaudio huic oppositum pro peculiari ab omnibus haberi & peculiari quoque nomine insigniri, etsi tristitiæ quædam species sit. Eccur igitur non eodem jure gaudium ex eo ortum, quod bene, aut recte a nobis factum existimamus, pro peculiari affectu habeamus, præsertim cum in Moralibus sæpissime ejus injicienda sit mentio, ut ipsa necessitas nomen peculiare eidem imponi postulet? Quoniam itaque *Cartesius* in Tractatu de passionibus animæ part. 2. artic. 63. termino acquiescentiæ usus fuit ad affectum hunc exprimendum; eundem ut retineamus ratio suadet (§. 147. *Disc. prælim.*). *Cartesium* vero loqui de gaudio ex eo percepto, quod bene aut recte a nobis factum existimamus; clarissime liquet. Bonum enim, inquit, a nobis ipsis præstitum dat nobis acquiescentiam interiorem, quæ omnium aliarum passionum dulcissima est: id quod cum definitione nostra reali ex nominali deducta convenit (§. 751), atque palam loquitur, quod acquiescentiam in seipso pro affectu peculiari habuerit.

Apprime necessarium est, ut acquiescentia in seipso a ceteris affectibus distingvatur, cum dignus sit ut omnium attentio ad eundem provocetur. Etenim haud postrema felicitatis humanæ pars hoc affectu continetur: id quod suo loco expressius docebitur.

§. 755.

Pœnitentia est tristitia ex eo, quod a nobis male, vel minus recte factum existimamus, ortum, vel saltem tædium inde perceptum. *Pœnitentiæ definitio.*

Affectus hic notissimus est, non autem confundi debet cum officii nomine, quod pœnitentiæ nomine insignitur in Theologia revelata. Quamvis enim negari non possit, affectum istum, cum quo nobis jam negotium est, ab officio illo hominis christiani non esse alienum; plura tamen ad idem referri solent, quam quæ illius notionem ingrediuntur. Pœnitebat *Judam*, quod Christum prodidisset, in sensu philosophico, quatenus nempe affectu molestissimo hoc angebatur, cum factum infectum reddere non posset; sed non pœnitenti-

am agebat in sensu theologico, cum desperabundus sibimet ipse manus violentas inferret.

§. 756.

Realitas ejus asserti. *Si quis, quæ a se facta sunt, male, vel minus recte facta judicat, aut malum a se factum sibi repræsentat; tristitia, vel tædio afficitur.* Si quis enim facta sua sibi repræsentat tanquam mala, vel etiam opus suum tanquam regulis artis contrarium; is & imperfectionis propriæ, qua ad male agendum, vel opus non rite perficiendum perductus fuit, ac præterea imperfectionis male factis sibi, vel aliis acquisitæ, aut imperfectionis operis proprii sibi conscius est (§. 566. *Psychol.* & §. 504. *Ontol.*), adeoque multiplici tædio affici debet (§. 518), quod ubi prædominatur in tristitiam degenerat (§. 619). Patet adeo nos ex iis tristitia, vel tædio affici debere, quod, quæ a nobis facta sunt, tanquam male, aut minus recte facta nobis repræsentemus.

A posteriori veritas propositionis manifestissima est. Ponamus enim Mevium condidisse poëma ac, ubi publici juris factum fuerit, deprehendere nævos complures, quibus obnoxium est, atque adeo sibi probe conscium esse quod regulis artis contrarietur. Nemo non novit, quod tædio inde afficiatur. Quivis etiam optime novit, tædium hoc esse diversum ab aliis tædiis, quod magis anxium reddat animum ac inquietum: id quod proxime in Psychologia rationali clarius patebit. Similiter si ponamus Sempronium propalasse consilia, quæ animo agitabat, idque sibi noxium deprehendere. Quantis inde tædiis obruatur animus, & quam inquietum reddant tædia ista animum ejus nemo non novit. Cum haud raro agant homines, cujus ipsosmet postea pœniteat; experimentum veritatis propositionis præsentis in se capiendi frequens admodum occasio est, ut adeo plura eam in rem addi supervacaneum merito existimemus.

Vulgo autores pœnitentiam tantummodo restringere videntur ad actiones morales, quatenus eas malas agnoscimus: ast non invita expe-

experientia extendenda quoque est ad ea, quæ in se moralitatem habere non existimantur, artis nempe opera.

§ 757.

Si quis alterum impense amat, eorum pœnitet, quæ ab eo vel male, vel minus recte facta existimat. Si quis enim alterum impense amat, is eum considerat tanquam seipsum (§. 659), consequenter quæ ab eo facta sunt, ea tanquam a se facta spectat. Enimvero si quæ a se facta sunt male, aut minus recte facta existimat, eorum pœnitet (§. 755). Ergo etiam illorum pœnitere debet, quæ ab altero male, vel minus recte facta sunt, quem impense amat. *Facti alieni quando pœniteamus.*

Patet propositionis præsentis veritas etiam a posteriori. Provocare hic denuo licet ad exemplum parentum liberos impense amantium. Quodsi enim agnoscant, quæ ab iis facta sunt, mala esse, seu iisdem noxia (§. 565); tristitia afficiuntur, consequenter eorum ipsos pœnitet (§. 755). Pœnitentiam haud obscure indicant hæc verba ingeminantes: utinam filius meus hoc non fecisset! Mallem jacturam facere vel mille thalerorum, si factum infectum fieri posset. Quodsi amor non influit in judicium de factis liberorum; iisdem indignantur. Sed de indignatione hac dicemus deinceps. Exempli loco esse etiam potest amicus, quo admodum familiariter utimur, & quem tanto amore complectimur, ut, quæ ipsius sunt, ea ad nos pertinere existimemus.

Amor sincerus rarior est, eo præsertim gradu, quo animi duorum ita conjunguntur, ut omnia sibi communia existiment. Præterea quoque alii affectus in plerisque casibus eidem accedunt; ut, quæ inde oriri debebat, pœnitentia vel prorsus non oriatur, vel cum aliis affectibus confusa non agnoscatur. Quamobrem difficile experimentum pœnitentiæ eorum, quæ ab aliis male facta sunt. Ac idem tenendum est de acquiescentia in aliis, tanquam in seipso (§. 752).

§. 758.

Pœnitentia est affectus molestissimus. Qui enim pœnitet eorum, quæ fecit; is tristitia afficitur ex eo, quod male, vel mi- *Pœnitentia qualis sit affectus.*

minus recte a se factum existimat (§. 756). Quamobrem sibi non modo repræsentat suam ipsius imperfectionem, ob quam male, vel minus recte quid fecit; verum etiam imperfectionem, in quam vi facti sui incidit, vel alios adduxit (§. 565), aut imperfectionem operis sui intuetur. Multiplicis adeo imperfectionis sibi conscius multiplici tædio perfunditur (§. 518), consequenter ubi prædominatur, tristitia multiplici afficitur (§. 619). Quamobrem pœnitentia affectus molestissimus esse debet (§. 609).

A posteriori idem confirmatur ex eo, quod videamus eos, quos a se factorum pœnitet, plurimum angi, & animos eorum adeo inquietos reddi, ut mortem appetant, ac sæpius desperabundi manus violentas sibimetipsis injiciant: quemadmodum impetu hujus affectus abreptus fecit Judas, cum Christum prodidisset.

Dici ex vero potest, pœnitentiam esse affectum omnium molestissimum. Enimvero cum difficilis sit demonstratio a priori; ambagibus istis nos immergere noluimus.

§. 759.

Definitio realis pœnitentiæ.

Pœnitentia est affectus, qui oritur, si ea, quæ fecimus, nobis repræsentamus tanquam male, aut minus recte facta, seu qui oritur ex perceptione mali a nobis patrati.

Definitio realis jam includitur in nominali, quam dedimus (§. 755).

§. 760.

Definitio pœnitentiæ usui loquendi conformis.

Definitio pœnitentiæ tam realis, quam nominalis communi usui loquendi ac recepto significatui conformis. Pœnitere, inquit *Goclenius* in Lexico, dicimur, cum quæ fecimus nobis displicere incipiunt & molesta sunt. Displicent nobis facta nostra, si ex iis tædium percipimus (§. 542). Quare quando pœnitentia animum nostrum subit, tædium ex iis, quæ fecimus, percipimus. Et quoniam ea, quæ fecimus, nobis molesta sunt, quatenus nos statum que nostrum imperfectiorem reddunt; ea nobis

nobis tanquam mala repræsentamus (§. 565), consequenter ex factis nostris tædio, adeoque si ingens fuerit, tristitia afficimur (§. 619), quod ea mala deprehendimus. Est adeo juxta *Goclenium* ponitentia tristitiæ, aut tædii quædam species, quæ oritur ex eo, quod, quæ fecimus, mala experiamur, seu facta nostra præterita tanquam mala nobis repræsentemus; quod cum definitione nostra nominali atque reali prorsus convenit (§. 755. 759). Nil obstat, quo minus molestias, quæ nobis creant facta præterita, ad mentem quoque referamus, quatenus eorum memoria nobis molesta est. Tum vero patet, facta præterita non aliter nobis molesta esse posse, nisi quatenus tædia atque tristitia animum anxium & inquietum reddunt: id quod cum eo convenit, quod affectum molestissimum pœnitentiam ostenderimus (§. 758). Immo illa inquietudo atque anxietas animi fovetur atque augetur, dum damna, quæ incurrimus & pericula, quibus nos, vel alios exposuimus, nobis repræsentamus. *Perottus* significatum pœnitentiæ ex *Gellii* lib. 17. c. 1. repetens: Pœnitere, inquit, dicimus, cum, quæ ipsi fecimus, aut quæ de nostra voluntate nostroque consilio facta sunt, ea nobis postea incipiunt displicere, sententiamque in iis nostram demutamus. Hæc non abhorrent ab iis, quæ dixerat *Goclenius*, adeoque cum nostris quoque definitionibus conspirant *per demonstrata*. Porro *Martinius* in Lexico: Pœnitere, inquit, simpliciter est doleo ob factum meum, quod admissum nollem. Dolor hic, quod per se patet, ad animum refertur, adeoque tædium & in gradu exquisitiori tristitiam denotat. Est adeo Philologo summo pœnitentia tædii aut tristitiæ quædam species orta ex eo, quod facta nostra infecta esse mallemus: id quod notioni pœnitentiæ, quæ nobis est, convenire, partim ex definitione nominali (§. 755), partim ex propositione sequente (§. 761) intelligitur. Idem etiam clarissime perspicitur ex ingeniosa, quam subjicit, etymologia. Pœniteo, inquit, est a pœna, quatenus est dolor &, quem pœ-

nitet, is dolendo a se quasi pœnam suæ temeritatis exigit. Consentanea his est definitio pœnitentiæ, quam tradit *Augustinus*: Pœnitentia, inquiens est, quædam dolentis vindicta puniens in se, quod dolet commisisse. *Cartesius* in Tract. de passionibus animæ part. 2. art. 63 definitionem realem pœnitentiæ dedit, quod scilicet malum excitet pœnitentiam, quatenus nos consideramus tanquam causam ejusdem: quæ cum nostra definitione reali eadem est (§. 759). Etenim si sumus causa mali, ea, quæ fecimus, mala sunt (§. 886. *Ontol.*), consequenter ex eo oritur pœnitentia, quod, quæ fecimus, mala nobis videantur.

In stabiliendo communi ac recepto significatu vocabuli pœnitentiæ ad etymologiam quoque provocavimus, quem eidem vindicat *Martinius*, ipso *Augustino* præeunte. In genere itaque tenendum est, in significatu communi vindicando ideo ab etymologiis, quas trudunt Autores, argumenta peti posse, quod rationes a rebus desumere soleant, cum nescio quam voluptatem ex eo percipiant, quod nomina rebus suis convenire observemus. Prosunt etymologiæ etiam contortæ ac falsæ, modo rationes a re petitæ sint tales, quæ eidem conveniunt. Etenim convenientiam nominis cum re evicturi sibi quid reperisse videntur, quod ad persuadendam aliis veritatem etymologiæ suæ conducit, ubi rationes convenientiæ in re deprehendunt, si eorum etymologia admittitur. Exempli loco nobis esse potest ipse *Martinius*, qui vocabulum Germanicum Reue, quo pœnitentiam significamus, quatenus pro affectu sumitur, a vocabulo Latino *reus* deducit, quod reuen seu pœnitere idem sit ac dolere se reum peragere. Etenim qui se reum peragit, is quod fecit male a se factum esse fatetur, ac dolor animi sive tristitia nos reos peragens non alia est, quam quæ ex eo percipitur, quod quæ fecimus male a nobis facta existimamus. Hic ex falsa etymologia deducitur, *Martinio* eundem vocabuli fuisse significatum, quem nos eidem tribuimus. Obiter monemus, ex dictis manifestum esse etymologiarum ab Autoribus allatarum quendam usum in communi vocabulorum significatu stabiliendo; qui tanto certior, quo magis certum est Criticos ea in re ultra vulgus non sapere potuisse, consequenter nonnisi notiones communes, quibus communis vocabulorum significatus constat (§. 139. *Log.*), habuisse.

§. 761.

§. 761.

Pœnitentis desiderium.

Quem pœnitet, is factum infectum reddere mallet. Quem enim pœnitet, is quod fecit malum esse existimat (§. 755), adeoque idem aversatur (§. 581), consequenter non faceret nisi id factum jam esset. Et quoniam tristitia inde afficitur (§. 755) qua animum vacuum habere mallet; factum utique infectum esse, consequenter si per ipsum staret infectum reddere mallet. Sunt adhuc rationes aliæ, unde nascitur cupiditas reddendi factum infectum, si fieri posset, veluti pericula, quæ nobis ex facto nostro imminent, vel etiam damna, quæ incurrimus & a quibus nos liberos esse cupimus.

Propositionis præsentis veritas a posteriori adeo manifesta est, ut Critici in reddendis rationibus etymologiæ vocabuli ad eam recurrerint, quemadmodum paulo ante a nobis annotatum est (§. 760). Idem unusquisque in se experitur, quotiescunque pœnitet eum jam factorum. Ponamus virum quendam eruditum conscripsisse aliquem librum de Quadratura circuli & postquam eundem publici juris fecerat, reperire a veritate aberrare, quam sibi invenisse visus fuerat, circuli Quadraturam. Nemo dubitat quod eum pœniteat, inventum suum a se publici juris fuisse factum, antequam virorum eruditorum judicium expiscatus fuerat. Dum igitur mallet librum a se conscriptum nondum publici juris fuisse factum; ecquis non videt, dum eum pœnitet publicationis, quod factum infectum reddere mallet. Ponamus similiter aliquem evulgasse consilia, quæ animo agitabat, ac ideo scopo suo excidisse. Dum damnum sentientem pœnitet, quod intempestive aliis dixerit, quæ reticere debebat, ingeminare solet: utinam hæc nemini dixissem! manifesto sane indicio, quod factum infectum reddere mallet, siquidem per se staret.

Probe notanda est propositio præsens, quod ejus multus sit usus in Moralibus, ubi nobis cum pœnitentia plurimum negotii erit. Mox etiam patebit, quantum conferat ad inquietudinem animi hæc cogitatio,

tatio, quod præstaret si factum infectum reddi posset, & quod inde potissimum pendeat differentia pœnitentiæ ab aliis tristitiæ speciebus.

§. 762.

Pœnitentia affectus qualis.

Pœnitentia animum admodum inquietum reddit. Si quem enim pœnitet ejus, quod fecit, is ideo, quod fecit, tristitia, aut tædio afficitur (§. 755). Idem vero mallet factum esse infectum (§. 761). Enimvero cum factum infectum fieri non posse agnoscit, causam quoque, consequenter rationem tristitiæ, vel tædii sui, tolli non posse agnoscit (§. 883. *Ontol.*), consequenter se a tristitia ista, vel tædio liberari non posse certus sibi videtur (§. 118. *Ontol*). Quoniam igitur malum reputare debet, quod tristitia, & tædiis conficiatur (§. 613), inde quoque tristitia afficitur, (§. *cit.*), atque adeo animus ejus inquietus est.

Hanc inquietudinem unusquisque in se ipso experitur, quando eum facti sui pœnitet. Clarissime quoque percipimus, inquietudinem esse ex eo, quod factum infectum fieri haud quaquam possit. Quoties enim ipsimet damnamus, quod fecimus, toties anxietas novum quasi impetum in animum nostrum facit. Et iterati isti insultus inquietudinem animi constituunt. Sed præstat ea observari, quam verbis prolixis describi. Sufficit abunde attentionem excitasse ad ea, quæ observari debent.

Quam molesta sit pœnitentia, ut probe agnoscamus, plurimum refert. Ingens enim adversus vitium præsidium est ejus memoria. Ceterum hinc quoque intelligitur, cur affectus molestissimus esse debeat pœnitentia, quia animus angitur tristitia atque tædio, quod a nobis auferri non potest, nisi diuturnitate temporis, subinde autem vix ac ne vix quidem unquam evanescit. Hortamur itaque serio omnes, ut, si eos facti pœnitet, ad singula probe attendant, quæ omni acumine suo distinguere valent, ne negligant illud, cujus maxime habenda est ratio, ubi vitam felicem ac tranquillam degere voluerimus, nos vero temere infelices reddere noluerimus.

§. 763.

§. 763.

Si quis in seipso acquiescit, ea, quæ jam fecit, facta esse mavult, quam infecta; ita ut, si occasio ea agendi denuo sese offerret, eadem denuo faceret. Qui enim in seipso acquiescit, is quæ fecit bene ac rite facta esse judicat, iisdemque gaudet (§. 749), consequenter insigni prorsus voluptate inde afficitur (§. 614). Quamobrem ea, quæ fecit, adhuc appetit (§. 589), tanto quidem magis, quanto major est voluptas, qua inde afficitur (§. 595). Enimvero ea, quæ appetimus, facimus, si quidem faciendi occasio sese offert, nec quicquam actionem impedit. Quamobrem si ea, quæ fecit in seipso acquiescens, denuo faciendi occasio sese offerret, cum nihil actioni obstet, sed potius gaudium, quo inde afficitur, ingens admodum stimulus sit ad faciendum (§. 603); idem denuo faceret, adeoque fieri non potest ut ea, quæ fecit, infecta potius, quam facta mallet. Ea igitur facta mavult, quam infecta. *Qualis sit acquiescentia in seipso.*

Experientia idem confirmat omnium clarissime in eo casu, quo ex iis, quæ bene ac rite facta sunt, ansam nobis nocendi ac tædia creandi capiunt invidi ac malitiosi. Quodsi enim in nobismet ipsis acquiescimus, factis nostris ad trutinam rationis appensis, ultro fatemur, nos idem denuo facturos, quod fecimus, si quidem id faciendi occasio denuo offeratur. Immo ultro fatemur, nos idem facturos fuisse, etiamsi vexas ac tædia nobis ideo creanda prævidissemus. Non simulata esse hæc verba in aliis ex eo intelligitur, quod inter medias vexas, ac inter mille tædia, quæ ipsis creantur, læti sint ac contento animo. Exemplo nobis sunt Apostoli, ob evangelium de Christo prædicatum vexis dirissimis obnoxii, sed medias inter calumnias lætissimi. Si quis vero in seipso acquiescens experimentum in se capit, is sinceritatem judicii ipso sensu interno percipit, ut de ea dubitare haud quaquam possit.

Non obstat acquiescentiæ in seipso, quod quis malitiæ illorum indignetur, qui ipsi vexas creant ob ea, quæ bene ac recte facta

sunt: neque enim ea illi contrariatur, sed penes eam subsistere potest, quemadmodum ex sequentibus clarius elucescit. Quemadmodum vero pœnitentia id præcipui habet, quod factum infectum mallet; ita acquiescentiæ in seipso non minus peculiare est, quod factum potius factum, quam infectum mavult. Sicuti igitur porro *Martinius* pœnitentiam definit per dolorem ob factum meum, quod admissum nollem; ita e contrario acquiescentia in seipso vi propositionis præsentis definiri poterat per gaudium, seu voluptatem ob factum meum, quod admissum volo. Atque ita quid sit acquiescentia in seipso ex pœnitentia rectius intelligitur, oppositis juxta se positis magis elucescentibus: id quod etiam in aliis casibus obtinet, veluti dum sanitas ex morbo clarius innotescit.

§. 764.

Acquiescentiæ in seipso effectus.

Acquiescentia in seipso animum reddit quietum. Qui enim in seipso acquiescit, ob factum suum gaudet (§. 749) & ea, quæ vult, facta esse mavult, quam infecta (§. 163), consequenter adhuc appetit, quæ appetierat ante, minime autem aversatur, quæ ante appetierat. Quare cum contrariis appetitibus & aversationibus vacuam habeat mentem, nec adsit quod eum a sententia sua dimovere possit, quin potius gaudium, seu voluptas, qua fruitur, stimulo ipsi sit ut in eadem sententia firmiter persistat; animus ejus quietus est, qui in seipso acquiescit. Inprimis ea clarissime percipitur, ubi inter mille tædia, quæ nobis creantur ab invidis ac malitiosis hominibus, immo inter nefandas ac abominandas quascunque vexas caput veluti suum extollit acquiescentia in seipso. Sunt quædam hujus quietudinis aut, si vox communior magis placet, quietis animi in aliis indicia, unde haud obscure colligitur. Sed de his suo tempore in Moralibus agendi locus erit, ubi cum patientia nobis erit negotium.

Hæc ipsa quies, quæ gaudium singulari quadam ratione modificat, hanc gaudii speciem ab alio quocunque gaudio distingui facit, ut ideo jure merito pro peculiari affectu habeatur. Ab ea est illa affectus hujus dulcedo, quam tantopere prædicat *Cartesius*, & qua semel

semel degustata non exiguam felicitatis humanæ, immo præcipuam ejus partem, in acquiescentia hac interiore reponimus.

§. 765.

Gloria est gaudium, quod percipitur ex aliorum de nobis nostrisque benigno judicio. Si gaudium nascens fuerit, ejus loco voluptas percipitur in minori gradu, quam qui ad prædominium, in quo gaudium consistit (§. 614), sufficit. Dicitur autem *judicium* aliorum de nobis aliisque *benignum*, si ea, quæ fecimus, bene ac recte a nobis facta esse, quæque nobis sunt, ea bona esse judicant. *Gloria definitio.*

Dari istiusmodi gaudium per propositionem subsequentem patet, quam ideo ad evincendam definitionis hujus realitatem subjungimus, quemadmodum jam in aliis casibus a nobis factum fuit.

§. 766.

Si quis benignum aliorum de se suisque judicium sibi repræsentat, gaudio afficitur, seu quod perinde est, *ex opinione benigni aliorum de nobis nostrisque judicii multoque magis ex ipso judicio voluptate, vel gaudio afficitur*. Si quis enim sibi benignum aliorum de se suisque judicium repræsentat; is vel novit alios judicare, vel existimat alios judicaturos esse, quod quæ fecit, bene ac recte fecerit, quodque ea bona sint, quæ ipsi sunt (§. 765). Quamobrem & perfectionis sui ipsius ac operis sui, vel perfectionis aliorum, quam sibi promovisse videtur, conscius est, sive illa vera fuerit, sive apparens (§. 554. 557), adeoque voluptate multiplici (§. 511), vel prorsus gaudio afficitur (§. 614). *Realitas definitionis gloriæ adstructa.*

Idem confirmatur a posteriori. Exempla inter eruditos maxime obvia sunt. Ponamus Geometram quendam conscripsisse Tractatum de novo quodam curvarum genere, hactenus Geometris ignoto, ac novis usum esse artificiis analyticis in symptomatibus earum investigandis. Quodsi jam hoc scriptum suum ad opinionem Geometrarum refert sibique per-

 suadet,

suadet, quod plurimum sint ejus judicio ac ingenio tributuri, opusque suum maximi facturi; gaudio prorsus singulari perfunditur, quo veluti extra se rapi videtur, & nil magis in votis habet, quam ut judicia Geometrarum peritorum actu percipiat. Quodsi contingat Geometram quendam primi ordinis laudare opus ipsius; gaudium ejus multo intensius redditur: quod in causa est ut aliis narret judicia aliorum de suo opere, monstrans literas, in quibus ea ad ipsum perscripta sunt, vel locum librorum, in quibus elogia operis sui leguntur. Enimvero gaudium istiusmodi non tantummodo in Geometra; sed in aliis quoque viris doctis observare licet, sive Theologi fuerint, sive JCti, sive Medici, sive Mathematici, sive Philosophi, sive Literatores, seu quocunque demum nomine veniant. Immo cum necesse non sit, ut, qui benigna aliorum judicia de opere suo sibi promittit, istiusmodi judicia mereatur, vel certam spem foveat, opinione fallaci ad affectuum genesin sufficiente; gaudium eximium in iis promiscue observare datur, ubi opera sua, vel inventa, quæ sibi esse opinantur, ad aliorum opinionem referunt. Notus mihi fuit ante annos complures Medicus quidam haud incelebris, qui cum esset principiorum astronomicorum prorsus ignarus, & in elementis Geometriæ adeo hospes, ut tres in triangulo rectilineo angulos duobus rectis æquales esse ignoraret, in elementis Arithmeticæ adeo rudis, ut ne quidem abacum Pythagoricum perspiceret, multo minus multiplicatione ac divisione consueta defungi posset, audacia tamen vix credibili omnem Astronomiam reformare & calculum astronomicum, præsertim eclipsium, facilitare volebat. Nemo non me vel tacente intelligit, quam pueriliter a vero aberrare debuerit, ubi nova sibi invenisse visus est. Hoc tamen non obstante cum inventa sua Cassinianis, Hevelianis, Keplerianis longe præstantiora existimaret orbemque ea visurum in summam admirationem abreptum iri sibi persuaderet, tanto gaudio efferebatur, quanto nunquam elatum vide-

viderim alium. Exempla cumulare licet, si quis vulgus eruditorum adire velit, quod felix est errore suo. Suppeditant quoque exempla artifices opera sua, quibus perficiendis incumbunt, ad aliorum judicia referentes. Praeterea attendendum est ad actiones morales; quas qui ad aliorum opinionem referunt, gaudere deprehenderis ubi eas laudari audiunt, vel easdem laudatum iri sibi persuadent.

Gaudium hoc prorsus differt ab eo, in quo acquiescentia in seipso consistit. Ipso sensu interno utrumque a se invicem discernere licet. In eandem inquiremus sollicitius in Psychologia rationali. Ingens autem differentia effectum unum ab altero tanquam duas diversas gaudii species distingui jubet. Utiliter uterque conjungitur: sed de eo dicendum erit in philosophia Morali, ubi varios affectuum usus atque abusus exposituri sumus, ut eos in rem nostram vertamus, ab his vero nobis caveamus.

§. 767.

Si quis gloria commovetur, is quae fecit, vel sibi sunt, ab aliis bona existimari opinatur. Gaudium enim percipit ex benigno aliorum de se suisque judicio (§. 765). Quamobrem cum aliorum de nobis nostrisque, adeoque iis, quae fecimus, vel quae nobis sunt, judicium tunc benignum experiamur, si ea, quae fecimus, vel quae nobis sunt, ab aliis bona existimantur (§. *cit.*); qui gloria commovetur, is ea quae fecit, vel quae sibi sunt, ab aliis bona existimari experitur. Enimvero affectus etiam oriuntur si tantummodo nobis sit boni, vel mali opinio, cum sufficiat ejusdem confusa repraesentatio (§. 605), adeoque gloriae quoque affectus animum ejus invadere debet, si quae fecit, vel sibi sunt, ab aliis bona existimari, aut ubi nondum aliis innotuere, bona judicatum iri opinatur. *Quando quis gloria commoveatur.*

Propositio haec convertenda a nobis est in usum definitionis realis. Conversam igitur eidem subjicimus.

§. 768.

Si quis ea, quae fecit, vel quae sibi sunt, ab aliis bona existimari opinatur, gloria commovetur, ubi animum ejus affectus *Idem ulterius expenditur.*

invadit. Etenim si opinatur, quæ fecit, vel sibi sunt, ab aliis bona existimari; benignum sibi promittit de se suisque judicium aliorum (§. 765). Enimvero si benignum sibi aliorum de se suisque judicium repræsentat gaudio afficitur (§. 766), in casu scilicet affectus orientis, ubi quis bonum existimat aliorum de se suisque benigna esse judicia. Quamobrem cum gaudium istud gloria sit (§. 765); gloria commovetur, ubi affectus animum ejus invadit.

Non sine ratione prædicato adjecimus restrictionem, propterea quod dantur homines, qui ad aliorum de se suisque judicia parum attendunt, adeoque nec gaudio afficiuntur, ubi benigna sunt. Affectus adeo in istiusmodi subjectis, quorum ad gloriam non dispositus animus est, nullus oritur. In simili autem casu semper tacite supponimus affectum quendam oriri, nobisque tantummodo animus est inquirendi in affectus istius speciem.

§. 769.

Gloriæ definitio realis. *Gloria* est affectus, qui oritur si ea, quæ fecimus, vel nostra sunt, ab aliis bona existimari opinamur.

E. gr. ponamus Poëtam sibi repræsentare elogia ab aliis in carmen suum conferenda, vel legere in scriptis aliorum encomia, quibus ipsum ob poëma a se conditum ornant; singulari quadam specie gaudii animum ejus commoveri res omnibus explorata est. Hanc vero gaudii speciem gloriam appellari monuimus (§. 765). Gloria igitur commovetur animus Poëtæ. Dedimus exempla alia definitionem gloriæ nominalem illustraturi, quæ etiam ad definitionem realem illustrandam trahi possunt. Immo definitio realis ex nominali sine ambagibus exsculpi poterat, quod scilicet sit affectus ex opinione benigni aliorum de se suisque judicii ortus, nisi subinde consultius esset ipsum judicium, quale sit, statim exprimi, ut citra ambages procedat applicatio.

§. 770.

Definitiones gloriæ significatui recepto conformes. *Definitio gloriæ tam realis, quam nominalis notionibus communibus & significatui in philosophiam introducto conformis.* Negari non potest, gloriam vulgo non pro affectu sumi, sed pro causa affectus. Affectui enim nullum peculiare imponi-

ponitur nomen, propterea quod vulgo gaudium casus præsentis non distingvitur a gaudio alio, differentia tantummodo obscure percepta. Vocabuli significatum exponunt *Goclenius* & *Martinius* in Lexicis. Varias ille affert aliorum definitiones, quæ in eo conspirant omnes, quod benignum aliorum de iis, quæ bene ac recte a nobis facta sunt, judicium sit id, quod gloria appellatur. Hoc vero judicium, quatenus nobis in mente idem repræsentamus, esse causam affectus, patet (§. 169. *Psychol.* & §. 881. *Ontol.*). *Albertus Magnus* gloriam esse ait claram cum laude notitiam, ejus scilicet, cui gloria tribuitur. Requirit adeo, ut is, cui gloria esse dicitur, aliis sit notus, & quod eundem laudent, quodque hæc laus non sit communis, sed eximii gradus: ideo enim clara appellatur. Jam vero, non male definiente *Goclenio*, laus est significatio expressa boni, quod est in qualibet re, adeoque ab aliis quis laudatur, quatenus recensentur bona, quæ ipsi sunt, ac inprimis quæ bene ac recte fecit, consequenter cum laus eximii gradus ad gloriam requiratur, bona, quæ de altero commemorantur, gradus eximii ac facta præclara esse debent. Patet igitur *Albertum Magnum* studiose, quod gloria consistat in judicio aliorum de bono haud vulgari, quod nobis inest, & de iis, quæ a nobis præclare facta sunt, nimirum ut ea ipsis & perspecta sint, & ab iisdem candide significentur. Ecquis non videt causam affectus, quem gloriam dicimus, ab *Alberto Magno* fuisse gloriam dictam (§. 169)? *Boëtius* gloriam definit per illustrem & pervulgatam recte factorum & magnorum vel in suos cives, vel in Remp. vel in omne genus hominum meritorum famam. Ad famam denuo requiruntur duo, scilicet recte factorum & magnorum meritorum in alios notitia, atque expressa eorundem significatio in vulgus disseminata, aut minimum inter eos pervulgata, quorum de iis judicium suspiciendum. Quamobrem & *Boëtius* gloriam denuo reducit ad judicia aliorum de nobis, quod eximiis bonis ornati simus & præclara fecerimus,

con-

consequenter gloriæ nomen causæ illius affectus tribuit, quæ a nobis gloria appellatur. Omnium vero clarissime *Augustinus* gloriam per affectus nostri causam definit, dum eam esse dicit judicium hominum bene de hominibus opinantium. *Martinius* vagum vulgo censet vocabuli significatum, adeoque diversos exponit, quos obtinet. Primo loco commemorat actionem celebrantis, quæ gloriæ nomine insignitur; & hunc potiorem significatum existimat, dum gloriam per frequentem famam cum laude, seu claram notitiam cum laude explicat. Per laudem idem intelligit commemorationem boni, quod est in aliquo, vel ab aliquo. Atque adeo mens *Martinio* eadem fuit, quæ *Boëtio.* Ostendimus vero *Boëtium* causam affectus, de quo nobis jam sermo est, gloriam appellasse. Ergo patet *Martinio* quoque causam ejusdem affectus gloriæ nomine venire. *Cartesius* in Tract. de pass. animæ part. 2. art. 66. gloriam in numerum affectuum retulit & dum hanc ejus dedit definitionem realem, quod bonum, quod est, vel quod fuit in nobis, si referatur ad opinionem, quam alii de eo concipere possunt, eum excitet; haud obscure significat ad gloriæ affectum excitandum sufficere repræsentationem judicii aliorum de eo, quod nobis inest, vel quod fecimus, etsi nunquam ita judicaturi sint alii, vel aliter jam judicent alii. Atque hæc consentanea sunt definitioni reali, quam dedimus (§. 170). Quoniam igitur tanto philosopho præeunte gloria in numerum affectuum tanquam singularis eorundem species relata fuit, & ab ejus parte stat veritas, quemadmodum ex anterioribus abunde liquet; veritas non modo eandem in numerum affectuum a nobis referri; verum etiam nomen, a *Cartesio* eidem impositum retineri jussit ratio (§. 142. *Disc. prælim.*).

In lingva vernacula non opus est, ut nomen causæ affectui imponamus; sed peculiare prostat nomen, quod eum a causa distingvit. Etenim cum gloria nobis idem sit quod Ruhm; si communi more pro causa affectus sumitur; affectum ipsum Ruhm-Begierde appellamus quasi gloriæ cupiditatem. Absit autem ut quis affectum hunc

hunc cum ambitione confundat, quod vitium in excessu esse suo loco in Moralibus ostendemus, cum affectus, de quo jam loquimur, non semper malus sit, etsi abusu ejusdem ambitio gignatur. Posset is etiam Germanice dici Ruhm-Liebe, quasi amor gloriæ; sed malui tamen vocabulum prius huic posteriori præferre, propterea quod illud rei convenientius est, utpote impetum istum exprimens, quo, qui gloria ducitur, in eundem fertur.

§. 771.

Gloria stimulus est ad præclara præstanda absque ulla spe lucri. Si quis enim gloria ducitur, is ea, quæ facere debet, ad aliorum opinionem refert, atque gaudet, quamprimum existimat, alios de iis judicaturos, quod præclare facta sint (§. 765). Quoniam itaque ex eo voluptatem percipit, quod alii præclare a se factum sint agnituri (§. 614); id quidem tanto melius judicat, quanto major voluptas est quæ inde percipitur (§. 612), consequenter quod faciendum est ideo appetit (§. 579). Gloria igitur stimulus est ad præclara agenda. Enimvero quoniam qui gloria ducitur ideo præclare facienda appetit, quod alios agnitutos esse confidit, se rem bene ac recte fecisse; per se patet, quod absque spe lucri idem faciat, seu quod idem faciat, etiamsi nullum inde lucrum speret. *Gloria effectus.*

A posteriori idem luculenris admodum testimoniis confirmari potest. Suppeditant nobis inprimis talia Astronomi, quæ omni exceptione majora esse nemo non agnoscere debet. Quantos, quæso, sumtus Astronomiæ perficiendæ gratia fecit *Joannes Hevelius?* Quantum operæ consumsit in observationibus cœlestibus venandis, quarum thesaurum nobis inprimis altero Tomo Machinæ cœlestis exhibuit? Cum selenographiam accuratam conficere vellet, ipsemet objecta accurate in charta delineare ac delineata æri incidere didicerat, ne veritatem & accurationem observationum negligentia artificum corrumperet dubiamque horum fidem experiri cogeretur? Ex scriptis vero ejusdem satis superque apparet, ipsum non alia de causa tantopere sollicitum fuisse, ut omnia bene ac recte fierent, quæ

Astronomiæ perficiendæ gratia moliebatur, quam ut Astronomi periti agnoscerent, ipsum omnes Astronomi partes ex asse adimplevisse. Nullum vero inde lucrum sperare poterat. Etenim inter modos acquirendi nemo refert sumtus in Astronomiam perficiendam faciendos, quos multis modis aliis utiliter impendere licebat. Non igitur opus est ut prolixe ostendatur, *Hevelium* nulla spe lucri ad Astronomiam excolendam adductum fuisse. *Joannes Keplerus* stupendam industriam collocavit in theoria planetarum indaganda, cum maxima ingenii vi leges poli ac veras orbitas planetarum in apricum produceret. Quod vero non alius ipsi stimulus fuerit quam gloria, ex Dedicatione ad *Rudolphum* II. Imperatorem, quam Commentariis de motibus stellæ Martis præmisit, satis superque elucet. Provocare etiam poteram ad Tabularum non modo astronomicarum, verum etiam trigonometricarum, inprimis logarithmicarum conditores, quorum exemplum vel ideo dignum, quod hic commemoretur, quia periti satis superque intelligunt ipsos tot calculi tædia non alio fine devorasse, quam ut bene meriti de genere humano dici possent. Enimvero prostant quoque inter eruditos ceteros exempla longe plurima, quæ veluti sponte sua unicuique sese offerunt, modo levi attentione uti velit. *Ovidius* ipsemet de se fatetur, quod stimulum sibi dederit gloria ad arduum opus perficiendum. Ita enim canit:

Magnum opus aggredior, sed dat mihi gloria vires.

Vires nimirum dat gloria, quatenus gaudio perfusi novo quasi impetu accepto ad perficienda ea ferimur, quorum executio tædiis plena, ut a proposito quasi declinemur. Sed non opus est verbis, ubi rerum testimonia adsunt. Nihil enim præclari unquam in orbe terrarum factum, quod ex gloria tanquam fonte non manaverit. Et ubi accuratius inquisiveris, nonnisi eos qui gloria ducti fuere, fecisse præclara ac de genere humano bene meruisse deprehendes.

Pro-

Propositio præsens non satis commendari potest, quæ mente continuo volvatur revolvaturque. Utilitatis maximæ est in omni praxi morali & qui gloria uti noverit, haud postremum felicitatis suæ partem eidem tribuit. Recte si eadem utaris, affectui huic socium sese præbet jucundissimus ille, quem acquiescentiam in seipso appellavimus. Cavendus vero est abusus ambitionis fomes, cui pœnitentia se comitem præbet cum aliis affectibus molestis. Sed de his disserere non est hujus loci. Dabimus suo loco in philosophia morali, quæ conducunt.

§. 772.

Qui gloria ducitur, ei benigna aliorum de se suisque judicia placent. Qui enim gloria ducitur, is gaudio afficitur ex benigno aliorum de se suisque judicio (§. 765). Quamobrem cum ea nobis placeant, ex quibus voluptatem percipimus (§. 542); ex iis vero voluptatem percipiamus, unde gaudio afficimur (§. 614): qui gloria ducitur, ei benigna aliorum de se suisque judicia placent. *Quaenam placeant ei, qui gloria ducitur.*

Idem a posteriori confirmatur ex iis, quæ ad confirmandum gaudium ex repræsentatione benigni aliorum de se suisque judicii ortum in medium adduximus (§. 766). Cur enim Geometra aliorum de inventis suis judicia benigna aliis commemorat? Non alia sane de causa, quam quod inde voluptatem percipiat, consequenter quod judicia ista eidem placeant. Enimvero a posteriori propositionis præsentis veritas adeo manifesta est, ut nemo ideo eam in dubium revocaverit.

§. 773.

Si cui benigna aliorum & quidem perito peritorum judicia de se suisque placent; is gloria ducitur, seu animum habet ad gloriam dispositum. Etenim si cui judicia aliorum de se suisque placent, is ex iis voluptatem percipit (§. 542), adeoque pro re nata prorsus gaudio afficitur (§. 614). Enimvero qui ex aliorum de se suisque benignis judiciis voluptatem percipit, vel gaudio prorsus afficitur, is gloria ducitur (§. 765), seu animum ad gloriam dispositum habet. Quamobrem cui be- *Signum gloriæ.*

 nigna

nigna aliorum de se suisque judicia placent, is gloria ducitur. Quoniam vero periti satis superque perspectum habent, nonnisi peritos de se suisque judicia veritati consentanea ferre posse; ideo quoque nonnisi ipsorum judicia ipsis placent, consequenter si peritis peritorum judicia benigna de se suisque placent, eosdem gloria duci inde manifestum est.

Ad confirmandam propositionem præsentem a posteriori eadem faciunt, quibus præcedens confirmatur. Ipsa autem experientia loquitur peritis non placere nisi peritorum judicia & quo quem magis norunt rei, de qua judicium ferri debet, peritum, eo magis judicium placere; at imperitorum judicia licet benignissima non commovere peritos. Ita Geometræ primi ordinis insuper habent judicia eorum, qui cum ultra elementa non sapiant, de inventis ipsorum judicium ferre nequeunt: ast iidem delectantur judiciis aliorum sibi similium. Philosophum non movent judicia aliorum, qui philosophi videri volunt, non sunt; ast eorum demum judicia placent, quibus de rebus philosophicis judicare datum est. Ut ad exempla specialia descendamus, *Copernicum* testem appellamus, qui Astronomorum peritorum judiciis contentus ceterorum Astronomiæ imperitorum judicia contemnebat, quemadmodum ex Dedicatione operis de Revolutionibus orbium cœlestium constat. Hinc videas peritos non captare auram vulgi, quemadmodum vulgus eruditorum facit, nec magni facere elogia, quæ in verbis elegantiam habent, nihil autem ejus significant, quod laudem constituit; sed commemorationem meritorum iis placere, quæ laudem absolvit. Atque ideo porro moris est, ut periti alios laudaturi in factis recensendis ac describendis toti sint, a verbis autem pomposis, quæ vulgi pabulum sunt, prorsus abstinent. Atque ita abunde patet, si de peritis judicandum, utrum ad gloriam dispositum habeant animum, nec ne; quomodo ad peritorum judicia sese habeant respiciendum esse.

Habe-

Habemus hic signum non modo gloriæ, verum etiam peritos ab imperitis distingvendi. Quod utinam notarent, qui vanæ gloriæ studiosi sunt, ut suæ inde imperitiæ convincerentur, quam alias ob imperitiam agnoscere minime valent. Sed plura eam in rem dicemus in Moralibus. Imperitus ille astrophilus, de quo supra diximus (§.766), mirifice delectabatur judiciis hominum astronomiæ omnis expertium, veluti si inventa, quæ jactabat & de quibus ipsi nihil intelligebant, luce publica digna pronunciabant fidem habentes magnificis laudibus, quibus inventor inventa sua ipsemet extollebat.

§. 774.

Pudoris definitio.

Pudor est tristitia, quæ percipitur ex sinistro aliorum de nobis nostrisque judicio. Si tristitia nascens fuerit, ejus loco tædium percipitur, in minori gradu quam qui ad prædominium sufficit, in quo tristitia consistit (§. 619). Dicitur autem *judicium* aliorum de nobis aliisque *sinistrum*, si ea, quæ fecimus, ea minus recte a nobis facta esse, quæque nobis sunt, ea mala esse judicant.

Dari istiusmodi tristitiam ac tædium per propositionem subsequentem patet, quam ideo ad evincendam hujus definitionis realitatem subjungimus, quemadmodum in superioribus factum. Quemadmodum vero in affectu gloriæ supponitur, quod affectui indulgens judicium aliorum benignum verum esse reputet, cum inde fit, quod peritus imperitorum judicia non curet (§. 723); ita quoque in affectu pudoris supponi debet, eum, quem pudet, judicium aliorum de se suisque sinistrum pro vero habere debere. Id vero ex subsequente propositione patebit.

§. 775.

Realitas definitionis pudoris adstructa.

Si quis sinistrum aliorum de se suisque judicium sibi repræsentat, idemque pro vero habet: tædia, vel tristitia afficitur, seu quod perinde est, *ex opinione sinistri aliorum de nobis nostrisque judicii, multoque magis ex ipso judicio, quod verum esse, vel etiam pro vero ab aliis haberi agnoscimus, tristitia, vel tædio afficimur.* Etenim si quis sinistrum aliorum de se suisque judicium sibi repræsentat, idemque pro vero habet, is sibi conscius est alios judicare, vel judicaturos esse, quod ea,

quæ fecit, male ac minus recte a se facta sint, vel quod ea, quæ sibi sunt, mala sint (§. 774), immo ipsemet judicat ea, quæ fecit, male ac minus recte a se facta esse, vel ea, quæ sibi sunt, mala esse (§. 505. *Log.*). Imperfectionis igitur suæ sibi conscius est, quatenus mala a se patrata, vel patranda, vel mala, quæ ipsi sunt, intuetur (§. 565): Imperfectionis status sui sibi conscius est, quatenus aliorum sinistra judicia intuetur (§. 567). Ex utraque igitur causa tædio afficitur (§. 518), vel prorsus tristitia animus corripitur (§. 619).

Idem confirmatur a posteriori. Exempla inter eruditos obvia sunt. Si quis eruditus in libro, quem publici juris fecit, errores a se admissos animadvertit sibique repræsentat judicia aliorum de se suoque libro sinistra; nemo non novit animum ejus tædio, immo tristitia perturbari. Atque tum pudet eum erroris a se admissi. Enimvero cum simul ipsum pœniteat, quod librum ediderit, antequam curis posterioribus eundem subjicere potuerit; uterque autem affectus tristitiæ quædam species sit (§. 755. 774); attentione opus est, ut, quæ ad pœnitentiam spectant, separentur ab iis, quæ sunt pudoris. In se unusquisque haud difficulter distingvit ea, quæ sunt pœnitentiæ, ab iis quæ sunt pudoris, neque enim alia re opus est, quam ut attendamus, utrum nobis jam conscii simus nostri, an alieni de factis nostris judicii. In casu enim primo pœnitentiæ (§. 755); in posteriori pudori locus est (§. 774). Sunt vero etiam signa externa, per quæ pœnitentiam a pudore distingvere licet. Pudorem enim nemo non agnoscit ex rubore faciei, aversione vultus ac demissione oculorum: pœnitentiam vero ex planctu de actionibus commissis, vel omissis. Uterque autem affectus verbis non simulatis sese prodit. Sed hæc satis obvia sunt, ut ad specialia descendere non sit opus.

Tristitiam, quæ pudorem absolvit, prorsus differre ab ea, quæ pœnitentiam constituit, ipso sensu interno percipimus. Nostrum vero demum

demum erit in istam differentiam inquirere in Psychologia rationali. Multam quoque lucem differentiæ huic affundet philosophia moralis.

§. 776.

Si quem pudet eorum, quæ fecit, vel quæ sibi sunt, is ea ab aliis ignorari mallet. Si quem enim pudet eorum, quæ fecit, vel quæ sibi sunt, is ex eo tædium percipit, vel tristitia afficitur, quod sibi persuadet, alios de se suisque sinistre judicaturos (§. 774). Quoniam igitur sinistra aliorum de se suisque judicia tanto majus malum videntur, quanto majus tædium est quod inde percipitur (§. 613); illa quoque judicia aversatur (§. 590), consequenter mallet ea impossibilia esse. Quare cum alii de nobis nostrisque judicare nequeant, si quæ fecimus, quæque nobis sunt ignorant; is utique, quem pudet eorum, quæ fecit, vel quæ sibi sunt, ab aliis ignorari mallet. **Puderis effectum.**

Patet idem clarissime a posteriori. Etenim si quis in dignitate constitutus parentes habet vilioris conditionis ac pauperes, eumque eorum pudet, quod sibi metuit a contemtu aliorum ob vilem conditionem ac egestatem parentum; is de parentibus suis nunquam loquitur, immo sollicite cavet, ne quis rescïat quinam sint, vel fuerint parentes sui, manifesto indicio malle sese ut alii ignorent, quinam parentes sui sint, vel fuerint. Similiter si quis fecit ea, quorum ipsum pudet; is ea, quæ fecit, studiose celare solet, manifesto utique indicio, malle ipsum ab aliis ignorari quæ fecit. Immo si noverit, constare aliis de facto suo, in conspectum eorum vix prodire audet, nec ferre potest, ut quis ipsum intueatur, immo nec ipse quenquam intueri valet: id quod denuo manifesto indicio est, malle sese ignorari ab aliis, quæ fecit, aut id in votis habere, ut ne alii de ipso cogitent. Nimirum multa fluunt ex propositione præsente, quæ sensui maxime obvia sunt, adeoque indicia præbent ejus, quod in propositione præsente affirmatur.

Pro-

Propositio præsens plurimum utilitatis nobis afferet in moralibus, ubi eadem tanquam principio in casibus bene multis utemur.

§. 777.

Quales sint, qui ad pudorem proni.

Qui ad pudorem pronus est, is malum existimat alios nosse, quæ a se male, vel minus recte facta sunt, aut quæ sibi mala sunt. Si vis enim ad pudorem pronus est, is ex eo tædium percipit, immo tristitia afficitur, quod alii norint ea, quæ a se male, vel minus recte facta sunt, aut quæ sibi mala adsunt (§. 774). Quamobrem cum id malum tanto majus judicemus, quo majus tædium est quod inde percipitur (§. 613); qui ad pudorem pronus est, is malum existimare debet alios nosse, quæ a se male, vel minus recte facta sunt, & quæ sibi mala ad sunt.

A posteriori propositio confirmatur, quod videamus eos, quos pudore corripi observamus, studiose celare, quæ a se male facta sunt, & unde famam detrimentum capere posse existimant. Jam vero ea aversamur, quæ nostra opinione mala sunt (§. 579). Satis igitur certo inde colligitur, quod ad pudorem pronus malum reputet ea, quæ in se reprehensione, vel censura aliorum digna sunt, aliis innotescere.

Quoniam dantur gradus pudoris, ita ut unum magis pudeat ejusdem, quam alterum, etsi idem sit utriusque de eodem judicium; unus quoque magis malum judicat, quam alter, si mala de se aliis innotescant. Quamobrem ubi propositionem a posteriori confirmare volueris, ad ea inprimis exempla respiciendum est, quæ pudorem gradus excelsi loquuntur. Ceterum id, unde propositio a posteriori confirmatur, per modum corollarii fluit ex propositione præsente, quemadmodum ex sequente articulo apparet.

§. 778.

Effectus pudoris.

Quoniam is, qui ad pudorem pronus est, malum existimat alios nosse, quæ a se male, vel minus recte facta sunt, aut quæ sibi mala sunt (§. 777); quamprimum vero aliquid malum judicamus, idem aversamur (§. 590), consequenter ne fiat omni malo impedire studeamus; *Qui ad pudorem pronus est,*

est, studiose cavet, ne quæ mala sunt opinione sua, vel communi hominum opinione, aliis de se innotescant.

§. 779.

Pudor est affectus, qui oritur, si mala, quæ fecimus, vel nobis sunt, aliis innotescere ac ab iis agnosci nobis repræsentamus, vel, ex opinione censuræ aliorum, quam ob malum a nobis perpetratum, vel quod nobis est, incurremus. *Definitio pudoris realis,*

E. gr. Ponamus Poëtam admisisse errorem in quantitate syllabæ cujusdam. Quodsi eodem animadverso cogitet, quomodo alii eundem in detrimentum laudis ad minuendam famam ipsius sint interpretaturi; pudore suffunditur. Ponamus aliquem, cui cum homine consuetudo intercedit, qui morbo gallico laborat, contagio affici. Quodsi jam cogitet, quam sinistra futura sint aliorum de se judicia, quam hæc futura sint famæ suæ nocua, ubi præsentem intuetur, qui morbum sibi infestum noverit, pudore suffunditur. In hæc vero casu distingvenda est tristitia simplex ex fortunæ adversæ opinione orta, quæ nos immeritos in censuram aliorum adduxit, a tristitiæ specie, quæ ad pudorem spectat.

§ 780.

Definitio pudoris tam realis, quam nominalis usui communi loquendi ac recepto in philosophia significatui conformis. Pudorem nemo non colligit ex rubore, quo suffunditur subito facies, ubi v. g. narrantur male a nobis facta, quemadmodum jam supra notatum est (§. 755). Quoniam rubor iste motus extraordinarii sanguinis indicium est; pudorem ab omnibus in numerum affectuum referri palam est (§. 611). Porro nemo non fatetur, quod nos pudeat male factorum, quatenus nobis conscii sumus nos ob ea aliorum censuram incurrere. Quamobrem abunde patet ex communi usu loquendi pudorem designare affectum, qui in nobis oritur, si quæ fecimus talia sunt, ut ab aliis recte improbentur nobismet ipsis judicibus, vel si aliorum judicium famæ nostræ adversum fore certo persuasi sumus, quod ea, quæ fecimus, communi omnium opinione mala reputentur. Vocabulum adeo pudoris vulgo sumitur *Definitiones pudoris num usui loquendi conformes.*

mitur in eodem prorſus ſignificatu, quem nos eidem tribuimus (§. 719). *Ariſtoteles* pudorem definit per timorem juſtæ reprehenſionis. Reprehenſio conſiſtit in judicio aliorum de nobis noſtrisque factis ſiniſtro, quod ſcilicet malum reputetur, nos talia feciſſe, vel talia nobis adeſſe. Reprehenſionem juſtam cenſemus, ſi idem ſit noſtrum judicium, ut ab altero nobis judicio ſuo injuriam fieri minime arbitremur. Timemus iſtam reprehenſionem, quando ſuſpicamur fore ut aliis innoteſcant, quæ reprehenſione digna commiſimus, vel ut alii, ubi jam innotuere, in malam partem eadem vertant. Pudor igitur oritur juxta *Ariſtotelem* ex eo, quod exiſtimemus alios nos reprehenſuros ob ea, quæ ipſimet reprehenſione digna judicamus, ſeu, quod perinde eſt, alios judicaturos malum eſſe, quod hoc, vel iſtud fecerimus, quod hoc, vel iſtud nobis ſit, vel acciderit, noſtroque aſſenſu ipſorum judicium confirmare teneamur. Ecquis vero non videt hæc cum definitione noſtra reali optime conſentire (§. 779)? Non eſt quod dicas *Ariſtotelem* pudorem definire per timorem, cum nos eundem definiverimus per triſtitiam. *Ariſtoteles* enim non explicat, in quonam pudor conſiſtat; ſed quomodo oriatur, ſeu qua de cauſa oriatur. Sane ſi pudor in timore conſiſteret, nunquam nos puderet mali a nobis perpetrati, ubi cenſuram alterius actu incurrimus, ſeu nos ab eodem ideo reprehendi audimus. Nemo autem eſt, qui neſciat pudori utique etiam in hoc caſu eſſe locum. Præterea ipſe quoque metus triſtitia quædam ſpecies eſt, quemadmodum deinceps oſtendemus, ut adeo, qui pudorem metus quandam ſpeciem facit, non neget eundem eſſe ſpeciem quandam triſtitiæ. *Carteſius* in Tract. de paſſionibus animæ part. 2. artic 66. hanc tradit pudoris definitionem realem, quod malum, quod eſt, vel quod fuit in nobis, ſi referatur ad opinionem, quam alii de eo concipere poſſent, pudorem excitet. Eam non differre a definitione reali, quam dedimus (§. 779), ex utriusque collatione patet. Non igitur immu-

immutavimus vocabuli receptum in philosophia significatum; sed eum retinuimus, qui & veteri, & recentiori philosophiæ prorsus conformis.

Pudor res notissima est, & in eorum affectuum numero, quos facillime agnoscunt & inter se distingvunt vulgo omnes. Quamobrem facillime eorum, quæ de hoc affectu dicuntur, experimentum capi potest, modo attentione uti didiceris, ut advertas quæ vel in sensum externum incurrunt, vel in anima appercipiuntur, atque eos a se invicem distingvas casus, in quibus pudor solus invadit animum & in quibus alios socios habet.

§. 781.

Qui ad gloriam pronus est, idem ad pudorem pronus est. Etenim qui ad gloriam pronus est, is voluptatem, vel gaudium percipit ex eo, quod alii bona esse judicant quæ ipse fecit quæque ipsi sunt, & quæ ipsemet talia agnoscit (§. 765), consequenter tanto magis bonum existimat, quod alii ita judicent, quanto major voluptas est, quæ inde percipitur (§.612). Quoniam igitur malum judicare debet, quod alii ab ipso facta mala judicent ac quæ ipsemet mala esse agnoscit, cum malum bono contrarium sit (§.554. 565); tædium, vel tristitiam ex eo percipere debet, quod, quæ a se male facta agnoscit, eadem improbent alii (§. 613). Ad pudorem adeo pronus (§. 774). *Gloriæ & pudoris cognatio.*

A posteriori quoque idem satis superque patet. Ecquis enim ignorat neminem magis pudore suffundi quam eos, qui gloriæ dulcedine capiuntur? Hinc videas eruditos, qui ad nominis gloriam contendunt, pudere erroris. Ac ideo invaluit mos, ut vulgus eruditorum, quod evidentiæ sensu destitutum, errores suos palliare ac defendere soleat, ne a sui similibus errasse videatur. Et ex adverso periti errores a se admissos emendant ac speciminibus præclaris edendis operam navant, ut ne alii periti errorem in vitium vertant.

Cognatio affectuum, qua palam fit, quinam alii ex aliis nascuntur, & quinam simul in idem subjectum cadere possunt, maximæ

utilitatis est in moralibus, tum in conjectandis hominum moribus, tum in difficili, sed perutili argumento de appetitu sensitivo in concordiam cum rationali reducendo.

§. 782.

Signum gloriæ.

Qui ad pudorem pronus est, ad gloriam quoque pronus est. Qui enim ad pudorem pronus est, is ex eo tristitia afficitur, vel tædium percipit, quod malum judicet, alios nosse, quæ a se male, vel minus recte facta sunt, & quod eadem mala esse judicent (§. 774. 777). Quoniam igitur mala judicat, quæ famæ suæ adversa, adeoque statum externum imperfectiorem reddunt (§. 565); ex adverso bonum judicabit, quæ famæ consulunt, adeoque statum ejus externum perficiunt (§. 554). Quoniam igitur ad famam conducit, si quæ a nobis bene ac recte facta sunt, ab aliis agnoscantur & approbentur; hoc aliorum de se factisque suis judicium bonum utique judicare, consequenter ex eo voluptatem tanto majorem percipere, adeoque & tristitia affici (§. 619) debet, quanto magis bonum judicat aliorum istud de se judicium (§. 612). Ad gloriam adeo pronus est (§. 769).

A posteriori confirmatur propositionis præsentis veritas, quatenus vulgo pudor boni animi indicium præbere existimatur, nimirum quod famæ ac existimationis suæ rationem habet, quæ male ac minus recte factorum pudet, immo quia pudore suffunditur, ubi aliis persuasum est, quasi fecisset quæ famam labefactant. Ecquis vero non videt, neminem non agnoscere pudorem esse signum gloriæ (§. 769)? Propositio itaque præsens adeo clara est, si experientiam consulis, ut inter notiones communes referri possit.

Probe autem notandum est, pudorem, quatenus affectus est, non esse confundendum cum abstinentia ab imprudentia, quæ in numero vitiorum est, & de qua in Moralibus agendum.

§. 783.

Pœnitentia pudoris comes.

Si quem pudet eorum, quæ fecit, eum eorundem quoque pœnitet. Si quem enim pudet eorum, quæ fecit, is sibi re-

præ-

præsentat sinistrum aliorum de factis suis judicium, idemque pro vero habet (§. 774. 775), consequenter malum a se factum sibi repræsentat. Quoniam igitur ex iis quæ fecit, tædium percipit, vel tristitia afficitur (§. 756); eorum, quæ fecit, ipsum pœnitet (§. 755).

Pœnitentiam ex pudore nasci aut, si mavis, hujus comitem esse, vel exinde a posteriori patet, quod, quos pudet eorum, quæ fecerunt, ingeminare audias: utinam hæc non fecissem! Immo non minus liquet ex eo, quod iis, quos pœnitet eorum, quæ fecere, ultro confiteantur se quod hæc fecerint non audere in conspectum aliorum prodire.

Propositio præsens non potest converti, neque enim in omni casu, quo quem eorum, quæ fecit, pœnitet, pudori locus est: etenim si quem pœnitet, quod patronum offenderit, ob damnum, quod incurrit, non ideo pudore suffunditur.

§. 784.

Amor benefactoris ob beneficia dicitur *Gratitudo*, aut, si mavis, *Animus gratus*. *Grati animi definitio.*

Gratitudo etiam in virtutum numero est, quatenus ad habitus morales refertur. Sed hoc respectu ad philosophiam moralem pertinet. Hic eam non consideramus nisi quatenus affectus est, amoris quædam species, quod amor singulari quadam ratione modificetur: id quod in se unusquisque experitur, qui affectus hujus singulari dulcedine capitur.

§. 785.

Quoniam qui alterum amat, ei animus dispositus est ad voluptatem ex ejus felicitate percipiendum (§. 633) & ubi felicitatem ejus cognoscit, ex ea actu voluptatem percipit (§. 634); *Qui gratum animum habet, ex felicitate benefactoris voluptatem percipit, atque animum ad eam inde percipiendam semper dispositum habet.* *In quonam ea consistat.*

Ponamus Mevium mutuo accepisse a Titio pecuniam, ut sumtus necessarios facere potuerit, quos nuptiarum causa postulabat. Ubi is habuerit gratum in Titium animum, insigni voluptate perfundetur, quamprimum audiverit, ipsum evectum esse ad dignita-

tem in civitate eminentem. Atque hinc corollarium illustratur & confirmatur.

§. 786.

Effectus animi grati.

Qui gratum habet animum, is ex voluptate benefactoris voluptatem, ex tædio ejus tædium percipit, ac gaudet ideo, quia benefactor gaudet; contristatur ideo, quod benefactor tristis est. Qui enim gratum habet animum, is benefactorem amat (§. 784). Quoniam igitur qui alterum amat, ex ejus voluptate voluptatem percipit, ac ideo gaudet, quod alter gaudet (§. 640); ex ejusdem tædio vero ipsemet tædium percipit, ac ideo contristatur, quod is tristis est (§. 641); qui gratum habet animum, ex voluptate benefactoris voluptatem, ex tædio ejus tædium percipit, ac ideo gaudet, quod benefactor gaudet, & ideo contristatur, quod is tristis est.

A posteriori idem colligitur ex eo, quod audientes eum, a quo beneficiis affecti sunt, cum voluptate vitam transigere, vel eidem materiam gaudendi esse, voluptate perfusi gaudiove elati, non modo verbis significent, quam gratum sibi sit talia audire, verum simul rationem hanc addant, quod multa ab eo in se profecta sint beneficia, vel factum quoddam *singulare* commemorantes, quod maximi beneficii loco reponunt. Similiter in casu opposito quando sinistra fata ejus narrantur, a quo beneficia quis accepit, haud raro audies tristem in hæc erumpere verba: doleo vicem viri optimi, meliore sorte digni, multa enim in me beneficia contulit, vel id mei gratia fecit, cujus tenacem ad cineres usque memoriam servabo. Ecquis vero est, qui in utroque casu non agnoscat animum gratum? Grati adeo animi esse ipso facto constat, ex voluptate benefactoris voluptatem, ex tædio ejus tædium percipi ab eo, qui animum gratum habet.

Patent hæc nuda applicatione eorum, quæ de amore in genere demonstrata sunt, ut adeo nihil difficultatis habeant, ubi superiora animo comprehenderis.

§. 787.

§. 787.

Qui gratum habet animum, is voluptatem benefactori creare, tædium vero ab eodem avertere studet. Qui enim animum gratum habet benefactorem amat (§. 734). Enimvero qui alterum amat, is voluptatem eidem creare, tædium vero ab eo avertere studet (§. 652). Ergo qui gratum habet animum, is voluptatem eidem creare, tædium vero ab eodem avertere studet. *Effectus alius.*

A posteriori propositionis veritas satis superque elucet ex casibus obviis. Ponamus enim Titium ob beneficia a benefactore in se collata eidem quid donaturum affirmare, se id non alio fine facere, quam quod noverit, ipsum inde voluptatem percepturum, vel quod animi grati indicium sit, vel quod res, quæ donatur talis sit, ut placeat alteri, etsi pretii levis æstimetur. Neque enim res solo pretio æstimantur communi, sed affectionis pretium, quod hic considerandum venit, alias prorsus rationes, quam quæ a lucro ortum trahunt, agnoscit. Similiter in casu adverso audies, Mevium hoc vel istud facere nolle, quod Titio displiceat. Quodsi Sempronius exceperit, parum referre utrum ei placeat, an vero displiceat; Mevium hanc rationem reddere percipies, se facere nolle, quæ Titio sint tædio, propterea quod hæc, vel ista beneficia ab eo acceperit.

Etsi propositiones, cum quibus jam nobis negotium est, ex superioribus facillime colligantur, non tamen ideo prætermittendæ sunt, cum iisdem in hoc casu speciali opus habituri simus, quando in Moralibus de animo grato & ingrato acturi sumus, quatenus illa in virtutum numero est. Ecquis vero methodi gnarus ignorat demonstrationes fieri prolixiores, si principiis remotioribus utamur, quam ubi propiora adsunt. Sunt, autem propiora, quæ ad casus speciales pertinent; remotiora, quæ generalia sunt. Ad demonstrationes igitur contrahendas propiora non sunt negligenda.

§. 788.

Si beneficia qua talia nobis placent, aut, si mavis studi- *Animi grati causa.*

um benefaciendi in altero nobis placet, vel saltem actus, quem nos experti sumus; animus gratus efficitur. Observamus enim in benefactore, quod nobis placet *per hypoth.* adeoque eum amamus (§. 645), consequenter animus efficitur gratus.

A posteriori manifesta est proposisionis præsentis veritas. Etenim nemo non novit, non minus ad impediendum, quo minus quis offendat benefactorem, vel faciat quæ eidem displicent: quam ad impellendum beneficiarium, ut faciat, quæ benefactori placent, tanquam motivis vulgo uti omnes beneficiis acceptis. Quoniam igitur a posteriori certum atque exploratum est, repræsentatione beneficiorum excitari amorem benefactoris; eadem quoque animum gratum effici experientia magistra non minus liquet.

Notandum probe est, beneficia nobis placere debere qua talia, seu placere nobis debere, quod alter nobis benefecerit. E. gr. ponamus Mevium tibi donasse annulum pretiosum. Placere tibi potest annulus, ut eundem ames: ast non ideo animum gratum exhibebis Mevio. Enimvero si consideres, te Mevio acceptum referre debere, quod annulum adeo pretiosum possideas, & eum esse causam voluptatis, quam inde percipis, atque adeo tibi placet actus donantis; tum demum tibi placet annulus tanquam beneficium a Mevio acceptum. Et in hoc casu amor benefactoris oritur, consequenter animus gratus.

§. 789.

Gratitudinis definitio. *Animus gratus*, seu *Gratitudo* est affectus, qui oritur, si beneficium ab altero in nos collatum, quatenus id alter in nos contulit, placet.

E gr. si Mevii commendatione factum est, ut Titius ad munus aliquod fuerit promotus; Titio autem placet, quod id fecerit Mevius; beneficium a Mevio in ipsum collatum eidem ideo placet, quatenus ille in hunc idem contulit. Qui tunc oritur affectus, is est quem gratitudinem appellamus. Nimirum quando nobis alterum repræsentamus tanquam benefactorem, eundem consideramus tanquam causam boni nobis præsentis. Similiter si quid nobis repræsentamus tanquam beneficium ab altero in nos collatum; idem consideramus tanquam bonum quod cur nobis præsens sit in causa est alter.

§. 790.

§. 790.

Definitio gratitudinis nominalis & realis est communi usui loquendi & recepto significatui conformis. Quid sit gratitudo explicaturus *Donatus:* Non continuo, inquit, qui memor est, etiam gratus est. Memor enim est, qui apud se meminit: gratus, qui meruit hoc nomine vocari, dum vicem reddit. Unde recte concludit *Martinius* in Lexico, gratum esse eum, qui grates persolvere studet. Grates persolvimus, dum quæ bona sunt alteri pro virili promovemus. Duo igitur interprete *Donato* ex communi loquendi usu ad gratitudinem requiruntur, memoria scilicet benefactorum & studium benefaciendi ac inserviendi alteri ex ea ortum, cum secus memoria beneficiorum nulli esset usui, nec vicem redderemus. Reddimus enim vicem, si paria facimus alteri, quæ fecit nobis. Enimvero qui quæ alteri placent facit, aut qui facit quæ placere alteri existimat; is facit ea, quæ alteri voluptatem creare opinatur (§. 542), aut, si in potestate sua id positum esse non deprehendit, saltem ea facere studet. Eum igitur amat (§. 652). Patet adeo ex communi usu loquendi gratitudinem, quatenus sumitur pro virtute, supponere amorem, nec actus externos, quibus benefactori vicem rependimus, referri ad animum gratum, nisi ex amore procedant. Quamobrem si affectum quendam non repugnante communi loquendi usu gratitudinis nomine insignire volueris; non alii quam amori benefactoris ob beneficia in nos collata nomen istud tribuere poteris. Quoniam itaque nos gratitudinem definivimus per amorem benefactoris ob beneficia (§. 784); vocabulo tribuimus significatum a communi loquendi usu minime abhorrentem. Vulgo affectus à virtutibus agnatis non distinguuntur, propter ea quod ea, quæ ex confusis notionibus oriuntur non distingvantur ab iis, quæ ex distinctis ortum trahunt. Affectus ex confusis ideis oriuntur (§. 605): virtutes ex distinctis originem suam derivant. Illi his conformes sunt, quatenus appetitus sensitivus ad consensum cum rationali reducitur: extra hunc

Definitio gratitudinis num usui loquendi conformis.

casum affectus facile vitii quidpiam habent admixtum. Non igitur mirum, quod in philosophia subinde idem sit affectus & virtutis cujusdam nomen. *Cartesius*, qui modum ex distinctis notionibus philosophandi introduxit, affectus quoque ab habitibus moralibus discrevit, atque adeo gratitudinem in affectuum numerum retulit. Dedit autem definitionem ejus realem in tractatu de pass. animæ part. 2. art. 64. ubi docet animum gratum effici a bono, quod nobis præstitum fuit ab aliis. Bonum, quod nobis præstatur ab aliis, est beneficium: Qui idem nobis præstat, benefactor. Est igitur juxta *Cartesium* gratitudo affectus, qui oritur, quando nobis repræsentamus beneficia ab altero in nos collata, ita quidem ut ea beneficia esse agnoscamus, hoc est, ut consideremus quidpiam, quod nobis præsens est, tanquam bonum & alterum consideremus tanquam causam boni nobis præsentis. Quoniam ex rebus voluptatem percipimus, quatenus eas consideramus tanquam bonas (§. 612); affectus ille oritur *Cartesio* non invito ex repræsentatione eorum, quæ nobis voluptatem creant, consequenter cum alterum consideremus tanquam causam hujus voluptatis, ex eo, quod alter nobis voluptatem creaverit, adeoque quod beneficia ab altero in nos collata nobis placeant, quatenus alter ea in nos contulit. Definitio igitur *Cartesii* consentit cum nostra reali, si singula rite excutere noveris (§. 789).

Quæ de confusione affectuum cum habitibus moralibus in unum incidenter dicta sunt, probe notanda veniunt, cum magnum momentum habeant in moralibus. In praxi enim morali maxime danda opera est, ut affectum per habitum moralem intra legitimos terminos coërceamus, ne eodem extra eos abrepti faciamus, quæ vitii sunt, cum nos ex virtute agere existimamus. Hoc enim pacto pertinaces efficiuntur in malo perpetrando, qui virtutis amore non destituuntur. Sed ea suo loco clarius patebunt.

§. 791.

Definitio nominalis. *Favor* est amor alterius ob bonum, quod ipsi tanquam singulare consideramus, inprimis ob mores ac habitus animæ nobis acceptos.

E. gr.

E. gr. Ponamus Titium in Analysi Mathematicorum recentiore probe versatum esse. Ponamus porro Mevium hoc studiorum genus magni facere; erit ipsi profectus Titii in eodem admodum acceptus eumque amore complectetur, qui per repræsentationem studii, quod in Analysi collocavit, tanquam boni singulari modo modificatus favor dicitur. Similiter favemus Sempronio ob inserviendi promptitudinem, quam in eo observamus, licet nobis nullum unquam officium præstiterit, nec ullum cum eo nobis sit negotium.

§. 792.

Oritur *Favor* ex repræsentatione eorum, unde mores ac habitus, qui nobis accepti sunt, intelliguntur, vel ejus, quod nobis in altero placet, tanquam singularis, consequenter ex repræsentatione boni ab altero præstiti, vel fieri soliti citra relationem ad nos. *Ejusdem definitio realis.*

E. gr. Si quis famulo utitur, qui mandata prompte exequitur, inde promptitudinem faciendi, quæ ab altero fieri novit, colligit. Eum igitur si considerat citra relationem ad se, quatenus nimirum jam non attendit, quod ea præcise prompte exequatur, quæ a se jubentur; favor oritur, amoris quædam species singularis.

§. 793.

Cui favemus, eum aliis, quos amamus, in promovenda felicitate præferimus. Etenim si cui favemus, eum amamus ob mores, vel habitus animi acceptos, vel bonum quodcunque, quod tanquam alteri singulare nobis repræsentamus (§. 791). Quoniam igitur in eo, cui favemus, quid adest, cur eum præ cæteris amemus (§. 649); ad voluptatem quoque eidem creandam (§. 651), consequenter ad felicitatem ejus promovendam proniores esse debemus (§. 638), quam ad promovendam felicitatem aliorum, quos amamus. Eum igitur, cui favemus, in promovenda felicitate aliis, quos amamus, præferimus. *Effectus favoris.*

Constat a posteriori, quod eos, quibus favemus, ceteris præferamus, ubi eorum commoda, vel utilitatem promovere valeamus. Ac nemo non favorem inde colligit, si cujus felicitas nobis multo magis cordi fuerit, quam alius.

Hæc prælatio favorem inprimis distinguit ab amore simplici, atque anima quasi favoris est. Dantur equidem gradus favoris, ob quos plures simul aliis quos simpliciter amamus præferimus, sed eorum denuo unum alteri præferimus. Tum vero ei, quem majore favore complectimur, singulariter favere dicimur. Nulla igitur hinc contra notionem favoris objectio peti potest.

§. 794.

Definitio favoris num usui loquendi conformis.

Definitio favoris realis & nominalis a communi usu loquendi ac recepto significatu abhorret. Si quem videmus omni conatu id agere ut alterius felicitatem promoveat, ita ut non sit alius, cui æque facilem se præbeat in felicitate ejus augenda; omnes omnino affirmamus, quod is eidem faveat. Nemo vero etiam est, qui non inde colligat, quod eundem amet. Ex communi itaque usu loquendi favor denotat amorem alterius, quo ipsi tribuitur prærogativa quædam præ ceteris, quos amamus. Definitio igitur nostra favoris a communi usu loquendi minime abhorret. Sive enim favorem dicas amorem, qui alteri tribuit jus prælationis in promovenda felicitate ejus, sive nobiscum eum definias per famam ob bonum alterius, quod nobis tanquam singulare repræsentamus (§. 791); utrumque idem est, cum ex nostra definitione sequatur, quod eum, cui favemus, in promovenda felicitate alteri præferamus. *Scaliger* favere idem esse ait ac benevolentiam ostendere. Ostendimus autem benevolentiam, quando verbis factisque significamus nos velle ut alteri bene sit. Equidem jus illud prælationis, quod ei tribuitur, cui favemus, *Scaliger* non exprimere videtur. Quodsi tamen consideremus, faventem alteri id agere ut alteri ostendat verbis & factis, quam velit felicitatem ejus promoveri; constans quædam & perpetua hinc apparet voluntas alterius felicitatem promovendi & alterum hujus voluntatis certiorem reddendi. Hæc ipsa autem voluntas anxia quasi satis superque arguit eum, cui favemus, aliis præferri quos amamus. *Martinius* in Lexico vocabulum Germanicum Gunst/ quo hunc affectum indigitamus, contorta quadam

dam etymologia a Græco vocabulo γαυῦν derivans, favere alii idem esse ait ac lucidam voluntatem habere erga eum, non obscuram, atque ita ei afferre lucem, gaudium, auxilium. Quoniam Philologus ideo vocabulum Germanicum a Græco derivat, quod rationem etymologicam a re desumtam existimet, sicque nomen rei suæ convenire arbitretur; ex ratione etymologica de communi vocabuli significatu ex mente illius judicium fieri potest. Voluntas lucida hic dicitur manifesta, quam nemo non facile videre potest. Quo vero tendat illa voluntas, haud obscure innuitur, scilicet ad gaudium creandum alteri & ad auxilium eidem ferendum, si qua in re auxilio nostro indiget. Voluntas illa manifesta creandi alteri gaudium & auxilium eidem ferendi non differt ab ostensione benevolentiæ *Scaligeriana*, unde constantem ac perpetuam voluntatem alterius felicitatem promovendi ac ejusdem alterum certiorem reddendi deduximus. Quamobrem cum ostenderimus, *Scaligerianam* explicationem cum definitione nostra consentire; quin cum eadem quoque concordet ratio etymologica *Martiniana* dubitari non potest. *Cartesius* in Tract. de pass. animæ part. 2 art. 64. definitionem favoris realem traditurus: Bonum, inquit, quod præstitum fuit ab aliis, efficit ut illos favore prosequamur, quamvis id nobis factum non sit: id quod omnino consentaneum est definitioni reali favoris supra traditæ (§. 792) cum nominali arctissimo vinculo connexæ. Equidem *Cartesius* non videtur respicere ad jus prælationis, quod favor tribuit ei, quem eodem complectimur: enimvero ecquis non novit, sæpissime verbis pauciora exprimi, quam quæ in notionibus continentur. Absonum vero est propterea alteri tribuere errorem, quod eorum, quæ recte sensit, quædam aliis ex iis, quæ dixit, colligenda reliquit.

Utinam ad hæc animum adverterent, quæ modo dixi, quotquot scripta aliorum legunt, non scientiam locupletandi, sed carpendi animo! Neque enim facile reperies, quod eruditos magis in contemtum adducat aliorum, quam istud altercandi studium, quo vul-

gus illorum inclarescere studet. Sed non alia erit rerum facies, nisi quando cum doctrina solida conjungentur virtus infucata atque politi mores a doctrina superficiaria, quæ maximam adhuc orbis eruditi partem occupat, proh dolor! sejuncti.

§. 795.

Favor quando oriatur ob mores pravos ac vitia.

Si quis favet alteri ob pravos ac perversos mores, vel habitus vitiosos; is eos aliquo respectu bonos opinatur. Qui enim alteri favet, is sibi repræsentat bonum quoddam alterius (§. 792). Quamobrem si eidem favet ob mores pravos ac perversos, vel habitus vitiosos; is eos bonos existimare debet. Enimvero si agnoscit mores istos ac vitiosos habitus in se bonos non esse, vel, cum tales agnoscere nequeat, quod non sint; necesse est ut quodam saltem respectu eos bonos reputet.

A posteriori propositionis veritas manifesta est. Quodsi Titius per fas ac nefas opes corradere studet, ac videt Sempronium in aliis decipiendis versutum ac callidum; placebunt ipsi ejusdem mores, quod versutias ac calliditatem, quibus in aliis decipiendis utitur, utiles judicet ad suum propositum. Quando itaque eundem favore suo complectitur, mores ejus perversos ac habitus vitiosos, quos alias ipsemet improbaturus esset, hoc respectu bonos judicat, quod eos ad propositum suum felicius exequendum utiles judicet. Similiter si quis ambitiosus ultra ceteros eminere gestit, atque adeo voluptatem percipit ex eo, quod alii traducantur & subsannentur; is hoc respectu promptitudinem aliis illudendi eosque deridendos propinandi bonam judicat. Quando itaque favet eis, qui habitu isto se instructos probant; eis ob perversos mores ac vitiosos habitus ideo favet, quod certo respectu eosdem bonos judicet. Non alia exempla addimus, quæ unusquisque ipsemet obvia colligere potest.

Nihil in hoc affectu insoliti hic occurrit, quod non æque in ceteris omnibus obtineat. Affectus enim non supponunt judiciorum veritatem, cum alias nunquam forent vitiosi, sed semper cum appetitu rationali consentirent: sequuntur potius opinionem ejus, qui iisdem

dem

dem obnoxius est. Ecquis vero nescit diversa admodum esse hominum de eo, quod bonum est, judicia, paucis secundum rationis normam illud dijudicantibus. Ceterum probe notandum est, fieri posse ut quis faveat homini pluribus perversis moribus ac vitiis conspurcato, non propter hos mores, neque propter vitia ista; sed propter dotes quasdam animæ, vel corporis insignes, ad quas alii non tam facile attendere solent, vel quæ non adeo conspicuæ sunt, quemadmodum mores perversi ac habitus vitiosi, quos nemo non damnat. Fieri quoque potest, ut quis favere alteri videatur, cui non favet, cum aliæ sint rationes extrinsecæ, cur ejus felicitati amplificandæ potires studeat, quam aliorum. Caute igitur procedendum, ubi veritatem propositionis a posteriori cognoscere studemus.

§. 796.

Spes est voluptas ex bono obtinendo percepta. Quodsi ea prædominetur, ut in gaudium abeat (§. 614); dicetur gaudium ex bono obtinendo *Fiducia*. *Spei ac gaudii definitio.*

E. gr. Si Titio narratur munus quoddam ecclesiasticum vacare, cui se parem opinatur, idemque sibi persuadet fieri posse, ut ad idem promoveatur; dum sibi possibilitatem muneris obtinendi repræsentat ac ex eo, quod idem obtenturus sit, voluptate afficitur, spem muneris obtinendi concipere dicitur. Quodsi adeo certus sibi videatur fore, ut munus istud in se potius, quam in alium conferatur, ut perinde esse existimet, ac si in se jam collatum esset; de hac felicitate gaudenti fiducia tribuitur. Distingvendus vero hic quoque affectus est, qui in appetitu residet, ab opinione boni obtinendi, quæ in intellectu est, cum fieri possit ut boni obtinendi opinio ab affectu sejungatur.

§. 797.

Qui bonum futurum sperat, is idem sibi tanquam obtentu possibile repræsentat & contra. Etenim qui sperat bonum futurum, is ex eo voluptatem percipit, quod ab ipso obtinendum (§. 796). Voluptas igitur percipitur non ex bono in se considerato, sed ex eo, quod ab ipso obtineri debeat, consequenter qui spem ejus obtinendi concipit, is persuasus esse debet fieri posse ut idem obtineat, adeoque possibilitatem ejus obtinendi sibi repræsentare debet. *Quando futura speremus.*

Simi-

Similiter si quis sibi repræsentat possibilitatem bonum aliquod obtinendi, hoc ipso sibi persuadet fore ut idem obtineat. Quoniam igitur bonum judicare debet, quod idem sit obtenturus (§. 554), ex eo voluptatem tanto majorem percipere debet, quo magis hoc ipsi bonum videtur (§. 612). Jam vero qui voluptatem percipit ex eo, quod se bonum aliquod obtenturum esse sibi persuadet; spe lactatur (§. 796). Quamobrem patet, eum, qui sibi repræsentat possibilitatem boni obtinendi, idem sperare.

Propositionis præsentis veritas a posteriori satis liquet. Sane nemo est, qui non in se expertus fuerit, se nihil sperasse, nisi quod tanquam possibile sibi repræsentavit, vel ubi nunc quid sperat, id sibi tanquam possibile repræsentare. Ponamus vacare munus, cui nos pares esse satis superque persuasi sumus. Quodsi vero non videamus, quomodo ad idem adspirare possimus, ignari prorsus quomodo idem obtinere debeamus; nemo non fatebitur ultro ne minimam quidem nobis spem esse posse ejusdem obtinendi. Sed non opus est verbis, ubi rerum testimonia liquida sunt.

§. 798.

Quæ sperari non possint.

Quæ igitur *impossibilia obtentu a nobis spectantur; ea minime speramus* (§. 797). Consentit experientia. In numerum impossibilium refert Titius, se hominem illiteratum ad munus pastoris Ecclesiæ vocatum iri. Quodsi ergo munus aliquod ecclesiasticum vacet; ne minima quidem spe lactatur fore ut ad idem evehatur. Ita nemo Protestantium vacante sede apostolica sperat se Papam electum iri: nemo Principum Christianorum sperat se ad Imperatoris Turcarum dignitatem evectum iri. Rationem spei deficientis reddunt omnes, quod tale quid fieri non posse nemo non intelligat. Si quis Geometra quadraturam circuli arithmeticam in terminis finitis impossibilem judicat; nunquam animo spem ejus inveniendi concipiet, quin potius spem omnem prorsus abjiciet, quamprimum impossibilitatis convictus sibi videbitur.

Notan-

Notandum hic est, impossibilitatem utramque tam absolutam, quam hypotheticam, conditione tanquam certa præsupposita, spei concipiendæ resistere. Atque ideo proposuimus exempla casus utriusque.

§. 799.

Si bonum nobis repræsentamus tanquam obtentu possibile, spes oritur. Si enim bonum nobis repræsentamus tanquam obtentu possibile, jam nos vel statum nostrum actu perfectiorem reddi posse, vel redditum iri persuasi sumus, quod tantummodo ex nuda repræsentatione boni in se non repugnare certum nobis videbatur (§. 554). Quamobrem id maxime bonum censeri debet, quod bonum istud obtentu nobis possibile opinemur (§. *cit.*). Quoniam igitur ex eo, quod obtentu possibile existimetur, voluptatem tanto majorem concipimus, quanto major est certitudo boni obtinendi (§. 612. 517); ubi nobis bonum tanquam obtentu possibile repræsentamus, spes oritur (§. 796). *Quando spes oritur.*

A posteriori per se manifestum est, spem animo concipi, quamprimum nobis bonum repræsentamus tanquam obtentu possibile. Quodsi enim animum ad nos, vel alios advertamus, quando bonum aliquod, quod nostrum non est, nobis repræsentamus; sequentes animæ status a se invicem distingvimus. Aut enim id, quod bonum judicamus, tanquam in se bonum consideramus, aut tanquam nobis bonum. In casu priori si attentionem nostram in eo non defigimus, vix ac ne vix quidem commovemur, voluptate nascente in herba, quod dicitur, suppressa, aut, si mavis, statim iterum evanescente: si vero attentionem nostram in eo defigimus, voluptatem percipientes per spatium magis perceptibile eodem delectamur, quatenus scilicet per id, quod nobis placet, (§. 541), ad attentionem nostram in eodem conservandam impellimur, sicque voluptas conservatur sæpiusque augetur. In casu posteriori aut bonum, quod cognoscimus, tanquam obtentu possibile nobis repræsentamus, aut tanquam obtentu impossibile. Si tanquam

obtentu imposſibile repræſentetur, nulla ſpes oritur, quemadmodum jam ante vidimus (§. 798): caſus adeo ſpei eſt, ſi bonum, quod cognoſcimus, ac nobis bonum exiſtimamus, tanquam obtentu poſſibile nobis repræſentamus. Caſus hi palam diſtingvuntur in exemplo ſingulari. Ponamus vacare munus aliquod, quod cum dignitate ac emolumentis conjunctum eſt. Quodſi jam porro nos iis dotibus inſtructos esſe deprehendimus, quibus opus eſt ad idem obeundum, nullum eſt dubium, quin idem appetamus (§. 589). Enimvero ſi nos iisdem deſtitutos deprehendimus, veluti ſi munus ſit eccleſiaſticum, nos vero ſtudiis theologicis non ſimus imbuti; placet quidem munus ob dignitatem ac reditus, quatenus eorum compotes fieri vellemus; ſed ulterius non progreditur appetitus. In votis itaque ſubſiſtimus, quæ his, vel ſimilibus verbis ſignificamus: utinam nobis eſſet munus, cui tanta dignitas, cui tot reditus jungantur! Quodſi vero nos iisdem dotibus inſtructos deprehendimus, qui ad munus iſtiusmodi obeundum requiruntur, ſed media idem obtinendi nulla videmus; ipſum quidem appetimus, ſed non ſperamus: immo inquietus redditur animus, quod voti noſtri compotes fieri non poſſimus. Enimvero ubi nos iis dotibus inſtructos deprehendimus, quæ ad munus iſtud cum laude obeundum neceſſariæ ſunt, ac media idem obtinendi nobis reperiſſe videmur, quorum excutio videtur facilis, aut ſaltem in poteſtate noſtra poſita; tum demum ſpem concipimus, minime labefactandam, quamdiu media certa eorumque executio poſſibilis nobis videntur.

Eo modo, quo caſus diverſos in confirmanda propoſitione a poſteriori diſtinximus, uti quoque poteramus in veritate ejus a priori evincenda, cum principia ſufficientia ad inferendas in ſingulis concluſiones, quas experientia magiſtra iisdem attribuimus, in ſuperioribus proſtent.

§. 800.

§. 800.

Spes est affectus, qui oritur, si quod bonum nobis repræsentamus tanquam obtentu possibile. *Spei definitio realis.*

Patet definitionis hujus realis veritas per propositionem præcedentem. Unde ad eam illustrandam facit exemplum, quod ibidem in medium adduximus.

§ 801.

Quoniam spes ideo oritur, quod bonum nobis repræsentamus tanquam obtentu possibile (§. 800), fieri autem potest, ut id vel facilius, vel difficilius obtentu judicemus, cum alia facilius, alia difficilius obtineri experientia doceat; *Spes tanto major esse debet, quanto facilius judicamus bonum a nobis obtineri posse.* *Gradus spei.*

Gradus non pendent ex magnitudine boni, quæ desiderium augere potest, quemadmodum paulo post ostendemus; sed ex facilitate obtinendi ejus, quod nostrum esse mallemus. Quamobrem haud difficulter distingves ea in casu dato, quæ ad spem spectant, ab iis quo ad eandem minime faciunt, ubi alii affectus eidem socios sese præbent. Ceterum ipsi spei gradus manifestant, spem derivandam esse ex repræsentatione possibilitatis obtinendi boni, quod nobis esse mallemus.

§. 802.

Quoniam fiducia nonnisi gradus spei est superior (§.796), gradus vero ex facilitate bonum obtinendi resultant (§.801); *Fiducia* erit affectus, qui oritur, si bonum aliquod nobis repræsentamus tanquam obtentu admodum facile, consequenter *tanto major erit, quanto major nobis videtur ista facilitas.* *Fiduciæ definitio realis.*

Istiusmodi fiducia erat in Martyribus, qui beatitudinem æternam tanquam bonum certo sibi obtinendum repræsentabant, ut nulla prorsus ipsis appareret difficultas, quæ impedimentum objicere spemque ipsorum labefactare posset. Jungebatur equidem isti gaudium aliud, idque non simplex, quatenus bonum futurum spectabatur tanquam præsens, quatenus idem prægustabatur, quatenus magnitudo ejus expendebatur, & quatenus ipsos cruciatus, quos Christi gratia perpetiebantur, in numerum bonorum referebant, atque hostium impotentiam in auferenda beatitudine æterna ac delendo

prægustu ejusdem penitius introspiciebant; sed a fiducia id omne distingvet, qui theoriam affectuum, quam hic tradimus, animo penitus comprehensam tenet.

§. 803.

Definitiones spei ac fiduciæ usui loquendi conformes.

Definitiones spei ac fiduciæ communi usui loquendi ac recepto significatui non contrariantur. Communem spei notionem explicaturus *Martinius* in Lexico: sperare idem esse, ait, ac expectare futurum bonum. Futurum bonum expectat, qui sibi persuadet, idem certo venturum. Nemo autem sibi persuadere potest, certo venturum, quod non adest, nisi quod idem sibi repræsentat tanquam obtentu possibile. Ex hoc ipso enim, quod idem obtentu possibile judicat, colligit idem eventurum, ubi nempe mediis utimur, quibus idem obtineri posse & quorum executio in potestate nostra esse intelligimus. Patet adeo ex communi loquendi usu spem oriri ex eo, quod bonum aliquod nobis repræsentemus tanquam obtentu nobis possibile. Quoniam vero hoc consentaneum est definitioni nostræ reali; communem loquendi usum cum notione nostra consentire patet, interprete *Martinio.* Spem vero in numerum affectuum referri recepto vocabuli significatui convenienter patet, quod philosophi de affectibus agentes de spe tanquam specie quadam disserant. Exemplo nobis est *Gassendus* Phys. sect. 3. lib. 10. c. 6. f. 495. Tom. 1. Oper. exemplo etiam est *Cartesius* l. c. art. 58. *Gassendus* spem vocat elationem quandam animæ ob superadditam opinionem, quod bonum adventurum sit. Unde apparet hoc judice spem esse affectum, qui ortum trahit ab opinione, quod bonum adventuum sit. Jam vero opinio ista nascitur, quando de mediis solliciti nobis bonum repræsentamus tanquam obtentu nobis possibile. Significatus adeo, quem vocabulo spei tribuit *Gassendus*, cum definitione nostra non minus nominali, quam reali conspirat. Equidem idem monet, vocabulum spei subinde quoque sumi pro expecta-tione

tione malorum, veluti cum *Cicero* mentionem injicit ſpei malorum, & *Virgilius* canit:

Hunc ego ſi potui tantum ſperare dolorem.

Immo *Martinius* in Lexico obſervat ſpem quoque ſumi pro quavis expectatione in genere. Sed quæ inconſtantiæ loquendi tribuenda ſunt, a foro noſtro aliena exiſtimari debent. *Carteſius* definitionem ſpei realem traditurus: Sufficit cogitare, inquit, acquiſitionem boni poſſibilem eſſe, ut illius cupiditas excitetur, ſed cum præterea conſideratur, num facile, vel difficile ſit rem cupitam obtinere, id, quod nobis magnam rei conſequendæ facilitatem repræſentat, excitat ſpem. Videtur adeo ſpem vocare, quam nos fiduciam appellavimus. Enimvero dum affirmat opinionem poſſibilitatis boni obtinendi cupiditatem excitare; id tantummodo innuit bonum in ſe conſideratum, nondum ſpectatis mediis, quibus obtinetur, videri obtentu poſſibile, quando idem cupimus. Dum vero addit, id quod nobis magnam rei conſequendæ facilitatem repræſentat, ſpem excitare; ad media reſpicit, quibus bonum iſtud a nobis obtineri poteſt, conſequenter idem tanquam nobis obtentu poſſibile repræſentari debere agnoſcit, ubi ſpes oritur. Atque adeo patet, philoſophum non diverſam tradere a noſtra definitionem realem, ſi rem ipſam ſpectes, etſi in verbis appareat disſenſus. Idem vero agnoſcit gradum ſpei superiorem conſtituere fiduciam. Etenim cum ſpes ſumma eſt, inquit, mutat naturam & vocatur fiducia. Sed quomodo naturam mutet, ex definitione noſtra nominali liquet (§. 796); cur mutet, ex reali intelligitur (§. 802). *Gaſſendus* affectum, quem nos cum *Carteſio* fiduciam appellamus, *Fidentiam* vocat, vel etiam *ſecuritatem, certamque fidem*, & eam nihil aliud eſſe affirmat f. 496. quam ſpem veluti conſummatam, hoc eſt, ratam ac indubiam ob argumenta, quæ boni adventum non impedibilem demonſtrent. Enimvero ſi certi ſumus, vel ſaltem nobis eſſe videmur, boni adventum impediri minime

nime posse, nullam difficultatem ejus obtinendi adesse opinamur, adeoque idem tanquam obtentu facile nobis repræsentamus. Unde patet definitionem nostram fiduciæ realem cum significatu convenire, quem tanquam receptum defendit *Gassendus*.

Probe autem notandum est spei quoque & fiduciæ nomen tribui dispositioni agendi, quæ affectus istos comitatur. Ac præterea notandum est in spe probabile nobis fieri, quod bonum obtenturi simus, seu quod idem adventurum sit; in fiducia vero certum existimari, quod idem sit adventurum: id quod a nobis haud difficulter demonstratur. Addimus igitur propositionem sequentem.

§. 804.

Cognitio futuritionis in spe ac fiducia qua sit.

Si nobis fiducia est, prorsus certum nobis videtur bonum adventurum esse: si vero animus spe lactatur, idem tantummodo probabile videtur. Spes pariter ac fiducia oriuntur ex eo, quod nos bonum aliquod obtenturi simus, vel, quod perinde est, quod idem adventurum sit (*§.* 800. 801), estque spes tanto major, quanto facilius videtur bonum istud a nobis obtineri posse (*§.* 801), & fiduciæ tum locus est, quando admodum facile nobis videtur nos bonum istud obtenturos (*§.* 802). Enimvero ideo bonum judicamus obtentu nobis possibile, quod media ad idem obtinendum sufficere videantur. Quamobrem porro obtentu facile judicamus, quod appetimus, bonum futurum, si nulla impedimentta oblatum iri existimemus, quæ media inefficacia efficiunt. Quodsi certo persuasi simus, impedimenta nulla objici posse, vel saltem nulla occurrere posse, quibus tollendis non simus pares; nulla circa bonum obtinendum restare videtur difficultas, adeoque certum nobis videtur bonum adventurum (§. 564. *Log.*). Quare cum in hoc casu fiduciæ locus sit *per demonstr.* si nobis fiducia est, prorsus certum nobis videtur bonum adventurum esse.

Enimvero si nondum ea animum tenet opinio fieri non posse, ut impedimenta insuperabilia nobis objiciantur, quin potius suspicamur talia objici posse; nondum nobis persuadere vale-

valemus bonum, quod obtentu possibile videtur, certo adventurum esse. Quamobrem ejus futuritio nobis tantummodo probabilis est (§. 578. *Log.*). Enimvero in hoc casu spes oritur *per demonstr.* Quando igitur animus spe lactatur, probabile nobis tantummodo videtur bonum adventurum esse.

Confirmatur propositio a posteriori, quod iis, quos fiducia tenet, bonum, quod appetunt, tam certo venturum esse affirment, ut jam præsens existimari possit, ac ideo gaudio efferatur animus; qui vero tantummodo sperant futurum, adhuc verentur ne impedimenta quædam intervertant propositum, atque adeo in votis habent, ut bono, quod sperant, statim potiantur. Diversos animi status in fiducia ac spe obvium est distingvere, ac inprimis fiduciam a spe distingvere licet non modo ex sermone bonum futurum expectantis, verum etiam ex dubiis, quæ movere conaris: ille enim fidentiam spirat, ubi eidem locus est; his facilius cedit, qui nonnisi spem, quam qui fiduciam animo concepit.

Quoniam multis certa videntur, quæ alii incerta existimant; multis quoque probabilia habentur, quæ aliis minus probabilia existimantur; in propositione præsente applicanda, vel a posteriori confirmanda multa cautione opus est: id quod & in aliis casibus observandum, ubi diversitatis subjectorum habenda ratio est.

§. 805.

Cupiditas est prægustus voluptatis, vel gaudii ex bono absente, quod nobis præsens esse mallemus. *Cupiditatis definitio.*

E. gr. Videt quis imaginem, quæ ipsi admodum placet, sibique repræsentat voluptatem, quam sæpius ex hac imagine percipere posset, si quidem sua esset, atque adeo voluptatis prægustum habet. Affectus ille, quo ferimur in eam imaginem, cupiditatis nomine venit: quam pro diverso voluptatis vel gaudii gradu diversam esse debere nemo non agnoscit & experientia fida talium magistra docet.

§. 806.

Si quod nobis placet nondum habeamus, habere tamen velimus *Cupiditas quando oriatur.*

mus ; idem cupimus. Si quod enim nobis placet, ex eo voluptatem percipimus (§. 542), vel prorsus gaudio afficimur (§. 614). Quamobrem cum idem habere velimus, hinc colligimus, quanam voluptate, quonam gaudio simus fruituri, si bonum istud nostrum foret, seu si rem istam, quam bonam nobis judicamus (§. 612), obtineremus, adeoque prægustum ejus habemus, idemque appetimus (§. 589). Quoniam itaque prægustus voluptatis, vel gaudii ex bono absente, quod nostrum esse mallemus, cupiditas est (§. 805); si quod nobis placet, quod nondum habemus, idem appetimus.

A posteriori propositionis veritas exemplis obviis confirmatur. Etenim si quis videt imaginem, quæ ipsi placet, nec eandem obtentu sibi impossibilem judicat, atque adeo habere mallet; eam habere cupit. Simplex nimirum appetitus præcedit cupiditatem, qui affectus est, nec hic nascitur, nisi iste præcesserit. Atque hoc probe notandum est, ubi ad experimenta descenderis, ne experientia iis refragari videatur, quæ confirmat.

Quod etiam nobis placere possint, quæ non habemus, nec tamen ea propterea cupiamus; unusquisque in se experiri potest, si in nundinis transeat per tabernas rebus pretiosis instructas, quarum nullum sibi esse usum intelligit, & quibus sibi comparandis sumtus deficere probe novit. Placent enim res pretiosæ earumque adspectu sæpe adeo delectamur, ut ab iis contemplandis abduci nequeamus: quoniam tamen ob rationes prædictas easdem minime appetimus, nec eas habendi cupiditas animum invadit. Quodsi attentione ad rationes prædictas seposita nascatur appetitus, is tamen statim supprimitur attentione ad easdem conversa, sicque nascens perit cupiditas.

§. 807.

Mater cupiditatis. Quoniam amamus, quod nobis placet (§. 648), ante autem placet, quam id cupiamus (§. 805); *cupiditas ex amore nascitur*, seu *amor cupiditatem præcedit, cupiditas amorem sequitur.*

Inde

Inde est quod gradum cupiditatis gradui amoris respondentem probet experientia. Ponamus tibi placere imaginem insigniter; eandem amabis. Quodsi impense eum ames, vehemens quoque orietur cupiditas, utut ab amore ad cupiditatem non fiat progressus per saltum, sed mediante prægustu voluptatis in posterum percipiendæ, siquidem imago nostra esset, & pravio simplici appetitu.

§. 808.

Si quid cupimus, id nobis repræsentamus tanquam nobis bonum. Si quid enim cupimus, voluptatem ex eo percipiendam nobis repræsentamus, si idem nostrum, vel nobis præsens esset (§. 805), consequenter idem nobis repræsentamus tanquam bonum tanto majus respectu nostri, quanto majorem nos inde percepturos esse voluptatem ex prægustu colligimus, vel certiores reddimur (§. 612). Atque adeo patet, nos nobis repræsentare tanquam bonum quoad nos, si idem cupimus. *Quenam cupiamus.*

Si quis a posteriori certior reddi vult veritatis propositionis præsentis, attentionem omnem in se convertere debet, quamprimum aliquid cupit. Tum enim satis superque intelliget, quomodo sibi rem, quam cupit, tanquam bonam repræsentet quoad se. Quodsi in aliis experimentum capere volueris, ex iisdem sciscitari debes, quænam sit cupiditatis tantæ ratio. Enarrabit enim ea, ob quæ rem, quam cupit, sibi bonam existimat, veluti ubi imaginem pulchram cupit, voluptatem indigitabit, qua perfunderetur animus, quoties eandem contemplari daretur, vel ad voluptatem si non expresse, tacite tamen provocabit, ubi alii eandem in conclavi ipsius intuentes laudaverint & quanti eandem æstiment significaverint. Bonum enim non eadem omnes metiuntur mensura.

Probe tenendum est, quod hic inculcamus, bonum non eadem mensura metiri omnes, cum non modo in cupiditate, verum etiam in omni affectu alio confundamur, si nostra mensura æstimamus, quod bonum est, ubi experimentum in aliis capiendum.

§. 809.

Quandonam quid cupiamus.

Si quid absens nobis repræsentamus tanquam nobis valde bonum; id cupimus. Etenim si quid absens, seu quod nondum habemus nobis repræsentamus bonum quoad nos; idem appetimus (§. 589). Quamobrem cum appetitus habeat gradus (§. 599), idemque fiat pro ratione boni in re percepti (§. 579); si quid nobis valde bonum videtur, appetitus vehementior est, adeoque affectus oritur (§. 603). Quoniam vero bonum quod nobis repræsentamus absens est, *per hypoth.* affectus tendit in bonum absens, quod nostrum esse mallemus, & quatenus idem nobis tanquam bonum repræsentamus, voluptatem ex eo percipiendam prægustamus (§. 612). Bonum igitur istud absens cupimus (§. 805).

Patet idem a posteriori eodem modo, quo veritas propositionis præcedentis innotescit, cum utrique eadem notio respondeat, ut adeo plura eam in rem addi non sit opus.

Si bonum exiguum videtur, nec magna est cupiditas, ita ut tam exigua evadere possit, ut vix in numerum affectuum referatur. Quamobrem addidimus in hypothesi absens repræsentari debere tanquam valde bonum: id quod per se intelligitur, ubi supponimus affectum oriri debere.

§. 810.

Definitio cupiditatis realis.

Cupiditas est affectus, qui oritur ex repræsentatione boni absentis.

Nimirum si supponimus affectum oriri, tacite supponimus absens bonum existimari quoad nos, idque valde bonum, ut adeo realitas hujus definitionis in articulo præcedente fuerit evicta.

§. 811.

Definitiones cupiditatis num sint recepto significatui conformes.

Definitio tam nominalis, quam realis cupiditatis recepto significatui conformis. Significatum receptum explicaturus *Gassendus* Phys. sect. 3. membr. 2. lib. 10. c. 5. f. 491. Tom. 1. Oper. eam affectum esse dicit, quo anima in rem visam bonam absentemque sic tendit, ut illi habendæ fruendæque veluti inhiet. Monet ibidem rem videri bonam, quatenus considera-

tur

tur tanquam voluptatis cujusdam creatrix. Immo diserte monet, proprium esse huic affectui, quod feratur duntaxat in bonum futurum absensve, atque adeo bono facto præsente evanescat. Apparet itaque juxta *Gassendum* oriri cupiditatem ex repræsentatione boni absentis: id quod cum definitione nostra reali convenit (§. 810). Quoniam vero res absens repræsentatur tanquam bona, quatenus ea consideratur tanquam voluptatis creatrix, atque adeo jam actu quædam inde voluptas percipitur; ideo non invito *Gassendo* dici potest cupiditatem esse prægustum quendam voluptatis ex bono absente percipiendæ, quod nostrum esse mallemus: id quod cum definitione nostra nominali prorsus concidit. *Cartesius* loco sæpius citato art. 58. p.m. 28. notat, cupiditatem semper bonum futurum respicere, sive appetamus acquisitionem boni, quod adhuc abest, aut evitationem mali, quod judicatur evenire posse, sive exoptemus conservationem cujusdam boni, aut absentiam cujusdam mali. Unde conficitur hunc affectum juxta *Cartesium* oriri ex repræsentatione boni absentis, quemadmodum fert definitio nostra realis (§. 810). Si dubium moveant, quod art. 58. ajat: sufficit, ut excitetur alicujus boni cupiditas, cogitandum esse, quod acquisitio possibilis sit, quod cum nostra spei definitione coincidere videtur; repetenda ea sunt, quæ ad idem removendum in superioribus (§. 803) in medium adduximus. Nemo non experitur, nos subinde cupere etiam ea, quæ a nobis acquiri non posse nobis persuasissimum est: quo in casu dicere solemus, vellem hoc, vel istud habere; vel utinam conditio mea pateretur, ut hoc, vel istud acquirere possem! Cognita impossibilitate obtinendi ejus, quod cupimus, ex cupiditate nascuntur affectus alii, quos ab illa distingvi acute necesse est, ne observaturus quæ diximus confundaris.

§. 812.

Si bonum, quo fruimur, nobis repræsentamus ut conser- *Objecta cupiditatis.*

vandum, vel malum, quod abest, ut evitandum; vel, quod adest, ut auferendum; conservationem boni, evitationem & ablationem mali cupimus. Nemo enim nescit, bonum judicari ut præsens, quo fruimur, bonum conservetur; malum quod abest evitetur, vel quod adest auferatur (§. 554. 565). Quamobrem si nobis repræsentamus boni præsentis conservationem, mali absentis evitationem, vel mali præsentis ablationem; bonum aliquod absens nobis repræsentamus, quod nostrum esse mallemus. Quoniam itaque repræsentatio boni absentis cupiditatem excitat (§. 810); cupiditas quoque excitari debet repræsentatione boni conservandi, mali absentis evitandi, vel præsentis auferendi.

A posteriori unusquisque cupiditatem in se observare potest, quando bonum aliquod conservari, malum evitari, vel auferri exoptat, ut adeo simplici tantummodo attentione sit opus.

In genere tenendum est omnes affectuum definitiones esse applicabiles in eo casu, in quo quid in numerum bonorum, vel malorum opinione nostra referimus, qualecunque tandem fuerit. Judicatur autem bonum, quod voluptatem creat; malum, quod tædium procreat in affectuum genesi, ubi nonnisi confusa boni malique repræsentatio est (§. 605).

§. 813.

Fuga definitio. *Fuga mali*, vel etiam *Fuga* simpliciter est prægustus tædii, vel tristitiæ ex malo absente percipiendæ, si nobis præsens fieret.

E. gr. Si cui sapor alicujus cibi molestus est, dum is eidem offertur; saporis illius memor tædium præsentit, quod inde percepturus esset, si eodem vesceretur: eundem adeo fugit. Nempe affectus, quo tunc corripitur animus, dum nos nullo modo adduci patimur, ut eodem vescamur, fuga dicitur. Quodsi nullus affectus oriatur, sed simplex tantummodo aversatio; Fugæ in eo sensu, qui hic attenditur, locus non est.

§. 814.

Quænam fugiamus. *Si quid nobis displicet, idemque aversamur; idem fugimus.*

mus. Si quid enim nobis displicet, ex eo tædium percipimus (§. 541), consequenter quia idem aversamur *per hypoth:* inde colligimus, quanto nobis tædio futurum sit, si idem nobis præsens esset, adeoque tædii inde percipiendi prægustum habemus. Quoniam itaque prægustus hic affectus ille est, quem Fugæ nomine compellamus (§. 813); si quod nobis displicet aversamur, idem fugimus.

Patet idem a posteriori per illud ipsum exemplum, quo ad illustrandam definitionem fugæ modo usi sumus. Etenim si sapor cibi nobis molestus est, eum aversamur. Quodsi ingens fuerit tædium, quod inde percipimus, idemque nobis repræsentemus; affectus quidam oritur, quo impulsi cibum istum procul a nobis remotum volumus. Atque adeo palam est, nos eundem fugere. Fugam hanc mali prodimus his verbis: apage! Nihil nobis cum re ista negotii esse volumus.

Opponitur hic affectus cupiditati, atque differt a cupiditate mali evitandi, cum tum attentio dirigatur in evitationem mali tanquam rem bonam, in fuga vero malum ipsum quoad nos consideretur. Qui ad obviam experientiam attendit; is differentiam inter cupiditatem mali evitandi & fugam mali absque difficultate distingvet.

§. 815.

Quoniam id fugimus, quod displicet & aversamur (§. 814); quod vero displicet, id odimus (§. 677); *Fuga ex odio nascitur mediante simplici aversatione.* *Mater fugæ.*

Scilicet aversatio simplex locum habere potest absque omni affectu, odium locum habere potest absque fuga; sed si ad aversationem simplicem rei absentis accedit odium, fuga oritur. Nimirum fuga id singulare habet, quod nos a malo protinus longo quasi intervallo removere nitamur ut tam cito ab eo procul distemus, quam nobis quidem possibile: unde fugæ ab aversatione simplici differentiam ad ideam imaginariam reducturi affectui huic fugæ nomen imposuere, cum fugiens ab objecto aliquo se celeri cursu removere nitatur.

§. 816.

Quanam fugiamus. *Si quid fugimus, id nobis repræsentamus tanquam malum quoad nos.* Si quid enim fugimus, tædia nobis repræsentamus ex malo absente percipienda, ubi nobis præsens fieret (§. 813). Quoniam vero id tanto magis malum nobis videtur, quanto majus tædium est quod inde percipitur (§. 613); absens malum tanquam malum quoad nos nobis repræsentare debemus, dum id fugimus.

Idem a posteriori obvia experientia confirmatur. Medicinam qui fugit, eam malam judicat quoad se, quando nimirum eadem uti jubetur: alias eam simpliciter aversatur, vel odio prosequitur. Cibum palato minus gratum fugit, qui eodem vesci jubetur, atque adeo eundem malum judicat quoad se. Alias itidem eundem simpliciter aversatur, vel odit, pro circumstantiarum diversitate.

§. 817.

Quandonam quid fugiamus. *Si quid absens nobis repræsentamus tanquam malum quoad nos, idem fugimus.* Etenim si quod absens nobis repræsentamus tanquam malum, tædia nobis repræsentamus inde percipienda, si ea res nobis præsens foret, eaque tanto majora, quanto majus malum nobis videtur (§. 513). Prægustum adeo habemus tædii ex re absente percipiendi, si ea nobis præsens foret, in casu nascentis affectus, quem hic supponimus, consequenter rem istam absentem fugimus (§. 813).

A posteriori confirmatur propositio iisdem prorsus exemplis, quæ ad confirmandam præcedentem faciunt.

§. 818.

Definitio realis fugæ. *Fuga* est affectus, qui oritur ex repræsentatione mali absentis quoad nos.

Patet realitas definitionis hujus per propositionem præcedentem (§. 817). Id vero per se liquet, malum, quod fugimus, tanquam eventu possibile repræsentari debere.

§. 819.

§. 819.

Definitio fugæ realis & nominalis recepto significatui conformis. Fugam in numerum affectuum refert *Gassendus* loc. cit. non invita experientia obvia. Fugam cupiditati opponit, adeoque oppositum significatum habere debet vocabulum fugæ, qui cupiditati tribuitur. Cupiditatem sumimus in eodem prorsus significatu, quem eidem vindicat *Gassendus* (§. 811). Significatus vero, quem vocabulo fugæ tribuimus, oppositus est ei, quem vindicavimus cupiditati. Quamobrem is quoque idem esse debet cum eo, quem experientiæ communi consentaneum probat *Gassendus*. Idem clarius patet, si quæ philosophus de significatn vocabuli fugæ disserit, cum iis conferas, quæ nos de fuga tradidimus. Fugam in eo cum odio convenire, quod uterque affectus sit abductio a re mala molestiæve creatrice, quatenus nimirum tanquam affectus molesti in aversatione fortiori consistunt (§. 609); eo autem differre, quod odium sit prævium, fuga vero concomitans: id quod coincidit cum eo, quod ex definitione nostra nominali deduximus (§. 815). Definit autem *Gassendus* fugam per affectum, quo anima rem visam malam absentemque sic refugit, ut aversam se illi declinandæ contineat. Unde liquet ipsum ad genesin hujus affectus requirere ut anima sibi repræsentet malum quoddam absens, quod nobis præsens fieri nolumus: id quod cum nostra definitione mali fugæ concidit (§. 518).

Definitio fugæ nominalis significatui recepto conformis.

Cartesius fugæ nullam facit mentionem, propterea quod cupiditatem mali evitandi ab illa differre non animadvertit, quam tamen ipso sensu in casibus obviis clarissime distingvimus. In unum scilicet casum intentus alterius oblitus est, cum nulla tunc adesset ratio, cur casus alter ipsi præsens sisteretur: id quod facillime accidere solet.

§. 820.

Metus est tædium ex malo adventuro perceptum, seu ex opinione mali adventuri. Quodsi ea prædominetur, ut in tristitiam abeat (§. 619); dicetur tristitia ex malo adventante, seu opinione mali adventantis, præsertim intolerabilis visi, per-

Metus ac desperationis definitio.

cepta

cepta *Desperatio.* Tædium ex malo appropinquante, vel ex opinione mali appropinquantis perceptum vocatur in specie *Timor*, ut adeo *timor metus quædam species sit.*

E. gr. Si quis noctu evigilans procellæ impetum audit sibique repræsentat incendii periculum in hoc aëris statu, ac ejus excitandi possibilitatem in vicinis ædibus; tædium, quo afficitur, animus metus nomine venit. Quodsi vero incendium jam fuerit ortum ac periculum inde imminet ædibus nostris, timori locus est. Si quis in casu posteriori periculum sibi repræsentat tanquam inevitabile ac jacturam omnium bonorum tanquam causam pauperiei intolerabilis sibi visæ, aut jacturam Bibliothecæ tanquam damnum irreparabile; desperationi locus est. Patet adeo affectus, qui metus, timoris ac desperationis nomine veniunt, esse quidem agnatos; sed tamen clarissime differre, ita ut differentiam ipso sensu distingvamus tum in nobis, tum in aliis, quando vel nos, vel alii iisdem agitantur.

§. 821.

Quanam & quando metuamus.

Qui metuit, is malum sibi repræsentat tanquam eventu possibile, & contra. Qui enim metuit, is malum sibi repræsentat tanquam adventurum ac ex opinione mali adventuri tædium percipit (§. 820). Tædium igitur percipit non ex malo in se considerato, sed ex eo, quod adventurum fit, consequenter qui malum metuit, is persuasus esse debet fieri posse ut malum eveniat, eventusque possibilitatem sibi repræsentat.

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus nos novellas publicas legentes intelligere, in vicino quodam regno apparatum bellicum instrui ac inde porro colligere, fieri posse ut ferale bellum in nostras oras serpat; metus animum invadit, atque adeo patet metuentem sibi repræsentare malum tanquam eventu possibile. Neque enim adhuc pro certo habet, idem eventurum. Jam ex adverso qui sibi repræsentat malum, tanquam eventu possibile, is sibi persuadet adesse rationes sufficientes, cur credat idem adventurum. Quoniam vero malum judicare debet, quod illud adventurum fit (§. 565); ex

eo,

eo, quod adventurum existimet; tædium tanto majus ab eo percipi debere, quo magis hoc ipsi malum videtur (§. 613). Jam vero qui tædium percipit ex eo, quod malum adventurum sit, metum animo concipit (§. 320). Quamobrem patet eum, qui malum sibi repræsentat tanquam eventu possibile, metuere sibi ab hoc malo.

A posteriori unusquisque ex seipso intelligit, nunquam sibi esse metum, nisi ubi sibi persuadet, malum aliquod eventu possibile esse, & quamprimum ita opinatur, metum subito oriri.

§. 822.

Metus est affectus, qui oritur, si quod malum nobis tanquam eventu possibile repræsentamus. *Metus definitio realis.*

Sola nimirum mali absentis repræsentatio fugam excitat; sed ubi tanquam eventu possibile consideratur, metus eidem superaccedit. Unde plerumque accidit, ut duo hic affectus oriantur simul: id quod probe notandum, ubi experimentum eorum capere volueris, quæ de utroque affectu docentur.

§. 823.

Quoniam timor a metu in eo differt, quod in illo affectu malum consideretur ut appropinquans, in hoc ut adventurum (§. 820); *Timor* est affectus, qui oritur, si malum aliquod nobis tanquam appropinquans repræsentamus (§. 823). *Definitio realis Timoris.*

Definitio adeo realis jam continetur in nominali, quam dedimus, ut adeo nominalis cum reali coincidat. Etenim fieri potest, ut etiam realis tamdiu pro nominali habeatur, quando ex ea possibilitas rei definitæ nondum intelligitur. Ceterum a posteriori veritas definitionis hujus realis confirmatur ex eo, quod observemus, nos timore perculsos transire in tenebris per cœmeterium, si quidem nobis persuasum est illo tempore spectra ibidem hominibus damna inferre, atque adeo imaginatio spectra nobis veluti ad nos accedentia, & corpus nostrum jamjam ferientia repræsentat. Studio ad hoc exemplum provoco, quod qualis sit timor & quomodo a metu differat omnium clarissime patefaciat.

§. 824.

Quando desperemus & quanta sit desperatio.

Qui desperat, is malum sibi repræsentat tanquam inevitabile & contra: atque tanto major desperatio, si simul ut intolerabile repræsentatur. Qui enim desperat, is tristitia afficitur ex malo adventante (§. 820), adeoque non tantum quatenus malum est, sed quatenus adventat; seu ex eo, quod malum certo sit extiturum. Quamobrem persuasus sit necesse est idem a se evitari non posse, atque ideo patet eum, qui desperat, malum sibi repræsentare tanquam inevitabile. Nimirum quamdiu quis existimat malum adhuc evitari posse, nondum pro certo habet idem extiturum.

Similiter qui malum sibi repræsentat tanquam inevitabile, hoc ipso sibi persuadet fore ut idem eveniat, per ea quæ modo diximus. Cumque hic sermo sit de malo, quod haud procul abest; idem tanquam jam adventans considerare debet. Quoniam igitur malum judicare debet mali inevitabilis adventum (§. 565), ex eo tanto majus tædium, immo tristitiam prorsus (§. 619), percipere, debet, quanto majus malum nobis videtur iste adventus (§. 613), consequenter desperare debet (§. 820).

Enimvero quia adventus mali intolerabilis tanto majus malum videtur, quanto intolerabilius idem existimatur (§. 565); ex eodem quoque tanto majus tædium, immo tanto major tristitia (§. 619), percipi debet, quanto intolerabilius malum videtur (§. 613). Desperatio igitur in hoc casu major esse debet.

Veritas propositionis præsentis confirmatur a posteriori, si cogitemus hominem ob homicidium ad supplicium ultimum damnatum sibi ignominiam perpetiendam repræsentare tanquam malum intolerabile idemque simul inevitabile. Tum enim affectum desperationis, quo urgetur, nemo in dubium vocare poterit.

Tria

Tria in dato exemplo probe attendenda veniunt, nimirum 1. quod ad supplicium ultimum damnatus mortem ac ignominiam cum eadem conjunctam sibi repræsentet tanquam malum; 2. quod malum istud consideret tanquam certo adventurum, 3. quod idem opinetur sibi fore intolerabile. Unde facile probari poterat cum affectu desperationis concurrere alios, veluti horrorem, quem incutit supplicii gravioris repræsentatio; pudor, quem excitat cogitatio de judiciis hominum, per quos ad locum judicii ducendus; tristitia simplex, quatenus malum existimatur, quod supplicium publice perpetiendum evitari non possit. Immo in casu speciali alii affectus superaccedere hisque se jungere possunt, veluti pœnitentia, qua quod homicidium commissum fuerit urgemur, & indignatio, quod non potius injuriam ab altero nobis factam perpessi fuerimus: sed de concursu affectuum non opus est, ut multa dicamus. Etenim si constet quænam sint singularum causæ, in dato casu speciali facile ostenditur, quinam concurrere debeant. Excitanda autem ad hunc concursum nobis fuit attentio, ne in experimentis capiendis confundamur, ubi plures concurrunt.

§. 825.

Desperatio est affectus, qui oritur, si nobis malum repræsentemus tanquam inevitabile, inprimis ubi simul idem nobis repræsentamus tanquam intolerabile. *Desperationis definitio realis.*

Non illustrius habemus exemplum, quam quod ad confirmandam propositionem præcedentem, in qua fundamentum hujus definitionis continetur, seu ejus realitas evicta fuit, usi sumus.

§. 826.

Definitiones metus, timoris & desperationis sunt recepto significatui conformes. Metus, ait *Martinius* in Lexico, est motus cordis, ut cum violenter constringitur & futurum malum fugit. Prius ad corpus, posterius ad animam refertur. Quare cum nos affectus hic tantummodo consideremus, quatenus ad animam spectant; dicendum erit juxta *Martinium* metum esse affectum, qui oritur ex opinione mali futuri, quod a nobis abesse vellemus: quod a definitione nostra reali minime abhorret (§. 819). Clarius *Aristoteles* metum definit per dolorem ac perturbationem ex opinione impendentis mali, quod *Definitiones metus, timoris & desperationis num sint recepto significatui conformes.*

 vel

vel perniciem, vel molestiam afferre possit: id quod cum definitione nostra nominali prorsus consentit (§. 820). Et *Gassendus* loco supra citato observat, metum universe ea etiam comprehendere, quæ minores molestias levioraque incommoda paritura sunt, ac ea rursus, quæ tametsi pro foribus non sint, aliquando tamen adfutura creduntur. Etsi enim *Aristoteles* restrictius metum definivisse videatur, non tamen eidem contrariantur, quæ *Gassendus* addit. Etenim jam supra monuimus, ubi notiones, ab exemplis abstrahuntur, aut ad ideas referuntur, ut earum appareat veritas, facillime contingere, ut in verba incidamus quæ non satis determinate exprimunt, quod significare debent, propria attentione ad exempla alia nobis obvia facile amplianda, vel restringenda, prout casus tulerit. Quamobrem non inconsultum est, ut, qui in veritate accurate determinanda proficere voluerit, quæ plures de eadem re dicunt in unum congerat: cum enim non omnibus eædem fuerint ideæ exemplares, ad quas verba sua retulerunt, ex collatione determinationes quomodo rite constituendæ sint innotescit (§. 682. *Log.*). Timorem a metu ita distinguit *Cicero*, optime gnarus significatus vocabulorum Latinorum, ut ille sit hujus speciei, scilicet metus appropinquantis mali: quem nos in definitione nominali (§. 820) secuti sumus. *Martinius* in Lexico timere idem esse ait ac futurum malum, quod vel erit, vel esse potest, expectare. Nisi verba, *vel esse potest*, scrupulum moverent, dici poterat, eum consentire cum *Cicerone*. Neque enim futurum expectamus, nisi quatenus id tanquam appropinquans, vel adventans spectamus. Sed quod non satis accurate mentem suam expresserit, apparet ex iis, quæ mox de timore dicit, quod sit spem abjicere, tanquam non possit aliquid cogitari, quo juvemur, ut impendentia mala amoliamur. Impendent mala, quæ appropinquant; mala appropinquantia vero non semper ut inevitabilia repræsentantur. Patet itaque quod verbis prioribus

metus & timor; posterioribus autem timor & desperatio non satis a se invicem distinguantur. *Gassendus* loc. cit. desperationem fidentiæ, seu fiduciæ, tanquam summum gradum metus summo gradui spei opponit, atque adeo desperationi locus esse nequit, nisi quando malum consideratur tanquam certo futurum, ut spectetur veluti jam præsens, consequenter inevitabile, idemque intolerabile, quemadmodum fert definitio nostra realis (§. 826). *Cartesius* loc. cit. metum & timorem a se invicem non distinguit, ac eum certioribus limitibus coërcet, quam par videbatur, dum affirmat, quod rei potiundæ difficultatem repræsentat metum, vel timorem excitare. Enimvero cum in numero malorum sit non potiri bono, quod cupimus; nemo non intelligit, ex eo, quod metuimus, ne boni, quod cupimus, spe frustremur, prona consequentia inferri, quod mali adventus metus causa sit, consequenter idem ex opinione mali futuri nascatur, quatenus idem consideramus tanquam eventu possibile: id quod cum definitione nostra consentit. Recte igitur sensisse *Cartesium* nullus dubito. Enimvero desperationem fiduciæ opponit, quemadmodum a nobis factum est, eumque extremum metum facit, quemadmodum & nos fecimus. Quamobrem cum modo ostenderimus, illum in genesi desperationis nobiscum consentire, qui eam summum metus gradum facit; evidens est *Cartesium* desperationem in eodem significatu accipere debere, quem nos vocabulo tribuimus.

Desperare vulgo idem esse ajunt ac spem abjicere, quemadmodum habet *Martinius* in Lexico: quod cum coincidat cum definitione metus *Cartesii*, qui metum summum desperationem facit: haud obscure intelligitur, quid ad explicationem insufficientem ab etymologia petitam reponi debeat. Rarissime accidit ut explicationes vocabulorum a rationibus etymologicis derivatæ accuratis definitionibus æquipolleant.

§. 827.

Terroris definitio. Nimia tristitia ex adventu mali improviso orta dicitur *Terror*.

 Pona-

Ponamus Titium per cœmeterium transeuntem in tenebris sibi persuadere, quod spectrum ipsi occurrat, & imaginationis vi repræsentare damna, quæ a spectris inferri hominibus audivit; ex improviso hoc adspectu in terrorem conjicietur. Unde patet, quomodo terror differat a simplici tristitia: simplex enim tristitia ex opinione mali præsentis est (§. 619); ast terrori locus est, quod malum ex improviso fiat præsens.

§. 828.

Terror desinens qualis sit.

Quando igitur *terror successive minuitur, simplex tristitia remanet*. Confirmatur hoc experientia, quemadmodum inprimis eo in casu apparet, quo non alius affectus contrarius in ejus locum statim succedit, veluti cum eventus docet terrorem fuisse inanem. Ponamus itaque Titium ambire munus ecclesiasticum, quod vacat, & admodum securum esse, quod idem sit obtenturus. Ponamus vero præter omnem spem atque opinionem accidere, ut Sempronius ad idem evehatur. Quamprimum hoc ipsi significatur, in terrorem conjicitur; eo autem languescente & animo ad se ipsum redeunte, sola tristitia afficitur. Nec posthac rursus redit terror, etsi ex jacturæ boni sperati recordatione tristitia nascatur. Causa nimirum tristitiæ remanet (§. 623); sed causa terroris redire nequit (§. 827).

Idem de ceteris quoque affectibus notandum, qui per tristitiam, vel gaudium definiuntur, ubi dubitas, num per tristitiam, vel gaudium definiri possint, ac veritatem experiri volueris.

§ 829.

Definitio terroris realis.

Quamobrem quia terrori unice ideo locus est, quod adventus mali improvisus fit (§§. 827. 828). *Terror oritur, si malum ex improviso ingruit, ac inprimis si præter spem omnem ac opinionem accidit.* Atque in his continetur definitio terroris realis (§. 194. Log.).

Confirmatur autem propositio a posteriori. Ponamus enim nos media nocte secure dormientes, sed ob strepitum in platea evigilantes percipere sonitum campanæ, quo signum in-

incendii in urbe exorti datur. Cum malum nobis repræsentemus incendium propter damna inde oriunda & ex strepitu colligamus ejus viciniam, nihil autem istiusmodi cogitantibus nobis incendium contingat; in terrorem conjicimur, quamprimum sonitum campanæ audimus. Atque adeo patet terrorem esse ex eo, quod malum istud nobis imminet ex improviso. Ponamus alium qui terrore non concutitur, quamdiu non novit, ubinam incendium flagret: surgentem vero e lectu rescire, flammam ex ædibus contiguis serpentem jam in proprias sævire; præter omnem opinionem intelligit, quod incendium ipsi sit funestum. Quamobrem cum nemo non norit animum in hoc casu terrore percuti; terror utique ex eo est, quod malum adsit ex improviso.

Poteramus idem confirmare exemplis aliis compluribus. Ita in terrorem conjicitur maleficus, si præter spem, quam conceperat, durior pœna eidem dictatur, veluti crurifragium, cum se capite plexum iri sibi persuaderet. Terrori vero locus est etiam in rebus levioris momenti, quando meticulosiores fuerimus, modo adsit opinio damni.

§. 830.

Definitio terroris significatui vocabuli recepto congrua. Quæ ad confirmandam theoriam terroris in medium adduximus exempla, abunde loquuntur vocabulum a nobis in significatu recepto accipi. Etenim nisi notio, cui significandæ vocabulum destinamus, ea foret, quam communi sermone eodem indigitamus; exempla quoque, in quibus terrori locum esse affirmant omnes ex communi loquendi usu, ad illam confirmandam ac illustrandam adduci minime possent. Terrorem metus speciem facit *Cicero*, qui eum per metum concutientem definit, seu quem pallor, tremor, crepitus dentium consequuntur. Quodsi jam experientiam consulas, quandonam ob metum palleat facies, tremant artus, immo dentes in nonnullis subjectis crepent; illa non accidere reperies nisi eo in casu, in quo malum quoddam nobis imminere opinamur præter omnem expe-

Definitio terroris num significatui vocabuli recepto conformis.

expectationem, quemadmodum exempla paulo ante in medium adducta loquuntur. Atque adeo patet *Ciceronem* non alium nomini tribuere significatum, quam quem nos eidem tribuimus, etsi nos in Psychologia ad ea respiciamus, quæ animæ insunt, cum ex adverso *Cicero* ad ea attendat, quæ in corpore obvia sensui manifesta sunt.

Cicero plures alias metus species distinguit, quemadmodum videre est apud *Gassendum* loco citato f. 497; sed nostrum jam non est differentias istas explicare, quibus significandis non in quavis lingua vocabula prostant, cum alibi tradi possint, siquidem illarum aliquis sese offerat usus.

§. 831.

Fluctuationis animi definitio.

Vacillatio seu *Fluctuatio animi* est alternatio voluptatis atque tædii super bono, quod an obtentu possibile sit reperire non possumus.

Ponamus vacare munus, cui nos pares existimamus, atque idem nobis videri admodum utile. Voluptatem nos ex eodem percipere idemque appetere nemo non novit. Enimvero ponamus nos jam sollicitos esse de mediis idem obtinendi, nulla vero reperiri posse, quorum executio in potestate nostra posita sit. Nemo non denuo novit, nos tædio affici, quod voti nostri compotes fieri non posse videamur atque a spe ejusdem obtinendi arceamur. Quando igitur animum ad emolumenta, quæ tibi a munere isto spondes, denuo advertis visurus, num omnem spem abjicere debeas; voluptate iterum perfunditur animus. Quamobrem ejus obtinendi cupidus si de mediis rursus cogitas, ac in iis reperiendis te denuo infelicem experiaris; voluptate evanescente redit tædium. Hunc animæ statum indigitamus, quando animum vacillantem, vel fluctuantem dicimus. Atque ita simul apparet realitas definitionis præsentis. Datur enim istiusmodi status animæ, qualem definitio supponit.

§. 832.

Quomodo oriatur.

Si bonum absens cupimus, sed media, quibus idem obtineamus, vel ignoramus, vel quænam ex pluribus eligere debeamus minime videamur, tum fluctuat, vel vacillat animus. Si enim bonum absens cupimus, voluptate afficimur (§. 805). Quando vero

vero de mediis solliciti, vel nulla prorsus reperire valemus, vel quænam ex pluribus eligere debeamus nobis non apparet; num illud obtentu possibile sit nobis ignoramus. Quamobrem cum malum reputari debeat, si quod cupimus quomodo obtineatur reperire minime valemus (§. 505); ex eo tædium tanto majus percipere debemus, quanto majus malum existimamus mediorum ignorantiam, vel difficultatem electionis (§. 612). Quodsi jam spem abjecturi denuo respicimus bonum, quod cupiebamus; voluptas, qua perfundebamur, denuo redit ex eadem ratione, qua ante ortam ostendimus. Atque cupiditas stimulo est, ut ad media ruminanda animum denuo advertamus. Quodsi vero non feliciores sumus in iis inveniendis, vel eligendis, quam antea fueramus, ex eadem ratione redeunt tædia, quibus ante afficiebamur, ob quam iisdem locum esse ostendimus. Levi autem attentione perspicitur, a tædiis ad voluptatem & a voluptate ad tædia reciprocum reditum per longius temporis spatium continuari posse. Quamobrem cum sic tædia atque voluptas alternent vices, quod an bonum obtentu possibile sit, reperire non possumus *per demonstrata*; animus fluctuat, vel vacillat (§. 831).

A posteriori propositionis præsentis veritatem confirmat exemplum, quod ad illustrandam propositionem præcedentem in medium attulimus. Sane integra demonstratio ad idem applicari potest, ut adeo & ipsa clarius intelligatur.

Per propositionem præsentem patet istiusmodi statum animæ esse possibilem, quem fluctuationis animi nomine indigitavimus: etsi jam a posteriori ex allato exemplo idem appareat.

§. 833.

Fluctuationis animi ratio.

Si animus vacillat, vel fluctuat, aut media obtinendi bonum, quod cupimus, ignoramus, aut in iis eligendis, vel exequendis hæremus. Si enim animus fluctuat, voluptas atque tædium alternant vices, quod num bonum obtentu possibile sit reperire non possumus (§. 831). Quoniam ad bonum obtinendum mediis opus est, atque adeo idem obtentu nobis pos-

sibile non est, quamdiu vel media ignoramus, vel quænam eligere, aut quomodo ea exequi debeamus nobis non apparet; si animus fluctuat, aut media prorsus ignorare debemus, aut saltem dubii simus necesse est, quibusnam ad finem consequendum uti teneamur, consequenter in iis eligendis hæremus.

Confirmatur id a posteriori ex eo, quod fluctuantes nunc decernamus boni prosecutionem, nunc ab eo prosequendo desistere velimus. Quando decernimus illam, cupiditatem nobis stimulo esse deprehendimus. Quando vero ab eodem prosequendo desistendum esse opinamur, mediorum ignorantia, vel eligendorum difficultas in causa est. Vacillationem itaque, seu fluctuationem ex eo esse intelligimus, quod media obtinendi bonum, quod cupimus, vel ignoremus, vel in iis eligendis hæreamus.

Si exemplum speciale majoris claritatis causa desideres, aut animum adverte ad id, quod antea in medium attulimus; aut cogita te animo fluctuantem, utrum iter amici visendi gratia facere debeas, nec ne. Amicum enim invisere bonum judicas, atque adeo eum invisere cupis. Ast cum iter ideo faciendum sit, ob rationes contrarias idem suadentes ac dissuadentes dubitas, an iter decernere, an ab eodem desistere debeas, adeoque in eligendo medio hæres. Animi igitur fluctuatio ex difficultate electionis medii est.

§. 834.

Fluctuatio animi ex ignorantia executionis mediorum.

Si ignoramus quomodo media obtinendi bonum, quod cupimus, exequi debeamus; animus fluctuat. Etenim si media obtinendi bonum, quod cupimus, ignoramus; animus fluctuat (§. 832). Sed si ignoramus, quomodo ea exequi debeamus, perinde est ac si ea ignoraremus, utpote bonum, quod cupimus, non consecuturi nisi media exequamur. Quare fluctuare quoque debet animus, si ignoramus quomodo media exequi debeamus.

Idem patet a posteriori. Ponamus vacare munus, ad quod nos evehi mallemus. Ponamus nobis innotescere, collatio-

nem

nem muneris unice pendere a nutu Ministri cujusdam regii. Ponamus eundem nil dare nisi plus danti; nobis vero nec apparere, unde nummos corradere debeamus, ut donum offerre possimus; nec scire quomodo ipsi idem offerre possimus cum sit accessu difficilis, nec ullus domesticorum nobis notus. Vacillare in hoc casu animum, ita ut nunc munus istud ambire velimus, nunc iterum nolimus; experientia palam loquitur.

Media, quorum executio ignoratur, insufficienter cognoscuntur, cum ad eorum notionem etiam pertineat eorundem executio. Insufficiens cognitio ex parte ignorantia est, quatenus nempe quædam adhuc ignorantur, quæ notionem ingredi debebant. Ubi vero operatio a completa notione pendet, respectu hujus perinde est, ac si omnis notio prorsus deficeret. Exemplum speciale, quod dedimus, quæ modo dixi abunde illustrat.

§. 835.

Fluctuatio animi est affectus, qui oritur ex ignorantia mediorum, vel electionis, aut executionis eorundem. *Definitio realis fluctuationis animi.*

Patet veritas definitionis per ea, quæ modo demonstravimus a priori & a posteriori confirmavimus (§. 833), quamvis ad eam admittendam sufficiat exempla obvia perspexisse.

§. 836.

Definitiones fluctuationis, vel vacillationis animi sunt recepto significatui conformes. Vocabulum fluctuationis per metaphoricam rationem etymologicam translatum fuit ad significandum animæ statum, quo dubia est, an quid agere debeat, nec ne, seu an bonum prosequi debeat, ut eodem potiatur, an idem negligi consultum sit. Ipsa ratio itaque etymologica insinuat, quod nunc in hanc, nunc in illam partem feramur, quemadmodum fluctus nunc huc, nunc illuc feruntur, motu in plagas oppositas alternante. Quamobrem ubi ad affectum significandum adhiberi debet, cum omnis affectus vel sit jucundus, vel molestus, jucundi autem in voluptate, molesti in tædio illius opposito consistant (§. 608. 609); alia in mente fluctuatio significari nequit, nisi quæ in alterna- *Definitio vacillationis animi num sit conformis significatui recepto.*

tione voluptatis atque tædii consistit. Hanc autem alternationem locum habere non posse nisi super bono, quod utrum prosequi, an negligere debeamus, nobis non constat, ex antecedentibus satis manifestum est. Non aliud igitur vocabulum ad denotandum affectum, quem hactenus expendimus, suppetit, quod non invito communi usu loquendi adhiberi possit, quam fluctuatio animi (§. 831). Etsi enim vulgo latius pateat vocabuli significatus, ut etiam extra sphæram affectuum sese extendat; affectum tamen hunc ambitu suo simul comprehendit. Nemo autem non videt, in doctrina affectuum significatum esse restringendum, quemadmodum jam antea in casibus aliis similibus factum. Præeuntem habemus *Cartesium* loc. cit. qui fluctuationem animi procedere ait a difficultate in electione mediorum, aut in executione, sub qua etiam ignorantiam eorundem comprehendit. Qui enim media prorsus ignorat, is nec novit, quomodo ea exequi debeat, ut adeo philosophus non diversam a nostra tradere videri debeat definitionem. Sermone vernaculo affectum hunc Wanckelmüthigkeit appellamus, cui vox Latina vacillatio animi respondet. Vacillare idem est ac inconstanter ire, adeoque ad animum translatum vocabulum denotat hæsitationem in electione, vel executione mediorum, consequenter ratione etymologica adstipulante ad exprimendum affectum, cum quo jam nobis negotium, adhiberi potest, quemadmodum a Germanis fieri solet. Animus enim incertus est in electione & executione mediorum, quemadmodum pes in eundo.

Apparet ex dictis vacillationem animi esse affectum mixtum (§. 610): id quod ex ipsa quoque definitione nominali palam est (§. 831).

§. 837.

Horroris definitio. *Horror* dicitur metus, qui oritur ex repræsentatione mali tanquam ingentis.

E. gr. Horret animus, quando oculis intuemur præsentes supplicium

plicium grave, veluti crurifragium, si quidem id nobis repræsentamus tanquam malum ingens.

§. 838.

Quoniam animum horrere affirmamus, quotiescunque metum ingentem exprimere volumus, quemadmodum nemini non notum est; metus autem ingens ex opinione ingentis mali imminentis est, quemadmodum ex definitione metus colligitur (§. 822); *Horroris definitio, quam dedimus, usui loquendi communi conformis.* *Num definitio usui loquendi conformis.*

Non adeo opus est, ut de consensu definitionis horroris cum communi usu loquendi evincendo plura addamus, cum is adeo obvius sit.

§. 839.

Quoniam terror oritur ex adventu mali improviso (§. 829), horror autem ex opininone ingentis (§. 837); *si malum ex improviso imminens nobis tanquam ingens repræsentamus; horror cum terrore conjungitur.* *Horror quando cum terrore conjungatur.*

Conjunctionem loquitur experientia: casum vero, in quo ea contingit, rite fuisse determinatum, acumine utenti observare licet.

§. 840.

Et quia desperationi locus est, si malum imminens nobis repræsentamus tanquam inevitabile, tum simul tanquam intolerabile (§. 825); *si malum ex inproviso imminens nobis tanquam ingens ac inevitabile repræsentamus, horrorem & terrorem simul ortum excipit desperatio.* *Quando insuper desperatio superaccedat.*

§. 841.

Pusillanimitas est tristitia orta ex difficultate boni, quod cupimus, obtinendi. *Pusillanimitatis definitio.*

E. gr. Si Titius munus ambit, quod maxime cupit, varia autem eidem objiciuntur impedimenta, quibus tollendis se parem fore desperat, inquietudo illa animi, qua angitur, singularis quædam tristitiæ species, qua animus abjicitur, pusillanimitatis nomine venit.

§. 842.

Si nobis repræsentamus impedimenta, quo minus bonum, quod *Quandonam oriatur.*

quod cupimus obtineamus, tanquam insuperabilia; pusillanimitas oritur. Quodsi enim impedimenta, quo minus bonum obtineamus, tanquam insuperabilia nobis repræsentamus; certo persuasi nobis videmur nos eodem minime potituros, aut saltem spem omnem abjicimus (§. 769). Quoniam vero idem cupimus *per hypoth.* malum utique judicare debemus, quod idem consequi nequeamus (§. 565). Quare cum exinde tædium, immo tristitiam (§. 619), percipere debeamus (§. 613); tristitia oritur ex difficultate boni, quod cupimus, obtinendi, adeoque pusillanimitas (§. 841).

Loquitur idem exemplum, quod ad illustrandum definitionem pusillanimitatis in medium adduximus. Atque adeo patet propositionem præsentem a posteriori confirmari: patet etiam quomodo eandem confirmaturi ejus experimentum in nobis, vel aliis capere debeamus.

Imposſibilitas obtinendi a difficultate distingui debet. Imposſibile nobis est obtinere bonum, quod cupimus, quando nobis deficiunt media idem obtinendi, vel mediorum executio in potestate non est. Difficile nobis est obtinendi bonum, quod cupimus, si impedimenta sese objiciunt, quibus tollendis num pares simus dubitatur, ita ut plurimum negotii nobis facessat eorum sublatio. Hæc differentia, quæ inter impoſſibilitatem & difficultatem boni obtinendi intercedit, facile nos docet eam, quæ inter fluctuationem & pusillanimitatem obtinet.

§. 842.

Quanam pusillanimis sibi repræsentet.

Qui pusillanimis est, impedimenta, quo minus bonum, quod capit, obtineat, tanquam insuperabilia sibi repræsentat. Qui enim pusillanimis est, is sibi repræsentat difficultates boni, quod cupit, obtinendi (§. 840), adeoque sibi persuadet, fore ut idem non obtineat. Quodsi bonum, quod cupimus, nobis tanquam obtentu difficile repræsentamus, necesse est ut nobis occurrant impedimenta, quæ obstare videntur, quo minus istud consequamur, & quibus tollendis nos non pares esse existimamus. Impedimenta igitur, quo minus bonum, quod cupit, obtineat, tanquam insuperabilia sibi repræsentat.

A po-

A posteriori propositio confirmatur per eadem exempla, quæ ad confirmandam præcedentem conducunt. Sane pusillanimes de causa tristitiæ, qua anguntur, quæsiti respondent, se infelices esse, quod omnibus licet adhibitis mediis id tamen consequi nequeant, quod consequi student. Pusillanimitas subinde quoque observatur in iis, qui in studio aliquo inanem operam sumunt, etsi omnem adhibeant diligentiam, librosque sibi comparent, quos in eo scientiarum genere optimos prædicari norunt.

§. 844.

Pusillanimitas est affectus, qui oritur, si quis impedimenta in prosequendo bono, quod cupit, obvia tanquam insuperabilia sibi repræsentat. *Pusillanimitatis definitio realis.*

Obtinet nimirum in executione mediorum & tanto major esse solet, quanto major erat spes, quam in electione mediorum susceperamus. Et perinde quidem est, sive impedimenta ista sese offerant de executione mediorum cogitanti, sive eandem aggredienti.

§. 845.

Si quis bonum prosequi decrevit, nec a proposito suo sese dimoveri patitur; de mediis vero cogitanti nulla sese offerunt, nec aliorum consiliis idem juvatur; pusillanimitas oritur. Si quis enim bonum prosequi ita decrevit, ut a proposito suo se dimoveri non patiatur, quin ingens ejus sit cupiditas dubitari nequit (§. 510). Nil magis igitur in votis habet, quam ut eodem potiatur, maximumque malum reputare debet, si eodem non potiatur. Quamobrem cum de mediis cogitans nullaque reperiens omne præsidium in consiliis aliorum collocet; ubi his destitutum se videt, quæ mediorum loco esse debebant, eorundem defectum tanquam impedimentum insuperabile sibi repræsentare debet, quod obstat, quo minus bonum, quod vehementer cupit, consequatur, prouti ex ipsa impedimenti notione colligitur (§. 726. *Ontol.*). Quoniam itaque pusillanimitas oritur, si quis impedimenta in prosequendo bono *Casus specialis pusillanimitatis.*

no

no obvia tanquam insuperabilia sibi repræsentat (§. 844); eadem quoque oriri debet, si quis bonum vehementer cupit & media ignorans nihil præsidii in consiliis amicorum reperit, adeoque in hypothesi propositionis præsentis.

Patet idem a posteriori. Ponamus munus vacare ecclesiasticum, quod vehementer cupit Mevius. Ponamus porro eum non videre, quomodo ad idem pervenire possit; sed spem omnem in amico collocare, cujus commendatione ac consiliis id effici posse confidit, ut voti sui compos reddatur. Quodsi jam cognoverit commendationem amici haud multum valituram & consilia, quæ suppeditat, vel esse nulla, vel parum certa, ut iis tuto se fidere posse non existimet; munus vehementer cupiens & durante cupiditate de eo obtinendo desperans pusillanimis evadit. Hinc audias conquerentem, se destitui omnibus consiliis: neminem esse, qui ipsi succurrere velit. Aliorum commemorantem audias felicitatem, immo summopere prædicantem, suam vero accusantem infelicitatem & impatienter diris nescio quibus semetipsum devoventem, prouti quidem diversimode dispositus fuerit animus affectusque socii alii superaccedunt ex affectuum theoria decenter applicata discernendi ac separandi a se invicem.

Si quis non perspicit, quomodo inopia consiliorum spectari possit tanquam impedimentum obtinendi boni, quod prosequi decrevimus, is definitionem impedimenti generalem applicet, quam dedimus (§. 726. *Ontol.*), & omnis obscuritas, quæ superest, statim dispelletur. Qui enim ipsemet media ignorans consilia aliorum eodem loco habet; is inde sibi persuadet, se bonum, quod cupit, consequi posse (§. 937. *Ontol.*). Quamobrem ex inopia consiliorum, quorum spem conceperat, intelligit, cur bonum, quod vehementer cupit, consequi nequeat, adeoque in eadem ratio sufficiens frustrati propositi continetur (§. 56. *Ontol*), consequenter eam impedimenti loco habere debet (§. 726. *Ontol.*).

Definitiones pusillanimitatis

§. 846.

Definitiones pusillanimitatis sunt recepto significatui conformes.

formes. In affectu pusillanimitatis explicando multus est *Gassendus* loc. cit. f. 498. ita autem ille: Ubi, inquit, ne non obtineamus bonum, aut devitemus superemusve malum metuimus, vel etiam prorsus desperamus, tunc animos ad adoriendum prosequendumque despondemus animove pusillo, sive ad agendum segni reddimur. Hinc porro infert, pusillanimitatem (quam & *Segnitiem* vocat) esse affectum, quo anima in se quasi collabatur & cum difficultatibus malisque, quæ iri superatum diffidit, colluctari detrectet. Videmus ad genesin hujus affectus requiri a *Gassendo*, ut bonum aliquod cupiamus, ad quod etiam pertinere mali evitationem palam est; ut in eo prosequendo objiciantur nobis difficultates, & ut has ipsas difficultates a nobis superari non posse opinemur. Quoniam difficultates istæ aliæ esse nequeunt, quam vel impedimenta, quæ nobis in executione mediorum objiciuntur, vel inopia mediorum consilio alieno minime levanda; non alium affectum pusillanimitatem vocat *Gassendus*, quam cui nos idem nomen imposuimus (§. 843. 844). Nec minus eundem vocabuli significatum tuetur *Cartesius* loc. cit. art. 59. Diserte enim pusillanimitatem tribuit difficultatibus in executione mediorum, quemadmodum fecerat *Gassendus*. Quare cum ostenderimus *Gassendum* eundem affectum pusillanimitatem appellare, quem nos hoc nomine insignimus; per se patet *Cartesium* quoque eundem significatum tueri. Germanico idiomate idem affectus Kleinmüthigkeit appellatur, quod vi compositionis coincidit cum vocabulo Latino. Nemo vero est, qui nesciat nos vocabulo isto uti, quoties videmus alterum lugentem & impatienter conquerentem, se omnibus consiliis esse destitutum, ut bono, quod cupit, potiri non possit, vel malum, quod metuit, declinare minime valeat.

num sint recepto significatui conformes.

Cur hic affectus Latinis dicatur pusillanimitas, Germanis Kleinmüthigkeit, ipsa affectus hujus natura insinuat, a qua denominandi ratio in utraque lingua petita. Quemadmodum enim Latinis animum despondere, vel abjicere dicitur qui, cum agere vellet, ad

agendum segnis efficitur, ob difficultates, quibus amovendis se parem fore diffidit; ita in simili casu vernaculo nobis sermone dicitur den Muth sincken lassen. Animus enim Latinis, quemadmodum Muth Germanis est mentis vigor, unde veluti quidam intrinsecus animæ agendi impetus manat, quando agendi occasio nobis offertur: ea tantummodo differentia est, quod vocabulum Germanicum non sit homonymon, quemadmodum Latinum, propterea quod lingua Germanica vocabulis abundat & Germani, qui linguæ potentes sunt, in rebus accurate discernendis verba apposite admodum seligunt.

§. 847.

Animositatis definitio.

Animositas **est prædominium cupiditatis ac spei vincentis metum ex difficultate boni obtinendi orti. Appellatur etiam** ***Audacia.***

E. gr. Titius cupit munus, quod vacat & quod a se ornari posse novit patronus, cujus favore ad idem evehi potest. Visa igitur possibilitate ejus obtinendi spe lactatur animus (§. 800). Enimvero ponamus Patrono esse agnatum, quem is singulari favore complectitur, ad idem munus adspirantem. Ubi hoc cognoverit Titius, metu percutitur, ne hic sibi præferatur, atque adeo metus ex difficultate boni obtinendi oritur (§. 822). Enimvero ubi expendit, agnatum patroni non esse muneri obeundo parem, quod ex intentione Principis ornari debet; metu abjecto cum cupiditate spes resurgit ac vires capit, ut adeo a proposito ambiendi muneris non desistat, sed alacri animo executionem ejus adoriatur: quod ubi fit, animosus dicitur, vel, si justo animosior fuerit, prorsus audax.

§. 848.

Quando animositas oriatur.

Si difficultates boni, quod cupimus, obtinendi nobis expendentibus occurrat ratio, ob quam eædem si non certo superabiles, certe superatu non prorsus impossibiles videantur; animositas oritur. **Quoniam difficultatem boni, quod cupimus, obtinendi in executione obviam nobis expendentibus occurrit ratio, ob quam eædem si non certo superabiles, certe superatu non prorsus impossibiles videntur** ***per hypoth.*** **remotis autem difficultatibus bonum obtentu possibile est; idem obtentu possibile, minimum non prorsus impossibile in casu pro-**

propositionis præsentis videri debet. Quamobrem cum ex repræsentatione difficultatum obtinendi boni, quod cupiebamus, nasceretur metus, ne ab eodem excludamur, voti nostri compotes minime facti (§. 822); ex earundem vero superabilitate, ob quam obtentu nobis possibile, aut saltem non prorsus impossibile videtur *per demonstr.* spes reviviscat, quæ antea ex repræsentatione mediorum enata fuerat (§. 800); cupiditas ac spes metum vincunt atque adeo prædominantur. Quamobrem animositas oritur (§. 846).

Confirmatur propositio a posteriori exemplo, quod modo ad illustrandum definitionem animositatis in medium adduximus (*not.* §. 845). Integra enim demonstratio in eo continetur, ut ab eodem abstrahi possit: id quod mirum non est. Etenim exemplum docet, quomodo animositas in dato casu speciali oriatur; demonstratio autem idem terminis generalibus enunciat.

Constat artis demonstrandi peritis, demonstrationes haud raro ad casus speciales applicatas proferri, ubi si in genere quid demonstrari debet demonstratio obscurior intellectu videtur, aut difficilior, ut ejus vim facilius percipere possint qui alias attentione sufficiente uti nequeunt.

§. 849.

Animositatis ratio.

Si quis animosus evadit, is rationem perspicit, cur difficultates in prosecutione boni, quod cupimus, emergentes superatu possibiles, aut saltem non prorsus impossibiles videntur. Si quis enim animosus evadit, cupiditas boni ac spes ejus obtinendi superare debet metum ex difficultatibus ejus obtinendi ortum (§. 846). Quoniam adeo metus tamdiu subsistere debet, quamdiu difficultates istas tolli nos posse apparet (§. 128. *Ontol.*), nec spes oriri potest, nisi bonum repræsentetur ut obtentu possibile (§. 800); evidens est si spes reviviscere ac adversus metum prævalere debeat, difficultates istas non amplius tanquam insuperabiles, sed ut superabiles, aut superatu non

prorſus impoſſibiles ſpectari debere. Quoniam igitur tanquam ſuperabiles, aut ſuperatu non prorſus impoſſibiles ſpectari nequeunt, niſi adſit aliqua ratio, cur tales appareant (§.70. *Ontol.*); ſi quis animoſus evadit, is utique rationem perſpicere debet, cur difficultates emergentes in proſecutione boni ſuperabiles eſſe exiſtimet.

Confirmat idem experientia, modo notes in eo caſu, quo quid vehementer cupimus, tanquam ſuperabiles ſpectari difficultates, quando demonſtrari nequit quod ſint inſuperabiles, juxta iſtud pervulgatum: Quod quis maxime vult, id maxime credit. In inevidentibus enim appetitus influit in aſſenſum. Et tutius non invita prudentia exiſtimatur vel irrito conatu aliquid ſuſcipere, quam ex poſt facto intelligere a nobis prætermiſſam eſſe occaſionem obtinendi bonum, quod acquiſitu poſſibile fuerat. Exempla ſpecialia non adjicio: trahi huc poteſt, quod ante commemoravi.

Nimirum in præſente caſu non evidentibus rationibus opus eſt, ſed ſufficiunt probabiles. Inter probabiles vero infimum locum tenet, quod in caſu damni ex negligentia metuendi poſſibile haberi debeat, cujus impoſſibilitas demonſtrari nequit. Ceteris animoſiores ſunt, qui in negotiis humanis probabilitati cedunt, nec evidentiam importune flagitant. Sed de his plura dicemus, ſi Deo ita viſum fuerit, in Logica probabilium, quæ magnum ad prudentiam affert adjumentum, quemadmodum in Moralibus ex inſtituto docebimus.

§. 850.

Definitio realis Animoſitatis.

Animoſitas eſt affectus, qui oritur, ſi difficultates obtinendi boni, quod cupimus, perpendentibus videantur ſuperabiles, aut ſuperatu non prorſus impoſſibiles.

Tum inprimis difficultates nobis videntur tanquam ſuperatu non prorſus impoſſibiles, quando oſtendere non poſſumus quod impoſſibile ſit, eas ſuperari a nobis. Ceterum notanda eſt hic differentia, quæ inter diverſos homines intercedit: neque enim omnes ejusdem ſunt indolis. Alii enim evidentiam in negotiis humanis deſiderant perinde ac in ſcientiis, atque hi ſunt timidiores & ad puſillanimitatem

pro

proclives: alii probabilitati cuicunque locum concedunt, atque hi sunt ceteris animosiores. Sed differentiam istam nunc quidem curatius non scrutamur.

§. 851.

Definitiones animositatis significatui recepto conformes. Animositatem *Gassendus* loc. cit. definit per affectum, quo se anima concitat & ad colluctandum cum difficultatibus malisve, quæ iri superatum confidat, prorumpit. Nos tunc audentes effici, animosque ad aggrediendum pergendumque assumere pronunciat, ubi bene speramus confidimusque fore, ut aut objectas difficultates perrumpendo bonum obtineamus, malumve evitemus, aut cum malo ipso colluctando illud superemus. Patet adeo animositatem, vel audaciam (duo enim hæc vocabula *Gassendo* synonyma sunt) ex mente ipsius oriri, si bonum, quod cupimus, quo etiam mali evitatio refertur, nobis repræsentamus tanquam obtentu difficile, difficultatem tamen superari posse confidimus, si vel maxime certo constare nobis nequeat, utrum superari possit, nec ne. Hæc satis consona esse iis, quæ nos de animositate demonstravimus (§. 848), palam est. *Cartesius* loc. cit. animositatem, aut audaciam affectum appellat, qui difficultati in executione remediorum sese opponit. Nemo sese opponit difficultatibus, nisi quas superari a se posse confidit, aut minimum quas quod superare non possit nondum certo constare opinatur. Quamobrem *Cartesius* non minus, quam *Gassendus* eum vocabulo tribuit significatum; qui definitioni nostræ reali (§. 850), consequenter & nominali, ex qua realem deduximus (§. 848), conformis est.

Definitiones animositatis num significatui recepto conformes.

Quod mali evitatio in numerum bonorum referri debeat, in superioribus jam monuimus, nec quenquam fore arbitror, qui non sua sponte idem admittat. Malum igitur videri debet malum non evitare atque adeo cum malo colluctatur, qui idem evitare studet.

§. 852.

Desiderium est tædium ex mora boni venturi, quod speratur, perceptum. E. gr.

Desiderii definitio.

E. gr. Ponamus amicum ex oris peregrinis, in quas excurrerat, reducem nobis per famulum suum nunciare adventum suum ac significare, quod in eo jam sit, ut ipsemet ad nos veniat. Expectamus itaque adventum ejus, quem nobis plurimum voluptatis allaturum speramus. Quodsi non statim advenerit, moram impatienter ferimus. Tædium, quod inde percipitur, est id quod desiderii nomine compellamus. Differre hoc tædium tanquam singularem quandam speciem ab aliis ipso sensu interno docemur.

§. 853.

Definitio realis desiderii.

Quoniam adeo tum demum desiderare bonum dicimur, si spei superaccedit tædium ex mora adventus subortum (§. 852); *Desiderium oritur, si mora adventus boni, quod speramus, tædium nobis creat*: id quod exemplo, quo definitionem desiderii illustravimus, a posteriori confirmatur.

Propositio hæc definitio realis est ex nominali immediate fluens.

§. 854.

Definitio desiderii num communi usui loquendi conformis.

Definitio desiderii, quam dedimus, communi usui loquendi conformis. Communem vocabuli significatum expositurus *Martinius* in Lexico: desiderium, inquit, est rerum absentium & nondum adeptarum concupiscentia. Quoniam objectum desiderii facit res absentes, quas nondum adepti sumus, hoc ipso significat, nos desiderare ea, quorum obtinendorum aliqua spes nobis superest, ita enim desiderium distinguitur a cupiditate, quæ est boni absentis simpliciter talis. Quodsi dicas ea quoque desiderari, quorum obtinendorum spes nulla nobis superest; id dici subinde non negamus, sed idem ex inconstantia loquendi fieri palam est: cujus si vel maxime *Martinius* rationem habeat, nostra tamen parum refert, cum in philosophia ab inconstantia loquendi simus alieni. Enimvero ad desiderium non sufficit boni venturi expectatio, alias enim a spe non differret (§. 800). Spei igitur quid superaddere debet. Nil autem est quod superaddere possit nisi tædium ex mora oriundum, quo expectatio efficitur impatiens. Quamobrem appa-

apparet, si significatum tædii intra limites affectuum coarctes & accuratius determines, quæ notionem verbis *Martinii* respondentem ingrediuntur, non aliam posse condi definitionem desiderii, quam nos tradidimus. Quoniam desiderio agnata est cupiditas, agnata spes est; ecquis miretur idem vulgo non satis ab affectibus cognatis distingui, ubi verbis exprimendum quod in ipsius idea continetur: Enimvero ut nihil supersit dubii circa significatum vocabuli, perpende ea, quorum tibi conscius es, quando te anxie quid desiderare affirmas (hic enim casus affectus est); nostramque definitionem experientiæ consentientem deprehendes ea in te percepturus, quæ ad desiderium tanquam affectum requisivimus. *Cartesius* loc. cit. art. 67. per desiderium intelligit affectum ex bono præterito nascentem. Enimvero cum bonum præteritum consideretur tanquam absens, nec ex eo, quod eodem nobis frui datum est, quicquam ideæ præsenti addatur, nisi quod ea res sit voluptatis creatrix, adeoque quod sit bona; ex boni absentis consideratione non nascitur nisi cupiditas (§. 807). Quodsi malum reputetur, bonum præteritum non amplius præsens esse, quemadmodum mallemus; tædium, immo tristitia inde oritur tanquam ex malo præsente (§. 623). Quare cum hic permisceatur cupuditati tædium ex absentia boni, quod non amplius præsens sit; in desiderio autem ob moram adventus (§. 853), adeoque ex eo, quod nondum præsens sit bonum; *Cartesius* ad priorem casum respexit, adeoque desiderium ex mente ipsius erit affectus ex absentia boni, quod cupimus, orti, seu ex eo, quod non sit præsens, quod cupimus, consequenter ejus notio ad casum quoque nostra definitione distincte expressum trahi potest. Uterque tamen casus non prorsus idem est: etenim in casu definitionis boni adventum speramus; in casu *Cartesii* boni absentis tantummodo nobis cupiditas est, spes nulla. Unde accidit, ut uterque mentis status ipso sensus interni judicio diversus deprehendatur, neque adeo sub de-

side-

ſiderio a nobis comprehendatur. Minime autem opus nobis videtur peculiarem conſtituere affectum pro eo caſu, in quo tædium nobis ſubnaſcitur ex eo, quod bonum abſens ſit, nec ulla nobis ejus ſpes ſuperſit, quod tamen præſens eſſe mallemus & cujus nobis jucunda eſt memoria, quatenus bonum judicamus, quod nobis olim eo frui datum fuerit. Etenim cum plures diverſi affectus hic invicem non permiſceantur, ſed ſubito vices alternent, prout attentio in hanc, vel illam ideæ præſentis partem dirigitur; affectus ſingulos ſuis nominibus efferre licet. Entia præter neceſſitatem multiplicanda non ſunt. Quicquid ſit, ſufficit agnoſcere *Carteſium* deſiderium eſſe ſpeciem triſtitiæ ortam ex abſentia boni, quod cupimus: ita enim definitio utrumque comprehendit caſum.

Quodſi in anterioribus peculiares affectuum ſpecies conſtituiſſe videmur, qui ad alios referri poterant, vel in quibus duorum quorundam affectuum aliorum alternatio obtinet; nonniſi attentione opus eſt ad affectus præſentes, ut differentiam caſus, in quo *Carteſius* animæ deſiderium præter neceſſitatem tribuit tanquam affectum a ceteris diverſum, a caſibus ceteris, quos modo diximus; perſpicias. Etenim in illo caſu affectus, qui alternant vices, non immutantur, ac uno redeunte alter evaneſcit; in ceteris vero caſibus quod in alio affectu eſt in dato ſingulari ratione modificatur, ut naturam mutet, ac plures affectus ſibi invicem permiſcentur, ut mixtus ſit diverſus a ſimplicibus. Uberiorem lucem his affundet Pſychologia rationalis, ubi diſtincte explicabuntur, quæ nunc confuſe percepta indicantur.

§. 855.

Hilaritatis definitio. Gaudium ortum ex eo, quod malum ſit præteritum, vel metus mali evanuerit, dicitur *Hilaritas*.

E. gr. Si amicus noſter gravi morbo decumbat, quem ipſi fatalem prædicunt Medici, triſtitia afficimur jacturam amici pro malo reputantes. Enimvero ubi nobis nunciatur ipſum reconvaluiſſe; ſanitatis recuperationem in numerum bonorum referimus. Atque adeo ex bono præſente gaudium oritur, quod cum ſingulare ſit ab alio gaudio differens ex bono quodam nobis præſente oriundo, quod in nos collatum poſſidemus, hilaritatis nomine venit. Germani dicunt

cunt in hoc casu: Ich bin frohe, daß das Unglück vorbey ist, oder daß das Ungemach überstanden, atque adeo hilaritas est is affectus, quem Germani Frölichkeit appellare solent.

§. 856.

Oritur adeo *hilaritas, si nobis repræsentemus malum, rem tædii creatricem, tanquam tædia nobis non amplius creaturum.* Oritur enim ex eo, quod malum sit præteritum, vel metus mali evanuerit, adeoque præteritio mali est ratio sufficiens hujus affectus, ubi ad animam refertur (§. 56. *Ontol.*) consequenter eadem posita ponitur & ipse (§. 118. *Ontol.*). Enimvero si perpendimus malum, illud tanquam rem tædii creatricem consideramus (§. 569). quodsi porro idem spectamus tanquam præteritum; utique cogitamus, quod nobis tædium non amplius sit creaturum. Quamobrem ubi nobis repræsentamus malum, quod nos vexavit, tanquam nobis non amplius tædium creaturum; hilaritas oritur. *Quando oriatur.*

Patet idem à posteriori ex eo, quod alterum hilarem esse jubentes ea utamur ratione, quod perpendere debeat, quantum tædium perceperit ex malo, nunc vero ab eodem penitus sit liberatus, veluti cum quis luget suæ mortem uxoris, vel filii morbo diuturno & difficili tandem extincti, quo graviter afflictus fuit animus.

Habemus hic hilaritatis definitionem realem, quæ modum ostendit communi praxi conformem eandem in animo alterius excitandi.

§. 857.

Quoniam *Cartesius* significatum vocabuli in Philosophiam introduxit loc. cit. quem hilaritati tribuimus; *receptum tuemur significatum non obstante vago usu loquendi, qui dissentire videtur* (§. 147. 144. *Disc. prælim.*). *Num definitio hilaritatis usui loquendi conformis.*

Quod communis usus loquendi repugnare videatur significatui, quem hilaritati tribuimus cum *Cartesio*, liquet. Sane quando apud *Terentium* legitur, *Hilarem hunc sumamus diem*, non videtur significatui nostro esse locus. Neque in simili casu, quando Germani dicunt, last uns frölich seyn, idem obtinere videtur. Enimvero si cu-

ratius rem consideres, cum hic requirimus animæ statum, qualis esse solet ejus, qui ab omni tædio liberatus voluptate præsente fruitur: unde si quem minus hilarem videmus, eum seponere jubemus quæ tædia creant, quasi jam ab iis prorsus liberatus esset. Et qui hilares sunt, ea tenentur animi persuasione, quasi jam evanuerint omnia, quæ tædio esse possunt, consequenter omnia a nobis ablata fuerint mala. Non igitur prorsus à communi loquendi usu recedimus. Immo videtur vocabulum primo habuisse eum significatum, quem eidem tribuimus: deinde vero is ad casus similes extensus.

§. 858.

Fastidii definitio.

Tædium perceptum ex eo, ex quo ante voluptatem percipiebamus, dicitur *Fastidium*.

Probe notandum est rem hic supponi prorsus eandem, ita ut nihil in ea immutetur. E. gr. Ponamus nos ex sapore cibi cujusdam voluptatem insignem percipere, atque adeo eundem capientes delectari. Quodsi jam accidat, ut sæpius repetito ejus usu sapor non amplius gratus sit, sed ingratus evadat, ut tædio ex ejus usu afficiamur: tædium hoc, quod percipimus dum is nobis offertur, est id, quod fastidium appellamus.

§. 859.

Quomodo fastidium oriatur.

Quoniam tædium ex eo percipimus, ex quo ante voluptatem perceperamus, si quod bonum videbatur idem postea malum deprehendatur (§. 558. 570); *Fastidium oritur, si, quod nobis tanquam bonum repræsentabamus, idem deinceps tanquam malum repræsentemus.* A posteriori idem confirmat exemplum, quod modo ad definitionem illustrandum in medium adduximus.

Proximus ad fastidium gradus est, si quod nobis voluptatem creabat, nunc non amplius creet, consequenter si quod bonum judicaveramus nunc tale non amplius videtur: ipsum tamen fastidium nondum adest, siquidem per id affectum intelligis. Defectus enim voluptatis affectus non est. Enimvero si res ista proponitur ad appetendum, cum malum judices eam appetere; ex eo tædium percipis, quod eam appetere debeas (§. 570). Atque eatenus ex re, quatenus ad appetendum proponitur, tædium capitur, ex qua antea voluptas percipiebatur. Tuncque fastidio locus est, etsi rem in se spectatam

ctatam non malam judices, nec bonam, adeoque indifferenter te ad eandem habeas, quamdiu eandem ad te minime refers. Per inconstantiam loquendi subinde fastidire dicimur, quod nihili facimus, cum antea in pretio nobis fuisset. Sed cum isto significatu vocabuli nobis in doctrina affectuum nihil est negotii.

§. 860.

Quoniam quæ sensibus grata sunt & iis mediantibus nobis voluptatem creant continuo usu tandem minus grata fiunt, vel prorsus ingrata, ut vel nullam amplius voluptatem, vel prorsus tædium creent; *Quæ sensibus grata sunt, eorum fastidium ipsa die*, seu *duratione excitatur*. *Fastidium eorum, quæ sensibus grata.*

Idem à posteriori confirmat exemplum paulo ante allatum (*not.* §. 858). Cibus enim, qui bene sapit, quando raro capitur, sæpius iterato ejus usu tandem fastiditur. Jam cibus ex eorum numero est, quæ sensibus grata sunt. Sola autem duratione excitatur ejus fastidium.

§. 861.

Definitio fastidii recepto vocabuli significatui conformis. Quod *Cartesius* vocabulum in eodem significatu accipiat, quem nos eidem tribuimus (§. 858), facile probatur. Quandoque enim, ait, duratio boni gignit satietatem, sive fastidium. Quoniam fastidium in numerum affectuum refert & quidem molestorum; cum tædio conjungi debet (§. 609). Quoniam itaque tædium percipere debemus ex bono ob solam durationem, ex bono autem voluptatem percipimus (§. 558); tædium juxta *Cartesium* ex eo percipimus, ex quo ante voluptatem percipiebamus, etsi id in se non fuerit mutatum, quando fastidium oritur. Id vero prorsus coincidit cum definitione nostra fastidii. Vulgo non attenditur, quod fastidium in numero affectuum sit, adeoque nobis sufficit tueri significatum, qui ab eo non abhorret, quem vocabulo tribuit *Cartesius*. *Definitio fastidii num usui loquendi conformis.*

Affectum esse fastidium vel ex eo patet, quod extraordinarius san-

guinis ac fluidorum reliquorum in corpore motus obſervetur, quando quid faſtidimus: id quod affectum arguere palam eſt (§. 611).

§. 862.

Ira definitio. *Ira* eſt tædium inſigne ortum ex injuria nobis vel aliis illata, conjunctum cum odio ejus, qui eam intulit. *Carteſius* vocat *indignationem*, ſi injuria aliis illata fuerit.

Quodſi cui plurima exhibuimus beneficia ac is ingrato animo nos diffamat; Injuriam nobis ab eodem inferri nemo dubitat, tantoque major injuria habetur, quanto majora in eum à nobis profecta ſunt beneficia. Quodſi jam nobis narrantur calumniæ, quibus famæ noſtræ labem adſpergere conatur, ira exardeſcit animus. Quod vero ſit triſtitia quædam ſpecies odio aliisque affectibus permixta attendentibus patet. Odium enim prodit nocendi animus, qui ſeſe in iraſcentibus ſatis aperte manifeſtat. Triſtes nos eſſe ira deflagrante experimur.

§. 863.

Pudor quando iræ permiſceatur. *Si injuria ab altero nobis facta famam noſtram lædit, ſaltem opinione noſtra; pudor iræ permiſcetur.* Etenim ſi injuriam ab altero factam nobis repræſentamus, ira naſcitur (§. 892); ſi eandem injuriam nobis repræſentamus tanquam famæ noſtræ adverſam, ex opinione cenſuræ aliorum, quam incurremus, pudor oritur (§. 779). Quamobrem ubi utrumque una eademque idea menti exhibetur; ira & pudor ſimul in anima cooriuntur atque adeo invicem permiſcentur, ut à ſe invicem non diſtinguantur, quamdiu uterque affectus ſimul durat.

Pudorem in eo caſu iræ permiſceri à poſteriori patet, ſi in rationem ejusdem inquirimus. Etenim tum deprehendemus, nos ideo iraſci, quod famæ noſtræ adverſum exiſtimamus factum alterius, quoniam cauſæ pudoris magis nobis conſcii ſumus quam cauſæ iræ, atque adeo illam cum hac confundimus.

Nimirum iræ cauſa eſt, quod alter fecit, quod nobis malum eſt. Malum vero judicatur ex eo, quod famam noſtram læſerit. Unde patet cum ratio rationis iræ ſit ratio pudoris, cur non ſemper iram comitetur pudor.

§. 894.

§. 864.

Si nobis repræsentamus injuriam ab altero nobis factam, nosque in causa esse existimamus, quod eam nobis intulerit; pœnitentia iræ permiscetur. Dum enim nobis repræsentamus injuriam ab altero nobis factam, ira exardescit animus (§. 862). Jam vero dum nos in causa esse existimamus, quod eam nobis intulerit; eorum, quæ à nobis male facta sunt, nobis conscii sumus (§. 565), consequenter nos eorundem pœnitet (§. 759). Quoniam igitur ira & pœnitentia simul cooriuntur, iræ pœnitentia ut in casu præcedente pudor permiscetur. *Quando pœnitentia iræ permisceatur.*

Pœnitentiam permisceri iræ satis nobis conscii sumus, ubi in rationem ejusdem attentionem nostram convertimus, seposita quasi injuria nobis facta, cum affectus hic facillime dignoscatur à ceteris omnibus atque per verba foras erumpat.

Facile apparet non repugnare ut pœnitentia atque pudor simul permisceantur iræ, cum minime repugnet utriusque rationem simul poni (§. 863. 864).

§. 865.

Si per injuriam ab altero nobis factam damnum ingens nobis imminere videtur, quod ante non metueramus; iræ terror permiscetur. Quodsi vero malum tantummodo videtur eventu possibile; metus eidem permiscetur. Etenim quia ex injuriæ ab altero nobis factæ repræsentatione nascitur ira (§. 862), ex opinione mali ex improviso ingruentis terror (§. 829), ex opinione vero mali eveutu possibilis metus (§ 822); si ex injuria ab altero nobis facta malum aliquod imminere opinamur, iræ permiscetur metus, & si malum istud nobis jamjam prope esse arbitramur, idque præter omnem spem ac opinionem nostram accidit, iræ terror permiscetur. *Terror ac metus quando iræ permisceantur.*

A posteriori confirmatur propositionis veritas eodem modo, quem in propositionibus anterioribus indicavimus, ubi scilicet inquirimus in rationes, cur nobis ab altero injuriam factam esse existimemus. Etenim affectus socii iræ ex ratio-

nibus oriuntur, ob quas factum alterius pro injuria reputamus.

Supponimus injuriam ab altero nobis factam nobis prius innotescere quam rationem, & hanc demum ex facto alterius colligi, dum idem ad statum nostrum referimus, aut damnum ex facto alterius emergens una cum facto ejusdem ad notitiam nostram pervenire, ita ut ex damno judicemus factum alterius nobis esse malum. Etenim si damnum nobis repræsentemus ab altero nobis datum, antequam constet quinam sit ejusdem causa, affectus iræ socius prægreditur iram & hæc demum subsequitur, ubi in autorem damni inquirentibus nobis innotescit facto alterius idem nobis fuisse datum.

§. 866.

Quando ira desperatio permisceatur.

Si malum per injuriam alterius nobis imminens nobis repræsentemus tanquam inevitabile, idque inprimis nobis quoque intolerabile videatur; iræ permiscetur desperatio. Quoniam enim desperatio nascitur ex opinione inevitabilitatis mali, presertim si accedat opinio intolerabilitatis (§. 825), ira vero ex opinione injuriæ ab altero nobis datæ (§. 862); si malum alterius injuria nobis imminens videatur inevitabile, immo simul intolerabile, desperatio iræ permisceri debet.

A posteriori confirmatur propositio eodem prorsus modo, quo precedentes confirmari monuimus.

Quodsi demonstrationes propositionum proxime præcedentium atque præsentis consideres; palam erit, eos affectus misceri iræ, qui excitantur damno alterius injuria nobis dato, cum ira excitetur ex eo, quod damnum istud alterius injuria nobis datum existimemus. Quamobrem si opiniones hominum de eo, quod sibi malum esse arbitrantur, nobis innotuere; haud difficulter intellgitur, quinam in dato casu affectus cum ira simul cooriantur.

§. 867.

Ira unde intendatur.

Quoniam plures affectus concurrentes appetitum vel aversationem vehementiorem reddere debent (§. 603); affectus vero vehementior est, si appetitus, vel aversatio efficitur vehementior (§. *cit.*); *ira vehementor evadit, prouti plures, vel pauciores affectus majore, vel minore gradu eidem socientur.*

Quodsi per propositiones præedentes inquiramus, quinam affectus

iræ

iræ socientur; veritatem propositionis præsentis a posteriori addiscere licet.

§. 868.

Quoniam injuriam ab altero nobis factam æstimamus ex damno, quod nobis intulit; damnum vero æstimatur ex eo quod sit malum respectu nostri, vel ejus, cui injuriam factam arbitramur; *ira oritur ex opinione mali ex facto alterius nobis vel aliis emergentis* (§. 862). Atque in his consistit definitio realis iræ. *Definitio iræ realis.*

Si ira nasci debet ex opinione injuriæ aliis factæ, eam contrario affectu inpediri necesse non est. Juvatur autem amore ejus, cui fit injuria: juvaturquoque odio ac invidia quibus illum persequimur, qui damnum alteri intulit.

§. 869.

Si injuriarum præteritarum memoria per præsentem nobis refricatur; levi ex causa vehementer irascimur. Etenim si injurias præteritas cum præsente simul nobis repræsentamus, ira non modo nascitur ex præsente, sed ex præteritis simul (§. 862). Quare cum perinde sit ac si injuriæ omnes aliquando ab altero perpessæ nunc denum factæ essent; causa quidem præsens levis est, sed omnis iræ causa levis non est. Quoniam tamen nos ad præsentem tantummodo attendimus atque ex ea sola iram nasci arbitramur. vehemens ira nasci nobis videtur ex levi causa, & levis causa iram revera denuo suscitat. *Vehemens ira ex levi causa.*

A posteriori intelligere poteris veritatem propositionis ex eo, quod levi ex causa vehementer irascentes, ubi iisdem exprobraveris, quod ob rem adeo leviculam ad tantam iram se provocari patiantur, respondeant sibi jam antea plures injurias fuisse ab eodem illatas, aut, ubi causam tantæ iræ ne generaliter quidem indicare voluerint, saltem regerant, se probe nosse rationem, cur tam vehementer irascantur. In se autem unusquisque pristinarum injuriarum memoriam facilius deprehendere valet, ubi re quadam levicula ad iram concitatur.

Non

Non jam mentionem injicere lubet injuriarum ab aliis nobis factarum & vi imaginationis cum iis, quas perpessi sumus ab eo, qui jam ad iram nos concitat, confusarum, cum istiusmodi confusiones in omni affectuum genere obtineant atque eorundem vehementiam augeant.

§. 870.

Definitio iræ usui loquendi ac recepto significatui conformis.

Definitio iræ num usui loquendi conformes.

Ira res notissima est & omni affectu alio facillime distinguitur. Nemo igitur est, qui nesciat, quod irascamur, quando nos ab altero offensos esse existimamus, quodque ira tendat ad vindictam injuriæ illatæ. Ad vindictam tendimus, quatenus alteri nocere cupimus: quæ cupiditas cum ex odio proficiscatur (§. 671), odium cum ira conjunctum esse agnoscunt omnes. Injuriam ab altero illatam ægre ferimus & fœminæ ad vindictam inermes lachrymantur: quo ipso patet, omnes agnoscere, quod tristitia perturbetur animus, quando irascimur. Nemo igitur alium affectum iram appellat, quam quem nos eodem nomine insignivimus. Inprimis autem in rem nostram loquitur *Gassendus* ut nostra ex eodem desumsisse videriqueamus, etsi dudum in Metaphysica Germanica eadem tradiderimus, antequam Operum *Gassendi* copia nobis facta fuisset, quæ paucos demum ante annos in manus nostras pervenere & nunc quidem, dum hæc scribimus, primum evolvimus: quæ ideo monemus, ut ex consensu judicetur modum, quo venamur notiones rerum, non aberrare à veritate ac detegere, quæ ex aliis difficilius addisci poterunt, quod ob verborum ubertatem sæpius superflua admisceantur & ob eorundem vagum significatum determinationes genuinæ non tanta facilitate perspiciantur, qua jam aliunde notæ ex iisdem agnoscuntur. Ita autem *Gassendus* loc. cit. c. 7. f. 500. Iratus, inquit, & moleste fert aversaturque acceptam injuriam, & illius causam autoremve odit, & ulcisci, seu nocumentum vicissim infligere cupit, & nocere efficereque, ut autorem pœniteat, sperat, & ad

ad nocendum audenter prorumpit, & non fine quadam voluptate ulcifcitur ac nocet. Ex quo proinde efficitur, ut ira non tam fimplex affectus, quam cincinnus quidam affectuum fit, ac definiri poffit affectus, quo anima præ dolore ob injuriam accipi vifam ac odio in illius autorem concepto pectoreque incalefcente ad ulcifcendum concitatur, ut autorem facti pœniteat, neque tale quid amplius patret. Quoniam *Gassendus* monet iratum molefte ferre injuriam ab altero factam, ac animæ dolorem ob eandem tribuit, moleftia vero ab ipfo dicitur, quod nobis tædium vocatur, moleftiaque ingens doloris nomine eidem venit, quemadmodum ex ejus tractatione de affectibus clariffime liquet; ad iram tædium infigne requirit ex injuriæ nobis illatæ opinione ortum: cum quo quod odium conftanter conjungatur, diferte monet. Eum igitur affectum iræ nomine infignit, cui nos id nominis tribuimus (§. 862). Agnofcit etiam affectus complures alios fimul oriri & coortos cum eodem in unum confundi, quemadmodum à nobis demonftratum eft (§. 863. & feqq.). Cetera quæ definitioni admifcet, vel ftatum corporis concernunt, qui eft irafcentis, vel actiones ex odio in alterum profectæ funt, quibus injuriam nobis factam vindicare ftudemus: de quibus fuo loco nobis dicendum erit in Moralibus, utpote à definitione iræ alienis. *Cartefius* breviter loc. cit. Artic. 65. Malum ab aliis, inquit, patratum, cum ad nos non refertur, efficit folum ut illis indignemur; fed cum refertur ad nos, movet etiam iram: id quod cum noftra definitione iræ reali fatis confpirat (§. 868), fi a differentia inter iram & indignationem difcefferis, quam hic non attendendam effe ipfa experientia docet. Etenim ex verbis *Cartefii* non aliud colligi poteft, quam quod indignatio affectus lenior videatur, quam ira, ita tamen, ut fub ira comprehendatur. An vero ira tantummodo gradu differat ex ipfius mente ab indignatione, an indignationi aliquid fuperaddat, non fatis liquet. Pofterius tamen proba-

 bilius

bilius videtur ex adjecta vocula *etiam*. Quicquid sit, experientia satis loquitur, subinde nos irasci ob injuriam aliis factam eodem prorsus modo, ac si ea nobis facta fuisset, ut adeo ad aliquos saltem casus respexisse videatur *Cartesius*, in quibus differentia ista erat ex accidente.

§. 871.

Cupiditas vindictæ quid sit.

Per *Cupiditatem vindictæ* intelligimus cupiditatem mali alterius, propterea quod ipsum consideramus tanquam causam mali nobis præsentis.

E. gr. Mevius propalavit consilia Titii, quorum ipsum participem fecerat, atque propositum ejus irritum fecit. Titius adeo consilium nocendi Mevio capit, ex damno ejus gaudio afficiendus. Cupit igitur malum Mevii, propterea quod is causa mali ipsi præsentis. Atque ea vindictæ cupiditas est.

§. 872.

Ira cum cupiditate vindictæ nexus.

Ira cum vindictæ cupiditate conjungitur. Conjungitur enim cum odio ejus, qui injuriam nobis fecit, seu mali nobis præsentis causa est (§. 861), adeoque iratus ex tædio ejus, cui irascitur, voluptatem percipit, & ideo gaudet quod is tristitia afficiatur (§. 664). Quoniam itaque malum ipsius bonum sibi existimat (§. 613), immo propter odii vehementiam (§. 862) valde bonum opinatur; malum ejus, cui irascitur, ideo cupit, quod eum tanquam causam mali sibi præsentis considerat. Cum ira itaque cupiditas vindictæ conjungitur.

A posteriori satis manifestum est, cum ira arcto admodum vinculo connexam esse vindictæ cupiditatem. Audias enim iratos nescio quibus diris devovere eum, cui irascuntur, immo ubi præsens fuerit, ad eundem verbis, vel factis lædendum eosdem impelli videas. Cupiditas vindictæ in irato adeo manifesta est, ut eam ideo iræ definitionem ingredi fecerit *Gassendus*, non attendens ad id, quod vindictæ cupiditas ex odio fluat, ex eo orto, quod nobis displiceat factum alterius, quia in nos injuriosum, seu quod factum alterius nobis repræ-

repræsentemus tanquam malum respectu nostri (§. 677).

Multa ex cupiditate vindictæ fluunt, quæ in irato observantur. Spirat eam vultus & gestus: tendunt ad eandem verba & facta.

§. 873.

Si tædium quidem percipimus ex injuria nobis ab altero illata, a vindictæ tamen cupidine alienum habemus animum, *Indignatio* oritur. Germani vocant böse seyn. Atque adeo patet *iram ab indignatione cupiditate vindictæ differre.* *Indignatio quomodo differat a tædio.*

Videtur ad hanc differentiam respexisse *Cartesius*, dum indignationem ab ira distinxit. Sed quoniam vindictæ cupiditas ut plurimum abesse solet, ubi consideramus injuriam aliis ab altero, non nobis illatam; ideo ad istiusmodi casus animum advertens sibi persuasit indignationem constanter oriri, ubi nobis repræsentamus injuriam aliis, non nobis ab altero factam.

§. 874.

Si alterum amamus, ei irascimur, qui ipsi injuriam intulit. Etenim si alterum amamus, eum consideramus tanquam nos ipsos (§. 659), consequenter quæ ipsi infertur injuria, ea nobis illata putatur. Enimvero ira nascitur ex injuria nobis illata (§. 862). Ergo etiam nasci debet ex injuria ei, quem amamus, illata. *Quando alteri injuriam inferenti irascamur.*

A posteriori propositionis veritas confirmatur ex eo, quod irascamur ei, qui amico nostro injuriam fecit, ac de causa iræ quæsiti, vel prorsus censuram aliorum incurrentes, quod irascamur ei, a quo offensi non simus, respondeamus, nos adeo ægre ferre injuriam alteri illatam, ac si nobismet ipsis illata fuisset. Iram in hoc casu non differre ab ea, ad quam injuria nobis facta concitamur, experientia loquitur. Adesse vindictæ cupiditatem, verba & facta loquuntur.

Ecce tibi casum unum, ad quem *Cartesius* non respexit indignationis causam investigaturus.

§. 875.

Si alterum odio prosequimur, ei irascimur ob injuriam aliis factam. Etenim si eum odio prosequimur, tædia ejus *Ira ex injuria in alios casus alius.*

 (§. 669)

(§. 669), consequenter malum ipsius appetimus (§. 61;). Quare cum perpendentes injuriam aliis ab ipso factam ex ea tædium percipiamus *ex hypoth.* quoniam supponimus ex opinione injuriæ aliis factæ oriri affectum, odium renovatur (§. 677). In præsente adeo casu cum tædio ex injuria aliis ab altero illata orto jungitur odium *per demonstrata*, adeoque ira oritur ex eo, quod odio prosequimur illum, qui injuriam alteri fecit (§. 862).

A posteriori iram in animo nostro exardescentem observamus, quando narratur eum, quem odio prosequimur, injuriam fecisse aliis, modo hos non itidem oderimus: quæ determinatio ex hypothesi propositionis præsentis exulat, adeoque ei tacite superaddi minime debet. Eandem observamus in aliis tanquam ad casum præsentem pertinentem, quando iram excusaturus hanc affert rationem, quod is, cui irascitur, dignus sit odio, & causas odii promeriti recenset.

Ecce tibi casum adhuc alium, ad quem *Cartesius* animum non advertit differentiam iræ ab indignatione traditurus in definitionibus causalibus. Facile autem casus quidam attentionem nostram subterfugiunt, quando eos non præsentes sistit memoria, propterea quod eos non adeo sæpe fuimus experti, sicuti ceteros. Absit igitur ut quis carpendi animo proferri existimet, quæ animo tuendi nostra proferri amor veritatis suadet!

§. 876.

Casus alius, in quo ira vehemens.

Quoniam ira excandescit animus, si eum amamus, cui injuria infertur (§. 874), vel si eum odio prosequimur, qui alteri injuriam infert (§. 875); *Multo magis animus ira exardescere debet, si eum amamus, cui injuria fit ab altero; alterum vero, qui injuriam infert, odio prosequimur.*

Fieri potest ut in hoc casu ira sit major, quam quando aliis ob injuriam nobis factam irascimur. Vehementia enim iræ in casu priori a magnitudine amoris, odii ac injuriæ illatæ; in posteriori a magnitudine illatæ injuriæ pendet sola, nisi affectus socii alii concurrant (§. 863. & seqq.), vel ex accidente intendatur ira (§. 867).

§. 877.

§. 877.

Si eum amamus, qui nobis, vel aliis injuriam facit, ei non irascimur, sed tantummodo indignamur; immo subinde ne quidem indignamur. Si enim perpendimus injuriam nobis vel aliis factam, alterum consideramus tanquam causam mali nobis præsentis, adeoque malum existimamus, quod id fecerit alter (§. 565), consequenter tædium ex eo percipimus, quod id fecerit (§. 613). Et quia eum, qui injuriam intulit, amamus *per hypoth.* ex ejus tædio, consequenter ex eo, quod ipsi malum est (§. 613), ipsimet tædium percipimus (§. 641). Impossibile igitur est ut idem nobis repræsentemus tanquam valde bonum (§. 612. *Psychol.* & §. 28. *Ontol.*), consequenter ut idem cupiamus (§. 805). Quoniam itaque a tædio ex injuria illata percepto abest cupiditas vindictæ (§. 871); ei qui injuriam intulit tantummodo indignamur (§. 873).

Quando tantummodo indignemur, immo ne quidem indignemur.

A posteriori idem confirmant exempla parentum liberos impense amantium, qui iis tantummodo indignantur, quando lædunt, vel injuria afficiunt alios; nequaquam vero vindictæ cupiditate in iram abripiuntur. Similiter huc spectant offensæ amicorum, quos insigniter amamus, nos tantummodo ad indignationem provocantes, non vero ad iram, ut adeo vindictæ cupiditate vacuum habentes animum facile in gratiam cum iis redeamus ac illatam nobis injuriam ipsis condonemus.

Atque ita patet indignationi locum esse non modo in casu injuriarum aliis illatarum, sed etiam in casu injuriarum nobis factarum. Quoniam ab indignatione abest vindictæ cupiditas, quæ cum ira conjungitur (§. 872); illa in querelis, hæc in conviciis ac minis terminari solet, nisi affectus alii intervenerint. Quicquid sit, querelarum tamen in casu priore, conviciorum ac minarum in posteriore semper supererit vestigium aliquod.

§. 878.

Cum indignatione odium quidem oritur, sed vires non capit,

Odium in indignatio-

ne quomodo se habeat. *pit, quin statim potius extinguitur.* Etenim indignantes alteri tædium percipimus ex injuria nobis, vel aliis illata (§. 873). Quare cum nobis factum alterius displiceat (§. 541), odium adversus eum oritur (§. 677). Quoniam tamen ab indignatione abest vindictæ cupiditas (§. 873), adeoque indignatus alteri quod malum est lædenti minime cupit (§. 871); ex eo, quod malum est lædenti, consequenter quod eidem tædium creat (§. 613), voluptatem minime percipit (§. 805). Quamobrem cum voluptas ista ex odio fluat (§. 664); odium vires non capit, sed statim extinguitur.

Hinc observare licet a posteriori, quod indignantibus quidem suboriatur subinde impetus quidam ad vindictam, sed qui statim rursus supprimitur. Audias etiam indignantes in hæc prorumpere verba: Eum, cui indignantur, dignum esse hoc, vel isto malo ob injuriam sibi, vel aliis illatam; non tamen ipsi mala imprecari, quemadmodum a vindictæ cupidis fieri solet. Atque inde satis perspicitur adesse odium, sed statim reprimi.

§. 879.

Quando in indignatione odium prædominetur. *Quodsi tædium ex injuria ab altero illata perceptum fuerit exiguum, odium in indignatione prædominatur, etsi vires non capiat.* Quando enim tædium ex injuria illata ab altero perceptum fuerit exiguum, odii magis conscii sumus, quod cum indignatione oritur, quam tædii ex injuria percepti, adeoque odium prædominatur. Sed cum in indignatione vires capere non possit, ut scilicet ad vindictæ cupiditatem procedat (§. 887); hoc non obstante quod vires non capiat prædominatur.

A posteriori confirmatur propositionis veritas, quando observamus, quod se ab aliis offensos intelligentes conquerantur quidem de injuria sibi facta & dignum alterum, qui injuriam intulit, hoc vel isto malo pronunciant & contra negan-

gantes defendunt, sine ulla tamen sensibili animi commotione.

Ex hactenus demonstratis intelligitur, quanta circumspectione opus sit, ne de ira & indignatione judicaturi judicium praecipitemus: id quod in omni affectuum negotio opus esse intelligitur, si traditam a nobis theoriam attente meditari libet.

SECTIO II.

DE FACULTATIS APPETENDI PARTE SUPERIORI ET COMMERERCIO MENTIS CUM CORPORE.

CAPUT I.

De Voluntate ac Noluntate.

§. 880.

Appetitus rationalis dicitur, qui oritur ex distincta boni repraesentatione. Unde independenter ab appetitu in genere definiri potest, quod sit inclinatio animae ad objectum pro ratione boni, quod in eo inesse distincte cognoscimus, vel nobis cognoscere videmur. Dicitur autem appetitus rationalis *Voluntas*. *Appetitus rationalis seu Voluntatis definitio.*

E. gr. Ponamus Titium in biblopolio reperire librum, dumque illum evolvit in eo deprehendere, quae cognitu sibi utilia existimat. Librum igitur istum bonum judicat hoc nixus raticinio: Ex libro isto quae mihi utilia sunt cognoscere valeo. Liber, ex quo utilia cognoscere valeo, bonus est. Ergo liber iste bonus est. Dum igitur librum istum appetit; appetitus oritur ex distincta boni notione, quatenus nempe bonum judicatur, quod auget

get cognitionem nobis utilem, v. gr. Si quis Mathematicus fuerit, mathematicam; Si Physirus, physicam; si Theologus, theologicam. Est igitur appetitus iste rationalis, quatenus ratio, cur librum appetamus, distincte indigitare valemus. Et dum librum istum appetimus, eundem velle dicimur. Et quando eundem emere decernimus; eum emere velle dicimur.

§. 881.

Aversationis rationalis seu Noluntatis definitio.

Aversatio rationalis est, quæ oritur ex distincta mali repræsentatione. Unde independenter ab aversatione in genere definitur, quod sit reclinatio animæ ab objecto pro ratione mali, quod in eo distincte nobis cognoscere videmur. Dicetur a nobis *Noluntas.*

E. gr. Ponamus Mevium in bibliopolio reperire librum, dumque illum evolvit in eo deprehendere plurima absurda atque erronea, ut inde colligat autorem scripsisse de rebus sibi nondum intellectis. Librum igitur istum, qui ad animum nonnisi erroribus ac absurdis opinionibus replendum aptus videtur, malum judicat hoc nixus ratiocinio: Ex libro hoc legentis animus nonnisi erroribus ac absurdis opinionibus repletur. Liber, qui animum nonnisi erroribus atque absurdis opinionibus replet, malus est. Ergo liber iste malus est. Dum igitur librum istum aversatur, aversatio ista nascitur ex distincta mali notione, quatenus scilicet ratio distincte allegari potest, cur librum averseris. Est adeo aversatio rationalis & dum eum ex hac ratione aversamur, eum nolle dicimur. Et quando nos nullis rationibus eo adduci patimur, ut librum emamus; librum emere nolle dicimur.

§. 882.

Volitio & nolitio quid dicatur.

Ipse actus volendi dicitur *Volitio* in oppositione ad Voluntatem, quando ea facultatem animæ denotat, seu potentiam, aut possibilitatem actum istum eliciendi. Et similiter actus ipse nolendi vocatur *Nolitio*, in oppositione ad Noluntatem, quando ea facultatem animæ denotat eliciendi actum istum, quem nolitionem appellamus.

Ita actus appetitus in singulari, quo is fertur in librum, dicitur volitio; actus vero aversationis in singulari, quo anima a libro quasi

quasi retrahitur, vocatur nolitio. Differentia inter voluntatem & volitionem, noluntatem & nolitionem in Psychologia rationali clarius elucescet. Non movemur, quod per inconstantiam loquendi actus etiam volendi dicatur voluntas & actus nolitionis non voluntas aut, si mavis, Noluntas: nos enim fixum tuemur significatum a vago abhorrentes, ubi præsertim nulla adest ratio, quæ nobis necessitatem imponit ab eadem recedendi, cum suppetant vocabula, ut proprio unumquodque nomine efferri possit.

§. 883.

Omissio volitionis est indifferentia ad volendum & nolendum. Volitionis scilicet actus nullus adesse dicitur, seu anima objectum quoddam non velle dicitur, quando idem nec velle, nec nolle dici potest. *Omissio volitionis quid sit.*

E. gr. In exemplo ante dato anima nec librum velle, nec nolle dicitur si eodem evoluto appetitus prorsus non movetur, cum nec bonum, nec malum eundem judicet.

§. 884.

Nolitio non est nuda volitionis omissio. Etenim si volitio tantummodo omittitur, nec dici potest, quod anima quid velit, nec etiam dici potest, quod ea idem nolit. (§. 883). Quamobrem cum non sufficiat ad nolendum, ut quid non velle dici queamus, sed aliquid amplius requiratur, consequenter quid positivi accedere debeat ad privationem (§. 881); nolitio non est nuda volitionis omissio. *Nolitio num differat ab omissione volitionis.*

§. 885.

Quamobrem cum ad omissionem volitionis sufficiat, ut absit ratio volendi (§. 118. *Ontol.*); *Si quid nolle debemus, peculiaris ratio nolendi adesse debet.* *Cur nolitio postulet rationem peculiarem.*

Ita in casu dato deest volitio libri, si eum non judicamus bonum quoad nos, atque adeo nulla peculiaris requiritur ratio, cur idem non velimus. Ast cum nondum adsit nolitionis actus, ejus adhuc ratio superaccedat necesse est, veluti quod liber erroribus ac absurdis opinionibus plenus sit. Nimirum si bibliopolium ingrederis librumque evoluis; tres utique status in

mente distingvis, quos diversos esse nemo non agnoscit. Aut enim placet, aut displicet, aut nec placet, nec displicet liber. Unde alius est casus, quo eum habere vis; alius, quo eum habere non vis, seu aversaris; alius denique, quo eum nec appetis, nec aversaris, cessante & volitione, & nolitione. E. gr. placet Mathematico liber a Geometra primi ordinis conscriptus, in quo continentur nova de curvis inventa novaque artificia analytica, quibus in eorum proprietatibus investigandis usus. Displicet liber, in quo autor quadraturam circuli daturus impingit in prima elementa ac se probat rudem prorsus & hospitem in omni Mathesi. Nec placet, nec displicet liber a ICto conscriptus, de quo judicare nequit, utrum sit bene, an male *conscriptus*. Quodsi jam libros istos ad se refert, in primo casu cognoscit eum sibi fore proficuum, quatenus scientiam ex eo augere potest suam; in secundo intelligit, eum sibi creare tædium, quod indignetur homini audenti aggredi, quæ vires suas longe superant, in tertio denique indifferenter sese habet ad librum, eumque sibi nullius utilitatis esse agnoscit. In casu primo librum appetit, nascente volitione ex ratione singulari; in secundo eundem aversatur, nascente nolitione ex ratione non minnus singulari; in tertio denique eum nec appetit, nec aversatur, cum deficiat tam ratio ad appetendum, quam ad aversandum, & anima prorsus non movetur. Quodsi tamen quis tibi dixerit esse librum rarissimum, quem diu frustra quæsiverit Mevius & cui donum magis acceptum offerre non possis libro isto; amore amici impulsus eum appetis, quatenus tibi habetur medium creandi eidem voluptatem. Accedit adeo ratio singularis, ut eum appetas. Quodsi jam appetentem admoneat Titius, non esse hunc ipsum librum, quem Mevius appetit, sed alium ab hoc prorsus diversum, etsi agnatum habeat titulum. Hunc, quem vides, nihil continere singulare, sed trivialia tantummodo plurimosque errores. Mutato de libro judicio appetitus degenerat in aversationem: sed singularem hic requiri rationem, ut

ut id fiat, clarissimum est. Patet igitur volitionem omitti ob rationem deficientem, nolitionem demum nasci ex ratione quadam positiva.

Non piget hæc uberius illustrare, propterea quod maximi momenti est actum nolitionis ab omissione voluntatis distinguere. Excitanda igitur fuit attentio lectoris, ut acumine usus discernat casum indifferentiæ, in quo & volitio, & nolitio cessat, ab eo, in quo actus nolitionis ac volitionis nascitur. Etenim omnis praxis philosophiæ moralis in eo consistit, ut ex statu indifferentiæ animam transferamus ad appetendum, vel aversandum.

§. 886.

Qui terminos voluntatis, noluntatis, volitionis, nolitionis in fixo ac determinato significatu sumunt; non alium iisdem tribuunt quam nos iisdem tribuimus. Equidem non ignoro vulgo sub voluntate comprehendi & actum volitionis, & nolitionis, ut explicante *Goclenio* in Lexico voluntas dicatur propensio quædam ad bonum intellectum, hoc est, quod intellectu conceptum est, prosequendum, & malum fugiendum, immo adeo late ut ipsum etiam appetitum ac aversationem sensitivam subinde sub se complectatur; idem tamen observat jam olim Stoicos, qui accuratius distinxerunt inter se minime confundenda & quos secutus *Cicero* est, voluntatem non accepisse nisi sensu strictiori pro appetitu rationali boni. Ita enim ex *Cicerone* loc. cit. *Goclenius:* si simul, inquit, objecta species cujuspiam est, quod bonum videatur, ad id adipiscendum impellit ipsa natura: id cum constanter, prudenterque fit, ejusmodi appetitionem Stoici βȣλησιν appellant, nos appellamus voluntatem, quam illi putant in solo sapiente esse, quam sic definiunt: voluntas est, quæ quid cum ratione desiderat, Ab ea differt libido. Nam voluntas, quæ adversus rationem incitata est vehementius, ea libido est, vel cupiditas effrenata. Videntur quidem Stoici non admisisse voluntatem nisi in eo casu, quo judicium de eo, quod bonum est, rationi convenit, nec a veritate abhorret. Enimvero cum intellectus hominis sit errori obnoxius & ab eo com-

Num termini hactenus explicati sint recepta significatui conformes.

missus error serpat in voluntatem; fieri non potest ut appetitum ab intellectu procedentem voluntatis nomine dignari nolimus, ubi vel in principio, vel in ejus applicatione fallimur, intentione bona. Sufficit adeo appetitum distingui in sensitivum & rationalem, prouti vel ex confusa idea, vel distincta notione procedit, non attento discrimine, utrum quis bona intentione salva fallatur, an ab errore sit immunis: id quod inprimis observandum est, ne incertus nobis evadat vocabuli in casibus specialibus usus. Ceterum ipse *Goclenius* mox terminos volitionis ac nolitionis explicat prorsus in rem nostram. Volitio hominis, inquit, est appetitio rationalis boni cogniti, orta ab illius approbatione. Nolitio est aversio rationalis *mali cogniti* orta ab illius improbatione. Subjicit idem voluntatem valde improprie accipi, cum tribuitur appetitui brutorum: proprie enim voluntatem esse ἐν τῷ λογικῷ, seu in ente rationali, in brutis non esse. Quodsi ergo voluntas tribui nequit nisi ei, qui ex ratione agit; ab appetitu sensitivo distingui nequit, nisi quatenus vi principii distincte cognoscimus id esse bonum, quod appetimus, atque adeo appetitus rationalis nasci debet ex distincta boni cognitione, quemadmodum nos definivimus. Immo idem *Goclenius* in voce Appetitus, ubi rationalem a sensitivo distinguit, hanc differentiam urget, quod rationalis necessario præsupponat judicium intellectus. Atque ita abunde liquet, si singula, quæ in anima circa appetitum diversa notantur, accurate a se invicem discernere volueris, & terminos ea fini in philosophiam introductos ad fixum ac constantem significatum reducere decreveris; definitiones non invito usu loquendi, quem jam dum placuisse philosophis palam est, aliter condi non posse, quam a nobis conditæ fuerunt. Non opus est, ut plura philosophorum testimonia ad confirmandum propositionem præsentem in medium adducantur. Hospes enim sit in philosophia, qui sibi

per-

persuaserit novos a nobis terminorum in philosophia obviorum significatus cudi.

§. 887.

Ratio sufficiens actuum volitionis ac nolitionis dicitur *Motivum*. *Motivum quid dicatur.*

Ita in exemplo proposito Motivum volendi erat augmentum scientiæ lectione libri promovendum; motivum vero nolendi metus ab erroribus ac absurdis opinionibus, quibus oppleri poterat animus legentis.

§. 888.

Quoniam ex ratione intelligimus, cur quid potius sit, quam non sit (§. 56. *Ontolog.*), rationes sufficientes vero actuum volitionis ac nolitionis motiva sint (§. 887), *ex motivis volendi intelligimus, cur quid potius velimus, quam non velimus; ex motivis nolendi vero perspicimus, cur quid potius nolimus, quam non nolimus.* *Usus motivorum.*

Ita ex eo, quod quis à lectione libri expectat incrementum scientiæ, intelligimus cur librum emere velimus. Constat vero illam expectationem esse motivum volitionis (*not.* §. 887). Similiter ex eo, quod quis sibi metuit ab erroribus ac absurdis opinionibus, intelligitur, cur librum emere nolit. Constat vero denuo metum istum esse motivum nolitionis (*not.* §. *cit.*).

§. 889.

Sine motivis nulla datur in anima volitio, nulla nolitio. Sunt enim motiva rationes sufficientes actuum volitionis ac nolitionis (§. 887). Enimvero sine ratione sufficiente, cur potius sit, quam non sit, nil datur (§. 70. *Ontol.*), adeoque sine ea nec datur actus volitionis, nec nolitionis in anima. Ergo nec sine motivis ullus datur in anima volitionis actus, nec ullus in eadem datur actus nolitionis. *Motivorum necessitas.*

A posteriori veritas propositionis satis superque liquet, ideo a philosophis omni ævo agnita. Neque enim ullum in medium afferri potest exemplum, quo ostenditur, nos quic-

quam vel voluisse; vel noluisse sine motivo, modo acutus sis in observandis motivis, atque in iis agnoscendis. Qui affirmant tale quid fieri posse, nullum huc usque exemplum in medium afferre potuerunt; sed gratis asseruerunt.

Ne autem in agnoscendis motivis hæreas in casibus specialibus, iis præsertim, ubi ægre agnoscuntur; motiva paulo penitius inspicienda sunt, ut constet, quid eorum loco esse possit.

§. 890.

Motiva in quo consistant.

Motiva sunt repræsentatio boni ac mali distincta, nempe repræsentatio boni volitionis; repræsentatio mali nolitionis. Sunt enim rationes sufficientes actuum volitionis ac nolitionis (§. 887). Enimvero repræsentatio boni est ratio sufficiens appetitus, repræsentatio mali ratio sufficiens aversationis in genere (§. 586). Quare cum appetitus & aversatio rationalis ab appetitu sensitivo & aversatione sensitiva nonnisi in eo differant, quod rationalis ex notitionibus distinctis nascatur, appetitus vero sensitivus & aversatio sensitiva ex idea confusa ortum trahant (§. 880. 881. 580. 582); motiva esse nequeunt nisi repræsentatio boni ac mali distincta, illa nempe volitionis, hæc nolitionis.

A posteriori idem patet, modo ad volitiones ac nolitiones animum advertas. Sane dum librum tibi repræsentas tanquam ad scientiam augendam utilem, eum tibi repræsentas tanquam bonum, & quidem quoad te (§. 554). Quare cum librum ideo habere velis, quod istam utilitatem tibi repræsentes; ratio sufficiens volitionis (§. 56. *Ontol.*), consequenter motivum est repræsentatio boni ((§. 887) & quidem, cum notionem boni distinctam hic habeas, ex qua librum bonum esse judicas, (§. 880) repræsentatio boni distincta. Eodem modo idem patet in casu nolitionis. Sane dum librum tibi repræsentas tanquam eum, unde animus erroribus ac absurdis opinionibus repleri possit, cum tibi repræsentas tanquam malum quoad te (§. 565). Quare cum librum ideo habere nolis, quod librum talem tibi repræsentes, ratio sufficiens

ens nolitionis (§. 56. *Ontol.*), consequenter motivum est repræsentatio mali (§. 887), & quidem cum distincta notione utaris ad judicandum, librum esse malum, mali repræsentatio distincta.

Qui motiva volitionum ac nolitionum cognoscere studet, is ad omnes suas volitiones ac nolitiones attendere debet & in rationes inquirat opus est, cur quid velit, vel nolit: ita enim motiva sibi familiaria cognoscet. Quodsi præterea ea ad notiones generales revocaverit usus notionibus boni ac mali in genere (§. 554. 565) tanquam directricibus; is plurimum proficiet in cognitione sui: id quod alio loco uberius explicandum hic monemus, ut sit stimulus ad studium in ista inquisitione collocandum.

§. 891.

Quam primum nobis distincte aliquid repræsentamus tanquam bonum, quoad nos; idem volumus. Quam primum enim quid nobis repræsentamus tanquam bonum, nempe quoad nos, idem appetimus (§. 889). Quamobrem cum ad volitionem requiratur distincta objecti, quod appetimus, cognitio (§. 880); quam primum distincte cognoscimus aliquid esse bonum, seu idem nobis tanquam bonum quoad nos repræsentamus, idem volumus. *Quomodo volitiones nascantur.*

Patet idem a posteriori per exempla eunti. Et prodest exemplum, quo huc usque usi sumus ad anteriora illustrandum.

§. 892.

Quoties quid volumus, id nobis repræsentamus tanquam bonum; quoties vero quid nolumus, id nobis repræsentamus tanquam malum. Si enim motiva nulla dantur in anima, eadem nec vult, nec non vult (§. 889). Quamobrem si vult quidpiam, motivum volendi detur necesse est: si quidpiam non vult, seu ex ratione aversatur, motivum nolendi adsit necesse est. Motivum vero volendi est repræsentatio boni distincta; motivum nolendi vero distincta mali repræsentatio (§. 890). *Objectum voluntatis & noluntatis.*

Ergo

Ergo si quid volumus, necesse est ut id nobis repræsentemus tanquam bonum; si quid nolumus, opus est ut idem nobis tanquam malum repræsentemus.

A posteriori patet veritas asserti ex eo, quod nemo hactenus unicum allegare potuit exemplum, ubi aliquid voluerimus, quod nobis non repræsentasssemus tanquam bonum quoad nos; vel aliquid noluerimus, quod nobis non repræsentasssemus tanquam malum quoad nos. Equidem non nego afferri exempla, in quibus motiva adeo latent, ut ignorentur ab iis, qui ad ea provocant, immo ne quidem agnoscantur, ubi ab acutioribus in apricum protrahuntur, præsertim si negandi pertinacia occœcaverit animum: enimvero quis non videt quod toto cœlo differat demonstrare, quod nullum prorsus motivum adsit, seu quod nobis idem non repræsentemus tanquam bonum, quod volumus, aut, si mavis, quod appetimus, & confiteri quod ignoremus, vel nobis conscii minime simus, quale jam adsit motivum, cur hoc velimus, vel appetamus, aut nos motivo isto impulsos hoc appetere, quod insufficiens videtur. Demonstrationem postulamus, non nudam ignorantiæ, aut dubitationis confessionem.

Si quis controversias de propositione præsente motas consulere libuerit, is omnino animadvertet confessionem ignorantiæ aut dubitationis loco demonstrationis obtrudi ab iis, qui propositionem præsentem impugnant: immo plerique sibi persuadent confessionem istam sufficere ad propositionis falsitatem ostendendam, cum quid sit demonstratio ignorent, dum prorsus idea destituti, qualem analysis demonstrationum alibi (§. 551. & seqq. *Log.*) data animo ingenerat. Sed nemo qui acumine pollet ignorantiæ & dubitationis confessionem pro demonstratione sibi obtrudi patitur, quod non patiuntur nisi qui hebetioris sunt ingenii, ut illam ab hac discernere non possint. Nostrum vero est juvare acumen eorum, qui objectionum frivolarum nullitatem perspicere debent: quamobrem in expendendis motivis progredimur.

§. 893.

§. 893.

Si sensitivus fuerit appetitus, quoties quid appetimus, id nobis tanquam bonum repræsentamus: si aversatio fuerit sensitiva, quoties quid aversamur, id nobis tanquam malum repræsentamus. Si nulla datur ratio appetitionis, vel aversionis, seu actus appetitus sensitivi, vel aversationis sensitivæ, nulla quoque in anima datur appetitio, nulla aversio, seu nihil actu appetimus, vel aversamur (§. 70. *Ontol.*). Quamobrem si quid appetimus, ratio sufficiens appetitionis; si quid aversemur, aversionis adesse debet. Ratio vero sufficiens appetitionis est repræsentatio boni; aversionis ratio sufficiens mali repræsentatio est (§. 586). Ergo si appetitus fuerit sensitivus, quoties appetimus quid, id nobis repræsentamus tanquam bonum. Si aversatio fuerit sensitiva, quoties quid aversamur, id nobis repræsentamus tanquam malum. *Objectum appetitus sensitivi & aversationis.*

A posteriori veritas asserti eodem modo probatur, quo præcedens confirmavimus. Facilius vero sibi persuadent acumine, quod ad interiora animæ rimanda requiritur, destituti nullam adesse repræsentationem boni, vel mali, quod nullius sibi conscii sint, quæ in ideis confusis latent non animadvertentes, cum eas evolvere nesciant. Difficilius quoque latens appetitionis, vel aversionis ratio in apricum producitur, ut adeo suæ ignorantiæ facilius fidem habeant, qua sibi rationem nullam adesse persuadent.

Propositionem præsentem subjungimus præcedenti, ne ad appetitum, & aversationem rationalem restringere videamur, quod appetitui sensitivo & rationali commune est, præsertim cum in iis casibus, ubi sine motivo quid velle, vel nolle videmur, appetitus, vel aversatio ut plurimum ex parte rationalis sit, ex parte vero sensitivus sensitivave. Pertinet huc casus electionis, ubi in objectis nulla nobis videtur adesse ratio intrinseca, cur unum alteri præferatur, cum pro paribus habeantur. Sed hæc ex sequentibus magis elucescent.

§. 894.

Malum quando appetamus, bonum quando aversemur.

Si cui bonum videtur, quod malum est, idem appetit, vel vult: & ex adverso *si cui malum videtur, quod bonum est, idem aversatur, vel non vult*. Si quid enim alicui videtur bonum quod malum est, id sibi tanquam bonum repræsentat, quod per se patet. Enimvero quam primum quid sibi repræsentat tanquam bonum, idem appetit (§. 589). Ergo quod malum est appetit, si quidem ipsi bonum videatur.

Similiter si cui malum videtur, quod bonum est, is per ignorantiam, aut errorem id sibi repræsentat tanquam malum, adeoque id aversatur (§. 590). Ergo quod bonum est aversatur, si quidem ipsi videtur malum.

Utrumque confirmatur a posteriori inde, quod quæsiti qui malum appetunt, cur hoc faciant, respondeant quod sibi videatur bonum, & ex adverso quæsiti qui bonum aversantur, cur hoc faciant, non alias afferant rationes, quam ex quibus apparet quod id malum esse opinentur. Vesci cibo, qui sanitati adversus est, malum esse palam est. Sunt qui norunt sanitati adversum esse cibum, eodem tamen hoc non obstante vescuntur. Quæsiti cur id faciant, respondent se sapore ejusdem admodum delectari. Cibum adeo appetunt ob saporem, quod bonum judicent vesci cibo, qui bene sapit. Similiter si quis novit medicamentum conducere ad sanitatem restituendam, sed ob saporem ac odorem minus gratum idem aversatur, is medicamentum aversatur, quod malum judicet uti medicamento ingrati saporis. Appetit adeo in priori casu quod malum est, quia ipsi bonum videtur; in casu posteriori aversatur quod bonum est, quia ipsi malum videtur.

Exempla frequentissime obvia sunt, quibus propositio præsens confirmatur, ut ideo dudum a Veteribus inter notissima relatum fuerit hoc principium.

§. 895.

§. 895.

Quod bonum cognoſcimus, ſed certo reſpectu malum exiſtimamus quoad nos; *averſari* dicimur *ſub ratione mali*. Et e contrario quod malum cognoſcimus, ſed certo reſpectu bonum exiſtimamus quoad nos, id dicimur appetere *ſub ratione boni*. *Quanam ſub ratione mali averſemur, ſub ratione boni appetamus.*

Ita cibum ſanum ob ſaporem nobis ingratum averſantes bonum averſamur ſub ratione mali: cibum enim in ſe ſpectatum bonum judicamus, quatenus ſanitati conducit; ſed malum exiſtimamus quoad nos reſpectu moleſtiæ, quam ex ſapore minus grato percipimus. Similiter cibum ſanitati adverſum appetentes ob ſaporem nobis gratum malum appetimus ſub ratione boni. Cibum enim malum judicamus, quatenus ſanitati adverſus; ſed eundem bonum judicamus quoad nos, quatenus jucundum nobis eſt veſci cibo grati ſaporis Prævalet autem opinio boni, ſi magis in bonum, quam in malum dirigatur attentio & contra.

§. 896.

Si malum appetimus, id appetimus ſub ratione boni: Et ſi bonum averſamur, id averſamur ſub ratione mali. Si quid enim appetimus, vel volumus id nobis repræſentamus tanquam bonum (§. 891). Quamvis adeo malum eſſe agnoſcamus atque concedere debeamus, quod tale ſit, *per hypoth.* idem tamen certo reſpectu bonum videri debet quoad nos. Malum adeo appetimus ſub ratione boni (§. 895). *Bonum quomodo averſemur; malum quomodo appetamus.*

Similiter ſi quid averſamur, vel nolumus id nobis repræſentamus tanquam malum (§. 892). Quamvis adeo bonum eſſe agnoſcamus atque concedere debeamus, quod tale ſit *per hypoth.* idem tamen certo reſpectu malum videri debet quoad nos. Bonum adeo averſamur ſub ratione mali (§. 895).

Exempla, quæ modo in medium attulimus, propoſitionem præſentem illuſtrant. Ipſa vero propoſitio principium eſt, quod veteribus tritum ac familiare fuit.

§. 897.

Quomodo minus malum majoris evitandi gratia appetamus.

Si quis minus malum appetit, propterea quod medium esse existimat evitandi malum majus; is malum appetit sub ratione boni. Etenim si quis existimat minus malum esse medium evitandi majus, cum bonum sit evitare magnum malum; is hoc respectu malum minus sibi repræsentat tanquam bonum. Quamobrem idem appetit, quod bonum ipsi videtur hoc respectu quoad se. Idem igitur appetit sub ratione boni (§. 894).

Propositio præsens per modum corollarii subsumi quoque potest sub præcedente. Si enim minus malum appetimus, majoris evitandi gratia, malum appetimus. Appetimus igitur istud sub ratione boni.

Confirmatur propositio a posteriori. Si quis ære alieno gravatus non sit solvendo nec videns quomodo ex periculo sibi ac famæ suæ inde emergente eluctari possit, nisi mors afferat finem omnium malorum, manus violentas tandem sibimetipsi injicit; is autochiriam non in se bonam judicat, sed malam, minus tamen malum existimat mortem, quam vitam tædiis sibi intolerabilibus plenam, atque minus hoc malum ideo appetit, quod ipsum liberet a malo majore. Liberatio ab ære alieno ac periculis sibi ex eo imminentibus, quod quis solvendo non sit, bona utique existimari debet. Quatenus itaque eadem cum autochiria connexa est; eatenus eam in hoc casu particulari bonum judicat. Atque adeo hanc intendit, hanc appetit, dum manus violentas sibi infert. Autochiriam vero tantummodo appetit, quatenus sine ea finem, quem intendit, consequi nequit. Unicum hoc exemplum satis superque declarat, quomodo minus malum appetatur, propterea quod sit medium evitandi malum majus sub ratione boni.

Nulla hic objectio est, mortem esse malum majus, quam pericula ex eo imminentia quod quis solvendo non sit. Neque enim hic de

de rei veritate, sed de appetentis opinione agitur. Omnium vero non eadem opinio est.

§. 898.

Si ex pluribus bonis unum alteri præferendum; id præfertur, quod judicatur melius. Etenim si plura sint objecta, quæ bona judicantur quoad nos, unum non minus appetimus, quam alterum (§. 589), adeoque ex eo, quod singula judicantur bona quoad nos, nondum intelligitur, cur unum alteri præferatur, consequenter in eo ratio electionis unius ex aliis sufficiens non continetur. Quoniam tamen sine ratione sufficiente nil quicquam esse potest (§. 70. *Ontol.*); ratio quoque sufficiens adesse debet, cur unum alteri præferatur, adeoque magis appetatur quam alterum. Enimvero quoniam aliquid appetentes id nobis tanquam bonum repræsentamus quoad nos (§. 892); id, quod magis appetimus quam alterum, nobis utique tanquam magis bonum repræsentare debemus. Patet igitur si ex pluribus bonis unum alteri præferendum, id præferri, quod melius judicatur. *Quodnam alteri præferatur.*

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus nobis offerri duos nummos aureos & ex iis unum esse eligendum. Ponamus nobis constare, unum habere pondus justo minus, alterum ad trutinam appensensum legitimo pondere deprehendi. Ponamus præter hanc ponderis differentiam nullam aliam notari, aut saltem non attendi, nec animum præterea ad rationes alias extrinsecas adverti; nemo non novit positis his circumstantiis eligi nummum aureum legitimi ponderis, adeoque præferri eum, qui est melior. Quodsi enim ex eligente quæsiveris, cur hunc potius eligat quam alterum, utique respondet, id ideo fieri, quod is quem eligit sit melior. Quæsitus porro cur eum meliorem esse existimet respondet, quod sit legitimi ponderis, alter vero ab eodem deficiat.

Experientia itaque satis superque confirmat propositionem præsentem. Quodsi objicias fuisse, qui studio elegerint nummum au-

reum minoris ponderis, & alterum reliquerint alteri, objectionem non moramur. Neque enim in hoc casu desunt rationes extrinsecæ, cur electio levioris melior censeatur electione gravioris; id quod ex subsequentibus magis elucescet.

§. 899.

Rationes extrinsecæ electionis.

Si ex pluribus objectis appetibilibus unum eligendum, nulla vero adsit ratio intrinseca, cur unum alteri præferatur, ratio extrinseca qualiscunque sufficit, ut unum præferatur alteri. Quoniam objectum unumquodque in se appetibile *per hypoth.* ratio ad appetendum sufficiens adest, si in se consideretur. Quamobrem tantummodo requiritur adhuc ratio, cur unum ex iis eligatur, atque hoc ipso ceteris preferatur (§. 70. *Ontol.*). Enimvero ratio intrinseca, cur unum alteri præferatur, non adest *per hypoth.* seu is, qui unum ex iis eligere, adeoque unum alteri præferre debet, nihil in uno observat, ob quod idem alteri præferendum esse judicet. Deveniendum itaque ad rationes extrinsecas, quæ rationibus, ob quas singula æqualiter appetuntur, accedentes efficiant ut unum magis appetatur, quam reliqua. Quamobrem cum qualiscunque ratio extrinseca istis superaccedens appetitum augere debeat; ea utique ad unum alteri preferendum sufficere debet.

A posteriori idem liquet clarissime, modo attentionem sufficientem afferre velis, vel possis. Ponamus tibi offerri duos nummos aureos, ut unum ex iis eligas. Ponamus nullum prorsus discrimen intrinsecum facta inquisitione a te deprehendi posse, ut adeo perinde tibi videatur, sive hunc potius, sive alterum accipias. Deficit adeo ratio extrinseca, cur unum alteri præferre debeas. Ponamus vero te hærentem, quemnam eligere debeas, ac nummos contemplantem, ut inquiras in discrimen, ob quod unus alteri a te preferri debere videatur, ex adstantium aliquo percipere, quod hunc nummum possederit vir quidam celeberrimi nominis, a cujus heredibus eum acceperit qui eundem tibi offert. Ponamus denique possessoris illius memori-

moriam tibi esse jucundam. Nemo non fatebitur, te ob hanc rationem nummum istum electurum. Eligis adeo unum ex duobus ob rationem extrinsecam, intrinseca deficiente. Quodsi nulla extrinseca alia occurrat ratio, ob quam nummum unum præferamus alteri; eum arripimus, ad quem commodius extenditur brachium. Non aliam hic subesse rationem, inde patet, quod quæsitus, cur id faciat, in vernaculo nobis sermone respondeat: der Erste / der beste / id est, optimum esse eum, quem primum apprehendimus. Sufficit adeo ratio levicula ad id, ut nummum unum alteri præferamus, eti si non sufficiat ad id ut eundem appetamus, cum appetitus alterutrius jam sit determinatus per rationes alias prævias.

Non ignoro esse aliquos, qui mirantur, rationem adeo leviculam philosopho videri sufficientem ad appetitum, seu voluntatem determinandum, atque eodem magis dignum reputent asserere, quod hic habeamus exemplum volitionis absque ulla ratione. Enim vero mirarer ἀβλεψίαν, nisi certum ac exploratum mihi esset istam objectionem convenire homini non philosopho. Etenim defectu acuminis philosophici confunduntur, quæ a se invicem discerni debebant & a nobis discreta fuerunt, scilicet ratio, qua appetitus determinatur ad alterutrum objectum, & ratio, qua unum alteri præfetur, atque adeo appetitus plenarie determinatur ad hoc potius, quam ad alterum. Etenim si rationem sufficientem desideres, cur nummum hunc appetas, ad eam quoque requiritur id, ob quod alterutrum appetere libuit, antequam ad electionem deveniretur. Præterea lubenter audirem, quidnam rationis subsit, cur magis philosophicum videri debeat, si quis dicat appetitum jam ad alterutrum determinatum flecti ad unum eorum sine ulla ratione, quam si affirmet idem fieri ratione quacunque levicula, ubi magis ardua deficit. Enim vero non opus est verbis, ubi rerum testimonia adsunt: Novimus enim homines in rebus maxime arduis, ubi ratio determinandi actum volitionis non sufficit, quam habent, ad consilia amicorum cœca, ad sortem non minus cæcam & nescio quas rationes subinde prorsus ridiculas confugere. Sane rationes istæ si præcisis ceteris circumstantiis spectentur leviculæ sunt, immo in se spectatæ sæpius ridiculæ videntur. Sed ubi circumstantiis omnibus probe excussis expen-

dun-

duntur, legibus animæ generalibus satisfaciunt. Absit igitur, ut dicamus nos sine ulla ratione quid appetere, ubi appetitus nascens flectitur ratione levicula in alterutram partem, nobis optime consciis.

§. 900.

Ex duabus actionibus æquipollentibus quam namseligamus.

Si actiones volumus nec adest aliqua intrinseca, vel extrinseca quædam ratio; cur ex duabus, quibus in dato casu locus est, unam potius eligamus, quam alteram, eam eligimus, quæ nobis magis familiaris est. Etenim si quid duobus modis fieri posse agnoscimus, nec utrum hoc modo, quam altero fiat refert; nulla adest ratio intrinsea, cur hoc potius modo, quam altero id fiat, cum omnimoda paritas saltem opinione appetentis adsit. Ad rationes igitur extrinsecas deveniendum (§. 899). Iam cum nulla adsit *per hypoth.* ad actiones, ex quibus altera seligenda attentis nobis succurrit, quod alias hanc ediderimus in simili casu (§. 109. 174), Quamobrem eam alteri præferimus, quæ nobis familiaris est.

Propositionem præsentem jam alias in Annotationibus in Metaphysicam Germanico idiomate editis §. 158. exemplo luculento ex Algebra petito stabilivi. Sint nimirum x et y duæ quantitates incognitæ, sitque *per hypoth.* $x+y=a$ & $xy=b$. Sive x denotet quantitatem majorem & y minorem, sive contraria ratione y majorem & x minorem; erit in utroque casu $x+y=a$ & $xy=b$. Quodsi jam aquationes sint reducendæ, perinde est sive reductio ita fiat, ut ex utraque eruatur valor ipsius x, sive ita instituatur ut ex utraque imvestigetur valor ipsius y. Quicquid horum fiat, in eandem incidis æquationem quadraticam, scilicet $ay-yy=b$ & $ax-xx=b$. Utraque æquatio duas habet radices, quarum altera quantitatem majorem, altera minorem indicat. Quæ igitur ratio suadere poterat, ut æquationes primum propositas ad x reduceres; eadem quoque suadet, ut eas reducas ad y. Nulla igitur adest ratio intrinseca, cur unum potius fiat, quam alterum. Neque præcisis

ſis circumſtantiis ſingularibus extrinſeca apparet ratio, quæ adeſſe poſſit, nec caſus impoſſibilis intelligitur, quod aliquando extrinſeca abeſſe omnis poſſit. Quoniam vero vel recenter memoriæ inhæret, vel, quod ſæpius idem feciſti, nunc ſuccurrit, te alias ubi duplex fuerat invenienda æquatio ob duplicem quantitatem incognitam x & y æquationes reduxiſſe ad x; quod alias facere ſolitus fuiſti, id quoque nunc facis, cum nulla adſit ratio, quæ te ab agendi conſuetudine abducat. Conſuetudo igitur agendi ratio ſufficiens eſt, cur hoc potius facias, quam alterum. Atque ſic patet, nos eam præferre actionem alteri, quæ nobis familiarior eſt altera. Exemplo algebraico jungimus aliud in gratiam eorum, qui illud non intelligunt, quamvis tanta cæteris non inſit evidentia, quanta algebraico ineſt, ob peregrina ideis ſeſe immiſcentia. Ponamus nos adſuetos eſſe manum dextram exporrigere verſus ſiniſtram, quoties quid apprehendere ac tollere volumus, aut id fieri, quoties pennam atramento immergimus inter ſcribendum. Ponamus porro nos tollere e menſa debere nummum aureum, ex duobus quidem unum, quicunque nobis arriſerit, perinde autem nobis eſſe, quemcunque accipiamus, nulla ratione electionem ſuadente. Satis exploratum eſt nos eum electurum eſſe, qui ſiniſtræ propior eſt, dum juxta menſam ſtamus, propterea quod ad eum tollendum actione nobis familiari opus eſt, a conſuetudine autem agendi non recedimus ſine ratione ſufficiente. Hoc ipſum itaque exemplum ubi per ambages facimus, quod ſine iis fieri poterat, ſatis ſuperque loquitur, conſuetudinem agendi eſſe rationem ſufficientem, ubi deficiente ratione intrinſeca, vel extrinſeca etiam alia, ex duabus actionibus alterutra eligenda, veluti in dato caſu ſublatio hujus potius, quam alterius nummi aurei.

Non mirum videri debet, quod conſuetudini agendi, vel modo agendi recentis memoriæ tantam vim tribuamus, ut poſſit flectere appetitum in partem alterutram. Neque enim ignotum eſt quam ma-

magnum agendi principium sit imitatio ejus, vel etiam repetitio ejusdem, quod ante feceramus, in casu simili (§. 501). Levis momenti vulgo videntur, quæ maximi deprehenduntur ab acutioribus, non per transennan res obvias adspicientibus, nec per præcipitantiam de iis statuentibus.

§. 901.

Attentio quomodo flectat appetitum in casu æquipollentiæ.

Si actiones duæ nobis videantur æquipollentes vel objecta quæcunque æquipollentia existimentur, nec alia sit nobis ratio extrinseca, ob quam una illarum, vel unum horum alteri præferatur; eam, vel id præferimus, quæ quodve paritatem, vel æquipollentiam expendentium attentionem primum ad se trahit. Etenim cum nulla adsit electionis, vel prælationis ratio intrinseca, nec extrinseca quædam succurrat *per hypoth.* ex objectorum appetibilium æquipollentia colligitur, perinde prorsus esse, quodnam eorum eligatur, aut alteri præferatur, ac ideo porro decernitur illud eligendum esse, quod primum nobis obvium est. Quamobrem si quid hæc animo volventium attentionem in se trahit; nulla prorsus ratio est, cur a proposito nostro recedamus, atque adeo id eligimus, quod isto temporis articulo attentionem nostram quacunque de causa in se trahit.

A posteriori idem confirmari potest exemplis algebraicis, ubi v. gr. reductionem instituimus contra consuetudinem: ibi enim acutioribus innotescit id fieri ideo, quod oculorum aciem & cum ea mentis attentionem in hac magis defigamus litera, quam in alia. Idem quoque subinde obtinet in electione nummi aurei ex duobus in mensa collocatis, in quibus non eodem modo constanter obtutum defigimus, dum deliberamus, quemnam ex iis eligere debeamus, non reperientes rationem intrinsecam extrinsecamve, ob quam unum alteri præferamus. Quodsi quis in posterum ad casus electionum attentam mentem afferre voluerit, is propriis experimentis non modo præsentem, verum etiam præcedentes propositiones

tiones confirmare poterit. Quæ enim nos eo fine adducimus, ad experimenta ex seipsis capienda lectorem invitant & modum ea capiendi commonstrant.

Denuo inculcamus, in præsente casu non minus, quam in ceteris rationem, qua appetitus ad alterutrum flectitur, non esse confundendam cum ratione, cur appetatur; id quod plerumque facere solent, quibus ratio allegata ad flectendum appetitum non videtur ejusdem ratio sufficiens, cur in hanc potius partem feratur, quem in aliam.

§. 902.

Regulæ appetitus dicuntur, quas anima observat in appetendo. *Regulæ appetitus.*

Exempla regularum appetitus sunt propositiones proxime præcedentes (§. 892. & seqq.). Neque alium in finem regulas istas proposuimus quam ut appetitus inde explicemus, quoties nobis in posterum cum iis erit negotium.

§. 903.

Lex appetitus dicitur principium generale regularum appetitus. Unde *ex lege appetitus redditur ratio regularum appetitus* (§ 866. *Ontol.*) *Lex appetitus quid dicatur.*

Retinemus significatum legis, quem supra termino tribuimus in simili casu, veluti cum leges perceptionum definiremus (§.84).

§. 904.

Lex appetitus est hæc propositio: Quicquid nobis repræsentamus tanquam bonum quoad nos, id appetimus. Veritatem propositionis quoad appetitum sensitivum & rationalem evicimus in superioribus (§. 589). Quod vero inde reddatur ratio regularum appetitus tam sensitivi, quam rationalis, patet ex earum demonstrationibus (§. 590. & seqq. atque §. 892. & seqq.) Est igitur lex appetitus (§. 903). *Lex appetitus quænam sit.*

Hanc legem appetitus dudum agnovere Veteres, & ejus usus amplissimus est in philosophia morali, ubi docetur, quatenus determinatio appetitus in nostra potestate est: id quod fundamentum culturæ virtutum.

Regula aversationis.

§. 905.

Regulæ aversationis sunt, quas anima observat in aversando.

Exempla regularum aversationis sunt propositiones proxime præcedentes, quibus docetur quandonam quid aversemur (§. 891. & seqq.). Sane non alium in finem regulas istas in medium adduximus, quam ut per eas explicare possimus, cur in dato casu anima quid aversetur, vel num in dato casu quid aversari debeat.

Lex aversationis quaenam dicatur.

§. 906.

Lex aversationis est principium generale regularum aversationis. Unde *ex lege aversationis redditur ratio regularum aversationis* (§. 866. *Ontol.*).

Qui aversationem sub appetitu comprehendunt, illi legem aversationis a lege appetitus non distingunt. Patebit tamen (§. 907) legem aversationis esse diversam a lege appetitus, neque adeo opus esse ut utramque eodem nomine compellemus. In re est consensus: in verbis dissensus. Accuratius vero loquitur, qui, quæ diversa concipiuntur, diversis etiam nominibus insignit.

Lex aversationis quaenam sit.

§. 907.

Lex aversationum est propositio: Quicquid nobis repræsentamus tanquam malum quoad nos; id aversamur. Veritatem propositionis jam evicimus in superioribus (*§. 589*). Quod vero inde reddi possit ratio regularum aversationis, patet ex earum demonstrationibus (*§. 592. 596.* & seqq. atque §. 892. & seqq. Est igitur lex aversationis (*§. 906*).

Legem hanc aversationum dudum agnovere veteres utpote experientiæ obviam, & ejus amplissimus usus est in philosophia morali, ubi docetur quatenus aversatio in nostra potestate est: id quod fundamentum fugæ vitiorum.

Consensus appetitus sensitivi & rationalis.

§. 908.

Consensus appetitus sensitivi & rationalis est tendentia utriusque ad idem objectum.

E. gr. Si appetitus sensitivus fertur in cibum aliquem ob gratum, quem habet, saporem & voluptates alias, qua imaginatio tan-

tanquam ab eo profectas confuse repræsentat, ita ut cupiditas cibi enascatur; fertur vero etiam in eundem appetitus rationalis, quod noverit appetens, eum sanitati conducere ea præsertim quantitate, qua offertur; appetitus sensitivus & rationalis ad idem tendunt objectum, adeoque inter se consentire dicuntur.

§. 909.

Si quid nobis bonum quoad nos & confuse, & distincte repræsentamus; appetitio rationalis & sensitiva cooriuntur ac appetitus sensitivus cum rationali consentit. Si quid enim nobis bonum quoad nos confuse repræsentamus, appetitus sensitivus in idem fertur (§. 589 580). Et si quid nobis bonum quoad nos distincte repræsentamus, appetitus rationalis in idem fertur (§. 589. 880). Quare cum nobis idem objectum tanquam bonum quoad nos simul & confuse, & distincte repræsentemus; appetitio sensitiva & rationalis cooriuntur, cumque ad idem objectum tendant inter se consentiunt (§. 901). *Quando detur iste consensus.*

A posteriori difficilius observatur consensus appetitus sensitivi & rationalis, propterea quod plerumque non nisi ex accidente objectum idem tanquam bonum quoad nos nobis repræsentatur & vi sensuum atque imaginationis, & vi intellectus, sive & confuse, & distincte. Consensus autem ordinarius rarissimus est, ita ut *Confucius*, qui ab ineunte ætate id sibi dederat, ut appetitum rationalem constanter sequeretur, omni conatu suo id tantummodo effecerit, ut anno ætatis septuagesimo appetitus sensitivus sua veluti sponte cum rationali consentiret.

Consensus hic maximi momenti est in moralibus & inter summas, quas homini acquirere datum est, perfectiones referri meretur ita ut arduum sit philosophiæ moralis problema, *appetitum sensitivum reducere ad consensum cum rationali.* Solutionis fundamentum generale continetur in propositione præsente. Sed problematis tot sunt casus speciales, quot virtutes diversæ, seu quot

 sunt

sunt appetibilium species, qua habitus morales variant. Unde nobis multum erit in philosophia morali cum hujus problematis solutionibus specialibus negotium.

§. 910.

Appetitus sensitivus: rationali permixtus.

Appetitui rationali plerumque miscetur sensitivus. Appetitus enim rationalis nascitur ex distincta boni repraesentatione (§. 880), ita ut feratur in objectum quod beneficio intellectus distincte cognoscimus bonum esse. Enimvero intellectus noster nunquam prorsus purus (§. 315), adeoque notioni, ex qua objectum bonum judicatur, semper aliquid confusi atque obscuri admiscetur (§. 343). Quatenus igitur quidpiam confusi admiscetur, appetitio oritur sensitiva (§. 580). Appetitui adeo rationali plerumque permiscetur sensitivus.

A posteriori veritas propositionis manifesta est. Ponamus nos cognoscere medicamentum aliquod esse salubre, atque nullum nobis de hoc effectu superesse dubium: Appetitus rationalis fertur in medicamentum, hoc est, ob hanc rationem medicamentum istud sumere volumus & ut nobis porrigatur jubemus. Jam ponamus porro nos jam alias usus esse hoc medicamento & mutarionem status praeternaturalis in corpore a sumto medicamento percepisse atque inde hilares factos exultasse. Quoniam imaginatio haec omnia simul idea quadam confusa repraesentat (§. 117); ex hac enata cupiditas (§. 810) appetitui rationali permiscetur. Immo imaginatio anteriorum reproductrix & memoria eorundem conservatrix ideae confusae, qua medicamentum tanquam bonum repraesentatur, occasione rationis distincte agnitae, quod sit ad sanitatem restituendam convenientissimum, varia adhuc alia pro diversitate subjecti appetentis & circumstantiarum admiscere potest, quae in appetitum influunt & sensitivum rationali permiscent.

Videntur haec repugnare iis, quae ad propositionem praecedentem dicta sunt de raritate consensus appetitus rationalis cum sensitivo.

tivo. Enimvero levi attentione tollitur dubium. Etenim hac permixtione non obstante fieri potest, ut appetitus sensitivus sit rationali contrarius, veluti si medicamentum fuerit saporis ingrati, ut ab eo abhorreat æger, ita ut idem statim evomat, quando vix ori ingestum fuit, etsi avide admodum idem appeteret, vel etiam ex odore ingrato judicium ferens de sapore idem sumere nolit, utut antea vellet. Permiscetur appetitus sensitivus rationali ex alia ratione; eidem vero hoc non obstante contrariatur ex alia. Atque adeo nulla hic contradictio (§. 31. *Ontol.*).

§. 911.

Appetitus fortis dicitur, si ab appetitione nos non facile dimoveri patimur. Eodem sensu *aversatio fortis* dicitur. *Fortitudo appetitus & aversationis.*

Dari appetitum & aversationem fortem, nemo ignorat.

§. 912.

Quoniam appetitus sensitivus habet gradus (§. 599), si rationali permiscetur, eundem pro diversitate gradus sui diversimode intendere debet. Atque adeo *si appetitus sensitivus rationali permiscetur*, consequenter & *si cum eodem consentit*; atque adeo cum sensitivo ad idem objectum tendit (§. 908), *rationalis fortior fit* (§. 911). *Appetitus rationalis per sensitivum intensus.*

A posteriori hæc non minus clarissima sunt, modo ad exempla obvia attendere velimus.

§. 913.

Aversationi rationali plerumque permiscetur sensitiva. Si quid enim aversamur ex ratione, aversationis actus nascitur sive nolitio nascitur ex distincta mali repræsentatione (§. 881). adeoque ea, quæ fit beneficio intellectus (§ 275). Enimvero intellectus noster nunquam prorsus purus est (§. 315), adeoque notioni mali, quam habet, confuse aut prorsus obscure percepta insunt (§. 343). Quamobrem cum ex confusa mali perceptione oriatur aversatio sensitiva (§. 582); aversatio sensitiva rationali permiscetur. *Aversatio sensitiva rationali permixta.*

A posteriori ista permixtio evidentissima est, ubi aver-

satio

ſatio ſenſentiva fuerit tantæ vehementiæ, ut, nondum in affectum ſenſibilem degeneret, eidem tamen proxima ſit.

§. 914.

Averſatio rationalis quomodo fortior fiat.

Quoniam averſatio ſenſitiva ſuos habet gradus (§. 599), ſi rationali permiſcetur, efficit ut id, quod averſamur, vehementius averſemur, atque ideo non tam facile nos ab averſatione abduci patiamur. Quamobrem *ſi averſatio ſenſitiva rationali permiſcetur, eam efficit fortiorem* (§. 911).

A poſteriori hujus veritatis unusquisque in ſe experimentum capiens convincitur, modo ad caſus quotidie obvios animum advertere voluerit.

Sunt vero rationes plurimæ particulares, cur fortior ſit averſatio rationalis, ſi eidem permiſcetur ſenſitiva, quam ſi absque hac fuerit, veluti quod attentio avertatur a contraria repræſentatione, quæ ſenſuum & imaginationis ope fit, atque mentem ſeu animam in contrariam partem trahit.

§. 915.

Conſenſus averſationis rationalis & ſenſitivæ.

Conſenſus rationalis & ſenſitivæ averſationis eſt, ſi verſatur circa idem objectum, vel concurſus in eodem objecto.

E. gr. Si quis medicamentum averſatur, quod ipſi propinatur, quia idem ſibi magis nocere, quam prodeſſe perſuaſus eſt, ac præterea idem quoque averſatur ob odorem ac ſaporem minus gratum aliasque rationes in confuſa idea medicamenti tanquam mali repræſentati concurrentes; aveſatio ſenſitiva & rationalis in eodem objecto concurrunt, adeoque inter ſe conſentiunt.

§. 916.

Quando is obtineat.

Si quid nobis tanquam malum quoad nos & confuſe, & diſtincte repræſentamus, averſatio ſenſitiva & rationalis cooriuntur ac ſenſitiva cum rationali conſentit. Etenim ſi nobis quid tanquam malum quoad nos diſtincte repræſentamus, id nolumus, ſeu ex ratione averſamur (§. 881). Si quid nobis repræſentamus tanquam malum confuſe, averſationi ſenſitivæ locus eſt (§. 582). Quamobrem ſi ſimul & diſtincte, & confuſe tan-

tanquam malum quoad nos nobis repræsentatur; aversatio rationalis & sensitiva cooriuntur, cumque utraque in eodem objecto concurrat, inter se consentiunt (§. 915).

§. 917.

Consensus appetitus rationalis & sensitivi atque consensus aversationis rationalis & sensitivæ uno nomine dici possunt *Consensus facultatis appetendi partis superioris & inferioris.* Quodsi una appetit, quod altera aversatur; dissensus in appetendo & aversando vocatur *Pugna partis superioris ac inferioris* facultatis *appetendi.* *Pugna partis superioris ac inferioris partis appetendi.*

E. gr. Ponamus ægrotum satis superque esse persuasum, quod medicamentum aliquod ipsi sit salutare. Dum attentionem ad effectum hunc medicamenti dirigit, appetitu rationali in idem fertur. Atat dum odorem ac saporem medicamenti sibi tanquam valde molestum repræsentat atque imaginatio repræsentat alios status præteritos ob odorem ac saporem ori ingestorum molestum nobis rædiosos; confusa hæc medicamenti tanquam mali quoad nos repræsentatio aversionem sensitivam gignit. Appetitus adeo rationalis & aversatio sensitiva, seu pars superior & inferior facultatis appetendi sibi mutuo contrariantur & in hac contrarietate, seu repugnantia pugna utriusque facultatis consistit.

§. 918.

Si distincte tanquam bonum quoad nos repræsentamus, quod confuse perceptum malum videtur & contra; pars facultatis appetendi superior cum inferiori pugnat. Si quid enim distincte nobis tanquam bonum quoad nos repræsentamus, appetitus rationalis in idem fertur (§. 880). Quodsi vero idem nobis tanquam malum quoad nos confuse repræsentamus; aversio inde oritur sensitiva (§. 582). Pars igitur superior appetit, quod inferior aversatur, Quamobrem ubi distincte nobis tanquam bonum quoad nos repræsentamus, quod confuse perceptum videtur malum; inter partem facultatis appetendi superiorem ac inferiorem pugna oritur (§. 917). *Quando pugna ista detur.*

Similiter si quid nobis tanquam malum quoad nos distincte repræsentamus, idem ex ratione aversamur (§. 881) Quodsi vero idem tanquam bonum quoad nos nobis confuse repræsentamus, appetitus sensitivus in idem fertur (§. 580). Pars igitur superior aversatur, quod inferior appetit. Quamobrem ubi distincte nobis tanquam malum repræsentamus, quod confuse perceptum videtur bonum; inter partem facultatis appetendi superiorem ac inferiorem denuo pugna oritur (§. 917).

A posteriori propositionis præsentis veritas manifestissima est: nihil enim frequentius est pugna inter partem facultatis appetendi superiorem ac inferiorem. Exemplum *quod* modo ad illustrandam hanc pugnam dedimus (*not*. §. 917), eandem aperte confirmat. Quatenus enim cognoscimus, medicamentum nobis esse salutare; idem nobis distincte repræsentamus tanquam bonum. Et ex adverso ubi ob saporem ac odorem molestum idem aversamur, ipsum nobis repræsentamus tanquam malum. Pugna igitur ex eo est, quod idem distincte agnoscimus tanquam nobis bonum, confuse autem perceptum repræsentemus tanquam malum.

Pugnæ huic tribuendum, quod videamus meliora atque probemus, deteriora sequamur. Sed de his plura dicemus in Moralibus suo loco.

§. 919.

Motiva completa & incompleta qualia sint.

Si omnes rationes expendimus, ob quas objectum ad appetendum, vel aversandum propositum judicatur vel bonum, vel malum, *Motiva* sunt *completa*. Quodsi aliquas tantummodo expendimus, ceteris deinceps demum expendendis, *Motiva* sunt *incompleta*.

Nimirum objecta appetibilia spectari possunt cum in se, tum sub certis circumstantiis, iisque vel generalibus, vel particularibus seu specialibus. Etenim quæ in se bona sunt, sub certis circumstantiis mala esse possunt, vel etiam meliora fiunt. Et quæ spectatis hisce tan-

tantummodo circumstantiis bona sunt, eadem superaccedentibus aliis mala esse possunt, vel etiam meliora fiunt. E. gr. tempestate serena exspatiari & membra corporis reficere ambulando sanitati proficuum, atque adeo bonum est. Enimvero idem facere eo tempore quo negotia, quæ moram non ferunt, expedienda sunt, malum est. Quoniam nunquam agimus nisi sub circumstantiis specialibus; exempla plurima deprehendet ad actionum suarum motiva sedulo attentus. Motiva enim incompleta sunt, quamdiu nondum spectantur omnes circumstantiæ, quarum in negotio dato, seu in casu singulari agendi habenda est ratio, ubi omnes officii partes adimplere volueris.

§. 920.

Voluntatis in antecedentem & consequentem distinctio.

Appetitus rationalis, qui oritur ex motivis incompletis, dicitur *voluntas antecedens*: Qui vero oritur ex completis, *voluntas consequens* appellatur. Idem tenendum de aversatione.

Ita si quis intuetur cœlum serenum & blandum aëris tactu percipit calorem, recordatus a Medicis sibi commendatum esse ut exspatiatus deambulando reficiat corpus; exspatiari vult. Enimvero ubi ad animum revocat, quæ jam agenda sunt differri minime posse; exspatiari non vult, sed potius domi manere vult. Antecedens adeo voluntas hic oritur, nondum spectatis circumstantiis particularibus, adeoque ex motivo incompleto: consequens vero nascitur spectatis circumstantiis particularibus, adeoqne ex motivis completis (§. 919).

§. 921.

Quando voluntas consequens antecedenti contraria.

Si ob circumstantias præsertim particulares, aut speciales malum videtur, quod in se vel sub circumstantiis generalibus spectatum videbatur bonum & contra; voluntas consequens antecedenti contrariatur. Si quid enim in se spectatum, vel sub circumstantiis generalibus videtur bonum, idem volumus (§.891). Enimvero ubi spectatis circumstantiis, præsertim specialibus, harũ respectu idem malum habetur; quod volebamus jam nolumus (§.590.881). Jam primum motiva erant incompleta (§. 919), adeoque voluntas erat antecedens (§.920), & inde motiva fiebant completa (§.919), adeoque voluntas nascebatur consequens (§.920).

Patet adeo cum voluntas consequens includat nolitionem ejus, quod voluntate antecedente appetebamus; voluntatem consequentem contrariam esse antecedenti, si ob circumstantias præsertim speciales malum videtur, quod in se, vel sub generalibus spectatum bonum judicabatur.

Non absimili modo idem ostenditur, ubi sub circumstantiis generalibus malum videtur, quod sub aliis specialibus bonum judicatur.

A posteriori idem confirmant exempla obvia, & satisfacit ideæ exemplaris loco, quod modo ad illustrandam differentiam inter voluntatem antecedentem & consequentem in medium attulimus (*not.* §. 920).

Principii hujus multus est in philosophia morali usus, præsertim ubi de conscientia agitur.

§. 922.

Quomodo recordatione pristinorum motivorum facultas appetendi determinetur.

Si quid jam sæpius appetivimus, vel aversati fuimus aliquod objectum, id denuo oblatum statim appetimus, vel aversamur, nulla ratione, cur idem appetamus, vel aversemur distincte expensa. Si quid enim jam sæpius appetivimus, vel aversati fuimus aliquod objectum; idem quoque jam sæpius tanquam bonum, vel malum quoad nos nobis repræsentavimus (§. 892). Quamobrem oblata occasione idem denuo appetendi, vel aversandi, hoc est, conspecto objecto appetibili, vel aversabili, imaginationis vi simul reproducuntur status præteriti, quibus ipsam vel appetivimus, vel aversati fuimus una cum motivis tum expensis (§. 117) & vi memoriæ nobis conscii sumus, quod jam alias sæpius idem appetiverimus, vel aversati fuerimus, atque motiva expenderimus (§. 175. 181). Cum adeo nulla adsit ratio, quæ nobis dubium redtat judicium de objecto anterius, denuo non inquirimus utrum bonum sit, nec ne, quod ad appetendum proponitur, vel utrum malum sit nec ne, quod ad aversandum sese sistit (§. 70. *Ontol*). Vi adeo pristinorum motivorum, quorum confusa cum statibus præteritis appeten-

tis,

tis, vel aversantis in mente repræsentatio est, id appetimus, quod antea appetivimus, atque aversamur, quod antea aversati fuimus.

Exempla maxime obvia sunt, cum ea quæ quotidie appetimus, vel aversamur, talia sint, quæ jam sæpius appetivimus, vel aversati sumus. Ita cibo, quem sæpius comedimus, apposito, nulla facta inquisitione, utrum bonus, an nocuus sit, statim vescimur, nisi nova quædam sese offerat ratio, cur ab eodem in præsente abstineamus, veluti cum ferculum palato magis acceptum expectamus, aut cum desideriis stomachi antea latrantis expletis nulla cibi cupiditas nobis amplius superest.

Ad casum propositionis præsentis præpostere provocare solent, qui sibi aliisque persuadere cupiunt, animam sine motivis appetere, vel aversari quid posse. Motiva enim nulla adesse arbitrantur, ubi latentia in apricum proferre nequeunt analysi notionum vires eorum superante, tum defectu principiorum psychologicorum, tum ignorantia methodi.

§. 923.

Consuetudo agendi dicitur habitus agendi ex determinatione præterita, seu ea, quæ fit vi motivorum præteritorum. quatenus confuse perceptorum memoriam habemus. Ex propositione autem præcedente liquet, quod *detur agendi consuetudo.*

Consuetudo agendi quænam dicatur.

Exemplum consuetudinis istius est, quando cibo apposito vescimur, quem sæpe jam comedimus, nulla facta inquisitione, utrum salutaris, an nocuus sit; utrum bonus, an malus judicari debeat.

§. 924.

Quoniam in consuetudine agendi motivorum præteritorum nonnisi confuse perceptorum memoriam habemus (§. 923), adeoque quæ in iisdem continentur distincte non agnoscimus (§. 39), ubi vero prima vice quid appetimus, vel aversamur, sine motivis præviis non fit volitio, nec nolitio (§. 889), adeoque facta inquisitione utrum quid bonum sit quoad nos, an malum (§. 892); *distincte cogniturus, quo modo appeti-*

Quomodo genesis appetitionis ac aversionis innotescat.

petitus, vel aversatio nascatur, ad eos casus attendere tenetur, ubi aliquid prima vice appetimus, vel aversamur.

Hoc ideo addimus, ut præcipitantiam in judicando præcaveamus, & ad veritatem, quæ explorata est, ex seipsis agnoscendam alios invitemus.

§. 925.

Similia libra petito quomodo illustretur appetitus & aversatio.

Quæ de appetitu & aversatione animæ dicta sunt; simili a libra petito illustrari possunt. Nimirum in libra tres status a se invicem distinguimus, statum æquilibrii, statum præpondii versus dexteram & statum præpondii versus sinistram. Status æquilibrii libræ naturalis est, seu vi structuræ eidem competit, quemadmodum ex Mechanicis constat & a posteriori per id liquet, quod sibi relicta sit in æquilibrio. Idem vero etiam enascitur ex ponderum utrinque appensorum æqualitate. Status æquilibrii non tollitur absque ratione sufficiente, per quam intelligitur, cur libra jam potius præponderet, quam in statu æquilibrii permaneat. Neque præponderatio fit absque ratione sufficiente, per quam intelligitur, cur libra jam potius versus partem unam præponderet, quam versus alteram. Etenim si status æquilibri tolli debet, ex parte una appendendum est pondus majus, ex altera minus, & præponderatio fit eam in partem, ubi majus pondus fuerit appensum; vel ponderibus utrinque existentibus æqualibus præpondium adjicitur, & præponderatio in eam fit partem, ex qua est præpondium. In anima quoque tres distinguuntur status a se invicem, nimirum status indifferentiæ, status appetitionis & status aversionis; aut, ubi cum parte superiori tantummodo nobis negotium fuerit, status volitionis & status nolitionis. Status indifferentiæ per se datur in anima, quamdiu objectum nobis incognitum est, saltem ignoratur utrum quoad nos spectatum bonum sit, an malum (*§.* 587. 889). Idem obtinet, si rationes ad appetendum & aversandum æquipollentes nobis videntur, ut nulla adsit ratio cur

appe-

appetitionem præferamus averfioni, feu volitionem nolitioni & contra (§. 70. *Ontol.*) Status indifferentiæ non tollitur in anima fine ratione fufficiente, per quam intelligitur, cur potius objectum datum appetamus, quam averfemur. Etenim fi in cafu priori ex ftatu indiffentiæ anima transferri debet ad ftatum appetitionis, vel volitionis, objectum iftud fibi repræfentare debet tanquam bonum quoad fe; fi vero eadem ex ftatu indifferentiæ transferenda in ftatum averfionis, vel nolitionis, idem fibi repræfentare debet tanquam malum quoad fe. In cafu pofteriori, in quo indifferentia fpeciali nomine indifferentia perfecti æquilibrii dici folet, ratio quædam ex parte una, vel extrinfeca, eaque levicula fuperaccedere debet, ut appetitus flectatur in unam potius partem, quam in alteram (§. 898. 899. 900). Similitudo igitur confiftit in eo, quod non minus in libra, quam anima dentur tres ftatus diverfi, quorum unus per fe ineft, aut in eo cafu, quo rationes ad utramque mutationem funt æquipollentes, quod ex primo non fequatur reliquorum unus nifi pofita ratione fufficiente.

Qui fimile aliter explicant, illi ultra fuum tertium idem extendunt & luxurianti imaginationi indulgent. Qui animam cum lingula five examine, appetitum cum brachio dextro, averfationem cum finiftro, motiva cum ponderibus, motivis æquipollentibus fuperaccedentem rationem cum præpondio, modum agendi ponderum in libram cum influxu motivi in animam comparant; talia proferunt, quæ noftra minime facimus & quæ ad lufus verborum referimus.

CAPUT

CAPUT II.

De Libertate.

§. 916.

Voluntas quando cogi dicatur.

Voluntatem cogere idem est ac vi quadam externa animam determinare ad appetendum, vel aversandum. Dici etiam potest, *Voluntatem cogere* idem esse ac vi quadam externa eam adigere ad volendum, seu vi externa ex anima elicere volitionem. Et ex adverso *Noluntatem cogere* idem esse ac vi quadam externa eam adigere ad nolendum, seu vi externa ex anima elicere nolitionem.

Exemplum hujus coactionis in medium proferre non licet, cum nullum detur.

§. 917.

Nam voluntas & noluntas cogi possit,

Voluntas & Noluntas non potest cogi. Si quid enim velle debemus, id nobis repræsentare debemus tanquam bonum quoad nos, & si quid nolle debemus, id nobis repræsentare debemus tanquam malum quoad nos (§. 892). Enimvero nulla vi externa effici potest, ut quid nobis videatur bonum, vel malum: quod nemo in dubium vocare potest. Quamobrem nec ulla vi externa effici potest, ut quid velimus, vel nolimus. Voluntas igitur & noluntas cogi non potest (§. 916).

Voluntatem non posse cogi luculento admodum exexemplo in se ipso sumto probat *Thomas Campanella* Rerum Metaphys. part. 2. lib. 9. c. 6. art. 8. f. 198. quod per continuas quadraginta horas torturæ subjectus, venis arteriisque circa sedem tormentorum immanitate diffractis & ingentem sanguinis copiam emittentibus, referente *Nicio* in Pinacotheca Imaginum illustrium part. 1. p. m. 43, eo adigi non potuerit, ut se perduellionis reum confiteretur. Nolebat vir innocens dicere,

dicere, quæ erant a veritate aliena & famæ viri sapientis ac boni contraria: quod profecto motivum fortius erat dirissimis tormentis, quo eum ad volendum cogere volebant, quod nolebat, irrito plane successu.

Dudum agnovere philosophi acumine præditi voluntatem cogi non posse. Sunt tamen qui sibi persuadent contrarium experientia constare. Ipsam torturam esse medium cogendi voluntatem existimant, & verberibus compelli homines, ut velint, quod antea nolebant ajunt. Quamobrem ne dubium hoc nos moritur, sequentem addere libet propositionem.

§. 928.

Si quis quacunque vi externa, vel minis adhibitis alterum adigit, ut faciat, quod facere nolebat, vel omittat, quod facere volebat; voluntas & noluntas non cogitur, sed nolens vel volens nolitionem, vel volitionem mutat vi motivi ipsi suppeditati. Etenim si quis facere quid vult, id sibi repræsentat tanquam bonum (§. 892). Quodsi jam vi quadam externa impellitur ad idem nolendum, nec eidem resistere valet; hoc respectu id quod vult sibi repræsentat tanquam malum. Quamobrem cum bonum sit evitare malum, quod nemo non concedit, judicantis arbitrio relictum est, quodnam ipsi potius videatur. Quare si evitatio mali videatur potior, vel, ubi idem jam præsens experitur, liberatio ab eodem; jam agere non vult, quod antea volebat, quod sibi jam tanquam malum repræsentet, quod antea tanquam bonum repræsentabat. Vi igitur motivi ipsi suppeditati (§. 890) volitionem mutat in nolitionem, seu appetitionem in aversionem (§. 601). *Causa occasionales mutationis volitionis ac nolitionis.*

Similiter si quis facere quid nolit, id sibi repræsentat tanquam malum (§. 892). Quodsi jam vi quadam externa impellitur ad idem volendum, nec eidem resistere valet; hoc respectu actionis omissionem malam judicat, ipsam vero actionem tanquam medium id, quod sibi molestum est, evitandi, vel a molestiis, quæ ipsi creantur, sese liberandi bonam quoad

se judicat. Quamobrem si malum minus judicat, ob quod quid nolebat, majus vero illud esse censet, quod ipsi creatur ab eo, ad cujus nutum actionem suam componere debet; minus malum pro medio evitandi majus habet, atque adeo illud sub ratione boni appetit (§. 897). Nolitionem adeo mutat in volitionem, seu aversionem in appetitum (§. 601), vi motivi ipsi suppeditati (§. 890).

Quoniam itaque tam in casu priori nolirio, quam in posteriori volitio vi motivi ab anima elicitur, nequaquam vero vi externa, quam anima tantummodo cognoscit *per demonstrata;* voluntatem ac noluntatem minime cogi, si quis vi externa, vel minis alterum adigit, ut faciat, quod facere nolebat, vel omittat, quod facere volebat, palam est (§. 926).

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus Lazarum eleemosynam a Crœso petentem non modo verbis durioribus excipi, verum verberibus ac minis ex ædibus expelli. Quodsi jam eleemosynæ petendæ gratia alia vice exit, ac domum Crœsi divitis præterit, qui largas eleemosynas præbere poterat; vellet equidem eleemosynam a Crœso petere, sed minarum recordatus metu verberum eam petere non audet. Hic voluntatem non cogi, ut in Lazari anima invita eliciatur actus noluntatis, non multa attentione cognoscitur. Etenim volitio petendi eleemosynam a Crœso pendet a motivo, quod Crœsus possit ob divitias, quas possidet, largas dare eleemosynas & eas accipere bonum sibi judicet. Nolitio vero petendi eleemosynam a Crœso pendet ab altero motivo, quod sibi metuat a verbis durioribus ac verberibus, adeoque malum judicet durioribus verbis excipi atque plagis affici. Quoniam posterius certum ipsi videtur, prius vero admodum incertum, ita ut de eo desperet; motivum utique posterius prævalere debet, cum manifesta adsit ratio cur prævaleat (§. 118. *Ontol.*). Propositionis præsentis veritas clarissima luce inde

inde perfunditur quod non ſemper volens vel nolens cedat motivo a vi extrinſeca pendente; ſed principio rationis ſufficientis (§.70. *Ontol.*) convenienter idem eveniat, quod conforme eſt motivo ob rationem ſufficientem prævalenti, quemadmodum ex dato modo exemplo manifeſtum eſt. Sane *Campanellæ* melius videbatur quosvis perpeti dolores, quam famæ jacturam facere juxta illud vulgatum:

Omnia ſi perdas, famam ſervare memento.

Quamobrem tormentis non cedebat, nec nolitionem in volitionem mutabat.

Atque adeo patet coactionem voluntatis ne concipi quidem poſſe, nec ullam ipſi reſpondere notionem. Tum demum cogi dici poſſet, ſi vi externa adigeremur ad eligendum id, quod putatur pejus: quale quidem exemplum nemo adhuc in medium protulit, nec poterit proferre unquam.

§. 929.

Si quid appetere, vel averſari debemus, idem ante cognoſcere debemus. Si quid enim velle aut appetere debemus, id nobis repræſentare tenemur tanquam bonum, & ſi quid nolle, vel averſari debemus, id nobis repræſentare tenemur tanquam malum (§.892). Quoniam itaque judicare debemus, utrum ſtatum noſtrum internum perfectiorem (§.554), an imperfectionem reddat (§.565), utrum voluptatem (§.612), an tædium creet (§.613); objectum utique, circa quod verſatur facultas appetendi, præſertim in caſu priori, cognoſcere debemns. *Cognitio ejus quod appetimus vel averſamur.*

A poſteriori idem palam eſt. Ponamus te reperire gemmam pretioſiſſimam, ſed non politam, quam talem eſſe non agnoſcis; gemmam iſtam non tolles, immo ab altero tibi monſtratam abjicies, plurimum tibi indignaturus ubi cognoveris eſſe gemmam quantivis pretii. Immo ponamus adamantem non contemnendæ molis ex annulo delapſum in arena à te conſpici, dum in ſuburbio deambularis. Quoniam exiſtimas

 eſſe

esse gemmam factitiam ex vitro constantem, neque adeo eam agnoscis; eandem denuo tollere non cupis. In utroque casu gemmam nec appetis, nec aversaris, quod eam non cognoscis; avide eandem appetiturus, ubi cognosceres. Quodsi morbo quodam laborans videt in prato herbam, quæ remedium adversus eum præsentissimum est; herham tamen istam non appetit, quod vel ejus virtutem ignorat, vel herbam, cujus ipsi virtus perspecta est, non agnoscit. Denuo igitur ab herba non movetur, quod eam non cognoscit. Et quisnam, quæso, est, qui appetit fructus exoticos, quos ne fando quidem audivit? Eodem modo sese res habet cum actionibus, quarum determinatio in nostra potestate est. Nemo quid *agere vult*, quod ignorat; neque etiam actionem, quam ignorat, aversatur.

Propositioni huic æquipollet istud pervulgatum: *Ignoti nulla cupido*. Ventriculus digerit cibum, etsi digestionem non cognoscamus. Cor propellit sanguinem in arteriam pulmonariam atque aortam, etsi modum, quo id fiat, ignoremus. Renes urinam secernunt, etsi nobis non constet, quod hoc sit ipsorum officium. Immo ponamus hominem qui ignorat se hæc viscera habere, cum ne fando quidem de iis quicquam audiverit (id quod in infantibus promiscue omnibus recte supponi nemo nescit); hoc tamen non obstante singula suo defungentur munere. Ast appetitus & aversationis animæ longe alia est ratio. Non fertur anima nisi in cognitum, nec fugit nisi quod cognitum. Atque hæc differentia probe perpendenda, ut notionem libertatis intimius perspiciamus, atque fœcunditatem hujus principii in Moralibus agnoscamus.

§. 930.

Actionum cognitio cur necessaria. Quoniam *anima* non appetit, nec aversatur incognitum (§. 929); *si quam actionem appetere, vel aversari debet, eam ante agnoscere tenetur: si quam vero non cognoscit, eam nec appetit, nec aversatur.*

Continetur hoc corollarium tanquam casus specialis sub propositione præcedente; unde hanc a posteriori confirmaturi ad actiones

nes quoque humanas provocavimus, ut adeo a posteriori corollarium hoc jam fuerit confirmatum.

§. 931.

Motiva animam non cogunt ad appetendum, vel aversandum, hoc est, *non se habent per modum vis externæ, qua in animam agitur, & cui ab anima resisti non possit; sed tantummodo profligant casum purum.* Ponamus enim motiva se habere per modum vis externæ, qua in animam agitur, & cui anima resistere non possit. Nemo non novit positis istis motivis animam necessario appetere debere, ac aversari, prouti a motivis vel impellitur ad agendum, vel impeditur, ita ut actionem suspendere & se aliter determinare nullo modo possit. Enimvero experientia testatur, quod salvis motivis iisque ad appetendum sufficientibus appetitionem mutare possimus, si alia ex ratione nobis potius videatur actionem aliquam jam omittere, quam committere. Quare coactio intrinseca per motiva experientiæ repugnat, adeoque admitti nequit. *Motiva quomodo sese habeant.*

Enimvero quoniam motiva sunt ratio sufficiens volitionis ac nolitionis (§. 887), nec sine iis ulla datur volitio vel nolitio (§. 889); id motiva efficiunt, ne quid insit animæ quoad appetendi facultatem, cujus actualitas destituatur ratione sufficiente. Motiva igitur ex anima casum purum profligant (§. 94. *Cosmol.*).

Videbimus in Psychologia rationali casum purum sapientiæ contrariari, consequenter ad perfectionem mentis humanæ requiri ut ex eadem exulet: tantum abest, ut inde quid detrimenti accipiat.

§. 932.

Anima se ipsam determinat ad volendum, vel nolendum, motivis suis convenienter. Etenim volitio & nolitio nec vi externa elicitur (§. 927. 928); nec motiva per modum vis externæ in animam agunt (§. 931). Quoniam tamen præter motiva nil datur in anima, dum appetit, vel aversatur (§. 890. 891); anima semetipsam determinare debet ad appeten- *Quomodo anima sese determinet.*

dum, vel aversandum. Quoniam tamen sine motivis nec volitio, nec nolitio in anima datur (§. 889) atque ex motivis intelligitur, cur id potius velimus, quam non velimus, & id potius nolimus, quam non nolimus (§. 888); anima se ad volendum ac nolendum determinat motivis suis convenienter.

Propositionis præsentis veritas ex principiis Psychologiæ rationalis clarius adhuc elucescet. Hic tamen prætermittenda non fuit, tum quod per eam manifestum sit, quæ a posteriori de anima innoscant, & quod experimento in nobismetipsis sumto confirmari possit singulis momentis, modo sufficiente attentione & propositionibus, ad quas in demonstratione provocamus, tanquam notionibus directricibus utamur; tum quod absque eo libertatis notio distincta formari minime possit.

§. 933.

Spontaneitas quid sit.

Spontaneitas est principium sese ad agendum determinandi intrinsecum. *Et actiones* dicuntur *spontaneæ*, qu. tenus per principium sibi intrinsecum, sine principio determinandi extrinseco, agens easdem determinat.

Hinc jam *Aristoteles* monuit spontaneitatem tribui etiam rebus inanimatis & animantibus brutis, quatenus nempe sine vi quadam externa; sola vi interna per se moveri videntur. Ita ignis sua sponte moveri dicitur, quod nulla appareat causa externa, quæ motum ejus producit. Idem sua sponte extingui dicitur, dum a nulla causa externa accedente extinguitur. Similiter canis audiens vocem domini sua sponte accurrere dicitur, quia sine causa externa in ipsum agente vi sibi insita motum pedum producit. Non jam inquirimus in veritatem horum assertorum; sed tantummodo ad hæc exempla provocamus, quatenus inde patet nos vocabulum in significatu recepto sumere. Videatur *Goclenius* noster in Lexico.

§. 934.

Volitiones ac nolitiones quod spontaneæ sint.

Volitiones ac nolitiones animæ spontaneæ sunt. Anima enim se ipsam determinat ad volendum, vel appetendum (§. 932), nec ulla vi externa ad volendum, vel nolendum determinari potest (§. 931). Quoniam vero ista determinatio ratione sufficiente non destituitur (§. 70. *Ontol.*); anima intrinsecum

secum habere debet sese determinandi principium (§. 866. *Ontol.*) Volitiones igitur ac nolitiones animæ spontaneæ sunt.

De hac spontaneitate nemo dubitat, sed ultro eandem animæ tribuit, qui novit termini significatum. Ceterùm spontaneitas animæ non tantummodo apparens est; qualis est in gravi, dum spontaneo motu descendere dicitur; sed vera: id quod uberiori luce illustrabitur in Psychologia rationali, quamvis jam ex iis satis evidens sit principiis, quibus ad evicendam veritatem propositionis usi sumus. Patebit vero deinceps spontaneitatem ingredi notionem libertatis. Unde *Aristoteles* quoque ad actionem liberam requirit spontaneitatem, seu ut ipsa sit spontanea.

§. 935.

Volitiones ac nolitiones animæ in se contingentes sunt, ipsi etiam motus corporis a voluntate pendentes contingentes sunt in se. Si quid volumus, id nobis repræsentamus tanquam bonum, & si quid nolumus, id nobis repræsentamus tanquam malum (§. 892.). Enimvero cum motiva sint istæ boni ac mali repræsentationes (§. 890), motiva vero animam non cogant ad appetendum, vel aversandum (§. 931), quin potius ubi ratio nobis succurrit, cur potius volitionem omittamus, vel quod volebamus nolimus, volitio cesset, vel ejus loco nolitio nascatur (§. 118. *Ontol.*), & idem eodem modo sese habeat in casu nolitionis; volitiones ac nolitiones mutabiles sunt (§. 291. *Ontol.*), adeoque contingentes (§. 296).

Contingentia volitionum ac nolitionum & actionum externarum.

Similiter motus corporis, quos anima vult, & qui ad nutum ejus in corpore consequuntur, ita comparati sunt, ut corpus ad eos atque oppositos iisdem æque dispositum deprehendatur. Ita per structuram corporis æque possibile est, ut jam sedeam, quam ut stem, vel ambulem; ut os aperiam, vel ut idem claudam; ut brachium extendam, vel ut immotum idem detineam. Quoniam itaque motus oppositi æque possibiles sunt, adeoque contradictionem nullam in se involvunt, quatenus scilicet istiusmodi corporis motus sunt (§. 85. *Ontol.*); ideo contingentes sunt (294. *Ontol.*).

Actio-

Actiones humanas, ad quas pertinent motus corporis a voluntate mentis pendentes, esse contingentes jam monuimus, (*not.* §. 294. *Ontol.*). Caeterum hanc actionum contingentiam ad libertatem requirit *Aristoteles*, ac quod id recte fiat vi propositionis praesentis patet.

§. 936.

Motus corporis quinam voluntarii, quinam involuntarii.

Motus corporis, qui pendent a voluntate animae dicuntur *voluntarii*. E contrario *involuntarii* appellantur, qui ab eadem non pendent. Pendent autem a voluntate animae, quatenus per eam intelligitur, cur jam fiant, seu ratio ipsorum est volitio animae (§. 551. *Ontol.*).

Ita brachii extensio est motus voluntarius, quando fit anima volente. Sed motus cordis est motus involuntarius, qui fit sive velimus, sive nolimus.

§. 937.

Cur anima velit vel nolit.

Anima ex possibilibus eligit, quod ipsi maxime placet; & quia ipsi placet: non vult nisi quia ipsi placet quod vult; nec non vult, nisi quia displicet quod non vult. Quando enim anima quid vult, id sibi repraesentat tanquam bonum (§. 892), atque adeo voluptatem ex eo percipit tanto majorem, quo majus bonum videtur (§. 612), consequenter non vult, nisi quia ipsi placet quod vult (§. 542). Similiter quando anima quid non vult, id sibi representat tanquam malum (§. 892), atque adeo taedium ex eo percipit tanto majus, quo majus malum videtur (§. 613), consequenter ideo anima quid non vult, quia displicet quod non vult (542).

Quoniam vero nolitiones ac volitiones in se contingentes sunt (§. 935), adeoque earum oppositum contradictionem nullam involvit (§. 294. *Ontol.*), consequenter aeque possibile est (§. 85. *Ontol.*), volitio vero in anima datur, quod ipsi placet quod vult; nolitio autem, quod displicet quod non vult, *per demonstrata*; ideo anima praefert volitionem & nolitionem utriusque omissioni, seu statui indifferentiae (§. 883) quod ipsi placeat.

Simi-

Similiter quando ex pluribus, quæ ipsi bona videntur, unum alteri præfert, id ideo fit, quod illud hoc melius esse judicet (§. 898) Quare cum ex eo majorem voluptatem percipiat, quod præfert alteri (§. 612); id præfert, quod ipsi placet (§. 542) adeoque etiam quia ipsi placet *vi num. 2.*

Immo quia rationibus intrinsecis deficientibus aliquid præfert ob rationes extrinsecas (§. 899), & ob easdem rationes actionem unam alteri præfert (§. 900); ideo bonum judicat hoc præferri alteri, vel actionem hanc alteri præferri (§. 892), adeoque denuo ex hoc agendi modo & electione ita instituta voluptatem percipimus (§, 612), consequenter hic agendi modus & electio hoc modo facta nobis placet (§. 542). Anima igitur eligit quod placet, consequenter electionem ita potius instituit, quam aliter, & hoc potius modo agit, quam alio, quia electio ita determinata, & hic agendi modus placet *vi num. 2.*

§. 938.

Lubenter quando, quid fiat.

Lubenter facere dicimur, quando facimus quod nobis placet. ***Minus lubenter*** vero facere dicimur, quando facimus, quod in se spectatum nobis displicet.

E gr. si nobis offertur occasio inserviendi alteri, quam diu expectaveramus; placet nobis succurrere alteri, cum ex eo voluptatem percipiamus, immo sæpius de oblata nobis occasione gaudeamus. Lubenter facere hoc dicimur, immo id contestaturi hanc reddimus rationem, quod non sine gaudio hoc faciamus. Enimvero ubi displicet, quod ut faciamus ab altero petitur, id minus lubenter nos facere dicimus. Minus nempe lubenter facimus, quatenus actionem in se consideramus, scilicet quod commendare debeamus hominem commendatione nostra indignum: etsi lubens id faciamus respectu circumstantiarum specialium, quod sic jubeat patronus, quem offendi a nobis consultum non est.

§. 939.

Lubentia animæ in appetendo & aversando evincitur.

Anima lubenter vult, quicquid vult. Etenim ideo quid vult, quod ipsi placet, & ex pluribus possibilibus eligit, quod ipsi maxime placet, & quia ipsi placet (§. 937). Enimvero qui facit,

facit, quod placet, is lubenter id facit (§. 938). Ergo etiam anima lubenter vult, quicquid vult.

A posteriori probatur ex eo, quod cum infantes, qui rationes confusas, ob quas quid appetunt, vel etiam adulti, quando rationem cur quid velint, vel appetant, aut ignorant, aut celant, quæsiti cur id velint, vel cur hoc faciant, respondere soleant: se hoc velle, vel facere lubenter in sermone nobis vernaculo. Ich wil es gerne/ ich thue es gerne/ vel brevius: so gerne. Eccur vero ita respondent; Sane non ala de causa, quam quod sibi optime conscii sint, quod lubenter id velint, vel faciant.

§. 940.

Volitiones ac nolitiones non per essentiam determinata sint.

Velitiones ac nolitiones per essentiam animæ determinatæ non sunt. Volitiones enim ac nolitiones in se contingentes sunt (§. 935), adeoque mutabiles (§. 295 *Ontol.*) consequenter salva essentia non inesse possunt (§. 290. *Ontol.*). Quoniam itaque inter modos animæ referendæ sunt (§. 151. *Ontol.*), per essentiam ejus determinatæ non sunt (§. 148. *Ontol.*).

Propositionis præsentis veritas clarius elucescet in Psychologia rationali, ubi ostenderimus, in quonam essentia & natura animæ consistat. Sane si per essentiam determinata esset anima ad has potius volitiones, quam ad alias; motivis opus non haberet, quæ sunt rationes ab objecto petitæ, adeoque non ab anima volente desumtæ, veluti motus cordis per essentiam ipsius determinatus rationem sui agnoscit in cordis structura, sive essentia, ob quam non alius, quam qui contingit, possibilis.

§. 941.

Libertatis definitio.

Animæ libertas est facultas ex pluribus possibilibus sponte eligendi, quod ipsi placet, cum ad nullum eorum per essentiam determinata sit.

Ad libertatem adeo requirimus volitionum & actionum, quas volumus, contingentiam; intelligentiam objecti appetibilis, vel aversabilis, spontaneitatem ac lubentiam. E. gr. librum in bibliopolio libere emimus. Eum vero cognoscimus, qualis sit, antequam emendi cupiditas animum incedit. Non minus possibile est, ut librum emamus, quam non emamus: emimus autem, quod is nobis

bis placet, ac lubenter emimus. Quæ igitur in actione libera observamus, ea definitionem libertatis, quam hic damus, ingrediuntur.

§. 942.

Anima in volendo ac nolendo libera est. Antequam enim objectum appetit, vel aversatur, idem cognoscere studet (§. 929), quodque sibi placere deprehendit & quod plurium possibilium maxime placet, id eligit (§. 937), sponte (§. 934) ac lubenter (§. 939), per essentiam ad volitiones hasce ac nolitiones minime determinata (§. 940(. Est igitur libera (§. 941). *Libertas animæ adstructa.*

Istiusmodi libertatem animæ competere a posteriori liquet, quotiescunque libere agimus, seu actionem edimus a voluntate animæ pendentem. Patet id ex eo, quod ad illustrandam definitionem adduximus, exemplo (*not.* §. 941), ut adeo aliud afferri præterea non opus videatur.

Habemus hic notionem libertatis, qualem nobis suggerit experientia. Non fingimus ad arbitrium, quod an animæ insit ostendi minime potest: sed tribuimus animæ ea, quorum unusquisque sibi conscius est, & quorum observatio notionem libertatis animæ invexit. Notio quoque ista fœcunda est, quemadmodum in Moralibus suo loco constabit. Rationi eadem conformis est, cum magno illo principio rationis sufficientis sit consentanea. Tota etiam pragmatica est, cum ex fonte omnis Ethicæ praxis fluat.

§. 943.

Libertatis definitio non contrariatur recepto termini significatui. Libertatem definit D. *Thomas* per vim seu facultatem electivam. Definimus & nos libertatem per facultatem eligendi; quid sibi vero velit ista electio clarius ostendimus. *Io. Baptista du Hamel* in Phil. Vet. & Nov. Tom. 2. Phil. mor. Tract. 2. disp. 3. quæst. 5. p. m. 98. definitionem *Thomæ* defensurus: Libertatis, inquit, usus in electione consistit, ac sublata electione omnis actus libertatis tollitur. Cum enim voluntas ita in objectum propositum determinate fertur, ut eo relicto in aliud flecti non possit, aut saltem quoad circumstantias id non sit aliquo modo indeterminatum, tum nullus relinquitur libero arbitrio locus. Ex nostris autem principiis patet, animam per essen- *Num definitio libertatis sit recepto significatui contraria.*

tiam suam non esse determinatam ad volitiones ac nolitiones singulares (§. 940); sed sponte eligere, quod maxime placet (*§*. 937). Atque adeo eadem definitioni nostræ inseruimus, ut esset completa. Monet idem *du Hamel* loc. cit. Libertatem posse definiri per vim sui ipsius determinatricem; quia scilicet voluntas nec a natura, nec a causa extrinseca ad agendum determinata. Nos vero itidem evicimus animam non esse ad volitiones ac nolitiones singulares determinatam (§. 940), sed semetipsam determinare motivis suis convenienter (§. 932). Sumimus libertatem pro facultate animæ electiva & sui ipsius determinatrice, quemadmodum vult D. *Thomas* & *du Hamel*: qualis vero sit ista electio & determinatio experientiæ ac rationi convenienter *explicamus*. Atque adeo certi sumus, nos vocabulum in significatu recepto adhibere, quamque eidem assignamus notionem possibilem esse.

Non plura afferimus ad evincendam veritatem propositionis præsentis: sufficit enim ea, quæ de libertate docemus, veritati esse consentanea ac fœcunda in philosophia morali ac civili principia: id quod suo loco abunde patebit. Nostra philosophia tota quanta pragmatica est, de conformitate notionum cum ratione ac experientia unice sollicita, consensum vero aliorum, vel dissensum parum curans.

§. 944.

Notio libertatis spuria. *Libertas animæ non consistit in facultate sese sine motivis, immo contra motiva sese determinandi.* Etenim si sese determinat sine motivis ad volendum, vel nolendum; in anima dari possunt volitiones ac nolitiones absque motivis: quod cum & rationi, & experientiæ repugnet (*§*. 889) absurdum est, consequenter animæ istiusmodi facultas competere nequit; adeoque vera, quæ eidem competit, libertas in istiusmodi facultate consistere nequit.

Ponamus animam sese determinare contra motiva, nulla ratione in contrarium oblata, quæ istis prævalet: id quod hic supponitur. Quoniam motiva objectum nobis repræsentant tanquam bonum quoad nos, vel tanquam malum quod nos (*§*. 890); id qui-

quidem nolemus, quod nobis tanquam bonum repræsentamus, at volemus, quod nobis repræsentamus tanquam malum. Objectum igitur aliquod volemus, quatenus malum est; nolemus, quatenus bonum est, non autem malum volemus sub ratione boni, nec bonum nolemus sub ratione mali: quod cum denuo & rationi, & experientiæ repugnet (§. 896), absurdum est, consequenter istiusmodi facultas animæ competere nequit, adeoque vera, quæ eidem competit, libertas in istiusmodi facultate consistere nequit.

Inutilis animæ foret istiusmodi libertas, quemadmodum facile perspicit, qui in philosophia morali ac civili hospes non est ac ad negotia humana attentionem affert; immo nocua prorsus foret, cum ipsi nil prodesset rationis cultura.

§. 945.

Determinatio animæ ad volendum & nolendum est fundamentum totius philosophiæ moralis atque civilis, seu ideo philosophia moralis & civilis una cum jure naturæ datur, quia anima se per motiva determinat ad volendum & nolendum. In Jure naturæ demonstratur, quænam actiones sint per se honestæ, quænam per se turpes, quodque ad illas committendas, ad has omittendas obligetur homo. Quoniam anima se determinare potest ad volendum, quatenus sibi quid repræsentat tanquam bonum, & ad nolendum, quatenus quid sibi repræsentat tanquam malum (§. 892), ideo ad committendas actiones honestas, ad omittendas turpes se determinare potest, quatenus cognoscit illas esse sibi bonas, has esse sibi malas. Præscribi adeo ipsi potest lex naturæ, quatenus habet facultatem sese determinandi per motiva, hoc est, quatenus vult, quod sibi tanquam bonum repræsentat; non vult, quod sibi repræsentat tanquam malum. Adeoque ista determinatione admissa possibile est homini præscribi jus naturæ, quod urget actiones per se bonas committendi, per se malas omittendi.

Fundamentum philosophiæ moralis & civilis ac juris naturalis.

Similiter in Ethica ostenditur, quomodo homo eo perduci possit, ut volitiones ac nolitiones determinet legi naturæ convenienter: ubi enim id sæpius fecerit, habitum sibi acquirit juri

naturæ convenienter actiones suas determinandi, in quo virtutem consistere constat. Jam ubi anima se determinare potest per motiva, repræsentando sibi actionem tanquam bonam, ut eam appetat; tanquam malam, ut eam aversetur; per motiva ab actionibus jure naturali præscriptis quomodo determinetur voluntas atque noluntas doceri potest. Ethica igitur possibilis, quia anima se per motiva determinare potest.

In philosophia civili omnia tandem ex eo pendent, quod homines civiliter obligari possint ad aliquid faciendum, vel omittendum. Compellimus vero eos ad obedientiam imperatibus præstandam partim metu pœnarum, partim metu executionis; subinde eos excitamus præmiis. Pœnæ & executio *malæ* sunt; præmia bona. Cedit pœnis, cedit executioni, instigatur præmiis homo, quia se determinare potest ad agendum & nolendum, quatenus quid sibi repræsentat tanquam bonum & tanquam malum. Philosophia adeo civilis datur & constitutio Rerump. possibilis, quia anima se per motiva determinat ad volendum ac nolendum.

Singula hæc suo tempore ex philosophia practica, quam finita Metaphysica dabimus, clarius multo ac evidentius constabunt. Hic tamen consultum duximus monere, quos ferat fructus notio libertatis genuina, ne qui sibi aliisque persuadere nituntur libertatem animæ in eo consistere, quod possit agere sine motivis ac contra motiva, existiment admissa determinatione animæ ad volendum & nolendum per motiva tolli jus naturæ, tolli virtutem, tolli societates civiles, cum potius eadem posita poni possit jus naturæ, poni virtus, poni societates civiles possint; ex eo autem, quod anima velit sine motivis ac contra motiva nemo deducere valeat, quomodo homo vel naturaliter, vel civiliter obligari & ad virtutem fugamque vitiorum perduci possit. Sed plura suo loco.

§. 946.

Indifferentia exercitii. Quo sensu dici possit animam per se esse indifferentem ad agendum, vel non agendum atque adeo eidem tribui *indifferentia exercitii* cum Scholasticis, & in Annotationibus in Methaphysicam Germanicam docui, & ex iis perspicue docuit

Thüm-

Thümmigius in Institut. Psychol. empir. §. 152. Nimirum quia anima eligere potest, quod ipsi maxime arridet, vi notionis libertatis (§. 943), quam ipsi vindicavimus (§. 944): ideo ex necessitate naturæ suæ determinata non est ad hoc, vel illud agendum, ad agendum hoc vel isto modo (§. 940). Hoc observantes Scholastici eidem indifferentiam exercitii tribuerunt.

Sive quis voce ista utatur, sive ab eadem abhorreat, nobis quidem perinde est, cum a denominatione nulla pendeat veritas. Neque ulla necessitas est, ut termino isto utamur, cum de ista exercitii indifferentia nihil nobis sit demonstrandum, sed quicquid potius ad facultatem appetitivam spectans demonstrandum venit, id omne deducitur ex lege appetitus & aversationis (§. 904. 907) ac inde derivatis regulis (§. 909. & seqq.). Lex appetitus ac aversationis est principium rationi & experientiæ consentaneum, omni ævo agnitum & Theologis dudum approbatum.

CAPUT III.

De commercio inter mentem & corpus.

§. 947.

De commercio inter mentem & corpus non tradimus, nisi quæ indubia experientiæ fide constant. Versamur enim in Psychologia empirica. Quare cum in eam non admittantur nisi ea, quæ de anima per experientiam nobis innotescunt (§. 1.); de commercio quoque inter mentem & corpus tradi hic nequeunt, nisi quæ indubia experientiæ fide constant. *Institutum Autoris.*

Quæ igitur hic traduntur, ab omni hypothesi libera sunt, ac a nemine in dubium vocantur vel vocari possunt, principia inconcussa Ethicæ ac Politicæ, immo Theologiæ, ideo ab hypothesibus separata, ne quid ab earum incertitudine trahere videantur iis, qui non satis acuti sunt,

§. 951.

§. 948.

Mutatio mentis a mutatione in organis sensoriis pendens.

Si objecta externa in organa sensoria rite constituta agunt; eo ipso momento oriuntur quoque in mente perceptiones, quibus eadem tanquam extra nos repræsentamus. Si oculus obvertitur arbori flores ac frondes tempore verno emittenti, ut lumen in eundem illabi possit; eo ipso momento conscii nobis sumus arboris cum frondibus atque floribus tanquam extra nos præsentis certoque intervallo a nobis distantis. Lumen hic inducit mutationem oculo; quæ qualis sit hic non disquirimus, suo tempore in Physica explicanda & experimentis confirmanda: Mens arborem cum floribus ac frondibus sibi repræsentans eandem percipit (§. 24). Posita igitur mutatione in oculo ponitur perceptio in mente: cessante mutatione in oculo eandem quoque cessare constat. Nullum vero percipitur temporis intervallum inter mutationem, quæ fit in oculo, & inter mutationem in mente contingentem. Obverte enim arbori oculos clausos. Dum eosdem aperis, arborem in eodem temporis momento vides. Lumen illico ingreditur in oculum apertum; sed illico etiam vides. Ne minimam igitur morulam observabilem inter mutationem oculi atque animæ intercedere certi sumus: an inobservabilis quædam intercedat, experientia definiri nequit. Similiter dum sonus in aurem illabitur, ejus nobis conscii sumus tanquam extus existentis & ubi vox loquentis ad aures defertur, ejus nobis optime conscii sumus, eamque distincte percipimus. Nullius quoque moræ inter mutationem, quæ auri inducitur, suo tempore in Physica explicandam, & inter perceptionem intercedentis nobis conscii sumus: an vero imperceptibilis quædam morula intercedat experientia decidere minime licet. Eodem modo sese res habet cum gustu, cum olfactu, cum tactu: quæ cum notissima sint ut specialibus exemplis illustrentur opus non est. Abunde igitur constat propositionis præsentis veritas.

Coincidit hæc propositio cum lege sensationum, quam supra (§. 85) explicavimus, ut adeo hic ad eandem provocare potuissemus, nisi con-

consultum fuisset ea, quæ ad commercium inter mentem & corpus spectant, in propositiones determinatas redacta & ex obviis unicuique observationibus deducta uno quasi obtentu comprehendenda sisti.

§. 949.

Mutationum in organo sensorio & in mente coëxistentia, nulla vero ejusdem ratio, neque in specie actio quædam corporis in mentem observatur. Mutationum in organo sensorio & in mente eodem momento, seu simul nobis conscii summus (§. 902), atque adeo ad perceptiones nostras attenti cognoscimus, eas coëxistere, consequenter coëxistentiam experimur (§. 664. *Log.*) Sed quantacunque attentione utamur, nullius tamen rei nobis conscii sumus, ex qua intelligere possimus, cur mutatio in mente coëxistat mutationi in organo sensorio, consequenter rationem nullam experimur (§. *cit. Log.* & §6. *Ontol.*) Nec in specie nobis conscii sumus ullius actionis corporis in mentem, consequenter nec eam experimur (§. *cit. Log.*). *An præter istarum mutationum coëxistentiam eorum ratio observetur.*

Hæc ideo addimus, ut vitium subreptionis evitemus, quod vulgo committitur (§. 668. *Log.*), ne in Psychologia rationali hoc præjudicio capti in falsas ac spurias hypotheses explicandi commercium inter mentem & corpus incidamus ac pro evidentibus venditemus, quæ nullam evidentiam secum ferunt.

§. 950.

Ex eo, quod actionem corporis in mentem idearum sensualium productricem non experiamur in nobis, inferri nequit, quod non detur. Quodsi enim ex eo, quod actionem corporis in mentem idearum sensualium productricem non experiamur in nobis, inferamus, quod non detur; hoc nitimur principio: illud non dari, quod non experimur seu observare non possumus, dum contingit. Sed hoc principium esse falsum, nemo non agnoscit. Ex eo igitur non sequitur, corpus in mente sua vi producere ideas sensuales, quod actionem istam non observemus. Vel niti debemus principio hoc altero: Quod in anima non contingat, cujus nobis non sumus conscii. Sed hoc principium non minus a veri- *An actio corporis in mentem ideo neganda, quod eam non observemus.*

tatè aberrare, ex superioribus non uno modo patet, veluti ex obscuratione idearum debiliorum per fortiores (§. 82). ac in Psychologia rationali contrarium ostendemus.

§. 951.

Dolorum, in firmitatum & lassitudinis perceptio.

Anima percipit dolores ac infirmitates & lassitudinem corporis. Hæc adeo clara sunt & unicuique explorata, ut ad ea confirmanda exemplis nullis sit opus.

Facile apparet propositionem præsentem tanquam casum specialem sub lege sensationum, seu consentiente cum eodem principio (§. 901) comprehendi.

§. 952.

Motus extraordinarii fluidorum in corpore in mente perceptio.

Si sanguis ac fluidum nerveum extraordinario modo commovetur; confusa quædam in mente perceptio & veluti quædam perturbatio est, quæ motu cessante & ipsa cessat. Extrordinarius iste sanguinis ac fluidi nervei in corpore motus datur, quando anima affectibus commovetur (§. 611), ac inprimis observabilis est in ira vehementiore atque terrore. Enimvero quis est qui nesciat in ira vehementiore confusam quandam perceptionem adeo occupare mentem, ut vix ac ne vix quidem distincte quid percipiat, primo præsertim impetu animum invadente. Immo quis est qui nesciat terrore mentem adeo percelli, ut *quasi attonita* hæreat nec sui ac aliarum rerum extra se sibi amplius conscia sit, sensu velut omni evanescente, ut ideo mens ad se redire dicatur, ubi denuo sensu quid a nobis percipi conscii sumus. Enimvero si motus sanguinis ac fluidi nervei ad motum ordinarium revertitur, impetu illo extraordinario sedato; iram quoque sedari & terrorem cessare ac mentem ad pristinam status tranquillitatem redire observamus. Immo si quis attentionem ad istiusmodi mutationes affert, haud obscure observabit tamdiu perceptionis istius, quæ animam perturbat, quidpiam superesse, quamdiu sanguinis motus extraordinarius non prorsus sedatus, & illam successive languescere, quemadmodum hic successive ab irregularitate sua recedit.

Eni-

Evidentius multo hæc patebunt in Psychologia rationali. Quamobrem ad specialia non descendimus, quæ Medicorum inprimis observationes nobis suggerere poterant.

§. 953.

Quorundam organorum corporis motus statim consequuntur, quando anima eosdem vult; tamdiu durant, quamdiu anima eosdem vult; extemplo sistuntur, quamprimum anima eosdem non vult. Sunt tamen etiam partes quædam corporis vel facile mobiles, quarum nullus ad nutum mentis sequitur motus. Nemo non novit me brachium extendere posse, quoties volo, & quamprimum volo. Me manum, dum scribo, una cum digitis movere posse, prouti ex intentione scribendi & illam, & hos movere volo. Motus ille cessat, quamprimum non amplius scribere volo, adeoque nec manus, nec digiti moventur amplius, quamprimum illam cum his amplius moveri nolo. Similiter pedes movere possum, quando libuerit & motum eundem continuare, quamdiu mihi commodum videtur deambulare. Faciem obvertere possum objecto, quod contueri volo. Sed in re manifesta non opus est cumulari exempla. Diximus in superioribus motus istos voluntarios (§. 936.), & eos tanquam experientia claros sine demonstratione, aut probatione admisimus. Quod vero etiam dentur partes corporis, quæ ad nutum mentis non moveantur, etsi facilius moveri possint ceteris, quæ mentis imperio subsunt, a posteriori non minus liquet. Cor in continuo motu est: sed motus iste non sistitur, anima motum ejus nolente. Similiter constat, motum cordis accelerari posse ac retardari: pulsus enim, qui eidem congruit, nunc acceleratur, nunc retardatur. Immo ipsa manu acceleratio motus cordis deprehenditur, si eam illius thoracis parti applicemus, sub qua cor latet. Nobis tamen volentibus nec acceleratur, nec retardatur cordis motus. Capilli maxime mobiles sunt: anima tamen eos movere nequit, etsi ipsos moveri velit.

Motus corporis a voluntate animæ pendentes.

Sunt rationes finales, cur quædam corporis partes imperio mentis subjectæ sint, quædam vero eidem minime parent. Sed in eas demum in Teleologia inquirendum nobis erit. Ceterum per istas patet, cur hæ præcise, non aliæ mentis imperio subjiciantur; hæ præcise, non aliæ eidem subducantur.

§. 954.

In quantum ab eodem pendeant.

Motus voluntarii in corpore non consequuntur, nisi organis rite constitutis, nec alii consequuntur, quam per structuram arganorum ac vires corporis possibiles. Ita si quis fuerit claudus, vitio pedum nonnisi claudicare potest. Talis adeo ad nutum animæ consequitur motus, qualis per stucturam organi possibilis. Non possumus obtorto collo respicere quæ a tergo sunt, propterea quod structura colli non fert caput ita moveri, ut facies tergo contermina fiat. Frustraneum hic est mentis imperium. Similiter non possumus currere tanta celeritate, quanta volumus, sed tam celeri gradu progredi debemus, quam ferunt corporis vires. Non possumus tantum tollere pondus, quantum vires corporis permittunt. Musculo dissecto, brachium moveri nequit. Musculo nimis intumescente, pedis impeditur motus. Atque adeo patet, motus voluntarios non consequi nisi organis rite constitutis, quemadmodum ex anterioribus palam est eos esse tales, quales per structuram organorum corporisque vires consequi possunt.

In Physica patebit clarius, quod motus, quales in organis corporis observantur, toti sint per structuram & naturam corporis explicabiles, & quod per ea, quæ corpori insunt, pateat, cur tales potius sint, quam alii. Nimirum ex structura & natura corporis patet, quales sint possibiles motus: per experimenta & observationes constat, non alios unquam existere nisi eos, quos possibiles a priori intelligimus.

§. 955.

Quomodo motus isti pendeant a

Volitionum animæ & motuum in corpore, itemque nolitionum ac cessationis motus in eodem corpore coëxistentiam; non autem animæ in corpus actionem, qua motus isti producantur

vel

vel sistantur, *observamus*, *immo nec ullam observamus rationem*, *cur ad nutum animæ cieantur & sistantur*. Quamprimum volumus motus voluntarios, in corpore quoque consequuntur (§. 953), adeoque existente volitione hujus motus in mente existit etiam motus in corpore. Coëxistentiam adeo volitionis atque motus organi corporis observamus. Similiter quamdiu volumus motum illum continuari, eundem quoque continuari experimur (*§. cit.*), adeoque cum volitione in mente motus in corpore continuatur: id quod denuo arguit, nos motus in corpore ac volitionis in mente coëxistentiam observare. Enimvero quacunque attentione utaris & quantamcunque aciem in temetipsum convertas, nullius tamen actionis tibi conscius es, qua motum istum, sive dum inchoatur producas; sive dum contiuatur continues, sive dum finitur sistas. Nullam igitur actionem animæ in corpus observas. Immo quantaque attentione utaris, nihil in anima observare poteris, unde intelligatur cur jam brachium potius moveatur, quam non moveatur, cur hoc potius modo moveatur, quam alio, nisi quod observes animam velle istiusmodi motum: ex eo autem quod velit non intelligitur, cur potius sequatur, quam non sequatur. Nullam adeo motus istius in corpore rationem sufficientem in anima observare licet. *nutu animæ num constet.*

§. 956.

Ex eo, quod animæ actio in corpus a nobis non observatur, colligi nequit, quod non detur. Eodem prorsus modo probatur, quo supra probavimus, ex eo, quod actio corporis in animam non observetur, eam rejici minime posse §. 950.) *An sit rejicienda.*

Nec *Cartesius* ideo eandem rejecit, quod eam in nobis non observemus, sed vi suæ hypotheseos de essentia animæ.

§. 957.

Anima ignorat modum, quo motus organorum perficitur. Constat enim experientia, dissectis musculis & dissectis ligatisque nervis in eum tendentibus, nullum in ea parte corporis *Modus, quo motus in corpore perficitur, ani-*

ma ignotis.

fieri posse motum, quæ mediante isto musculo movetur. Sed anima igrorat musculos & nervos esse instrumentum, quibus motus perficitur, nisi per experimenta idem didicerit. Immo ignorat modum, quo musculi & nervi perficiunt organi motum, ita ut hodienum Physici ac Medici de motu musculorum in diversas abeant sententias.

§. 958.

Motuum voluntariorum mira velocitas.

Multi motus voluntarii continuo variantes in corpore mira velocitate contingunt, quibus respondentes volitiones particulares in anima non observamus. Constat veritas asserti ex sermone per longum temporis spatium continuato; ex motibus brachiorum & manuum tympanum pulsantis; ex motibus pedum aliorumque membrorum corporis secundum artem saltantis, vel etiam inter colloquendum & meditandum deambulantis: ut exempla alia innumera silentio prætereamus.

Absit vero ut quis hinc inferat, volitiones particulares nullas dari. Id enim inferri non posse liquet ex supra dictis (§. 950).

§. 959.

Quorumnam ratio in mente ex corpore reddi posfit.

Ex mutationibus in organis sensoriis ratio redditur, non cur oriantur perceptiones in mente, sed cur jam oriantur & cur hæ potius oriantur, quam aliæ, seu brevius: *Ex mutationibus in organis sensoriis ratio reddi potest continuitatis temporis, quo perceptiones in mente cum mutationibus in organo contingunt & specificationis earundem perceptionum.* Quoniam enim experientia constat, positis mutationibus in organis sensoriis poni perceptiones in anima & positis his in specie mutationibus in anima poni has in specie perceptiones in mente (§. 951); ex mutationibus in organo sensorio intelligitur, cur jam potius, quam alio tempore & hæ potius quam aliæ perceptiones oriantur; haud quaquam vero simpliciter intelligitur cur oriantur seu actu fiant. Quamobrem evidens est ex mutationibus in organis sensoriis rationem reddi non posse cur oriantur perceptiones in mente, sed cur jam hæ potius, quam

aliæ

aliæ oriantur, ſeu ratio redditur non actualitatis perceptionum, ſed ſpecificationis & ſimultaneitatis ſeu continuitatis temporis, quo mutationibus in corpore coëxiſtunt (§. 56. *Ontol*).

Ne diſtinctio, quæ in propoſitione præſupponitur, videatur nimium ſubtilis, ad eam illuſtrandum conducunt, quæ alibi jam fuſius expoſuimus (*not.* §. 41. 42. & 43. *Coſmol.*)

§. 960.

Quorumnam ratio in corpore ex anima reddi posſit.

Ex volitionibus ac appetitionibus animæ redditur ratio non cur motus in organis corporis fiat, ſed cur jam fiat & cur hic potius fiat, quam alius, ſeu brevius: *ratio continuitatis temporis, quo volitiones & motus contingunt, & ſpecificationis motuum horum.* Oſtenditur propoſitio eodem prorſus modo, quo antecedentem probavimus (§. 959).

Per ea, quæ de anima a poſteriori innoteſcunt, nondum intelligitur, num etiam ratio actualitatis perceptionum ex corpore & motuum ex anima reddi posſit; non tamen propterea negatur, ſed deficiente ulteriori lumine in dubio relinquitur.

§. 961.

Animæ & corporis mutua a ſe invicem dependentia.

Anima a corpore dependet quoad perceptionum ſpecificationem & tempus, quo contingunt; corpus vero dependet ab anima quoad ſpecificationem motuum voluntariorum in corpore & tempus quo iidem contingunt. Etenim ex mutationibus in organis ſenſoriis ratio redditur ſpecificationis perceptionum in anima & continuitatis temporis, quo utræque mutationes contingunt (§. 959), & ex volitionibus in anima ratio redditur ſpecificationis motuum voluntariorum & continuitatis temporis, quo illa cum his contingunt (§. 960). Quoniam itaque aliquid animæ inexiſtit, cujus ratio ex corpore reddi poteſt, & viciſſim aliquid in corpore contingit, cujus ratio ex anima redditur; anima a corpore & corpus ab anima dependet (§. 831. *Ontol.*), & quidem illa quoad ſpecificationem prerceptionum, hoc quoad ſpecificationem motuum, ambæ vero ſubſtantiæ a ſe invicem dependent quoad continuitatem temporis mutationum harmonicarum *per demonſtrata.*

Hæc

Hæc nimirum non alia dependentia experientia magistra constat, quam in Psychologia empirica unice audimus (§. 1.)

§. 962.

Unio animæ quid sit.

Dependentia animæ a corpore quoad specificationem perceptionum & continuitatem temporis, a quo cum mutationibus in organis sensoriis contingunt, & corporis ab anima quod specificationem motuum voluntariorum & continuitatis temporis, quo cum volitionibus animæ contingunt *Commercium mentis cum corpore* vocatur.

Quomodo hoc commercium subsistere possit, in Psychologia rationali inquiremus, ubi ratio reddenda eorum, quæ in corpore observantur.

§. 963.

Unio mentis cum corpore.

Quoniam ex mutua illa corporis & animæ a se invicem dependentia intelligitur, corpus illud ad animam & animam ad hoc corpus pertinere (§. 961), consequenter respectu corporis hanc animam nostram appellamus, prouti hoc corpus respectu animæ nostrum appellare solemus (§. 58); *utrumque ens unam substantiam compositam constituere* inferimus & ideo *mentem cum corpore unitam* dicimus.

In quonam unio illa consistat, tum demum patebit, ubi ratio commercii mentis cum corpore a priori manifesta fuerit.

§. 964.

Regimen corporis quale animæ tribuatur.

Et quia anima decernit libere motus voluntarios (§. 941), nec corpus eidem resistere valet, ut motus, quos vult, non sequantur (§. 953); *anima corpus regere* dicitur: ut adeo per *Regimen corporis*, quod tribuitur animæ, intelligatur facultas ex pluribus motibus voluntariis per structuram corporis possibilibus libere determinandi eum, qui actum consequi debet.

Quæ hic de commercio inter mentem & corpus experientia magistra tradimus, ea Theologo, Jcto, Medico & Philosopho in philosophia morali ac civili sufficiunt, quemadmodum suo loco apertius docebimus.

FINIS *Psychologiæ empiricæ.*

INDEX

INDEX
CAPITUM, CONSPECTUM TOTIUS OPERIS EXHIBENS.

FINIS.

Conſpectus totius operis.

INDEX
RERUM PRÆCIPUARUM,
IN QUO NUMERI PARAGRAPHOS DENOTANT.

A.

a po-

D.

 Regu-

INDICIS FINIS.

